100. YILINDA

EKİM DEVRİMİ

HAZIRLAYAN: GÖKHAN ABALGAN

Yordam Kitap

Yordam Kitap

100. YILINDA EKİM DEVRİMİ

HAZIRLAYAN
GÖKHAN ATILGAN

Yordam Kitap: 300

100. Yılında Ekim Devrimi

ISBN 978-605-172-237-5

Hazırlayan
Gökhan Atılgan

Çeviriler
Şükrü Alpagut

Düzeltme
Şafak Etike

Tasarım
Savaş Çekiç

Birinci Basım
Kasım 2017

© Yordam Kitap, 2017

Kapaktaki Grafik
Lazar Markoviç Lissitzki
('Kızıl Kamayla Beyazları Vur!' adlı posterinden soyutlanmıştır)

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti.
(Sertifika No: 10829)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat:3 34110
Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10
Faks: 0212 528 19 09
W: www. yordamkitap. com
E: info@yordamkitap. com
www.facebook.com/YordamKitap
www.twitter.com/YordamKitap

Baskı: Yazın Basın Yayın Matbaacılık Turizm Tic.Ltd.Şti.
(Sertifika No: 12028)
İ.O.S.B. Çevre Sanayi Sitesi 8. Blok No:38-40-42-44
Başakşehir - İstanbul
Tel: 0212 5650122

100. YILINDA EKİM DEVRİMİ

İÇİNDEKİLER

9 | ÖNSÖZ

BAŞLANGIÇ NAĞMELERİ

15 | *Nâzım Hikmet* • Kışlık Saray

19 | *Sergey Yesenin* • Anı

1. BÖLÜM
BU CİHANI BAŞTAN BAŞA

23 | *Edward Hallett Carr* • Rus Devrimi ve Batı

41 | *Samir Amin* • Kuzey'den Güney'e Devrim

61 | *Vijay Prashad* • Üçüncü Dünyanın Özlemlerinin Aynası Olarak Ekim Devrimi

2. BÖLÜM
TARİHSEL SÜREÇLER İÇİNDE

83 | *İrfan Habib* • 1917 Rusyasında Ekim Devrimine Giden Yol

97 | *August H. Nimtz* • 'Bolşevikler İktidara Geliyor': Yeni Bir Yorum

127 | *Neil Faulkner* • Kızıl Ekim: İkinci Paris Komünü mü?

3. BÖLÜM
DEVLET İLE DEMOKRASİ ARASINDA

147 | *Cem Eroğul* • Ekim Devrimi ve Devlet Sorunu

171 | *Marian Sawer* • ***Devlet ve Devrim***'in Doğuşu

197 | *Metin Çulhaoğlu* • Bolşevik Devrimin Demokrasiyle İmtihanı

209 | *Erkin Özalp* • Ekim Devrimi Işığında Toplumsal Devrim ve Halk Katılımı

4. BÖLÜM
ANADOLU'NUN AYNASINDA

227 | *Emel Akal* • Anadolu ve Türkiye Büyük Millet Meclisinde Esen Ekim Devrimi Rüzgârları

251 | *Gökhan Atılgan* • Ekim ve Devrim Kuramları: Türkiye'deki İzdüşümler

5. BÖLÜM
SANAT VE EDEBİYATLA EL ELE

277 | *Yeşim Dinçer* • Devrim ile Sanatın Yoldaşlığı

295 | *Turgay Fişekçi* • Ekim Devrimi Yıllarında Edebiyata Genel Bir Bakış

6. BÖLÜM
GERİYE DÖNÜP BAKTIĞIMIZDA

309 | *Korkut Boratav* • Ekim Devrimini Anarken

329 | *Tamás Krausz* • Yüz Yıl, Yüz Mesaj

353 | *Mehmet Yetiş* • Genç Gramsci ve Ekim Devrimi

377 | *Gamze Yücesan-Özdemir* • Ekim Devriminde Kadın: Özgür, Yurttaş, Yoldaş

401 | *Haluk Yurtsever* • Ekim Devrimi Dünyayı Nasıl Değiştirdi?

ÖNSÖZ

Ekim Devrimi insanlık tarihinin en büyük olaylarından biridir. 1917 başında henüz bir Romanovlar monarşisi olan Rusya, yalnızca sekiz ay sonra Bolşevik Parti liderliğindeki emekçi sınıfların dümeni ele geçirdikleri bir başka âlemin ilk vatanı olmuştur. Ekim Devrimi, son derece olumsuz koşulların ve düşman darbelerinin eşliğinde yoluna devam etmek zorunda kalmış olsa bile mevcut her şeyi altüst etmeyi başarmıştır. Konuşanları susturmuş, susanları konuşturmaya başlamıştır. Yönetenleri yönetilene, yönetilenleri yönetene çevirmiştir. En geridekini ileriye sıçratırken, en ileridekini en geriye düşürmüştür. Marksizm ve sosyalizm adına ahkâm kesen şöhretli isimleri eserleriyle birlikte arkaya iterken, onların yanında 'çömez' görünen Marksistleri kuramsal ve siyasal bakımlardan öne çıkarmıştır. İhanetle suçlayanları hain ilan etmiş, hain sayılanları kahramanlaştırmıştır. Toplum hayatının tepesindekileri alaşağı etmiş, en aşağıdakileri doruklara taşımıştır. Eskinin kurumsal yapısını yer ile yeksan ederken, kendi yaratıcı örgütlenmelerini inşa etmiştir. Emekçi kitleler ile siyasal alan arasındaki bütün duvarları yıkıp geçmiştir. Esaretin, savaşın, baskının, eziyetin, buyurganlığın, ayrımcılığın, hiyerarşinin, inkârın, sömürünün, dayatmanın ve bağımlılığın zincirlerini kırmış; hürriyetin, yaratıcılığın, dayanışmanın, barışın, ortaklaşmanın ve eşitliğin kapılarını ardına kadar açmıştır.

Sevinç ve şenlik toplumu olan sosyalizme doğru o en büyük adım atılalı tam 100 yıl olmuştur. Dünya proletaryasının savaşa, düşmanlığa, her türlü tahakküme, nefrete, kine, çıkarcılığa, bencilliğe ve kötülüğe karşı ilk haykırışlarının üzerinden tam 100 yıl geçmiştir. Buram buram hayat, devrim, aşk, iyilik, güzellik, özgürlük, ümit ve neşe kokan ilk sosyalist atılımlar, kazanımları ve dersleriyle tam bir asrı geride bırakmıştır. O ilk çığlık dünya burjuvazisinin topyekûn saldırılarıyla

bastırılmış olsa da çaresizlikler, güçlükler, açlıklar, yokluklar, hastalıklar, ıstıraplar, gerilikler, yalnızlıklar, saldırılar, çullanışlar ve düşmanlıklara karşı direne direne ilerleme azmi ve kararlılığıyla başlayan büyük yürüyüş, tam 100 yıldır sürmektedir.

Bu kitaptaki makaleler, 100 yıl sonra geriye dönüp baktığımızda Ekim Devriminden bize bazı önemli sonuçların ulaştığını anlatmaktadır:

– Marksist kuram, gerçek hayatın gidişatına, süreçlerine ve ilişkilerine göre kendini sürekli olarak yenilemek, sınıf mücadelelerinin yönsemeleriyle bağlarını daima canlı tutmak zorundadır. Ekim Devrimi önderinin yıllara yayılan eserlerindeki sıçramalar, vurgularındaki kaymalar, odak noktalarındaki yer değiştirmeler, toplumsal mücadelelerin ve bir bütün olarak kapitalist sistemin evrimsel hareketiyle ilişkilidir.

– Gerek Marx'ın gerekse de Lenin'in sıra dışı zekâları ve benzersiz dehalarıyla müthiş bir esneklik ve kıvraklık kazandırdıkları diyalektik yöntem, sadece akıp giden dünyaya bakmanın bir yolu değil, aynı zamanda onu değiştirmenin bir manivelasıdır.

– Sosyalizm, emekçi sınıfların içinde esaretle yaşadıkları kapitalist sisteme karşı kendi öz-yaratıcılıkları, öz-inisiyatifleri ve öz-eylemlilikleriyle geliştirdikleri bir özgürleşim alternatifidir. Marksizm bu alternatifi kuramlaştırmak ve bu kuramları da durmaksızın gelişen deneyimlere göre yenilemekle mükelleftir.

– 'Cahil', 'ayaktakımı' gibi yakıştırmalarla hakir ve hor görülen proletaryanın sultanlar, çarlar, monarklar, bakanlar ve bürokratlar olmaksızın yeni bir dünya yaratabileceğinin ışığını düşürmüştür tarihe Ekim Devrimi.

– Ekim Devrimi, bir dünya devrimidir. Sadece emperyalist zinciri 'en zayıf halka'sından kırmamış, bütün bir kapitalist sistemin bağrında öldürücü yaralar açmış, doğuda ve batıda, güneyde ve kuzeyde kapitalizme karşı mücadeleleri esinleyici, birleştirici bir rol oynamıştır.

– Dünya lügati, Ekim Devrimi sayesinde, başta 'sovyet' olmak üzere yeni sözcüklerle tanışmıştır.

– Ezilen cinsiyet ve ezilen halklar, bir yazgıymışçasına önlerini kapatan buz kütlelerini, Ekim Devriminin cesaret ve ilham veren işaretleri ve birbirine sarılmış elleriyle kırmaya başlamışlardır.

– Ekim Devrimi gerek Türkiye siyasal hayatını gerekse de Türkiye Sosyalist Hareketini güçlü bir şekilde etkilemiştir. Cumhuriyetin kuruluşuna giden süreçte Türkiye halklarının, kanaat önderlerinin ve siyasal liderlerinin gözleri Ekim Devrimine çevrilmiş, Türkiye'nin sosyalist bir toplum olarak nasıl yeniden kurulabileceğine ilişkin düşünüşler ve tartışmalarda Ekim Devrimi etkili olmuştur.

– Kültür ve sanat hayatı, Ekim Devrimiyle yeni özgürleşim arayışlarına girmiş, yeni biçimler bulmaya, yeni yollar açmaya yönelmiştir.

Ancak sanılmamalıdır ki, bu 100. Yıl kitabı bir övgüler manzumesidir. Ekim Devriminin başarıları kadar başarısızlıklarına da dokunmakta, insanlığa verdiği armağanlara olduğu kadar olumsuzlukla sonuçlanan deneyimlerine de işaret etmektedir. Kuramsal düzeyde daha da ileriye taşınması gereken dersleri de, hayatın gerisinde kalan yönleri de gözler önüne sermektedir. Hem devrimci atılımlara hem duraksayışlara odaklanmaktadır. Devrimin yükselen dalgalarını da, dalgaların geriye çekilişini de görmeye ve göstermeye çalışmaktadır.

Bu kitap, Ekim Devrimine 100 yıl aradan sonra ve değişik açılardan bakan 19 yazarın ortak emeğinin ürünüdür. Ekim Devriminin ruhuna uygun olarak kolektif ve enternasyonalist bir çalışmadır. Yazarları arasında Doğulu da vardır Batılı da, Türkiye'den olan da vardır Türkiye dışından olan da. İçindeki makalelerin birçoğu bu kitap için yazılmış yeni ve orijinal metinlerdir. Bazıları ise önemleri ve bütünlüğe yaptığı katkılar gözetilerek daha önce yazılmış metinlerden seçilmiştir. Kitap iki büyük şairin başlangıç nağmeleriyle açılmaktadır. Şiirlerden biri Sergey Yesenin'den, diğeri de bizim Nâzım Hikmet'imizdendir.

G.A.

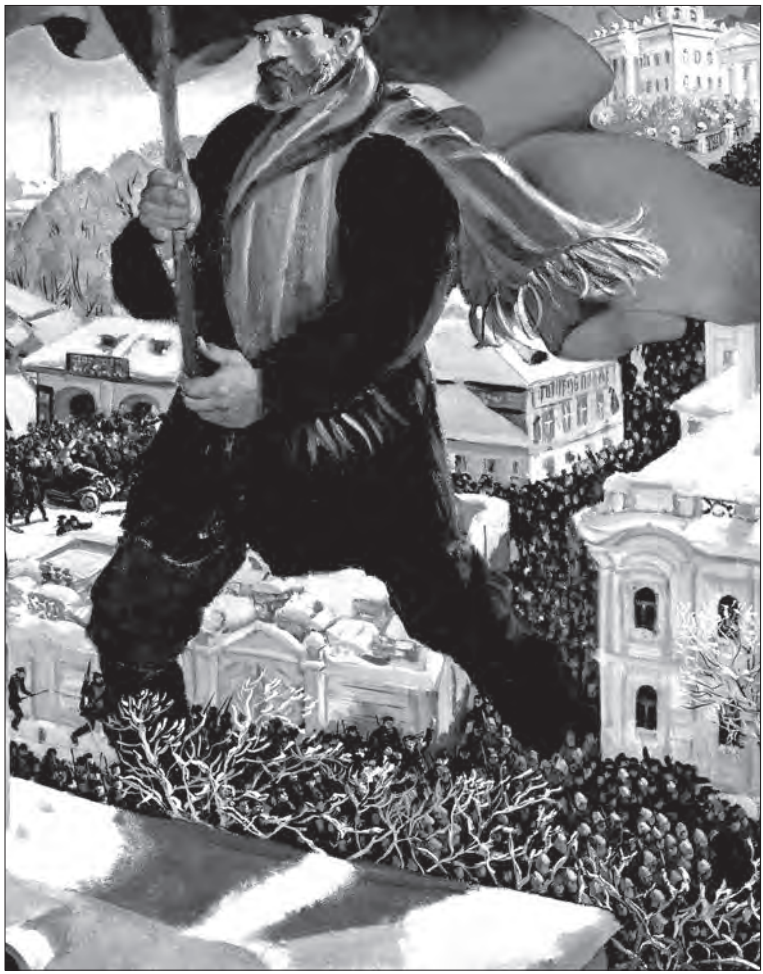

Boris Kustodiyev'in *Bolşevik* adlı tablosundan kesit (1920)

BAŞLANGIÇ NAĞMELERİ

KIŞLIK SARAY*

NÂZIM HIKMET
(*1939 İstanbul Tevkifanesi*)

Kışlık Saray'da Kerenski.
Smolni'de Sovyetler ve Lenin,
sokakta o n l a r .
O n l a r biliyorlar ki, O :
"— Dün erkendi, yarın geç.
Vakit tamam bugün," dedi.
O n l a r : "—Anladık, bildik," —dediler.
Ve hiçbir zaman
bildiklerini bu kadar müthiş ve mükemmel bilmediler...
İşte: cepheden dönen süngüleri,
kamyonları, mitralyözleriyle,
hasretleri, ümitleri, mukaddes iştihaları,
rüzgârda karın üstünde savrulan sözleriyle
o n l a r yürüyorlar kışlık saraya...

Putilovski Zavot'tan Bolşevik Kitof :
"—Bugün büyük bir gündür, yoldaşlar, —diyor, — büyük bir gündür.
Ve ihtar ederim ki çapul yapmak isteyenlere
artık Kışlık Saray ve bütün Rusya işçinin ve köylünündür."
Tesviyeci Topal Sergey :
"—Hey gidi dünya, — diyor, —hey,
ben 905'te on yaşımda geçtim bu yoldan :
en önde iri, mazlum gözlü azize tasvirleri,

* Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 11. baskı (İstanbul: YKY, 2015), 659-661.

yalnayak çocuklar, kocakarılar
ve uzun saçlı papaz Gapon...
Karşıda, kırmızı pencerede, bütün Rusların çarı
sapsarı bakıyordu bize.
Kadınlar ağlaşarak toprağa diz çöktüler.
Ben kaldırmıştım ki elimi istavroz çıkarmak için
birdenbire dörtnala Kazaklar geldi karşımıza.
Kazaklar şahlanmış bir at ve simsiyah bir kalpaktılar.
Biz çocuklar bağrışarak serçe kuşları gibi düştük.
Bir at nalı ezdi benim dizkapağımı..."
Ve Topal Sergey bacağını sürüyerek
yürüyor o n l a r l a Kışlık Saray'a...
Rüzgârdır
kardır
ve insanlardır hâkim olan manzaraya.

Lehistan cephesinden gelen köylü İvan Petroviç'in gözleri
karanlıkta kedi gözleri gibi görüyor :
"—Ehhh, Matuşka, —diyor, —
yeşil başlı ördek gibi toprağı attık çantaya..."

Sütunların arkasından ateş açtı Kışlık Saray,
ateş açtı yüzü güzel Yunkersler
ve şişman orospular.
Tesviyeci Topal Sergey :
"—Hey gidi dünya, —dedi, —hey,
Kerenski kalmış kimlere..."
Ve topal bacağının üstünden
düştü yere...
Köylü İvan Petroviç,
yağlı, semiz toprağı avucunun içinde görüp
ve kırmızı sakalına tükürüp
bir Ukrayna şarkısı gibi işletiyor mitralyözü...

Gecenin ortasında kırmızı tuğladan Kışlık Saray
ve limanda üç bacalı Avrora...

Bolşevik Kitof haykırdı yoldaşlara :
"—Yoldaşlar, —dedi, —
tarih
yani işçi ve köylü sınıfları,
yani kızıl asker,
yani, bir meşale yakıyoruz, —dedi,—
hücuma kalkıyoruz, —dedi...

Ve Neva nehrinde buzlar kızarırken
o n l a r bir çocuk gibi iştihalı
ve rüzgâr gibi cesur,
Kışlık Saray'a girdiler.

Demir, kömür ve şeker,
ve kırmızı bakır,
ve mensucat,
ve sevda ve zülum ve hayat,
ve bilcümle sanayi kollarının,
ve küçük ve büyük ve Beyaz Rusya ve Kafkasya, Sibirya ve Türkistan,
ve kederli Volga yollarının
ve şehirlerin bahtı
bir şafak vakti değişmiş oldu.

Bir şafak vakti karanlığın kenarından
karlı çizmelerini o n l a r
mermer merdivenlere bastıkları zaman...

ANI

SERGEY YESENIN

(Rusçadan Çeviren: Fırat Sözeri*)*

Bu ekim şimdi o ekim değil,
O ekim başka ekimdi.
O Ekim ki fırtınanın ıslık çaldığı ülkede,
Vahşi bir hayvan gibi uluyan ve kükreyen ekimdi,
Ekim'i 1917'nin.

O ürpertici,
Karlı günü hatırlıyorum.
Gördüm onu puslu gözlerimle
Süzülüyordu demirden bir gölge
"Kara bulutlarla kaplı Petersburg'un üstünde".

Fırtınayı seziyordu herkes çoktan,
Herkes bir şeyler biliyordu,
Biliyorlardı boşa getirmemişti askerler çelikten kaplumbağaları.

Darmadağın olmuşlar…
Sıra sıra dizilmişler.
Korkudan dizleri titriyor halkın.
Apansız söküp indiriyor biri pankartı
Korkak Kurucu Meclis'in duvarından.

Bütün gözler kilitlenmiş
Başlayan amansız iç savaşa
Ve ateşle kaplı "Avrora"nın dumanından
Yükselen demir şafağa.

Kaçınılmaz yazgı gerçekleşti,
Feryatlar ve haykırışlar arasında
ateşten bir kitabe yükseldi:
"İşçi Vekilleri Sovyeti."

Mihail Çeremnih ve Viktor Deni'nin 'Yoldaş Lenin Yerküreyi Süpürüyor' adlı posteri (1920)

1. Bölüm

Bu Cihanı Baştan Başa

RUS DEVRİMİ VE BATI*

EDWARD HALLETT CARR

*1917-1929 yılları arasını kapsayan ve SSCB'nin erken dönem deneyimlerine ilişkin tüm incelemeleri ele alan on dört ciltlik "*Sovyet Rusya Tarihi*"ni tamamlamış bulunuyorsunuz. Geriye doğru en geniş tarihsel bakışla, bugün Ekim Devriminin –Rusya ve dünyanın geriye kalanı açısından– önemini nasıl değerlendirirsiniz?*

Devrimin bizzat Rusya açısından taşıdığı önemle başlayalım. Bugün, Devrimin olumsuz sonuçları üzerinde durmaya pek gerek yoktur. Birkaç yıldan beri, özellikle de son birkaç ayda yayınlanan kitaplar, gazeteler, radyo ve televizyon programları saplantılı bir şekilde bunları işlemektedir. Karşı karşıya olunan tehlike, Devrimin sicilindeki kocaman lekelerin, mal olduğu insani acıların, Devrim adına işlenen suçların üzerine örtü çekilmesi değildir. Tehlike, Devrimin elde ettiği muazzam kazanımları bütünüyle unutma ve sessizlikle geçirme ayıbına sapılacak olmasıdır. Kısmen, Rusya'yı son altmış yılda büyük bir sanayi ülkesi ve süper güçlerden biri hâline getirmiş olan kararlılığı, adanmışlığı, örgütlülüğü, canla başla çalışmayı düşünüyorum. 1917'den önce böyle bir şeyi kim öngörebilirdi ya da kim hayal edebilirdi? Ama dahası, 1917'den beri sıradan insanların yaşamlarında oluşan dönüşümü de düşünüyorum: Rusya'yı, nüfusunun yüzde sekseninden çoğunu okuryazar olmayan ve yarı okuryazar köylülerin meydana getirdiği bir ülkeyken, nüfusunun yüzde altmışından çoğu kentlerde yaşayan, tümüyle okuryazar olan ve kentsel kültürün unsurlarını hızla özümseyen bir ülke hâline getiren bir dönüşümdür bu. Bu yeni toplumun mensup-

* "The Russian Revolotion and the West", *New Left Review*, I/111 (1978): 25-36.

larının çoğu, köylülerin torunlarıdır; bazıları da serflerin torunlarının torunlarıdır. Devrimin kendilerine neler sağlamış olduğunun bilincine varmamaları mümkün değildir. Bütün bunlar ise kapitalist üretimin temel ölçütleri –kâr ve piyasa yasaları– reddedilerek, onların yerine ortak refahı artırmaya amaçlayan kapsamlı bir iktisadi plan uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Gösterilen performans vaat edilenin ne denli gerisinde kalırsa kalsın, SSCB'de geçen altmış yıl boyunca dışarıdan kaynaklanan korkunç sektelere rağmen yapılmış olanlar, sosyalizmin iktisadi programını gerçekleştirme yönünde katedilmiş çarpıcı bir ilerlemedir. Devrimin kazanımlarından söz edenlerin, kim olursa olsun, anında Stalinist damgasını yiyeceğini elbette biliyorum. Ama bu türden bir ahlaki şantaja teslim olmaya niyetim yok. Ne de olsa, bir İngiliz tarihçi, VIII. Henry'nin, karılarının başlarını vurdurmasını göz ardı etmek zorunda kalmaksızın onun saltanatındaki başarıları övebilir.

*Kaleme aldığınız "*Tarih*", Stalin'in Bolşevik Parti içinde muhaliflerini art arda yenilgiye uğratıp ortadan kaldırarak otokratik hâkimiyetini kurduğu ve daha sonra bir siyasal sistem olarak Stalinizm adıyla anılacak olan yapının temellerini attığı dönemi kapsıyor. Onun SBKP içinde kazandığı zafer sizce ne dereceye kadar kaçınılmazdı? 1920'lerde ne gibi seçenekler vardı?*

Tarihte kaçınılmazlık düğümüne bulaşmaktan uzak durmayı yeğlerim, çünkü burası insanı çabucak çıkmaz sokağa götürür. Tarihçi, "Niçin?" sorusunu sorar; verili herhangi bir anda izlenebilme olanağı var gibi görünen birçok yol varken, niçin özellikle bir tanesinin izlendiği sorusu da buna dâhildir. Eğer farklı öncüller işlerlikte olsaydı, sonuçlar da farklı olurdu. "Sanal ya da karşıt tarih" denilen şeye pek fazla inancım yoktur. Alec Nove'un dillendirmekten hoşlandığı bir Rus atasözünü anımsadım: "Büyük annemin sakalı olsaydı, dedem olurdu." Kişinin kendi beğenilerine ve kendi bakış açısına uyacak şekilde geçmişi yeniden düzenlemesi çok eğlenceli bir uğraştır. Ama başka bakımdan pek yararlı olduğu konusunda emin değilim.

Ama eğer varsayımda bulunmamı istiyorsanız, şöyle söylerim: Lenin, 1920'li ve 1930'lu yıllar boyunca tüm zihinsel yeteneklerine tam hâkim olarak yaşamış olsaydı, tamamen aynı problemlerle karşılaşırdı. Lenin, büyük ölçekli makineleşmiş tarımın her türlü iktisadi ilerlemenin ilk koşulu olduğunu çok iyi biliyordu. Benim düşünceme göre, Buharin'in önerdiği "kaplumbağa hızıyla sanayileşme" ona tatmin edici gelmezdi. Bence o, piyasaya aşırı ödün vermezdi (dış ticaret tekelinin sürdürülmesi konusundaki ısrarını hatırlayın). Lenin, çalışma hayatının bir ölçüde etkili denetimi ve yönlendirilmesi sağlanmaksızın hiçbir yere varılamayacağını biliyordu (sanayide "tek adam yönetimi", hatta "Taylorizm" konusunda söylediklerini hatırlayın). Ama Lenin yalnızca insancıl bir gelenekle yoğrularak yetişmiş olmakla kalmıyordu, muazzam saygınlığa, büyük ahlaki otoriteye ve ikna yeteneğine de sahipti; diğer önderlerin hiçbirinde bulunmayan bu yetenekler ise onun zorlama unsurunu azaltarak asgariye indirmesine ortam ve olanak sağlardı. Stalin herhangi bir ahlaki otoriteye sahip değildi (daha sonra en kaba yollara başvurarak bunu oluşturmaya çalıştı). Stalin, zora başvurmaktan başka bir şey bilmiyordu, en başından itibaren de bunu açıkça ve acımasızca uyguladı. Lenin yönetiminde geçiş bütünüyle sorunsuz olmayabilirdi, ama yaşanmış olanlara benzer bir şey de olmazdı. Lenin, Stalin'in sürekli başvurduğu kayıtlarda sahtecilik yapılmasına göz yummazdı. Parti siyasetinde ve pratiğinde başarısızlıklar olsaydı bile, bunları açık açık tanır ve kabul ederdi; Stalin'in yaptığı gibi, hüsranla sonuçlanan önlemleri parlak zaferler olarak alkışlamazdı. Lenin yönetiminde SSCB asla, Ciliga'nın deyişiyle, "büyük yalan ülkesi" hâline gelmezdi. Bunlar benim varsayımlarım. Bunlar başka bir işe yaramasa bile, benim kanaatim ve bakış açım hakkında bir şeyler ortaya koyabilir.

"Tarih"iniz, 30'lu yılların eşiğinde, Birinci Beş Yıllık Planın yürürlüğe sokulmasıyla sona eriyor. Kolektifleştirme ve temizlikler ise daha sonra yapıldı. Birinci cildin önsözünde, 30'lu yıllara ilişkin Sovyet kaynaklarının çok azalmış olduğunu, öyle ki bu konudaki araştırmanızı aynı çapta sürdürmenizin imkânsız olduğunu yazmışsınız. Durum bugün de hâlâ aynı mı, yoksa son yıllarda seçili alanlara iliş-

kin daha çok mu belge yayınlanmakta? Arşivlerin yetersizliği, 1929 sonrasını da kapsayacak şekilde devam etmenizi önler mi?

1950'de o önsüzü yazdığımdan bu yana pek çok yayın yapıldı, ama hâlâ karanlık yerler var. İktisatla ilgili son kitabımda bana yardım eden R. W. Davies, 1930'lu yılların başındaki iktisadi tarih konusunda çalışıyor ve bence, inandırıcı sonuçlar ortaya koyacak. Son zamanlarda, o dönemin ve halk cephesi öncesinin dış ilişkileriyle ilgilenmekteyim; bu konuda da malzeme sıkıntısı çekmiyorum. Ama daha dar anlamda siyasal tarih, az çok kapalı bir kitap gibidir. Açıkçası büyük uzlaşmazlıklar meydana geldi. Ama kimler arasında? Kimler kazandı, kimler yenildi, hangi uzlaşmalara varıldı? Yirmili yıllardaki Parti kongrelerinde ya da muhaliflerin platformlarında yapılan nispeten özgür tartışmalarla kıyaslanabilecek belgeler yok elimizde. Kirov cinayeti, generallerin temizlenmesi ya da otuzlu yılların sonlarına doğru Sovyet ve Alman özel görevliler arasında gerçekleştirildiğine birçok insanın inandığı gizli temaslar gibi olaylar hâlâ kesif bir sır bulutuyla örtülü durumdadır. "*Tarih*"imi, gerçekten olan bitenler konusunda bazı ipuçlarına sahip olduğuma aynı ölçüde güvenerek 1929 sonrasını da kapsayacak şekilde devam ettiremezdim.

30'lu yıllar sıklıkla *SSCB'nin tarihinde belirleyici bir dönüm noktası ya da kırılma olarak sunulur. Kolektifleştirmeyle birlikte kırsal kesimde ve büyük terörle birlikte bizatihi tüm parti ve devlet aygıtlarında kol gezmeye başlayan baskının boyutu –öne sürüldüğüne göre– Sovyet rejimini niteliksel olarak dönüşüme uğrattı. Temizliklerin ve kampların –daha sonraki herhangi bir sosyalist devrimde aynı çapta tekrarlanmayan uygulamaların– siyasal gerekçesi bugüne kadar karanlıkla kalmıştır. Bunlarla ilgili görüşünüz nedir? Sovyetler Birliği'nde de yaygın olarak savunulduğu üzere, özellikle 17. Parti Kongresinden sonra siyasal bir kopma olduğu görüşünü geçerli sayıyor musunuz?*

Burada, şu ünlü "dönemleştirme" sorunu gündeme geliyor. 1917 Devrimi gibi bir olay, sonuçları açısından öylesine çarpıcı ve geniş kapsamlıdır ki, tarihte bir dönüm noktası olduğunu, bir dönemin

sonu ya da başlangıcı olduğunu her tarihçiye kabul ettirir. Bununla birlikte, genel bir ifadeyle, tarihçi ele aldığı dönemleri tanımlamalı ve malzemesini düzenleme sürecindeyken, kullanacağı "dönüm noktaları"nı ya da "dönemeçler"i seçmelidir; yaptığı bu seçim ise onun bakış açısını, olayların akışına ilişkin görüşünü –kuşkusuz sıklıkla bilinçdışı olarak– yansıtır. 1917 Rus Devrimini diyelim ki 1940 yılına kadar ele alan tarihçiler bir ikilemle karşı karşıya kalırlar. Özgürleştirici bir güç olarak başlayan devrimci rejim, henüz o dönemin bitmesinden çok önce, en acımasız türden baskıyla ilişkili hâle geldi. Tarihçi, bu dönemi, tek bir kesintisiz gelişme –ve yozlaşma– dönemi olarak mı ele almalıdır? Yoksa herhangi bir önemli dönemecin böldüğü ayrı ayrı özgürlük ve baskı dönemlerine mi ayırmalıdır?

Birinci yolu benimseyen ciddi tarihçiler (Stalin'in günahlarıyla sırf Lenin'e çamur atmak isteyen Soğuk Savaş yazarlarını hariç tutuyorum), hem Marx'ın hem de Lenin'in (onu daha da vurgulayarak), devletin esasen baskıcı karakterini öne sürdüklerine; Rusya Sovyet Cumhuriyetinin, kendisini devlet olarak ilan ettiği andan itibaren, doğası gereği, bir baskı aracı hâline geldiğine; bu unsurun ise daha sonra tabi tutulduğu baskılarla ve değişikliklerle canavarca boyutlara ulaştığına ama ilke olarak değişmediğine işaret edeceklerdir. İki dönemli çizgiyi benimseyen tarihçilerin tezi ise daha akla yatkın görünür. Kitlesel baskı politikalarına geçiş zamanı, Mart 1921'deki Kronstadt isyanı olarak mı –yoksa belki önceki kış Orta Asya'da çıkan köylü ayaklanmaları olarak mı– saptanmalıdır? Yoksa Stalin'in 1920'lerin ortasında Parti ve devlet çarklarını ele geçirmesiyle, Troçki'ye ve Zinoviyev'e karşı başlatılan kampanyalarla, düzinelerce önde gelen muhalifin 1928'de atılmasıyla ve sürgün edilmesiyle mi özdeşleştirilmelidir? Yoksa 1930'da ve 1931'de sanıkların akla ziyan sabotaj ve ihanet iddialarıyla suçlanarak halk önünde yargılandıkları ilk geniş çaplı duruşmaların yapılmasıyla mı? Toplama kampları ve zorunlu çalışma 1930'dan epey önce de vardı. Dönüm noktasını 1930'ların ortasına öteleyen bir çözüm beni çok etkilemez. Söylediğim gibi, dönemlerin seçimi, tarihçinin bakış açısını yansıtır. Böyle bir dönemleştirmenin, daha çok, Batı'daki sol aydınların rejimin

baskıcı karakteri karşısında uzun süre kör kalmalarını açıklamak ve hafifletmek için ustaca kotarılmış olduğunu düşünmekten kendimi alamıyorum. Ama bu bile pek işe yaramayacak. Büyük temizlikler ve yargılamalar devam ediyorken bile, hiç görülmemiş sayıda sol aydın akın akın Batılı komünist partilere koşuyordu.

Evet, bu bizi ilk baştaki sorumuzun ikinci kısmına –Rus Devriminin kapitalist dünya açısından önemine– getiriyor.

Çok kısaca özetlemeye çalışayım. İlk olarak, Devrim kapitalist dünyada Sol ile Sağı kutuplaştırdı. Orta Avrupa'da devrim ufukta görünüyordu. Ülkemizde bile aşırılar vardı: Glasgow'da komünistler direğe kızıl bayrak çektiler ve Churchill, Rusya'daki devrimi ezmek için İngiliz ordusunu kullanmak istedi. Hiçbir yerde çoğunluğu oluşturmasalar da işçilerin hatırı sayılır bir kısmı Almanya'da, Fransa'da, İtalya'da ve Çekoslovakya'da komünist partilere katıldı. Ama 1920'lerin ortasına gelindiğinde düşüş –özellikle örgütlü işçiler arasında– başlamıştı. Kızıl Sendika Enternasyonali, gitgide daha keskin bir antikomünist hâline gelen sosyal demokrat Amsterdam Enternasyonali'nin otoritesini sarsmayı hiçbir zaman başaramadı. Citrine ve Bevin önderliğindeki TUC [Trade Union Congress –Britanya'daki işçi sendikaları konfederasyonu -*çev.*] için de aynı durum geçerliydi. Batılı ülkelerde işçiler artık devrimci değillerdi; kapitalist sistemi yıkmak için değil, o sistem içinde konumlarını iyileştirmek için mücadele ediyorlardı. 1930'lu yıllardaki "halk cephesi" (en azından ülkemizde) ağırlıklı olarak liberallerin ve aydınların bir girişimiydi. 1945'ten sonra aydınlar da –tıpkı yirmi yıl önceki işçiler gibi– Devrimden yüz çevirdiler. Orwell ve Camus tipik isimlerdir. O zamandan beri, süreç, artan bir ivmeyle devam etmiştir. 1917'deki Sol-Sağ kutuplaşmasının yerini, Doğu-Batı kutuplaşması almıştır. Stalinizmden duyulan tiksinti, SSCB'ye karşı Sol ile Sağın birleşik cephesini yaratmıştır –bu en belirgin olarak da ülkemizde gözlenmiştir.

Ama devam etmeden önce, iki genellemeye karşı uyarıda bulunmam gerekiyor. Birincisi, Batılı ülkelerde Rus Devrimiyle ilgili görüşlerin

1917'den beri şaşırtıcı ölçüde dalgalanma göstermesi, SSCB'de olan biten herhangi bir şeyle olduğu kadar, o ülkelerin kendisinde olan biten şeylerle de açıklanmalıdır. İkincisi, Sovyet faaliyetlerinden ileri gelmeleri hâlinde bu dalgalanmalar, SSCB'nin iç işleriyle değil, milletlerarası siyasetleriyle ilgili olmuştur. Rus devriminin ilk yılında Britanya'da bu devrimle ilgili oluşan görüşü yeniden oluşturmak zordur: Düşünmemiz gereken başka şeyler öyle çoktu ki. Ama kendi anılarım sayesinde bir şeyden eminim. Devrimi onaylamayan insanların büyük çoğunluğu, malların paylaşılmasına ya da kadınların paylaşılmasına ilişkin hikâyeler nedeniyle değil, somut bir gerçek olarak Bolşeviklerin Rusya'yı savaştan çekip almaları ve kaderlerinin en belirleyici anında müttefiklerini yalnız bırakmaları nedeniyle öfkeye kapıldı.

Almanlar yenilgiye uğratılınca her şey değişti. Savaş bezginliği çöktü, Rusya'ya müdahale edilmesine yaygın olarak karşı çıkıldı ve belli belirsiz "sol", demokrat, barışsever olan Bolşeviklere sempatiyle bakan bir iklim Britanya'ya yerleşti. Ama bunun ideolojiyle pek az ilgisi vardı: Kapitalizm-sosyalizm karşıtlığı diye bir mesele gerçekten yoktu. İşçi Partisi'nin kurduğu ilk hükümetin Pirus zaferinden sonra durum değişti. Kısmen parti-siyaset ile ilgili kaygılar (Zinoviyev'in mektubu seçimde büyük oy kazandırmıştı), kısmen de Rusların Çin'de İngiliz saygınlığını ve servetini baltalayıcı faaliyetlere yardım ettikleri yolundaki pek de temelsiz olmayan kanaat, 1924–29 arası Sovyet aleyhtarı dalgayı güçlendirdi. Bu dönem, Austin Chamberlain'in, Stalin'i iyi bir adam olarak görmeye başladığı bir dönemdi, çünkü Stalin, daha büyük baş belası olan Troçki ve Zinoviyev gibi milletlerarası devrim kışkırtıcılığı yapmakla değil, kendi ülkesinde sosyalizm inşa etmekle ilgileniyordu.

Tüm Batı dünyasını çok meşgul eden 1930–33'teki büyük iktisadi buhran bunu tümüyle sildi. Kapitalizmle ilgili ilk kez yaygın olarak yaşanan hayal kırıklığı, SSCB'ye yakınlık duyan bir hareket yarattı. İngiliz kamuoyu, orada nelerin olup bittiğiyle ilgili hiçbir şey bilmiyordu. Ama beş yıllık plandan haberdar olmuştu ve orada her şeyin tozpembe olduğu gibi genel bir izlenime sahipti. Litvinov'un

Cenevre'de sürdürdüğü silahsızlanma kampanyası, başat durumdaki barış yanlısı havayı güçlü şekilde etkiledi. Ama buraya bir çekince notu düşmek gerekir. Sendikalar, tüm sızma girişimlerini başarıyla savuşturdu ve işçiler bu sürece pek katılmadı. 1930'lu yılların öyküsü, liberal ve solcu aydınların panik içinde Sovyet cenahına üşüşmelerinin öyküsüdür. Britanya'da ciddi etki yaratan biricik Stalinist temizlik harekâtı, generallere yönelik olandı. Bu durum, Muhafazakâr Parti'de Sovyet yanlısı kampanyaya biraz destek vermiş olan Alman aleyhtarı kanadın moralini bozdu, çünkü Kızıl Ordu'nun Hitler'e karşı bir araç olarak yararsız kalacağı kanısı oluştu. Sovyetler'in Münih sürecinde tereddütlü davranışı bu kuşkuları güçlendirdi. İngiliz-Sovyet dostluğunu en sonunda tümden yıkan olay ise Nazi-Sovyet paktı oldu. Temizlik harekâtlarından hiç rahatsızlık duymayan Britanya Komünist Partisi bile bu pakt nedeniyle temellerinden sarsıldı. Sovyetler'in Britanya'daki saygınlığı bu yüzden öyle büyük bir darbe aldı ki, savaş zamanındaki coşkulu döneme rağmen bir daha asla gerçekten düzelemedi.

Savaş sonrasına değinmeme gerek yok. Avrupa'ya yönelik bir Sovyet tehdidi saptandı ve kamuoyuna mal edildi. Churchill'in Fulton konuşması, demir perdeyi indirdi. İlk Sputnik, yeni bir süper gücün doğuşunu müjdeleyerek, ABD'nin önceki tekeline meydan okudu. O zamandan beri Sovyet askerî ve iktisadi gücünün gösterdiği büyüme, diğer kıtalarda artan nüfuzu, SSCB'yi "bir numaralı halk düşmanı" konumuna yükseltti ve bugün şiddet açısından 1920'li, 1950'li yıllardaki "soğuk savaşlar"ı geride bırakan bir propaganda bombardımanının hedefi hâline getirdi. Batı'nın Rus Devrimine karşı tepkilerinin karanlık ve çapraşık öyküsü en yalın çizgileriyle böyledir.

Sovyet devlet sisteminin siyasal evrimini nasıl değerlendirirsiniz? Bugün SSCB'de kültürel ve entelektüel yaşam, söz gelimi 1920'li ve 1950'li yıllara kıyasla nasıl? Batı'da, muhalifler olgusu bugün Solun dikkatini neredeyse tekeline almıştır. Bunu, çağdaş Rusya'daki siyasal durumu gözlemlemek için uygun bir büyüteç olarak düşünüyor musunuz?

Bugünkü SSCB'nin iktisadi, sosyal, siyasal ve kültürel koşullarını değerlendirmek bu röportajın kapsamını çok aşar ve gerçekten bu Doğu-Batı ilişkileri sorununun dışına çıkmamam gerekiyor. Bu ilişkilerde muhaliflerin şimdi öne çıkarılması elbette nedensel bir faktör değil, bir belirti. Ama bu, Batılı ülkelerdeki Solun önüne çok karmaşık ve sıkıntı verici bir problem koyuyor. Tarihsel olarak, Sağ değil ama Sol, baskıcı rejimlerin mağdurlarının her zaman savunucusu olagelmiştir. Sovyet Rusya'daki ve Doğu Avrupa'daki muhalifler bu kategori içindedirler ve haklı olarak, Solun bu durumla ilgili örgütlü sempatisine, kınamasına güvenebilirler. Sorun şuradadır ki, onların davasını abartılı şekilde Sağ üstlenmiştir ve insancıl bir hareket olarak başlayan şey, oldukça farklı dürtülerden esinlenen, farklı amaçlara hizmet eden ve farklı bir tarzda yürütülen büyük bir siyasal kampanyaya dönüştürülmüştür; üstelik Sağ, servetin ve kaynakların çoğuna sahip olduğu, en güçlü şekilde örgütlendiği ve medyayı büyük ölçüde denetlediği için, stratejiye ve kampanyaya damgasını vurmaktadır. Sol, bu durumda, bağımsızlığını koruyup sürdürmek için boşu boşuna çabalayan, gütmediği amaçlara hizmet eden ve kampanyanın temelindeki sahtekârlığa bulaşıp kirlenen bir kampanya takipçisi konumuna düşmektedir.

Burada iki hususa parmak basmak gerekir. Birincisi, insan hakları evrenseldir, belirli bir milletin mensuplarına değil, tüm insanlara ait bir şeydir. Büyük bir insan hakları kampanyası, eğer kendisini dünyanın bir köşesiyle sınırlarsa, anlamını ve etkisini yitirir. İran, baskıcılığıyla kötü nam salmış bir rejimin yurdudur. Yine de Başkan Carter, Rusya'daki insan hakları için tüm hızıyla kampanya sürdürürken, Şah'ı Beyaz Saray'da büyük övgülerle, büyük bir gösterişle ağırladı ve hem Carter hem de Callaghan, muhalifleriyle başa çıkabilmesi için Şah'a iyi dileklerini ilettiler. Anlaşılıyor ki, İranlı muhaliflerin insan hakları yok. Çin'deki Dörtler Çetesi ve Şanghay'da, diğer Çin kentlerinde onları destekleyenlerin yüzlercesi, hatta binlercesi düpedüz gözden kayboldular. Ne yargılama yapıldı ne de onlara karşı dava açıldı. Onların başına ne geldi –eğer hâlâ yaşıyorlarsa? Bunu ne bilen var ne de umursayan. Bilmemeyi yeğleriz. Çinli

muhaliflerin insan hakları kimsenin umursamadığı bir meseledir. Öncelikli amacı insan haklarını korumak değil, Sovyet Rusya'ya karşı halkın öfkesini ve düşmanlığını kışkırtmak olan siyasetçilerin yürüttükleri bir kampanyada tüm bunlar yeterince anlaşılabilir şeylerdir. Peki, namuslu ama siyasal açıdan saf insanların içtenlikle ve derinden hissettikleri duyguları, alenen duyurulan hedefine bütünüyle yabancı amaçlarla istismar eden bir kampanyaya katılmak, Solun ahlaki dürüstlüğüyle bağdaşır bir şey midir?

Diğer husus, kampanyanın üslubuyla ve mahiyetiyle ilgilidir. Birkaç gün önce, Macauley'den alıntı olduğu söylenen bir sözle karşılaştım: "Dönem dönem kapıldığı ahlak nöbetlerinden birinde İngiliz kamuoyunu seyretmek kadar gülünç bir seyirlik daha yoktur." Korkarım ki, şimdiki nöbeti gülünç olmaktan çok, meşum ve korkutucu buluyorum. Hangi gazeteyi açsanız, bu saplantılı Rusya nefretiyle ve korkusuyla karşılaşıyorsunuz. Muhaliflere yapılan zulüm, Rus askeriyesinin ve donanmasının silahlanması, Rus casusları, parti siyasetiyle ilgili tartışmalarda küfür sözü olarak Marksizmin dillere pelesenk edilmesi –tüm bunlar birikime katkı yapıyor. Bu çapta bir milli histeri patlaması kesinlikle hasta bir toplumun –bir dış grubu, örneğin Rusları, Siyahları, Yahudileri ya da her kim olursa günah keçisi yaparak, kendi berbat hâlinin, kendi çaresizliğinin, kendi suçunun duygusal yükünü boşaltma yolu arayan o toplumlardan birinin– belirtisidir. Tüm bunların sonunun nereye varabileceği sorusunu gerçekten ürkütücü buluyorum. Bu kamuoyu histerisinin başka bir Avrupa ülkesine aynı derecede bulaşmamış olduğunu ve ABD'de bile Carter'ın kürsü diplomasisine karşı tepkilerin doğmuş göründüğünü düşünmek teselli edici; ama Solumuzun böyle büyük bir kısmının da akıntıya kapılmış olması beni üzüyor.

*Batı Avrupa komünist partilerinin SSCB'ye geleneksel bağlılık anlayışından kopmaları, 1970'li yılların en çarpıcı gelişmelerinden birisiydi. Avrokomünizm adına, İspanyol Komünist Partisi bugün ABD'nin ve SSCB'nin sosyalist bir Avrupa için eşit derecede tehdit oldu*ğun*dan söz ediyor, İtalya Komünist Partisi ise NATO'yu* överek *Sovyet*

saldırılarına karşı bir kalkan olarak nitelendiriyor. Bu tür tutumlar on yıl önce herhâlde düşünülemezdi. Bunların temsil ettiği eğilimle ilgili görüşünüz nedir? Daha ileri durumdaki Batı'ya uyum sağlamış, SSCB'den farklı bir sosyalist toplum modeli arayışı, Avrokomünizmin bugünkü Sovyet aleyhtarı söylemini haklı çıkarır mı?

Avrokomünizm kesinlikle ölü doğmuş bir harekettir, gerçeklerden kaçmaya yönelik çaresiz bir girişimdir. Eğer Kautsky'ye geri dönmek ve "dönek" Lenin'i reddetmek istiyorsanız, bu anlaşılabilir bir şeydir. Ama kendinize komünist yaftası vurarak suları bulandırmak niye? Bugüne kadar kabul gören terminolojiye göre, siz sağcı sosyal demokratlarsınız. Avrokomünizmin tek sağlam payandası, Rus partisinden bağımsızlık ve ona karşı muhalefettir; Sovyet aleyhtarı koroya büyük bir hevesle katılmaktır. Platformun geriye kalanı tamamen şekilsizdir, İngiltere'de öteden beri "Lib-Lab" [Liberal Parti-İşçi Partisi ittifakı -çev] dediğimiz türden bir şeydir. Günübirlik pratik siyaset girişimleri, bunun içinin ne kadar boş olduğunu ele veriyor. İtalyan Avrokomünistler, sosyalistlerin biraz sağında duruyorlar. Fransız Avrokomünistler aynı anda birkaç farklı yerde duruyorlar. İspanyol Avrokomünistlerin durdukları yer ise hiç belli değil. İngiliz Avrokomünistler ortalıkta pek görünmezler. Batılı komünist partilerin iflas ettiğini gösteren bu hazin manzara keşke hiç olmasaydı.

Marx'ın sosyalizm tasavvuru, kapitalizmle kıyaslanamayacak ölçüde büyük özgürlüğün ve üretkenliğin bulunduğu bir toplumu –ekonomik sömürüye veya siyasal zorlamaya meydan vermeksizin özgür üreticilerin uyumlu, ileri birlikteliğini– öngörmektedir. Kapitalizmin ötesine ilerlemiş olmasına rağmen, Sovyetler Birliği'nde böyle bir topluma geçiş, Marx'ın ya da Lenin'in ereklerinden hâlâ çok uzaktadır. Batı'daki çok daha zengin ülkelerde, kapitalizm henüz alaşağı edilmemiştir ve bunun kısmi bir nedeni, SSCB'de şimdiye kadar kaydedilen ilerlemenin işçi sınıfında hayal kırıklığı yaratmış olmasıdır. Zaman zaman ikili kilitlenme gibi görünebilen bir durumda, devrimci sosyalizmin klasik ereklerine yönelik bir siyasal atılım, bir ivmelenme olasılığının bugün Batı'da mı, yoksa Doğu'da mı

daha güçlü olduğunu düşünüyorsunuz? Tarih Nedir? *adı kitabınızı, Galileo'nın* E pur si muove *–"yine de dönüyor"– sözleriyle bitirmiştiniz. Yirminci yüzyılın sonuna yaklaşılırken, tarihsel hareketin ana odağı nerededir?*

Bu öylesine çok yönlü bir soru ki, bunu parçalara ayırmam ve oldukça söylemsel şekilde yanıtlamam gerekecek. Birincisi, Marx'ın ve Marksizmin düşüncemizdeki yeri konusunda kısa bir ara söz. Adam Smith dâhice içgörülerde bulundu; *Ulusların Zenginliği* adlı eseri ise bütün bir yüzyıl boyunca ve birçok ülkede yeni yeni palazlanan kapitalizmin *İncil*'i oldu. Bugün değişmiş olan iktisadi manzara, onun belitlerinden bazılarını geçersiz kılmış, öngörülerinden ve yargılarından bazılarıyla ilgili görüşümüzü değiştirmiştir. Karl Marx'ın dâhice içgörüleri daha da derindi; o, kapitalizmin yaklaşan gerileyişini önceden görüp analiz etmekle kalmadı, toplumsal davranış kaynaklarını ortaya çıkarmamız için bize yeni düşünce araçları da sağladı. Ama onun yazdığı dönemden bu yana pek çok şey meydana gelmiştir: Yakın zamandaki gelişmeler, onun analizini doğrulamakla birlikte, öngörüsüne ilişkin bazı şüpheler doğurmuştur. Bu tür şüpheleri kabul etmek ve araştırmak, Marx'ı küçük düşürmek değildir. Marksist metinleri onun hiç dikkate almadığı ve önceden görmesine imkân bulunmayan koşullara uydurma yönündeki maharetli akademik girişimler, Marksizmin ruhuyla bağdaşmaz görünen şeylerdir –bunun örneklerini ara sıra *New Left Review* makalelerinde gördüm. Marksist aydınlardan beklediğim şey, Marksist metinleri daha az soyut şekilde analiz etmeleri ve bizim çağımızı onunkinden farklı kılan toplumsal ve ekonomik koşulları irdelerken Marksist yöntemleri daha çok uygulamalarıdır.

SSCB'de ve Batı'da sosyalist ya da Marksist bir toplum yönünde atılım yapılmasıyla ilgili olasılıkları soruyorsunuz. Bunlar çok farklı iki problemdir. Rus Devrimi eski düzeni devirdi ve Marksist bayrağı göndere çekti. Ama Marksist ön koşullar mevcut değildi ve Marksist perspektiflerin gerçekleştirilmesi bu nedenle beklenemezdi. Neredeyse hiç eğitimi olmayan küçücük Rus proletaryası, Marx'ın devrimin bayraktarı olarak tasavvur ettiği proletaryaya pek benzemiyor-

du ve Marksist tasarımda ona biçilen role denk değildi. Lenin, son makalelerinden birinde, "hakiki proleterler"in yetersiz olmasından dert yanıyor ve Marx'ın yazılarını "Rusya hakkında değil, genel olarak kapitalizm hakkında" yazdığını üzüntüyle dile getiriyordu. Ne şekilde yorumlanırsa yorumlansın, proletarya diktatörlüğü boş bir hayaldi. Troçki'nin "ikamecilik" dediği şey, yani proletaryanın yerini partinin alması kaçınılmazdı, bu da yavaş aşamalarla ayrıcalıklı bir bürokrasinin yükselmesine, önderliğin kitlelerden kopmasına, işçilerin ve köylülerin ezilmesine, toplama kamplarının kurulmasına yol açtı. Öte yandan, Batı'da hiç yapılmayan bir şey yapıldı. Kapitalizm yürürlükten kaldırılarak, yerine planlı üretim ve paylaşım getirildi; sosyalizm gerçekleşmemiş olsa bile, gerçekleşmesi için gerekli koşullardan bazıları yarım yamalak da olsa yaratıldı. Proletarya sayıca muazzam artış gösterdi; yaşam, sağlık ve eğitim düzeyi dikkate değer ölçüde iyileşti. Hayal âlemine dalmak istenirse, bu yeni proletaryanın, altmış yıl önce zayıf atalarının taşıyamadığı yükü günün birinde omuzlayarak sosyalizm yolunda ilerleyeceği düşlenebilir. Şahsen ben böyle spekülasyonlara çok alışık değilim. Tarih nadiren kuramsal açıdan dört başı mamur çözümler üretir. Sovyet toplumu ilerlemeyi sürdürüyor. Ama nereye varacak ve dünyanın geriye kalanı, onun hiç rahatsız edilmeden ilerlemesine izin verecek mi –işte şimdi bu sorulara cevap vermeye çalışacağım.

Batı'da Marksizmin problemi daha karışıktır. Burada Marksist ön koşullar mevcuttur ama Marksist ereğe –şimdiye kadar– götürmemiştir. Marx, kuramlarını, Batı Avrupa'daki, özellikle de İngiltere'deki koşulların ışığı altında geliştirdi. Onun içgörüsü ve öngörüsü parlak bir şekilde –şimdiye kadar– doğrulanmıştır. Kapitalist sistem, iç çelişkilerinin biriken ağırlığı altında gerilemiştir. İki dünya savaşıyla ve yinelenen iktisadi krizlerle ciddi şekilde sarsılmıştır. Giderek artan işsizlik karşısında güçsüz olduğunu göstermektedir. Örgütlü işçiler muazzam ölçüde güçlenmişlerdir ve o gücü kendi amaçları için kullanmakta tereddüt etmemişlerdir. Ne var ki, bir şey meydana gelmemiştir, o da proleter devrimidir. Kapitalist dünyanın her neresinde devrim bir an ufukta görünse –1919'da Almanya'da, 1926'da

Britanya'da, 1968'de Fransa'da olduğu gibi– işçiler alelacele devrime sırt çevirmişlerdir. Onların istediği, devrim değildi. Kapitalizmin zırhında açılmış olan tüm çatlaklara rağmen, bugün işçilerin duygu durumunun 60 yıl öncesine göre daha çok değil, daha az devrimci olduğunu gösteren bulguları reddetmek bana zor geliyor. Bugün Batı'da proletarya –yani, Marx'ın bu terimden anladığı gibi, sanayi alanındaki örgütlü işçiler– devrimci bir güç değildir, hatta belki karşı-devrimci bir güçtür.

Bugün Batı'daki işçi niçin –bence bu gerçeği kabul etmemiz gerekir– devrim istemez? Bunun yanıtı, kısmen 1917 örneğinin beslediği "korku"dur. Rus Devrimi, nihayetinde getirdiği nimetler ne olursa olsun, ölçüsüz külfetlere ve yıkımlara neden oldu. Bugün kapitalist dünyada egemen sınıfı devirmek daha da umarsız bir girişim olurdu, daha da pahalıya patlardı. 1917'de Rus işçinin belki de zincirlerinden başka kaybedeceği hiçbir şey yoktu. Batılı işçinin kaybedecekleri bundan çok daha fazladır ve o bunları kaybetmek istemez. Bu soru ortaya atıldığı zaman, bazen bir benzetmeye sığınıyorum. Doktor, hastasına, tedavisi imkânsız bir hastalığının olduğunu ve önceden kestirilemez bir hızla kötüleşeceğini, ama birkaç yıl daha bir şekilde idare etmeyi umabileceğini söyler. Hastalık bir ameliyatla iyileştirilebilmektedir ama ameliyatın hastayı öldürme olasılığı da oldukça yüksektir. Hasta, öyle idare etmeye karar verir. Rosa Luxemburg, kapitalizmin çürümesinin ya sosyalizmle ya da barbarlıkla son bulacağını söylemişti. Sanırım ki, bugün işçilerin çoğu, sosyalizmi getirip getirmeyeceği kesin belli olmayan devrimin neşterini göze almaktansa, nasıl olsa kendi sağlığında öyle bir şey olmayacağını umarak kapitalizmin yavaş yavaş çürümesini tercih eder. Bu da savunulabilir bir bakış açısıdır.

Ama ben bundan daha derine inmek istiyorum. "Tüketici egemenliği" deyimini kimin icat ettiğini bilmiyorum. Ama Adam Smith'te ve klasik iktisadın tamamında bu fikir zımnen vardır. Marx, haklı olarak, üreticiyi iktisadi sürecin merkezine yerleştirdi. Ama üreticinin piyasa için üretim yaptığını ve bu nedenle, tüketicinin satın almak istediği şeyleri üretmek zorunda olduğunu peşinen kabul etti;

geçen yüzyılın aşağı yukarı sonuna –Marx'ın ölümünden birkaç yıl sonraya– kadar olan bitenlerin makul açıklaması da muhtemelen budur. O zamandan beri köprülerin altından çok sular aktı ve üreticinin gücü çılgınca bir hızla arttı. Bugünlerde gitgide daha fazla büyük bir şirketi ifade eden müteşebbis, fiyatları denetliyor ve standardize ediyordu. Seri üretim, tekdüze bir piyasa yaratılmasını zorunlu kıldı. Reklamcılık, boyut ve yaratıcılık açısından dev adımlarla ilerledi. Üretici, tüketicinin beğenisini şekillendirme ve en kolay, en kârlı şekilde üretilebilir bulduğu şeyleri istemesi için onu ikna etme olanağını ilk kez elde etti. Üretici egemenliği çağına girmiştik.

Bununla birlikte, proletaryanın, sayıca büyüdükçe ve kültürce geliştikçe, yeni çağda artan kârlardan pay isteme kararlılığını da gitgide daha etkili şekilde gösterebildiği bir gerçektir. Engels, işçi aristokrasisi dediği tabakayı, kapitalistlerin nasıl yolsuzluğa bulaştırdığını keşfetti. Lenin, aynı kavramı, sömürge dünyası karşısında kapitalist ülkelerin işçi sınıfı için kullandı. Ama üreticilerin, yani işverenler ile işçilerin, iç pazarda tüketiciyi sömürmek için ortaklık edeceklerini Lenin bile önceden göremedi. Yaşanmakta olanları anlamak için zehir gibi bir zekâya sahip olmak gerekmez. Üreticiye sağlanan "iş koruması", ekonomi politikasında belirleyici bir faktör olup çıkmıştır. Yönetim ve üretim kademelerinde eleman fazlalığına göz yumulur; artan fiyatlar bunun maliyetini karşılayacaktır. Maliyetleri ve fiyatları düşürebilecek teknolojik iyileştirmelere karşı direnilir, çünkü bunlar bazılarının işten çıkarılmasına yol açabilir; bedelini nasılsa tüketici öder. Bir bakarsınız, ciddi bir kurul, yumurta arzını azaltmak ve fiyatların yıkıcı şekilde düşmesini önlemek için, yumurta yapan çeyrek milyon tavuğun kesilmesine karar verivermiş. AET'nin [Avrupa Ekonomik Topluluğu] tereyağı, şarap ve et konusundaki tuhaf uygulamaları herkesçe bilinmektedir. Böyle çivisi çıkmış bir ekonomi uzun vadede ayakta kalamaz. Ama bu vade, uzun –şimdi bundan kâr edenlerin öngörmeleri gerekenden daha uzun– olabilir. Sendikalara ait çok büyük emeklilik fonlarının endüstriyel ve ticari varlıklara yatırılması gibi önemsiz bir meseleye değinmedim bile. Eğer kapitalistlerin kârları aşırı düşerse, işçilerin

yaşlılık güvenceleri de aynı akıbete uğrar. "Hazineniz neredeyse, yüreğiniz de orada olacaktır." İşçiler artık kapitalizmin yaşamasına birçok bakımdan büyük yatırım yapıp risk almışlardır. Şimdiki koşullarda, sanayilerin millileştirilmesi ve yönetim kurullarına işçilerin getirilmesi (sırası gelmişken söyleyeyim, İngiliz işçiler buna pek fazla ilgi göstermemişlerdir), sanayinin işçiler tarafından devralınmasını ifade etmekten çok, işçilerin kapitalist sistemle bütünleşmeleri yönünde daha ileri adımlar atılmasını ifade eder.

Tüm toplumumuzun tutulduğu hastalığın göze batan bir kısmı olan Solun hastalığını işte bu açıdan bakarak teşhis etmeliyiz. Sol, inancının özünü yitirmiştir ve inandırıcılığını kaybetmiş formülleri tekrarlayıp durmaktadır. Yüz yılı aşkın süre boyunca Sol tüm umutlarını geleceğin devrimci sınıfı olarak işçilere bağlamıştı. Kapitalist demokrasi devrilecek ve yerine proletarya diktatörlüğü kurulacaktı. Bu umudun gerçekleştirilmeyi beklediğini savunmak mümkündür. Toplumun geçirdiği büyük dönüşümler geçmişte onyılları ve yüzyılları bulan bir sürece yayılmıştır; belki de sadece biz aşırı sabırsız davranıyoruz. Ama itiraf edeyim ki, başka bir doğrultuyu gösteren bunca işaret varken, bu umut benim iyimserlik sınırlarımı aşırı zorluyor. Solun bugünkü dağınıklığına, birbiriyle savaşan sayısız minicik hizbe bölünmüşlüğüne, işçi hareketinin önemsiz bir kesimini çekmekten fazlasını başaramamakta ve önerdikleri devrim reçetelerinin işçilerin çıkarlarını, özlemlerini temsil ettiği yanılgısını cesurca savunmakta birleşmesine bakınca, buna güven duymuyorum. Anımsıyorum da, Troçki'nin, Eylül 1939'da savaşın patlak vermesinden kısa süre sonra yazdığı bir makalede, ikircikli bir tutumla ve birçok çekince koyarak kabul ettiğine göre, savaşın tetiklemesiyle devrim olmasaydı, başarısızlığın nedenini, "ülkenin geriliğinde ve emperyalist ortamda değil, proletaryanın egemen bir sınıf olma yeteneğine doğuştan sahip olmamasında" aramak zorunda kalınırdı. Onun kopkoyu bir umutsuzluk saatinde ıkına sıkına dile getirdiği bu kabulden belki de çok şey çıkarmamak gerek. "Doğuştan" sözcüğüne takıldım; makale İngilizce yayınlandı ve Troçki Rusça yazsaydı hangi sözcüğü kullanırdı, bilmiyorum. Ama bugünkü manzarayı

görecek kadar yaşamış olsaydı, bu yargısından caymaya pek gerek duyacağını sanmıyorum.

Öyleyse, durum nasıl analiz edilmeli ve gelecek nasıl görülmeli? Birincisi, işverenler ile işçilerin anlaşmaya vardıkları ama hükümetin kamu yararını gerekçe göstererek o anlaşmaya karşı çıktığı durumlar yakın zamanlarda yaşanmış olmasına rağmen, işverenler ve işçiler kapitalist işletmenin kârlarını bölüşme konusunda geleneksel yolla kavga etmeyi sürdürüyorlar. İkincisi, kârları devam ettirmek gerektiği konusunda işverenler ile işçiler arasında sessiz ama çok güçlü bir görüş birliği oluşup yerleşmiştir. Taraflar, ganimetin paylaşılması üzerinde hâlâ didişiyor olabilirler ama ganimeti en çoğa çıkarma arzusunda birleşmiş durumdadırlar. Bu iki faktörden hangisinin en sonunda üstün geleceği sorusu hâlâ yanıtlanmamıştır. Tüketim pazarındaki sömürünün fiziki sınırlarına ulaşılınca ve kapitalizmi dışarıdan pekiştirme fırsatları belli bir ülkede tükenince, işveren ve işçi çıkarları arasındaki çatışmanın bir kez daha ağır basar hâle geleceği ve çok uzun zamandır ertelenen Marksist modelde proleter devriminin yolunun açılacağı tezi ileri sürülebilir. Ama bu olasılıktan şüphe duyduğumu itiraf etmek zorundayım. 1917'den beri gerçekleştirilen kayda değer devrimlerin yalnızca Çin'deki ve Küba'daki devrimler olduğu, bugün yaşayan devrimci hareketlerin de yalnızca proletaryanın zayıf olduğu ya da hiç bulunmadığı ülkelerde yaşadığı gerçeği beni etkiliyor.

Tarih Nedir? adlı kitabımın son sözlerini aktararak bana karşılık veriyorsunuz. Evet, dünyanın dönmeye devam ettiğine inanıyorum. 1917'nin tarihin dönüm noktalarından biri olduğu yolundaki görüşümü değiştirmedim. O devrimin, 1914-18'deki savaşla birlikte, kapitalist sistemin sonunun başlangıcına işaret ettiğini yine söyleyeceğim. Ama dünya her zaman ya da her yerde birden hareket etmez. Rus ekonomisinin ve toplumunun geri olmasına rağmen değil, geri olmasından dolayı Bolşeviklerin 1917'de zafer kazandığını söylemekten kendimi alamayacağım. İlk aşamasını 1917'nin oluşturduğu ve kapitalizmin yıkılışını tamamlayacak olan dünya devriminin, ileri kapitalist ülkelerde proletaryanın ayaklanmasıyla

değil, emperyalizm kisvesine bürünmüş kapitalizme karşı sömürge halklarının ayaklanmasıyla gerçekleşeceği varsayımını ciddi olarak dikkate almamız gerektiğini düşünüyorum.

Bugün içinde bulunduğu duruma bakarak, Solumuz için hangi sonuçları çıkarabiliriz? Korkarım ki, çok cesaret verici sonuçlar değil, çünkü Batı'da derinlemesine karşı-devrimci bir dönemde bulunuyoruz ve Sol, sağlam bir devrimci tabana sahip değil. Bana öyle geliyor ki, bugün Solun ciddi mensuplarının önünde iki seçenek bulunuyor. Birincisi, komünist olarak kalıp, siyasal eylemden kopmuş bir eğitim ve propaganda grubu olarak devam etmektir. Böyle bir grubun işlevleri, şimdi kapitalist dünyada meydana gelmekte olan toplumsal ve iktisadi dönüşümü incelemek; dünyanın diğer bölgelerinde faaliyet gösteren devrimci hareketleri –kazanımlarını, kusurlarını, potansiyellerini– incelemek; çağdaş dünyada sosyalizmin ne anlam taşıması gerektiği ve ne anlam taşıyabileceği konusunda az çok gerçekçi bir tablo çizmeye çalışmak olurdu. Sol için ikinci seçenek, güncel siyasete atılmak, sosyal demokrasiyi benimsemek, kapitalist sistemi açık yüreklilikle tanıyıp kabul etmek, sistem içinde başarılabilecek sınırlı amaçları gütmek ve durumun sürdürülmesine hizmet eder şekilde, işverenler ile işçiler arasında uzlaşmalar sağlamaya çalışmaktır.

Aynı anda hem komünist hem de sosyal demokrat olunamaz. Sosyal demokrat, kapitalizmi eleştirir ama başka bir yol kalmayınca da onu savunur. Komünist, kapitalizmi reddeder ve en sonunda kapitalizmin kendi kendini mahvedeceğine inanır. Ama bugün Batılı ülkelerdeki komünist, bu sistemi hâlâ ayakta tutan kuvvetlerin sahip olduğu gücün ve onu devirmek için yeterli kapasiteye sahip herhangi bir devrimci kuvvetin olmadığının bilincindedir.

KUZEY'DEN GÜNEY'E DEVRİM*

SAMİR AMİN

Merkez ve çevre ülkeler arasındaki Kuzey-Güney çatışması, kapitalist gelişmenin tüm tarihi boyunca merkezî bir faktör olagelmiştir. Tarihsel kapitalizm, 1492'den 1914'e kadar muzaffer olan Avrupalıların ve onların soyundan gelenlerin dünyayı fethetme tarihiyle örtüşür. Bu başarı, kendi meşruiyetinin temelini sağladı. Üstün olduğunu varsayan Avrupa sistemi, moderniteyle ve ilerlemeyle eş anlamlı hâle geldi. Avrupa merkezcilik bu koşullarda serpilip gelişti ve emperyalist merkez ülkelerin halkları, dünyanın servetinde "öncelikli" hak sahibi olduklarına ikna edildiler.

Tarihin bu evresinde temel bir dönüşüme tanıklık ettik. Yirminci yüzyılda açıkça görüldüğü üzere, ilk önce yarı çevresel ülke Rusya'da, ardından çevresel ülkeler olan Çin'de, Vietnam'da ve Küba'da sosyalizm adına gerçekleştirilen devrimlerden tutun, Asya'daki, Afrika'daki ulusal kurtuluş hareketlerine ve Latin Amerika'da kaydedilen ilerlemelere kadar, Güney yavaş yavaş uyanmaktaydı. Güney'deki halkların –gitgide zafere ulaşan– kurtuluş mücadeleleri, kapitalizme meydan okumayla yakından bağlantılı olmuştur ve hâlâ öyledir. Bu kesişme kaçınılmazdır. Kapitalizm ile sosyalizm arasındaki ve Kuzey ile Güney arasındaki çatışmalar birbirinden ayrılamaz. Halkların eşitliğini içeren evrenselcilik dışında bir sosyalizm hayal edilemez.

* "Revolution from North to South", *New Left Review*, 69/3 (2017).

Güney'deki ülkelerde insanların çoğu sistemin kurbanıyken, Kuzey'de çoğunluk bu sistemden yarar elde eder. Her iki taraf da bunu çok iyi bilmektedir, ama ya bunu sineye çeker (Güney'de) ya da memnuniyetle karşılar (Kuzey'de). Öyleyse, sistemde köklü dönüşüm yapılması Kuzey'in gündeminde değilken, Güney'in hâlâ bazıları devrimci potansiyele sahip sürekli isyanlarla çalkalanan "fırtınalı bölge" olması bir rastlantı değildir. Sonuç olarak, Güney halklarının eylemleri, dünyanın dönüşümünde belirleyici olmuştur. Bu gerçeği dikkate alırsak, Kuzey'deki sınıf mücadelelerini doğru bağlam içine oturtabiliriz: Bu mücadelelerin odağında, emperyalist dünyayı genellikle sorgulamayan ekonomik talepler yer almaktadır. Kendi payına, Güney'deki ayaklanmalar radikalleşince, az gelişmişliğin yarattığı büyük güçlüklerle karşı karşıya kalır. Bunların "sosyalizmler"i, sonuç olarak, daima ilk başta güdülen niyetler ile mümkün olanın gerçekliği arasındaki çelişkileri kapsar. Güney halklarının mücadeleleri ile Kuzey halklarının mücadelelerinin kesişmesi zor ama mümkündür ve bu kesişme, iki tarafın da sınırlılıklarını aşmalarının tek yoludur.

İkinci Enternasyonal'in Avrupa Marksizmi, kapitalist gerçekliğin bu temel yönünü göz ardı etti. Kapitalist yayılmayı homojenleştirici olarak gördü (oysaki kutuplaştırıcıydı) ve sonuç olarak, sömürgeciliğe olumlu bir tarihsel işlev atfetti. Lenin, Marksizmin bu basitleştirilmiş yorumunu kırdı ve bu sayede, o dönemin yarı çevresel bir ülkesinde –kendi deyişiyle, "zayıf halka"da– sosyalist bir devrime önderlik etme olanağına kavuştu. Ama Lenin, devrimin hızla kendi ülkesinden Avrupa'nın gelişmiş merkez ülkelerine yayılacağını düşünüyordu. Bu olmadı. Lenin, emperyalizmin o toplumlarda yarattığı yıkıcı etkileri hafife almıştı. Mao, anlayış olarak daha ileriye gitti ve Rusya'ya göre daha da çevresel olan bir ülkede devrimci bir strateji uyguladı.

Tarihsel kapitalizmin emperyalist karakterinin özünde yatan gerçeklik, kaçınılmaz bir bağıntıyı ima etmektedir: Sosyalizme uzun geçiş, esas olarak dünya sisteminin çevre ülkelerinden kökenlenen

eşitsiz ilerlemeler yoluyla meydana gelir. Ağırlık merkezinin ilerlemiş merkez ülkelerde olacağı bir "dünya devrimi" gündemde değildir. Lenin, Mao, Ho Şi Minh ve Castro bunu anladılar ve "tek ülkede sosyalizmi inşa etme"nin gerekliliğini kabul ettiler. Troçki bunu asla anlamadı. Çevresel ülkelerdeki var olan "geri kalmış" kapitalizmin mirasıyla başlayarak, bu koşullarda başarılabilir olanın sınırları, 20. yüzyılın büyük devrimlerinin, sapmaları ve başarısızlıkları da dâhil, sonraki tarihini açıklar.

Diğer çevresel ülkelerde, dünyayı dönüştüren ilk muzaffer mücadeleler, büyük antiemperyalist halk hareketlerinin eseriydi. Ne var ki, bu hareketlerin önderleri, milli kurtuluş hedefleri ile kapitalizmin mantığını kırma hedefini birleştirmek gerektiğini doğru dürüst değerlendirmemişlerdi. Onun yerine, bu hareketler, merkez ülkelerdekiyle aynı doğrultuda gelişen milli kapitalizmler inşa etmek amacıyla, küreselleşmiş kapitalizm bünyesinde kapitalist yollara başvurarak merkez ülkeleri "yakalama" efsanesini beslediler. Sonuç olarak, benim "milli halkçı" hükümet dediğim yönetimlerle başarılabilecek olan değişiklikler gerçekte oldukça sınırlı kaldı ve çok geçmeden başlayan hızlı tükeniş ise onları kaosa sürükledi.

Emperyalist merkezlerdeki karşı devrimin yöneldiği faşist doğrultunun ardında yatan faktör, sosyalist devrimlerden gelen meydan okumaydı. Faşizm aynı anda da emperyalistler arası çatışmaları, özellikle bir tarafta Nazi Almanya'sı ve Japonya ile diğer tarafta onların asıl rakipleri –yani, Amerika Birleşik Devletleri ve Büyük Britanya– arasındaki çatışmaları keskinleştirdi. İkinci Dünya Savaşı sırasında SSCB, Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık arasında kurulan mantık ittifakını bu koşullar açıklar. Öyleyse, bu ittifakın 1945'te Batılı güçlerce niçin sona erdirildiğini anlamak kolaydır.

Sosyalist ve ulusal halkçı geçiş süreçlerinde olasılıkların tükenmesi, başlı başına, Doğu'da, Güney'de ya da Batı'da yeni ilerlemelerin yolunu açmadı. İlk başta başarılara imza atan önemli siyasal güçler, özellikle de bunlara katılan halklar, 20. yüzyıldaki ilerlemelerin doğasından gelen sınırlamaların ardındaki nedenleri gerektiği gibi

değerlendirmediler. Bu yüzdendir ki, tarihsel emperyalist güçlerin (Amerika Birleşik Devletleri'nin, Avrupa'nın ve Japonya'nın) başını çektiği bugünkü karşı-devrim, sonuçta ortaya çıkan kaosu istismar etme olanağı buldu. Günümüzde bu kaos, Güney'deki bazı ülkelerin sözümona "silkinme" projeleriyle başlattığı hayalî girişimleri, bazı başka ülkelerde ise akıldışı ve sonuç olarak faşist sapmaları (gerici siyasal İslam ve gerici siyasal Hinduizm örneklerinin gösterdiği gibi) teşvik ediyor. Emperyalist merkezlerin kendilerinde ise sosyalist ve milli halkçı projelerin teslim bayrağını çekmesi, kapitalizme yönelik herhangi bir eleştirel analize ilham vermemiştir, aksine ileri kapitalizmin erdemleriyle ilgili yanılsamaları pekiştirmektedir. Burada, karşı-devrimin zaferi ve önceki kazanımlardan (Refah Devleti gibi) atılan geri adım, yeri gelince, neo-faşist yanıtların tekrar ortaya çıkmasını teşvik etmektedir.

Bu makalede, merkezî emperyalist üçlüyü oluşturan Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa ve Japonya'da emekçi sınıfların güçsüzlüğünün ardında yatan nedenleri irdeleyeceğim. Bu analiz, söz konusu halkların siyasal kültürlerine vurgu yapmaktadır. Siyasal kültür, elbette her zaman her ülkenin kendisine özgü olan uzun bir tarihin eseridir. Okur belki de benim "yargılar"ımın aşırı sert olduğunu düşünecektir. Gerçekten de öyledir. Güney'e ilişkin gözlemlerimin de bundan aşağı kalır yanı yoktur. Yeri gelmişken, siyasal kültürler tarih-aşırı değişmez olgular değildir. Değişir, hatta bazen kötü yönde değişir, ama bir o kadar da iyi yönde değişir. Dahası, sosyalist bir perspektif içinde "farklılıkların yakınlaşması"nı sağlamak için böyle bir değişimin gerekli olduğuna inanıyorum.

Amerika Birleşik Devletleri

Amerika Birleşik Devletleri'nin siyasal kültürü, Fransa'da Aydınlanmayla ve en çok da Devrimle [1789] başlayarak şekillenmiş olan siyasal kültürün aynısı değildir. Bu iki temel olayın mirası, Avrupa kıtasının büyük bölümünün tarihini çeşitli ölçülerde belirledi. ABD'nin siyasal kültürü oldukça farklı karakteristiklere sahiptir.

Protestanlığın New England'da [Yeni İngiltere'de] kurulan özel biçimi, yeni Amerikan toplumunun ve kıtayı Kutsal Kitap'tan devşirilmiş ifadelerle fethetmesinin meşrulaştırılmasına hizmet etti. Yerli Amerikalılara uygulanan soykırım, yeni seçilmiş halkın sözde ilahî misyonunun doğal bir parçasıydı. Daha sonra, Amerika Birleşik Devletleri, "Tanrı"nın sözde ona başarmasını emrettiği işi gerçekleştirme projesini tüm dünyaya yaydı. Amerika Birleşik Devletleri halkı, "seçilmiş halk" gibi yaşamaktadır.

Amerikan ideolojisi elbette ABD'nin emperyalist yayılmasının nedeni değildir. Emperyalist yayılma, sermaye birikiminin mantığını izler ve sermayenin (oldukça maddi nitelikteki) çıkarlarına hizmet eder. Ama bu ideoloji, bu süreç için son derecede uygundur. Meseleyi karıştırır. "Amerikan Devrimi", toplumsal anlam taşımayan tek bağımsızlık savaşıydı. Amerikalı koloniciler, İngiliz monarşisine karşı giriştikleri isyanda, iktisadi ve toplumsal ilişkileri dönüşüme uğratmayı hiçbir şekilde istemediler; istedikleri şey sadece o ilişkilerden sağlanan kazançları ana ülkenin egemen sınıfıyla artık paylaşmamaktı. Güttükleri temel hedef, en başta batıya doğru yayılmaktı. Köleliği devam ettirmek de bu bağlamda hiç sorgulanmadı. Devrimin belli başlı önderlerinin birçoğu köle sahibiydi ve bu konudaki önyargıları sarsılmaz derecede güçlüydü.

Art arda gelen göç dalgaları da Amerikan ideolojisinin pekişmesinde rol oynadı. Gelen göçmenler, Amerika Birleşik Devletleri'ne gelmek için ülkelerini terk etmelerinin ardında yatan yoksulluktan ve baskıdan kesinlikle sorumlu değildi. Ama göç edip gelmeleri, anayurtlarında mensup oldukları sınıflarca ve gruplarca paylaşılan koşulları değiştirmeye yönelik ortak mücadeleden vazgeçmelerine ve onun yerine, yeni yerleştikleri ülkenin bireysel başarı ideolojisini benimsemelerine yol açtı. Böyle bir ideolojinin benimsenmesi, sınıf bilinci kazanılmasını geciktirdi. Bu geç gelişen sınıf bilinci olgunlaşmaya başladığında ise yeni bir göçmen dalgasıyla ister istemez yüz yüze kaldı; sonuç olarak, gerekli siyasal bilincin kazanılması tekrar tekrar başarısızlığa uğradı. Bu göçler aynı zamanda da ABD

toplumunun "cemaatleşme"sini teşvik etti. "Bireysel başarı", aynı kökene sahip bir topluluğa dâhil olmayı engellemez; aksi hâlde bireysel tecrit edilmişlik dayanılmaz olabilirdi. Kimliğin bu boyutunun –ABD sistemince istenen ve teşvik edilen boyutun– pekiştirilmesi, sınıf bilincinin ve yurttaşlık oluşumunun zararına işleyen bir süreçtir. Cemaatçi ideolojiler, işçi sınıfında sosyalist bir ideolojinin olmayışının yarattığı boşluğu dolduramaz. Cemaatlerin en radikali, yani siyahlardan oluşan topluluk için bile bu doğrudur.

ABD toplumunun oluşumunda belirli faktörlerin –"Kutsal Kitap'a dayalı" başat ideolojinin ve bir işçi partisinin olmayışının– özgül birleşimi, fiilen tek bir partinin yönetimiyle sonuçlanmıştır, o da sermaye partisidir. Bu tek partiyi oluşturan iki kesim, temelde aynı liberalizmi paylaşır. Her iki kesim de tüm dikkatini, yalnızca mevcut budanmış ve iktidarsız demokratik yaşama "katılan" azınlık üzerine odaklar. İşçi sınıfı seyrek olarak oy verdiği için, her bir kesim orta sınıflarda kendine destekçi bulur ve kullandığı dili onlara uyarlamıştır. Her birisi, sektörel kapitalist çıkarların ("lobiler"in) ve çeşitli "topluluklar"a mensup destekçilerin oluşturduğu bir kümelenmeyi bünyesinde barındırır. Bugün Amerikan demokrasisi, benim "düşük yoğunluklu demokrasi" dediğim şeyin ileri modelidir. Seçimli demokrasi uygulaması üzerine kurulmuş siyasal hayatın yönetilmesi ile sermaye birikimi yasalarının hükmettiği ekonomik hayatın yönetilmesi arasında tam bir ayrım yapılması temelinde işler. Dahası, bu ayrım, kayda değer herhangi bir şekilde sorgulanmaz, daha çok, genel oydaşma denilen şeyin bir parçasıdır. Ne var ki bu ayrım, siyasal demokraside bulunan tüm yaratıcı potansiyeli ortadan kaldırır. Temsilî kurumları (parlamentoları ve diğerlerini) iğdiş eder; bu kurumlar, buyruklarının kabulü zorunlu olan "piyasa" karşısında iktidarsız kılınmıştır. Marx, kapitalizm öncesinde herhangi bir öncülü bulunmayan "saf" bir kapitalizmin ABD'de kurulmasını sosyalist mücadele için bir avantaj olarak düşünüyordu. Aksine, benim düşünceme göre, bu "saf" kapitalizmin yıkıcı etkileri, hayal edilebilecek en ciddi engellerdir.

ABD'nin yeni hegemonya stratejisinin ilan edilen hedefi, Washington'ın emirlerine direnebilecek herhangi bir gücün varlığına göz yummamaktır. ABD, bunu başarmak için, "aşırı büyük" olduğunu düşündüğü ülkeleri parçalamaya ve ABD üsleri kurarak "koruma"sı altına almak için kolay birer av olacak azami sayıda bakiye devlet yaratmaya çalışmaktadır. Yalnızca tek bir devletin "büyük" olmaya hakkı vardır, o da Amerika Birleşik Devletleri'dir. ABD'nin küresel stratejisi beş hedef gütmektedir: Üçlüyü oluşturan diğer ortakları (Avrupa'yı ve Japonya'yı) etkisizleştirip dize getirmek ve Amerikan kontrolü dışında hareket etme yeteneklerini asgariye indirmek; eski Sovyet dünyasının bakiyelerini NATO'nun askerî denetimi altına almak ve "Latin Amerikalaştırmak"; Ortadoğu ile Orta Asya'nın ve sahip oldukları petrol kaynaklarının tek başına denetimini ele geçirmek; Çin'i parçalamak, diğer büyük devletlerin (Hindistan'ın, Brezilya'nın) boyun eğmesini sağlamak ve küreselleşme şartlarını müzakereye açabilecek bölgesel blokların kurulmasını önlemek; Güney'de stratejik olarak ilgisini çekmeyen bölgeleri marjinalleştirmek. Amerika Birleşik Devletleri'nin hegemonyacı emelleri, nihayetinde, sahip olduğu ekonomik sistemin "avantajlar"ını temel almaktan çok, askerî gücünün muazzam önemini temel almaktadır. O zaman, askerî gücünü ve hâkimiyeti altındaki NATO'yu, kendisine kafa tutabilecek herkese yeni emperyalist düzeni dayatmakla görevli "görünür yumruk" hâline getirip, üçlünün rakipsiz lideri olarak ağırlığını koyabilir.

Görünen bu yüzün arkasında elbette hâlâ apaçık siyasal zaaflarına rağmen bir halk vardır. Yine de, sezgilerime göre, Amerika'nın hegemonya dürtüsünün daha sonra başkalarıyla çatışmaya düşmesi, bunun da esaslı bir dönüşüm hareketi başlatabilmesi imkânsız olmasa bile, değişim inisiyatifi oradan kaynaklanmayacaktır.

Kanada ya da Avustralya, Amerika Birleşik Devletleri'nin birer dış eyaleti olmaktan öte bir tavır gösterebilir mi? İngiliz Kanada'sının siyasal geleneklerine ve Quebec'in kültürel özgüllüğüne rağmen, başka bir Kanada hayal etmek güçtür. Belli başlı –direnişlerinin

dilsel boyutu doğrultusunda kutuplaşmış– siyasal güçler, Kanada ekonomisini güneydeki büyük komşusunun ekonomisinden koparmayı hayal bile etmemektedir.

Japonya

Japonya, ağırlıklı olarak kapitalist bir ekonomiye ve aynı zamanda Avrupalı olmayan bir kültürel geçmişe sahiptir. Sorun, bu iki boyuttan hangisinin üstünlük sağlayacağıdır: Dünyanın geriye kalanına karşı, "üçlü"deki diğer ortaklarıyla (Amerika Birleşik Devletleri'yle ve Avrupa'yla) birlikte dayanışma mı, yoksa "Asyacılık"la desteklenen bağımsızlık arzusu mu? Bu konuyla ilgili analizler –hatta uçuk hayaller– koskoca bir kütüphaneyi dolduracak boyuttadır.

Çağdaş dünyanın jeopolitik analizini yaptığımda, tıpkı Almanya gibi Japonya'nın da aynı nedenlerle Washington'ın peşinde gitmeyi sürdüreceği sonucuna varıyorum. Burada, Washington'ın İkinci Dünya Savaşının ardından yaptığı stratejik seçimlerin uzun vadeli anlamına ve önemine işaret ediyorum. O zamanlar Amerika Birleşik Devletleri, iki düşmanını –ABD'nin dünya hegemonyası yönündeki karşı durulmaz büyümesini tehdit eden biricik düşmanlarını– imha etmeyi seçmek yerine, onların yeniden inşasına yardım etmeyi ve onları sadık birer müttefik olmaya itmeyi seçmişti. Bunun apaçık nedeni, o zamanlar gerçek bir "komünist" tehdidin varlığıydı. Ama bugün bile, Pekin, Güney Çin Denizi'ndeki adalarla ilgili çatışmada görülebildiği gibi, düşman olarak varlığını sürdürüyor.

Halkçı ve ulusal bir tepkinin olduğuna ilişkin herhangi bir gösterge var mıdır? Ekonomik mucizenin yavaşlaması ve iktidardaki tek partinin kemikleşmesi elbette uyum görüntüsünü nadiren bozmuştur. Ama belki bunun ardında, Çin'e yönelik sık sık tekrar ortaya çıkan bir aşağılık kompleksi gizlidir. Muhtemelen bu uyumculuğa karşı durma isteği duyularak, Çin'le yakınlaşma pek olası görünmemektedir. Birincisi, çünkü Japonya'nın başat emperyalist sermayesi eskiden nasılsa yine öyledir. İkincisi, çünkü Çinliler ve Koreliler bunu biliyorlar, hem de eski düşmanlarıyla ilgili haklı kuşkularının bile ötesinde.

Birleşik Krallık ve Fransa

Avrupa'da bir değişimin başlama olasılığı Amerika Birleşik Devletleri'nden çok daha yüksek midir? Sezgilerimle, öyle olduğuna inanıyorum. Bu göreli iyimserliğimin birinci nedeni, Avrupa'da büyük ağırlığı olan Ortaçağ'dan kalma izlerin birikiminin gösterdiği gibi, Avrupa milletlerinin zengin bir tarihe sahip olmasıdır. Benim bu tarihe ilişkin yorumum, başat durumdaki Avrupamerkezcilerin yorumlarıyla kesinlikle aynı değildir, ben onların efsanelerini reddediyorum. Benim geliştirdiğim karşı tez, Ortaçağ toplumunun ayırıcı özelliği olan ve modernitenin gelişiyle aşılan aynı çelişkilerin başka yerlerde de bulunduğudur. Öte yandan, Ortaçağ'ın geriliğiyle ilgili efsanenin, daha sonra ortaya çıkan Avrupa modernitesi perspektifinin bir ürünü olduğu gerçeğini göz ardı ederek, muhtemelen kendi toplumlarının "geri" Ortaçağ Avrupa'sı toplumlarından daha ileri olduklarına ikna olmak isteyen bazı Üçüncü Dünya aydınlarının "Avrupa karşıtı" atıp tutmalarını da aynı kararlılıkla reddediyorum. Her nasılsa, modernite eşiğini geçmekte ilk davranan Avrupa, o zamandan beri, inkâr edilmesinin saçma olduğunu düşündüğüm avantajlar elde etmiştir. Belirli bir homojenleşme süreci işlemekte olmasına ve bir "Avrupalı" söylemi bulunmasına rağmen, Avrupa'da elbette çeşitlilik vardır. İngiltere ve Fransa, modernitenin öncüleridir. Bu kestirme iddia, modernitenin daha önceye uzanan, özellikle İtalyan kentlerine ve ardından Hollanda'ya dayanan köklerinin olmadığı anlamına gelmez.

İngiltere, yeni kapitalist (daha doğru bir ifadeyle, merkantilist) ilişkilerin doğum sürecindeyken, tarihinin çok çalkantılı bir döneminden geçti. 17. yüzyılda, Ortaçağ'ın "Şen Şakrak İngiltere"si olmaktan çıkıp ağır başlı, tutucu İngiltere'ye dönüştü, kralını idam etti ve bir cumhuriyet kurdu. Ondan sonra ortalık sütliman oldu. 18. yüzyılda, İngiltere, kısıtlı da olsa modern demokrasiyi icat etti ve sonra, 19. yüzyılda, Sanayi Devrimi sırasında büyük kalkışmalar olmaksızın ucu açık bir sermaye birikimi yaşadı. Elbette bu, hiç sınıf çatışması olmadan meydana gelmedi; 19. yüzyılın ortasındaki Çartist

hareketle bu çatışma doruğa çıktı. Ama bu çatışmalar, tüm sistemin sorgulanır olması noktasına varacak kadar siyasallaşmadı.

Bunun aksine, Fransa, aralıksız art arda gelen şiddetli siyasal çatışmalar yoluyla aynı aşamalardan geçti. Kapitalizmin çelişkili modernliğinin siyasal ve kültürel boyutlarını bulan, Fransız Devrimidir. Fransız emekçi sınıfları, o zamanın tek hakiki proletaryasının bulunduğu İngiltere'deki kadar açık seçik gelişmemişti. Yine de onların 1793'ten başlayarak, ardından 1848'de ve 1871'de, daha sonra da 1936'da verdikleri mücadeleler çok daha siyasal içerikliydi. Son değinilen olayda, terimin güçlü anlamıyla sosyalist hedefler çerçevesinde örgütlendiler.

Bu farklı yolaklar konusunda elbette birçok farklı açıklama ortaya atılmıştır. Marx bunların oldukça farkındaydı ve dikkatinin çoğunu bu iki toplumu analiz etmeye vermiş olması ve İngiltere'nin deneyimine dayanarak kapitalist ekonomiye ilişkin bir eleştiri, Fransa'nın deneyimine dayanarak da modern siyasete ilişkin bir eleştiri sunmuş olması bir tesadüf değildir.

Britanya'nın geçmişi belki de bugünü açıklar, yani İngiliz halkının, içinde yaşadığı toplumun yozlaşmasına nasıl sabırla katlandığını açıklar. İngiliz ulusal gururunun Amerika Birleşik Devletleri'ne geçmesi belki de bu edilginliği açıklar. İngilizlerin gözünde ABD, diğer ülkeler gibi yabancı bir ülke değildir. Hâlâ onların kaybolmuş çocuğudur. İngiltere 1945'ten beri koşulsuz olarak Washington'ın yanında saf tutmayı seçmiştir. İngiliz dilinin dünyadaki olağanüstü başatlığı, İngilizlerin bu gerilemeyi belki de tüm boyutlarıyla bile hissetmeksizin yaşamalarına yardımcı olmaktadır. İngilizler, geçmişlerinin görkemini, Amerika Birleşik Devletleri aracılığıyla vekâleten tekrar yaşamaktadırlar.

Birleşik Krallık, Avrupa'nın geleceği için kilit bir güç olmayı sürdürüyor. Brexit, saçma sapan Avrupa çatısının kaçınılmaz yıkılışını haber veriyor olmasına rağmen, referandum zaferinin ardında yatan siyasal akımlar, gerek liberalizmin küreselleşmiş gerici toplumsal düzenini, gerekse Amerika Birleşik Devletleri'yle olan bağla-

şıklığı sorgulamıyorlar. Dahası, Wall Street'in ayrıcalıklı ortağı City (Londra'nın finans merkezi) de küreselleşmiş liberalizm sisteminde güçlü bir konumda bulunuyor ve kıta Avrupa'sındaki finansal sermaye, onun hizmetleri olmadan edemez. Bununla birlikte, tarih, Büyük Britanya'da olduğu kadar başka hiçbir yerde amacına böylesine ulaşmamıştır. Ama öyle hissediyorum ki, bu ülke, kendisini Amerika Birleşik Devletleri'ne bağlayan göbek bağını bir kez kesip atınca, yeniden değişim yoluna girebilecektir. Bugün böyle bir kopmanın hiçbir işareti görülmemektedir.

Almanya

Almanya ile Japonya, Amerika Birleşik Devletleri'nin iki güvenilir yardımcısıdır ve gerçek üçlü olan G3'ü –Kuzey Amerika, Avrupa ve Japonya yerine, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya ve Japonya'nın oluşturduğu üçlüyü– meydana getirirler.

İngiltere'nin ve Fransa'nın öncülük ettikleri yolaklar olmasaydı, ne Almanya, ne İtalya ne de Rusya kapitalist moderniteye ulaşmayı başarabilirdi. Bu ifade, söz konusu ülkelerin halklarının, akıl sır ermeyen gizemli bir nedenden dolayı, kapitalist moderniteyi icat edemeyecekleri, bunun yalnızca İngiliz-Fransız dehasının ayrıcalığı olduğu anlamına çekilmemelidir. Aksine, dünyanın başka yerlerinde de –örneğin, Çin'de, Hindistan'da ya da Japonya'da– benzer bir icadın yapılması olasılığı bulunuyordu. Ama bir halk kapitalist modernite aşamasına girince, artık o halkın yolağını kapitalist modernite şekillendirdi, böylece sonuçta ya yeni bir merkez ülke ya da bağımlı bir çevre ülke ortaya çıkmış oldu.

Almanya'nın tarihini, bu temel yöntemi kullanarak yorumluyorum. Bu yolla, Prusya'nın emellerinin körüklediği Alman milliyetçiliğini, Marx'ın esefle bahsettiği Alman burjuvazisinin vasatlığının bir ödünlenmesi olarak anlıyorum. Sonuçta, yeni kapitalizmi çekip çevirmenin otokratik bir biçimi ortaya çıktı. Kullandığı etnik kökenci söyleme rağmen, bu milliyetçilik (İngiltere'de, en başta da Fransa'da

ve daha sonra Rusya'da görülen evrenselci ideolojilerin aksine) yine de tüm Almanları birleştirmeyi başaramadı (bugün hâlâ çözülememiş olan o sonu gelmez Avusturya'nın ilhakı [*Anschluss*] meselesi bundan dolayıdır). O zaman bu, Nazizmin canice ve çılgınca aşırılıkları için elverişli bir faktör olup çıktı. Ama aynı zamanda da felaketten sonra, bazılarının "Ren kapitalizmi" dediği ve Amerika Birleşik Devletleri'nce desteklenen yapıyı inşa etmek için güçlü bir motivasyon vardı. Bu, Anglo-Fransız-Amerikan modelinden kopyalanmış demokratikleşmeyi bilinçli olarak seçen bir kapitalist biçimdir. Ama kısa ömürlü Weimar Cumhuriyeti (Alman tarihinde o zamana kadar görülmüş biricik demokratik dönem) ve Doğu Almanya'daki sosyalizmin en hafif deyimle muğlaklıkları dikkate alındığı zaman bile, derin yerel tarihsel köklere sahip değildir. "Ren kapitalizmi", aşırı liberal Anglo-Amerikan modelinin ya da "Jakoben" Fransa'nın devletçiliğinin aksine "iyi kapitalizm" değildir. Her birisi farklıdır ama hepsi de aynı hastalıktan, yani kapitalizmin yıkıcı yanlarının ağırlık kazanmasıyla belirginleşen bir aşamaya ulaşmış olmasından mustariptir. Dahası, "Ren" ve "devlet" kapitalizmleri artık devrini tamamlamıştır. Küreselleşmiş Anglo-Amerikan kapitalizmi, kendi modelini Avrupa'nın tümüne ve Japonya'ya dayatmıştır.

ABD hegemonyasındaki küreselleşmede Almanya'nın konumu, tıpkı Japonya'nınki gibi kısa vadede rahat görünmektedir. "Latin Amerikalaştırma" benzeri bir girişimle Doğu Avrupa ülkelerinin bir tür "Latin Amerikalılaştırılma"sı yoluyla Doğu'ya genişlemenin yeniden başlaması, Berlin'in seçiminin kalıcı bir seçim olduğu yanılgısını besleyebilir. Bu seçim, düşük yoğunluklu demokrasiyle ve ekonomik-toplumsal bayağılıkla kolayca tatmin edilmekte, Avrupa Birliği'nin ve avronun desteğiyle de pekiştirilmektedir. Eğer Hristiyan Demokrat ve liberal sağdaki siyasal sınıflar ile sosyal demokrat soldaki siyasal sınıflar bu çıkmaz sokakta inatla yürümeye devam ederlerse, sağcı, hatta faşist tarzda popülizmlerin ortaya çıkma olasılığını göz ardı etmemeliyiz; ama bunu söylerken, zorunlu olarak Nazizmin kopyalarının ortaya çıkacağını kastetmiyorum. Fransa'da

Milliyetçi Cephenin seçim başarıları, Avrupa'da genel bir tehlikenin gerçek olduğunu gözler önüne sermektedir.

Almanya'nın yaşadığı zorluklar uzun vadede hafiflemeyecek, ağırlaşacaktır. Almanya'nın şu andaki iktisadi varlıkları, başka yerlerde icat edilen yazılımlara gitgide daha bağımlı hâle gelinerek modernize edilen standart sınai üretim yöntemlerine (mekanik, kimyasal) dayanmaktadır. Ama Alman halkının, denenmiş yolları bir yana bırakıp gerçek bir değişim başlatmanın gerekliliğini fark etmesi olasılığı, başka ülkelerde olduğu gibi, her zaman vardır. İnanıyorum ki, eğer Fransa (zaten o, Almanya'yı da yanında götürecektir) ve Rusya daha fazla inisiyatif alsaydı, Avrupa için başka bir gelecek mümkün olurdu. Bu seçim, şimdiye kadar başarısızlığa uğramış olan Akdeniz'de ve Kuzey Avrupa'da değişime yönelik olumlu hareketlerin yeniden ortaya çıkmasına da yol açabilirdi.

Güney Avrupa

İtalya, 1970'li yılların "uzun 1968"i süresince kısa süreliğine de olsa eleştirel analizin ve eylemin merkezinde yer aldı. Bu hareketin gücü, İtalyan Komünist Partisi'nin kendi içine kapanmasına rağmen, "merkez sol" devleti bir şekilde etkilemeye yetecek büyüklükteydi. İtalyan tarihinin bu mutlu evresi artık geçip gitti. Şimdi ancak onu mümkün kılmış olan toplumun zayıflıklarını irdeleyebiliyoruz. Ulusal yurttaşlık duygusunun tam olarak gelişmiş olmaması, İtalyan devletlerini çoğunlukla yabancıların yönetmiş olmaları gerçeğiyle belki açıklanabilir. Halk onlara bakınca, genellikle, mümkün olduğu kadar aldatılması gereken birer hasım görüyordu. Bu zayıflık, yükselen faşizm dalgasının beslediği bir popülizmin ortaya çıkmasında ifadesini buldu. Fransa'da olduğu gibi İtalya'da da İkinci Dünya Savaşında verilen özgürlük mücadelesi yarı yarıya iç savaş olarak geçti. Sonuç olarak, faşistler 1945'i izleyen yıllarda gerçekten yok olup gitmeksizin gizlenmek zorunda kaldılar. Şimdiki kriz çıkıncaya kadar İtalyanlara iyi bir yaşam düzeyi sağlamış olan "mucize"ye rağmen ülke ekonomisi kırılganlığını koruyor. Ama İtalyan siyaset

sahnesine bütünüyle egemen olan Avrupa seçiminin kayıtsız koşulsuz desteklenmesi, bana kalırsa, ülkenin kendisini içinde bulduğu çıkmazın asıl nedenidir.

Avrupa projesine hiç düşünülmeden verilen aynı destek, İspanya'da, Portekiz'de ve Yunanistan'da faşizme son veren halk hareketlerinin kendi radikal potansiyellerini gerçekleştirmeyi başaramamalarında büyük paya sahiptir.

Liderinin ancak kendiliğinden ölmesiyle Frankoculuğun öldüğü, o dönemde de İspanyol faşizminin ana desteğini sağlamış olan aynı burjuvazinin geçiş için iyi hazırlık yaptığı İspanya'da bu potansiyel sınırlıydı. Antikomünizm ve Amerikan ordusuna verilen üsler karşılığında Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğiyle 1970'li yılların sonlarına kadar kanlı zulmünü sürdüren bir diktatörlük, işçi ve halk hareketinin üç bileşenini –sosyalistleri, komünistleri ve anarşistleri– kökten yok etmişti. 1980'de Avrupa, İspanya'nın Avrupa Birliği'ne katılmak için NATO'ya da katılmasını –yani, Washington'ın hegemonyasına boyun eğdiğini tamamen resmileştirmeyi kabul etmesini!– şart koştu. İşçi hareketi, 1970'li yıllarda yeraltında oluşturduğu "işçi komiteleri" aracılığıyla geçiş sürecinde rol üstlenme çabasına girdi. Halk ve aydın sınıflarının diğer kesimlerinden destek almayı başaramadığı için, hareketin bu radikal kanadının, geçişte denetimi gerici burjuvazinin ele geçirmesini önleyemeyeceği ne yazık ki açıkça belliydi.

Portekiz'de Nisan 1974'te Salazarcılığa son veren askerî ayaklanmanın ardından, belkemiğini hem resmî Komünist Partiye hem de Maocu akımlara mensup komünistlerin oluşturduğu devasa bir halk patlaması meydana geldi. Bu eğilimin egemen grup içinde bozguna uğratılması, komünistleri saf dışı ederek, son derecede pısırık olan sosyalistlere avantaj sağladı. O zamandan beri siyaset sahnesi yeniden uykuya dalmış durumdadır.

Yunanistan'da da Albaylar Cuntasının devrilmesinin ardından Avrupa lehine seçim yapılacağı kesin değildi. İkinci Dünya Savası sırasında Komünist Parti, tıpkı Yugoslavya'da olduğu gibi, tek bir anti-

faşist cephe oluşturmayı başarmıştı. Yunanistan ve Yugoslavya, Alman istilacılara diğerlerinin yaptığı gibi yalnızca "direnmek"le kalmadı; İtalyan ordularının 1943'te ansızın çökmesinde, dolayısıyla da Almanların bu ülkelere daha çok asker konuşlandırmak zorunda kalmalarında belirleyici rol oynayan gerçek bir savaşı aralıksız sürdürdü. 1945'te devrime dönüşen Yunan direnişi, Amerika Birleşik Devletleri'nin ve Büyük Britanya'nın ortak müdahalesiyle yenilgiye uğratıldı. Üstelik Yunan sağı, kesinlikle yalnızca "kozmopolit" işbirlikçi burjuvazinin yararına olan Avrupa projesinin şekillenmesine ortam oluşturan NATO'ya katılmanın da sorumlusuydu.

Tekelci kapitalizmin sistemik krizinin derinleşmesi, Güney Avrupa'nın kırılgan ülkelerinde eşi benzeri görülmemiş bir toplumsal felakete yol açmıştır. Batı Avrupa'nın, özellikle Almanya'nın neredeyse yarı sömürgesi konumuna düşürülen Doğu Avrupa ülkelerine de ağır darbeler indirmektedir. Öyleyse, yakın zamanda Berlin'in ve Brüksel'in dayattığı aşırı sert kemer sıkma politikalarını reddetmekte oldukça heyecan verici zaferler kazanan muazzam halk hareketlerinin (Yunanistan'da Syriza'nın, İspanya'da Podemos'un) ortaya çıkmasını anlamak kolaydır. Yine de kabul etmemiz gerekir ki, bu ülkelerde genel kamuoyu, Avrupa sisteminin dağıtılmasını henüz gerekli görmemektedir; çoğunluk, kafasını kuma gömmeyi ve bu Avrupa'nın ıslah edilebilir olduğu konusunda kendini kandırmayı yeğlemektedir. Sonuç olarak, bu hareketler hâlâ felç olmuş durumdadır.

Kuzey Avrupa

Kuzey ülkeleri, Avrupa projesiyle ilgili şüpheci tavırlarını çeşitli nedenlerle şimdiye kadar sürdürmüşlerdir.

Olof Palme'nin önderliğindeki İsveç, küreselci, uluslararasıcı ve yansız bir çizgi izlemeye çalıştı. Ülkenin yakın zamanda Avrupalılığı seçmesiyle ve sosyal demokrat güçlerinin sağa savrulmasıyla başlayarak, oldukça ani bir tersine dönüş meydana geldi. Ne var ki,

bu tersine dönüş, İsveç'in olağanüstü deneyiminin zayıf noktalarına daha yakından bakmamızı zorunlu kılıyor: Palme'nin belki aşırı kişisel rolü, nispeten soyutlanmış durumdaki bu ülkede uzun süre kısılıp kaldıktan sonra, 1968'in yarattığı olukça güçlü safça duygularla geç de olsa dünyayı keşfeden gençliğin yanılsamaları, ama aynı zamanda da ülkenin İkinci Dünya Savası sırasındaki biraz lekelenmiş ve uzun zamandır saklanan geçmişi.

Norveç toplumu, küçük köylülerden ve balıkçılardan oluşuyordu; İsveç'te ya da Norveç'te olduğu gibi aristokratik bir sınıf yoktu. Dolayısıyla, bu toplum, eşitlik sorunlarına çok duyarlıdır. Ülkedeki aşırı sol partinin göreli gücünü ve Avrupa'nın ısrarlı çağrılarına şimdiye kadar direnmiş olan sosyal demokrat kesimlerin radikal eğilimlerini hiç kuşkusuz ki bu durum açıklar. Bu ülkede Yeşiller, diğer ülkelerde örgütlenmelerinden önce ortaya çıktı. Bununla birlikte, ülkenin NATO üyeliği ve Kuzey Denizi petrolünün getirdiği finansal bolluk (uzun dönemde biraz yozlaştırıcı olan bir bolluk) elbette bu olumlu eğilimlerin aleyhine işlemektedir.

Finlandiya'nın Rus Devrimi sırasında mücadele etmeden kazandığı (Lenin'in zaten hiç tereddütsüz kabul ettiği) bağımsızlık, sıklıkla öne sürüldüğü kadar herkesin ortak talebiyle sağlanmış şey değildi. Büyük Dükalık zaten Rus İmparatorluğu bünyesinde geniş bir özerklikten yararlanıyordu, o zamanlar kamuoyu bunu oldukça tatmin edici buluyordu. Ülkenin egemen sınıfları, Baltık ülkelerinin egemen sınıfları kadar içtenlikle Çara hizmet ediyordu. Ülkedeki emekçi sınıflar, Rus Devriminin programından habersiz değillerdi. Bu nedenle, bağımsızlık, ülkenin sorunlarını halletmedi; bu sorunlar ancak gerici güçlerin (emperyal Almanya'nın ve daha sonra Müttefiklerin desteğiyle) kıl payı kazandıkları İç Savaştan sonra ele alınabildi. Bu güçler sonradan faşizm yönüne sürüklendiler ve İkinci Dünya Savaşı sırasında faşist devletlerin müttefiki oldular. NATO propagandasının kabul edilemez bir şey olarak sunduğu "Finlandiyalaşma" denilen olgu, gerçekte, Atlantikçi ittifakın Avrupa'sından daha iyi bir Avrupa'yı tekrar inşa etmenin temellerinden birisini

oluşturabilecek (aslında elbette barış antlaşmasının dayattığı) bir yansızlıktan ibaretti. Avrupa'dan gelen ve (Finlandiya'nın avroya katılmasıyla) parasal alanda zafere ulaşmış olan baskılar, bu ilgi çekici tarihsel mirası yiyip bitirmeyi başarabilir mi?

Almanya'ya aşırı bağımlı bir ekonomiye sahip Danimarka'dan bir şey beklenebilir mi? Avro sorunu için yapılan bir dizi muğlak ve kafa karıştırıcı oylamadan anlaşılabileceği gibi, bu bağımlılık marazi bir şekilde deneyimlenmektedir. Ama ben, son derecede tipik sosyal demokrat güçlerin bugünkü gidişata meydan okuyabilecekleri kanısında değilim. Sonuç olarak, "kızıl-yeşil ittifakı" oldukça tecrit edilmiş durumdadır.

Çok iyi bilindiği gibi, Hollanda, özgün burjuva devriminin 17. yüzyılda, İngiltere'den ve Fransa'dan önce meydana geldiği ülkeydi. Ama Birleşik Eyaletlerin mütevazı boyutu nedeniyle, bu ülke, rakiplerinin yapmayı başardıklarını yapma olanağı bulamadı. Bu tarihin mirası yitip gitmiş olmamasına rağmen, bugün Hollanda'nın ekonomik ve finansal sistemi, mark/avro ortamında işlev görmektedir.

Avrupa'yı Nasıl Bir Gelecek Bekliyor?

1970'li ve 1980'li yıllarda, Avrupa'da İsveç, Finlandiya, Avusturya, Yugoslavya ve Yunanistan tarafından oluşturulacak bir Kuzey-Güney "yansızlık" ekseninin mümkün olduğunu, bunun da hem Batı hem de Doğu Avrupa'ya olumlu etkiler yapacağını düşünüyordum. Bu, söz konusu ülkeleri, Atlantikçi saflarını yeniden düşünmeye teşvik edebilir ve Fransa'da olumlu yankı bulabilirdi. Ne yazık ki, De Gaulle artık hayatta değildi ve Gaullistler, generalin NATO'yla ilgili çekincelerini tamamen unutmuşlardı. Böyle bir eksen, Doğu Avrupa ülkelerinin merkez sol konumlara yönelmelerine ve böylelikle, daha sonra sağa düşmekten kaçınmalarına fırsat yaratırdı. Bu proje, gerçekten toplumsal olan ve dolayısıyla, 21. yüzyıl için ulusal bileşenlerine saygılı, Amerika Birleşik Devletleri'nden bağımsız, Sovyet

bloku ülkelerinde adını hak eden reformları kolaylaştırıcı bir sosyalizm formülasyonuna açık olan özgün bir "öteki Avrupa"nın inşasını başlatabilirdi. O zamanlar hâlâ sınırlı bir ekonomik topluluktan oluşan Brüksel Avrupa'sıyla eş zamanlı olarak, bu inşa mümkündü. Hatta bu fikirlerimi, ilgili ülkelerdeki solun önderlerine sunma olanağı buldum ve bu fikirden rahatsızlık duymadıkları izlenimini edindim. Ama arkası gelmedi.

Avrupa sol akımları, hangi sakıncaların bulunduğunu doğru dürüst değerlendirmediler ve Brüksel'in başını çektiği Avrupa projesinin geliştirilmesini desteklediler. Bu, en başından beri, Monnet'nin tasarladığı gerici bir projeydi (J. P. Chevènement'ın *La Faute de Monsieur Monnet* adlı kitabında ortaya serdiği gibi, Monnet'nin aşırı antidemokratik görüşleri iyi bilinmektedir).[1] Washington'da tasarlanan Marshall Planıyla birlikte, Avrupa projesi, sağcı güçleri ("Hristiyan demokrasisi" kisvesi altında) derleyip toparlamak, hatta İkinci Dünya Savaşında susturulmuş olan faşistleri canlandırmak, böylelikle de siyasal demokrasi uygulaması için her türlü olasılığı sona erdirmek amacıyla geliştirildi. Komünist partiler bunu anladılar. Ama bir "Sovyet" Avrupa'sı alternatifi zaten inandırıcılığını o zamana kadar yitirmişti. "Avrokomünizm" kisvesine büründürülmüş olsa bile, daha sonra bu projeyi koşulsuz sahiplenmeleri de bir işe yaramadı.

Bugün Avrupa Birliği, kıta Avrupa'sı halklarını, "liberal" ve Atlantikçi (NATO'cu) seçimle sağlamlaştırılan bir açmazın tuzağına çekmiş olmakla kalmayıp, Avrupa'nın "Amerikanlaştırılma"sı için bir araç hâline bile gelmiş, Avrupa geleneğinin çatışmalı siyasal kültürünün yerine, ABD'nin "oydaşma" kültürünü koymuştur. Üçlünün kolektif emperyalizmi yararına gezegeni sömürmenin sağladığı avantajların farkına varılması temelinde, Avrupa'nın Atlantikçiliğe nihai olarak bağlılık göstermesi düşünülemez bir şey değildir. Amerika Birleşik Devletleri'yle "çatışma" sadece ganimetin paylaşılması

1 Jean-Pierre Chevènement,*La Faute de Monsieur Monnet: La République et l'Europe* (Paris: Fayard, 2006).

etrafında dönmektedir, işte o kadar. Eğer o proje herkese rağmen yürütülecek olsaydı, o zaman Avrupa kurumları, Avrupa halklarının ilerlemesinin önündeki ana engel hâline gelirdi.

Öyleyse, Avrupa'nın yeniden inşası, şimdiki projenin yıkılmasını gerektirmektedir. Var olan hâliyle Avrupa-Atlantik projesinin sorgulanması ve hem toplumsal nitelik taşıyan hem de dünyanın geriye kalanına karşı emperyalist emeller gütmeyen alternatif bir Avrupa'nın kurulması bugün bile düşünülebilir. Ben öyle düşünüyorum, hatta kaynağı neresi olursa olsun alternatif bir projenin başlatılmasının tüm Avrupa'da kısa sürede olumlu yankılar bulacağını düşünüyorum. Sahici bir sol, ne de olsa, başka türlü düşünmemelidir. Eğer sol bunu yapmayı göze alırsa, o zaman Avrupa halklarının gelecek dünyayı şekillendirmekte hâlâ önemli bir oynayabileceğini ortaya koyabileceğine inananlardan birisiyim. Kısacası, en güçlü olasılık, Avrupa projesinin çökmesi ve kaosa sürüklenmesidir, bu da Washington'ın hoşuna gitmez. Eğer sol güçler Avrupa'yı sosyalist yapmayı göze alırlarsa, Avrupa sosyalist olacaktır ya da basitçe olmayacaktır.

Benim görüşüme göre, ancak Fransa doğru yönde bazı cesaretli inisiyatifler alırsa değişim başlayabilir. O zaman Almanya ve sonuç olarak Avrupa'nın geriye kalanı da aynı doğrultuda hareket etmeye yönelecektir. Çin ve Rusya ile yakınlaşmanın yolu işte o zaman açılacaktır. Avrupa'nın uluslararası siyaset sahnesindeki konumu, Washington'ın dünya hâkimiyeti projesine verdiği destek nedeniyle silik kalmaya mahkûmdur. Avrupa yukarıda ana çizgileriyle gösterilen yolu tutmuş olsaydı, o zaman elindeki ekonomik gücü, sahiden çok kutuplu bir dünyayı yeniden inşa etmek için kullanabilirdi. Bunu yapamayan "Batı" hep Amerikan kalacaktır, Avrupa hep Alman kalacaktır, Kuzey-Güney çatışması merkezî önemini sürdürecektir ve kaydedilebilecek her ilerleme, büyük ölçüde, küresel sistemin çevre ülkeleriyle sınırlı kalacaktır; başka bir deyişle, yüzyılın bir "yeniden çevrim"i seyredilecektir.

Sonuç olarak, neoliberal küreselleşme sisteminin son evresine girmiş bulunduğuna yeniden işaret edeceğim; başka şeyler yanında, Brexit'in, Trump'ın seçilmesinin ve yükselişe geçen çeşitli neofaşizm biçimlerinin gösterdiği gibi, bu sistemin patladığı açıkça görülmektedir. Bu sistemin oldukça yüz kızartıcı sonu, dünyanın her yerinde potansiyel olarak devrimci bir durum yaratmaktadır. Ama ancak radikal sol güçler, ele geçen fırsatlardan nasıl yararlanacaklarını bilirlerse ve emperyalist güçlerin mali sermayesinin kozmopolitanizmi karşısında, işçilerin ve halkların enternasyonalizmini yeniden inşa etmeye dayalı cesur saldırı stratejilerini nasıl tasarlayıp uygulayacaklarını bilirlerse, bu potansiyel gerçeğe dönüşebilir. Eğer bu olmazsa, o zaman Batı'nın, Doğu'nun ve Güney'in sol güçleri de doğacak felaketin sorumluluğunu paylaşacaklardır.

Üçüncü Dünyanın Özlemlerinin Aynası Olarak Ekim Devrimi

Vijay Prashad

Doğudaki Mezarlar

Sovyet liderleri, cafcaflı otokrasi mimarisiyle döşenmiş ama artık sosyalist emellerinin heyecanıyla dopdolu olan eski Çarlık ofislerinde oturuyorlardı. Lenin, N. Krupskaya'ya, bir an olsun kafasını dinlemek için pek zaman bulamadığını söylerdi. İncelenmesi gereken bir kararnameyle ya da savuşturulması gereken bir krizle hep birileri içeriye dalardı. İki Japon gazeteci –K. Fusse ve M. Nakahira– yeni kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin Asya bölgesi üzerinden uzun bir yol kat ederek Haziran 1920'de Moskova'ya ulaşmışlardı. Lenin'i görmek için can atıyorlardı, ama Lenin'in onlara ayıracak zaman bulabileceğinden emin değillerdi. Moskova'da kısa bir bekleyişten sonra, onunla röportaj yapmalarına izin verildi. Nakahira, *Osaka Asahi*'nin Japon okurlarına geçtiği haberde o röportajı hatırlıyordu. "Sayın Lenin'le Kremlin'deki ofisinde röportaj yaptım," diye yazıyordu. "Beklediğimin aksine, odanın tefrişi çok sade. Sayın Lenin'in tavrı çok samimi ve nazik –sanki eski bir dostu karşılıyor gibi. En yüksek mevkide bulunmasına rağmen, tavırlarında büyüklenmeden en ufak iz yok."

Diğer yabancı gazeteciler, Lenin'in engin bilgili ve dürüst olduğunu bildiriyorlardı. Saklayacak hiçbir şeyi yok gibi görünüyordu. Yeni SSCB'de problemler yaşanıyordu –emperyalist ülkelerin Beyaz Orduları ülkenin sınırlarını paramparça etmişti, daha eski problemler olan açlık ve aşağılanma ise kolaylıkla alt edilecek gibi değildi. Yeni rejimle ilgili bir sabırsızlık havası vardı. Bu, beklenen bir şeydi. Ama yüksek beklentiler, vahim hayal kırıklığı da doğurabilirdi. Lenin, daha önce kendisiyle görüşmeye gelmiş olan Amerikalı, İngiliz ve Fransız gazetecilere bunları anlattı. Almanlarla konuşurken, 1919'daki Alman ayaklanmasının başarısız olmasından dert yandı. Keşke başka bir Avrupa ülkesi daha kapitalist zincirlerini kırmış olsaydı, o zaman SSCB böylesine tecrit edilemezdi.

Fusse, Lenin'e şu kaçınılmaz soruyu sordu: "Komünizmin başarı şansı nerede daha yüksek –Batı'da mı, yoksa Doğu'da mı?" Lenin, en azından 1911'deki Çin, İran ve Meksika devrimlerinden beri bu soruyu çok düşünmüştü. Bu devrimlerle otokrasi biçimleri alaşağı edilerek Sun Yat-Sen'in, İran Meclisinin ve Porfirio Díaz'ın cumhuriyetleri kurulmuştu. Bu ayaklanmalardan ilham alan Lenin, 1913'te, "Geri Avrupa ve İleri Asya" gibi kışkırtıcı bir başlık taşıyan bir makale kaleme almıştı. Amerika Birleşik Devletleri'nde ya da Britanya'da, Fransa'da veya Almanya'da öyle büyük bir isyan enerjisi var görünmüyordu. Avrupa Marksizminin eski kesinliklerini yansıtır bir ifadeyle, "Göründüğü kadarıyla," diyordu Lenin, "gerçek komünizm ancak Batı'da başarılı olabilir." Ama 1911'de Meksika'dan Çin'e kadar çıkan ayaklanmaları, kendisinin 1916'da emperyalizm üzerine yaptığı incelemeleri ve 1914-1918 arası Büyük Savaşta sömürgelerden devşirilmiş orduların kullanılmasına ilişkin incelemelerini dikkate alarak, şu eklemeyi yapıyordu: "Batı'nın, Doğu pahasına yaşadığını unutmamak gerekir. Avrupalı emperyalist devletler öncelikle Doğu'daki sömürgeler pahasına zenginleşiyorlar, ama aynı zamanda da sömürgelerini silahlandırıyor, nasıl savaşacaklarını öğretiyorlar ve Batı öyle yapmakla, Doğu'da kendi mezarını kazıyor."

Rusların Yolundan Gidin!

1917-18'de haberler yavaş yavaş Avrupa sömürgelerine yayıldı. Hindistan, dünyayla ilgili haberleri ancak Britanya aracılığıyla alıyordu. Britanya'nın haber servisleri –örneğin Reuters– Londra'daki India House'un (Hindistan Evi) dünya görüşünü yansıtıyordu. Sadece İngiliz emperyalistlerin bilinmesini istediği şeylerin basında yer almasına izin veriliyordu. Küçük çaplı –okur sayısı yüzlerle ölçülen– milliyetçi basın, alternatif bir bakış açısını dile getirmeye çalışıyordu, ama dünya olaylarına dair bilgilere erişim olanağı bulunmadığı için eli kolu bağlıydı. Rus halkının –çoğunlukla köylülerin– dünyadaki en güçlü otokrasi olan Çarlık İmparatorluğunu devirdiklerine ilişkin haberler yavaş yavaş yayıldı. Makinelerin ve çalışmanın yıprattığı, tırnakları ve vücutları kir içindeki erkeklerin ve kadınların bir araya gelerek iktidarı ele geçirebileceği inandırıcı gelmiyordu. Bu nasıl mümkün olabilirdi?

Rusların Çara karşı ilk büyük kitlesel ayaklanmaya kalkıştığı 1905 yılından beri, 1917'nin ön belirtileri hep var olmuştu. Güney Afrika'da bulunan Gandi, 1905 ayaklanmasını büyük hayranlıkla gözlemlemişti. Gazetesinde, Hintliler gibi Rus halkının da yurtsever olduğunu, ama Hintlilerin aksine Rusların onurları için canlarını feda etmekten çekinmediğini yazıyordu –öyle hissediyordu. Gandi, *Young India* gazetesinde, "Rus işçiler ve tüm diğer memurlar genel grev ilan etti ve tüm işleri durdurdu," diye yazıyordu. İşçiler ve memurlar iş aletlerini bırakınca, Çar bazı ödünler vermek zorunda kaldı, çünkü "grevcileri süngü zoruyla işlerinin başına döndürmeye Rusya Çarının bile gücü yetmez… Çünkü en kudretliler bile, hükmedilenlerin işbirliği olmaksızın hükmedemezler"di. İşbirliği yapmamayla ilgili ders Rusya'dan geldi. Bu, seçkinlerin siyaseti ya da sırf kentsel alanların siyaseti değildi. Gandi'nin fark edebildiği kadarıyla, köylüler dâhil kitlelerin siyasetiydi.

Çar bazı ödünler –Duma seçimleri dâhil– vermesine rağmen, 1905 başarısızlıkla sonuçlandı. Hindistan'da, o dönemdeki Svadeşi hare-

keti –Gandi'nin "Rusya'daki harekete çok benzer" bulduğu hareket– bütünüyle ezildi. Rusya'nın dersleri canlı kaldı.

1917 başarılı olacaktı. Çarlık İmparatorluğunun köylü orduları –kırsal kesimden bir adım ötede bulunan işçiler ve askerler de dâhil– durdurulamazdı. Eğer *mujikler* bunu yapabildilerse, *fellahlar* niçin yapamasınlardı, *kisanlar* niçin yapamasınlardı?

Devrimci Tamil şair Subramania Bharati, "Yeni Rusya"ya bir övgü şiiri düzdü:

> İnsanların yaşamı, kendilerinin düzenlediği gibi.
> Sıradan insanın yaşamını yükseltecek bir hukuk.
> Kölelik prangaları artık yok.
> Yok artık köleler.

Fransız İmparatorluğunun bayrağı altında savaşan Senegalli askerlerin bazıları, Sovyet Kızıl Ordusunun dünya tarih sahnesine çıktığını işitince, ona katılmak için firar ettiler. Sovyet şair Boris Kornilov, daha sonra kaleme aldığı *Moia Afrika* şiirinde, "Afrikalı kapitalistlere ve burjuvaziye bir darbe indirmek için" Voronej yakınında Beyazlara karşı Kızıllara önderlik ederken ölen Senegalli bir askeri anlatıyordu.

Ekim Devrimi olmasaydı, Avrupa'nın sömürgeleştirdiği halklar bu şekilde ayağa kalkarlar mıydı? 1919 yılı, sömürge halklarının emperyalist efendilerine karşı ayaklanmalarına –Mısır'da Zaglul Paşa önderliğindeki ayaklanmadan Kore'deki Bir Mart Hareketine ve Çin'deki Dört Mayıs Hareketine kadar– sahne olur muydu? Sonra, ertesi yıl Irak'ta İngiliz egemenliğine karşı çıkan isyana ve ardından 1921'de, üç yıl sonra dünyada ikinci sosyalist devleti yaratacak olan Moğolistan Devrimine sahne olur muydu? SSCB'den yükselen sınıfsal talepler olmasaydı, 1919'da Hindistan Ulusal Kongresi köylülerin taleplerini asla kabul etmezdi. İlham her köşe bucağa yayıldı. Hintli önder Nehru şöyle yazıyordu: "Gandi'nin etkisiyle" işçi ayaklanmasından "başka bir yol izlememize rağmen, Lenin örneğinden etkilendik."

Çin'de genç Mao, Rus deneyimine özlemle bakacaktı. Çin imparatorunu ve saltanatını deviren 1911 ayaklanmasından sonra harekete katılacaktı. Daha sonra, komünistleri 1949'da iktidara getiren uzun savaşın ardından Mao, Rusya'nın verdiği ilhamla ilgili düşüncelerini açıklayacaktı: "Çin'de birçok şey, Ekim Devriminden önce Rusya'dakilerin aynısı ya da benzeriydi. Aynı feodal zulüm vardı. Benzer bir iktisadi ve kültürel geri kalmışlık vardı. Her iki ülke de geri kalmıştı, hatta Çin daha kötü durumdaydı. Her iki ülkede de ilericiler, devrimci hakikati ararken, ulusal yenilenme uğruna kahramanca çetin ve acı mücadeleler verdiler. ... Ekim Devrimi, tüm dünyada olduğu gibi Çin'de de ilericilerin, ulusun yazgısını inceleme ve kendi problemlerini yeni baştan düşünme aracı olarak proleter dünya görüşünü benimsemelerine yardımcı oldu. Rusların yolundan gitmek –vardıkları sonuç buydu."

Köylü Sovyetleri

Lenin, Avrupa'daki Marksist ortodoksinin sınırlılıklarını kavramıştı. O anlayış –katı bir Marx okumasından yola çıkarak– tarihin öznesinin proletarya olacağını farz ediyordu ve proletaryayı da dar bir bakışla sendikalarda örgütlü sanayi işçileri olarak görüyordu. Ama Marx, siyasal değişim konusundaki görüşünün, sendikalardan kökenlenmediğini birkaç kez belirtmişti. Onun görüşü, *siyasetten* kökenleniyordu. Sıklıkla yazdığı gibi, büyük çoğunluk, bugünkü dünya düzeninin prangalarını kırıp atmak için ayağa kalkmalıydı. Proletarya –emek gücünü satan işçiler– sosyalist devrimde belirleyici bir rol oynayacaktı. Kapitalizmde, seçkinlerin yararına seçimlere kısıtlama getirilebilen dar siyasal demokrasi mümkün olurdu. Ama çok daha geniş demokrasi –toplumsal ve ekonomik demokrasi dâhil– mümkün olmazdı. Çünkü böylesine geniş demokrasi, işçilerin yaşantısını demokratik olarak iyileştirmekten ve isteklerini karşılamaktan çok, kendi özel mülkiyetini güçlendirmek için emeği ücretli çalıştıran küçük bir azınlık tarafından mülkiyetin dar ve bencilce denetlenmesini tehdit ederdi. Bu engel, sosyalist devrimde

proletaryanın mücadelelerini merkezî bir yere koyuyordu. Burjuvazi –sermaye sahipleri– demokrasiyi genişletmek istemezdi. Demokrasinin zincirli olmasını yeğlerlerdi.

Lenin'e göre, köylünün rolü belirleyiciydi. Onun ilk önemli çalışması –*Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi* (1899)– köylülük sorununu temel alıyordu. Rusya, o günlerde söylendiği gibi, bir köylü toplumuydu. Küçük köylülüğün rolünü ve köylülerin proleterleşmesini görmezden gelmek, kırsal kesimde pinekleyen devrimci potansiyeli elden kaçırmak anlamına gelirdi. 1905'te Lenin, *Novaya Zhizn*'deki önemli bir müdahalesinde, köylülerin "toprak ve özgürlük" istediğine işaret etti. Lenin, bu talebin tam olarak karşılanması, ama genişletilerek sosyalizm talebine dönüştürülmesi gerektiğini söylüyordu. Tüm köylüler, sermaye egemenliğine karşı doğrudan mücadele yürüten işçilerin yanında yer almaz, diyordu. Küçük köylüleri sosyalizm yönünde işçilerle aktif ittifaka çekme görevinin partisine düştüğünü belirtiyordu. Kırsal kesimdeki berbat durumu görmek zor değildi. Lenin'in arkadaşı Maksim Gorki, köylülerin yaptıkları işe *strada* adını verdiklerine işaret etmişti –bu sözcük, Rusça *stradat*, "eziyet çekmek" fiilinden geliyordu. Ama eziyeti örgütlemek yeterli değildi. 1905'teki köylü kalkışması onların kapasitesini göstermişti. Gorki şöyle yazacaktı: "Ülkenin toplumsal ve siyasal yaşantısında köylülerin faal olarak yer alamayacağını düşünenler, köylüleri tanımıyorlar."

1920'de Lenin, Doğu'ya baktı ve "Orada Sovyetler mümkün. Bunlar işçi değil, köylü sovyetleri ya da emekçi sovyetleri olacaklar," dedi.

Diğer "köylü toplumları"na mensup olanlar, Hindistan'dan ve Çin'den ya da Meksika'dan ve Mısır'dan olanlar, Rus Devriminde ve ilk onyılda kaydettiği çarpıcı insani gelişimde, kendi özlemlerinin aynasını gördüler. Hindistan'dan Kongre Partisi'nin önderi Nehru, SSCB'nin onuncu yıl dönümünü kutlamak Rusya'ya gitti. Bu "köylü toplumu"nun hızla ilerleyip sefaletten paydaşlığa, açlıktan keyfince yeme aşamasına geçebilmesine hayret etti. Rusya, Nehru'nun ilgisini çekiyordu, çünkü hem Hindistan hem de SSCB, "sanayileşmenin

henüz başlangıç evresinde bulunan çok geniş tarım ülkeleridir ve ikisi de yoksullukla, cehaletle yüz yüzedir. Eğer Rusya bu sorunlara doyurucu bir çözüm bulursa, Hindistan'da bizim işimiz kolaylaşır," diye yazıyordu 1927'de. Gerçekten de Nehru, SSCB'nin açlığa ve yoksulluğa karşı, köylülüğün gücünü ve onurunu yükseltme yönünde dev kazanımlar elde etmiş olduğunu gördü. Nehru, istatistikleri dikkatle inceledi. Bunlar, gelişme kaydedildiğini gösteriyordu. Ama kesin sonuç çıkarmak için yeterli değildi. Titiz bir gözlemci olarak onu ilgilendiren şey, köylülerin çok daha zengin bir toplumsal yaşama kavuşmuş olduklarını gösteren işaretlerdi. "Köylülerin gazeteleri ve kırsal fuarları, akademileri ve sağlık yurtları var; kütüphaneleri ve okuma odaları var, kadın kulüpleri var. Cehaleti Yok Etme Derneği ve Karşılıklı Yardımlaşma Dernekleri her yerde bulunuyor. Gençlik örgütleri de öyle –Öncüler ve Komsomollar." Bu zenginlik, bu servet, ilerlemenin en iyi ölçüsüydü. "Okuryazarlık olmadan," diye yazıyordu Lenin, "siyaset diye bir şey olamaz. Yalnızca söylentiler, dedikodular ve önyargılar olabilir." 1917'de, erkeklerin üçte biri ve kadınların beşte birinden azı okuryazardı. 1926'ya gelindiğinde, Likbez programları sayesinde, nüfusun yarısı okuyup yazabiliyordu. 10 yıl sonra ise nüfusun yüzde 80'i okuryazardı. Böylesi ilerleme bir "köylü toplumu"nda meydana geldi. Bir karşılaştırma yapılırsa, Hindistan'da iki yüz yıllık Britanya sömürge yönetimi sona erdiğinde okuryazarlık oranı yüzde 12'ydi.

Sovyet Asya

Ekim Devrimi elbette St. Petersburg ve Moskova şehirlerinde başladı. Bununla birlikte, Çarın Avrupa'da sürdürdüğü beyhude savaş için Orta Asyalı insanları askere alma girişimine karşı Haziran 1916'da Kazak bozkırında ve Türkistan'da huzursuzluk patlak verdi. Fergana Vadisi ile Kazak ve Kırgız bölgelerinde halk, Rus yerleşimcilere saldırdı ve sonra –kitleler hâlinde– Çin'in Sincan bölgesine kaçtı. Çin'deki –monarşi karşıtı fikirlere sahip– gizli dernekler Orta Asya'ya sızmışlardı. Böyle derneklerden birisi, Zuo

Zongtang'ın Hunan ordusunca Sincan'a getirilmiş olan Gelaohui (Nacaklılar) idi. Mao'nun baş generali Zhu De, Gelaohui üyelerinden birisiydi. Zhu De, Bolşevizmle ve Çin Komünist Partisi örgütü üzerindeki etkisiyle ilgili sorular soran Agnes Smedley'e, "hücre sistemi, Çin gizli dernekleri kadar eskidir," diye yanıt vermişti. O, bilirdi. Komünist olmadan önce, Siçuan'daki Gelaohui locasının Büyük Ustalarından biriydi. Gelaohui ve Kızıl Mızrak üyeleri, Orta Asya ile Çin arasında gidip gelerek, Çarın devrilmesi gerektiği görüşünü aşılıyorlardı. Öyleyse Ekim Devriminin kökleri yalnızca St. Petersburg'a değil, Kazakistan'ın Karakol şehrine de uzanıyordu.

Bu bölgedeki Rus yerleşimciler, etraflarındaki isyanlardan huzursuz olarak, Ekim Devrimini alt etmek için Beyaz Orduya katıldılar. Sovyetler, Türkistan'daki durumu araştırmak üzere bir Komisyon gönderdi. Lenin, "Türkistan Komünistleri"ne bir not yazdı:

> Sovyet İşçi ve Köylü Cumhuriyeti'nin zayıf ve şimdiye kadar ezilmiş milletlere yönelik tutumu, Asya'nın tamamı için ve dünyadaki tüm sömürgeler için, yüz milyonlarca insan için uygulamada çok büyük önem taşımaktadır. Bu sorunla en yakından ilgilenmenizi, Türkistan halklarıyla yoldaşça ilişkilerin etkili bir örneğini vermek için her çabayı göstermenizi, Büyük Rus emperyalizminin tüm izlerini silme ve İngiliz emperyalizminin başını çektiği dünya emperyalizmine karşı amansızca mücadele etme arzumuzda samimi olduğumuzu onlara eylemlerinizle göstermenizi tüm kalbimle rica ediyorum.

Sömürgelerin duvarlarında yankılanan Sovyet kararnameleri büyük anlamlar içeriyordu; başlıklar bunu yeterince göstermektedir:

> -Rusya'daki ve Doğu'daki Tüm Müslüman İşçilere (Kasım 1917).
>
> -Rusya Halklarının Hakları Bildirisi (Aralık 1917).
>
> -İşçilerin ve Sömürülen Halkın Hakları Bildirisi (Ocak 1918).
>
> -Yahudi Karşıtı Hareketin Kökünün Kazınması Üzerine (Temmuz 1918).

Aralık 1917 Bildirisi bunların en güçlü olanıydı. "Rusya halklarının eşitliği ve egemenliği" konusunda çağrı yapmakla kalmıyor, "Rusya

halklarının, ayrılıp bağımsız bir devlet kurmak dâhil, kendi kaderlerini özgürce belirleme hakkı" konusunda da çağrı yapıyordu. Bu, sömürgelerde hayal bile edilemeyecek bir şeydi. ABD başkanı Woodrow Wilson, ilhaksız barışla ve milletlerin kendi kaderlerini belirleme hakkıyla ilgili fikirleri kendine mal etmeye çalışınca, Hintli gazeteci ve milliyetçi K. P. Khadilkar, *Chitramaya-Jagat* gazetesinde, "Lenin bunu iki yılı aşkın süre önce yaptı bile," diye yazmıştı.

1919 sonuna gelindiğinde, gerek Wilson'a inanmış olanlar, gerekse Wilson'un sözlerini kullanmış olanlar bile kendilerini hayal kırıklığı içinde buldular. O zamanlar genç bir adam olan Çinli Mao, Avrupalı liderleri, "ikiyüzlü bir tutumla kendi kaderini belirleme hakkının borazanlığını yapan bir grup soyguncu" olarak görüyordu. Lenin'in SSCB'si, bu dönemde, Wilson'ın ABD'sinde yürürlükte olan türden kurumsal kısıtlamalara tabi değildi. Komünist Enternasyonal ilk kez Mart 1919'da toplandı; Versay'ı ve Wilson'ı hiçe sayan bir tavır aldı. Bunlarla alakadar olmadı. Bakü'deki Doğu Halkları Kurultayında (1920) doruğa ulaşan farklı bir yol haritası çizdi. 1922'ye gelindiğinde, Sovyet Dışişleri Bakanlığı, diplomatik yaratıcılığından dolayı Doğu'da Sovyet etkisinin "sürekli artmakta" olduğunu saptıyordu (1921'deki Sovyet-Türk Antlaşması ve 1921'deki Sovyet-İran Antlaşması bunun örnekleriydi).

1928'e gelindiğinde, içe dönüşten dolayı, "tek ülkede sosyalizm" inşa etme öğretisinden dolayı bu dinamik yavaşlayacaktı. Kendi kaderini belirleme gibi fikirler, Orta Asya haklarının hüsrana uğrayarak anladıkları gibi, SSCB'de bile kolaylıkla uygulanamadı. Ama proleter enternasyonalizminin ideolojik temeli, SSCB bundan uzaklaşmış olsa bile, bir zamanlar Wilson'ın 14 İlkesiyle heyecana kapılmış ya da bunları kullanmış olanları derinden etkisi altına aldı. Bu sömürgecilik karşıtı milliyetçiler, 1928'de Emperyalizme Karşı Birliğin himayesi altında Brüksel'de toplandılar; onları 1955'te Bandung'da buluşmaya yönelten bir toplantıydı bu. Ama bu ayrı bir öykü.

Emperyalizmin Düşmanı

Ekim Devrimi ve komünist hareket insanlara çekici geldi, çünkü Komintern'in 1928'de ifade ettiği gibi, "bunlarda, emperyalizmin en kararlı düşmanını gördüler." Ama Komintern'in kaygıyla dile getirdiği üzere, komünist hareket yalnızca sömürgeci tahakkümüne son vermeyle ilgili değildi. Emperyalizme son vermekle yükümlüydü, bu da zorunlu olarak hem Avrupalı burjuvazinin hem de yeni yeni palazlanan tropikal burjuvazinin sömürge halkları üzerindeki sınıfsal tahakkümüne son vermek anlamına geliyordu. Milliyetçi hareketlerin önderlikleri, ister istemez bu seyri izleme iradesine sahip değildiler. "Partinin bu taraftarlarının birçoğu, devrimci mücadelenin seyri içinde, proleter sınıfın bakış açısına ulaşacaktır," diye belirtiyordu Komintern, ama "başka bir kesim, küçük burjuvazinin ruh hâlinden, yalpalamalarından ve gönülsüz ideolojisinden kendisini kesin olarak kurtarmakta daha çok zorlanacaktır." İranlı Sultanzade, bağımsız bir komünist partiyi kabaran milliyetçi dalga içinde eritmenin içerdiği tehlikelere uzun zaman önce dikkat çekmiş, partinin örgütsel bağımsızlığını da koruması gerektiğini vurgulamıştı. Sultanzade, Kasım 1920'de, "Sınıf mücadelesinin evrimi, yakın gelecekte, sömürge ülkelerde bile burjuvaziyi her türlü devrimci düşünceyi tümden terk etmeye zorlayacaktır," demişti.

Sultanzade, deneyimlerine dayanarak konuşuyordu. Mısır'dan Türkiye'ye kadar milliyetçi önderler, komünistlerin üzerine çullandılar, onları hapishaneye ya da darağacına yolladılar. Bununla birlikte, hiçbir şey Çin'deki olaylar kadar çarpıcı değildi; orada milliyetçi Kuomintang (KMT) 1927'de Komünistleri katletti. KMT Moskova'yla yakın ilişkiler kurmak istiyordu; üyelik başvurusu yapmak üzere temsilcisi Hu Hanmin'i büyük bir hevesle Komintern'e gönderdi. Hu Hanmin, kurnazlık ederek, "Kuomintang'ın devrimci kanadı"ndan olduğunu ve gericileri püskürtmek için Komintern'in yardımına ihtiyaç duyduklarını öne sürdü. Moskova'ya, Çin Komünist Partisi'nin gereksiz olduğunu söyledi. Komintern yalnızca KMT'nin sol kanadını güçlendirmeliydi. Komintern bunu reddetti.

Eylül 1926'de KMT, Şao Lizi'yi –Çin Komünist Partisi'nin kurucusu Çen Duksiu'yla birlikte 1910'larda Marksizm eğitimi almış olan bir gazeteciyi– gönderdi. Şao Lizi, Moskova'ya yaltaklanmaya çalıştı, ama o da başarısız oldu. KMT ile Komintern arasındaki bu paslaşmaya son veren olay, KMT'nin Nisan 1927'de komünistlere ihanet etmesi oldu.

Komintern, 1921'de Çin Komünist Partisi'nin kurulmasından sonra komünistlere KMT'den uzak durmalarını mı söylemeliydi? Lenin, tüm milliyetçi kesimlerin emperyalizme karşı birleşik eylemlerinin temelini 1916'da attı: "Bugün asıl mesele, emperyalist güçlerin, emperyalist burjuvazinin ve sosyal-emperyalistlerin birleşik, mevzilenmiş cephesine karşı durmak ve sosyalist devrim amaçları uğruna *tüm* milliyetçi hareketlerden emperyalizme karşı yararlanmaktır." Asıl hedef hâlâ "toplumsal devrim"di, işçi sınıfının zayıf olması yüzünden, millî mücadelede tüm sınıflarla ittifak yapılması gerekliydi. Emperyalizmin barbarlığına ek olarak bir de Ekim Devriminden hemen sonra yeni SSCB'ye karşı başlatılan birleşik emperyalist saldırı vardı. 1911'de İtalyanlar, Libya'ya saldırılarını hava bombardımanıyla başlattılar; bir gazetecinin yazdığı gibi, "Bu, savaş değildi. Toplu kıyımdı." Lenin'in yaptığı tanımlamadan iki yıl sonra, T. E. Lawrence ve komuta ettiği tugay, Güney Suriye'deki Tafas'ta sivilleri katletti. Lawrence daha sonra şöyle yazacaktı: "Tafas dehşetinin doğurduğu çılgınlıkla, öldürdükçe öldürdük, hatta yere düşenlerin ve hayvanların kafalarını patlattık". Leopold'un Kongo'daki barbarlık karnavalından tutun, 1950'lerde Malezya'da ve Kenya'da yürütülen sömürge savaşlarının korkunç insanlık dışılığına kadar, emperyalizmin çirkin yüzü buydu. Lenin, işte bu güce karşı tüm milli sınıfların temkinli birliğini salık veriyordu.

Lenin'in –Kasım 1921'de– Moğolistan Halk Partisi'nin ismini komünist parti olarak değiştirmekten vazgeçmesi konusunda yaptığı uyarının nedeni de buydu. Parti, diyordu Lenin, halkın genel bilinç düzeyinin ilerisinde olamaz. Proletarya kendine güvenini geliştirdiği ve halk hareketini şekillendirmeye başladığı zaman, ancak o

zaman, Halk Partisi bir Komünist Parti hâline gelmeliydi. Lenin, bir Moğol heyetine, "Sırf tabelalarda yapılacak bir değişiklik zararlı ve tehlikelidir," demişti. Moğollar o yılın Temmuz ayında kendi devrimlerini yapmışlardı. Üç yıl sonra, 1924'te, yeni ismiyle Moğolistan Halk Devrimci Partisi Komintern'e katılacaktı. *Devrimci* sözcüğünün kullanılması, *komünist* sözcüğünün yerini tutuyordu. Moğollar, kendilerine ait devrimci kuram ve politikalar geliştirme serbestliği istiyorlardı. Ama Sovyetler'in maddi yardımına muhtaçtılar, üstüne üstlük, kendi gelişimleri için de Sovyet siyasetine bağımlıydılar –tüm bunların nedeni, emperyalizmin müdahalesinden duyulan korkuydu, bu da temelsiz değildi (Baron Roman von Ungern-Sternberg'in 1921'de kalkıştığı istila bunun kanıtıydı). Ulan Batur'un Kremlin'e olan muhtaçlığı, kendi devrimci hareketinin kendi tarihi üzerinde yükselebilme ve kendi sosyalist kuramını, pratiğini geliştirebilme yeteneğini kısıtladı. Kalkınmayla ilgili dar görüşler, hayvancılığa dayalı ekonomiyi çarpıklaştırdı, bu da sürü sahiplerinin hayvanlarına bakma yeteneğini zayıflattı. Çin'e kitlesel göçün yanı sıra 1931-32'de çıkan bir isyan, bunun apaçık sonucuydu. Bir diğer sonuç da Moğolistan tarihini değil, Moskova'yı rehber edinen Horlogiyn Çoybalsan'ın yönetiminde gerçekleşen merkezileşmeydi.

Üçüncü Dünya Marksizmi

Karl Marx, Avrupa kıyılarını aşıp sömürge yönetimi altındaki bir ülkeye ancak yaşamının sonuna doğru gitti. O da 1882'de Cezayir'e gitmesiyle oldu. Kızı Laura Lafargue'a yazdığı mektupta, "Müslümanlar için tabiyet diye bir şey yok," diyordu. Eşitsizlik, "gerçek bir Müslüman" için iğrenç bir şeydir ama bu duygular, Marx'ın kanısına göre, "devrimci bir hareket olmadıkça mahvolup gidecektir." Devrimci anlayışa sahip bir hareket, eşitsizliğe karşı bu kültürel hissiyatın olduğu yerde kolaylıkla gelişip büyüyebilirdi. Marx, Cezayir hakkında ya da Müslümanlık hakkında başka bir şey yazmadı. Bunlar, bir babanın kızına ilettiği gözlemlerdi. Ama Marx'ın duyarlılığı hakkında bize pek çok şey anlatır.

Belirli insanların, ırksal ya da toplumsal açıdan aşağı düzeyde oldukları için yönetilmeye ihtiyaç duydukları şeklinde bir düşünceye Marksizmde hiç yer yoktur. Gerçekte Marksizm –Marx'ın erken dönem yazılarıyla başlayarak– her zaman insan özgürlüğünü evrensel bir hedef olarak anlamıştır. İnsanların köleleştirilmesi ve ücretli kölelik düzeyine alçaltılması, Marx'ta peygamberlere özgü bir kızgınlık uyandırdı. Marx'ın *Kapital*'deki (1867) en ünlü paragraflarından birisi, "kapitalist üretim döneminin pembe şafağı"nın tertemiz bankada ya da fabrikada aranmaması gerektiğine işaret ediyordu. Kapitalizmin kökeninde –başka süreçlerin yanı sıra– "yerli halkın kökünün kazınması, köleleştirilmesi ve madenlerin bunlara mezar hâline getirilmesi, Doğu Hint Adalarının fethine ve yağmalanmasına başlanması, Afrika'nın, siyah derililerin ticari amaçla avlandığı alana çevrilmesi" yatıyordu. Kapitalizm, insanlığı bozup alçaltarak büyüdü ve varlığını sürdürdü. Öyleyse, sömürgecilik karşıtlığının Marksist harekette böyle önemli bir rol oynamasına şaşmamak gerekir.

Marksizm, Marx'ın bu kuramı ilk geliştirdiği alanın dışına yayılmaya başladığı zaman, Lenin'in "Marksizmdeki en temel şey, Marksizmin yaşayan ruhu, somut koşulların somut analizi" dediği şeyle ilgilenmek durumundaydı. Andlar'da (Güney Amerika'da), en büyük (ve en az bilinen) Marksist düşünürlerden birisi –José Carlos Mariátegui (1894-1930)– 1928'de şöyle yazıyordu: "Amerika'da sosyalizmin bir öykünme, bir kopya olmasını arzu etmeyiz. Kahramanca bir yaratı olmalıdır. Biz kendi gerçekliğimizle, kendi dilimizle, Kızılderili-Amerikan sosyalizmine hayat vermeliyiz." Mariátegui ne yaptı? Marx'ı ve Lenin'i okudu –bunu yaparken de Andlar'ın toplumsal gerçekliğini derinlemesine inceledi. "1920'li yıllarda Peru gibi esasen tarıma dayalı bir ülkede sosyalist devrim," diye yazıyordu, "eski iktisadi sömürü biçimlerinin canlı tutulmasından sorumlu olan büyük toprak sahiplerinin (*latifundista*'ların) iktidarına meydan okuyan yerli kırsal toplulukların isyankâr hareketliliği dikkate alınmadan açıkça akla sığmayacak bir şeydi." Peru'daki üretici sınıflar içinde değişimin öznesi, nüfusunun büyük kısmı Amerikan Kızılderilisi olan yerli kırsal toplulukları kapsamalıydı. Asileri sadece

Lima'nın cılız sanayi sektörü içinde aramak, bir kolu arkadan bağlı şekilde sermayeyle savaşa girişmek olurdu. Bu, Lenin'in işçi-köylü ittifakı için yaptığı çağrının bir yansısıdır, ama şimdi çerçevede yerli topluluklar vardır.

Yerli kırsal topluluklar, sosyalist bir hareket oluşturabilirler miydi? Mariátegui'nin yazılarını yazdığı 1920'li yıllarda yerli topluluklarla ilgili ağır basan entelektüel moda, *indigenismo* ya da Kızılderililikti –bu, Amerikan Kızılderililerinin kültürel biçimlerini canlandırıp yücelten ama bunların dönüştürücü potansiyelini keşfetmeye uğraşmayan bir kültürel hareketi ifade ediyordu. *Indigenismo*, Amerikan Kızılderililerinin dişlerini köreltti ve romantik bir anlayışla, onları, tarih üreticileri olarak değil, kültür üreticileri olarak gördü. Mariátegui, tarihlerini daha canlı olarak yeniden yorumladı –toplumsal dönüşüm kaynakları olarak İnkaların ilkel sosyalizmine ve *latifundista*'lara karşı güncel mücadeleye dönüp baktı. "Komünist bir İnka geleneğinin olduğu tezi," diye yazıyordu, "eski İnkaların komünal yaşam biçimi ile gelecekteki Peru'nun komünist toplumu arasında tarihsel sürekliliğin savunusudur." Mariátegui'nin And sosyalizmi asla geçmişin bir ihyası, Eski Çağ İnka dünyasındaki ilkel bir komünizmin ihyası değildi. "Açıktır ki," diye yazıyordu 1928'de, "ölüp gitmiş olanla ilgilenmekten çok, İnka uygarlığından bugüne kalmış olanlarla ilgileniyoruz." "Peru'nun geçmişi, bizi, Peru'nun bugününü açıklayabildiği ölçüde ilgilendiriyor. Yapıcı kuşaklar, geçmişi asla bir program olarak değil, bir köken olarak düşünürler." Başka bir deyişle, geçmiş bir menzil değil, kaynaktır –bize neyin mümkün olduğunu hatırlatır ve bıraktığı izler, o eski toplumculuğa ait unsurlardan, bugünkü sömürgeci özel mülkiyet ilişkilerine karşı verilen kavgada yararlanılabileceğini gösterir. Marksizm Üçüncü Dünyaya geldiğinde, oraya uyum sağlayabilmeli ve kesin olmalıydı –oranın bağlamından ders çıkarmalı, kapitalizmin yeni mekânda nasıl şekil değiştirdiğini anlamalı ve tarihe yön vermek için toplumsal dönüşüm yollarını araştırmalıydı.

Ders her zaman bu değildi. Ama şimdi dersimiz budur.

Şafağı Görmek

İstanbullu bir öğretmen olan Türk komünist Naciye Hanım'ın 1920'deki Doğu Halkları Kurultayında konuşma yapması kolay olmayabilirdi. Toplantı, kendini Doğu komünizminin merkezlerinden birisi olarak –Taşkent'le birlikte– kabul ettirmiş olan Bakü'de yapıldı. Komintern önderliğinin çabalarına rağmen, Kurultaya az sayıda kadın katılmıştı, onlardan biri de Naciye Hanımdı. Toplam 2.000 delegenin bulunduğu salonda yalnızca 55 kadın delege vardı. Yine de Komintern, iki erkekle birlikte iki kadının kürsüyü paylaşmalarına olanak sağladı ve üç kadın, başkanlık divanına seçildi. Delegelere yönelik konuşmalarda, kadınların, sermayenin despotizmini alt etmek kadar "erkeklerin despotizmi"ni de alt etmeleri gerektiği vurgulandı. Naciye Hanım, delegeleri uyararak, "çabalarınız ne kadar samimi ve ne kadar gayretli olursa olsun, çalışmalarınızda gerçek birer yardımcı olarak kadınları yanınıza almadıkça, verimli sonuçlar elde edemezsiniz," dedi. Görüşlerini yumuşatma çabası göstermedi. "Kadınların, emekleriyle, yük hayvanı eksikliğinden doğan boşluğu doldurdukları gerçeğini, kadınlara eşit haklar tanınması davasına bir katkı olarak görenler, bizim ilgimize mazhar olmazlar." Salondakilerin birçoğu, onu dinleme zahmetine girseydi, yaptığı yorumlardan rahatsız olurdu.

Kurultayı düzenleyenler, Naciye Hanım'ın konuşmasını son güne koymuşlardı. Geç olmuştu. İnsanlar sabırsızdı, evlerine dönmeye can atıyorlardı. "Birçok sert konuşma yapıldı," diye yazıyordu İngiliz muhbir, "ama Müslüman temsilcilerin pek çoğunun ibadetlerini eda etmek için dışarıya çıkmaları birçok durumda genel etkiyi zayıflattı." Bir delege –Naciye Hanım'ın uyarısı doğrultusunda– "tüm göreneklerimizi ve yaşam koşullarımızı bir anda komünist bir çerçeveye yerleştiremeyiz," uyarısında bulundu. "Doğu," dedi, "Batı'dan tamamen farklıdır, ilgileri Batı'dan tamamen farklıdır." Kadınların özgürleşmesinin önemine ilişkin birçok yazısında Bolşevik önder Aleksandra Kollantay'ın belirttiği gibi, Batı o kadar da farklı değil-

di. Ama Naciye Hanım'ın açıkça ortaya koyduğu gibi, Doğu hiç de cennet değildi.

Naciye Hanım'ın taleplerini kapsayan liste dikkate alınmaya değer, çünkü bugün bile pekâlâ çok radikal bir liste olarak görülebilir:

- Tam hak eşitliği.
- Erkekler için kurulmuş eğitim ve meslek kurumlarına kadınların koşulsuz erişiminin sağlanması.
- Evlilikte iki tarafa hak eşitliği.
- Çok eşliliğe koşulsuz olarak son verilmesi.
- Kadınlara yasama ve idare kurumlarında koşulsuz olarak çalışma hakkı verilmesi.

-Her yerde, kentlerde, kasabalarda ve köylerde kadın hakları ve kadınların korunması için komitelerin kurulması.

Naciye Hanım idealist birisi değildi. Yaşama dört elle sarılmıştı ve daha iyi yaşamak istiyordu. "Doğru, evet, yol iz bulunmayan karanlıkta tökezleyebiliriz, derin uçurumların kıyısında duruyor olabiliriz," diyerek, şiirsel bir anlatımla bitirdi yorumlarını, "ama korkmuyoruz, çünkü şafağı görmek için karanlık gecenin içinden geçilmesi gerektiğini biliyoruz."

1964'te Fatıma Kasımova'nın Özbek Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin 40. kuruluş yıldönümünde yaptığı konuşmada bunun yankısını duyuyoruz. "Geçen yirmi beş yıl boyunca Semerkant bölgesindeki Engels kolektif çiftliğinin başkanı olarak, kendi altı çocuğumu yetiştirmemin yanı sıra İkinci Dünya Savaşı'nda farklı milliyetlerden on çocuğu da evlat edinmiş bir anne olarak, Semerkant Tarım Enstitüsünü bitirdikten sonra şimdi de Sultaniye üzümlerinin yeni, çok tatlı bir çeşidinin seçilimiyle ilgili yüksek lisans tezi üzerine çalışan birisi olarak hayatımı size anlatayım mı? ... Benim yaşam öyküm, sıradan bir Özbek kadının yaşam öyküsü, Sovyet iktidarının Doğulu kadınlara neler vermiş olduğunu gösteren capcanlı bir örnektir."

Çok Merkezli Komünizm

1956'da Sovyet tankları Macaristan'a girdi. Bu müdahale üzerindeki tartışmalar tüm dünya soluna yayıldı. İngiliz Marksist E. P. Thompson, "Polonya ve Macaristan halkları, Stalinizme yönelik eleştirilerini caddelere ve meydanlara yazdılar," diyordu. Sovyet müdahalesi, Nikita Hruşçov'un Stalin'i reddettiği ve SSCB'deki tüm çarpıklıkların suçunu "kişiye tapma"ya yüklediği SSCB Komünist Partisi (SBKP) 20. Kongresinden birkaç ay sonra gerçekleşti. Stalin'e yöneltilen saldırı ve Macaristan'a Sovyet müdahalesi, bu ülkenin Üçüncü Dünyadaki saygınlığına zarar verdi –yalnızca bir köylü toplumundan modern, eşitlikçi bir devlet inşa etmiş olması sayesinde değil, büyük fedakârlıklarla oluşturduğu inanılmaz yiğitliğini faşizmi yenmek için kullanmış olması sayesinde de kazandığı bir saygınlıktı bu. Sovyetler'in erken dönemdeki sömürgecilik karşıtlığı, bir sonraki kuşağın faşizm karşıtlığında yansımasını bulmuştu. İşte bu saygınlık, 20. Kongredeki ifşaatlarla ve Macaristan'ın işgaliyle büyük yara aldı.

Hindistan Komünist Partisi (HKP) önderi Ajoy Ghosh, *New Age* dergisinde bu gelişmelerle ilgili bir mektup yayınladı. Ghosh, partinin "SSCB"yi idealleştirmek"le ve bu devlete yönelik eleştirilere kulak asmamakla yanlış yaptığını kabul etti. 1956'da HKP Merkez Komitesinde Macaristan'la ilgili şiddetli bir tartışma yaşandı ve kolay kolay çözüme kavuşturulamadı. 1958 yazında Imre Nagy'nin idam edilmesi, SSCB'nin yöneldiği doğrultuya karşı Hindistanlı komünistlerin daha fazla tavır almalarına yol açtı. Bu elbette Stalin'in aklanmasından sonra oldu. SSCB'ye neler oluyordu?

HKP içinde bir çizgi mücadelesi patlak verdi –bir grup, Sovyet bakış açısına daha yakın dururken, bir diğeri ona karşı tavır aldı. Nisan 1957'de, HKP'nin Batı Bengal eyalet komitesindeki bir toplantıda komünistler, SSCB'nin yolundan gidilmesi gerektiğini savunan tutuma karşı çıkmaya karar verdiler. Komite, Marksizm-Leninizmin ülkenin kendi koşullarına göre "yorumlanması ve uygulanması" kararına vardı. HKP önderi Z. A. Ahmed, o Temmuz ayında,

"SSCB artık bir model değil," dedi. Bombay parti komitesinin Ekim ayındaki kapalı bir toplantısında, parti üyeleri, SBKP'yi ve HKP'nin SBKP konusunda eleştirel tavır alamamasını şiddetle eleştirdiler. HKP'nin Batı Bengal birimi, Haziran 1958'de, SSCB'ye uysalca itaat tavrını benimsemediğini parti liderliğine bildirdi. Nagy'nin idam edilmesi ve HKP'nin bunu kınamaktan kaçınması, rahatsızlık yarattı; HKP'nin SSCB'ye uyarak Yugoslavya'yla bağlarını koparması da öyle. HKP 1964'te bölündüğü zaman, içinden çıkan yeni parti –Hindistan Komünist Partisi (Marksist)– Ekim Devrimine ve Çin Devrimine saygı duyuyordu, ama ikisinden de emir almıyordu. Lenin'in söylemiş olduğu gibi, "Marksizmdeki en temel şey, Marksizmin yaşayan ruhu, somut koşulların somut analizi" ilkesine dayanarak kendi kuramını geliştirecekti.

Ama SSCB yine de HKP'nin ve Üçüncü Dünyadaki diğer komünist partilerin işaret ışığı olmayı sürdürdü. 1950'lerin sonuna gelindiğinde, Endonezya'da üç milyon komünist savaşmaya devam ederken, komünist partiler, Çin'in, Vietnam'ın ve Küba'nın yası sıra, Irak'ta ve Sudan'da da en büyük örgütlü güçlerdi. Sovyetler Birliği'ne yönelttikleri eleştirilere ve çok merkezli bir komünizme doğru attıkları adımlara rağmen, onlar için, "Stalin" hâlâ devrimci idealizmi ve antifaşist mücadeleyi simgeliyordu. Bu, Stalin'in anlamı olup çıktı. Temizlik harekâtlarını savunan bir tutum değildi. Ama küresel ölçekte sınıf mücadelesi ateşinin düşürülmesine karşı bir tutumdu. Silahlı mücadele, ta 1966'da Havana'da Üç Kıta Konferansının yaratılmasına kadar, sömürgeciliğe karşı savaşların belirleyici bir unsuruydu. Bu, tarihin hükmünü kabullenmeye yanaşmayan sömürgecilerin zulmüne karşı bir tepkiydi. Öyleyse komünist grupların –Peru'dan Filipinler'e kadar– silaha sarılmalarına şaşmamak gerekir ve yine, silahlı devrim taktiklerini bir şiddet stratejisi hâline getirme yanlışını yapmalarına şaşmamak gerekir. Şiddet öteki türlü en etkili sonucu verdi. Komünistler Endonezya'da kitleler hâlinde katledildiler –birkaç günde en az bir milyonu öldürüldü– ve Irak'ta, Sudan'da, Orta Asya'da, Güney Amerika'da toplu kıyıma uğratıldılar. Şili sahillerinin açıklarında helikopterlerden atılan komünistlerin

görüntüleri, SSCB hakkındaki herhangi bir klişeden çok daha az bilinmektedir.

* * *

Ekim Devrimi bugün Üçüncü Dünyada ne anlam taşıyor? Çoğunlukla bilinmiyor, unutuldu.

Varlığını sürdüren komünist hareketlerde ise monarşiye karşı kazandığı büyük başarıyla, köylülere ve işçilere özgürlük getirmesiyle, faşizme karşı verdiği savaşla, sömürgecilik karşıtı hareketi desteklemesiyle hatırlanıyor. Yapılan temizlik hareketine ya da çok çeşitli mallar üretememesine indirgenmiyor.

Tripura kadınları –toplum sağlığı çalışanları– eyaletin komünist yönetimini savunmak için sokaklara indikleri zaman ya da Batı Bengal halkı kızıl bayrak altında toplanıp dinsel ayrımcılığa karşı durduğu zaman Ekim Devrimi hatırlanıyor. Onlar, kendi öz çıkarlarından daha büyük bir davaya inanan, geçen yüzyılın akışı içinde hangi hatalar yapılmış olursa olsun sosyalizm düşünün hep canlı ve sağlam kaldığına inanan yürekli kadınlar ve erkeklerdir.

2.
Bölüm

tarihsel süreçler içinde

1917 Rusyasında Ekim Devrimine Giden Yol*

Irfan Habib

1917'den önce Rus İmparatorluğu, toprak genişliği bakımından İngiliz İmparatorluğunun ardından dünyanın en büyük ikinci devletini oluşturuyordu. Rusya hem kapladığı alan hem de nüfusu bakımından dünyanın başat ülkesiydi. Sadece Avrupa'daki topraklarıyla bile, Avrupa'nın en büyük ülkesiydi ve 1913'te yaklaşık 120 milyonluk Rusça konuşan halkıyla, tek tek diğer Avrupa ülkelerinin hepsini çok geride bırakıyordu. Yine de Rusya, tüm ekonomik göstergeler bakımından, Avrupa'nın en geri ve en yoksul ülkeleri arasında yer alıyordu. 1913'te kişi başına gelir yaklaşık 102 rubleydi, oysaki bu rakam İngiltere'de 463, Fransa'da 355, Almanya'da ise 292 rubleydi. Ülke esas olarak tarıma bağımlıydı, toplam ulusal gelirin yüzde 51,3'ünü tarım oluşturuyordu, sanayinin payı ise yalnızca yüzde 28'di. Modern sanayi gelişmişti, ama böylesine büyük bir ülkede pik (dökme) demir üretimi 1913'te yalnızca 4,6 milyon tona ulaşıyorken, Almanya'nınki 16,8 milyon tondu. Kişi başına oranlara çevrilirse, Rusya kişi başına yalnızca 30 kg pik demir üretirken, Almanya 250 kg ve İngiltere 206 kg üretiyordu. Yaşamını yalnızca fabrikaya dayalı imalatla ve madencilikle kazanan kişiler sayılacak olursa, endüstriyel işçi sınıfı, nüfusun yalnızca yüzde 2'sini teşkil ediyordu, yani tüm Rus İmparatorluğu topraklarına yayılmış yal-

* "The Road to the October Revolotion in Russia, 1917", *Red October: The Russian Revolotion and the Communist Horizon*, ed., Vijay Prashad (Delhi: Left Word, 2015), 23-36.

nızca 3,3 milyon kişiden ibaretti. Nüfusun yüzde 80'i tarımla geçiniyordu ve nüfusun beşte birinden azı şehirlerde yaşıyordu.

Başka yerlerde olduğu gibi, Rusya'da da sanayi büyük ölçüde özel kapitalistlerin denetimi altındaydı. Oldukça güçlü bir merkezileşme vardı ve sanayinin, ticaretin farklı sektörleri çeşitli "sendikalar"ın denetimi altındaydı. Yabancı sermaye de çok büyük boyuttaydı: 1914'te sanayi ve madencilik alanlarındaki doğrudan yabancı yatırımlar 2,3 milyar rubleyi buluyordu ve toplam net dış borç, 7,5 milyar rubleye ya da 3,8 milyar ABD dolarına ulaşmıştı. Tarımda, toprak beyleri geniş arazilere sahipti ve bu arazileri yaygın olarak kiracı çiftçiler işliyordu. Toprakların dönemsel olarak yeniden paylaştırıldığı köylü komünleri (*mir*) denilen yerler, zengin köylülerin (*kulak*'ların) tarımsal faaliyetlerini büyük ölçüde teşvik etmek üzere 1906-12 arası uygulanan ve topraksız emekçilerin sayısını artıran "Stolipin Reformları"nın sonucu olarak terk edilmeye başlanmıştı.

Bu orantısız gerilik yetmezmiş gibi, bir de toprak sahibi soyluları, bürokrasiyi ve devasa bir orduyu yöneten Çarın başında bulunduğu otokrasi sistemi vardı. Avrupa ülkelerindeki parlamenter denetim mekanizmaları 1906'ya kadar bulunmuyordu, ondan sonra da Duma (Rus parlamentosu) pek az gerçek güce sahip oldu.

Bütün geriliğine rağmen, Rusya'nın bir tek ödünleyici özelliği vardı. Oldukça yaygın bir eğitim sistemine sahipti: 1913'te yeni askere alınan (çoğunluğu köylü kökenli) kişilerin yüzde 68'i gibi büyükçe bir kısmının okuryazar olduğu saptanmıştı. Rusya'da bilim insanları, mühendisler ve teknik yeterliliğe sahip çok sayıda aydın dâhil, büyük bir aydın zümresi vardı; bunlar Batı Avrupa'nın ideolojik ve kültürel eğilimlerini yakından takip ediyorlardı.

Böyle bir aydın zümresinin varlığı, sosyalist fikirlerin erkenden ortaya çıkmasını açıklar. Halkçılar ("Narodnikler"), Rus köy komününün sosyalist bir toplumun nüvesine dönüştürülebileceğine ve böylece Rusya'nın, Çarlık otokrasisinden kendisini bir kez kurtarınca, sömürücü bir sistem olan kapitalizmden kaçınabileceğine inanan Herzen'in (1812-70) yolundan gidiyorlardı. Marx'ın kapitalizm

eleştirisi, Herzen'in takipçilerinin dikkatini doğal olarak çekti. Bir Narodnik olan Danielson, Marx'ın *Kapital*'inin 1. cildini Rusçaya çevirerek 1872'de, yani eserin özgün Almanca basımının dördüncü yılında yayınladı. Karl Marx'ın (ö. 1883) kendisi de son yıllarında, Rus köylülerin huzursuzluğunu dikkate alarak, o zamanlar bir devrime gebe olan ülkenin Rusya olduğunu düşünüyordu. Dolayısıyla, 1917'deki Ekim Devriminin Marx'ın öngörüleriyle çelişir şekilde meydana geldiğini savunmak yanlıştır. Bununla birlikte, Narodniklerin halkın arasına karışma çabalarına –1870'li yıllarda bunu fiziki olarak yapmaya yönelik bilinçli bir seferberlik başlatmalarına– rağmen, benimsedikleri gerçekçilikten uzak komün yönelimli romantizm ve başvurdukları bireysel şiddet eylemleri nedeniyle en sonunda hareket zayıfladı ve 1900'den epeyce önce önemini yitirdi. (Lenin, 1893 tarihli *'Halkın Dostları' Kimlerdir?* ve 1899 tarihli *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi* adlı eserlerinde onların ideolojik tutumlarına ağır saldırılar yöneltti.)

Ondan sonra, Narodniklerden boşalan yeri, aşağı yukarı 1890'lı yıllardan itibaren hepsi de Marksizme bağlılığını bildiren üç eğilim doldurdu. P. B. Struve önderliğindeki "Legal Marksistler", kendileri herhangi bir devrimci faaliyette bulunmaksızın salt Marx'ın öğretisini Rus kamuoyunun dikkatine sunmakla, onun mesajını yaymaya yine de hizmet ettiklerini öne sürüyorlardı. Lenin'in "Ekonomizm" adını verdiği ikinci eğilim, devrimin ancak işçi sınıfınca gerçekleştirilebileceğini, bu nedenle de ana eylem alanının sendikalar örgütlemekten ve işçilerin gündelik talepleri için mücadele etmekten ibaret olduğunu düşünen kişilerin yaklaşımıydı. Lenin'in gözünde bunun taşıdığı nihai anlam, işçi sınıfı hareketinin sırf kapitalizmden bazı tavizler koparmakla sınırlanmış durumda kalacağıydı. Ama gerçekte 1905 Rus Devriminin fitilini, Çar yönetimine karşı ayağa kalkan ve işçi iktidarının organları olarak "sovyetler"i ya da işçi konseylerini yaratan işçilerin pratikte giriştikleri kendiliğinden eylemler ateşledi; bunlar o zaman ne denli kısa ömürlü olsa da gerçek buydu.

Üçüncü eğilim ise önemli bir Marksist düşünür olan ve ilk önce Emeğin Kurtuluşu grubunun örgütlenmesine yardım eden, sonra

da 1903'te (1895'teki ölü doğan girişimden sonra) "ikinci" kongresinde Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin oluşturulmasına yardım eden G. V. Plehanov'un (1856-1918) kurduğu tam anlamıyla Marksist eğilimdi. V. İ. Lenin'in 1902'de kaleme alarak Legal Marksistler ile Ekonomistlerin tutumlarını eleştirdiği ve işçilere sosyalist bilinç aşılayacak, bunu yaparken de otoriter bir rejimde mutlak zorunlu olan disipline ve gizliliğe harfiyen uyacak profesyonel devrimcilerden kurulu bir siyasal partinin gerekliliğini savunduğu *Ne Yapmalı?* adlı kitabı, bu eğilimin zeminini büyük ölçüde hazırladı.

Böylelikle 1903'te bir araya gelen Sosyal Demokratlar, Rusya'da arka arkaya iki devrimin gerekli olacağına inanıyorlardı. "Burjuva demokratik" olarak tanımlanan ve 1789 Fransız Devrimine az çok benzeyen birinci devrimde Çarlık alaşağı edilecek ve yerini, seçilmiş bir parlamento alacaktı; toprak beylerinin geniş mülkleri, Fransa'da yapılmış olduğu gibi, köylülere paylaştırılacaktı. İşçilerin durumunda da biraz rahatlama (örneğin, iş gününün kısaltılması, örgütlenme hakkı tanınması vb.) olacaktı. Esasında kapitalizm güçlendirilecekti, çünkü böylece kırsal kesimde kitlesel bir tüketim pazarına kavuşmuş olacaktı ve her yerde kapitalist mülkiyet tam olarak korunacaktı. Bu nedenle, kapitalist sınıfın rejimini devirmek için, burjuva demokratik devrimini bir sosyalist devrimin izlemesi gerekliydi.

Bu geniş perspektif nedeniyle, farklılıkların billurlaşması biraz zaman almasına rağmen, ta 1903'ten başlayarak Sosyal Demokrat İşçi Partisi içinde iki eğilim gelişti. Arka arkaya iki devrimle ilgili olarak, Lenin ve destekçileri, bizzat devrimci Sosyal Demokratların bir burjuva demokratik devriminin gerçekleşmesi için çalışmaları ve bu amaçla, yalnızca işçilere dayanmakla kalmayıp, toprak beylerinin arazilerinin paylaştırılacağı yoksul köylüleri de saflarına çekmeleri gerektiğini savunuyorlardı. Böylece Sosyal Demokratlar, işçi sınıfının ("proletarya"nın) müttefikleri olarak yoksul köylü ve topraksız emekçi tabakalarıyla birlikte gerçekleştireceği sonraki bir sosyalist devrime elverişli bir durum yaratma olanağına kavuşmuş olacaklardı. Bu tür devrimci faaliyet için, "demokratik merkeziyet-

çiliğe" dayanan disiplinli bir işçi partisi kurulması gerekliydi. Genel çizgileriyle bu tutum, 1903'te Londra'da düzenlenen ikinci Parti kongresinde delegelerin çoğunluğunca desteklendi; işte buradan gelen "Bolşevik" (çoğunluk) sıfatı, bu bakış açısını kabul edenlerin ortak tanımı hâline aldı. Bu bakış açısını benimsemeyen Sosyal Demokratlar ise "Menşevik" (azınlık) olarak anılır oldular.

Menşeviklerin görüşleri çeşitliydi. Büyük bölümü, kapitalizmin gelişmesiyle burjuva demokratik devrim kaçınılmaz bir hâl aldığı için bu devrimin meydana geleceğine inanıyordu. Sosyal Demokratların görevi esas olarak sonraki sosyalist devrim için hazırlanmak olmalıydı. Dolayısıyla, Lenin'in aksine Menşevikler, küçük burjuvaca emelleri olan köylülere ödün verilmesini pek gerekli görmüyorlardı. Lenin'in üzerinde ısrarla durduğu katı disiplinli bir merkezî partiyi de gerekli görmüyorlardı. Aslına bakılırsa, partinin mahiyeti sorunu öne çıktı ve Lenin'i, *Bir Adım İleri,* İki Adım Geri (1904) başlıklı kitapçığı yazmaya yöneltti.

Potemkin Zırhlısında çıkan isyan ve başkent St. Petersburg ile diğer şehirlerdeki işçi grevleri gibi kendiliğinden gelişen bir dizi olayın "işçi sovyetleri"nin kurulmasına yol açması gerçeği, 1905 Devriminin dikkat çekici bir yönüydü. Bu sovyetlerin ilki, ateşli Troçki'nin önderliğini yaptığı St. Petersburg İşçi Vekilleri Sovyetiydi. Lenin de sürgünden döndü. Ama ordu hâlâ Çarın tarafındaydı ve isyan Aralık ayında zor kullanılarak bastırıldı, bu arada da Dumanın, yani Rus Parlamentosunun kurulmasını sağlayan yeni bir "anayasa" ilan edildi. Duma seçimleri öyle ayarlanmıştı ki, 2.000 toprak sahibi bir tane seçmen (*elector*) belirlerken, 30.000 köylü bir tane seçmen belirliyordu, işçiler söz konusu olduğunda ise bu sayı 90.0000'e çıkıyordu. Bu şekilde seçilen bir Duma ancak emir kulu ve göstermelik bir organ olurdu, ama Lenin, 1906'daki Duma (birinci) seçimlerini boykot etmenin yanlış olduğunu daha sonra ifade edecekti.

1905 Devriminin yenilgiye uğramasının apaçık bir nedeni, köylülerin nispeten pasif kalmalarıydı; ama bir de gerek Bolşeviklerin gerekse Menşeviklerin henüz işçiler arasında yaygın olarak örgütlenmedikleri gerçeği vardı. Çarlık rejiminin otoriter karakteri ne-

deniyle, Lenin, Partinin mesajını yaymak için her araçtan yararlanmasını arzuluyordu. Bolşevikler, Duma için yapılan 1906'daki (ikinci) ve sonraki (1907, 1912) seçimlere katıldılar. Çarpık seçim sistemi nedeniyle çok az sayıda sandalye kazanmış olsalar bile, yine de bir kürsüye sahiptiler, Stolipin döneminde (1906-12) hüküm süren sansür, sürgün ve tutuklama rejimine rağmen hükümet onlara kürsüyü yasaklayamazdı.

Bu dönemde Bolşevikler, stratejik tutumlarını belirlediler. Lenin, *Materyalizm ve Ampiryokritisizm* (1909) adlı eserinde Marksist felsefenin bir savunusunu yaptı. Rus İmparatorluğu bünyesindeki uluslar da dâhil, tüm ülkeler için ulusal bağımsızlık sorunuyla ilgili tutumunu 1913'te *Ulusal Sorun Üzerine Eleştirel Notlar*'ında netleştirdi; J. V. Stalin aynı yıl *Marksizm ve Ulusal Sorun* adlı kitabıyla bunu tamamladı. Ulusların kendi kaderlerini belirlemesi ilkesi, Bolşeviklerin de bağlılık sözü vermiş oldukları İkinci Enternasyonal'de o zamana kadar uluslararası dayanışma adına kabul görmemişti; geleceğin komünist şehidi Rosa Luxemburg bile Lenin'in tutumunu eleştirdi. Ama Lenin, hakiki enternasyonalizmin kesinlikle böyle bir siyaset gerektirdiğine inanıyordu; Orta Asya'dan Polonya'ya kadar, Rus İmparatorluğu bünyesindeki milliyetlerin yakınmalarını da elbette dikkate alıyordu. Stalin, ulusal sorunun pratikte "köylü sorunu" olduğunu öne sürerek, bu ilkeyi işçi-köylü ittifakı politikasının gerekli bir unsuru olarak görmekle, konuya başka bir boyut eklemiş oldu.

Böyle bir ideolojik netleştirme sürüp gidiyorken, Bolşevikler, tek bir partiye Menşeviklerle birlikte kâğıt üstünde bağlı kalmaktan vazgeçmeye karar verdiler. Bu kararı, Ocak 1912'de (o zamanlar Avusturya-Macaristan'a bağlı olan) Prag'daki bir toplantıda aldılar, ondan sonra kendi partilerini "Sosyal Demokrat İşçi Partisi (Bolşevik)" adıyla anmaya başladılar.

Bu karar çok kısa sürede hükümsüz kaldı, çünkü Temmuz 1914'te Rusya'nın Fransa ve İngiltere ile birlikte Almanya, Avusturya-Macaristan ve Türkiye'ye karşı savaşa girdiği Birinci Dünya Savaşı pat-

lak verdi. Böyle bir savaşın çıkma tehlikesi bir süreden beri ufukta görünüyordu ve bu nedenle, İkinci Enternasyonal, daha 1907'de bir karar alarak, böyle bir savaş çıktığı takdirde, işçi sınıfı partilerinin, "kapitalist sınıfın sınıfsal tahakkümünün yıkılmasını … çabuklaştırmak için, savaşın neden olduğu ekonomik ve siyasal krizlerden yararlanmaları" gerektiğine hükmetmişti. Enternasyonal'in 1912 Basel Manifestosu'nda bu tutum daha da büyük bir kararlılıkla tekrarlandı. Ama 1914'te savaş patlak verince, savaşan ülkelerdeki tüm işçi partileri, en şaşırtıcısı da başta Kautsky olmak üzere önderleri o zamana kadar Marksizmin yetkili ağızları olarak kabul edilen Alman Sosyal Demokrat Partisi, kendi ulusal hükümetlerini desteklemekte hiç zaman yitirmediler. Büyük saygı duyulan Plehanov başta olmak üzere Menşevikler de Çar hükümetinin pervasızca içine atıldığı savaşta yardımına koştular.

Yalnızca Lenin ve Bolşevikler sağlam durdular ve asla bocalamadılar. Dumadaki Bolşevik milletvekilleri savaş harcamaları lehine oy vermeyi reddettiler ve bu dik başlılıkları nedeniyle hapse atıldılar. Lenin savaşı lanetledi, ama muhalif Menşevikler gibi, yalnızca barış çağrısı yapmakla kalmadı; kendi ülkesinin hükümetinin yenilgiye uğratılması için iç savaş çağrısı yaptı. Her yeri aşırı milliyetçilik dalgası sarmışken, böyle bir tutum pek hoş karşılanamazdı ve Kamenev gibi bazı Bolşevik liderler bile itiraz sesleri yükseltiler. Lenin yalnızca tutumuna sıkı sıkıya sarılmakla kalmadı, belki de en etkileyici eseri olan *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*'nı (1916) kaleme aldı; orada, savaşın nasıl da dünya pazarı üzerinde tekel kurma ve rakip kapitalistleri yok etme dürtüsünün sonucu olduğunu ortaya koydu.[1]

Eşi benzeri görülmemiş bir ölçekte iki buçuk yıl devam eden savaş, ülkeyi ve halkını tarumar etti. Birkaç istatistik bu hikâyeyi en çarpıcı şekilde ortaya koyabilir. Rusya'nın milli geliri 1914-15'te 15,8 milyar altın rubleyken, 1916-17'de yaklaşık yüzde 23'lük bir azalmayla 12,2 milyara düştü, ama sivil tüketim yüzde 37'lik bir azalmayla 11,5

1 V. I. Lenin, *Imperialism: the Highest Stage of Capitalism*, ['Giriş:Prabhat Patnaik], (New Delhi: LeftWord Books, 2000).

milyar altın rubleyken 7,3 milyara düştü! Keza 1 Temmuz 1914 ile 1 Ocak 1917 arasında dolaşımdaki para miktarı 5,6 kat arttı ve fiyat indeksi 7,0 kat yükseldi. Tüm sanayi dallarında cari ruble olarak ücretler, 1,9 kattan az bir yükselişle, 218'den 406'ya yükseldiği için, bu dönemde gerçek ücretlerin muazzam ölçüde düştüğü anlaşılabilir.

1917'de 12 milyon olan Çarlık ordusu, esas olarak köylü kökenli askerlerden oluşuyordu. Savaşın başlarında kazanılan bazı başarılardan sonra, Alman ve Avusturya-Macaristan kuvvetleri karşısında art arda yenilgiler yaşandı. 1916 sonuna gelindiğinde Polonya, Litvanya, Beyaz Rusya'nın çoğu ve Batı Ukrayna kaybedilmiş, askerler arasında korkunç can kayıpları verilmişti.

Sivillerin yoksullaşması ve askerlerin karşılaştıkları zorluklar, halkın Çarlık yönetimine olan güveninin çok büyük ölçüde kaybolmasına yol açtı; bu duygu, savaş siparişleri sayesinde birçoğu muazzam kazançlar elde eden kapitalistleri, hatta toprak sahibi aristokrasiyi bile sardı. Cahil bir sahtekâr olan Rasputin olayı (Aralık 1916'da öldürüldü) ve Çarın kaprisleriyle sürekli yapılan bakan değişiklikleri, Çarın uğradığı ahlaki otorite kaybını iyiden iyiye görünür kıldı.

İşçi grevlerinin gösterdiği gibi, halk arasında huzursuzluk artarken, Bolşeviklerin işçiler arasında kitlesel etkisi hâlâ sınırlıydı. Bolşevikler, savaşa karşı olmaları nedeniyle, hükümet baskısının hedefi olmuşlardı, önderleri hapse atıldı ya da Sibirya'ya sürgün edildi, *Pravda* (1912'de kuruldu) gibi gazeteleri kapatıldı ve yayınlarına el konuldu. Polisten ellerinden geldiğince kaçıp saklanarak Rusya'da kalan Stalin gibi önderler, büyük zorluklarla Parti yapısını sağlam tutmayı başardılar. En popüler "sol" parti, asıl tabanı köylüler arasında olan Sosyalist Devrimciler (SD) partisiyken, "savunmacı" tutumu benimseyen ya da savaş destekçisi olan Menşevikler de faaliyetlerinde gayet büyük resmî müsamaha görmüşlerdi.

Halkın huzursuzluğu başkent Petrograd'da (St. Petersburg'un değişen adı, sonradan Leningrad) patladı; 27 Şubat 1917'de Petrograd İşçi ve Asker Vekilleri Sovyeti oluşturuldu. Dağıtılmış Dördüncü Dumanın bir Geçici Komitesi aynı gün iktidara el koyduğunu du-

yurdu ve 1 Mart 1917'de, Sosyalist Devrimcilerin ve bakan olarak bir tek Kerenski'nin temsil ettiği Menşeviklerin desteğiyle, büyük burjuva partilerini, yani Ekimcileri (*Octoberists*) ve Kadetleri temsil eden toprak beylerinden ve kapitalistlerden kurulu bir Geçici Hükümet oluşturuldu. Karakteristik olarak, kabinenin başında bir toprak beyi olan Prens Lvov bulunuyordu. Siyasal açıdan bunun anlamı, Çarlığın sona erdiğiydi. Çar II. Nikolay tahttan çekilerek yerini kardeşi Mihail'e bıraktı, ama o da tahttan çekildi. En sonunda cumhuriyet ilan edildi.

Şubat Devrimi, ilk başlarda, bir burjuva demokratik zeminin bazı unsurlarını yerine getirecek gibi görünüyordu. Kişi özgürlükleri tesis edildi, siyasal tutuklular salıverildi ve sansür kaldırıldı. Başkaları gibi Bolşevikler de faaliyetlerini sürdürebiliyorlardı. Hatta işçi sınıfı iktidarda pay sahibi olmuş görünüyordu, çünkü işçi ve asker sovyetleri (daha sonra köylü sovyetleri de) her yerde oluşturuldu ve bir "ikili iktidar" durumu ortaya çıktı: Geçici Hükümetin emirleri pek çok yerde yerel sovyetlerin emirleriyle değiştiriliyordu. Lenin'in ve başkalarının vurgulayagelmiş oldukları şeyin artık gündemde olduğu açıktı; yani kapitalizmin sınırlı mahiyette bir gelişim göstermesi nedeniyle Rus burjuvazisinin zayıflığı, daha önce toprak sahipleriyle ilişkili olarak görülmüş olan ve şimdi de işçi sınıfı karşısında görülen bir zayıflık, apaçık meydandaydı.

Bununla birlikte, Geçici Hükümetin konumunu güçlendiren olgu hem Sosyalist Devrimcilerin hem de ilk başta Bolşeviklerin çok küçük bir azınlıkla temsil edildikleri sovyetleri kontrol eden Menşeviklerin hükümetle işbirliği yapmalarıydı. Bu partilerin ikisi de Almanya'ya karşı savaşı desteklemişti, bu da ekonomik sıkıntının ve askerlerin yakınmalarının en büyük nedeninin devam edeceği anlamına geliyordu. Pervasız savaş harcamalarının sonucu olarak, 1 Ocak ile 1 Ekim 1917 arasında fiyatlar yüzde 67 yükseldi ve gerçek ücretler 1916'daki düzeyin yüzde 57,4'üne geriledi.

Şubat Devriminden sonra Bolşevik merkezi yeniden kurulduğu için, Rusya içindeki Bolşevik liderler, Çarlığın devrilmesiyle, bir savunma savaşının desteklenebileceğini ve Geçici Hükümeti doğrudan karşı-

ya almaya gerek olmadığını düşünme eğilimine girdiler. Ne var ki, Lenin, Nisan 1917'de sürgünden Rusya'ya döndüğünde bu görüşleri reddetti. Her şeyden önce, Geçici Hükümetin yürüttüğü savaşı destekleme gerekçesi olarak öne sürülen devrimci savunmacılık teorisini reddettiği "Nisan Tezleri"ni 17 Nisan'da Petrograd'da sundu.[22] Devam eden savaşın hâlâ bir "emperyalist savaş" olduğunu belirtiyordu. İkinci olarak, "Geçici Hükümete hiçbir destek verilmemelidir," diyordu. Burjuvazi, yalnızca proletaryanın ideolojik ve örgütsel zayıflığı yüzünden iktidarı alma olanağı bulmuştu. Bu okumadan çıkan sonuç, işçi sınıfının örgütlenmesi ve burjuva demokratik devrimi bir sosyalist devrime dönüştürmek için bastırması gerektiğiydi.

"Nisan Tezleri" o noktadan sonra Bolşevik siyasetinin ana dayanağı hâline geldi ve Temmuz-Ağustos 1917'de yapılan altıncı Parti Kongresinde, esas olarak burjuva demokratik özellikler ile belli başlı sosyalist unsurları birleştiren bir iktisadi program hazırlandı. Buna göre, toprak beylerinin arazilerine el konularak yoksul köylülere ve emekçilere dağıtılacaktı ama *kulak*'ların topraklarına dokunulmayacağı ima ediliyordu. Öte yandan, bankalar millileştirilecek, sigorta şirketleri ve büyük kapitalist holdingler üzerinde "denetim" kurulacaktı. İşçilerce "üretim düzenlemesi" sistemi ancak aşamalı bir dönüşüm sürecinden sonra kurulacaktı.

Hemen hemen aynı dönemde, yani Ağustos-Eylülde, Lenin oturup *Devlet ve Devrim*'ini yazmaya koyuldu (kitap aslında ertesi yıl, 1918'de yayınlandı). Konumuz açısından bu önemlidir; çünkü bu eser, sosyalist bir devrimden sonra "proletarya diktatörlüğü" kurulmasının gerekli olduğunun altını çiziyordu. Sosyalizmi inşa etme sorumluluğunu omuzlaması gereken, kapitalizmin yaratmış olduğu işçi sınıfıydı ve dolayısıyla, devrimden sonra işçi sınıfı, devleti bütünüyle kendi amaçları doğrultusunda yeniden örgütlemeliydi. Proleter devlet ancak sosyalizm komünizme dönüştüğünde "sönümlenecekti".

2 V. I. Lenin, *Revolution*! *Lenin's 1917 Writings*, ed. Prakash Karat (New Delhi: LeftWord, yakında çıkıyor).

Dolayısıyla, sosyalist devrimi gerçekleştirip yürütme ve ondan sonra da devrimci hedefleri izleme sorumluluğunun işçi sınıfına ve onun partisine, yani Rusya örneğinde Bolşeviklere düşen bir sorumluluk olduğu Lenin'in gözünde apaçıktı. Haziran 1917'de yapılan ve 248 sandalyeye karşılık 105 sandalyeyle Bolşeviklerin hâlâ Menşeviklere göre zayıf oldukları Birinci Rusya Sovyetler Kongresinde, Rusya'da Geçici Hükümetin yerini almaya muktedir hiçbir partinin bulunmadığını söyleyen Menşevik Tsereteli'nin bu iddiasına karşılık Lenin cesurca şu cevabı yapıştırdı : "Böyle bir Parti var –o da Bolşevik Partidir". Bu arada, Kongreye katılan Troçki de grubuyla birlikte dimdik Bolşevikleri destekledi ve önceden Lenin'e ettiği ağır laflara rağmen, daha sonra Bolşevik Parti'nin üst önderliğine kabul edilerek Ekim Devriminde önde gelen bir rol üstlendi.

Geçici Hükümet Temmuzda Lenin'in ve diğer Bolşevik önderlerin tutuklanmalarını emretti. Lenin yeraltına çekildi. Bolşeviklerin Altıncı Parti Kongresi, büyük ölçüde Stalin'in yönlendiriciliğiyle Temmuz-Ağustos'ta yapıldı; Stalin, yakın gelecekte bir sosyalist devrimin partinin gündeminde olduğunu açıkça belirtti.

Bir olay, sürecin akışını hızlandırdı. Kısa süre önce görevine son verilen Genelkurmay Başkanı Kornilov, artık başında Kerenski'nin bulunduğu Geçici Hükümete karşı 25 Ağustos'ta darbe girişiminde bulundu. Bolşevikler, Çarlık rejiminin ihya edilmesinden korkarak, Petrograd'da işçileri harekete geçirdiler, silahlı Kızıl Muhafız birlikleri oluşturdular ve demiryolu işçilerini devreye sokarak, Kornilov'un birliklerini taşıyan askerî trenlerin durdurulmasına ya da başka yöne gönderilmesine yardımcı olmalarını sağladılar. Kornilov'un darbe girişimi başarısız oldu, çünkü kendi birliklerinin birçoğu onu terk etti. Kornilov olayında kazanılan başarı, Bolşeviklerin ne kadar güçlenmiş olduklarını gösterdi. Nisan 1917'de Partinin üye sayısı ancak 80.000'di; Ağustos ortasında ise 250.000'e yükselmişti; Ekim ayının başında da 400.000'e ulaştı –böylece altı ay içinde beş misli artmış oldu. Bolşevikler, Petrograd ve Moskova Sovyetlerinde artık çoğunluğu elde etmişlerdi; aynı zamanda da (eski takvime göre) 25 Ekim'de toplanacak olan İkinci Sovyetler

Kongresinde çoğunluğa sahip olmaları bekleniyordu (bu Kongre tarihi, Ekim Devriminden sonra kabul edilen yeni ya da milletlerarası takvime göre 7 Kasım'a denk geliyordu). Kızıl Muhafızlar, Petrograd Sovyetinin sancağı altında toplanan silahlı işçiler ve askerler, Geçici Hükümeti devirdiler ve "Tüm İktidar Sovyetlere" sloganıyla Bolşevik Hükümetini kurdular. O sırada meydana gelen heyecan verici olayların ve Lenin'in sergilediği üstün önderliğin öyküsünü, Amerikalı bir görgü tanığı, John Reed, *Dünyayı Sarsan On Gün* adlı kitabında gözler önüne serdi.[3]

Reed'in çok iyi dile getirdiği üzere, devrim gerçekleştirilirken gösterilen kahramanlık ve kararlılık her zaman canlı bir destan olarak kalacak olmasına rağmen, ülkenin genelinde siyasal alandaki mevcut güçler dengesine de göz atmamız gereklidir. Devrimin ilk haftası içinde tüm ülke düzeyinde eski bürokrasiyle yapılan Kurucu Meclis seçimleri, bunun bir göstergesini vermektedir.

Bu seçimler, Bolşeviklerin işçi sınıfı saflarından Menşevikleri neredeyse tamamen silip atmış olduklarını gösterdi. Bolşevikler 175 sandalye elde ederken Menşevikler 16 sandalye elde ettiler. Ama Bolşevikler, köylüler arasında henüz bir taban yaratamamışlardı. Sosyalist Devrimciler başkent Petrograd'da (Bolşeviklerin 424.027 oy almalarına karşılık) yalnızca 4.696 oy aldılar, ama köylülerden gördükleri muazzam destekle Kurucu Mecliste 410 sandalye elde ettiler. Bolşeviklerin, yoksul köylülerin temsilcileri olarak Sol Sosyalist Devrimcilerle ittifaka girme çabası yalnızca kısmen ve geçici olarak başarıya ulaştı. Eğer Bolşevikler devrimi savunmak için köylülerin desteğini kazanmak istiyorlarsa, sosyalist devrimin de kısmen burjuva demokratik devrimi tamamlaması ve köylülere haklarını vermesi gerektiği açıkça anlaşıldı. Dolayısıyla, toprak kararnamesi devrimin ikinci gününde yayınlandı. Toprak beylerinin sahip oldukları tüm arazilere ve çiftlik hayvanlarına, çiftlik binalarına ve aletlerine, Arazi Komitelerince ya da Köylü Sovyetlerince yönetil-

3 John Reed, *Ten Days that Shook the World* ['Önsöz': P. Sainath] (New Delhi: LeftWord Books, yakında çıkıyor). [Türkçesi: John Reed, Dünyayı Sarsan On Gün, çev. Rasih Güran (İstanbul: Yordam Kitap, 2006).

mek ya da paylaştırılmak üzere tazminatsız olarak el konuldu. Köylülerin toprak beylerine ödediği tüm kiralar iptal edildi. Böylelikle köylüler 150 milyon hektar arazi kazandılar ve yıllık 500 milyon altın ruble tutarındaki yükten kurtuldular. Diğer kararname (aslında birincisi) barışla ilgiliydi, toprak ilhakları yapılmadan savaşın sona erdirilmesini istiyor ve ulusların kendi kaderlerini belirlemelerine izin veriyordu. Üniforma içindeki köylülerin tam olarak istedikleri de zaten böyle bir barıştı.

İşçiler için, iş gününü sekiz saat olarak belirleyen 12 Kasım tarihli kararname çıkarıldı. Ekonomide sosyalist bir sektör yaratmaya dönük ilk gerçek adım, fabrikaların işçilerce kontrol edilmesini hükme bağlayan 10 Kasım tarihli kararnameyle atıldı. Devlet denetimini genişleten diğer önlemlerin ardından, tüm bankaları millileştiren 14 Kasım tarihli kararname yayınlandı.

Rus sömürge egemenliğinin lağvedildiği ve Rusya bünyesindeki tüm milletlere kendi kaderlerini belirleme hakkının verildiği başka bir kararname 2 Kasım 1917'de yayınlandı. Böylece Sovyet Rusya, dünya çapında ulusal kurtuluş hareketlerinin yol gösterici ışığı oldu.

Sovyetlerin iktidarı hızla tüm ülkeye yayıldı. Bu, işleyen gerçek bir demokrasiydi, çünkü işçiler ve köylüler, merkezin kararnameleri çerçevesinde özgürce kararlar alıyorlardı. Ama Almanya'yla çok elverişsiz koşullarda varılan bir antlaşmanın (Mart 1918 tarihli Brest-Litovsk Antlaşması'nın) ardından Müttefikler müdahale ettiler ve onların kışkırtmasıyla İç Savaş çıktı. Sovyet vatanını savunmak için Kızıl Ordu oluşturuldu ve korkunç can kayıpları pahasına, 13 yabancı ordu ve isyancı "beyaz" generallerin birlikleri yenilgiye uğratıldı. 1920 yılına gelindiğinde tüm düşmanlar bastırılmış ya da ülkeden çıkarılmıştı. Sovyet Rusya en sonunda Lenin'in Yeni Ekonomi Politikası çerçevesinde ekonomisini yeniden yapılandırma uğraşına girdi. Lenin Ocak 1924'te öldü ama Sovyet halkı, onun göstermiş olduğu yolda yürümeyi sürdürdü. Herhangi bir sömürü unsuru ya da özel kâr olmaksızın devlet mülkiyetine dayalı sanayileşmiş ekonomiyi ve kolektif tarımı inşa etmeye dönük destansı hamle 1928'de

başladı. Böylece, Birinci Beş Yıllık Plan dönemi 1933'te sona erdiği zaman, Sovyetler Birliği'nde sosyalizm tam anlamıyla kurulmuş oldu. Bu, dünya tarihinde eşi benzeri görülmemiş bir başarıydı ve büyük Ekim Devriminin ana hedefine ulaşıldığını gösteriyordu.

Kaynakça

V. I. Lenin, *Imperialism: the Highest Stage of Capitalism*, ['Giriş: Prabhat Patnaik], (New Delhi: LeftWord Books, 2000).

V. I. Lenin, *Revolution*! *Lenin's 1917 Writings*, ed. Prakash Karat (New Delhi: LeftWord, yakında çıkıyor).

John Reed, *Ten Days that Shook the World* ['Önsöz': P. Sainath] (New Delhi: LeftWord Books, yakında çıkıyor) [Türkçesi: John Reed, *Dünyayı Sarsan On Gün*, çev. Rasih Güran (İstanbul: Yordam Kitap, 2006).

'Bolşevikler iktidara geliyor': Yeni bir yorum

August H. Nimtz

> *Genel oy hakkı ... silahlı devrim çağrısı yapılması gereken günü en kusursuz doğrulukla gösterir.*
>
> Engels, 1892

> *Eylül'de ve Ekim başında işçilerin ve askerlerin ezici çoğunluğunun zaten bizim safımıza geçmiş olduğunu ... sovyetler için yapılan kitlesel seçimlerin kazandırdığı deneyimden kesin olarak biliyorduk.*
>
> Lenin, 1918

Ekim 1917'deki Bolşevik Devrimine uzanan haftalarda Lenin, yoldaşlarıyla yoğun bir tartışmaya girişmişti. Geçici hükümet devrilmeli miydi ve devrilebilir miydi? Öyleyse, bu ne zaman yapılmalıydı? Peki, yeni rejim iktidarda tutunabilir miydi? Lenin, sıklıkla azınlıkta kalarak, Bolşeviklerin iktidar yolunda Rus işçilerine ve köylülerine önderlik etmesi gerektiğini, üstelik de bunu başarıyla yapabileceklerini –ve o kazanımın sürdürülebilir olduğunu– ısrarla savundu. Ayrıca, hükümetin ne zaman alaşağı edileceğinin belirlenmesi konusunda da ısrar etti. Lenin, tutumunu savunurken, "Bolşeviklerin çoğunlukta" olduğu "şehir konseyleri ... ve sovyetler için yapılan seçimler" gibi "nesnel olgular"a sık sık atıfta bulunuyordu.

Peki, tam olarak neye atıfta bulunuyordu ve neyi kastediyordu? Bolşevik Merkez Komitesinin çoğunluğunu en sonunda kendi yanına çeken tezinin altında yatan varsayımlar ve çerçeve nelerdi? Lenin'in duruşunu tam olarak anlamak için, bence, Marx'a ve Engels'e dönmek gereklidir.

Bolşevik Devrimi hakkında yazmak için koca bir orman tüketilmiş olmasına rağmen, bu devrim ile Marx ve Engels'in programı ve pratiği arasında bağ kuran anlatımların, yok denilmese bile çok az olması şaşırtıcıdır –ve neredeyse inanılmazdır.[1] Orlando Figes'in anlatımı gibi bazı anlatımlar o yöne işaret eder ama sırf hiçbir bağlantının olmadığını iddia etmek için.[2] Lenin'in "belirleyici" rolünü (Figes'in aksine) tanıyan dengeli ve dürüst ana akım anlatımlarda –özellikle Alexander Rabinowitch'in çığır açıcı revizyonist çalışmasında– bile o boşluk vardır. Bolşeviklerin devrime önderlik eder duruma nasıl geldiklerini ve ilk yıl nasıl bir yönetim kurduklarını anlatan Rabinowitch'in ödüllü üçlemesinde Lenin'den ilk kez söz edildiğinde, onun Marx'a ve Engels'e uzanan köklerine ilişkin hiçbir irdelemeye, hatta imaya bile rastlanmaz ve bu tutum üç cilt boyunca sürdürülür. Rabinowitch, birinci cildin "Önsöz"ünde şu açıklamayı yapar: "Araştırma sürecinin başında kanaat getirdim ki, [1917'nin] Haziran ve Temmuz aylarındaki Bolşevik siyasetini anlamanın anahtarı, Lenin'in önceden yaptığı bir devrimci planın keşfedilmesinde yatmıyordu..."[3] Rabinowitch'in, bu yargıyla başlangıç yapınca, Lenin'in 1917'deki stratejine ışık tutma bağlamında Marx'ı ve Engels'i hiç dikkate almaması belki de şaşırtıcı değildir. Modern komünizmin kurucularının her ikisine de 1917'ye odaklanan üçlemenin ilk iki cildinin dizinlerinde bir başlık olarak bile yer verilme-

1 Bu makalenin konusu olan Lenin'den başka, bildiğim tek istisna Waters'tır, Mary-Alice Waters, "İşçi ve Çiftçi Hükümeti: Devrimci Halk Diktatörlüğü", *New International* 1:3 Yaz/Bahar (1984). Belki benim tanımadığım Sovyet tarihçileri, üstünkörü değil de gerçekten o bağlantıyı kurmuş olabilirler.

2 Orlando Figes, *A People's Tragedy: A History of the Russian Revolution* (New York: Viking, 1996), 145-46.

3 Alexander Rabinowitch, *Prelude to Revolution: The Petrograd Bolsheviks and the July 1917 Uprising* (Bloomington: Indiana University Press, 1968), 5.

mesi son derecede anlamlıdır –ve akademinin sunabileceğinin en iyisi işte bu kadardır.[4]

Ama bu miyopluk sadece ana akım akademik literatürle sınırlı değildir. Troçki'nin yetkin sayılan anlatımında bile, Ekim Devriminin Lenin'den sonraki iki numaralı komutanı bu konuda sessiz kalmıştır.[5] Bu tür atlamalar –ama elbette Troçki örneğinde bu kasıtlı yapılmış bir şey değildi– Menşeviklerin ve Sosyal Demokratların Lenin ile Marx-Engels arasına uzun süreden beri çekmeye çalıştıkları mecazi anlamdaki Çin Seddi'ni mümkün kıldı; ana akım akademik literatürde böyle bir bağlantı kurmaktan kaçınılmasının niçin neredeyse *de rigueur* [katı görenek] olduğunu da belki bu açıklar.

Ama Lenin böyle bir "Çin Seddi" görmedi. Aksine, 1917'de ve öncesinde izlediği stratejinin köklerinin derinlemesine Marx'ın ve Engels'in programına ve pratiğine uzandığını düşünüyordu. Lenin, siyasal yaşamının en başından itibaren, onları kendisinin fikri önderleri olarak gördü.[6] Haklı olup olmadığı, birçok bakımdan bu makalenin konusunu oluşturuyor. Ben onun haklı olduğunu ve bu haklılığının hiçbir zaman 1917'de, yani Bolşeviklerin yükseliş anında olduğu kadar açıkça görülmediğini savunuyorum. Ve iddia ediyorum ki, Lenin'in 1917 için çizdiği stratejide, Marx'ın ve Engels'in yazılarından hiçbirisi, onların ateşle sınavdan geçtikleri 1848-1849'deki devrimci olaylardan çıkardıkları bilanço kadar etkili olmadı –bu bilançonun bağlamını tezimin başlangıç noktası yapıyorum.

---

4 İkinci cilt, Alexander Rabinowitch, *The Bolsheviks Come to Power: The Revolution of 1917 in Petrograd* (Nex York: Norton, 1976)'dır. [Bu üçlemenin Türkçesi Yordam Kitap tarafından yayınlanmıştır: *Devrime Doğru; Bolşevikler İktidara Geliyor; Bolşevikler İktidarda. –ed.*]

5 Rusya gibi "geri kalmış" bir ülkede sosyalist devrimin gerçekleştirilebileceğini Marx'ın düşünüp düşünmediği konusundaki iki paragraflık irdeleme hariç, Marx'tan yalnızca geçerken söz edilir: Lev Troçki, *The History of the Russian Revolution* (New York: Pathfinder, 2009). Bana kalırsa, Troçki ve yoldaş Bolşevikler bu bağlantıyı zaten tartışmasız kabul ediyorlardı ve dolayısıyla, bundan söz etmeyi gerekli görmüyorlardı. Ama bu sadece bir tahmin.

6 Bkz. "Lenin –Marx ve Engels Olmadan mı?" başlıklı yazım: August Nimtz, "Lenin - Without Marx and Engels?", *Science & Society* 73: 4 (2009), 452-473.

Engels Ne Vasiyet Etti?

Avrupa'nın yüzlerce yıllık monarşik rejimlerine karşı halk ayaklanmalarıyla "Avrupa Baharı" 22 Şubat 1848'de Paris'te başladığı zaman, Marx ve Engels (bundan sonra M-E olarak anılacaktır) *Komünist Parti Manifestosu*'nu henüz bitirmişlerdi. Bir yıl önce kurulmasına yardım etmiş oldukları örgütün, yani Komünist Birlik'in isteği üzerine kaleme aldıkları bu belge, çağlar boyunca süren sınıf mücadelesindeki bu en güncel ve önceden beklenen aşamaya işçi hareketinin vereceği yanıtın kuramsal temelini oluşturma amacını güdüyordu.

Devrim katarı bir ay sonra Berlin'e ulaştığında, Komünist Birlik'in önderliği, bir sosyalist devrimin değil, burjuva demokratik devriminin gündemde bulunduğu Alman gerçekliğinin ivediliğini ele alan başka bir belgeyle *Manifesto*'nun takviye edilmesi gerektiğini anladı; sosyalist devrim, burjuva demokratik devriminin gerçekleşmiş olmasını gerektiriyordu. *Almanya'da Komünist Parti'nin Talepleri* adıyla anılan belgeyi kaleme almaları için M-E'ye yetki verildi. Burjuva demokratik devrimi için gerekli olan, işçilerden, köylülerden ve küçük burjuvaziden kurulu "halk ittifakı"nı gerçekleştirme programı, bu belgenin özünü oluşturuyordu.[7] Ne var ki, Almanya'da devrim sürecinin gerçekleri, önceden kurgulanmış planlara meydan okumaya başladı ve Marx, anlaşılan kendisine verilen yetkiyle, Birlik'i beklemede tutmaya karar verdi.[8] Dolayısıyla, devrim süresince, Marx'ın başında bulunduğu *Die Neue Rheinische Zeitung* (*Yeni Ren Gazetesi*) yayın kurulu, Birlik'in *de facto* örgütsel merkezi hâline geldi.

M-E, "halk ittifakı"nı gerçekleştirmek için ellerindeki tüm olanakları kullandılar; barikatlardaki ve çarpışma alanlarındaki eylemlerin yanı sıra, *NRZ* aracılığıyla yapılan propaganda ve ajitasyon da bu yollar arasındaydı. Monarşi, sokaklardaki devrimci enerjiyi sön-

7 Ayrıntılar için, August H. Nimtz *Marx and Engels: Their Contribution to the Democratic Breakthrough* (Albany, New York: State University of New York Press, 2000), 64-65. [Türkçesi: *Demokrasi Savaşçıları olarak Marx ve Engels,* çev. Can Saday (İstanbul: Yordam Kitap, 2012)].

8 A.*g.e.*, 70-71.

dürme telaşıyla, kurucu meclis için seçimlerin yapılmasını kabul etmek zorunda kalınca, Marx, devrimi ilerletmek için bu açılımdan yararlanmak amacıyla seçimlere katılmanın gerekli olduğu düşüncesine vardı. Katılmanın gerekli olup olmadığı ve katılmak gerekliyse bunun nasıl olacağı konusunda Birlik saflarında bir tartışma başladı: Seçimlere ayrı bir işçi listesiyle mi girilecekti, yoksa liberal demokratlarla ittifak yapılarak onların listesinden mi girilecekti? Marx, işçi hareketinin zayıflığını dikkate alarak ikinci seçeneği yeğledi –bu kararını daha sonra eleştirecekti.

Avrupa Baharının Almanya sayfasının açılmasından bir yıl sonra, gericiliğin atakta olduğu gitgide açıklık kazandı. M-E ve Birlik'e üye yoldaşların geri kalanı, Eylül 1849'da sürgün olarak Londra'ya gitmek zorunda kaldılar. Şimdiki görev, olan bitenlerin bilançosunu çıkarıp değerlendirmek ve ondan sonra ne yapılacağına karar vermekti. Bu amaçla, birçok bilanço çıkarıldı ve belki bunların en tanınmışı, *On Sekiz Brumaire*'di. Ama bana göre, bunlardan birinin, yetmiş yıl sonra Rusya'da meydana gelecek olaylarla en yakından ilintili olduğu anlaşıldı.

M-E'nin *Merkez Komitesinin Komünist Birlik'e Çağrısı, Mart 1850*başlığını taşıyan yalnızca on bir sayfalık bildirisi, Avrupa Baharının, özellikle de bunun Almanya sahnesinin pek yakında canlanacağı önermesine dayanıyordu.[9] Ayaklanmalardan çıkan kilit dersleri temel alıyordu: Birincisi, burjuva demokratik devrimi gerçekleştirilirken liberal burjuvaziye güvenilemezdi (*Manifesto*, bu olasılığı açık bırakmıştı) ve ikincisi, küçük burjuvazi de güvenilemezdi. Hâlâ zayıf olan işçi sınıfının beklenen canlanmada "gerici parti"yi devirmek için yine de küçük burjuvaziyle ittifak kurması gerekirdi. İhanetten kaçınmak için işçilerin –on bir sayfalık belgenin neredeyse her sayfasında rastlanan bir ifadeyle– "bağımsız olarak" örgütlenmeleri gerekirdi; Komünist Birlik'i beklemeye alma kararıyla ilgili özeleştiri buradan geliyordu. Küçük burjuvaziyle ittifak o kadarla kalmalıydı, birlik değildi.

9 Karl Marx ve Friedrich Engels, *Collected Works*, cilt 10 (New York: International Publishers, 1977-2005), 277-287. (MECW)

Çağrı'da, işçi hareketinin ve Komünist Birlik'in, eski rejim devrilince kurulacak "yeni hükümete güvenmediğini hiç saklamadan göstermesi" salık veriliyordu. "Yeni resmî yönetimlerin yanı sıra, gerek ... belediye meclisleri ... gerekse işçi komiteleri biçiminde derhâl kendi devrimci işçi yönetimlerini kurmalı"ydılar vb. Belge, Komünist Birlik'in bir sonraki ayaklanmada seçim arenasında nasıl davranması gerektiğiyle ilgili tavsiyede de bulunuyordu. Komünist Birlik, mümkün olduğunca, "seçilmek gibi bir umudun bulunmadığı yerlerde bile" üyelerini aday göstermeliydi ve küçük burjuvazinin, öyle yapmakla "demokratik partiyi bölüyorsunuz ve gericilere zafer olanağı veriyorsunuz," türünden sözlerine –başka bir deyişle, artık bayatlamış olan "oy boşa gideceğine, ehvenişere oy ver" şeklindeki teze– kanmamalıydı. İşçi hareketinin, seçimde bağımsız hareket etmekle uzun dönemli çıkarları açısından kazanacakları, kaybedeceklerinden çoktu – bu, "güçlerini hesaplaması, devrimci tavrını ve partinin bakış açısını kamuoyuna göstermesi" için bir fırsattı.

Bu tavsiyenin neredeyse hemen ardından, işçilerin nasıl "silahlanacakları ve örgütlenecekleri" konusunda ayrıntıların yer alması, "güçleri hesaplama"ya niçin ihtiyaç duyulduğuna açıklık getiriyordu. Yalnızca bağımsız olarak örgütlenmiş ve silahlanmış işçi sınıfı, Almanya'da bir sonraki devrimin, belgedeki en son sözlerle, "Süreklilik İçindeki Devrim" –yani, sosyalist bir devrim– olmasını güvenceye alabilirdi. Çağrı, M-E'nin siyasal cephaneliğinde temel bir belge niteliğindedir.[10]

İşçilerin "kendi devrimci yönetimleri"ni kurmaları, seçimlerde bağımsız hareket etmeleri, "silahlanmaları ve örgütlenmeleri" yolundaki tavsiyeleriyle Çağrı'nın, M-E'nin diğer yazılarının herhangi birinden farklı olarak, 1917'deki Bolşevik çizgiye ışık tuttuğunu, Bolşeviklerin Ekim'de Rus işçilere ve köylülere önderlik ederek onları

10 Draper, M-E'nin, bazı iddiaların aksine, bu belgeyi sahiplenmekten hiçbir zaman kaçınmadıklarını inandırıcı bir dille savunuyor. Hal Draper, *Karl Marx's Theory of Revolution Cilt 1* (New York: Monthly Review Press, 1977), 599-612.

iktidara getirmelerinin açıklanması açısından belirleyici olduğunu savunuyorum.[11]

Gerek Marx, gerek Engels, doğrudan devrimci siyasete, Almanya'daki çalkantılı iki yılda olduğu kadar bir daha hiç girmemelerine karşın, orada ve başka yerlerde daha sonra meydana gelen siyasal gelişmelere ilişkin açıklamalar yaparken o deneyimden geniş şekilde yararlandılar. Bu, özellikle yirmi yıl sonra işçi sınıfının siyasal partileri oluşturulmaya –her ikisinin de teşvik ettiği ve yönetilmesine yardımcı olduğu bir gelişme– başlandığı zaman böyle oldu. "Tüm modern ülkelerde ve tüm zamanlarda geçerli sağlam bir kuralımız var, o da tüm burjuva partileri karşısında kendi bağımsız partilerini oluşturmaları için işçileri ikna etmektir" –Avrupa Baharından çıkardıkları kilit ders.[12] Onlar, anarşistlerin oy vermekten kaçınan tutumunu eleştirirlerken, seçim ve parlamento zeminlerinin, işçi hareketine benzersiz bir fırsat sunduğunu savundular; *1850 Tarihli Çağrı*'daki sözlerle, "güçlerini hesaplama" fırsatıydı bu. Engels, 1884'te çıkan kitabı *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*'nde, "genel oy hakkı, işçi sınıfının olgunluk düzeyinin ölçüsüdür. Bugünkü devlette bundan başka bir şey olamaz ve olmayacaktır; ama bu yeterlidir," derken ve "Genel oy hakkı termometresinin işçiler arasında kaynama noktasını gösterdiği gün, hem onlar hem de kapitalistler nerede durduklarını bileceklerdir," diye devam ederken, işte bundan söz ediyordu.[13] Sekiz yıl sonra, Paris'te bir yoldaşa, partisinin elde ettiği seçim kazanımlarının ardından şunları söylerken daha da açık sözlüydü:

11 Bolşeviklerin başarısında çok hayati önem taşıyan işçi-köylü ittifakı Çağrı'da yoktur. Bu eksiklik, Merkez Komitesinin M-E tarafından kaleme alınan *Haziran 1850 Tarihli Çağrı*'sında kısmen düzeltilmiştir: Marx ve Engels, *Collected Works,* cilt 10, 371-77. Ayrıntılar için bkz. Nimtz, *Marx and Engels: Their Contribution to the Democratic Breakthrough,* 106. M-E'nin köylülüğü "halk ittifakı"na katmak için gösterdikleri çabaları da ayrıntılı olarak verdim: a.g.e., 78-81, 95-98. Lenin'in bu çabayla ilgili bilgi sahibi olduğu kayıtlardan açıkça anlaşılmıyor, bilseydi kesinlikle bundan söz ederdi.

12 Marx ve Engels, *Collected Works,* cilt 49, 515.

13 Marx ve Engels, *Collected Works,* cilt 26, 72.

> Fransa'da kırk yıldan beri var olan genel oy hakkıyla elinizde nasıl harika bir silah tuttuğunuzu şimdi anlıyor musun; keşke insanlar o silahı kullanmayı bilseler! Bu, devrim çağrısından daha yavaş ve daha sıkıcı, ama on misli daha kesin ve daha da iyisi, silahlı bir devrim çağrısının yapılması gereken günü en kusursuz doğrulukla gösteriyor; işçiler tarafından akıllıca kullanılan genel oy hakkının, egemenleri, hukukiliğe son vermeye iteceği, yani devrim yapmak için bizi en elverişli konuma getireceği konusunda bire on bahse bile girerim.[14]

Bununla birlikte, işçi hareketindeki reformist güçlerin yaptıkları gibi, seçim ve parlamento zeminlerinin siyasette en önemli unsurlar olduğunu düşünmek, Engels'in Almanya'daki 1848-1849 olaylarının en sıcak günlerinde türettiği bir deyişle, "parlamenter sığlık"tan mustarip olmak demekti.

M-E'nin sonraki yıllarda birlikte çalıştıkları güçler arasında hiçbirisi, onların kanısına göre, Ruslardan daha önemli değildi ve bunda da haklıydılar. 1882'de *Manifesto*'nın Rusça ikinci basımına yazdıkları *önsözde,* "Rusya," diyorlardı, "Avrupa'da devrimci eylemin öncüsünü oluşturuyor." Engels'in 1872'de yazdığı gibi, Rus gençleri de örnek alınacak türdendi: "Yetenek ve karakter söz konusu olunca, bunlardan bazıları kesinlikle partimizdeki en iyiler arasında yer alıyor." Lenin'i önceden tarif edercesine, "Onlarda gerçekten hayranlık verici bir metanet, karakter sağlamlığı ve aynı zamanda da kuramsal kavrayış var," diyordu.[15] O gençlerden bazıları, Rusya'nın doğrultusu hakkında Marx'ın görüşünü öğrenmek istediler. Marx bu soruyu öylesine ciddiye aldı ki, özgün kaynaklara başvurmak için Rusça okumayı öğrendi. Ülkedeki köylü komünlerinin sosyalist dönüşüme aracı olup olamayacakları konusunu, ölümünden (1883) önceki iki yıl boyunca düşünüp durdu: Sermayenin kırsal kesime gitgide daha derinden nüfuz etmesi nedeniyle, "Rus komününü kurtarmak için, bir Rus devrimine gerek var," dedi.[16]

14 Marx ve Engels, *Collected Works,* cilt 50, 29.

15 Marx ve Engels, *Collected Works,* cilt 44, 396.

16 Marx ve Engels, *Collected Works,* cilt 24, 371.

Engels, dostunun ölümünden sonra 12 yıl daha yaşadığı için, bu nüfuzun hangi boyuta ulaştığını daha iyi biliyordu ve köylü komünlerinden artakalanları ancak "Rusya'da bir devrim"in kurtarabileceğini kabul ediyordu. Böyle bir devrim ise "Batı'daki emek hareketine taze bir ivme kazandırır ve mücadelenin yürütülmesi için yeni, daha iyi koşullar yaratır[dı], böylece de bugünkü Rusya'nın ister komünden, ister kapitalizmden yola çıksın, sosyalist bir dönüşümü gerçekleştirebilmesi için mutlak gerekli olan modern sanayi proletaryasının zaferini çabuklaştırır"dı.[17] Bu nedenle, ileride M-E'nin görüşlerinde yapılacak olan tüm Stalinist çarpıtmaların aksine, Batı Avrupa'da burjuvazi kendi proletaryası tarafından *devrilmedikçe*, Rusya "asla sosyalist bir dönüşümü gerçekleştiremez"di. Engels işte bu kadar ileri görüşlüydü.

Dostunun 1883'teki ölümünden birkaç ay sonra, Engels, yeni oluşturulan işçi partilerine yeni bir enternasyonal kurmamalarını salık verdi. Koşullar olgun değildi; Birinci Enternasyonal'in son bulmasının üzerinden yalnızca on yıl geçmişti. Ama "devrimin öncüsünün savaşa gireceği Rusya'da hâlihazırda [gelişmeler] şekilleniyor"du. "Bunu ve kaçınılmaz olarak Almanya'da yaratacağı yansımalarını beklemelisiniz –ya da biz [Marx ile ben] öyle düşünüyoruz– ondan sonra, büyük bir manifesto [yayınlanması] ve şeklen *resmî* bir Enternasyonal kurulması için de zaman gelecektir, ama [o Enternasyonal] artık bir propaganda kuruluşu değil, sadece bir eylem kuruluşu olabilir."[18] Engels, tarihin çok geçmeden doğrulayacağı gibi, yine en keskin önseziyi gösterdi.

Seçim ve Duma Kampanyası Yöneticisi Olarak Lenin

1905'ten 1915'e kadarki on yıllık dönem boyunca Lenin, kendisini iyice seçim ve parlamento çalışmalarına verdi –faaliyetleri, özgül olarak, Romanov'ların temsilî yönetimiyle başarısızca cilveleştiği dört devlet Duması için yapılan seçimler ve Rus Sosyal Demokrat

17 Marx ve Engels, *Collected Works,* cilt 27, 433.

18 Marx ve Engels, *Collected Works,* cilt 46, 198.

İşçi Partisi'ne mensup hem Menşevik hem de Bolşevik milletvekillerinin Duma çalışmaları etrafında odaklanıyordu. Bu dönem, Lenin'in 1894'te başlayıp 1923'te sona eren siyasal yaşamının yaklaşık üçte birini kapsıyordu ve hem dostlarınca hem de düşmanlarınca neredeyse tamamen görmezden gelinmişti. Lenin'in o dönemde yaptıkları ve çıkardığı dersler, benim tezim için kritik önem taşıyor. Ama o deneyimin zenginliği burada özetlenemez.[19] Lenin, Ekim 1917'de devlet sorumluluklarını üstlendikten sonraki en uzun soluklu yazısında, bunun önemine kısaca değindi. Ama son dönemin beraberinde getirdiği bütün o yoğunluk yüzünden, hiçbir zaman bu konuda zengin ayrıntılar verme olanağını bulamadı. Ne var ki, Lenin'in o deneyim hakkında söyledikleri, sonunda açıklayacağım üzere, benim tezim açısından vazgeçilmezdir.

Lenin'in yaşamının o dönemine ait olup tezimi destekleyen en ilintili kanıtlar nelerdir? Birincisi, M-E, Lenin'in pratiğine ne ölçüde ışık tutup yol gösterdiler? 1905'te Rusya "Baharı"nın, yani uzun zamandır beklenen Rusya'ya özgü 1848-1849'un gelmesiyle bu hemen açıkça görüldü. M-E'nin *1850 Tarihli Çağrı*'sının o an için geçerli olup olmadığı konusunda Lenin ile RSDİP'in muhalif Menşevik kanadının éminence grise'i (üst aklı) Georgi Plehanov arasında çıkan bir tartışma, Lenin'in bir zamanlar hayranlıkla örnek aldığı kişiden daha bilgili olduğunu ortaya çıkardı. Lenin'in doğru olarak savunduğuna göre, *Çağrı*, bir halk demokratik devrimiyle eski rejimin devrildiği uğrağı amaçlayan ve işçi hareketinin ondan sonra "süreklilik içindeki devrim"i, yani bir sosyalist devrimi güvenceye almak için atması gereken adımları belirten bir çağrıydı. Lenin, Rusya Baharının ilk dört ayında gündemde öyle bir durumun olmadığı kanısındaydı.[20] On iki yıl sonra olacaktı.

19 Bu özetlemeyi ilk kez iki ciltlik kitabımda yaptım: August Nimtz, *Lenin's Electoral Strategy from Marx and Engels Through the Revolution of 1905* (New York: Palgrave Macmillan, 2014); August Nimtz, *Lenin's Electoral Strategy from 1907 to the October Revolution of 1917: The Ballot, The Streets –Or, Both* (New York: Palgrave Macmillan, 2014).

20 Viladimir I. Lenin, *Collected Works,* cilt 1-45 (Moskova: Progress Publishers, 1977) (LCW); A.g.e., cilt 8, 385-89.

Lenin'in *Çağrı*'yı Plehanov'dan daha doğru kavrayabilmesinin nedeni, büyük olasılıkla, o belgeyi "ezbere biliyor" olmasıydı. Yoldaş Bolşevik ve parti arşivcisi David Riazanov'a göre, Lenin, belgeyi ezberlemekle kalmamış, ondan "alıntı yapma zevkini tatmış"tı – Lenin'in 1917'de izlediği çizgiye M-E'nin ışık tutmuş olduğunun kilit kanıtı bence budur.[21]

Lenin'in seçim/parlamento zeminlerindeki faaliyetlerine M-E'nin ışık tutmuş olduğunu gösteren inandırıcı kanıt, her zaman gündemde olan "ehvenişer mi/oyun boşa gitmesi mi" ikilemine –solun büyük kısmının bugüne kadar çözemediği baş belası soruna– nasıl yanıt verdiğidir. 1906'daki İkinci Duma seçimleri, bu sorunla cebelleşme ihtiyacını ilk kez ortaya çıkardı. Büyük kısmı merkezci olan Anayasal Demokratların ya da Kadetlerin iddiasına göre, eğer seçimlerde RSDİP kendilerini desteklemezse, aşırı sağcı Kara-Yüzler –faşizm benzeri bir akımın yandaşları– zafer kazanan taraf olurdu. Lenin, RSDİP'in Kadet iddiasını kabul etmeye daha eğilimli Menşevik kanadıyla ciddi görüş ayrılığına düştü. Bunu bir korkutma taktiği olarak gördü ve bu savını desteklemek için, Birinci Duma seçimleriyle elde edilen kazanımların ayrıntılı bir analizin yaptı. Kendi aday listesiyle seçime giren RSDİP'in Kadetlere destek vermek zorunda kalmaksızın en büyük kazanımlarını elde ettiği somut sonuçların kendisini haklı çıkardığı kanısındaydı. Kara-Yüzler tehdidinin boş bir tehdit olduğu da anlaşıldı. Lenin'in Menşeviklerle giriştiği polemiklerde M-E'nin *Çağrı*'sına açıkça atıf yapılmamasına rağmen, onun duruşuna bu belgenin ışık tuttuğu konusunda hiç şüphe yoktur. M-E'nin savunmuş oldukları görüş –"seçilmek gibi bir umudun bulunmadığı yerlerde bile" Komünist Birlik'in seçimlere kendi adaylarıyla girmesi gerektiği görüşü– tam olarak Lenin'in savunduğu görüştür.

Bolşeviklerin en çok tartıştıkları mesele, seçimsel/parlamenter sürece katılıp katılmama meselesiydi. Bolşevikler, Çar Nikolay'ın devrim enerjisini söndürmeye yönelik bir girişimi olduğu (tıpkı ku-

21 David Riazanov, *Karl Marx and Friedrich Engels: An Introduction to Their Lives and Works* (New York: Monthly Review Press, 1973), 100.

zeni Friederich'in 1848'de Almanya'da yaptığı gibi) apaçık görülen 1905'teki Buligin Dumasını oy birliğiyle boykot etmelerine rağmen, bir yıl sonra, Birinci Dumaya katılıp katılmama konusunda görüş ayrılığına düştüler. Lenin'in de isteksizce içinde yer aldığı çoğunluk, boykot yönünde oy kullandı; bu, onun yıllar sonra bir hata –"'sol' komünizm" olduğunu– kabul ettiği bir karardı.

Yine 1906'da, İkinci Dumaya katılma kararı verirken nispeten birleşmiş durumdaydılar. Lenin, seçimlerde yarışmak için, kampanya yazılarının ve propaganda araçlarının tasarlanması ve yazılması da dâhil, derhâl bir eylem planı hazırladı. Bu işi ne kadar ciddiye aldığı hakkında bir fikir edinmek için, seçim sonuçlarıyla, özellikle de işçi çevrelerinden veya seçim kurullarından çıkan sonuçlarla ilgili olarak yoldaş Bolşeviklere yaptığı çağrıları düşünmek yeter.

> Parti görevlilerimiz, özellikle de ileri işçilerin kendileri, gerekli ve son derecede önemli bir görev olan işçi çevrelerindeki seçimlerin seyrini ve sonuçlarını *inceleme* görevini yerine getirmedikçe, Parti çalışmasının ve Parti ajitasyonunun gelecekteki gelişimi için son derecede değerli ve gerekli malzemeleri kaybedeceğimizi kesinlikle söyleyebiliriz. ... Bu gerçeğe [rakip Sosyal Devrimci Parti'nin St. Petersburg'da niçin RSDİP'den daha başarılı olduğuna] en yakın dikkati göstermek ödevimizdir. *Tüm* Sosyal Demokratlar bu olguyu özenle incelemeye koyulmalı ve bunun doğru açıklamasını bulmalıdırlar. ... İşçi kitlelerinin çeşitli partilerin adaylarına ne şekilde oy verdiğine yakından dikkat etmedikçe, St. Petersburg'da tutarlılıkla Sosyal Demokrat çalışma yürüte*meyiz*. Burjuva partileri için önemli olan tek şey, çok sayıda sandalye kazanmaktır. Bizim için önemli olan ise *Sosyal Demokrasi* ilkelerinin ve taktiklerinin, kendilerini devrimci, sosyalist parti diye nitelendiriyor olsalar bile *tüm küçük* burjuva partilerinden farklı olduğunu kitlelerin kendilerinin *anlamaları*dır. Bu nedenle, St. Petersburg işçi çevresi seçimlerinde kullanılan oylara ilişkin kesin ve tam bilgi edinmeye çaba göstermeliyiz.[22]

22 Lenin, *Collected Works,* cilt 12, 62-69. Lenin zaten seçim sonuçlarını analiz etmeye öteden beri merak göstermişti. RSDİP'in 1903'teki ikinci kongresinde Menşeviklerle seçimler konusunda girdiği polemiğe bkz.: Viladimir I. Lenin, *One Step Forward, Two Steps Back (1904);* [*Bir Adım İleri, İki Adım Geri,* çev. Yurdakul Fincancı (Ankara: Sol, 1997)].

1907'de, Üçüncü Devlet Duması seçimlerine katılıp katılmama konusunda Bolşevikler arasında şiddetli bir tartışma patlak verdi; yeni seçim kuralları, önceki iki seçimde uygulanan kurallara kıyasla çok daha az demokratikti. Lenin, boykot yanlılarına karşı duruşunu savunmak için, M-E'nin 1848-1849'da çıkardıkları bilançolardan yararlandı.

> Marx'ın ve Engels'in kendi faaliyetlerinde, 1848-49 kitlesel devrimci mücadelelerine katıldıkları dönem, merkezî nokta olarak öne çıkar. Onların, farklı ülkelerde işçi hareketinin ve demokrasinin gelecekteki örüntüsünü belirlerken yola çıktıkları nokta buydu. Farklı sınıfların ve sergiledikleri eğilimlerin asıl mahiyetini en çarpıcı ve en saf biçimiyle belirlemek için daima dönüp baktıkları nokta buydu. Onlar, daha sonraki, daha küçük siyasal oluşumları ve örgütlenmeleri, siyasal amaçları ve siyasal çatışmaları daima o zamanın devrimci döneminin bakış açısıyla değerlendirip yargıladılar.[23]

M-E'nin o bilançoların birinde türettikleri terimlerden olan ve parlamenter zeminde meydana gelenlerin dışarıda meydana gelenlerden daha önemli olduğu yolundaki yanlış inancı ifade eden "parlamenter sığlık" terimi, Lenin'in kullanmaktan en çok hoşlandığı terimdi –belki "proletarya diktatörlüğü" terimi bunun bir istisnası olabilir. Lenin, Bolşeviklerin hem seçimlere hem de Dumaya katılmaları için çağrıda bulunurken, kendisinin o hastalıktan mustarip olmadığını açıkça belirtti.

1912'deki Dördüncü Duma seçimlerinin zamanı gelip çattığında, boykotçulardan artık arınmış olan Bolşeviklerin neredeyse tamamı katılma görüşünü paylaşıyordu. Lenin'in sonuçlar üzerinde yaptığı değerlendirme, onun seçimleri ne kadar ciddiye aldığını bir kez daha ortaya koyuyordu. Sonuçları analiz ettikten sonra, "Seçimlerin *nesnel* veriler sağladığı," diye yazıyordu, "hiç kuşku götürmez. Farklı sınıfları temsil eden nüfus *kitlesinin* oylarını dikkate alarak öznel dilekleri, duyguları ve görüşleri test etmek, isminin hakkını veren bir politikacı için her zaman değer taşımalıdır. Partilerin –pratikte seçmenler önünde verdikleri ve getirisini özet olarak aldıkları– müca-

23 Lenin, *Collected Works,* cilt 13, 37.

dele, şaşmaz şekilde, ülkedeki toplumsal güçler dengesine ve belirli 'sloganlar'ın önemine ilişkin anlayışımızı *test etmeye yarayan* veriler sağlar."[24] Bana kalırsa, Lenin'in beş yıl sonra Rusya'da seçimlere böylesine yakın dikkatle eğilecek olmasının nedeni tam olarak budur. Tüm kayıtlardan açıkça anlaşıldığı gibi, bunlar Lenin'in seçimler hakkında ettiği istisnai sözler değildi. M-E'nin çıkardığı dersleri, özgül olarak da işçi partilerinin "güçlerini hesaplama" gerekliliğini onun nasıl derinlemesine özümsemiş olduğunu kayda geçiriyordu.

Son olarak, Lenin, Dumalara seçilen RSDİP vekillerinin –yine hem Menşevik hem de Bolşevik vekillerin– faaliyetlerine ayrıntılı şekilde dikkat ediyordu. Onlar için araştırma yapıyor, konuşmalar yazıyordu ve faaliyetlerini halka duyurmak için Bolşevik basını, özellikle *Pravda*'yı kullanıyordu. Ek olarak, yasa tasarıları hazırlıyor ve görüşülmekte olan bütçe gibi yasalara nasıl oy verileceğine ilişkin tavsiyelerde bulunuyordu. Bolşeviklerin geleceği açısından çok önemli sonuçlar doğuracak biçimde, 1914 Ağustos'unda silahlar patladığı zaman vekillerinin savaş karşıtı çalışmalar yapmak için dokunulmazlık haklarından yararlanmalarına yardımcı oldu (vekiller bu faaliyetlerinden dolayı tutuklandılar); kitlelerin savaştan hoşnutsuzluğu arttıkça, Bolşeviklerin savaş karşıtlığı bir çekim odağı hâline geldi. Tüm bu çalışmalarda Lenin için en önemli iki hedef, işçi sınıfının bağımsız siyasal eylemi –*Çağrı*'nın ana mesajı– ve işçi-köylü ittifakının kurulmasıydı. Benim tezime göre, Lenin'in yaptıklarının çoğuna M-E ışık tuttu –bu da birkaç yıl sonra onu benzersiz derecede avantajlı bir konuma getirdi.

Ekim'in Açılış Evresi

Rusya'da kitleler bir kez daha tarihin baş oyuncuları hâline geldiği zaman Lenin İsviçre'de sürgündeydi. Bu defa, Şubat-Mart 1917'de, kitleler 1905-1907'de yapamadıklarını yaptı: İş göremez durumdaki 300 yıllık Romanov hanedanını en sonunda mezara gömdüler. En başta Kadetlerden ve diğer burjuva güçlerinden oluşan geçici

24 Lenin, *Collected Works,* cilt 18, 505.

bir hükümet onun yerini aldı ve Dördüncü Dumadan artakalanlara dayanarak meşruiyet iddiasında bulundu. Ama Lenin, neredeyse anında bu hükümeti eleştiri bombardımanına tuttu.

> Yeni hükümet, yayınladığı bildiride, her türlü özgürlüğü vaat ediyor, ama subayların vb. askerlerce seçilmesi, St. Petersburg, Moskova ve diğer kent konseylerine yalnızca erkeklerin değil herkesin katıldığı gerçekten genel oy esasına göre seçimlerin yapılması, tüm hükümet ve kamu binalarının halka açık toplantılar için kullandırılması, tüm yerel kurumlara ve Zemstvo'lara keza yine gerçekten genel oy esasına göre seçimle görevlendirme yapılması, yerel yönetim organlarının hakları üzerindeki tüm kısıtlamaların kaldırılması, yerel yönetim organlarını denetlemek üzere atanmış tüm görevlilerin işine son verilmesi, yalnızca din özgürlüğünün değil, dine inanmama özgürlüğünün de getirilmesi, okulların derhâl kiliseden ayrılması ve hükümet yetkililerinin denetiminden çıkarılması vb. gibi özgürlükleri doğrudan ve koşulsuz olarak hayata geçirme görevinde başarısız olmuştur. ... İşçi vekillerinden oluşan sovyetler örgütlenmeli, işçiler silahlandırılmalıdır. Proleter örgütleri, (yeni hükümetin keza siyasal haklar vaat etmiş olduğu) orduya ve kırsal kesime genişletilmelidir. Özellikle, tarım emekçileri için ayrı bir sınıf örgütü olmalıdır.[25]

Lenin, seçimlerin, özellikle de "askerler" için seçimlerin yapılmasında niçin bu kadar ısrarcıydı? Çünkü o zaman Bolşevikler, benim tezime göre, M-E'nin *Çağrı*'da salık verdikleri gibi "güçlerini hesaplama, devrimci tavırlarını ve partinin bakış açısını kamuoyuna gösterme"; ya da 1884'te Engels'in *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*'nde ifade ettiği gibi, "genel oy hakkı termometresinin işçiler arasında kaynama noktasını gösterdiği"ni ya da göstermediğini anlama; ve Engels'in sekiz yıl sonra bir Fransız yoldaşa açıkladığı –bu makalenin başında yer alan özlü sözü– gibi, "genel oy hakkının ... silahlı devrim çağrısı yapılması gereken günü en kusursuz doğrulukla gösterdiği"ni ya da göstermediğini anlama olanağı bulurlardı. Sonraki gelişmeler onun beklentilerini doğruladı mı?

25 Lenin, *Collected Works,* cilt 23, 289-290.

Lenin'in Plehanov'a karşı öne sürdüğü gibi, 1905 ayaklanmasının ilk birkaç ayında M-E'nin *Çağrı*'sını uygulamak için henüz erken olmasına rağmen, artık bunu yapmanın zamanı gelmişti. İşçilerin ve köylülerin yer aldığı bir demokratik halk devrimi eski rejimi alaşağı etmişti. *Çağrı* tam da işçi hareketinin "Süreklilik İçindeki Devrim"i güvenceye almak için ihtiyaç duyduğu böyle bir momente hitap ediyordu. Ama Lenin'in Bolşevik yoldaşlarına açıklamaya çalıştığı gibi, eşi benzeri olmayan bir durum, önceden tahmin edilmeyen bir sonuç ortaya çıktı: Birbiriyle çelişen iki kurumun devlet erkini paylaşması, yani "ikili iktidar." Bir yanda, iktidardaki partilerin sınıfsal çıkarları nedeniyle sürecin "sürekli" olmasını –istedikleri en son şey– engellemeye açıkça çalışan geçici hükümet vardı. Aleksandr Kerenski gibi Sosyalist Devrimcilerin –Lenin'in alaycı bir ifadeyle "sosyalistimsiler" ismini verdiği kişilerin– hükümete katıldığı birkaç ay sonra da bu durum hâlâ geçerliydi. Öte yanda ise halk ayaklanmasının kurumsal ete kemiğe bürünmesi olan sovyetler, Lenin'in yurtdışından yaptığı o yöndeki çağrılardan bağımsız olarak –1905'te meydana gelenden farklı olmaksızın– hızla ortaya çıkmıştı.

Lenin, sovyetlerin örgütlenmesi için çağrı yaparken, M-E'nin *Çağrı*'da yaptıkları tavsiyeye uyuyordu. "Böyle bir durumda işçi hareketi," diye yazmışlardı M-E, "yeni hükümete güvenmediğini hiç saklamadan göstermeli … Yeni resmî yönetimlerin yanı sıra, gerek . . . belediye meclisleri . . . gerek işçi komiteleri biçiminde derhâl kendi devrimci işçi yönetimlerini kurmalıdır" vb. Lenin'in, Şubat Devriminden sonra Rusya'ya dönen ilk Bolşevik gruplarından birine verdiği öğüdü bununla kıyaslayın: "Yeni hükümete hiç güven duymayın ve hiç destek olmayın." *Çağrı*'da öngörülmemiş şey, yani eşi benzeri olmayan durum, alternatif işçi kurumları olan sovyetlerin, "yeni hükümet"e karşı durmayıp, gücü kendi istekleriyle geçici hükümete teslim etmesidir.[26]

Lenin'in sonraki yedi ay boyunca en büyük görevi, Rusya'da yoksul halk kitlelerinin çıkarlarını niçin geçici hükümetin değil de sovyet-

26 Waters, "İşçi ve Çiftçi Hükümeti: Devrimci Halk Diktatörlüğü", 56-61'de, Lenin'in bu öngörülmemiş duruma getirdiği açıklamanın en iyi özeti verilmektedir.

lerin temsil ettiğini ve dolayısıyla, niçin iktidarı geçici hükümete teslim etmekten vazgeçip kendi adlarına kullanmaları gerektiğini "sabırlı açıklama" yoluyla inandırıcı şekilde savunmaktı. İşçi sınıfının seçim zeminindeki bağımsız siyasal eylemi, yani M-E'nin ve önceki on yıllık Duma çalışmalarının Lenin'i hazırlamış olduğu şey, onun amacını gerçekleştirme yolu olacaktı. Benim savıma göre, *Çağrı* yine Lenin'in senaryo metni olarak işlev gördü.

Lenin, seçimlerle ilgili talebini açıklığa kavuşturdu:

> Atıfta bulunulan husus, Kurucu Meclis için değil, *belediye* organları için yapılacak seçimlerdir. Kurucu Meclis seçimleri, şimdiye kadar, sırf boş bir vaattir. Eğer hükümet, vaat ettiği özgürlükleri getirme yeteneğine gerçekten sahipse, Petrograd Kent Konseyi [Duma] seçimleri *derhâl* yapılabilir ve yapılmalıdır. Bu seçimler, proletaryanın örgütlenmesine ve devrimci pozisyonunu güçlendirmesine yardımcı olabilir.[27]

Açıkça söylemek gerekirse, Lenin bir Kurucu Meclisin toplanmasını hâlâ destekliyordu, ama "İşçi ve Asker Vekillerin Sovyetleri olmaksızın ... [onun] toplanması ... garanti edilemez ve başarısı imkânsızdır," diyordu.[28]

Lenin, Petrograd'a dönüşünden önce, o ünlü "Uzaktan Mektuplar"ını kaleme aldı; orada, Rus devriminin bir sonraki aşamasına ilişkin görüşünü ana çizgileriyle ortaya koyuyordu. Petrograd'daki İşçi Vekilleri Sovyeti konusunda yaptığı yorumlar özellikle dikkat çekiciydi. Bu Sovyetin "*asker* vekillerini ve hiç kuşku yok ki kırdaki ücretli işçilerin, sonra da (şu ya da bu şekilde) tüm köylü yoksulların vekillerini bünyesinde barındırıyor" olması son derecede cesaret vericiydi. Asker vekillerinin dâhil edilmesi, Sovyetin, "asker üniforması giymiş *1.500'ü aşkın* işçi ve köylü vekilinden oluştuğu"nu söyleme hakkı veriyordu.

> Birinci ve en önemli görev, ertelenmeye hiç tahammülü olmayan görev, Rusya'nın istisnasız her yerinde, proleter ve yarı proleter nü-

27 Lenin, *Collected Works,* cilt 23, 292-293.

28 Lenin, *Collected Works,* cilt 24, 25.

> fusun istisnasız tüm kesimlerini ve katmanlarını kapsayan bu türden örgütlenmeler kurmaktır. ... Partimizin, tüm köylü kitlesi için ... hâli vakti yerinde köylülerden *ayrı olarak*, ücretli işçi Sovyetleri ve tahıl satmayan küçük çiftçi Sovyetleri oluşturulmasını özellikle tavsiye etmesi gerektiğine değineceğim.

Lenin, tıpkı bir zamanlar işçi-köylü ittifakını kurmak için dört Dumadan yararlanmaya çalıştığı gibi, şimdi de sovyetlerin aynı şeyi yapmanın aracı olmasını –Paris Komününe benzeyen, çok daha demokratik bir temsilî organ olmalarını– savunuyordu.

Bir "hakiki *halk* milisinin, *yani* ilk olarak nüfusun *tümü*nden, *her iki* cinsiyete mensup tüm yetişkin yurttaşlardan oluşan; ikinci olarak da bir halk ordusunun işlevlerini kolluk kuvveti işlevleriyle birleştiren, kamu düzeninin ve kamu idaresinin baş ve temel organının işlevlerini üstlenen bir milis gücü"nün örgütlenmesinin, sovyetlerin verimli işleyişi açısından belirleyici önem taşıdığını vurguluyordu.[29] İşçi sınıfının seçim ve parlamento zeminlerinde bağımsız siyasal eyleminin ve işçilerin "kendi devrimci işçi yönetimleri"ni kurmalarının yanı sıra, "silahlı" ve "örgütlü" bir proletarya, *Çağrı*'da "Süreklilik İçindeki Devrim"i güvenceye almak için vurgulanan üçüncü temel silahtı." Lenin'in milis kuvvetlerini böylesine vurgulaması, "*her iki cinsiyetten*" diyerek de önemle belirtmesi boşuna değildi.

Lenin'in Petrograd'a dönüşünden sonraki birinci görevi, yoldaş Bolşeviklerin onun tutumunu kabul etmelerini sağlamaktı. "Tüm iktidar sovyetlere" kampanyasını yürütmek için, "Sovyetler bünyesinde proleter çizginin (propaganda ve yeni seçimler aracılığıyla) başarıya ulaşmasına dönük sistematik bir mücadele" gerekli olacaktı.[30] İsmi efsaneleşmiş olan 1905'teki St. Petersburg sovyetinin bir zamanlar başkanlığını yapmış Troçki'yi, on yılı aşkın süredir aralarındaki şiddetli anlaşmazlığın ardından yanına çeken Lenin, "propaganda ve yeni seçimler" yoluyla sovyetleri kazanma uğraşında artık ayaklarını daha emin şekilde yere basıyordu. Yeniden canlandırılmış olan

29 Lenin, *Collected Works,* cilt 23, 324-329.

30 Lenin, *Collected Works,* cilt 24, 295-296.

Pravda'nın 15 Mayıs sayısında Lenin, "*Tüm iktidar İşçi ve Asker Vekilleri Sovyetlerine! Kapitalistlerin hükümetine güvenimiz yok!*" sloganını ilk kez açıkça dile getirdi.[31] Ama –hiç değilse bu seferlik– ajitasyon için değil, yalnızca propaganda için.

Nisan ayında ülkeye döndükten hemen sonra Lenin, Bolşevik vekillerin üç yıl önce tutuklanmalarıyla bırakmış olduğu yerden hızla seçim çalışmalarına daldı. Romanov sonrası Rusya'yı ayırt eden bir özellik varsa, o da her yerde bu kez yalnızca sovyetler için değil, yerel meclisler için de seçimlerin yapılmasıydı –bu yüzden Lenin, Rusya'yı, "[Birinci Dünya Savaşı'nda] kapışan tüm dünya ülkeleri içinde en özgür olanı" diye nitelendirmişti. Söylemekten pek hoşlandığı gibi, seçimler, "öğretmek" için bir fırsattı. Kısa süre sonra Lenin, geniş çaplı dağıtılmak üzere bir kampanya broşürü hazırladı; bu, dört rakip partinin –"Anayasal Demokratların [Kadetlerin] sağında yer alan partiler ve gruplar, Anayasal Demokratlar ve benzer gruplar, Sosyal Demokratlar [Menşevikler], Sosyalist Devrimciler ve benzer gruplar", son olarak da "*Komünist Parti* diye adlandırılması uygun olan Bolşevikler"in– duruşları arasında net ayrım yapacak şekilde 1906 Duma seçimleri için hazırlamış olduğu broşüre benzeyen bir materyaldi.

Partilerin "seçim ilkesi" konusunda nasıl bir duruş sergiledikleri Lenin için özellikle önemliydi. Eğer bu ilke hükümet görevlileri için uygulanıyorsa, askerlerin de subaylarını seçebilmeleri gerekmez miydi? "[Subaylar] seçimle belirlenmekle kalınmamalı, her subayın ve generalin her adımı, askerlerce özel olarak o amaçla seçilmiş kişilerce denetlenmelidir." Sivillerin hükümet görevlilerini değiştirmeleri mümkün oluyorlarsa, askerlerin de aynı haktan yararlanmaları gerekmez miydi? "Bu her bakımdan arzu edilir ve gerekli bir şeydir. Askerler, yalnızca seçilmiş yetkililere itaat ederler ve *saygı* duyarlar."[32] Lenin'in broşürünün askerler üzerinde etkili olup olmadığı belli değildir. Savaş meydanlarında çığ gibi artan kayıplar,

31 Lenin, *Collected Works,* cilt 24, 334.

32 Lenin, *Collected Works,* cilt 24, 93-101.

rütbesiz askerler arasında subayların emirlerine karşı direnişi giderek yükselttiği için hâlihazırda yürürlüğe konulmuş olan uygulamaların yaygınlaşmasına katkıda bulunmuş olabilir. Bilinen odur ki, Bolşeviklerin Ekim'de kazandıkları başarı büyük ölçüde askerlerden ve denizcilerden alınan destekle elde edildi; verdikleri demokrasi ve seçim ilkesi vaadi –başka hiçbir partinin yazılı olarak vermediği vaat– de hiç kuşkusuz Bolşevikleri çekici kıldı. Partinin yeni programı için, Lenin, yaratmaya çalıştıkları yeni toplumun tümünde ve tüm yönetim düzeylerinde bu ilkenin geçerli olmasını önerdi. Partinin kendisinde de bu ilkenin geçerli olmasını savundu.

Lenin'in broşürü tam zamanında yayınlandı, çünkü Petrograd bölgesi Duma seçimleri Mayıs ayı sonunda yapıldı. Seçimler yapılmak üzereyken, Lenin, "Parti örgütümüzdeki ve parti çalışmamızdaki iki eksikliğe" işaret etti. Bunlar, kentin en varlıklı bölgelerinden birinde Bolşeviklerin gösterdiği aday listesiyle ilgiliydi.

> Liteyni Bölgesi için yaptığımız listede yalnızca 33 aday yer alıyor, oysaki Kadetlerin ve Menşevik blokun 63 adayı var. ... Görülüyor ki, Parti çalışanlarımız, bu varlıklı bölgede proleterlerin partisi için 33 adaydan fazlasını bulamamışlar. Ama bu, faaliyetlerimizdeki apaçık bir eksikliği gösterir, çalışan ve sömürülen insanların arasında yeterince derinlemesine girmemiş olduğumuzun apaçık bir göstergesidir. Yerleşik âdetleri kırmalıyız. Varlıklı bölgelerde, her zamankinden daha büyük bir gayretle "halkın arasına gir"meliyiz, çalışan ve sömürülen insan katmanlarının gitgide daha çoğunu uyandırarak onlara siyasal bilinç kazandırmalıyız. Partili olmayan proleter unsurların –özellikle, örneğin *ev hizmetlileri*nin– seçimlerde faal görev almalarını sağlamalı, en güvenilir olanlarını proleter listemize almakta tereddüt etmemeliyiz. Çoğunluğu sınıf bilinçli enternasyonalist proleterler oluşturuyorken, azınlıktaki partili olmayan proleter unsurlardan niçin korkalım ki?[33]

Lenin'in –tam da silahlı mücadeleye başvurmak için en uygun zamanı belirlemek amacıyla kamuoyunun duygularını ölçmeye çalıştığından– seçimlere verdiği ciddi önemi, onun 1917'deki faaliyetleriyle ilgili yayınlanmış külliyat içinde bu direktiften daha iyi ortaya

33 Lenin, *Collected Works,* cilt 24, 512.

koyan hiçbir şey yoktur. Petrograd Kent Duması seçimleri birkaç ay sonra yapıldı. William Rosenberg, İngilizce yazılmış en ayrıntılı anlatımı sunmaktadır.[34]

Bolşeviklerin önceki seçimlere kıyasla elde ettiği kazanımlar önemli boyuttaydı, %14'lük artış gelecekte onları bekleyen şansı önceden gösteriyordu. Parti, yalnızca Petrograd'da değil, –oylarını %40 artırdıkları– Moskova'da ve yerel duma seçimlerinin yapılacağı başka yerlerde de tüm hızıyla kampanya başlattı. Devrim sonrası Bolşeviklerin anılarında, elde ettikleri kazanımları, "yalnızca kitlelerin devrimci ateşini ölçme" aracı [Engels'in sözünü ettiği "termometre"] olarak değil, aynı zamanda da "iktidarı ele geçirmeye potansiyel bir yardımcı olarak"[35] gördüklerini söylemeleri, tezimin kritik nitelikteki kanıtıdır. Yalnızca Lenin değil, başka Bolşevikler de Engels'in bu mecazını iyi biliyorlardı.

Partinin, artık yasaklı olan *Pravda*'nın yerine *Proletari* ve *Soldat* adlarıyla iki yeni gazete çıkarması, Bolşevik kampanyalarına muazzam ölçüde yardımcı oldu. Bolşevikler, parti programını artık kitlesel bir ölçekte yayabiliyorlardı. Lenin'in, *Proletari*'nin üç sayısında seçmenlere yaptığı çağrı, bir zamanlar yazmış olduğu kampanya broşürünü çok yakından hatırlatıyordu:

> Her işçi, köylü ve asker bizim listemize oy vermelidir, çünkü yalnızca bizim partimiz, burjuvazinin ve büyük toprak sahiplerinin azgınlaşan karşı-devrimci diktatörlüğüyle azimli ve yürekli bir şekilde mücadele ediyor. [Yalnızca bizim partimiz] ölüm cezasının yeniden getirilmesine, işçi ve asker örgütlerinin yok edilmesine, halkın kanıyla ve teriyle kazandığı tüm özgürlüklerin bastırılmasına karşı kavga veriyor. Bizim partimize oy vermelisiniz, çünkü büyük toprak sahiplerine karşı köylülerle, fabrika sahiplerine karşı işçilerle, her yerde ezenlere karşı ezilenlerle omuz omuza yalnızca bizim partimiz cesurca mücadele ediyor.[36]

34 William G. Rosenberg, "Rusya'da 1917 Rus Beldesel Duma Seçimleri: Sonuçlara İlişkin Ön Hesaplama", *Soviet Studies,* 21:2 (1969), 131-63.

35 A.g.e., 162.

36 Alıntılayan: Rabinowitch, *The Bolsheviks Come to Power: The Revolution of 1917 in Petrograd*, 92.

Kaçak olan ve gizlenen Lenin'in –yazılı belge bulunmamasını büyük olasılıkla açıklayan bir gerçek– bu kazanılanların koordinatörü ve büyük ölçüde sorumlusu olmadığına inanmayı, bu çağrı ve kampanyanın tüm ayrıntıları güçleştirmektedir. Etkili ve başarılı bir seçim kampanyasının nasıl yürütüleceği konusunda daha çok bilgi sahibi olan başka bir Bolşevik yoktu.

Lenin'in yoldaşı ve karısı Nadejda Krupskaya, durumla ilgili en iyi kanıtları sağlıyor. Krupskaya, Petrograd'a döndükten sonra, "Sekretaryadaki işim bana gitgide daha sıkıcı geliyordu," diye yazıyor ve şöyle devam ediyordu:

> Gerçek kitle çalışmasına girmek istiyordum. İlyiç'i [Lenin] daha sık görmeyi de istiyordum. ... Bölgesel Duma seçimleri Haziran'da yapıldı. Seçim kampanyasında kaydedilen ilerlemeyi görmek için Vasilevski Adası'na gittim. ... Bölgesel Duma seçimleri bitti. Ben, Viborg bölge konseyine seçildim. Bu konseye seçilen adaylar yalnızca Bolşevikler ve birkaç Menşevik-Enternasyonalistti. ... Viborg bölgesindeki çalışmalardan pek çok şey öğrendim. Parti ve sovyet çalışması için iyi bir okuldu. Siyasal sürgün olarak yurtdışında yaşadığım uzun yıllar boyunca, küçük bir toplantıda bile konuşma yapmaya asla cesaret edememiştim ve o zamana kadar *Pravda*'da tek bir satır bile yazmamıştım. Böyle bir okula çok ihtiyacım vardı.[37]

Krupskaya'nın bu okuldan aldığı dersler, Bolşeviklerin yerel duma seçimleri sayesinde elde ettiği yeni "kitle çalışması" fırsatıyla önlerinde nelerin açıldığı konusunda ciltler dolusu kitaba bedeldir. Yine, Krupskaya'nın yeni ve entelektüel açıdan daha doyurucu olan siyasal yaşamıyla Lenin'in çok yakından ilgilenmemesi de çok zayıf bir olasılıktır.

Bununla birlikte, tarihin de göstereceği gibi, yerel duma seçimlerinden daha belirleyici olan, sovyetler için yapılan seçimlerdi. Yerel dumalar için yapılan seçimlerin aksine, sovyetler için seçimler daha sık yapılıyordu ve görevden alma hakkını da kapsıyordu; ama bunun ayrıntıları, mevcut yayınlanmış Lenin külliyatında bulunmamaktadır. Troçki'nin sözleriyle, Nisan ayında sovyetlerin işçi

37 Nadejda Krupskaya, *Memories of Lenin* (Londra: Panther Books, 1970), 303-306.

kanadında "hiç önem taşımayan bir grup oluşturan" Bolşeviklerin, fabrikalardaki ara seçimlerin sonucu olarak artık "[sovyet] üyelerinin üçte ikisini" oluşturdukları Temmuz ayında "devrimin belirleyici bir dönüm noktasına gelindi. "Bunun anlamı, [Bolşeviklerin] kitleler arasındaki nüfuzunun belirleyici hâle gelmiş olduğuydu."[38]

Bolşevikler, Petrograd ve Moskova sovyetlerinde sırasıyla 31 Ağustos ve 5 Eylül günlerinde büyük bir zafer kazandılar; her iki organda da delegelerin ezici bir çoğunluğu, burjuvaziyle her türlü uzlaşmanın reddedilmesi ve "Tüm İktidar Sovyetlere!" sloganı yerine getirilerek iktidarın devredilmesi çağrısı yapan önerileri kabul etti – bu, devrimci sürecin derinleştiğinin kanıtıydı. Bu anla ilgili olarak Troçki şöyle yazar: "Sovyetlerle rekabet etme çabasına girmiş olan şehir dumaları, tehlike günlerinde sönüp gitti ve yok oldu. Petrograd duması, 'genel durumla ilgili açıklama yapılması ve irtibat kurulması için' aciz bir tutumla heyetini sovyete gönderdi."[39]

Ekim'in Arifesinde

Ekim Devriminin hemen öncesinde Bolşevikler, geçici hükümeti silahla devirmeye girişmek için yeterli desteğe sahip olup olmadıklarını tartıştılar. Kerenski hükümetinin meydan vermesiyle savaş alanlarında yaşanan kırım, özgül olarak da Rusya köylülerinin ve işçilerinin kanlarıyla ödedikleri bedel en yakıcı sorundu. Azınlıkta kalan Lenin, yeterli desteğin mevcut olduğunda ısrar ediyordu –Troçki, bu konuda onun görüşlerine en yakın Merkez Komitesi üyesiydi.

> Her iki başkentte de İşçi ve Asker Vekilleri Sovyetlerinde çoğunluğu sağladıklarına göre, Bolşevikler, devlet erkini kendi ellerine alabilirler ve *almalıdırlar*. ... Büyük kentlerin Sovyetlerinde elde edilen çoğunluk, halkın *bizim yanımızda* yer alması *sonucunda* sağlandı. ... Petrograd ve Moskova kent konseyleri için yapılan seçimler ile Sovyetler için yapılan seçimleri karşılaştırın. Moskova'da yapılan

38 Troçki, *The History of the Russian Revolution,* 523-524.

39 A.*g.e.*, 795.

> seçimler ile 12 Ağustos'taki Moskova grevini karşılaştırın. Bunlar, halka önderlik eden devrimci unsurların çoğunluğuyla ilgili nesnel gerçeklerdir.[40]

Yine seçimler, Lenin'e göre, en önemli seçim olan kitlelerin tepkisini göstermesinde –iktidarı almakla kalmayıp aynı zamanda da savunma iradesini ve yeteneğini ortaya koymasında– başarı olasılığını hesaplamak için paha biçilmez değerde bir araçtı. "Nesnel" terimine dikkat edin, Lenin 1912'de Dördüncü Duma seçimlerinin sonuçlarını analiz ederken de aynen bu terimi kullanmıştı. Aynı zamanda niteleyici terime de dikkat edin: "halka önderlik eden devrimci unsurların çoğunluğu" –en etkili seçmenler, tepkisini gösterenler.

Lenin, Ekim Devriminden beş ay sonra, Almanya'da Bolşevik Devrimine benzer bir devrimin meydana gelme olasılığına ilişkin bir tartışmada seçimlerin değeriyle ilgili bu hususu tekrarladı.

> Ekim'de meseleler ortada dururken, kitlesel kuvvetler konusunda kesin bir hesaplama yapmıştık. Eylül'de ve Ekim başında işçilerin ve askerlerin ezici çoğunluğunun zaten bizim safımıza geçmiş olduğunu yalnızca düşünmüyor, Sovyetler için yapılan kitlesel seçimlerin kazandırdığı deneyimden kesin olarak *biliyorduk* [makalenin başındaki diğer özlü söz]. Koalisyonun [geçici hükümetin], köylülerin desteğini kaybetmiş olduğunu da ... biliyorduk –bunun anlamı ise davamızı hâlihazırda kazanmış olduğumuzdu.[41]

Engels, bu makalenin başındaki özlü sözünden anlaşıldığı üzere, bunu başıyla onaylardı.

Sovyet yürütme kurulunun Sosyalist Devrimci-Menşevik önderliği, Eylül ayı ortasında, bir "Demokratik Konferans" topladı; esasen bu, aşağıdan fokurdayarak gelen ve gitgide daha çok Bolşeviklerce yönlendirilen enerjiyi parlamento zeminine kanalize etme girişimiydi. Lenin, parti önderliğinin buna kanmamasını istedi. "Eğer Demokratik Konferansı bir parlamento olarak görmüş olsaydık, bu bizim için büyük bir yanlış, katıksız parlamenter sığlık olurdu; çünkü bu

40 Lenin, *Collected Works,* cilt 26, 19.

41 Lenin, *Collected Works,* cilt 27, 25.

heyet kendisini devrimin sürekli ve egemen parlamentosu olarak ilan etseydi bile, yine de *hiçbir şeye karar* veremezdi. Karar yetkisi, onun *dışında*, Petrograd'ın ve Moskova'nın işçi mahallelerinde yatmaktadır."[42] M-E'nin 1848'den çıkarmış oldukları tüm derslerle ve Rusya'nın kendi devriminin tüm deneyimleriyle tutarlı olarak, Lenin, seçim ve parlamento zeminlerinin "dışarı"sının niçin daha önemli olduğunu –Rusya'nın ileride yaşayacağı "iç savaş"ı ve sonucunu önceden görerek– açıkladı.

> "Parlamento" [yerel meclis] seçimlerine ilişkin veriler ile ... [20 Nisan'dan beri] kitle hareketlerine ilişkin veriler arasında yapılan bir karşılaştırma, Batı'da sıklıkla dile getirilen bir gözlemi, yani *kitleleri* etkilemek ve mücadele içine çekmek söz konusu olunca, devrimci proletaryanın parlamenter mücadeleye kıyasla *parlamento dışı* mücadelede kat kat *daha güçlü* olduğu yolundaki gözlemi Rusya açısından tam olarak doğruluyor.[43]

Lenin, Bolşeviklerin bu konferansı boykot etmeleri gerektiğine karar verirken, 1905'te "Buligin Dumasını boykot etme yönündeki doğru taktikleri" ve 1907'de "Üçüncü Dumayı boykot etme yönündeki yanlış taktikleri şekillendirmede dikkate alınan unsurlar"dan yararlandı.[44] Yine, Lenin'in dört devlet Dumasıyla ilgili önceki pratiğinin taşıdığı önem dikkatimizi çekebilir. Ayrıca, bir kez daha, onun "veriler"le olan gönül ilişkisine de dikkat edin.

Gecikmelerden ve ertelemelerden sonra, geçici hükümet nihayet Kurucu Meclis seçimleri için 12 Kasım tarihini belirledi. Bu seçimlerin yapılmasını aylardan beri ısrarla istemiş olan Bolşevikler, katılma hazırlıklarına derhâl başladı. Ne var ki, seçim sürecine proleter bir yaklaşımı her zaman dikkatle gözeten Lenin, Merkez Komitesinin hazırladığı aday listesinin bileşimini eleştirdi. İki problem vardı. Birincisi, daha fazla, "dört veya beş kat fazla" işçinin listeye

42 Lenin, *Collected Works,* cilt 26, 25. Lenin'in o sırada "parlamenter sığlık" ifadesini tekrar kullanması bir rastlantı değildir. Merkez Komitesine gönderdiği "Marksizm ve Ayaklanma" başlıklı mektubunun gösterdiği gibi, M-E'nin 1848 Alman Devrimi üzerinde yazdıklarını okumuştu.

43 A.g.e., 33.

44 A.g.e., 54-55.

alınması gerekirdi, çünkü ağırlıklı olarak "köylüler"den oluşacak bir "Kurucu Meclis"te, "… köylü vekillerle ancak onlar yakın ve samimi bağlar kurabilirler"di. İkinci ve bununla bağlantılı bir problem de listedekilerin birçoğunun siyasal geçmişiyle ilgiliydi. "Partiye çok yakında katılmış ve henüz sınanmamış kişiler arasında aşırı sayıda aday gösterilmesi de kesinlikle kabul edilemez. ... İlk önce Partide aylarca ve aylarca çalışmış olması gereken böyle adaylarla listeyi doldurmakla, M.K., Kurucu Mecliste sandalye kapmak için var gücüyle uğraşan kariyer düşkünlerine kapıyı ardına kadar açmıştır."[45] Lenin'in dört devlet Duması bağlamında on yılı aşkın süredir yapmış olduğu çalışmalar, onu bu an için –kendisi de dâhil seçilebilecek Bolşeviklerin bağımsız bir işçi sınıfı siyasal eylemi çizgisine sıkı sıkıya bağlı kalmalarını ve işçi köylü ittifakını oluşturmalarını sağlamak için– hazırlamıştı.

Bu arada ve neredeyse hayal kırıcı bir şekilde, Lenin, "veriler"i ve "nesnel olgular"ı kullanarak, artık gözden düşmüş olan geçici hükümeti devirmek üzere silahlı bir eylem örgütlemek için Bolşevik Merkez Komitesinin çoğunluğunu ikna etmeyi nihayet başardı. Geçici hükümetin gerçek bir savunma yapmaması ve böylece, özellikle Petrograd'da çok az kan dökülmesi ile dikkat çeken Devrimin 25 Ekim'de nispeten kolayca gerçekleştirilmesi, nüfusun etkili çoğunluğunun –tepkisini göstermek isteyenlerin– ayaklanmayı destekleyecekleri konusunda Lenin'in gerçekten haklı olduğunu gösteren inandırıcı bir kanıt sağlamaktadır. Lenin'in hesabındaki en önemli unsur –*Çağrı*'da ifade edildiği gibi, Bolşeviklere "güçlerini hesaplama" fırsatı veren– önceki çeşitli seçimlerin sonuçlarıydı.

Ekim'den Sonra

Rus Devriminin temel sorunu –monarşinin devrilmesinden sonra hangi sınıfın egemen olacağı sorunu– 6 Ocak 1918'de resmen çözüldü. Lenin'in inisiyatifindeki yeni Sovyet hükümeti, uzun süredir ertelenen ve nihayet bir önceki gün toplanan Kurucu Meclisi esasen

45 Lenin, *Collected Works,* cilt 41, 446-48.

geçersiz ve hükümsüz ilan etti. En azından 25 Ekim ile 6 Ocak arasında tabanda meydana gelen olaylar, sovyetler *aracılığıyla* kurulan işçi-köylü ortaklığının, ülkenin *de facto* ve yeni egemen sınıflarını oluşturduğunu ortaya koydu. "Tüm İktidar Sovyetlere" şiarı artık yalnızca bir talep değildi, artık bir *fait accompli*'ydi [oldu bitti]. Sovyet iktidarının burjuvazi tarafından (Kerenski'nin ve Kornilov'un hükümet darbesi girişimiyle) tehdit edildiği Temmuz ve Ağustos 1917'deki durumun aksine, kitleler, Kurucu Meclis 6 Ocak'ta dağıtıldığı zaman onu savunmak için sokaklara inmedi –önceki yıl boyunca yaşanan gelişmelerin anlamlı kanıtı olan bir gerçek. Kurucu Meclisin dağıtılması, burjuvazinin artık sınıfsal çıkarlarını koruyacak geçici hükümet gibi bir hükümetten umudunun kalmadığı anlamına geliyordu. Burjuvazi ve destekçileri, Kurucu Meclis için yapılan bir seçimi, siyasal iktidarın fiilî kullanımıyla karıştırma hatasını –oy fetişizmi dediğim şeyi (parlamenter sığlığın gerekli tamamlayıcısı olan şeyi)– yapmıştı.

Gerçek siyasal gücün seçim-parlamento zemini dışında yattığını kavrayan Rus burjuvazisi, Birleşik Devletler hükümeti de dâhil yandaş burjuva hükümetlerinin yardımıyla bir iç savaş başlatarak kayıplarını telafi etme çabasına girişti. Bolşevikler bu kadarını tahmin etmişlerdi ve iç tartışmanın çok hararetli geçmesinin bir nedeni buydu. Ortaya atılan teze göre, devlet erkini ele almak yeterli değildi; bu erk elde tutulabilir miydi? Kurucu Meclis seçimlerinin verileri nihayet 1919'da –iç savaş başlayalı bir yılı aşkın süre geçmişken– alındığı zaman, Lenin'in sayılarla uğraşma merakı doruk noktasına çıktı. Veriler, diyordu Lenin, yalnızca Bolşeviklerin niçin Ekim'de iktidarı alabildiklerini açıklamakla kalmıyor, 1919'un sonunda iç savaşı kazanacaklarını da gösteriyor. Lenin'in muhalifleri bile, onun analizinin nesnelliğini ve geçerliliğini istemeyerek de olsa kabul ettiler.[46] Lenin'in "Kurucu Meclis Seçimleri ve Proletarya

46 Radkey, analizle ilgili olarak, "onun bakış açısı hiç de beklenebileceği kadar önyargılı değil, çünkü partisi açısından rakamların içerdiği dersleri, memnun edici olsun ya da olmasın, bilinçli olarak çıkarmaya çalışmış ve yaptığı çıkarımlar, sonuçların geniş kapsamlı ve derinlemesine bir analizini oluşturuyor." Oliver Radkey, *Russia Goes to the Polls: The Elections to the All-Rusian Constituent Assembly 1917* (Ithaca, New York: Cornell University Press, 1990), 6.

Diktatörlüğü"[47] başlığını taşıyan ve tez benzeri on noktanın sıralandığı bir listeyle sonuca bağlanan makalesi, seçim ve parlamento zeminlerinden devrimci amaçlarla yararlanmaya ilişkin sondan ikinci bildirisi oldu; Rus deneyiminin bir özeti ve genellemesiydi.[48]

Lenin bu konuyla ilgili son sözünü birkaç ay sonra söyledi: *"Sol" Komünizm, Bir Çocukluk Hastalığı*,[49] Ekim Devriminden sonra kaleme aldığı en geniş kapsamlı yazıydı. Yeni kurulan Komünist ya da Üçüncü Enternasyonal'in ikinci kongresine hazırlık niteliğindeki bu eserin amacı, Ekim Devriminden ilham alan başka yerlerdeki devrimci güçleri, Bolşeviklerin iktidara gelişini tam olarak anlamanın gerekliliği konusunda ikna etmekti. Burjuva seçimlerine ve parlamentolarına katılmayı boşa zaman harcamak olarak görenlere karşı çıkıyordu. Dört devlet Dumasına gönderme yaparak şöyle yazıyordu: "Biz Bolşevikler, en karşı-devrimci parlamentolarda yer aldık ve deneyimler gösterdi ki, Rusya'da birinci burjuva devriminden (1905) sonra, ikinci burjuva devriminin (Şubat 1917) ve ardından sosyalist devrimin (Ekim 1917) yolunu döşemek için bu katılım yalnızca faydalı olmakla kalmadı, devrimci proletaryanın partisi açısından vazgeçilmez önemdeydi." Lenin, dört devlet Duması bağlamında on yılı aşkın süreyle yaptığı seçim-parlamento çalışması deneyiminin 1917'deki Bolşevik başarısı açısından nasıl "vazgeçilmez" olduğunu bundan daha açık ifade edemezdi. Bana kalırsa, bu kanıt, o çalışmada Lenin'in "vazgeçilmez" bilgi kaynağının M-E olduğunu da açıkça gösteriyor.

M-E'nin *Komünist Manifesto*'ya 1872'de yapmış oldukları tek ekleme, 1871 Paris Komününün ilke dersi olarak gördükleri şeyle ilgiliydi. "Komün özellikle bir şeyi ispatlamıştır: İşçi sınıfı devlet çarkına

47 Lenin, *Collected Works,*cilt 30, 252-75.

48 Troçki ve Zinoviyev, Kominternin 1920'deki ikinci kongresi için, o deneyimi esas alarak Komünist Partiler ve Parlamentarizm Üzerine Tezler ismiyle bir dizi tez hazırladılar. Bkz. John Riddel, der., *Workers of the World and Oppressed Peoples Unite! Proceedings and Documents of the Second Congress, 1920* (New York: Pathfinder: 1991).

49 Lenin, *Collected Works,* cilt 31, 1-118.

hazırdan el koyup onu kendi amaçları için kullanamaz."[50] Başka bir deyişle, burjuva cumhuriyeti, sosyalist dönüşüm için bir araç olamaz –o zamandan beri pek çok işçi partisinin ya görmezden geldiği ya da hiç bilmediği ve trajik şekilde kendisini tehlikeye atmasına yol açan bir ders. (Yunanistan'da Syriza'nın ve Brezilya'da İşçi Partisi'nin yakın zamanda bu hataya kurban giden en dikkate değer örnekler olduğu söylenebilir.) Komün, böyle bir dönüşüm için, Rusyalı emekçilerin bulup geliştirdikleri –sovyet yönetimi– gibi yeni türden bir devlete ihtiyaç olduğunu ortaya çıkardı. M-E'nin kabul ettikleri üzere, burjuva seçim-parlamento zeminine katılmak, gerçekten her türlü reformist tehlikeyle yüklüydü. Ama o zeminden anarşistler gibi uzak durmak da bir çıkmaz sokaktı. Kaynağı doğrudan doğruya M-E'de olan alternatif, Lenin'in "devrimci parlamentarizm" dediği şeydi. Burjuva seçimlerinde ve parlamentolarında yer almak, başlı başına bir amaç olmaktan çok, bir amaca –işçi sınıfı iktidarına– götüren araçtı. Bana göre, Ekim Devriminden çıkan ve şimdi her zamankinden daha geçerli olan ders budur.

Kaynakça

Alexander Rabinowitch, *Prelude to Revolution: The Petrograd Bolsheviks and the July 1917 Uprising* (Bloomington: Indiana University Press, 1968).

Alexander Rabinowitch, *The Bolsheviks Come to Power: The Revolution of 1917 in Petrograd* (Nex York: Norton: 1976).

August Nimtz, *Lenin's Electoral Strategy from Marx and Engels Through the Revolution of 1905* (New York: Palgrave Macmillan, 2014).

August Nimtz, *Lenin's Electoral Strategy from 1907 to the October Revolution of 1917: The Ballot, The Streets –Or, Both* (New York: Palgrave Macmillan, 2014).

August Nimtz, "Lenin - Without Marx and Engels?", *Science & Society* 73:4 (2009), 452-473.

August H. Nimtz *Marx and Engels: Their Contribution to the Democratic Breakthrough* (Albany, New York: State University of New York Press, 2000), 64-65. [*Demokrasi Savaşçıları olarak Marx ve Engels*, çev. Can Saday, İstanbul: Yordam Kitap, 2012].

David Riazanov, *Karl Marx and Friedrich Engels: An Introduction to Their Lives and Works* (New York: Monthly Review Press, 1973), 100.

50 Marx ve Engels, *Collected Works* 23, 175.

Hal Draper, *Karl Marx's Theory of Revolution cilt 1* (New York: Monthly Review Press, 1977), 599-612.

John Riddel, der., *Workers of the World and Oppressed Peoples Unite! Proceedings and Documents of the Second Congress, 1920* (New York: Pathfinder: 1991).

Karl Marx ve Friedrich Engels, *Collected Works,* cilt 1-50 (New York: International Publishers, 1977-2005).

Lev Troçki, *The History of the Russian Revolution* (New York: Pathfinder, 2009).

Mary-Alice Waters, "The Workers' and Farmers' Government: A Popular Revolutionary Dictatorship", *New International* 1:3 Summer/Spring (1984).

Nadejda Krupskaya, *Memories of Lenin* (Londra: Panther Books, 1970), 303-306.

Oliver Radkey, *Russia Goes to the Polls: The Elections to the All-Rusian Constituent Assembly 1917* (Ithaca, New York: Cornell University Press, 1990), 6.

Orlando Figes, *A People's Tragedy: A History of the Russian Revolution* (New York: Viking, 1996), 145-46.

Viladimir I. Lenin, *Collected Works,* cilt 1-45 (Moskova: Progress Publishers, 1977), 8, 385-89.

William G. Rosenberg, "Rusya'da 1917 Rus Beldesel Duma Seçimleri: Sonuçlara İlişkin Ön Hesaplama", *Soviet Studies,* 21:2 (1969), 131-63.

KIZIL EKİM: İKİNCİ PARİS KOMÜNÜ MÜ?

NEIL FAULKNER

Petrograd Sovyeti Askerî Devrimci Komitesi 1917'de Ekim Günleri ayaklanmasını başlattığı zaman, bu cesaretinin sonuçları "dünyayı sarsacak"tı.[1] O günden beri o yüzyılda hiçbir zaman tam olarak yeniden sükûnet sağlanmadı. Bolşevik Devrimi, yüzde 1'in egemenliğinin ancak gelip geçici olduğunu –işçilerin, sıradan halkın, bir avuç insanı zenginleştirmek için çalışan çoğunluğun, belirli koşullarda, "karşı durulması olanaksız kitleler hâlinde, uykudan uyanan aslan gibi ayağa kalkmalarının ve zincirlerini, uyurken üzerlerine düşmüş çiy taneleri gibi silkeleyip yere atmalarının"[2] gerçekten mümkün olduğunu kuşku götürmez şekilde gösterdi.

Bu devrim, Marx'ın neredeyse yarım yüzyıl önce Paris Komününden çıkarmış olduğu dersi doğruladı. Komüncülerin, yani Parisli emekçi erkeklerin ve kadınların yalnızca iki ay sonra 1871 baharında çok korkunç bir yenilgiye uğradıkları elbette doğruydu. İntikam için gelen karşı-devrim ordusu kente girmiş, Komüncülerin 20.000'ini katletmiş ve 40.000'inden çoğunu da yargılanmak üzere hapishanelere doldurmuştu. Devrim kanda boğulmuştu. Ama Marx'ın belirttiğine göre, o kısa tarihsel anda Komüncüler "cenneti fethetmişler" ve "dünya çapında önem taşıyan yeni bir hareket nok-

1 *Dünyayı Sarsan On Gün*'ü tabii ki Amerikalı gazeteci John Reed kaleme aldı [Türkçesi: John Reed, *Dünyayı Sarsan On Gün*, çev. Rasih Güran (İstanbul: Yordam Kitap, 2006)].

2 Bu –İngiliz eylemcilerin çok sevdikleri– sözler, radikal İngiliz Romantik şair Percy Bysshe Shelley'nin 1819'da yazdığı *The Masque of Anarchy* (Anarşinin Maskesi) şiirinin sonunda yer alıyordu.

tası sağlamışlar"dı. En önemlisi, yepyeni bir devlet biçimi, aşağıdan iktidara dayanan bir halk devleti, kitlesel katılımcı demokrasiye dayanan, canlı, işlevsel, bütünüyle işleyen bir yönetim sistemi yaratmışlardı.[3]

Marx'ın Komünün önemi konusundaki algısına Lenin de katılıyordu. Temmuz 1917'deki yarı ayaklanmaya benzeyen çatışmaların ardından Bolşevikler ağır baskılara uğrarken saklanmak zorunda kalan Lenin, *Devlet ve Devrim*'i yazacak zamanı buldu. Bu kitapta, Engels'in *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* adlı eserinden, Marx'ın *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i* adlı eserinden ve yine Marx'ın *Fransa'da İç Savaş* adlı eserinden büyük ölçüde yararlanarak, Marksist devlet kuramını canlandırdı. Bu üç eser, Lenin'e temel kuramsal donanımını sağladı. Engels, özü itibariyle devletin, toplum üzerinde hâkimiyet kuran ve azınlığın çoğunluğa hükmettiği araçları sağlayan silahlı adamlardan oluşmuş organlardan ibaret olduğunu göstermişti. Marx, *18 Brumaire*'de 1848 devrimlerinin yenilgisini analiz ederek, liberal burjuvazinin ve radikal küçük burjuvazinin, halk devrimine karşı verdikleri mücadelede, bu baskıcı devlet aygıtını nasıl güçlendirdiklerini gözlemlemişti; "Tüm devrimler, bu mekanizmayı kırmak yerine onu yetkinleştirdi," diye hayıflanıyordu. Bu "kırma" –ve eski yukarıdan aşağıya polis devletinin yerine, aşağıdan yukarıya demokratik bir devlet kurma– tam da Komüncülerin başarmış olduğu şeydi.

Komün, daimi orduyu kaldırmış ve bir halk milisi kurmuştu. Temsilî demokrasinin yerine katılımcı demokrasiyi getirmişti. Yeni –toplumun üstünde ve toplumdan ayrı– bir seçkin zümrenin iktidarını kurmak yerine, tüm Komün görevlileri doğrudan seçimle gelmişlerdi, derhal görevden alınabiliyorlardı, kitlesel meclislere karşı sorumluydular ve ortalama bir ücret alıyorlardı. "Komün anayasası," diye yazıyordu Marx,

> o zamana kadar toplumun özgür hareketini tıkayan ve ondan beslenen asalak devletin elinde toplanmış olan tüm güçleri yeniden

3 Neil Faulkner, *A Marxist History of the World: From Neanderthals to Neoliberals* (Londra: Pluto, 2013), 164 [*Marksist Dünya Tarihi,* İstanbul: Yordam Kitap, 2014].

> toplumsal organa vermiş olacaktı. … Bu, esasen bir işçi sınıfı hükümetiydi, el koyan sınıfa karşı üretenlerin mücadelesinin eseriydi, emeğin siyasal kurtuluşunu sağlama çabasına temel oluşturmak üzere en sonunda bulunan siyasal biçimdi.[4]

Ekim 1917'de de öyleydi, ama ne ki artık tual çok daha geniş, tarihî dalga daha güçlü, korkunç yangın gerçekten "dünyayı sarsıcı"ydı. Ekim'in başlattığı şey, tek bir kentle ve sırf iki ayla sınırlı değildi. Bolşevik Devrimi, çok geçmeden Rusya'nın tümünü kapsayacak olan, birkaç yıl devam eden, Avrupa'nın büyük bölümünde ve genel olarak dünyada burjuva egemenliğini istikrarsızlaştıran, Lenin'in 26 Ekim sabahı ilan ettiği üzere dünya çapında bir sosyalist devrimi tetikleme noktasına yaklaşan bir işçi devleti yarattı.

Buna yaklaştı. İnsanlık tarihinin tüm gelecek doğrultusunu değiştirmeye umut verici derecede yaklaştı. Uluslararası kapitalist sistemi oluşturan o devasa sömürü, baskı ve şiddet yapısını tümden alaşağı etmeye daha önce hiç bu kadar yaklaşılmamıştı, o zamandan beri de yaklaşılamadı. Ama sonunda başarısızlığa uğradı; üstelik bu başarısızlık mutlaktı, çünkü hem bürokratik-baskıcı hem de demokratik olan, aynı anda hem sömürenleri hem de sömürülenleri, hem azınlığı hem de çoğunluğu temsil edebilen melez bir devlet, "yozlaşmış" ya da "çarpıklıklara sahip" olsa bile yine de bir bakıma "sosyalist" olan bir devlet, akıl alır bir şey değildir. Engels'in, Marx'ın ve Lenin'in anladığı gibi, sınıflı toplum, emekçi çoğunluğu bastırmak için "silahlı adamlardan oluşan organlar" yaratır, sosyalist devrim ise bunun yerle bir edilmesini ve yerine, aşağıdan kitlesel katılımcı demokrasiye dayalı yeni tür bir devletin kurulmasını gerektirir. Bu nedenle, sovyet demokrasisinin 1920'lerin başında parçalanması, devrimin kendisinin parçalanmasıydı. O demokrasiden artakalanların 1920'lerin ortasında Stalinizm tarafından kasten ezilip yok edilmesi, devrimin nihai yenilgisiydi; gerçekte bu, 20. yüzyıldaki yeni biçimiyle karşı-devrimdi. Kızıl Ekim, sonunda, ikinci bir Paris Komünü olduğunu kanıtladı.

4 Alıntılayan: Faulkner, *History of the World*, 164.

Devrimin *longue durée*'si

Longue durée terimi, genellikle, çok uzun süren tarihsel süreçleri anlatmak için kullanılır. Ama devrim, zamanı daraltıp kısaltır. Başka türlü yüz yılda meydana gelebilecek değişiklikler bir yılda gerçekleşir. Gelenekle kabuk bağlamış kurumlar bir anda tuzla buz olur. Bir zamanlar ham hayal sayılan fikirler milyonların beylik fikirleri olup çıkar. Durum böyle olunca, devrimin *longue durée*'si yüzyıllarla değil, yıllarla ölçülmelidir. Ekim Devriminin ancak *longue durée*'si bağlamında –yalnızca öncesinde olanlar değil, sonrasında olanlar da dikkate alınarak– anlaşılabileceği görüşü, buradaki tezimin merkezini oluşturmaktadır.

Georges Lefebvre 1950'li yıllarda Fransız Devrimi konulu tarihini yazdığı zaman, 1789'dan 1799'a kadar –yani Bastille baskınından Napolyon Bonaparte'ın 18 Brumaire darbesine kadar– uzanan tüm dönemi ele aldı.[5] Albert Soboul 10 yıl sonra onu takip etti.[6] Kronoloji aslında daha sonrasına, 1814/15'e kadar uzatılabilir, çünkü Napolyon, çok gerçek bir anlamda, burjuva devriminin askerî yollarla savunulmasını ve yayılmasını temsil ediyordu. Devrimci dönem ancak Waterloo Muharebesiyle kesin olarak son buldu. Ama şimdi bu gözlemi bir kenara koyarak, Lefebvre'in ve Soboul'un kronolojik çerçevelerine yakından bakalım. Onların ele aldıkları devrimci onyıl hangi olayları kapsıyordu?

İki farklı dönem ayırt edilebilir. Birincisinde, devrim yükselişteydi; devrimin giderek güçlenen radikal karakteri, "Yıl II"deki (1793-94'teki) küçük burjuva Jakoben diktatörlüğüyle doruk noktasına ulaştı; bu, köylülere toprak ve işçilere demokrasi vererek devrimi başarılı şekilde savunan ve böylece karşı-devrimi yenmek için gerekli kitlesel güçleri seferber edebilen olağanüstü bir savaş dönemi rejimiydi. İkincisinde, cephelerde askerî zafer kazanılmasından,

5 Georges Lefebvre, *The French Revolution, Vol I: From Its Origins to 1793* (New York: Columbia University Press, 1962); Georges Lefebvre, *The French Revolution, Vol II: From 1793 to 1799* (New York: Columbia University Press, 1964).

6 Albert Soboul, *The French Revolution, 1787-1799: From the Storming of the Bastille to Napoleon* (Londra: Unwin Hyman, 1989).

Robespierre'in ve Kamu Güvenliği Komitesinin devrilmesinden, ardından da Direktuvarın kurulmasından sonra, Jakoben rejimin radikal "aşırılıklar"ından birçoğunu tersine çeviren bir burjuva-liberal gericilik başladı. Direktuvarın istikrarsız olduğu ve halk tarafından sevilmediği anlaşıldı, ama temsil ettiği burjuva-liberal yönetim biçimi, daha sonra, 1799'dan 1814/15'e kadar bir askerî diktatörün –asıl "Bonapartist"in– hâkimiyeti altında bir anlamda "fosilleş"ti.

İngiliz Devrimi için de benzer şeyler söylenebilir. Tarihçiler, neredeyse görüş birliği etmişçesine, 1640'tan 1660'a kadar olan tüm dönemi tek bir öykünün parçası olarak ele aldılar.[7] Kriz 1640'ta başladı ve 1641/42 kışında, Londralı kalabalıklar parlamentoya karşı bir darbe girişimini boşa çıkarıp kralı kaçmak zorunda bıraktıklarında, ilk büyük dönüm noktasına ulaştı. Devrim, Birinci ve İkinci İç Savaş (1642-46 ve 1648) boyunca yükselişini sürdürdü, ta ki Pride Darbesiyle, I. Charles'ın yargılanıp idam edilmesiyle ve 1648/49 kışında ordu yönetiminin kurulmasıyla doruk noktasına ulaşıncaya kadar. Sonra, Eşitlikçi (Leveller) isyanlarının 1649 baharında bastırılmasının ardından devrim düşüşe geçti ve Parlamenter yönetimi yeniden tesis etme girişimleri sonuçsuz kalınca, güçlü adam devreye girdi ve Cromwell 1653'te "Britanya'nın Koruyucu Lordu" oldu. 1640'ta başlayan devrimci dönem, 1660 Restorasyonuna kadar gerçekten sonuca bağlanmadı.

Bu büyük burjuva devrimlerinin ikisinde de savaş deneyimi belirleyici oldu. Karşı-devrimci savaş 1792-94'te Fransa'yı ve 1648'de İngiltere'yi radikalleştirdi. Hem Jakoben liderler hem de ordu generalleri uzlaşmayı reddetmek, halk güçlerini seferber etmek ve olağanüstü hâl önlemleri almak zorunda kaldılar. Her iki devrimin uzun süren ve çapraşık geçen tarihi, savaş deneyimiyle ve ölümcül tehlike algısıyla iç içe dokundu.

Ekim Zaferi

Rus Devrimi ilk bakışta oldukça farklı görünür. Geleneksel anlatımlarda, tüm devrim süreci sadece sekiz ayda –1917'nin Şubat ve Ekim

7 Christopher Hill, *The English Revolution, 1640: An Essay* (Londra: Lawrence & Wishart, 1955); Christopher Hill, *The Century of Revolution, 1603-1714* (Londra: Nelson, 1961).

ayları arasında– olup biter. Troçki'nin klasik tarihi bu çerçeveyi ölümsüzleştirmiştir. Bu üç ciltlik başyapıt, devrimi üç evreye ayırır: Şubat Devrimi ve Çarlığın yıkılması; Temmuz/Ağustos 1917'deki karşı-devrim teşebbüsü; Ekim Devrimi.

Ekim, Rusya'nın derinliklerinden gelen temel toplumsal güçlerin muazzam patlamasının yeri yerinden sarsan doruğu olup çıkar. Kızıl Ekim, kutsal bir tarihsel tamamlanma noktası olup çıkar. Bunu izleyen ise hiç beklenmedik bir hayal kırıklığından başka bir şey değildir.

Rus Devrimini ele alan neredeyse tüm tarihçilerin (ben dâhil) izlediği yaklaşım böyle olmuştur.[8] Devrim 1917'de meydana gelir. Ardından yaşananlar, devrim *sonrası* bir deneyim olarak, devrimci zaferin sonuçlarının saptanması olarak, devrimci rejimin içine düştüğü çelişkilerin analizi olarak ele alınır –ama Devrimin ta kendisinin devamı olarak ele alınmaz.

Bu perspektif yanlıştır. Gerçek bu. Ekim Devrimi nispeten kolay bir zafer olmuştu. Bu boyuttaki bir olayla ilgili böyle söylemek olağandışı bir şey gibi geliyor, ama onunla kıyaslanabilir ölçekteki başka olaylarla karşılaştırılınca, hiç kuşku yok ki öyleydi. Çarlık rejimi güçlü toplumsal köklerden yoksundu, yolsuzluklar ve beceriksizlikler sonucu çürümüştü, Ortaçağa özgü hoyratlıkla, acımasızlıkla ve aptallıkla nam salmıştı. Modern sanayiye dayalı üç yıllık savaş, rejimin içinin tamamen kof olduğunu, yönetme yeterliliğinin hiç bulunmadığını ortaya çıkarmıştı; oysaki bu rejim aynı zamanda Rus halkını siperlerde katliama ve şehirlerde açlığa maruz bırakmıştı.

Peki, ama o rejimin yerini alarak Rus toplumunu yönetebilecek başka hangi siyasal güçler vardı? Rusya, yoksulluğun ve cehaletin kol gezdiği yüzlerce kilometre genişliğindeki kırsal bölgelerin ortasında modern sanayi adacıklarının kurulmuş olduğu geri kalmış bir ülkeydi. Toprak sahibi sınıf köylülerin berbat hâline tamamen kayıtsızdı ve burjuvazi, 1640'lı yıllarda İngiliz burjuvazisinin, 1790'lı yıllarda ise Fransız burjuvazisinin üstlenmiş olduğu türden milli

8 Neil Faulkner, *A People's History of the Russian Revolution* (Londra: Pluto, 2017).

liderliği üstlenemeyecek kadar zayıftı, devlet ihalelerine ve yabancı finansa bağımlıydı; en başta da kentli proletaryadan ölesiye korkuyordu. Orta sınıf, ilkel ulaşım ve iletişim olanaklarına sahip binlerce kasabaya ve şehre, köylülük ise tanrının bile terk ettiği, papazların insafına kalmış yüz binlerce köye dağılmış hâldeydi.

Çürümüş devlet bürokrasisinin karşısındaki en büyük milli güç, sanayi proletaryasıydı –bir avuç sanayi merkezindeki dev işletmelerde olağanüstü sayılarla toplanmış olmaları nedeniyle ve iktisadi ilerleme, toplumsal reform, siyasal haklar için militan kitlesel mücadeleyle yoğrulmuş kahramanca geleneği sayesinde gerçekten milli bir güçtü. Marx, *Komünist Manifesto*'da, burjuvazinin proletaryanın şahsında "kendi mezar kazıcıları"nı yarattığını yazmıştı. Romanov çarlarının sonuncusu saltanat sürüyorken devlet desteğiyle, yabancı finansmanla, yüksek hızla yürütülen sanayileşmenin tek bir kuşakta inanılmaz şekilde var ettiği bu proletaryadan daha uç bir örnek hayal edilemez. Siyasal kuramların en ileri olanından feyz alan, Kozak (Kazak) yönetiminin acımasız zorbalığıyla yüz yüze bulunan, toplumsal sınıfların en moderni işte buydu. Ortaçağ'a özgü batıl inançlarla ve barbarlıkla çarpışma içindeki 20. yüzyıl işte buradaydı.

Rus liberalizminin ve reformizminin tarihsel gereksizliği, 1917 olaylarıyla kısa sürede doğrulandı. Liberaller ilk birkaç güç içinde Çarlıkla bir anlaşma kotarma girişiminde bulundular ve sonra, bundan sonuç çıkmayınca, emperyalist savaşı sürdürmek için bankacılar ile toprak sahiplerinden oluşan bir hükümet kurdular. Askerî, iktisadi ve toplumsal kriz derinleşirken halkın öfkesi onları silip süpürünce, yerine, orta sınıftan "demokratlar"ın ve "sosyalistler"in katıldıkları ama her önemli meselede zenginlere teslim olan –askerlerin savaşa son verilmesi yönündeki taleplerini, köylülerin toprak taleplerini, işçilerin sanayi üzerinde denetim taleplerini reddeden– bir koalisyon kuruldu. Eylül 1917'ye gelindiğinde, tüm bu güçler bitip tükenmişlerdi. Savaş ve devrim ateşinde sınava tabi tutulmuşlar ve hepsi –Çarlık otokrasisi, burjuva liberalizmi, orta sınıf reformizmi– başarısız olmuştu. Geriye yalnızca sovyetlerde, yani toplumun derinliklerinden doğan temel bir halk demokrasisine dayalı kitlesel

katılımcı meclislerde örgütlenmiş devrimci askerlerin, denizcilerin ve köylülerin desteklediği proletarya kalmıştı.

Bolşevikler, "Kahrolsun Geçici Hükümet" şiarını ilan ettiler. "Tüm İktidar Sovyetlere". "Barış, Ekmek ve Toprak". Milli krizin çözümü, yalnızca proletaryanın gerçekleştirebileceği kurtuluş ve yenilenme programı, en temel öğelerine indirgenmiş hâliyle buydu.

Ekim Devrimi altı gün sürdü. Troçki'nin Petrograd Sovyeti Askerî Devrimci Komitesinin Başkanı olduğu gün olan 20 Ekimde başladı. İşçilerden, askerlerden, denizcilerden ve kır yoksullarından oluşan kitlesel meclisler tarafından 22 Ekim'de oylamaya sunuldu. Bu "güçlerin barışçıl değerlendirmesi" –aslında Rus tarihinde halk demokrasisinin en büyük ve tek örneği– sovyet hareketinin iktidarı ele almasının arifesinde son olarak bir araya gelmesiydi. Yüz binlerce insan, belirleyici eylem için yetki vermek üzere, bulabildikleri her toplantı salonunda omuz omuza verdiler. Bu anda, daha önce hiç tanık olunmamış ölçekte, "kenar mahallelerde, tavan aralarında, bodrumlarda yaşayan insanlar" (Troçki), "Kara İnsanlar" (John Reed), şimdiye kadar hiç tarihin etkeni olmayıp her zaman mağduru olan yeraltı kitlesi sahnenin ortasına çıktı.

> Devrim, savaş, zorluklar içinde geçen bütün bir yaşam boyu çetin mücadele deneyimi, bu yoksulluk içindeki erkeklerin ve kadınların her birinin belleğinin derinliklerinden yüzeye çıkarak, yalın ve karşı durulmaz düşüncelerde ifadesini buldu: Bu yolla hiçbir yere varamayız; geleceğe giden yeni bir yol açmalıyız.[9]

O gün, Rusya'nın geniş kitleleri, Troçki'nin deyişiyle, "kaynaşarak devasa bir pota oluşturdu". Sonraki birkaç günde, Geçici Hükümeti ve Eski Rusya'yı savunanlar öyle acınası derecede azaldı ki, iktidarın tüm kentte fiziki olarak ele geçirilmesi neredeyse dikkat çekmeden gerçekleşti. Kışlık Saray "baskın"ının böylesine ikonik bir nitelik kazanması bu yüzdendir. Bolşevik Devrimi gibi "dünyayı sarsan" öneme sahip bir olay elbette ki destansı çapta bir gösteri gerektirirdi? Ama öyle olmadı. Geçici Hükümet kuvvetlerini derleyip toparladı-

9 Faulkner, *Russian Revolution*, 195-6.

ğında, bir kısım askerî okul öğrencisinden, kadınlardan kurulu bir "şok" kıtasından, birkaç Kazaktan, bir grup eski askerden, bir topçu birliğinden ve tesadüfen kentte bulunan bir grup subaydan oluştuklarını gördü. Hepsi buydu. Sarayın labirenti andıran girişlerine, koridorlarına ve merdivenlerine sızan ayaklanmacıları durdurmakta yetersiz kalan Geçici Hükümetin son savunması, 26 Ekim'in ilk saatlerinde sadece ufak çaplı itişip kakışmalarla tamamen çöktü. Eisenstein'ın 1928'de çektiği filmde her şey çok farklı –hâliyle dramatik– görünecekti. Gerçek şuydu ki, tam sekiz aylık devrimden sonra, ayaklanma zaferlerinin en kolay kazanılanı buydu. Rejim, siyasal sistem ve toplumsal düzen öylesine koftu ki, sırf 25.000 silahlı işçinin, askerin ve denizcinin darbeleriyle çöküp un ufak oldu.

Ekim'in Çelişkileri

Ama aslında devrim süreci daha yeni başlamıştı. Acı gerçek ise şudur: Ekim Devrimiyle kurulan işçi devleti –o zamanlar dünyadaki en ileri siyasal biçim– onu sürdürülemez bir kural dışılık yapan toplumsal-ekonomik temellere dayanıyordu.

Devrimin başta gelen iki önderi Lenin ve Troçki, bunu biliyorlardı. Rusya'daki küçük işçi sınıfının ancak tüm halkın desteğiyle, yani köylülükle birlikte iktidarı devam ettirebileceğini biliyorlardı. Yine biliyorlardı ki, Rusya'nın iktisadi açıdan aşırı geriliği nedeniyle, Rus toplumunun yoksulluğu nedeniyle, işçi devleti ancak devrimin Avrupa kapitalizminin gelişmiş merkezlerine yayılması koşuluyla ayakta kalıp dayanabilirdi ve sosyalizme geçiş yapılabilirdi.

Lenin'in 1918 Mayıs'ında Rusya'nın durumuyla ilgili yaptığı değerlendirme şöyledir:

> Rusya öyle büyük ve öyle çok renkli ki, en farklı türden toplumsal ve iktisadi koşullar birbiriyle iç içe dokunmuş durumda. Elimizdekiler: 1) Ataerkil köylülüğe dayalı ekonomik sistem; 2) küçük tüccarlara dayalı (ekmek satan köylülerin çoğunluğunu da kapsayan) ekonomik sistem; 3) kapitalizme dayalı özel ekonomik sistem; 4) devlet kapitalizmi; 5) sosyalizm (Ekim Devriminin zaferinden

> beri). Ana toplumsal-iktisadi savaş, devlet kapitalizmine ve sosyalizme karşı küçük burjuvazinin ve artı olarak özel kapitalizmin mücadelesi hâlinde gelişecektir.[10]

Lenin'in küçük burjuvazi derken kastettiği, köylülerdi, özellikle de zengin köylülerdi, pazarlanabilir bir artık üretenlerdi. Topraksız emekçiler sınıfının aksine küçük mülk sahibi bir sınıf oluşturduğu ölçüde köylülük hiçbir zaman "sosyalist" değildir. Belirli koşullarda sosyalistlere destek verebilir, ama aynı zamanda da başka koşullarda ya tarafsız kalabilir ya da karşı-devrimi destekleyebilir. Ekim Devrimi, köylülükle kurulan ittifaka dayanmıştı, çünkü ezici çoğunluğuyla kuşkusuz ki "üniformalı köylüler" olan askerlerin desteği olmadan ya da hiç değilse tarafsız kalmaları sağlanmadan devrim başarılamazdı. Bolşevikler, köylülerin ele geçirdiği topraklara tapu vermeyi vaat ederek Ekim'de iktidara geldiler ve Beyaz toprak sahiplerinin karşı-devrimi karşısında onları savunmayı vaat ederek İç Savaş sırasında iktidarı ellerinde tuttular. Ama bu, uzun dönemde ayrışan çıkarlara sahip iki sınıf arasında, proletarya ve köylülük arasında bir ittifaktı.

İç Savaştaki olağanüstü hâl önlemleri bu ittifakta büyük gerginliğe yol açtı. Köylülerin hububatının ve başka mallarının bir kısmına zorla el koyma uygulamaları, birçoklarında derin bir düşmanlık duygusu yarattı. Doğru sosyalist siyaset –koşullar imkân verir vermez benimsenecek siyaset– apaçıktı. Lenin'in 1921'de dile getirdiği gibi:

> Savaş ve yıkım, bizi "Savaş Komünizmi" uygulamaya zorladı. Bu siyaset, proletaryanın ekonomik misyonuyla uyumlu değildi ve asla olamazdı. O sadece geçici bir önlemdi. Bir küçük burjuvazi ülkesinde diktatörlük kurmayı başarmış bir proletaryanın doğru siyaseti, köylüyü, kendi ürünlerini ihtiyaç duyduğu sanayi ürünleriyle değiş tokuş etmeye özendiren bir siyasettir. Proletaryanın misyonuyla uyum sağlayan ve sosyalizmin temelini sağlamlaştırarak eksiksiz bir sosyalist zaferi garantileme olanağı veren biricik gıda siyaseti budur.[11]

10 Alıntılayan: Erich Wollenberg, *The Red Army* (Londra: New Park, 1978), 79.

11 Alıntılayan: Wollenberg, *The Red Army*, 112.

Ama böyle bir siyaset uygulanamadı –bunun basit nedeni, Rus ekonomisinin çökmüş olmasıydı. Rusya'nın 1914-1917 yılları arasında yaşadığı üç yıllık savaş ve devrim deneyimi, ondan sonra da 1918-1921 yılları arasında karşı-devrime ve yabancı müdahale ordularına karşı bir üç yıl daha verdiği savaş, sanayiye büyük darbe indirmişti. İç savaş ülkenin altyapısını tarumar etti: 7.000 köprü yıkıldı, 1.700 kilometre demiryolu hattı hasar gördü ve 90.000 kilometre telgraf teli yok edildi.[12] Bu durum, 1913'te 967 milyon pud (bir Rus ölçü birimi) olan Rus ithalatını 1919'da 0,5 milyona, Rus ihracatını ise 1,472 milyondan 0,0001 milyona indiren uluslararası ablukanın etkileriyle daha da kötüleşti.[13] Gıda ve yakıt yokluğu, fabrikaların ham maddesizlik yüzünden kapanmasıyla oluşan işsizlik, işçilerin kitlesel olarak idari görevlere ve orduya alınmaları, şehirlerin boşalmasına yol açtı. Toplam sanayi üretimi 1914'teki düzeyin yaklaşık yüzde 15'ine düştü. Ücretler yaklaşık üçte bire indirildi; şehirlerde yaşayanlar, ek gelir kaynağı olarak el sanatlarına, küçük çaplı ticarete ve suça yöneldiler; bu işe yaramayınca, insanlar, can çekişen şehirlerden kırsal kesime kaçtı. Perişan kılıklı, kötü beslenen, sefalet içinde yaşayan Rus halkı hastalıktan kırıldı; nüfusun onda birini bulan neredeyse 12 milyon insan öldü.[14]

Bunun anlamı, kırsal kesimle değiş tokuş etmek için şehirlerde –gerek İç Savaş sırasında, gerekse sonrasında– hiçbir şeyin olmadığıydı. Köylüler, toprak istedikleri için Bolşevikleri desteklemişlerdi. Bu isteklerini elde edince, hem Kızıl Ordunun hem de Beyaz Ordunun ürünlerin bir kısmına zorla el koyma uygulamalarına karşı direndiler ve İç Savaş sona erdiğinde, ellerindeki pek az şeye umarsızca sarılarak, iddialı "sosyalist dönüşüm" vizyonlarını saçmalık düzeyine indirircesine, tahıllarını biriktirip sakladılar.

Gıda ve ham madde açlığıyla kıvranan şehirler toparlanmak için mücadele ettiler. İktisadi büyüme, 1921'den sonra bile fena hâlde

12 A.g.e., 110.

13 A.g.e., 110.

14 Faulkner, *Russian Revolution*, 231.

yavaş ilerledi. Elbette, daha geniş bağlam ise 1917'den 1921'e kadar yükselen ve sonra, art arda yenilgilerle bozguna uğrayan, en sonunda da 1923'ün bitiminde sönüp giden dünya devriminin başarıya ulaşmamasıydı. İç Savaş deneyimi, ekonomik çöküş, köylü direnişi ve Rusya'nın süreğen geri kalmışlığının ezici ağırlığı, tecrit edilmiş ve yoksul düşmüş devrimci rejimi dönüşüme uğrattı.

Geri Çekilen Devrim

Bu, devrimci rejim içinde art arda krizlerin ve tartışmaların çıkmasına yol açtı. Çelişkiler en sonunda devrimci rejimi yok etti. Şubat 1917'den 1917/18 kışına, hatta belki 1918 yazına kadar yükseliş seyri gösteren devrim, ondan sonra geri çekilme sürecine girerek, daha merkezî, daha bürokratik, daha otoriter bir hâl aldı.

Bu yolun kilometre taşları –Kurucu Meclisin dağıtılması, Sol SD'lerle kurulan devrimci koalisyonun bozulması, Çeka'nın (gizli polisin) kurulması, parti içinde hiziplerin yasaklanması, Kronştadt isyanının bastırılması, parti sekretaryasının yükselmesi vb.– 1917'deki büyük olaylar kadar devrimci sürecin bir parçasıdır.

Ama İngiliz ve Fransız devrimlerinin deneyimiyle olan kritik karşıtlığa dikkat edin. İngiliz İç Savaşı, parlamentonun destekçilerini, özellikle Londra halkını ve Yeni Model Ordu'nun sıradan askerlerini radikalleştirdi; bunlar birlikte Eşitlikçilerin ana destek tabanını oluşturdu ve muhafazakâr üyeleri parlamentodan temizleyip Kralı darağacına gönderme dürtüsünün arkasındaki ana gücü sağladı. Fransız Devrimci Savaşları –ve Vendée bölgesinde karşı-devrime karşı yürütülen iç savaş– 1792-1794 yılları arasında buna benzer bir etki yarattı: Daha muhafazakâr cumhuriyetçiler, yani Jirondenler, yenilgilerden, düşmana sığınmalardan ve savaşta gönülsüz davranmalarından dolayı gözden düştüler; onların yerini ise kitlesel tabanını Paris mahallelerindeki baldırıçıplakların (*sansculottes*) oluşturduğu Jakoben partisinden radikal demokratlar aldılar. Rus İç Savaşı, devrimi radikalleştirmek şöyle dursun, tam tersi etki yarattı. Zaten iktidarda olan Bolşevikler, kendilerini, sovyet demokrasisine

dayalı, işleyen bir işçi devletini her türlü zorluğa rağmen devam ettirme mücadelesinin içinde buldular, çünkü bunu yapmak için gerekli sosyoekonomik temeller ayaklarının altından kayıyordu.

Lenin elbette bunu önceden görmüştü. Rus işçi sınıfının dünya sosyalist devrim ordusunun bir birliği olduğunu defalarca ifade etmişti. Nisan 1917'de, Rusya'ya dönüşünün arifesinde, bunu şöyle dile getirmişti:

> Rus proletaryası tek başına sosyalist devrimi başarıyla tamamlayamaz. Ama Rus Devrimine öyle bir ivme ve boyut katabilir ki, sosyalist bir devrim için en elverişli koşulları yaratabilir ve bir anlamda, o devrimi başlatabilir. En önemli, en güvenilir ve en inanılır yardımcısı olan Avrupalı ve Amerikalı sosyalist proletaryanın belirleyici muharebelerine girişeceği koşulları daha elverişli kılabilir.[15]

Lenin bu konuya defalarca yeniden değindi. Ocak 1918'deki Üçüncü Sovyet Kongresinde, "Sosyalizmin tek bir ülkede kesin zaferi … olanaksızdır," diyordu. "Sovyet iktidarını savunup destekleyen işçilerden ve köylülerden oluşan birliğimiz, büyük dünya ordusunun birliklerinden birisidir." Lenin, iki ay sonra, meseleyi daha açık seçik ortaya koydu: "Almanya'da bir devrim olmadan, şansımızın bulunmadığı mutlak bir hakikattir."[16]

Lenin'in belirttiği husus şuydu: Rus proletaryası nispeten küçüktü; toplumsal ağırlık bakımından Rus köylülüğü başat durumdaydı; bu nedenle, Avrupa sanayisinin maddi kaynaklarına erişim olanağı bulamadıkça, proletarya hüküm süremezdi –sosyalist dönüşüm için köylülüğün desteğini kazanamazdı.

Rusya içindeki dengeleri daha da fazla proletaryanın aleyhine ve köylülüğün lehine değiştiren iç savaş travmasından sonra proletaryanın bunu yapma olanağı daha da zayıflamıştı. Proletarya aslında neredeyse ortadan kalkmıştı.

Marx, "kendi içinde sınıf" ile "kendisi için sınıf" arasında hayati

15 V. I. Lenin, "Farewell Letter to the Swiss Workers", *Selected Works*, cilt 6 (Londra: Martin Lawrence, 1917), 18.

16 Alıntılayan: Faulkner, *History of the World*, 202.

bir ayrım yapmıştı. İlkiyle anlatmak istediği, bir toplumsal sınıfın sırf toplumsal anlamdaki varoluşuydu; ikincisiyle anlatmak istediği ise kendi varlığının bilincinde olan ve kendi çıkarları için mücadele etmek üzere örgütlenmiş bir sınıftı. Bu, nesnellik ile öznellik arasında, yapı ile etkenlik arasında, toplumsal düzenin ayırt edici bir özelliği olarak sınıf ile fiilî, yaratıcı, dönüştürücü bir mücadele süreci olarak sınıf arasında yapılmış bir ayrımdı. Bu ayrım, bir anlamda, sosyalist praksisin bütününü kucaklar. Devrimci propaganda ve ajitasyon, sonuçta, "kendi içinde sınıf"ı "kendisi için sınıf"a dönüştürme –yani, işçilerin sömürülen ve ezilen bir sınıf olarak durumlarının bilincine varmalarını sağlama, onları mücadele için örgütleme ve seferber etme– çabasından ibarettir.

Açık olan şudur ki, İç Savaşın sonuna gelindiğinde Rus proletaryası "kendisi için sınıf" olmaktan fiilen çıkmıştı, hatta "kendi içinde sınıf" olarak ayakta kalmayı bile kıl payı başarmıştı. Sıradan kadroların –1917'deki kitlesel mücadelelere önderlik etmiş işçi militanların– hemen hemen tamamı zorunlu olarak idari görevlere ve orduya alınmıştı. Eski iş arkadaşlarının birçoğu da fabrikaları terk etmişti –çünkü onlar da ya askere alınmış ya da kentsel ekonomi çöktüğü için dağılarak kırsal kesime geri dönmüşlerdi. Sovyetler –1917'deki kitlesel eylemin büyük demokratik lokomotifleri– bayağı memurların yönettiği, sırf hayatta kalma mücadelesiyle aşırı meşgul oldukları için öne çıkamayan işçilerin çoğunluğunun nadiren katıldığı salt gölge yapılar olup çıkmışlardı. Fabrikalar yeniden açıldıkça ekonomi yavaş yavaş canlanmaya başladığında ise bu fabrikaları dolduranlar, kırsal kesimden henüz gelip işe alınmış yeni bir işçi sınıfıydı –1917'nin emektar sınıf savaşçılarının aksine, acemi genç köylü-işçilerden oluşan bir sınıftı.

İç Savaş sonrası Rusya'da başlıca iki etkin güç karşı karşıya kaldı: Yeni ortaya çıkan parti-devlet bürokrasisi ve köylülük. Kayda değer başka güç yoktu: Çarlık, toprak beyleri, liberal burjuvazi, parlamenter demokrasi savunucuları, ılımlı sosyal demokratlar, tüm bu güçler İç Savaşta yok olmuşlardı. Ama bunlara karşı verilen mücadele proletaryayı da tüketti. Hiçbir zaman kalabalık olmayan çe-

kirdek proletaryanın –büyük kentsel merkezlerdeki işçilerin– sayısı 1917'de yalnızca 2,5 milyon kadardı; ama bu sayı 1922'de yaklaşık bir milyona düşmüştü.[17] "Proletaryanın partisi" de sayıca neredeyse o kadardı: Komünist Parti'nin üye sayısı Mart 1921'de 730.000'e ulaşırken, İç Savaşın sonunda beş milyonu aşan personel sayısıyla Kızıl Ordu ise uğruna savaştığı sınıftan beş kat daha büyüktü![18] Bu devasa askerî kurumun terhis edilmesi, Kızıl Ordu'nun lideri Troçki'nin aşağıdaki sözleriyle açıkladığı gibi, çok önemli toplumsal ve siyasal sonuçlar doğurdu:

> Beş milyonluk Kızıl Ordunun terhis edilmesi, bürokrasinin oluşmasında hiç de azımsanmayacak bir rol oynadı. Muzaffer komutanlar, yerel sovyetlerde, ekonomide, eğitimde üst düzey görevler üstlendiler ve İç Savaşta başarıya ulaşılmasını sağlamış olan o rejimi kararlılıkla her yere getirdiler. Böylelikle kitleler, her yanıyla ülkenin liderliğine fiilî katılımdan gitgide uzaklaştırıldılar.[19]

İdarecilerden oluşan bu devasa bürokrasi, iktisadi yeniden inşa sürecini örgütleme olanağına sahip biricik merkezî milli gücü meydana getirdi. Parti-devlet bürokrasisinin "proletarya diktatörlüğü"nün vücut bulmuş hâli olduğu iddiası, hesap verebileceği herhangi bir proleter "kendisi için sınıf"ın bulunmaması nedeniyle geçersizdi. Bu bürokrasi, yalnızca kendi mensuplarını temsil eden kendinden menkul bir şeydi, harap olmuş bir ekonomiyi ve paramparça bir toplumu denetimi altına alan devletçi-kapitalist bir egemen sınıfın tohum hâliydi.

Yenilgiye Uğrayan Devrim

Troçki, çok daha sonra, geriye dönüp Stalinizm felaketine bakınca, devrimin zaferine ve trajedisine bir anlam vermeye çalışarak, Rus "Thermidor"undan söz etmişti.[20] İnsanlık tarihinde bütünüyle yeni

17 Mike Haynes, *Russia: Class and Power* (Londra: Bookmarks, 2002), 72.

18 Haynes, *Russia*, 71; Wollenberg, *The Red Army*, 43.

19 Alıntılayan: Moshe Lewin, *Lenin's Last Struggle* (Londra: Pluto, 1975), 9.

20 Leon Trotsky, *The Revolution Betrayed: What is the Soviet Union and Where is It Going?* (Londra: New Park, 1972), 86-114.

bir şeyle karşı karşıya kalınca, bir paralellik aramak için Fransız Devrimine geri döndü; ama öyle yaparken, inanılmaz derecede büyük bir kuramsal hataya düştü, çünkü burada, milyonlarca sosyalist eylemcinin o zamana kadarki neredeyse yarım yüzyıllık çalışmasının boşa çıkarılması söz konusuydu.

Thermidor –26/27 Temmuz 1794'te Paris'te yapılan ve Robespierre ile Jakobenlerin devrilmesine yol açan darbe– burjuva devriminin monarşist karşı-devrimle sona erdirilmesi *değil*, burjuva devrimi *içinde* bir sağcı gericilik hareketiydi. Radikal demokrasinin yerini, liberal sahte anayasacılık almıştı; burjuvazi de iktidarda kaldı. Beş yıl sonra Direktuvar da devrilip yerini Bonapartist diktatörlüğe bıraktığı zaman bile, burjuvazi servetinden emin olarak yeni bir toplumsal düzenin zirvesinde kaldı. Keza 1814/15'te, muzaffer müttefikler monarşiyi geri getirdiklerinde, o monarşi, 1789'den önce hüküm sürmüş olan yarı-feodal otokrasinin gölgesinden başka bir şey değildi; burjuva mülkiyetini –1830 olaylarının göstereceği gibi– ancak kendini tehlikeye atarak tehdit edebilen bir monarşiydi.

Rus Devriminde oldukça aksi bir durum söz konusuydu. Burjuvazi, liberal parlamenter demokrasiyi birçok olası siyasal biçim arasında sadece bir seçenek olarak gören mülkiyet sahibi bir sınıftır. İşçi sınıfı ise sıradan insanların oluşturduğu kitlesel bir sınıftır ve dolayısıyla, hükümet ederken, katılımcı demokrasiden başka bir alternatife sahip değildir. Kolektif olarak *kendisi için* hareket eden işçi sınıfı aynı zamanda da kolektif olarak *kendisi için* karar vermelidir. Hiçbir hükümet, parti ya da bürokrasi, kendini işçi demokrasisinin yerine koyamaz; canlı bir aşağıdan demokrasi temeline dayanmayan hiçbir sosyalist sistem var olamaz. Stalinizm, Rus Thermidor'u değildi: Apayrı bir karşı-devrim biçimiydi.

Bolşevik önderlik, olan bitenlere kuramsal bir anlam vermeye uğraştı. Ayrıntılarda boğulan, parti içi mücadeleye kendini fazla kaptıran, hayatlarının eserine kendini adamış ve o eserin kendi ellerinde ufalanıp gitmesini kabullenmeye haklı olarak gönlü razı gelmeyen önderler, gözlerinin önünde meydana gelen dönüşümü tam olarak kavrayamadılar. Kendilerini sıkıca saran çelişki sarmalların-

dan kaçmak için cebelleşirken, içinde bulundukları kötü durumu anlamlandırmak için gerekli zamandan, mesafeden ve sükunetten yoksundular. Ama aralarında en basiretli olanların korkunç önsezileri vardı. Partinin bir üyesinin 1920'lerin başında *Pravda*'da yakındığı gibi:

> Komitelerin tutuculuğu geçen yıl arttı. Bazı komitelerde seçim düşüncesi bütünüyle terk edildi ve partinin tüzüğü çiğneniyor. … Komitelerin tutanaklarında emirlerden başka bir şey yer almıyor … Komitelerin, pek çok gereksiz görevli tarafından kontrol edilen bürokratik birimlere dönüştürülmesi gerçekten esef verici … Bir komünist, yerel komitesini, artık kendi siyasal yaşamının merkezi saymamalı, onun yerine, bir yandan kendisine mevki sağlayabilen ve kariyerinde ilerlemesine yardım edebilen ya da öte yandan kendisini cezalandırabilen veya partiden kovabilen bir kuruluş olarak görmelidir.[21]

Geleceğin rotası buradaydı. Proletarya parçalanmıştı, sovyetler suspus olmuştu ve 1917'deki büyük toplumsal hareketin kadrosu ya ortadan kaldırılmış ya da merkezî ve gitgide otoriterleşen parti-devlet bürokrasisi içinde eritilmişti. Sayıları yüz binleri bulan 1917 sonrası "komünistler" bürokrasiye katılmıştı –mesleklerinde ilerlemek ya da sadece bir iş kapmak için katılmış olan erkekler ve kadınlardı bunlar.

Kısacası, proletarya iktidarı ele geçirmiş, birkaç yıl süren kısa bir tarihsel an için elinde tutmuş ve sonra askerî müdahalenin, yabancı ablukasının, ekonomik çöküntünün, köylü direnişinin kitlesel tarihsel güçlerince ezilmişti.

Ekim Devrimi, Şubat 1917'de başlayan ve Stalinist parti-devlet bürokrasisinin muhalefetsiz bir karşı-devrimci diktatörlük kurmak için Troçki'nin Sol Muhalefet grubunu yok ettiği 1927/28 kışında sona eren devrimci bir sürecin en yüksek anıydı. Rus Devriminin *longue durée*'si, tıpkı Fransız Devrimininki gibi, on yıllık bir dönemi kapsadı; ama yalnızca ilki, ikincisinin aksine, devrimci sınıfın dünya çapında tarihsel yenilgisiyle sonuçlandı.

21 Alıntılayan: Haynes, *Russia*, 67.

Kızıl Ekim, devrimin mümkün olduğunu ve demokratik yolla örgütlenen, milyonlarcası seferber edilen, hareket hâlindeki kitlelerin dünyayı temellerinden sarsabildiğini gösterdi. Eğer 2,5 milyon işçi –yüzyıl önce başarısızlığa uğrayan uluslararası bir sosyalist devrimin öncüsü– bu etkiyi yaratabildiyse, bugün yüz milyonlarca işçinin yapacağı bir devrimin dönüştürücü gücünü şöyle bir hayal edin.

Buna bakarak, gelecek için umutlanmalıyız. Ama cehaletin ve kandırmacanın bize yardımı olmaz. Devrimciler gerçekle hiç çekinmeden yüz yüze gelmelidirler. Rus Devrimi yenilgiye uğradı. Kızıl Ekim, ikinci Paris Komünüydü.

İşçilerin zincirlerinden başka kaybedecek şeyleri yoktur. Kazanacakları bir dünya vardır. Yaşasın geleceğin uluslararası sosyalist devrimi! *La luta continua (*savaş devam ediyor *-çev.).*

Kaynakça

Albert Soboul, *The French Revolution, 1787-1799: From the Storming of the Bastille to Napoleon* (Londra: Unwin Hyman, 1989).

Christopher Hill, *The Century of Revolution, 1603-1714* (Londra: Nelson, 1961).

Christopher Hill, *The English Revolution, 1640: An Essay* (Londra: Lawrence & Wishart, 1955).

Erich Wollenberg, *The Red Army* (Londra: New Park, 1978).

Georges Lefebvre, *The French Revolution, Vol I: From Its Origins to 1793* (New York: Columbia University Press, 1962).

Georges Lefebvre, *The French Revolution, Vol II: From 1793 to 1799* (New York: Columbia University Press, 1964).

John Reed, *Dünyayı Sarsan On Gün*, çev. Rasih Güran (İstanbul: Yordam Kitap, 2006).

Leon Trotsky, *The Revolution Betrayed: What is the Soviet Union and Where is It Going?* (Londra: New Park, 1972).

Mike Haynes, *Russia: Class and Power* (Londra: Bookmarks, 2002).

Moshe Lewin, *Lenin's Last Struggle* (Londra: Pluto, 1975).

Neil Faulkner, *A Marxist History of the World: From Neanderthals to Neoliberals* (Londra: Pluto, 2013) [Türkçesi: *Marksist Dünya Tarihi: Neandertallerden Neoliberallere*, çev. Tuncel Öncel (İstanbul: Yordam Kitap, 2016).

Neil Faulkner, *A People's History of the Russian Revolution* (Londra: Pluto, 2017) [Türkçesi: *Halkların Rus Devrimi Tarihi*, çev. Tuncel Öncel (İstanbul: Yordam Kitap, 2017)].

V. I. Lenin, "Farewell Letter to the Swiss Workers", *Selected Works*, cilt 6 (Londra: Martin Lawrence, 1917).

Lenin, Rus Komünist Gençlik Birliği'nin Üçüncü Kongresinde konuşuyor (1920).

3. Bölüm

Devlet ile Demokrasi arasında

Ekim Devrimi ve Devlet Sorunu

Cem Eroğul

Giriş

Bütün siyasal devrimlerde olduğu gibi, Ekim Devriminde de temel sorun devlettir: ele geçirilmesi, yeniden düzenlenmesi, yeni sınıf egemenliğinin hizmetine koşulması. Bu temel sorunun nasıl çözüleceği, esas olarak, yeni egemen sınıfın kimliğine ve devrimin içinde gerçekleştiği koşullara bağlıdır. İngiliz örneğinde, burjuvazinin devleti ele geçirmesi belli bir devamlılık çerçevesinde gerçekleşebilmişken, Fransız örneğinde, burjuvazinin egemenliği, ancak devlet yapısında köklü dönüşümler aracılığıyla sağlanabilmiştir. Egemenliğin fethine aday yeni sınıf proletarya olduğunda ise, ele geçirme ile yeniden düzenlemenin birlikte gerçekleşmesi, Marx'la Lenin'in dedikleri gibi, koşullar ne olursa olsun, bir kaçınılmazlıktır: İşçi sınıfı burjuva devlet aygıtını olduğu gibi devralamaz; egemenliği ele geçirmesi bu aygıtı parçalayabilmesine bağlıdır. Kökü İkinci Enternasyonal'e uzanan reformizm ile Marksist devrimciliği birbirinden ayıran ana çizgilerden birincisi budur. Bu konuda bir duraksama yoktur. Buna karşılık, yeniden düzenlenen devletin yeni egemen sınıf olan proletaryanın hizmetine koşulması, hem kuramda hem de uygulamada, bugün hâlâ ortak bir çözüme bağlanamamış olan çok çetin sorunlara kaynaklık etmiştir. Yazının amacı, bu sorunları olabildiğince özlü bir biçimde ortaya koyarak, günümüz için de geçerli olabilecek birtakım sonuçlara ulaşmaktır.

Birinci Bölüm'de, tartışma, esas olarak, kuram düzeyinde yürütülecektir. Bu tartışmanın iki temel boyutu vardır: "Doğru" Marksist devlet kuramını ortaya koymak; bu doğru kurama göre, proletaryanın sınıf egemenliğinin nasıl kurulacağını, nasıl yürütüleceğini, komünizme geçebilmenin zorunlu şartı olarak devletin nasıl sönümlenebileceğini araştırmaktır.

İkinci *Bölüm*'de, Ekim Devriminin belli başlı uygulamaları, birinci bölümde ulaşılan sonuçların ışığında gözden geçirilecektir. Bu sergilemeden sonra, Ekim Devrimiyle başlayıp 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla kapanan dünya çapındaki ilk büyük sosyalizm deneyiminde ortaya çıkan devletin niteliği sorgulanacaktır.

Sonuç'ta ise, bütün bu tartışma ve değerlendirmelerin sonunda, şu soruların yanıtları kısaca araştırılacaktır: Bugün sosyalist düzenin kurulması gündemde midir? Gündemdeyse, böyle bir düzen nasıl kurulabilir? Günümüz sosyalist düzeninde devlet ne olacaktır?

Birinci Bölüm

Sıradan Marksizme göre, devlet egemen sınıfın yönetim aygıtından başka bir şey değildir. Marx, esas olarak *Fransa'da İç Savaş*'ta, Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*'nde, Lenin de, *Devlet ve Devrim*'de, devlete ilişkin görüşlerini ortaya koymuştur. Kurucu atalar, bunların dışında da birçok vesileyle devlet sorununa değinmişlerdir. Ancak hiçbiri ortaya, siyaset ve devlet kavramlarını odağına alan özgül ve kapsamlı bir inceleme koymamıştır. 1981 yılında İngiltere'de tamamladığım bir araştırmada,[1] bana göre Marksizmin temel ilkelerine en uygun devlet kuramını geliştirmeye çalıştım ve bütün devletlerin şu üç temel işlevi yerine getirmekle yükümlü oldukları sonucuna vardım: toplumun genel çıkarını korumak, egemen sınıfın çıkarını korumak, devletin kendi çıkarını korumak. Bunların içinde en önemlisi olan egemen sınıfın çıkarını korumanın, öteki iki işlev olmadan gerçekleştirilemeyeceğini, bu

1 *An Essay on the Nature of the State,* https://cemerogul.wordpress.com (erişime açık). Türkçe son basımı: *Devlet Nedir?,* 2. basım (İstanbul: Yordam Kitap, 2017).

işlevlerden herhangi birinin ihmal edilemeyeceğini, tek bir işleve indirgenen devletin ya sönümlenmeye ya da yıkılmaya mahkûm olduğunu savundum.

Proletarya devriminde ilk iki işlev kaynaşmaya yüz tutar. Egemen sınıf haline gelen proletaryanın çıkarını korumakla, toplumun genel çıkarını korumak gitgide birbiriyle örtüşür. Bunun nedeni çok açıktır: Proletaryanın egemenliğini sürdürmesi, ekonomi alanında da egemen olmasına bağlıdır. Bu da, belli bir süreç içinde kapitalizmin tasfiyesi, yani sınıf ayrımının gitgide ortadan kaldırılması demektir. Bu koşullarda, sınıf çıkarı ile genel toplum çıkarı arasındaki temel çelişkiye bağlı olan devletin kendi çıkarını koruma işlevi de dayanaksız kalır. Devletin sönümlenmesi kaçınılmaz hale gelir. Ne var ki, devlet buna direnebilir. Toplumun geneline ve egemen sınıfa hizmet işlevlerini bir yana bırakıp yalnızca kendine yontmaya başlayan devlet, tıpkı "… dev gibi, karmaşık, yalnızca ve yalnızca uyrukları ezerek para sızdırmaya özgü bir makine durumuna gelmiş" olan Roma devleti[2] gibi, ya da 1970'lerden itibaren hantal ve baskıcı bir ayrıcalıklılar katmanına dönüşmüş olan Sovyet devleti[3] gibi yıkılmaya mahkûm olur.

Marksizmin kurucu atalarının devlete ilişkin çözümlemeleri, yukarıda kabaca özetlenen devlet kuramıyla temelde uyuşum içindedir. Marx'la Engels, daha *Komünist Manifesto*'da, işçi sınıfının hedefinin devleti ele geçirmek, yani yeni egemen sınıf olarak proletaryanın çıkarını gözetecek bir devlet kurmak olduğunu açıkça belirtmişlerdir: "Komünistlerin yakın amacı bütün öteki proletarya partilerininkiyle birdir: proletaryanın bir sınıf olarak oluşması, burjuva hâkimiyetinin yıkılması, proletaryanın siyasi iktidarı ele geçirmesi."[4] Marx bunun adını ilk kez, *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri*'nde, prole-

2 Friedrich Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, 8. baskı, çev. Kenan Somer (Ankara: Sol Yayınları, 1987), 177.

3 "SSCB, tıpkı Roma İmparatorluğu gibi, devletin bu kitapta anlatılan üç temel işlevinden üçüncüsünü, yani devletin kendi çıkarını kollama işlevini aşırıya götürdüğünden çöktü." Eroğul, *Devlet Nedir?,* 1998'de yazılan ikinci önsöz, xvi.

4 Karl Marx - Friedrich Engels, *Komünist Manifesto ve Hakkında Yazılar*, 4. basım, çev. Nail Satlıgan (İstanbul: Yordam Kitap, 2010), 33.

taryanın Haziran 1848 yenilgisinin sonuçlarını incelerken koymuştur: "İşçi sınıfı diktatörlüğü!"[5] Bu görüşünü, Gotha programının eleştirisinde de tekrarlamıştır: "Kapitalist toplum ile komünist toplum arasında, birinden ötekine devrim yoluyla geçiş dönemi yer alır. Buna bir siyasal geçiş dönemi tekabül eder ki, burada devlet, *proletaryanın devrimci diktatörlüğünden* başka bir şey olamaz."[6]

Şuna hemen dikkat çekmek gerekir ki, buradaki "diktatörlük" sözcüğü, "egemenlik" anlamına gelmektedir. Marx'la Engels, yaşamları boyunca, sınıf diktatörlüğü sözcüğünü, yüzyıllardır olduğu gibi, bu anlamda, *devletin* bir özelliği anlamında kullanmışlardır. Ne var ki, daha on dokuzuncu yüzyılın ortasında, "diktatörlük", kural tanımaz bir yönetim biçimi, yani *hükümeti* niteleyen bir özellik anlamını kazanmaya başlamıştı. Nitekim, 1848 işçi ayaklanmasından sonra General Cavaignac'ın Paris'te kurduğu demir yumruklu yönetim, artık bugünkü anlamda da bir diktatörlük olarak görülmüştür.[7] Bu ikinci anlam, Marx'la Engels'te olmasa da, hızla üstünlük kazandı ve artık on dokuzuncu yüzyılın sonunda, "diktatörlük" bugünkü anlamında kullanılmaya başlandı. O kadar ki, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin önderlerinden Wilhelm Liebknecht, 1899'da, ölmeden bir yıl önce, proletarya diktatörlüğünü, sosyal demokratları kötülemek için kotarılmış "burjuva politikacıların bir icadı" olarak niteleyebiliyordu![8] Lenin de, 1906'da yayınladığı *Kadetlerin Zaferi ve İşçi Partisi'nin Görevleri* adlı broşürde, "bilimsel anlamında diktatörlük, hiçbir yasa tanımayan, hiçbir kuralla dizginlenmeyen, doğrudan doğruya kuvvete dayanan bir otoritedir" diyordu.[9] Lenin bunu yazmadan üç yıl önce, 1903 kongresinde, Plehanov'un önerisi üzerine Rus Sosyal Demokrat Partisi, "proletarya diktatörlüğü"nü

5 Karl Marx, "Fransa'da Sınıf Mücadeleleri", *Fransız Üçlemesi*, çev. Erkin Özalp (İstanbul: Yordam Kitap, 2016), 62.

6 Karl Marx - Friedrich Engels, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, 3. basım, çev. M. Kabagil (Ankara: Sol Yayınları, 1989), 41.

7 Hal Draper, *The "Dictatorship of the Proletariat" from Marx to Lenin* (New York: Monthly Review Press, 1987), 14.

8 A.g.e., 48.

9 A.g.e., 90.

programına alan *ilk sosyal demokrat parti* olmuştu.[10] Gerçi, herhalde Lenin, o sırada diktatörlüğü sadece sınıf düşmanlarına karşı düşünüyordu ve ancak iktidar yıllarının çetin koşullarında, diktatörlüğü, parti yönetiminin kararlarına kafa tutan herkese karşı uygulama eğilimine girdi. Buna karşılık Rosa Luxemburg, proletarya diktatörlüğünü, Marx'la Engels'in kullandığı anlamda kullanmaya devam eden tek önemli işçi önderi oldu. *Rus Devrimi* adlı denemesinde şöyle diyor: "Leninist-Troçkist kuramın temel hatası, aynı Kautsky gibi, demokrasinin karşısına diktatörlüğü koymaktır. 'Diktatörlük *ya da* demokrasi,' gerek Bolşeviklerin, gerekse Kautsky'nin benzer biçimde ortaya koydukları sorundur. Proletarya iktidarı ele geçirdiğinde, … hemen sosyalist önlemleri uygulamaya başlamak zorundadır ve başlamalıdır, yani bir diktatörlük kurmalıdır; ama *sınıf* diktatörlüğünü, bir parti ya da kliğin diktatörlüğünü değil. Sınıf diktatörlüğü, sınırsız bir demokraside, halk kitlelerinin en etkin, en sınırsız katılımının olduğu bir diktatörlük demektir."[11]

"Diktatörlük" sözcüğüne ne anlam verilirse verilsin, Marksizm için, işçi egemenliğinin, var olan burjuva devletinin olduğu gibi devralınması yoluyla kurulması olanaksızdır. İşin bu yönünde, Rosa Luxemburg'da da bir tereddüt yoktur. Marx'ın dediği gibi, "işçi sınıfının, mülk edinen sınıfın rekabet hâlindeki hiziplerinin zafer kazandıklarında yapmış oldukları gibi, hazır devlet mekanizmasına basitçe el koyarak onu kendi amaçları için kullanması mümkün değildir."[12] Bilindiği gibi 1871 Paris Komünü, proletaryanın ilk egemenlik deneyimidir ve yalnızca iki buçuk ay sürmüş olsa bile, sınıf iktidarını ele geçirdiğinde proletaryanın o dönemde nasıl bir devlet düzeni kuracağını anlamak için eşsiz bir örnek oluşturmuştur. Komün'ün uygulamalarını inceleyen Marx, her zamanki keskin gözlemciliğiyle, bu düzenin ana hatlarını şöyle özetlemiştir: İlk

10 A.g.e., 74.

11 Peter Hudis - Kevin B. Anderson, *Rosa Luxemburg Kitabı, Seçme Yazılar*, çev. Tunç Tayanç (Ankara: Dipnot Yayınları, 2013), 456.

12 Karl Marx, "Fransa'da İç Savaş", *Fransız Üçlemesi*, çev. Erkin Özalp (İstanbul: Yordam Kitap, 2016), 455.

hamlede, ordu ve bürokrasi ortadan kaldırılmıştır. Silahlar halka dağıtılmış, böylece halkın kendisi ordu haline gelmiştir. Parlamenter lafazanlığa kesinlikle son verilmiş, yasama ile yürütme görevi birleştirilmiş, karar alanların kendi kararlarını uygulayarak bunun sorumluluğunu üstlenmesi sağlanmıştır. Yargı dahil, bütün devlet görevlerine halkın seçimiyle gelinmesi ve gerektiğinde seçilenlerin her an değiştirilebilmesi esası getirilmiştir. Devlet görevi üstlenen herkese, ortalama işçi ücreti düzeyinde eşit maaş verilmiştir. Kilise ile devlet birbirinden tamamen ayrılmış, Kilise'nin elindeki mallara ve kuruluşlara el konmuş, tam bir özgürlük ve eşitlik içinde, din kişilerin vicdanına bırakılmıştır. Milliyetçilik yerine sınıf kardeşliği esas alınmış, Komün yönetiminde, o sırada ulusal düşman olan Alman uyrukları dahil, yabancı yoldaşlara da yer verilmiştir.[13]

Marksizme göre, devletin varlık gerekçesi, sınıf savaşımıdır. Sınıflaşmanın temelinde de, üretim araçlarının sahipliği yatar. Dolayısıyla, üretim araçları tüm topluma mal edildiğinde, sınıf ayrımının dayanağı, onunla birlikte, devletin varlık gerekçesi de ortadan kalkar. Engels'in özlü anlatımıyla: "Devletin gerçekten tüm toplumun temsilcisi olarak göründüğü ilk eylem –üretim araçlarına toplum adına el konması– aynı zamanda devlete özgü son eylemdir de. Devlet erkliğinin toplumsal ilişkilere karışması, bir alanda sonra bir başkasında gereksiz duruma gelir ve sonra kendiliğinden uykuya dalar. Kişilerin hükümeti (*gouvernement*), yerini, şeylerin idaresi (*administration*) ve üretim işlerinin yönetimine (*direction*) bırakır. Devlet ilga edilmez, *söner*."[14] Engels'in bu sözleri, yukarıda kabaca özetlediğim Marksist devlet kuramı anlayışıma tıpatıp uyuyor: Egemenlik proletaryaya geçince, devletin ilk iki işlevi (toplumun genel çıkarını koruma işleviyle egemen sınıfın çıkarını koruma işlevi) kaynaşmaya başlıyor. Bunun sonucunda, gerekçesini bu iki işlevin çatışmasında bulan devletin kendi çıkarını koruma işlevi de çöküyor. Devletin sönümlenmesi kaçınılmaz hale geliyor.

13 A.g.e., 444.

14 Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, 2. basım, çev. Kenan Somer (Ankara: Sol Yayınları, 1977), 444.

Aynı kuramsal görüş, bütün gücüyle Lenin'de de ifadesini buluyor. Lenin tüm yaşamını proletaryanın sınıf iktidarını gerçekleştirmeye adamış bir insan. Temmuz 1917'de, Ekim Devrimine giden süreçte, Geçici Hükümetin başkanı Kerenski Bolşevikleri yasa dışına itmeye kalkışınca, Lenin yeraltına geçmek zorunda kalıyor ve Finlandiya'ya kaçıyor. *Devlet ve Devrim*'i, Ağustos-Eylül aylarında kaleme alıyor ve son bölümünü tamamlayamadan devrim için Petrograd'a dönüyor. Lenin, Marx gibi, burjuva devlet aygıtının parçalanmasını ve devletin sönümlenmesini, aynı sürecin değişik yüzleri olarak görüyor. Bunun somutta ne anlama geleceğini ortaya koymak için de, Marx'ın yukarıda özetlenen Paris Komünü incelemesine dönüyor. Ancak, orada anlatılan önlemleri benimsemekle yetinmiyor, kapitalizmin artık emperyalizm aşamasına ulaştığını göz önünde tutarak, önündeki devrimle birlikte burjuva devlet aygıtının ne olacağını belirlemeye çalışıyor. Bu çerçevede, kapitalist tekelleşmenin birçok devlet hizmetini zaten sosyalleştirmiş bulunduğunu saptıyor. Yapılacak şey, üretim araçlarında özel mülkiyeti ve bürokrasi baskısını ortadan kaldırdıktan sonra, bu hizmetleri, gerekli teknisyenleri, ustabaşıları ve muhasebecileri işçi ücreti karşılığında çalıştıracak olan işçi topluluklarının sorumluluğuna bırakmak. Bunun dışında kalan yönetim işleri için Lenin şöyle diyor: "Muhasebe ve denetim: Komünist toplumun ilk evresinin 'harekete geçirilmesi', düzgün işlemesi için en çok gerekli olan şey budur. Tüm yurttaşlar, silahlı işçilerden oluşan devletin ücretli memurlarına dönüşür. … Eşit şekilde çalışmalarından, kendilerine düşen işleri gerektiği gibi yapmalarından ve eşit ücret almalarından başka hiçbir şey gerekmez. Bunun için gerekli olan muhasebe ve denetim, kapitalizm tarafından son derece basitleştirilmiş ve okuması yazması olan herkesin yapabileceği, gözetim ve kayıt tutma gibi aşırı derecede basit işlemlere indirgenmiştir; bunlar için dört işlem bilgisi ve uygun makbuzları düzenleyebilir olmak yeterlidir."[15] Kitleler bu görevleri üstlendikçe yönetim işleri de sıradanlaşacak ve devlet sönümlenip

15 V. İ. Lenin, *Devlet ve Devrim*, çev. M. Halim Spatar ve Celal Üster (İstanbul: Yordam Kitap, 2016), 128-9.

gidecektir. Lenin'e göre, devletin sönümlenmesini sağlayacak ana kurum sovyettir. Sovyetin özelliği, proletaryaya özgü salt sınıfsal bir örgüt olmaması. Bu özelliği sayesinde, benim "toplumun ortak çıkarına hizmet" dediğim işlevi yerine getirmeye son derece elverişli. Ancak bunu, ikinci işlevden (egemen sınıfın çıkarını koruma işlevinden) bağımsız olarak düşünmek mümkün değil ve ikinci işlev, üretim araçlarının kamuya mal edilmesini gerektiriyor. Ne var ki, başta büyük köylü kitlesi olmak üzere, bu noktada proletaryanın çıkarıyla halk kitlelerinin çıkarı arasında, ancak uzun erimde gerçekleşebilecek bir uyum var. İşte bu sürecin ikinci işlevi kösteklememesi için, başka bir deyişle proletaryanın sınıf çıkarlarının öncelikle korunması için, devlet yönetiminde *işçi partisinin öncülüğü* şart. Lenin'in görüşleri kısaca böyle. Aşağıda, bu kuramsal yaklaşımın çetin gerçekler karşısında nasıl bir evrime uğradığını göreceğiz.

İkinci Bölüm

Bolşeviklerin 25 Ekim Devrimini sahiplenen İkinci Tüm Rusya Sovyetler Kongresi, 26 Ekim gecesi, başkanı Kamenev'in önerisi üzerine, Lenin'in başkanlığında bir Halk Komiserleri Kurulu (Rusçası *Sovnarkom*) kurulmasını kabul etti. Her bakanın bir komisyonla çalışacağı belirtilse de ("komiser" sözcüğünün bir anlamı da komisyon üyesidir), bu, özünde, bildiğimiz anlamda bir bakanlar kuruluydu. "İktidarı üstlenince Lenin'in başlıca kaygısı hükümet işlerinde dakikliği, disiplini ve hesap verilebilirliği sağlamaktı. Bu çerçevede, denenmiş komuta ve bilgilenme kanalları ile hazır uzmanlık rollerine sahip olan eski bakanlıklar ve resmi daireler, yaşamsal önemde imkânlar sunan bir kaynak olarak algılandı."[16] Devrimden birkaç ay sonra, dış müdahale ve iç savaş başladı. Başta Japonlar, Amerikalılar, İngilizler ve Fransızlar olmak üzere, yabancı ülkeler Rusya'ya askeri birlikler gönderdikleri gibi, özellikle 1919'da, Kızıl Ordu'ya karşı Beyaz ordular kurmuş olan çarcı Ami-

16 T. H. Rigby, *Lenin's Government: Sovnarkom 1917-1922* (Cambridge: Cambridge University Press, 1979), 23.

ral Kolçak ile Denikin ve Yudeniç gibi generallere ellerinden gelen desteği sağladılar. Karşılaştığı bu ölüm kalım savaşı karşısında, devrim hükümeti, tam bir kararlılıkla bütün yetkileri elinde topladı. Kızıl Ordu'yu kuran Troçki, askeri harekâtın sorumluluğunu taşıyan heyetin başındaydı. Savaşan güçlerin, beslenmeden giyime, cephaneden akaryakıta, ulaşımdan postaya dek ihtiyaçlarını karşılamak üzere, çeşitli denemelerden sonra, bu alanlardaki bütün yetki hükümetin içinde oluşturulan Savunma Kurulu'na verildi. Altı üyeli bu kurulun üç üyesi, Lenin, Troçki ve Stalin'di. Devrimden altı hafta sonra kurulan ve karşı-devrimcilere karşı "Kızıl yıldırı" (terör) uygulamakla görevli kılınan Çeka örgütü de, bu kurula bağlandı. Orduları ve açlıkla boğuşan fabrika işçilerini beslemek için, yine bu kurulun emriyle köylünün ürününe karşılıksız olarak el kondu. Bu önlemler sayesinde iç savaşta devrim hükümeti üstünlük sağlayınca, Savunma Kurulu, Ocak 1920'de, Ural bölgesindeki bir orduyu "Emek Ordusu"na çevirdi. Bu ve bundan sonra kurulan emek orduları, tahıl ve yem yetiştirmekle, yakacak odun hazırlayıp taşımakla, tarım için gerekli inşaat işleri ve donanım onarımıyla görevlendirildi.[17] Nisan 1920'de Polonyalı Pilsudski Ukrayna'ya saldırdı. Kızıl Ordu karşı saldırıya geçip Kiev'i kurtarmakla kalmadı, Polonya topraklarına bile girdi. 1920 güzünde son Beyaz general Wrangel güneyde yenilince, iç savaş devrim hükümetinin zaferiyle sonuçlandı.

Ama bunun bedeli *son derece ağır* oldu. Zoralım siyaseti, köylülerle ittifakı temelinden sarstı. Savaşta işçi sınıfının en deneyimli ve bilinçli katmanı yok oldu. Geçinemeyen kentliler kentlerden kaçmaya başladılar. Devrimi izleyen üç yıl içinde, Moskova, nüfusunun %44,5'ini, Petrograd %57,5'ini kaybetti.[18] 1921 yılının başında ülke neredeyse durma noktasına gelmişti. Yaşanan bunalımın ciddiyetinin en çarpıcı göstergelerinden biri, Mart 1921'de Kronstadt garnizonunun hükümete karşı ayaklanması oldu. Devrimin göz bebeği

17 A.g.e., 90.

18 Edward Hallett Carr, *Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi*, çev. Levent Cinemre (İstanbul: Yordam Kitap, 2011), 75.

olan denizcilerin bu ayaklanması şiddetle bastırıldı, ama artık Lenin, toparlanma için geri adım atmanın gereğine ikna olmuştu.

Bunun üzerine, Mart 1921'de toplanan Komünist Parti'nin (Bolşevikler, Mart 1918'de bu adı almıştı) Onuncu Kongresi, Lenin'in önerisi üzerine Yeni İktisat Politikası'nı (NEP) kabul etti. Bununla, piyasa ekonomisine kontrollü bir dönüş başladı. Ürün zoralımına son verildi. Fiyatlar serbest bırakıldı. Köylü, vergisini ödedikten sonra ürününü istediği gibi satabilecekti. Sanayi işletmeleri ortalama onar işletmeyi bir araya getiren tröstlerde toplandı. Ürettikleri malları piyasada bulabildikleri fiyata satacaklar, kendilerini finanse etmek için kâr etmeye çalışacaklar, buna karşılık sabit sermayenin sahibi olan devlete belli bir ödemede bulunacaklardı. Devletleştirilen işletmeler dışında özel girişimcilere yirmi kadar işçi çalıştırma izni verildi. Bu yeni anlayış dış ilişkilere de yansıdı. 16 Mart 1921'de, (Türk-Sovyet Antlaşmasıyla aynı günde) İngilizlerle ticaret antlaşması imzalandı. Bu antlaşma uyarınca, taraflar, karşı tarafın egemenliği altındaki ülkelerde kendi sistemlerinin propagandasını yapmamayı kabul ettiler. Özellikle Asya halkları Britanya İmparatorluğu'na karşı kışkırtılmayacaktı.[19] Daha dikkat çekici bir gelişme ise, Almanya'yla yürütülen gizli görüşmeler sonucunda, askeri alanda işbirliğinin başlaması oldu. Versay Antlaşmasının koyduğu yasakları dolanmak isteyen Almanya, Rusya'da, çeşitli silah ve cephane, askeri uçak ve tank üreten fabrikalar kurdu. Ürünler, hem Almanya'ya hem de Kızıl Ordu'ya gidiyordu. Almanlar, ayrıca Kızıl Ordu'ya askeri uçak ve tank kullanma eğitimi de veriyordu. Beklenecği üzere, bütün bu işler son derece kalın bir sır perdesinin arkasında yürütülüyordu.[20] Devletten devlete gizli antlaşma hükümlerinin dünya kamuoyuna açıklandığı günler artık geride kalmıştı.

Bütün bu gelişmelerin önemli sonuçları oldu. NEP 1921 ekim mevsimine yetişemedi. Üstelik o yıl çok ciddi bir kuraklık görüldü. 1921'de, otuz yıl öncesindeki 1891 kıtlığından da feci bir açlık

19 A.g.e., 98.

20 A.g.e., 100.

yaşandı. Beş milyondan fazla insan açlıktan öldü.[21] Ama arkasından ekonomi hemen toparlandı. 1922 ve 1923 hasatları çok iyi oldu. Hatta biraz dışsatım bile yapılabildi. Sonuçta NEP, hem köylüye hem de kentliye beslenme güvencesi getirdi. Ama kapitalistleşmenin arazları da belirmeye başladı. Zengin köylüler ("kulaklar") daha da zenginleşti. Kentlerde yeni zenginler türedi ("*nepmen*"). İşletmeler kâr kaygısıyla işçi çıkardıklarından, işsizlik önemli bir sorun haline geldi.[22] Avrupa'da devrim beklentisiyle Mart 1919'da kurulan III. Enternasyonal (Komintern), İngilizler ve Almanlarla ilişkilerin gitgide normalleşmesiyle, kuruluş işlevinden (Ekim Devriminin imdadına yetişecek Avrupa devrimlerini hızlandırma işlevinden), ister istemez uzaklaştı.

Ekonominin yönetiminde hükümete rakip olabilecek tek güç sendikalardı. İç savaş koşullarında bütün yetkilerin tek merkezde toplanması kaçınılmaz olduğundan, bu konuda bir tartışma çıkmadı. Ancak iç savaş devrim hükümetinin zaferiyle sonuçlanınca, 1920'nin son aylarından başlayarak sendika konusu, partiyi en fazla meşgul eden sorun haline geldi. Troçki ile Buharin, askeri bir çalışma disiplini sağlama gerekçesiyle, sendikaların devlet organı haline getirilmesini istiyordu. Tam karşılarında yer alan "İşçi Muhalefeti", sanayinin yönetiminin bütünüyle sendikalara bırakılmasını savunuyordu. Bu konuda orta yolcu olan Lenin, Zinovyev, Kamenev, Rikov ve Stalin ise, sendikaların parti ve devlet dışında kitle örgütleri olarak geliştirilmesi, öz disiplinden eğitime kadar, türlü çalışma sorunlarının çözümünün onlara bırakılması görüşündeydi. En ateşli sözcüsü Aleksandra Kollontay olan İşçi Muhalefeti, sendika sorununu çok daha kapsamlı bir *demokratikleşme programının* parçası olarak görüyordu. Kollontay, işçilerin "sınıf içgüdüsüne" güvenilmesini, merkezden görevlendirilen tek kişinin yönetimi yerine kurullar eliyle yönetimin yerleştirilmesini, her

21 Bu kayıplar, son yılların öteki kitlesel kayıplarına eklendi: Dünya savaşı, 2,5 milyon ölü; iç savaş, 2 milyon ölü; 1918-21 tifüs salgını, 2 milyon ölü. Nicolas Werth, *Histoire de l'Union soviétique de Lénine* à *Staline (1917-1953)* (Paris: PUF, 2013), 14.

22 NEP'in iktisadi sonuçları için, Carr, *Rus Devrimi,* 106-17.

düzeyde serbest seçim yöntemine geri dönülmesini, çok sesliliğe izin verilmesini, her şeyden önce de komünizmin ancak işçilerin kendi eliyle kurulabileceğinin kabul edilmesini istiyordu.[23] Ancak bu görüşler azınlıkta kaldı ve Mart 1921'de toplanan onuncu KP kongresinde, "sendikalist ve anarşist bir sapma" olduğu gerekçesiyle İşçi Muhalefeti bütünüyle mahkûm edildi ve bu görüşün parti üyeliğiyle bağdaşmadığı karara bağlandı.[24]

Yeni devletin yürütme gücü bu şekilde örgütlenip yol alırken, proletarya egemenliğinin esas devlet kurumu olması beklenen sovyetler, umulan gelişmeyi gösteremedi. Bunun başta gelen iki nedeni vardı. Biri, ülke yönetimine bütünüyle egemen olan hükümetin, sovyetlere, Paris Komünü gibi, hem karar alan hem de bunu uygulayan organlar olma olanağını tanımamasıydı. İkincisi ise, hem hükümeti hem de sovyet üyelerinin büyük çoğunluğunu elinde tutan Komünist Partisi'nin, ülke yönetimini doğrudan doğruya üstlenmesiydi. Açık oylamayla seçilen delegelerden oluşan sovyetler, 1917'de, kentlerdeki işyerlerinde ve askeri birliklerde kendiliğinden kurulmaya başlandı ve kırsal bölgelere ancak ondan sonra yayıldı. Sonuçta, tabanda köy sovyetleri bulunan ve adım adım yükselerek çok kademeli bir piramit oluşturan, 1922'de Sovyetler Birliği'nin kurulmasıyla üye cumhuriyetlere de uyarlanan bir yapı kuruldu. Her sovyet, sorumluluk bölgesinde yönetimi üstlenecek bir kurulla, bir üst kademede kendisini temsil edecek delegeleri seçiyordu. Ekim Devrimi, Petrograd sovyetinin Devrimci Askeri Komitesinin yönetiminde gerçekleştirilmişti. Devrimden altı hafta sonra bu komite yerini Çeka'ya bırakarak sahneden çekildi.[25] Devrim tamamlanırken toplanan İkinci Tüm Rusya Sovyetler Kongresi, kendi dışında başlayan devrimi sahiplendi. Temmuz 1918'de kabul edilen anayasa, sözü edilen sovyetler kongresini, Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti'nin en yüce kurumu ilan etti.

23 Robert V. Daniels, *A Documentary History of Communism in Russia* (Burlington, Vermont: University of Vermont Press, 1993), 104-7.

24 Carr, *Rus Devrimi,* 86.

25 Rigby, *Lenin's Government*, 20-1.

Bu kongre kalabalık bir topluluktu. İkinci kongrede 670 olan üye sayısı Lenin döneminin sonunda iki bini aşmıştı. Toplantılar genellikle iki gün ile bir hafta arasında değişen bir sürede biterdi. İlk birkaç kongre kabaca üçer aylık aralarla, birtakım önemli siyasi kararları onaylamak için toplandı. Ocak 1918'de, kurucu meclisten hemen sonra toplanan üçüncü kongre, kurucu meclisin Bolşeviklerce dağıtılmasını onayladı ve sovyetlerle hükümeti (Sovnarkom), ülkenin yegâne meşru siyasi otoriteleri olarak tanıdı. Mart'ta toplanan olağanüstü dördüncü kongre, Brest-Litovsk Antlaşmasını onaylarken, Temmuz'daki beşinci kongre 1918 Anayasasını kabul etti. Kasım 1918'de toplanan altıncı kongreden sonra, kongreler artık yıllık olarak Aralık ayında toplanır oldu. En önemli işleri, hükümetin ve merkez yürütme kurulunun sunduğu raporları tartışmak ve onaylamak, yeni merkez yürütme kurulunu seçmek ve duruma göre, günün siyasi konularında ve örgütlenme sorunlarında çeşitli kararlar kabul etmekti. Mart 1918'de toplanan dördüncü kongrede, üyelik dağılımı şöyleydi: 797 Bolşevik (ve yandaşı), 275 sol Sosyalist-Devrimci (ve yandaşı), sekiz ayrı partiden 132 temsilci ve 22 bağımsız. Aralık 1919'da toplanan yedinci kongrede ise artık üyelerin %97'si Komünist Partiliydi.[26]

Hükümetle sovyetler kongresi merkez yürütme kurulunun ilişkileri karmaşıktı. Daha 30 Ekim'de, yani kurulduktan yalnızca dört gün sonra hükümet, kurucu meclis toplanıncaya dek yasama yetkisini kendisine özgüleyen, merkez yürütme kuruluna ise sadece bu düzenlemeleri askıya alma, değiştirme ya da yürürlükten kaldırma yetkisini tanıyan bir kararname kabul etti.[27] Bu kararname, Lenin'in *Devlet ve Devrim*'de örnek kabul ettiği Paris Komünü modeline aykırıydı. Model, yasama ve yürütme yetkisinin sovyette toplanmasını gerektiriyordu. Ne var ki, o koşullarda yeni bir yürütme yapısı kurmak mümkün görünmedi, hazır durumda bulunan hükümet yapısı devralındı. Temmuz 1918 Anayasası, fiili durumu anayasallaştırmaktan başka bir çıkar yol bulamadı. Bulanık birtakım düzenleme-

26 A.g.e., 161.

27 A.g.e., 162-3.

lerle, yasama ve yürütme alanında her iki kurum da yetkili sayıldı. Hükümet, yetkilerini korumak istiyordu, ama meşruiyet dayanağı olarak, sovyetler kongresini temsil eden merkez yürütme kuruluna da ihtiyacı vardı. İç savaşın başlamasıyla, merkez yürütme kurulu hızla ağırlık kaybetti. Haziran 1918'den sonra, haftada iki olan toplantılarını on beş günde bire indirdi. İç savaşın en azgın olduğu 1919 yılı içinde ise, bu toplantılar yapılmaz oldu.[28]

Savaşın son bulması, Çeka'nın kimi keyfi uygulamalarına ve sovyetlerin yetki yitimine karşı güçlü tepkilerin dile getirilmesine olanak verdi ve bunlar, Aralık 1920'de toplanan Sekizinci Tüm Rusya Sovyetler Kongresi'ne yansıdı. 1921 ve 1922 yıllarında, "fevkalade organların" yetkilerini kısan, sovyetleri güçlendirip merkezi otoritelerle ilişkilerini açıklığa kavuşturan bir dizi yeni yasal düzenleme kabul edildi ve bunları uygulama sorumluluğu merkez yürütme kuruluna verildi.[29] Ayrıca, sekizinci kongrede, sık sık toplanabilecek bir organ oluşturmak üzere, merkez yürütme kuruluna, 17 asil ve 12 yedek üyeden oluşan bir başkanlık kurulu ("prezidyum") seçildi. 1922 yılında bu prezidyum (1921'deki dokuzuncu kongrede asil üye sayısı 15'e düşürülmüştü) altmış beş toplantı yaptı. Ne var ki, merkez yürütme kurulunun yetkilerini canlandırma çabasını, hükümetin yetkilerini sovyetlere kaydırma girişimi olarak değerlendirmek yanlış olur. Çünkü aslında artık yetki hükümette de değildi. Bütün yetkiler partinin yönetim organlarında toplanmıştı ve bu yetkiler, pratik olarak hangisi elverişli görülürse ya hükümet ya da prezidyum eliyle kullanılıyordu.[30]

Menşeviklerle Sosyalist-Devrimciler (S-D) Ekim Devrimine karşı çıkmışlardı. Devrime sahip çıkan İkinci Tüm Rusya Sovyetler Kongresi'nde azınlıktaydılar. Esas olarak Bolşeviklerden oluşan çoğunluk, devrimi onayladı. Buna karşılık Ocak 1918'de toplanan kurucu meclis, devrimi onaylamayı reddetti. Bunun üzerine Bol-

28 A.g.e., 167-9.

29 A.g.e., 173.

30 A.g.e., 174-5.

şevikler kurucu meclisi dağıttılar ve yukarıda belirtildiği gibi, bu kararlarını hemen toplanan üçüncü sovyetler kongresine onaylattılar. Devrimden birkaç hafta sonra (Aralık 1917'de), bir grup sol S-D, partilerinden ayrılıp Bolşeviklerle ittifak kurmuştu. Üç sol S-D, halk komiseri olarak atanmıştı. Ancak, 1918 Mart'ında imzalanan Brest-Litovsk Antlaşmasına, hem Menşevikler hem de S-D'ler şiddetle karşı çıktılar. Üç sol S-D halk komiseri, görevden ayrıldı. S-D'ler açık muhalefete geçtiler. 1918 yazında Moskova'da karışıklıklar çıkardılar, Alman büyükelçisini öldürdüler. Petrograd'da da iki Bolşevik önder öldürüldü ve Lenin'e karşı suikast düzenlendi. Bunun üzerine, Haziran 1918'de, S-D'lerle Menşevikler, "karşı-devrimcilerle açık işbirliği" yaptıkları gerekçesiyle yasaklandı. İç savaş, durumu değiştirdi. Menşevikler, muhalefetlerini sürdürmekle birlikte, Beyaz ordulara ve onları destekleyen dış güçlere karşı çıktılar. Menşeviklerin yasağı Kasım 1918'de, S-D'lerinki ise Şubat 1919'da kaldırıldı. 1919 ve 1920 genel sovyet kongrelerinde, iki muhalefet partisinin delegeleri de söz alabildi, "ama görünüşe göre oy hakları yoktu".[31] İç savaşta birçok Menşevik ve kimi S-D, devrim hükümetinin hizmetine girdi. Bu süreç içinde, iktidarın sürekli baskısı altında bulunan iki partinin üyeleri dağılmaya başladı. İç savaş bitince, NEP'in kabulünün arifesinde, "söylendiğine göre, merkez komitesi üyeleri dahil, 2000 Menşevik tutuklandı."[32] Parti içi muhalefetle birlikte, Menşevik muhalefet de susturuldu. Tutuklananlar daha sonra serbest bırakıldı ve parti önde gelenlerinin yurt dışına çıkmasına izin verildi. S-D'lerin katı bir çekirdeği ise, 1922'de, karşı-devrimcilikle suçlanarak ölüme ya da uzun süreli hapis cezalarına mahkûm edildi. Ancak idam kararları infaz edilmedi.[33]

Mart 1919'da, iç savaşın en kötü günlerinde toplanan Rusya Komünist Partisi'nin Sekizinci Kongresi'nde kabul edilen parti prog-

31 Carr, *Rus Devrimi*, 87-8.

32 A.g.e., 88. E.H. Carr, Rus Devriminin en yetkin tarihçisidir. Kimi zaman böyle belirsiz ifadeler kullanmasının nedeni, iç savaş koşullarında devrimin özgün belgelerinin çok büyük bir bölümünün kaybolmuş olmasıdır.

33 A.g.e., 88.

ramında, "bu zamanda, eksiksiz bir askeri disiplin parti için temel önemdedir" deniyordu.[34] Bu anlayışla parti içinde de bir merkezileşmeye gidildi. Merkez Komitesi'nin görevlerini üstlenmek üzere, Politbüro, Orgbüro ve Sekretarya kuruldu. İç savaşın ortaya çıkardığı ağır ve ivedi sorunların hızla çözülmesinde, bu yeni örgütlenme yararını gösterdi. Politbüro, temel kararların alınmasında, Orgbüro da, personel görevlendirmelerinde ve parti aygıtının işletilmesinde yararlı oldu. Parti kuralları gereğince Merkez Komitesi'nin on beş günde bir toplanması gerekirken, Nisan 1919'da başlayan sekiz ay boyunca, Merkez Komitesi beş ya da altı haftalık aralarla, Politbüro ortalama olarak beş günde bir, Orgbüro ise iki günde bir toplandı. Eylül 1920'den Mart 1921'e dek, iç savaşın kazanılmasından sonra ortaya çıkan genel kriz ortamında parti önderliği önemli konularda fikir ayrılığına düşünce, Merkez Komitesi aşağı yukarı haftada bir toplandı. Ancak anlaşmazlıklar Onuncu Parti Kongresi'nde kesin kararlara bağlandıktan sonra, Merkez Komitesi yine yaklaşık bir aylık aralarla toplanmaya başladı. İki toplantı arasında ise Politbüro, haftada iki kez bir araya geliyordu.[35]

Devlet yaşamında partinin gitgide öne çıkmasında temel önem taşıyan bir etmen, personel konusuydu. Özellikle iç savaş koşullarında güvenilir personel bulmak yaşamsal önem taşıyordu ve elde bulunan görece güvenilebilecek tek ölçüt parti üyeliğiydi. 1920'ye gelindiğinde, Merkez Komitesi büroları ayda yaklaşık bin görevlendirmede bulunuyordu. Ondan sonra da, önemli mevkilere görevlendirmeler hep parti aracılığıyla yapılmaya devam etti. Hükümet üyeleri bile, kendi bakanlıklarındaki görevlendirmelerde Merkez Komitesi'nin resmi görevlilerinin işbirliğine ihtiyaç duyuyordu. Görece kıdemsiz mevkiler için, Merkez Komitesi'nin Kayıt ve Görevlendirme dairesinin onayı yetiyordu. Daha önemli görevler, Sekreterlik ya da Orgbüro kararıyla dolduruluyordu. En üstteki görevlendirmeler ise (halk komiserleri dahil), elbette Politbüro'nun kararıyla gerçekleşiyordu.[36]

34 Daniels, *A Documentary History,* 91.

35 Rigby, *Lenin's Government*, 182.

36 A.g.e., 184-5.

Devlet yönetimini gitgide parti hiyerarşisine tabi kılan gelişme, 1919 ile 1921 arasında tamamlandı. Bu yalnızca personel açısından değil, çeşitli düzeylerdeki uygulamaya ilişkin kararlar açısından da böyle oldu. Devrim Rusyasında parti-devleti o arada kuruldu.

Bu devletin bugünkü anlamda bir diktatörlük olmasında en önemli dönüm noktası, 1921 Mart'ında toplanan Onuncu Parti Kongresi'nin kararları oldu. "Partinin Birliği" başlığını taşıyan karara göre, "her türlü hizipçilik" tamamen yasaklanıyordu. Tartışmalara bütün üyeler serbestçe katılabilirdi. Ama grup "platformları" oluşturulması kesinlikle yasaktı. Karar bir kez alındıktan sonra, buna koşulsuz uyulması gerekiyordu. Bu kuralın çiğnenmesi, partiden atılmayı gerektirebilirdi. O sırada gizli tutulan ve ancak üç yıl sonra açıklanan bir karara göre de, bu kuralı çiğneyen Merkez Komitesi üyeleri bile, üçte iki çoğunlukla karar verildiği takdirde ihraç edilebilirdi. İç savaş sırasında Lenin, "parti diktatörlüğünü" alkışlamış ve "işçi sınıfı diktatörlüğünün parti tarafından gerçekleştirildiğini" savunmuştu.[37] Onuncu kongrenin kararlarıyla, diktatörlük yetkisi, partinin merkez organlarının eline geçmiş oldu.

Lenin, muhtemelen, NEP'le başlatılan kapitalizme kontrollü dönüş hareketinin, yönetimde çok daha sıkı bir birlik gerektirdiğini düşünüyordu. Ancak başlattığı süreç çok tehlikeliydi. Parti liderliği içinde bu tehlikeyi durdurabilecek tek kişi kendisiydi. Ne var ki, bu kararların üzerinden daha yalnızca on dört ay geçmişken, Mayıs 1922'de Lenin'e inme indi. Kısmen felç oldu ve konuşma güçlüğüyle karşı karşıya kaldı. Olağanüstü bir çaba sergileyerek, Ekim ayında görevine döndü. Ancak Aralık'ta durum yine kötüleşti. Mart 1923'te bir kriz daha geçirdi, sağ tarafı felç oldu ve konuşma yeteneğini yitirdi. Hastalığa karşı, inanılması güç bir çabayla savaştı. 1923 güzünde, konuşma yeteneğini kısmen yeniden kazandı ve bastonla yürüyebildi. Ne var ki, 21 Ocak 1924'te son darbe geldi ve beyin kanamasından öldü. Ölmeden önce son çabası gündelik devlet yönetimini partinin elinden almaktı. Çünkü bunun partiyi bürok-

37 Carr, *Rus Devrimi*, 87.

ratikleştirdiğini görmüştü. Düşündüğü çare, Merkez Komitesi'ni deneyimli işçi ve köylü komünistlerle takviye etmek, üye sayısını 50-100 arasında bir sayıya yükseltmek, Komite üyelerine Politbüro toplantılarına yetkili olarak katılma hakkını vermekti. Bu görüşlerini, hastalıkla mücadele içinde, ilk inmeden itibaren yazdırıyordu. Bu yazılar daha sonra "Lenin'in Vasiyetnamesi" olarak adlandırıldı. Sonuna doğru, Stalin'in yarattığı tehlikeyi fark edip parti sekreterliğinden alınmasını istedi. Ancak parti yönetimi, Mart 1923'te toplanan on ikinci kongrede "vasiyetname"nin duyurulmasını uygun görmedi. Bu son savaşımında Lenin Troçki'yle işbirliği yapmaya çalıştı, ama etkili olamadı.[38]

Bolşevik Partisi'nin 1917'de 25 bin üyesi vardı. İç savaşın sonunda bu rakam 600 bine, belki de 700 bine yükselmişti. Mart 1921 kongresinin başlattığı tasfiye çok ciddi tutuldu. 1924'te üye ayısı 350 bine inmişti. Lenin'in ölümü üzerine 240 bin yeni üye alındı. Kitle halindeki bu yeni alımı ve bununla birlikte yürütülen tasfiyeleri, başında Stalin'in bulunduğu parti sekreterliği gerçekleştirdi.[39]

Bundan sonrasını Stalin'in kurnazlığı ve partinin öteki önderlerinin inanılmaz basiretsizliği belirledi. Hiçbiri, Stalin'in işi nerelere vardırabileceğini tahmin edemedi. 1925'te toplanan on dördüncü parti kongresinde, Stalin Buharin'le birleşip Kamenev'le Zinoviev'i alt edince Troçki seyirci kaldı. Ne var ki, 1926'da artık yazılarını *Pravda*'da yayınlatamaz hale gelmişti. Partideki görevlerini arka arkaya kaybetti ve sonunda partiden de atıldı. Aralık 1927'de on beşinci kongre toplandığında, artık Troçki ile Zinoviev parti üyesi değildi. 1927'de Alma-Ata'ya sürüldü. 1929'un Ocak ayında ise, Odesa'dan bir gemiye bindirilip yurt dışına (İstanbul'a) gönderildi.[40]

Ne var ki, siyasi üstünlük Stalin'e yetmedi. 1936-1938 arasında, savcı Vişinski'nin işbirliğiyle gerçekleştirdiği düzmece Moskova yargılamalarında, Lenin zamanından kalma bütün parti önderlerini yok

38 Rigby, *Lenin's Government*, 218-22.

39 Carr, *Rus Devrimi,* 127-9.

40 A.g.e., 237.

etti. Zinovyev ile Kamenev 1936'da, Radek, Piatakov vb. 1937'de, Buharin ile Rikov, Troçkist Rakovski ve Krenstinski'yle birlikte 1938'de "yargılandı". Suçlamalar en hafif tabiriyle, "akıl almaz" nitelikteydi. Sanıklar, ta başından beri yabancı ülkelerin ajanı olmakla, SSCB hükümetini devirip ülkeyi parçalamayı istemekle, Lenin'i öldürmeyi planlamakla vb. suçlandılar. Hemen hemen hepsi de suçunu "itiraf etti". Sonuçta Lenin'le birlikte partiyi omuzlamış olan ne kadar önder varsa hepsi kurşuna dizildi.[41] 1940'ta da Troçki, sığındığı Meksika'da bulunup kafasına balta indirilerek öldürüldü. Böylece, sönümlenecek devlet projesiyle çıkılan yolculuk, tarihte az görülür bir canavar-devlet yaratılmasıyla sonuçlandı.

Peki bu devlet nasıl nitelenebilirdi? Buna "devlet kapitalizmi" demek, bana "kuramsal bir olanaksızlık" gibi görünüyor. E.H. Carr'ın haklı olarak dediği gibi, "Girişimcilerin, işsizliğin, serbest piyasanın olmadığı, işçinin yarattığı artık değere el koyan bir sınıfın bulunmadığı, kârın tamamen ikincil bir rol oynadığı, fiyat ve ücretlerin arz-talep yasasına konu olmadığı bir kapitalizm, anlamlı bir değerlendirme çerçevesinde kapitalizm olarak nitelenemez."[42] Peki buna Troçki'nin dediği gibi, "yozlaşmış işçi devleti" denebilir miydi? Belki. Şu anlamda ki, 1985'te Gorbaçov iktidara gelip partiye ve devlete son öldürücü darbeyi vurana dek, bu devleti yeniden işçi devleti haline getirme olanağı vardı. Bunun için Gorbaçov'un yaptıklarının tam tersini yapmak gerekirdi. Rejim düşmanlarına ideolojik mücadele kapılarını sonuna dek açmak yerine, yenileşmeye parti içinden başlanmalı, toplum içinde parti üyelerinin tüm ayrıcalıklarına son verilmeli, parti bir ayrıcalıklılar kulübü olmaktan çıkarılıp bir gönüllü hizmet örgütü haline getirilmeli, burjuva örneğine göre bir çokparti düzeni kurulacağına, ayrıcalıkları elinden alınmış komünist parti üyelerinin başka görüşteki adaylarla *bireysel olarak* yarışacakları koşullar yaratılmalı, bir burjuva devlet yapısı kurma yerine var olan sovyet yapısı canlandırılmalı, eleştiri kapılarını kontrollü bir biçimde öncelikle proletarya sözcülerine açmalı, müttefikler eli

41 Daniels, *A Documentary History,* 212.

42 Carr, *Rus Devrimi,* 264.

kolu bağlı olarak düşmana teslim edilmemeliydi, vb. Yıkıldığı sırada, "sosyal devlet" nitelikleri açısından, SSCB hâlâ Batılılar dahil, yüz milyonlarca dünya emekçisinin imreneceği bir düzendi. Kapıları cesaretle açıp dünyaya "hodri meydan" demek bile, yapılan sabotajdan çok daha başarılı sonuç verebilirdi. Sovyetler Birliği kendiliğinden yıkılmadı, yıkılması kaçınılmaz değildi; başta genel sekreteri olmak üzere, kendi parti sorumlularının eliyle yıkıldı.

Sonuç

Sosyalizm bitmiş midir? Böyle bir soru, "evrim bitmiş midir?" sorusuna benzer. Tümüyle akıl dışıdır. Buna evet demenin anlamı, kapitalizmin sonsuza dek yaşayacağını kabul etmektir. Oysa kapitalizm artık ömrünün sonuna gelmiştir. *Komünist Manifesto*'nun öngörüsü gerçekleşmiş, dünya bir avuç süper zengin ile esas olarak emeğiyle geçinen milyarlarca insan arasında bölünmüştür. Bugün yalnızca beş kişinin serveti, dünya nüfusunun yarısının servetine eşittir. Bu korkunç gelir ve servet eşitsizliğinin yanı sıra, kâr hırsı artık yeryüzünde yaşamın devamını tehdit etmeye başlamıştır. Öte yandan, günümüzde emeğin verimliliği öylesine yükselmiştir ki, ücretli çalışmanın nesnel gerekçesi kalmamış, sadece gönüllü çalışmayla bütün dünya nüfusunun asgari ihtiyaçlarını karşılamak mümkün hale gelmiştir. Kısacası, kapitalizm artık nesnel olarak dayanaksız kalmıştır. İnsanlığın sırtında kamburdur. Süregitmesi, tüm dünya için tek sözcükle felaket demektir. Günümüzde sosyalizm, en ivedi gereksinim olarak, dünya gündeminin birinci maddesidir.

Ancak bunun *içeriği,* hiç kuşkusuz, geçmişte görülenlerden ve kurgulananlardan çok farklı olacaktır. Bu, *bugünün dünyasının* gerektirdiği bir sosyalizm olacaktır. Bugünün dünyasının çok ilginç bir özelliği de, yalnızca kapitalizmin değil, *devletin de* sonunun gündeme gelmiş olmasıdır. Evet, yalnızca kapitalizm beş yüz küsur yıllık ömrünü doldurmuş değil, devlet de, yine Marx'ın öngörüsüne uygun olarak, beş bin küsur yıllık ömrünün sonuna gelmiştir. Çünkü bilimsel anlamıyla sosyalizm, bildiğimiz devletle asla bağdaşmaz.

Sosyalizm olacaksa, bugünkü anlamıyla devlet de ortadan kalkacak demektir. Çağımızı bu denli ilginç kılan şey de, tarihin tektonik levhalarının böyle büyük bir kırılma noktasına gelip dayanmış olmasıdır. Bunun kaynağında, tarihin gördüğü en devrimci, en yıkıcı, en dönüştürücü, en dengesiz üretim biçimi olan kapitalizm vardır. Bu sıkışıklığı aşamazsak, kapitalizmden ve devletten bir an önce kurtulamazsak, insanlığın geleceği son derece karanlıktır.

Gündemdeki sosyalizmin ne gibi öğeler içerebileceği aşağı yukarı bellidir: Nükleer silahlardan başlamak üzere *genel ve kontrollü* bir silahsızlanma, çokuluslu askeri birlikler kullanarak var olan *bütün silahlı çatışma ve savaşları durdurma*, en büyüklerinden (örneğin yeraltındaki servetlerden) başlayarak üretim araçlarının *dünya toplumunun sahipliğine devri*, dünyayı bitiren tüketim çılgınlığına ve bunu besleyen savurgan üretime son verme, *yenilenebilir enerji dışında enerji kullanmama*, en yoksullardan başlayarak dünyadaki herkesin en temel ihtiyaçlarının *bedelsiz olarak karşılanması,* ilk adımda pratik bir çözüm olarak herkese eşit bir *dünya yurttaşlığı ücreti* bağlanması, üretimde *ve toplumsal hizmetlerde* ücretsiz gönüllü çalışmanın örgütlenmesi, ücretli çalışmanın ancak *zorunluk halinde ve geçici olarak* kabul edilmesi, *zevkine çalışma* bilincinin yaygınlaştırılması, orduların, emniyet güçlerinin, merkezi devlet yönetim aygıtlarının dağıtılması.

Bütün bu söylenenlerin *maddi koşulları bugün oluşmuş durumdadır*. İnternetten sonra, yasama organlarının nesnel varlık gerekçesi ortadan kalkmıştır. Yönetilenler tercihlerini *hemen ve doğrudan doğruya* belirtebileceklerine göre, temsil kurumlarına artık ihtiyaç yoktur. Merkezi yönetim kurumlarının da varlık gerekçesi kalmamıştır. Hangi ihtiyaç söz konusu ise, hem dünya hem de ülke çapında buna uygun *ayrı yapılar* kurmak ve bunları yönetilenlerin denetiminde tutmak en elverişli çözümdür. Örneğin silahsızlanma vb. konularda Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu gibi kurumlar çok işe yarayabilir. Asayiş gibi, esas olarak yerel düzeyde çözülebilecek sorunlar bu düzeye bırakılmalıdır. Ülke çapında örgütlenmesi ge-

reken işler ise, toplu olarak bir merkezi gücün yetkisine gerek kalmadan, ayrı ayrı oluşturulacak yapılar tarafından yürütülmelidir. Bütün hesaplar meydanda olmalı, herkes bilgilenebilmeli, herkes fikrini söyleyebilmelidir. Her yapı için, yine seçimle denetim kurulları oluşturulmalıdır. Görevliler bütün ilgililerin oyuyla seçilip gerektiğinde dönemleri tamamlanmadan değiştirilebilmeli, kararlar da yine bütün ilgili seçmenlerce alınmalıdır. Yargı görevi de bu anlayışla örgütlenmelidir. Bu hizmeti yürütebilecek olan adaylar herkesin görüşüne açık kurullarca belirlenip belli bir süre görev yapmak üzere, o yargı çevresinde oturanlarca seçilmeli ve gerektiğinde yine seçmenlerinin oyuyla görevden alınabilmelidir.

Bu dönüşümlere kimin nasıl ön ayak olacağı konusuna gelince, bunun hazır bir reçetesi olamayacağı açıkça görülmelidir. 1906'da yazdığı "Gerilla Savaşı" makalesinde Lenin'in dediği gibi, "durum değişince, dönemin eylemcilerince bilinmeyen yeni mücadele biçimleri *kaçınılmaz olarak* ortaya çıkar. … Marksizm, kitlelerin pratiğinden öğrenir… Gelişimin belli bir aşamasında söz konusu hareketin somut durumunun ayrıntılı bir incelemesini yapmadan, belli bir mücadele yolunun kullanılıp kullanılmayacağı sorusuna evet ya da hayır yanıtını vermeye kalkışmak Marksizmi bütünüyle terk etmek anlamına gelir."[43] Dolayısıyla, bugün için devrimcilerin en ivedi görevlerinden biri, son yıllarda kapitalizmin karşılaştığı kitle protestolarını ve toplumsal güç dengelerini yakından inceleyip bunlardan somut sonuçlar çıkarmaya çalışmaktır. Bunun yanı sıra, bu düzenin artık böyle devam edemeyeceğini gören aydınlar da, yeni düzenin nasıl bir şey olabileceğini kurgulamaya çalışmalıdır. Bugün artık hayal etmek, devrimci bir görev haline gelmiştir.

43 Alan Shandro, *Lenin and the Logic of Hegemony* (Leiden/Boston: Brill, 2014), 249.

Kaynakça

Alan Shandro, *Lenin and the Logic of Hegemony* (Leiden/Boston: Brill, 2014).

Cem Eroğul, *Devlet Nedir?*, 2. basım (İstanbul: Yordam Kitap, 2017).

Edward Hallet Carr, *Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi*, çev. Levent Cinemre (İstanbul: Yordam Kitap, 2011).

Friedrich Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, 8. baskı, çev. Kenan Somer (Ankara: Sol Yayınları, 1987).

Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, 2. basım, çev. Kenan Somer (Ankara: Sol Yayınları, 1977).

Hal Draper, *The "Dictatorship of the Proletariat" from Marx to Lenin* (New York: Monthly Review Press, 1987).

Karl Marx, "Fransa'da Sınıf Mücadeleleri", *Fransız Üçlemesi*, çev. Erkin Özalp (İstanbul: Yordam Kitap, 2016), 13-138.

Karl Marx, "Fransa'da İç Savaş", *Fransız Üçlemesi*, çev. Erkin Özalp (İstanbul: Yordam Kitap, 2016), 287-463.

Karl Marx - Friedrich Engels, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, 3. basım, çev. M. Kabagil (Ankara: Sol Yayınları, 1989).

Karl Marx - Friedrich Engels, *Komünist Manifesto ve Hakkında Yazılar*, 4. basım, çev. Nail Satlıgan (İstanbul: Yordam Kitap, 2010).

Nicolas Werth, *Histoire de l'Union soviétique de Lénine* à *Staline (1917-1953)* (Paris: PUF, 2013).

Peter Hudis - Kevin B. Anderson, *Rosa Luxemburg Kitabı, Seçme Yazılar*, çev. Tunç Tayanç (Ankara: Dipnot Yayınları, 2013).

Robert V. Daniels, *A Documentary History of Communism in Russia* (Burlington, Vermont: University of Vermont Press, 1993)

T. Harry Rigby, *Lenin's Government: Sovnarkom 1917-1922* (Cambridge: Cambridge University Press, 1979).

V. İ. Lenin, *Devlet ve Devrim*, çev. M. Halim Spatar ve Celal Üster (İstanbul: Yordam Kitap, 2016).

Devlet ve Devrim'in Doğuşu*

Marian Sawer

Her aşçıya bile
öğreteceğiz
devleti yönetmeyi!

V. Mayakovski, "Vladimir İlyiç Lenin"

çelik bir diktatörlüktür–
zaferin anahtarı.

V. Mayakovski, "Vladimir İlyiç Lenin"

Mayakovski'nin methiyesi, *Devlet ve Devrim*'in ütopik özlemlerinden tutun da 1917 öncesinde ve sonrasında Lenin'in zihnini çok meşgul eden örgütsel zorunluluklara varıncaya kadar, Lenin'in mirasındaki farklı unsurları yakalıyor. *Ütopik* unsurlar, Lenin'in o harika 1917 yılında Sol Marksizmle yakınlaşmasından kaynaklanıyordu. Bu yakınlaşma, aşağıdan yükselen maksimalist özlemler dalgasıyla aynı zamana rastladığı için, Bolşevik Devriminin başarısında ve Devrimin kuramsal manifestosu olarak *ölümsüzleş*en *Devlet ve Devrim*'de yansımasını buldu.

Lenin'in 1917'deki yazıları ile o dönemden önce ve sonra ifade ettiği örgütsel inançları arasında var olan gerilim sık sık dile getirilmiş-

* "The Genesis of *State and Revolution*", *Socialist Register*, 14 (1977): 209-227.

tir.[1] Belki de yeterince araştırılmayan husus ise Lenin'in 1917'deki duruşunun, ne dereceye kadar, Çarlık Rusyasının çökmesiyle ortaya çıkan devrimci olasılıklara ilişkin katıksız taktik kavrayıştan ziyade, Marksist kurama ilişkin yaptığı kişisel tekrar değerlendirmeden (Şubat Devrimi öncesinde yaptığı değerlendirmeden) kaynaklandığıdır. Başka bir söyleyişle ve başka bir terminolojiyle, *Devlet ve Devrim*, hem belirli bir siyasal konjonktürün hem de belirli bir kuramsal konjonktürün ürünüydü.

Lenin'in yaptığı kuramsal tekrar değerlendirmenin ve bunun doğurduğu uzun erimli sonuçların arka planı, Alman sosyal demokrasisinin özellikle 1905'ten sonra gelişmiş olan Sol kanadında aranmalıdır. Alman Solu, sosyalist hareketin bürokratikleşmesini ve radikallikten uzaklaşmasını eleştirirken, bu problemlerin yanıtlarını bulmak için 1905 Rus Devriminin deneyimlerinden yararlandı. Hareketin bürünmüş olduğu bürokratik, merkezî ve otoriter biçimler (sonuç olarak, örgütün kendini idame ettirmesinin bir kesin buyruğa dönüşmesi), kitlesel örgütlenmenin özünde yatan eğilimler ilgili hiçbir şey kanıtlamıyordu: Bunlar sırf kapitalist çevrenin yarattığı bir refleksti ya da buna verilen mantıklı bir örgütsel yanıttı. 1905 Rus Devrimi, burjuva örgütlenme tarzlarının özünde bulunan kendi kendini idame ettirici biçimlerden işçi hareketinin kaçınabileceğini ortaya çıkardı. Solun gözünde, 1905 olayları, kitlelerin devrimci bir durumda mevcut örgütlenme biçimlerini devre dışı bırakabilme ve Marksist anlamda sosyalizmin gerçekleştirilmesini sağlayabilecek yapısal araçları yaratabilme yeteneğini ortaya koydu. 1905'te kitleler, halk egemenliğinin anlamını Marx'ın gösterdiği doğrultuda genişletebilen, yani toplumsal karar verme sürecine kitleleri doğrudan doğruya katarak siyasal öz-belirlemenin koşullarını yerine getirebilen yeni devrimci doğrudan demokrasi biçimlerini kendiliklerinden yaratmışlardı.

1 Bkz. örneğin Robert V. Daniels, "The State and Revolution: A Case Study in he Genesis and Transformation of Communist Ideology", *The American Slavonic and East European Review,* XII (1953), 22-43; Daniel Tarschys, "The Commune-State: Lenin's Instant Utopia", *Beyond the State: The Future Policy in Classical and Soviet Marxism* (Stockholm: Laromedelsforlaget, 1971), 110-134.

Alman sosyal demokrasisinin kuramsal doruğu sayılan Kautsky, Luxemburg'un ve Bremen Solunun 1905 olaylarına getirdikleri yoruma sert tepki göstermişti. Kautsky, kitlelerin doğrudan eylemiyle parlamenter sistem alaşağı edildiği için değil, öyle bir sistem bulunmadığı için, Rus Devriminin parlamenter faaliyet alanı dışında meydana geldiğini savunuyordu. Bu, bir proleter mücadele biçiminin dışavurumu ya da bir sosyalist devrimin alacağı biçim olmaktan çok, Rusya'daki siyasal koşulların proleter devrimi için henüz olgunlaşmış olmadığının bir kanıtıydı.[2] Kautsky şöyle sürdürüyordu:

> Eğer Almanya'da bizler, Rusya'nın 1905'teki durumuna –savaşın utanç verici şekilde kaybedildiği, ordunun anarşi içinde olduğu, köylülüğün devrim yaptığı bir duruma– gelseydik, o zaman kitlesel greve gerek duymazdık... O zaman sosyal demokrasi ve sendika örgütleri, genel kargaşa ortamı içinde biricik sarsılmaz kayalar olduklarını ortaya koyarlardı. O zaman, şimdiye kadar egemenliği elinde tutan çevreler, halkın gazabından korunmak için, gönüllü olarak iktidarlarından vazgeçerler ve kendilerini sosyal demokrasinin korumasına teslim ederlerdi.[3]

1912'de, Hollandalı Marksist (ve Alman Solunun seçkin mensubu) Anton Pannekoek ile Kautsky arasında sosyalist hareketin devletle ilişkisi konusundaki tartışmanın seyri içinde, ortodoks Alman sosyal demokrasisi ile onun Sol kanadı arasındaki kuramsal farklılıklar netleşti ve keskinleşti. Pannekoek'in savunduğuna göre, emperyalizm çağının yarattığı koşullar altında parlamentolar gitgide güçsüzleşirken, işçi hareketinin büyüyen gücü yanlış yönlendiriliyor ve çarçur ediliyordu.[4]

Alman Solunun diğer mensupları gibi Pannekoek de Marx'ın Paris Komünü öncesi dönemde cevaz vermiş olduğu örgütlenme biçimlerinin, yani parlamenter ve sendikal faaliyetlerin şeyleştirilmesi ve fetişleştirilmesi saydığı durumu eleştiriyordu. Solun gözünde, bu biçimler, burjuva sistemi hâlâ yükseliş evresindeyken proleter ha-

2 Karl Kautsky, *Der politische Massenstreik* (Berlin: Hans Weber 1914), 197 vd.

3 A.g.e., 202 vd.

4 Anton Pannekoek, "Massenaktion und Revolution", *Die Neue Zeit,* Jg. XXX (1912), ii, 541 vd.

reketin gereksinimlerini yansıtıyordu. Proleter örgütleri, burjuvaziye özgü dolaylı temsil mekanizmalarını, bürokrasi aygıtını ve toplu sözleşme pazarlığını benimsemekle, burjuva sistemi hâlâ varlığını koruyorken proletaryanın o sistem içindeki konumunu iyileştirmeye hizmet etti.[5] Emperyalizmin gelişmesinin işaret ettiği burjuva düzeninin gerileme döneminde, bu türden proleter örgütlenme biçimleri hem proletaryanın çıkarları için etkili eylemin önüne hem de sosyalist bir topluma uygun yapıların yaratılmasının önüne somut bir engel olarak dikildi. Emperyalizm koşulları altında, proletarya zorunlu olarak parlamento dışı kitlesel eyleme gitgide daha çok başvurmalı, burjuva devletine gerçek bir alternatif sunan proleter bir iktidar yapısını mücadelenin akışı içinde yaratmalıydı.[6] (Dikkat: "ikili iktidar" kavramının ön tasarımı.)

1912'de Pannekoek'e göre proleter mücadelenin doruğu, devlet iktidarının *yok edilmesi*ydi. "Proletaryanın mücadelesi, basitçe, hedef olarak devlet iktidarı için burjuvaziyle girişilen bir mücadele değil, devlet iktidarına karşı bir mücadeledir."[7] Alman sosyal demokrasinin devlet yönelimli geleneğine cepheden yapılan bu saldırıya Kautsky'nin verdiği yanıt şöyleydi:

> Siyasal mücadelemizin amacı, şimdiye kadarki amacın hâlâ aynısıdır: Parlamentoda çoğunluğu kazanarak ve parlamentoyu yönetimin hâkimi yaparak devlet iktidarını ele geçirmek. Devlet iktidarını yok etmek değil.[8]

Kautsky'nin devleti olumlaması, uzmanlaşmış bürokrasileri modern topluma özgü bir gelişme olarak kabul eden ve demokrasiyi, dolayısıyla da sosyal demokrasiyi, bürokrasinin kaldırılması olarak değil, bürokrasiler çoğulluğu olarak gören genel duruşunun bir parçasıdır. Bizatihi sendika ve parti bürokrasilerinin (o "sarsılmaz

5 Pannekoek'in bu savla ilgili sonraki sunumu için bkz. Anton Pannekoek, *Weltrevolution und Kommunistische Taktik* (Viyana: Verlag der Arbeiter-Buchhandlung, 1920); Serge Bricianer, haz., *Pannekoek et les conseils ouvriers* (Paris, E.D.I., 1969), 176 vd.

6 Pannekoek, "Massenaktion", 544 vd.

7 A.g.e., 543 vd.

8 Karl Kautsky, "Die neue Taktik", *Die Neue Zeit*, Jg. XXX (1912), ii, 732.

kayalar"ın), devlet iktidarı için burjuvaziye karşı ve devletin kendisine karşı yürütülen eş zamanlı mücadelede pekâlâ yok edilebilecek gelip geçici kurumsal biçimler oldukları yolundaki önermeye ("bir toplumsal simya başyapıtı"), Kautsky şiddetle karşıydı. Burjuva devletinde siyasal bürokrasinin, "kendine ait çıkarları bulunan ve bunları burjuvazi pahasına olsa bile gerçekleştirmeye çalışan başlı başına bir sınıf" hâline geldiği yolunda Pannekoek'in dile getirdiği görüşü de paylaşmıyordu.[9] Bu görüşten çıkan sonuca göre, böyle bir bürokrasinin kendisi, proletaryanın çıkarlarına zıt çıkarlara sahip bir sömürücüler sınıfı oluşturduğu için, proletarya böyle bir bürokrasiyi basitçe öylesine devralamazdı.

Lenin'in bu tartışma esnasındaki tutumu olsa olsa ilgisizlik diye tanımlanabilir. Lenin 1912'de Pannekoek'in ve Kautsky'nin makalelerinin kesinlikle farkındaydı,[10] ama öyle anlaşılıyor ki, Pannekoek'in makalesini 1917 başına kadar okumamıştı.[11] Aşağıda görüleceği gibi, Lenin, burjuvazinin devrimle ve *şiddetle* devrilmesi yerine devlet erkinin barışçıl yolla tesliminin gerçekleşebileceğine ilişkin Kautsky'nin öne sürdüğü görüşleri eleştirmesine rağmen, Ocak/Şubat 1917'ye kadar, Kautsky'nin devlet konusundaki görüşlerinin Marksist doğru çizgiyi temsil ettiğini düşünüyordu. Devlet erkinin proletarya tarafından ele geçirilmesi ve sonra sosyalizmi yaratmak için kullanılması gerektiği görüşünün devlete ilişkin doğru Marksist tavır olduğu konusunda Kautsky ile aynı görüşteydi.

Lenin'in 1917'ye kadar olan dönemde Paris Komünüyle ilgili yazıları ve konuşmaları, onun, sosyalizm ile devlet arasındaki ilişkiye Kautsky'nin getirdiği ortodoks yorumu kabul ettiğini yansıtmakta-

9 Anton Pannekoek, *Die taktischen Differenzen in der Arbeiterbewegung* (Hamburg: Verlag 0, 1973), 86-87. Bu çalışma, bir yanda reformist ve diğer yanda anarşist eğilimlerin, işçi hareketine proleter olmayan unsurların katılmasından kaynaklandığını göstermeye yönelik bir girişimdir. Kapitalizme karşı ortak duruşları nedeniyle harekete katılan bu unsurlar (a) küçük burjuvaziden ve (b) "yeni orta sınıf"tandı. Sanayi proletaryasında farklı amaçlar güden üçüncü bir unsur da "işçi aristokrasisi"ydı.

10 V. I. Lenin, "To L. B. Kamanev" [6 Eylül 1912], *Collected Works,* cilt 43, 3. basım (Moskova: Progress, 1977), 297.

11 V. I. Lenin, "To Inessa Armand [27 Şubat 1917], *Collected Works,* cilt 43, 613.

dır. Bu dönem boyunca Lenin, Sol tutumların temel taşı olan metnin, yani Marx ve Engels'in *Komünist Manifesto* siyasal programına 1872 tarihli "Önsöz"e yaptıkları eklemenin farkında olduğunu hiç belli etmedi. "Önsöz"e göre: "... bu program bazı ayrıntılarda eskimiştir. Komün özellikle bir şeyi ispatlamıştır: 'İşçi sınıfı devlet çarkına hazırdan el koyup onu kendi amaçları için kullanamaz.'" Yine de Lenin, proletaryanın eski bürokratik aygıt yerine bir "yeni tip devlet"i koyması gerektiğinin Komünden çıkan gerçek ders olabileceğini 1917 öncesi yazılarında asla bir kez bile teslim etmedi; kaldı ki Rusya'da sovyet hareketinin bu "yeni tip bir devlet"in başka bir cisimleşmesini temsil edebileceğini teslim etsin. Lenin, proletarya diktatörlüğünün kurumsal biçimlerinin müjdecileri olarak sovyetler ile Paris Komünü arasında herhangi bir yakın bağın varlığını Ocak 1917'den önce hiçbir zaman tanımadı.

Lenin, 1905 olayları sırasında kentlerde beliriveren sovyet hareketinin kendiliğinden ve partisiz karakterine güven duymuyordu. Şöyle yazmıştı: "İşçi Vekilleri Sovyeti bir işçi parlamentosu değildir ve bir proleter özyönetim organı hiç değildir, ama belirli amaçları gerçekleştirmek için mücadele eden bir örgütlenmedir."[12]

Bununla birlikte, sınırlı ve özgül karakterde olmasına rağmen, Paris Komününden çıkarılması gereken ilintili bir ders daha vardı:

> 1871'in büyük kavga insanlarından alıp benimsememiz gereken, "Komün" sözcüğü değildir; onların her sloganını körü körüne tekrar etmemeliyiz; yapmamız gereken, Rusya'daki devlet işleriyle ilişkili ve "devrimci bir proletarya ve köylü diktatörlüğü" sözcüklerinde formüle edilebilecek olan programsal ve pratik sloganları seçip ayırmaktır.[13]

Yani Lenin, proletaryanın, burjuvazi hâlihazırda gerici bir siyasal güç olup çıkmışken burjuva partilerinin önderliği altında ya da onlarla ittifak yaparak değil, kendi önderliği altında küçük burjuvaziyle itti-

12 V. I. Lenin, "Socialism and Anarchism" [Kasım 1905], *Collected Works*, cilt 10, 4. basım (Moskova: Progress, 1978), 72.

13 V. I. Lenin, "Concluding Paragraph To The Article "The Paris Commune and the Tasks of The Democratıc Dictatorship" [17 Temmuz 1905], *Collected Works,* cilt 9, 4. basım (Moskova: Progress, 1977), 141.

fak yaparak bir demokratik devrim gerçekleştirmek durumunda kalabileceğini ortaya koymak için Paris Komününden yararlanıyordu. 1871'de "Komünün yerine getirmesi gereken gerçek görev, öncelikle, sosyalist diktatörlüğü değil, demokratik diktatörlüğü başarmaktı."[14]

Belirli tarihsel koşulların sonucu olarak proletaryanın, burjuva demokratik cumhuriyeti gerçekleştirilmeden önce iktidarı almak zorunda kalabileceği yolundaki tezini kanıtlamak için Troçki de o dönemde Komünden yararlandı, ama Lenin gibi o da Komünün yapısında özel bir kurumsal anlam görmedi.[15]

Paris Komününün 1905-1906 sonrasında Lenin'in zihnini kurcalayan başka ve oldukça farklı bir yönü de milli savaşlar ve iç savaşlar arasındaki bağla ilişkiliydi (Komün, proleter mücadelesinin belirli bir aşamasında silahlı iç savaşın gerekliliğini göstermek açısından da Lenin için önemliydi). Paris Komünü, milli savaşların nasıl gelecekte iç savaşa yol açmasının beklenebileceğini ortaya koymuştu. Bununla birlikte, Komüncülerin kendileri yanlış yurtseverlik hayallerinden zarar gördüler; bu onların yenilmelerine katkıda bulundu. 1908'deki Lenin'e göre, Komüncüler, "milli aşağılanmanın sorumluluğunu taşımayı burjuvaziye bırak[malıydılar] –proletaryanın görevi, burjuvazinin boyunduruğundan emeğin sosyalist kurtuluşu için savaşmaktı."[16]

Zimmerwald Solunun daha sonra dile getirdiği devrimci bozgunculuğun çekirdeği buradaydı. Lenin'in kendisi, 1915 ve 1916 yılları boyunca yorulmak bilmez bir çabayla, makalelerinde sıklıkla Paris Komününü örnek göstererek, bu konuyu gündemde tutacaktı. Emperyalist savaşın yükünü proletaryanın sırtından atmanın tek yolu, iç savaştan geçiyordu.

> Bugünkü emperyalist savaşın bir iç savaşa dönüştürülmesi, biricik doğru proleter slogandır, Komünün deneyimi bunu göstermiştir ve

14 A.g.e., 141.

15 Leon Trotsky, "Preface to Marx", *The Paris Commune* (St. Petersburg, 1906), X-XI. Lunaçarski ve Lenin tarafından yayına hazırlananlar da dâhil, *Fransa'da* İç Savaş'ın o dönem Rusça yayınlanan on farklı basımından birisi.

16 V. I. Lenin, "Lessons of the Comunne" [1908], *Collected Works,* cilt 13, 4. basım (Moskova: Progress, 1978), 476.

> yüksek düzeyde gelişmiş burjuva ülkeleri arasındaki bir emperyalist savaşın tüm koşullarından mantıksal olarak bu çıkmaktadır.[17]

Burjuvazinin iktisadi çıkarları ile emperyalist siyasetlerin böylesine çözülmez şekilde iç içe dokunduğu bir zamanda, sahici bir demokratik barış ancak iç savaşla başarılabilirdi.

Lenin'in emperyalizme karşı burada özetlenen duruşu, onu Avrupa Sol Marksizmiyle yakın ilişki içine soktu; örneğin, Anton Pannekoek, Zimmerwald Solunun kuramsal dergisi *Verbote*'yi yayınlayanlardan biriydi. Bununla birlikte, Lenin, devlete ilişkin Kautskyci anlayışı büyük bir isteksizlikle terk etti ve Bolşevik yoldaşı Nikolay Buharin bu konuda ondan önce davrandı.

Buharin, *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi* adlı kitabını 1915'te bitirmişti. O kitapta ileri sürdüğü önermeler (Hilferding'in büyük ölçüde radikalleşmiş bir yorumu ve Lenin'in ertesi yıl kaleme alacağı daha ünlü kitapçığın öncüsü), emperyalizm çağında burjuva devletini "devlet kapitalizmi" olarak betimleyen nitelendirmeyi kapsıyordu. Buharin'e göre, kapitalist ekonominin tekelleşmesi ve tröstleşmesi, Hilferding'in eserinin 1910'da yayınlanmasından beri hızla ilerlemişti. Devlet, ekonominin doğrudan örgütleyicisi olup çıkmıştı, ulus-devlet bünyesinde üretimi düzenliyor ve diğer devlet kapitalizmleriyle rekabete girerek, Marx'ın zamanında bireysel kapitalistler arasında süren ölüm kalım mücadelesiyle aynı türden bir mücadele yürütüyordu. Bu ise devletin ve ekonominin askerileşmesi, çılgınca bir silahlanma yarışına girilmesi anlamına geliyordu. Dolayısıyla, mali sermayenin egemenliği hem emperyalizmi hem de militarizmi ima ediyordu.[18]

Devletin, üretimde üstlendiği rol sayesinde devasa güç kazandığını ifade eden devlet kapitalizmi kavramı, Buharin'in derhâl devlet erki ve sosyalist hareketin onunla ilişkisi sorunu üzerinde çalışmaya koyulmasına yol açtı. Eğer devlet, proletaryanın doğrudan sömürü-

17 V. I. Lenin, "The War and Russian Social-Democracy (1914)", *Collected Works*, cilt 21, 2. basım (Moskova: Progress, 1974), 34.

18 Nikolai Buharin, *Imperialism and World Economy* (Londra: Merlin Press, 1972), 127.

cüsü hâline gelmişse ve halkı, askerî aygıtın ihtiyaçlarına acımasızca feda eden bir "modern Leviathan" olup çıkmışsa, o zaman sosyalist hareketin amacı, öteden beri kabul gören, bu devlet erkinin ele geçirilmesi olamazdı. Hareketin amacı, daha çok, Avrupalı Sol Marksistlerin ifade ettiği gibi, devlet aygıtını ezmek, o aygıta tam ve kesin olarak karşı çıkmak olmalıydı. Bu sırada Buharin, Pannekoek'in "Emperyalizm ve Proletaryanın Görevleri" konusundaki yeni bir makalesine katkıda bulundu; bu makale ile Buharin'in Temmuz 1916'da bitireceği "Emperyalist Devlet Kuramına Doğru" başlıklı makale arasında birçok benzerlik vardı. Buharin bu makaleyi Lenin'e sundu, çünkü Lenin, editörlüğünü yaptığı *Sotsial Demokrat Sbornik* dizisine koymak üzere ondan "bir irdeleme makalesi" istemişti.

Lenin'in bu makaleye verdiği tepkiler, yalnızca onun devlete yönelik Kautskyci tutumu içgüdüsel olarak kabul etmesi açısından anlaşılmamalıdır (Lenin, Kautsky'nin örgütlenmeye verdiği önceliği paylaşıyordu ve iyi bilindiği gibi, Kautsky'nin sınıf bilincine ilişkin önermelerini Lenin'in benimsemesi, 1903'teki Bolşevik/Menşevik ayrışmasını tetiklemişti). Dikkate alınması gereken diğer faktör, Buharin'in ulusların kendi kaderlerini tayini konusundaki tutumu nedeniyle o sıralar Lenin ile Buharin arasında yaşanan soğukluk ve şüphedir. Yakın çalışma arkadaşları Pyatakov ve Bosch ile birlikte Buharin, Lenin'in ulusların kendi kaderlerini tayin etmeleri sloganına karşı çıkıyordu; gerekçe olarak da emperyalist gelişim aşamasında, bunun (a) kapitalist ekonomilerin uluslararasılaşması nedeniyle gerçekleştirilemeyeceğini ve (b) sosyalist hareketin devlet erkine karşı sergilemesi gereken muhalefeti saptırması (ulus devleti onaylayarak, sorunu "'devlet yanlısı' bir tarzda" koyması) nedeniyle siyasal olarak zararlı olduğunu öne sürüyordu.[19] Sol Marksistler, programındaki demokrasi ve reform talepleri yüzünden Lenin'e de

19 "Theses and Program of the Bukharin-Piatakov Group", [Kasım 1915], Olga Hess Gankin ve Harold Henry Fisher, *The Bolsheviks and the World War* (Stanford University Press, 1960), 220. Alıntı tam olarak şöyledir: "Sosyal Demokrasinin şu andaki görevi, 'anayurt'la, 'ulus'la ilgili *kayıtsızlık propagandası* olmalıdır; bu, sorunun, hiç de 'devlet yanlısı' bir tarzda (devletin 'parçalanma'sına karşı protestolar şeklinde) konulmamasını, aksine, devlet erkine ve tüm kapitalist sisteme yönelik keskin bir dille ifade edilen devrimci bir tarzda konulmasını gerektirir."

karşı çıkıyorlardı, gerekçe olarak da bugünkü devlet biçiminin kapitalizmin iktisadi gelişmesinde kaçınılmaz bir aşamayı temsil etmesi nedeniyle, devlet kapitalizmi yapısı yerle bir edilmeden reformların mümkün olmadığını öne sürüyorlardı.

Lenin, devrimci enternasyonalist dostlarının bu duruşunda "gerek Marksizmle, gerekse devrimci sosyal demokrasiyle ortak hiçbir yön"ün olmadığını düşünüyordu.[20] Lenin, daha Mart 1916'da, Buharin'le ilgili olarak, "Savaş onu yarı anarşist fikirlere sürüklemiş," diye yazmıştı.[21] Oysaki Solun çıkardığı sonuçlar, Lenin'in de kısmen benimsediği üzere, emperyalist devletin tercih edilmiş bir siyaset olmayıp, kapitalizmin iktisadi gelişmesinde kaçınılmaz bir aşamayı temsil ettiği şeklindeki öncüllerden mantıksal olarak çıkan siyasal sonuçlardı. Emperyalist savaşın iç savaşa çevrilmesini öngören tezini destekleyenlerin Zimmerwald hareketi içinde çok küçük bir gruptan ibaret olduğunu düşünen Lenin, Sola karşı "uzlaşmaz" tavrı nedeniyle Bolşevik yoldaşları arasında oldukça büyük eleştiriye hedef oldu. Lenin'in Buharin'den bir "irdeleme makalesi" istemesinin başta gelen nedeni belki de bu eleştiriydi; ilişkileri biraz onarma girişimiydi bu. Makaleyi aldıktan sonra ise Lenin, Zinoviyev'le birlikte, makaleyi reddetmek için kabul edilebilir sayılacak bir bahane uydurmaya uğraşarak iki ay geçirdi.

Ne var ki Lenin, sosyalist proletaryanın "devlet çerçevesinden taşması ve kendi devlet erkini örgütlerken onu içeriden patlatması" gerektiği, aksi hâlde hareketin kapitalist devlet yapısı içinde eriyeceği sonucuna ulaşan Buharin'in makalesini aldığı zaman, aşırı düşmanca bir tavırla tepki göstererek, makalenin siyasal yönünü "ol-

20 V. I. Lenin, "To G. Y. Zinoviev" [Ağustos 1917], *Collected Works,* cilt 35, 2. basım (Moskova: Progress, 1973), 228. Lenin, makalenin parasızlık yüzünden yayınlanmadığını söylemesini Zinoviyev'e tavsiye etmiş olmasına rağmen, o sırada neden bu değildi (*Collected Works,* cilt 43, 570). Tucker'ın bu yöndeki iddiası, Lenin'in, devlet konusunda Buharin'in görüşüne ilişkin Kollontay'ın değerlendirmesini gözden geçirdikten *sonra* ama parasızlık yüzünden makale yayınlanmayınca Kollontay'a yazdığı 27 Şubat 1917 tarihli mektubun yanlış yorumlanmasına dayanıyor (parasal kaynağın olduğu *Sbornik* 1'de *değil*, *Sbornik* 4'te). Bkz, Tucker, anılan yapıtta,27.

21 V. I. Lenin, "The Nascent Tendency of 'Imperialist Economism', Reply to Bukharin", Gankin ve Fisher, *The Bolsheviks*, 229.

dukça eksik ve iyi düşünülmemiş, yararsız" gördü.[22] Lenin, makalenin reddedilmesiyle ilgili Buharin'e yazdığı resmî cevapta, Sosyal Demokrasinin ilke olarak devlet erkine düşmanlığının altını kalın çizgilerle çizmesi gerektiği şeklinde varılan sonucun "ya fevkalade isabetsiz ya da yanlış" olduğunu belirtti. Dahası, devlet sorunuyla ilgili olarak Marksistler ile anarşistler arasındaki ayrımın "mutlak şekilde *yanlış* tanımlandığı"nı söyledi.[23] (Buharin, Marksistler ile anarşistler arasındaki asıl farklılığın, "birçoklarınca öne sürüldüğü gibi, Marksistlerin devletçi, anarşistlerin ise devlet karşıtı olmalarında değil", ekonomik merkezileşmenin gerekliliği sorununda düğümlendiğini yazmıştı.)[24]

Buharin, bu ret karşısında büyük düş kırıklığına uğradı ama yoluna devam etmeye ve makalenin başka bir sürümünü, Gençlik Enternasyonali'nin yayın organı *Jugend-Internationale*'de ve Alman Solunun *Arbeiterpolitik* adlı bir yayın organında yayınlatmaya karar verdi. Emperyalizm öncesi çağda kapitalistlerin "sömürü hakkı"nın genel koşullarını sırf garanti etmiş olan devletin artık "halkı doğrudan sömüren devasa, korkunç bir haraç sızdırma mekanizması …"[25] hâline geldiği yolunda Buharin'in savunduğu görüşler bu sürümde de yine savunuluyordu. Önceleri ekonomi alanında kargaşa hüküm sürdüğü hâlde, artık örgütlülük hüküm sürüyordu ve işçi sendikaları, siyasal örgütler, kooperatifler dâhil tüm bu örgütlenmeler,

> *birbiriyle kaynaşmaya ve egemenlerin tek örgütü hâline gelmeye eğilimlidir*. Bu, en yeni gelişme aşamasıdır ve *savaş sırasında özellikle* belirginleşmiş bir aşamadır. ... *Böylelikle, bir tek, her şeyi kuşatan örgütlenme, modern emperyalist korsan devlet, sayısız işlevleri olan,* devasa güce sahip, maddi yöntemlerin (polis, askeriye) yanı sıra manevi yöntemleri (din kurumu, basın, okul vb. gibi çeşitli cahilleş-

22 Lenin'den Şlyapnikov'a, [Mart 1916], Gankin ve Fisher, *The Bolsheviks*, 241.

23 V. I. Lenin, "To G. Y. Zinoviev" [Ağustos 1917], *Collected Works,* cilt 35, 2. basım (Moskova: Progress, 1973), 228.

24 V. I. Lenin, "To N. I. Bukharin" [Ağustos-Eylül 1916], *Collected Works,* cilt 35, 231.

25 Nikolai Buharin, "K teorii imperialisticheskogo gosudarstva", tekrarı "The Imperialist Pirate State"te, Gankin ve Fisher, *The Bolsheviks*, 237. dn., 153.

> tirici yöntemleri) de bulunan *her şeye kadir bir burjuva hâkimiyeti örgütlenmesi ortaya çıkar*.[26]

Hem kapitalistler hem de işçiler arasında böyle örgütlerin türemesiyle ve daha sonra bunların devlet örgütlenmesi içine emilmesiyle, "bugünkü canavar, modern Leviathan" oluştu. Dolayısıyla, işçi sınıfı örgütlenmelerini özümseme yeteneğine sahip bu canavarla savaşmanın tek yolu, kitle eylemlerinden geçiyordu ve sosyalist hareket, devlete tam muhalefetin öğretici örneğini vererek bunlara katkıda bulunmalıydı. "Devletin köklerinin işçilerin ruhlarına nasıl derinlemesine nüfuz etmiş olduğunu" gösteren savaş deneyimi, bu görevin ivediliğini açıkça ortaya koymuştu.[27]

Lenin, bu meydan okumayı kabul etme zorunluluğu duydu ve aynı ay (Aralık 1916'da) *Sbornik Sotsial-Demokrata*'da bir cevap yayınladı. Bu cevabında Lenin'in itirazı şöyleydi:

> Sosyalistler, işçi sınıfının kurtuluşu için mücadelede şimdiki devleti ve kurumlarını kullanmaktan yanadırlar, aynı zamanda da devletin, kapitalizmden sosyalizme geçişin özgül bir biçimi olarak kullanılması gerektiğini savunurlar. Bu geçişsel biçim, *yine* bir devlet olan proletarya diktatörlüğüdür.
>
> Yoldaş Nota-Bene'nin [Buharin'in takma adı] yanlışlıkla bu görüşü sosyalistlere mal ederek dediği gibi, anarşistler, devleti "lağvetmek", "havaya uçurmak" *(sprengen)* isterler.[28]

Bunun ardından, Lenin'in devlet konusundaki (henüz yeniden yapılandırılmamış) görüşlerini özetlediği ve bu konuyla ilgili kendisinin bir makale yayınlama niyetini açıkladığı kritik sözleri gelir. Tarihin artık gösterdiği gibi, Lenin (Şubat Devrimi nedeniyle yayınlanması sekteye uğrayan) bu makale için araştırma yapıyorken, devletle ilgili önceki tüm görüşlerini çürütme noktasına geldi. Buharin'e yanıt verme amacı güderken Buharin'in ve Sol Marksizmin doğrulanması olup çıkan bu metin, Stockholm ve Helsinki üzerinden yaptığı yol-

26 Buharin, "The Imperialist Pirate State", Gankin ve Fisher, *The Bolsheviks*, 237.

27 A.g.e., 238.

28 A.g.e., 239.

culuklar sonrası dar grupçu çekişmeyi aşıp *Devlet ve Devrim*'in ana kısmını oluşturacak olan ünlü mavi defterde yer alıyordu. Bu arada, Lenin'in Aralık 1916'daki görüşleri şöyleydi:

> "Devlet fikri" hakkında onun [Buharin'in] söyledikleri bütünüyle kafa karışıklığının eseridir. Marksist ve sosyalist olmaktan uzaktır. Mesele, "Devlet fikri"nin, devletin yadsınmasıyla çatışmış olması değildir, ama oportünist siyasetin (yani, devlete yönelik oportünist, reformist, burjuva tutumun), burjuva devletine yönelik ve burjuvaziyi devirmek için burjuvaziye karşı o devleti kullanmaya yönelik devrimci Sosyal Demokrat siyasetle çatışmış olmasıdır. Bunlar bütünüyle farklı şeylerdir. Bu çok önemli konuya ayrı bir makalede dönmeyi umuyoruz.[29]

Mavi defterin içeriğinin *Leninskii Sbornik* XIV'te yayınlanması sayesinde, Lenin'in, Zürih Kütüphanesindeki okuma odasında Marx'tan ve Engels'ten parçalar seçip kaydederken, Buharin'in devletle ilgili görüşlerini benimseme noktasına gelmesini ayrıntılarıyla izleyebiliyoruz. O parçalar, "Marksizm ve Devlet" başlığı altında düzenlenmiş ve kutu içerisinde de "Daha Kesin Olarak: Proleter Devriminin Devletle İlişkili Görevleri" yazan bir üst başlık konulmuştur. Bu defterin, Buharin'le ve Solla olan kuramsal bir meseleyi çözmek için Zürih'te yazılmış olduğunun sürekli hatırlanması zorunludur ve aslında bu, Lenin'e Mart ile Nisan aylarındaki devrimci programını sağlamış olmasına rağmen, Çarlığın çöküşünden ve devrimin başlamasından önceye rastlıyordu. Daha önce ifade edildiği gibi, mavi kaplı defterin önemli ölçüde içerdiği *Devlet ve Devrim*, gerçekte, devrimin (sonucuna değil ama) siyasal biçimine çok daha doğru olarak önceden işaret ettiği için, *Komünist Manifesto*'nun 1848 Devrimiyle olan kronolojik ilişkisine benzer bir ilişkiyi 1917 devrimiyle gösteriyordu.

Defterin neredeyse en başında, Lenin'in, devlete ilişkin analizi açısından Marx'ın *On Sekiz Brumaire*'ini yeni baştan keşfettiğini görürüz:

29 V. I. Lenin, "The Youth International: A Review", *Collected Works,* cilt 23, 2. basım (Moskova: Progress, 1974), 165.

> Kapitalist devletlerin çoğunda (şimdi 1917 olduğuna göre, *hepsinde* demek mümkündür) 'devlet mekanizması', bürokratik-askerî bir mekanizmadır. Fransa'da, *evrensel* kapitalist sürecin ana çizgilerini 'tikel', 'klasik' bir saflıkla görmek mümkündür –bir yanda bu mekanizmanın yaratılışı … öte yanda 'onun en saf ifadesi' … ve onun 'imha'sına [Lenin tarafından iki kez altı çizilmiş] yönelik mücadeleye en yakın yaklaşım. Hem oportünistlerin hem de Kautskycilerin sistematik olarak *görmezden geldikleri*, işte tam da bu 'imha', 'yıkma', 'ezme' sorunudur!!
>
> Marx 1852'de şöyle diyor: 'yıkma', 'imha'.
> Marx 1871'de şöyle diyor: 'ezme'.[30]

Proleter devriminin mevcut devlet mekanizmasını ezmesi ve yerine, zaten ancak "yarım devlet" olan (eski bürokrasiyi vb. halka dayalı idare biçimleriyle değiştiren) ve komünizme tam ulaşılınca kendisi de kuruyup gidecek olan kendine ait devlet biçimini koyması gerekliliğiyle ilgili Marx'ta ve Engels'te keşfettiği yorumları, Lenin'in tüm defter boyunca yoğun olarak vurguladığı ve notlarla açıkladığı görülür. Kautsky'nin (daha küçük ölçüde de Plehanov'un) mevcut devlet aygıtını ezme gerekliliğini hasıraltı ettiklerine ya da görmezden geldiklerine sürekli atıfta bulunulmaktadır ve sosyalist partilerin bürokratikleşmesi ile bürokratik devlet mekanizmasını yıkmaktan çok mükemmelleştirmeyi amaçlayan siyasetler arasında bağlantı kurmaya yönelik Pannekoek tarzı bir çaba gözlenmektedir.[31]

Lenin'in Buharin'le ilgili yorumları nispeten çok yumuşaktır. Lenin, örneğin, Ağustos 1916'da Buharin'den devletle ilgili görüşlerini olgunlaşmaya bırakmasının istendiğini belirtir: "Ama o, [görüşlerini] olgunlaşmaya *bırakmadı*, Nota Bene adıyla yayınlattı ve öyle yapmakla, hem Kautsky'cilerin maskesini düşürdü *hem de* yaptığı yanlışlarla onlara *yardımcı oldu*. Ama özünde Buharin, hakikate Kautsky'den daha yakındır."[32]

30 A.g.e., 166.

31 V. I. Lenin, "Marksizm o gosudarstve", *Leninskii Sbornik* XIV, V. V. Adoratskogo haz., (Moskova: Instıtut Lenına Prı Tsk Vkpb Partızdat, 1930), 222.

32 A.g.e., 258.

Ama daha önemlisi, Lenin bu Ocak/Şubat notlarında, 1905 Devriminde yaratılmış olan sovyetleri, proletaryanın getireceği yeni devlet biçimiyle hâlihazırda özdeşleştirmeye başladı ve bu açıdan, o zamanlar gerek Buharin'in, gerekse Alman Solunun önerdiklerinden daha ileri gitti. Doğası gereği baskıcı olan mevcut iktidar yapılarının yıkılması konusunda Marx'ın ve Engels'in öğütlerini ve Paris Komününün bu tür iktidar yapılarını ezme girişimi olduğu şeklindeki saptamalarını Lenin bir anda anlayıvermişti ve kendisi de sovyetlerin yapısal olarak Paris Komününe benzediği saptamasını yapmıştı. Yukarıda görüldüğü gibi, Lenin, Buharin'in devlete yönelik Marksist tutuma ilişkin yorumunu çürütmeye çalıştığı süreçte ilk kez olarak, Komünü (sosyolojik bileşimi ve politikaları açısından değil de) burjuva devlet biçiminin alternatifi olması açısından değerlendirmeye başladı.

Fransa'da İç Savaş üzerine yorumlarında Lenin, Rus Devriminin (1905'tekinin), işçileri, demiryolcuları, askerleri ve denizcileri temsil eden sovyetlerden, aynı zamanda da *köylü* vekillerinden oluşması bakımından bir anlamda Paris Komününden zaten daha geniş olduğu gözlemini dile getirir.[33] Oldukça erken bir dönemde Lenin, devlete dair anarşist ve Marksist görüşler (nihayetinde Marksistlerin ekonomik merkezileştirme talebiyle birbirinden ayrılan görüşler) arasındaki ilişki konusunda Buharin'in fikirlerini çürütmeye çalışırken, çalakalem şunları yazar [kısaltılmış sözcükler, Lenin Enstitüsünün basımına uygun olarak, başka yerlerde olduğu gibi tam hâlleriyle verilmiştir]:

> Nasıl olur da komünler [obşçini] birleştirilir, bir araya getirilir? Hiç de değil, derler anarşistler (A). Bürokratik ve askerî bir zümre yoluyla, der burjuvazi (ve öyle yapar) (B). Örgütlü ve silahlı işçilerin birliği yoluyla ("işçi vekilleri sovyetleri"nde!), der Marksizm.[34]

Alman Solu, özellikle de Pannekoek (Lenin 27 Şubat 1917'de Armand'a, "Pannekoek ... *neredeyse* haklı" diye yazar), 1905 Devri-

33 A.g.e., 312.

34 A.g.e., 238.

mindeki kitle eylemlerini, burjuva devletinin hem yıkılmasını hem de ikame edilmesini sağlayacak yol olarak saptamışlardı. Bununla birlikte, sovyetleri, 1871'de emeğin ekonomik kurtuluşuna olanak vermek üzere en sonunda keşfedilmiş (siyasal) biçim olarak ilan ve kabul edilen komünler federasyonuna eş değer organlar olarak tanımlamamışlardı.

Lenin, devlet sorununa ilişkin bulgularını şöyle özetler:

> Konunun bütünü, son derecede kısaltılmış bir anlatımla belki de şöyle ifade edilebilir: Eski ("hâlihazırdaki") devlet mekanizmasının *ve parlamentoların, i*şçi vekilleri *sovyetleriyle ve onların* yetkili delegeleriyle ikame edilmesi. Konunun özü budur!![35]

Lenin'in Ocak-Şubat 1917'deki bu kuramsal sıçraması, Rusya'da bir sovyet hareketinin yeniden ortaya çıkışıyla *hiçbir şekilde* bağlantılı değildi. Öyle bir hareket ancak 27 Şubat Devrimiyle eş zamanlı olarak (ve ilkin yalnızca Petrograd'da) meydana geldi; bununla ilgili söylentiler ise Zürih'te bulunan Lenin'e 2 Mart'a kadar ulaşmadı (her iki tarih de Jülyen Takvimine göre verilmiştir). Lenin 17 Şubat'ta Kollontay'a yazdığı mektupta, devlet üzerine makale için malzeme hazırlığını neredeyse bitirmiş olduğunu söylemişti.

Lenin'in kuramsal duruşundaki değişiklik ile Rusya'daki olaylar arasında bağ kuran alışılmış (ve yanlış) varsayımlar, Perry Anderson'un en son kitabı *Batı Marksizmi Üzerine Düşünceler*'de özlü bir anlatımla ifade edilmiştir:

> 1917'de Rusya'da sovyetlerin yeniden ortaya çıkışı üzerine Lenin, Avrupa'daki sermaye iktidarının evrensel biçimleri karşısında proleter iktidarının zorunlu devrimci biçiminin işçi konseyleri olduğu kanaatine ulaştı ve *Devlet ve Devrim*'de bunlara getirdiği ünlü yorumla, Marksist siyaset kuramındaki ilk gerçek atılımı yarattı.[36]

Şubat Devriminin başlaması ve sovyetlerin kendiliğinden tekrar ortaya çıkması üzerine Lenin, devlet konusunda yeni kazanmış ol-

35 A.g.e., 314. Vurgular Lenin'e aittir; bu pasajın kenar boşluğuna da sekiz dik çizgiyle ve "Nota Bene" yazarak vurgu yapmıştı.

36 Perry Anderson, *Considerations on Western Marxism* (Londra: NLB, 1976), 116.

duğu anlayışı derhâl uygulama olanağı buldu. "Nisan Tezleri"nde Lenin, polisin, (daimi) ordunun ve (atanmış) bürokrasinin yerini, sovyetler aracılığıyla seçilen, işçi ücreti kadar ücret alan ve gerek duyulduğu anda görevden el çektirilebilen görevlilerin alacağı bir "komün devleti" için hâlihazırda çağrı yapıyordu.[37] Lenin, "Marx'ın ve Engels'in Paris Komünü hakkında ve proletaryanın ihtiyacı olan devlet *türü* hakkında 1871'de, 1872'de, 1875'te söyledikleri"[38] hatırlanırsa, sovyetlerin mümkün olan tek devrimci hükümet biçimi olduğunu Zürih Kütüphanesinden sıcağı sıcağına duyurma olanağı buldu. Hâlihazırda yarı yarıya devletin yerini alan komünün/sovyetlerin temsil ettiği daha yüksek biçimlerden geri adım atılarak burjuva parlamenter cumhuriyete geçilmesi, proleter devrimine onulmaz zararlar verirdi: "Somut Marksist önerme, sınıfların yanı sıra şimdiki kurumların dikkate alınmasını gerektirir."[39]

Lenin, Marx'ın proletaryanın sosyalizm mücadelesinde kullanacağı araç olarak burjuva parlamenter sistemine verdiği onayı geri çekmiş olduğunu (Bernstein'ın öne sürdüğü gibi, o anın telaşı içinde geçici bir sapmaya düşmüş olmadığını) kanıtlamak için Paris Komününden yararlandı. Kautsky'den Plehanov'a varıncaya kadar, İkinci Enternasyonal önderleri, proletaryanın siyasal enerjisini parlamenter alana yönlendirmekle yanlış yapmışlardı. Proletaryaya yanlış yol göstermişlerdi; çünkü Komünün derslerini iyi bellememişlerdi, yani sınıfsal bileşimi ne olursa olsun doğası gereği baskıcı olan burjuva devletini ezmek ve yerine, kamu gücünün niteliksel olarak farklı kurumlarını koymak gerektiğini özümsememişlerdi.

Lenin, Ocak/Şubat 1917'de incelediği Pannekoek'in 1912 tarihli makalesinde ima edilmiş olduğunu gördüğümüz ikili iktidara (kitlelerin bağlılığını kazanmak için yarışan alternatif güç yapılarına) ilişkin bir önerme ile bu önermeler arasında bağlantı kurdu. Lenin, sovyetlerin Geçici Hükümetle işbirliği yapmak yerine *yarışmak*

37 V. I. Lenin, "April Theses", *Collected Works,* cilt 24, 2. basım (Moskova: Progress, 1974), 23-24.

38 A.g.e., 26.

39 A.g.e., 32.

zorunda olduğunu savundu, buna gerekçe olarak da sovyetlerin demokratik meşruiyet iddiasının üstün olması yanında, sınıfsal bileşiminin de farklı olmasını gösterdi. Sovyetler, yönetim ve adliye organlarının artık seçilmemiş, halk denetiminden ve gözetiminden kopuk, özünde demokratik olmayan ayrıcalıklı görevlilerden oluşmadığı daha yüksek türden bir demokrasiyi temsil etmeleri bakımından Komüne benziyordu. Aksine, sovyetler, toplumsal kararların verilmesi ve uygulanması sürecine kitlesel katılımı teşvik ediyordu. Bu nedenle, tıpkı Paris Komününün Versay Hükümetinin meşruiyetine meydan okuması gibi, sovyetler de halk iradesini daha dolaysız ve hesap verebilir şekilde temsil ettiğini gerekçe göstererek Geçici Hükümetin desteğini zayıflatmaya çalışmalıydı.[40]

Lenin'in ilk kez *Nisan Tezleri*'nde alenen ortaya koyduğu ani sola yöneliş, Bolşevikler arasında fırtına kopardı; birçokları bunu, "kabul edilmiş Marksist ideolojiye neredeyse ihanet" olarak görüyordu.[41] Proletaryanın kendi başına sosyalist bilinç kazanamayacağı ve profesyonel bir partinin kılavuzluğuna ihtiyaç duyduğu yolundaki örgütsel inançta tanım gereği birleşmiş olan Bolşeviklerden, kendi kendine ortaya çıkan (ve Bolşeviklerin ancak azınlık konumunda bulundukları) sovyetleri, "*mümkün olan tek*" devrimci yönetim biçimini oluşturuyor gibi düşünmeleri isteniyordu. Dahası, Lenin, "halkın yanlışlarını deneyimle alt edebilmesi için tüm devlet erkinin İşçi Vekilleri Sovyetlerine devredilmesi gerektiği"ni öne sürüyordu.[42] Lenin'in, eğitim amaçlı bir deneyim olarak siyasal katılım kavramına ağır bir saldırı yöneltmiş olduğu *Ne Yapmalı?*'daki tezleri çok yakından biliyorlardı.[43] Bu meyanda, Lenin, Bolşevik amentüsünde şunu gözlemlemişti:

40 V. I. Lenin, "The Dual Power" ve "The Tasks of the Proletariat in Our Revolution", *Collected Works,* cilt 24, 38-41; 57-88.

41 Nikolai Buharin, "Lenin kak Marksist", *Ataka* (Moskova, 1924), 269.

42 Lenin, "April Theses", 23.

43 V. I. Lenin, *What is to be Done?, Collected Works,* cilt 5, 5. basım (Moskova: Progress, 1977), 478-479.

> Bay ve Bayan Webb'in İngiliz sendikaları üzerine yazdıkları kitapta, "İlkel Demokrasi" başlıklı ilginç bir bölüm var. Orada yazarlar, İngiliz işçilerin, sendikalarının ilk kurulduğu dönemde bunu, bütün üyelerin sendika yönetimiyle ilgili tüm işleri yapmaları için vazgeçilmez bir demokrasi biçimi olarak gördüklerini naklediyorlar; yalnızca tüm sorunlar tüm üyelerin oylarıyla karara bağlanmakla kalınmıyordu, tüm resmî görevler de tüm üyelerce sırayla yerine getiriliyordu. İşçilerin, böyle bir demokrasi anlayışının saçmalığını kavramaları için ve bir yanda temsilî kurumların, öte yanda da tam zamanlı görevlilerin gerekli olduğunu anlamaları için uzun bir tarihsel deneyim döneminin geçmesi gerekti. ... Halk eliyle yürütülen parlamento ve yasama işlevi konusunda Kautsky'nin yazdığı kitaba da bakalım. Orada, Marksist kuramcının çıkardığı sonuçların, "kendiliğinden" örgütlenmiş işçilerin yıllarca süren pratik deneyim sonucu aldıkları derslerle örtüştüğünü görürüz. Kautsky, Rittinghausen'in ilkel demokrasi anlayışına şiddetle karşı çıkar ... yasama işlevini tüm halkın doğrudan yerine getirmesini "etki kazanma çabası"yla yücelten ama bu arada, bu fikrin modern toplumda ancak nispeten uygulanabileceğini anlamaktan tamamen yoksun olan anarşistlerin ve ediplerin "sosyalizm"ine saldırır.[44]

Lenin, "ilkel demokrasi"yle ilgili görüşlerini Ocak/Şubat 1917'de tam tersine çevirmişti; bunun, burjuva devleti ve parlamentosu yerine, işçi vekilleri sovyetleri ve onların yetkili görevlileri gibi organların konulmasını tanımlamak için "Bernstein gibi oportünistler" tarafından kullanılan bir ifade olduğunu büyük vurgularla belirtiyordu. Lenin şunu ekliyordu: "Sosyalizm *temelindeki* 'ilkel demokrasi', ilkel olmayacaktır!"[45]

Dahası, Lenin'in Marksizm ve devlet sorunu konusunda yaptığı araştırmalar (ve Paris Komününü bir proleter diktatörlüğü için iş-

44 A.g.e., 481. Kautsky'nin sözü edilen çalışması Karl Kautsky, *Der Parlamentarismus, die Volksgesetzgebung und die Sozialdemokratie* (Stuttgart: Dietz, 1893). 1904'te Lenin, Kautsky'nin bir başka kitabının, *Die soziale Revolution*'un Rusça çevirisini yayına hazırladı. 1917'de (kendisinin yayına hazırladığı *basımdan*) fark etti ki, Kautsky burada yalnızca devlet erkinin ele geçirilmesinden söz ediyordu: "'bürokratik-askerî aygıtın ezilmesi'ne ya da 'devletin yok edilmesi'ne *hiç değinmiyordu*, 'Devlete olan batıl inanç'la mücadele konusunda tek bir söz bile etmiyordu...." (Lenin, "Marksizm o gosudarstve", 352).

45 Lenin, "Marksizm o gosudarstve", 314.

levsel model olarak yeni kabullenmiş olması) da onu, sanayide (belirli koşullara bağlanmış olsa bile) işçi denetimi gibi özgül siyasetler benimsemeye yöneltti; oysaki Lenin'in önceki siyasal programlarında bunların hiçbir öncülü yoktu. Komünün, kapatılmış olan fabrikaları eski işçilerinden oluşan kooperatif birliklerine devretme yönündeki hazırlıkları konusunda Engels'in anlattıklarına Lenin'in "çok önemli" ibaresiyle düştüğü not, onun 1917'de benimsediği işçi denetimini önceden haber veriyordu.[46]

Sanki Lenin, Bolşevik Partisi'ne yarı anarşist fikirler ithal etmekle kalmıyor, partinin ismini de bu yarı anarşist fikirlere uyacak şekilde değiştirmeyi öneriyor gibiydi: "ayrıca, Partimizin isminin ikinci kısmı (Sosyal Demokrat) bilimsel açıdan doğru değil. Demokrasi bir devlet biçimidir, oysaki Marksistler her *türden* devlete karşıdırlar."[47]

1917 boyunca Lenin, parlamenter rejimin alaşağı edilmesi ve iktidarın sovyetlere devri yönündeki maksimalist talepler dalgası doğrultusunda Bolşevik Partiyi yeniden yapılandırırken, Paris Komününü (ona ilişkin Marksist yorumu)[48] sürekli bir referans çerçevesi olarak kullandı. Temmuz günlerinin ardından, Finlandiya'da saklandığı iki ay boyunca Lenin, mavi defterdeki notlarından yararlanarak *Devlet ve Devrim*'in metnini yazıp bitirdi; bunun gereklerini uygulamaya geçirmesi ise Ekimde Petrograd'a dönüşünden sonraya kaldı.

Kitapçığın fiilen basımı, devrimin çalkantıları nedeniyle, 1918'in başına kadar ertelendi. Lenin'in kısa süreli olarak Sol Marksizmle yakınlaşması o zamana kadar zaten bitmişti ve kitapçığın yayınlanmasına Sol Marksizmin verdiği coşkulu yanıt, "'Sol Kanat' Çocukluk ve Küçük Burjuva Zihniyeti"nde (Mayıs 1918) Lenin'den hararetli karşılıklar aldı. Lenin'e göre, "'Solcular' çelik proleter disiplinine ve bunun nasıl gerçekleştirildiğine ilişkin hiçbir fikre sahip değiller"di ve yakında bir Alman devrimi gerçekleşinceye kadar "Görevimizin

46 A.g.e., 320.

47 Lenin, "The Tasks of the Proletariat", 85.

48 Lenin'in Paris Komününe ilişkin anlayışı, en başta Marx ve Engels'ten, daha küçük bir ölçüde de G. Lefrancais'nın yazılarından ve Prosper Lissagaray'ın (Marx tarafından damatlığa kabul edilmemesinden sonra yazdığı) klasik *Tarih*'inden kaynaklanır.

Almanya'daki devlet kapitalizmini incelemek, bunu kopya etmek için *hiçbir çabayı* esirgememek ve bu kopyalama sürecini hızlandırmak için *diktatoryal* yöntemlerden kaçınmamak"[49] olduğunu anlayamıyorlardı. Buharin'in *Devlet ve Devrim*'le ilgili yaptığı değerlendirme, "dünün görevleri" olan eski devlet mekanizmasını ezip geçmeyle ilgili görevleri vurgulamakla yanlış yapmıştı ve "yarının görevleri" için, büyük ölçekli üretimi geliştirmek için gerekli olan "proleter disiplin çizgisi"ni savsaklamıştı.[50]

Genel olarak 1918 yılı, Lenin'in siyasal pratiğiyle *Devlet ve Devrim*'in kuramsal önermelerinden hızla uzaklaşmasına tanıklık etti. Tek adam yönetimi yeniden kuruldu; fabrika komiteleri sendikalara bağlandı, sendikalar ise devlet aygıtının bir parçası hâline getirildi; Bolşevik Parti'nin öncü rolüne (*Devlet ve Devrim*'de bir kez somut şekilde ama ikinci kez dolaylı olmak üzere yalnızca iki kez laf arasında değinilen role) yeniden büyük ağırlık verildi. Komünist parti aracılığıyla olmazsa, proletarya diktatörlüğü imkânsızdı. Hâlihazırda ancak yarı devlet olan ve derhâl kuruyup gitmeye başlayacak şekilde yapılandırılan komün devletine ilişkin yüce ülküsünü[51] Lenin'in kendisi hiçbir zaman gözden geçirmedi, ama sosyalizmin inşasında parti/devletin öncü rolüne *pratikte* uyum sağlaması, daha sonra Troçki'nin ve Stalin'in öne sürecekleri meşruiyet gerekçelerine yol açtı. Sözünü hiç sakınmayan Troçki, Lenin'in tutumunu destekleyerek şöyle yazıyordu: Bu "ikame", yani

> işçi sınıfının iktidarı yerine parti iktidarının ikamesi kazara yapılmış bir şey değildir ve gerçekte, ikame diye bir şey hiç yoktur. Komünistler işçi sınıfının temel çıkarlarını temsil ederler.[52]

---

49 V. I. Lenin, "Left-Wing" Childishness And The Petty-Bourgeois Mentality", *Collected Works,* cilt 27, 2. basım (Moskova: Progress, 1974), 329-334. Uluslararası alanda ise Lenin 1919'da hâlâ, "her türlü devletin kuruyup gitmesi için hazırlıklara derhâl başlayan" geçiş devletinin temeli olarak sovyetlerin *Rätebewegung*'undan söz ediyordu (*Collected Works.* cilt 27, 467), ama 1920'ye gelindiğinde, devrimci umutların sönmesiyle, Lenin devlet karşıtı izleği gündeminden çıkardı ve "'Sol' Komünizm: Bir Çocukluk Hastalığı"nı yazdı.

50 A.g.e., 552.

51 V.I. Lenin, *The State and Revolution* (Pekin: Foreign Languages Press, 1970), 121.

52 Leon Trotsky, *Terrorism and Communism,* [1920] (Ann Arbor: Paperback, 1961), 109.

Troçki, Lenin'in proleter yarı devletle ilgili pratik siyasetlerini desteklemek için de şöyle yazıyordu:

> Tıpkı geçen bir ampulün sönmeden önce parlak bir alev çıkarması gibi, Devlet de sönüp gitmeden önce proleterlerin diktatörlüğü biçimini alır, yani yurttaşların yaşamını her yönüyle otoriter bir şekilde kucaklayan en amansız Devlet biçimini alır.[53]

Yani Troçki, devlet erkinin doruk noktasını *burjuva* (emperyalist) devletin değil, *proleter* devletinin temsil ettiğini öne sürüyordu ("ordu dışında hiçbir örgütlenme, yurttaşlarını böylesine kendine boyun eğdirme hakkını kendisinde asla bulmamıştır"). Stalin'in SBKP 16. Kongresi Raporunda, Troçki'nin belirlemesinin aynen *tekrar edildiği* (ironik olarak) görülmektedir:

> Devletin kuruyup gitmesinden yanayız. Aynı zamanda da gelmiş geçmiş en kudretli ve en güçlü devlet erki olan proletarya diktatörlüğünün güçlendirilmesinden yanayız. Devlet erkinin kuruyup gitmesinin koşullarını hazırlamak amacıyla devlet erkini en üst düzeyde geliştirmek –Marksist formül işte budur.[54]

Bu arada, Soldaki Bolşevikler, *Devlet ve Devrim*'i uygulamak için hâlâ cephe gerisinde mücadele ediyorlardı. Mart 1918'de yapılan 7. Parti Kongresinde, henüz Lenin devlet kapitalizmini savunmaya başlamadan önce ve hâlâ Sovyet iktidarını, bürokrasinin, polisin, daimi bir ordunun olmadığı "yeni tür bir devlet"[55] olarak tanımlamaya devam ediyorken bile, Buharin, Parti Programının kuramsal bölümünde yazılı olan devlete yönelik bu tutumla ilgili net bir açıklama yapılmasını sağlamak için başarısızca çaba gösteriyordu:

> Eski sosyal demokrat oportünistler ... anarşistlerle mücadeleyi tamamen yanlış bir yolda yürüttüler. O bakış açısını, yani sosyalist

53 A.g.e., 169-170.

54 J. V. Stalin, *Works,* cilt 12 (Moskova: Foreign Lenguage Publishing House, 1954), 381.

55 Lenin, "Resolution On Changing The Name of the Party and The Party Programme", *Collected Works,* cilt 27, 133. Lenin, aynı kongrede, Sovyet iktidarının sağlamlaştırılmasını ve geliştirilmesini tanımlarken, "giderek artan sayıda yurttaşı, daha sonra da *tek tek tüm* yurttaşları, devletin idare edilmesinde paylarına düşen yükü doğrudan ve gündelik olarak yerine getirmeye sistematik olarak yönelterek devletin aşamalı şekilde ortadan kaldırılmasına Sovyet devleti *aracılığıyla* geçiş"e vurgu yapıyordu (A.g.e., 156).

> devletten yana olduğumuzu savunmamalıyız –bu, Marx ve Engels tarafından çürütülmüş bir saçmalıktır. Yoldaş Lenin'in *Devlet ve Devrim* kitabının değeri, tüm bunların orada parlak şekilde açığa çıkarılmış olmasında yatıyor. Bunun programda ifade edilmesi gerekir. Yani –ekonomik yönden sosyalist yapının karakteri ve tüm siyasal üstyapının yok edilmesi.[56]

Lenin işçi denetimiyle ilgili 1917'de çıkardığı kararnameyi iptal edince, Buharin bunu protesto etmek için yine *Devlet ve Devrim*'e başvuruyordu: "Aşçıya devleti yönetmenin öğretilecek olması iyidir; ama aşçının tepesine bir komiser getirilirse ne olacak? O zaman [aşçı] devleti yönetmeyi asla öğrenmeyecektir."[57]

Bunun üzerinden çok zaman geçmemişti ki Buharin, daha önce tasarlamış olduğu kendi kendini yok eden geçiş devleti yerine, merkezî bir sosyalist devletin yapıcı işlevlerini kabullenmeye razı oldu. Yine de Lenin'in 1917'de öngörmüş olduğu gelecek vizyonunu canlı tutmaya hâlâ çabalıyordu; o öyle bir toplum olacaktı ki:

> bugün bir idari bir görevde çalışırım ... yarın bir sabun fabrikasında, gelecek ay belki bir kuru temizleme tesisinde, sonraki ay ise bir elektrik santralinde çalışıyor olacağım.

O zaman, zorlayıcı devlet mekanizmasına gerek olmayacaktı:

> Tıpkı bir orkestrada tüm sanatçıların şefin batonuna bakmaları ve ona göre hareket etmeleri gibi, burada da herkes istatistiksel raporlara başvuracak ve çalışmalarını buna göre yönlendirecektir.[58]

Çeşitli görünüşlerle yeniden doğan Sol Muhalefetin protestolarına ve 1921'de Kronştadt'ta "Tüm iktidar sovyetlere, Komünist Partiye (onun bürokratik diktatörlüğüne) değil" sloganıyla çıkan dört başı mamur ayaklanmaya rağmen, Lenin, *Devlet ve Devrim*'in vizyonuna bir daha açılmamak üzere kapıları kapattı. 1921 yılı, Sovyet devleti bünyesinde halk denetiminin önemli organları olarak devlete adını

56 *Sed'moi ekstrennyi s'ezd RKP/b: Stenograficheskii otchet,* Moskova, Gos. izd. pol. lit., 1962, 160.

57 *Protokoly zasedanii vserossiikogo tsentral'nogo ispolnitel'nogo komiteta,* 234, çev. Stephen Cohen, *Bukharin and the Bolshevik Revolution* (Londra: Wildwood House, 1974), 75.

58 Nikolai Bukharin ve Evgenii Preobrazhensky, *The ABC of Communism* [1919], ed. E.H. Carr (Londra: Penguin, 1970), 116, 118.

vermiş olan sovyetlerin son bulduğu yıl oldu.[59] Lenin'in 1917'de ve 1918'de yaşadığı halk inisiyatifi deneyimi ona çok çekici gelmedi ve öncü parti rolünün yeniden devreye sokulması, İç Savaş döneminde başvurulan bürokratik çarelerle birlikte düşünülünce, işlevsel bir kavram olarak komün devletinin kuruyup gitmesi anlamına geliyordu.

Bu kuruyup gitme (ilk başta tasarlanan kuruyup gitmeden oldukça farklı olan bu olgu), elbette, art arda yeni baskısı ve çeşitli dillere çevirisi yapılan *Devlet ve Devrim*'in öldüğü *anlamına gelmiyordu*. Ama Lenin'in Marksizm ve Devlet üzerine tuttuğu notlardan, kitapçığın fiilen yayınlanmasına kadar geçen bir yıllık sürede, bu belge işlevsel bir kılavuz olmaktan çıkmış ve zaten iktidarda bulunan bir rejimin kuramsal haklılık gerekçesi hâline gelmişti. O zamandan beri, bu belgenin meşrulaştırıcı işlevleri, Bolşevik Devriminin sosyalist meşruiyetini göstermekteki işlevleri, 1871 ile 1917 arasındaki kan bağı hep öne çıkmıştır. *Devlet ve Devrim*'in tezleri, ancak 1965'te Çin'de Kültür Devriminin başlamasıyla yeniden bir kesin buyruk gibi ele alınmaya –hükmedenler ile hükmedilenler arasındaki uçurumun ve doğası gereği bu ilişkide var olan *sömürünün tekrar ortaya çıkmasını önlemek için,* proleter diktatörlüğünün, devlet erkinin bir "temel yadsınması" olması gerektiği kabul edilmeye– başlanmıştır. Böylelikle *Devlet ve Devrim*, müstakbel bir Komüncünün, yoldaşlarına iktidarın gerçeklerini öğretmeye çabalarken en sonunda kendisine engel olarak görmeye başladığı manifestosu olmaktan çıkıp, ilk olarak, Rus deneyini Batı Avrupa'nın devrimci geleneğine bağlayan bir simgeciliğin parçası hâline gelmiş ve nihayetinde, rakip bir sosyalist gücün Sovyet devletini yargılayıp yetersiz bulmak için kullandığı ölçüt olup çıkmıştır.

Ama bu belgenin sonradan başına gelenler, doğuşunun taşıdığı tarihsel önemi etkilemez. Bu belge, kuramsal bir an ile o anın gerçekleşme koşullarının ortaya çıkışının gerçekten kesişmesiydi. Bu kesişmenin kısa süreli ve gelip geçici olduğu anlaşıldı –bu doruk noktasından sonra, fikir ile gerçeklik arasına yeniden gölge girdi.

59 Bkz. Olga A. Narkiewicz, "Political Participation and the Soviet State", G. Parry haz., *Participation and Politics* (Manchester: U.P, 1972), 169-217.

Yine de *Devlet ve Devrim*, olağanüstü bir siyasetçinin umulmadık bir devrimci duruma geçici olarak uyum sağlaması sayılıp bir kenara atılamaz. Bu belge, Batılı bir sosyalist geleneğin, hareket hâlindeki bir halkın yarı yarıya batmış özlemleriyle buluşmasını temsil etmektedir. Bu buluşma, Sorel'in sözünü ettiği toplumsal şiirde kuram ile özlemin kaynaştığı andı.

Kaynakça

Anton Pannekoek, "Massenaktion und Revolution", *Die Neue Zeit,* Jg. XXX (1912).

Anton Pannekoek, *Die taktischen Differenzen in der Arbeiterbewegung* (Hamburg: Verlag 0, 1973).

Anton Pannekoek, *Weltrevolution und Kommunistische Taktik* (Viyana: Verlag der Arbeiter-Buchhandlung, 1920).

Daniel Tarschys, "The Commune-State: Lenin's Instant Utopia", *Beyond the State: The Future Policy in Classical and Soviet Marxism* (Stockholm: Laromedelsforlaget, 1971), 110-134.

J. V. Stalin, *Works,* cilt 12 (Moskova: Foreign Lenguage Publishing House, 1954).

Karl Kautsky, "Die neue Taktik", *Die Neue Zeit*, Jg. XXX (1912).

Karl Kautsky, *Der Parlamentarismus, die Volksgesetzgebung und die Sozialdemokratie* (Stuttgart: Dietz, 1893).

Karl Kautsky, *Der politische Massenstreik* (Berlin: Hans Weber 1914).

Leon Trotsky, "Preface to Marx", *The Paris Commune* (St. Petersburg, 1906).

Leon Trotsky, *Terrorism and Communism,*(Ann Arbor: Paperback, 1961).

Nikolai Buharin, "K teorii imperialisticheskogo gosudarstva", tekrarı "The Imperialist Pirate State"te, Gankin ve Fisher, *The Bolsheviks and the World War* (Stanford University Press, 1960).

Nikolai Buharin, "Lenin kak Marksist", *Ataka* (Moskova, 1924), 269.

Nikolai Buharin, *Imperialism and World Economy* (Londra: Merlin Press, 1972).

Nikolai Bukharin ve Evgenii Preobrazhensky, *The ABC of Communism* [1919], ed. E.H. Carr (Londra: Penguin, 1970).

Olga A. Narkiewicz, "Political Participation and the Soviet State", G. Parry haz., *Participation and Politics* (Manchester: U.P, 1972), 169-217.

Olga Hess Gankin ve Harold Henry Fisher, *The Bolsheviks and the World War* (Stanford University Press, 1960).

Perry Anderson, *Considerations on Western Marxism* (Londra: NLB, 1976), 116.

Robert V. Daniels, " 'The State and Revolution: A Case Study in he Genesis and Transformation of Communist Ideology", *The American Slavonic and East European Review,* XII (1953): 22-43.

Serge Bricianer, haz., *Pannekoek et les conseils ouvriers* (Paris, E.D.I., 1969).

Stephen Cohen, *Bukharin and the Bolshevik Revolution: A Political Biography* (Londra: Wildwood House, 1974).

V. I. Lenin, *What is to be Done?, Collected Works,* cilt 5, 5. basım (Moskova: Progress, 1977), 347-567.

V. I. Lenin, "Concluding Paragraph To The Article "The Paris Commune and the Tasks of The Democratıc Dictatorshıp" [17 Temmuz 1905], *Collected Works,* cilt 9, 4. basım (Moskova: Progress, 1977), 141.

V. I. Lenin, "Socialism and Anarchism" [Kasım 1905], *Collected Works*, cilt 10, 4. basım (Moskova: Progress, 1978), 71-74.

V. I. Lenin, "Lessons of the Comunne" [1908], *Collected Works,* cilt 13, 4. basım (Moskova: Progress, 1978), 475-478.

V. I. Lenin, "The War and Russian Social-Democracy (1914)", *Collected Works*, cilt 21, 2. basım (Moskova: Progress, 1974), 25-34.

V. I. Lenin, "The Youth International: A Review", *Collected Works,* cilt 23, 2. basım (Moskova: Progress, 1974), 163-166.

V. I. Lenin, "The Tasks of the Proletariat in Our Revolution", *Collected Works,* cilt 24, 2. basım (Moskova: Progress, 1974), 55-91.

V. I. Lenin, "April Theses", *Collected Works,* cilt 24, 2. basım (Moskova: Progress, 1974), 19-54.

V. I. Lenin, "The Dual Power", *Collected Works,* cilt 24, 2. basım (Moskova: Progress, 1974), 38-41.

V. I. Lenin, "Resolution On Changing The Name of the Party and The Party Programme", *Collected Works,* cilt 27, 140-141.

V. I. Lenin, "Left-Wing" Childishness And The Petty-Bourgeois Mentality", *Collected Works,* cilt 27, 2. basım (Moskova: Progress, 1974), 323-354.

V. I. Lenin, "To G. Y. Zinoviev" [Ağustos 1917], *Collected Works,* cilt 35, 2. basım (Moskova: Progress, 1973), 228-229.

V. I. Lenin, "To N. I. Bukharin" [Ağustos-Eylül 1916], *Collected Works,* cilt 35, 2. basım (Moskova: Progress, 1973), 230-231.

V. I. Lenin, "To L. B. Kamanev" [6 Eylül 1912], *Collected Works,* cilt 43, 3. basım (Moskova: Progress, 1977), 297.

V. I. Lenin, "To Inessa Armand [27 Şubat 1917], *Collected Works,* cilt 43, 3. basım (Moskova: Progress, 1977), 612-613.

V. I. Lenin, "Marksizm o gosudarstve", *Leninskii Sbornik* XIV, V. V. Adoratskogo haz., (Moskova: Instıtut Lenına Prı Tsk Vkpb Partızdat, 1930).

V. I. Lenin, "The Nascent Tendency of 'Imperialist Economism', Reply to Bukharin", Gankin ve Fisher, *The Bolsheviks*, *The Bolsheviks and the World War* (Stanford University Press, 1960).

V.I. Lenin, *The State and Revolution* (Pekin: Foreign Languages Press, 1970).

BOLŞEVİK DEVRİMİN DEMOKRASİYLE İMTİHANI

METİN ÇULHAOĞLU

Ekim Devriminin 100. yılı dolayısıyla hazırlanan bu yazı, 1917'yi izleyen ilk dönem için genç sosyalist ülkede demokrasiye yaklaşımı ve kimi demokrasi pratiklerini kısaca değerlendirme amacı taşımaktadır. "Demokrasiye yaklaşım"dan kastedilen, ağırlıklı olarak, devrimin lideri Lenin'in bu konudaki kimi polemiklerde dile getirdiği görüşlerdir.

Amaç bu olsa da, başta Lenin Bolşevik liderliğe her uğrakta yol göstermiş bir öğreti olarak Marksizmin demokrasi kavramına ve pratiğine genel yaklaşımı üzerinde durmak yerinde olacaktır. Marksizmin Bolşevik liderlik üzerindeki etkisinin ötesinde, yazarın genel olarak demokrasi kavramına yaklaşımı da böyle bir girişi gerektirmektedir.

Marksizmin, demokrasiye olsun, yaygın kullanılan başka kavramlara ilişkin olsun yaklaşımını yorumlayanlarda görebildiğimiz temel bir eksiklik ya da yanılgı, asıl hareket ettirici, belirleyici süreç ile onun yansımaları, türevleri ya da farklı tezahürleri arasındaki ayrımın net yapılamamasıdır.

Belki bir dönem Marksist yorumlara damgasını vuran yapısalcılık nedeniyle, belki Marksizm içi liberal eğilimler sonucunda Marksist düşünce ve analiz sisteminde "demokrasi" kavramına da başat, belirleyici yer tanınabilmiştir. Oysa bize göre bu düşünce-analiz sis-

teminde, belirleyicilik tanınan ana kaynaktan çıkıp birbiri ardına uzanan kerteler (işaret taşı, oluşumun belirli bir uğrakta geldiği nokta anlamında) vardır ve demokrasinin yeri de "kaynakta" değil bu kerteler arasındadır.

Daha açık söylersek, Marksist düşünce-analiz sisteminde "maddi üretime dayanan toplumsal yaşam süreci" ilk, asıl kaynaktır; demokrasi dâhil her tür kavramın, olgunun, pratiğin vb. türediği yer de burasıdır.

"Temelin üzerinde yükselen üstyapı" tüm Marksistlerin ve bu düşünceye ilgi duyan başkalarının bildiği bir kurgudur. Bu kurguda, üretici güçler ile üretim ilişkilerinin oluşturduğu üretim tarzı 'temel'dir. Bu temel üzerinde ise devlet, ideoloji, siyaset, hukuk, kültür vb. alanları kucaklayan "üstyapı" yükselir.

Demokrasi de bir devlet ya da yönetim biçimi olarak bu üstyapı öğeleri arasında yer alır.

Genel olarak doğru olsa bile bu şemada temel ile üstyapı arasındaki dolayım ve etkileşimin somut olarak gerçekleşmesini sağlayan dinamiklerin ihmal edilmesi şemayı kısırlaştırıcı sonuçlar vermektedir. "İndirgemecilik" eleştirileri de büyük ölçüde şemanın bu şekilde kısırlaştırılmasından kaynaklanmaktadır.

Bizce temel ile üstyapı arasındaki dolayım ve etkileşimi sağlayan "iletim kayışları" temele çok daha yakın duran birikim modelleri ile birlikte temelden üstyapıya uzanan sınıf mücadeleleridir.

Konumuz olduğu için demokrasi örneğinden hareket edersek, kendi başına temel, bir toplumsal formasyonda demokrasinin içeriği, nasıl olacağı, hangi kurumlarla işleyeceği gibi konularda pek az şey söyler. Bu sorunun yanıtı, genel anlamda değil özel toplumsal formasyon bağlamında birikim modeline ve ondan da önemlisi sınıf mücadelelerinin geçmişine, mevcut durumuna ve seyrine bakarak verilebilir. Öbür türlü, "kapitalist üretim tarzı" denilen olgu kendi başına belirli bir demokrasi biçimini peşinen ne reddeder ne de mutlaka gerektirir.

E. M. Wood'un "kavramsal olasılık" ve "tarihsel gerçeklik" kavram çifti konuya açıklık getirici içeriktedir.[1] "Kavramsal olasılık"tan hareketle bakıldığında temel (kapitalist üretim tarzı) ile demokrasi arasında nedensellik ilişkisi kurulması pek kolay değildir; bu ilişki ancak dolaylı yollardan kurulabilmektedir. Buna karşılık sınıf mücadeleleri sonucunda ortaya çıkan "tarihsel gerçeklik", bir yanda temel ile diğer yanda demokrasinin varlığı, aldığı biçimler ya da demokrasinin yokluğu arasındaki ilişkilerin doğrudan ve somut biçimde kurulmasına olanak tanımaktadır.

Yukarıda kısaca özetlenen ayrımın kaynaklarını örneğin Engels'te bulmak mümkündür. Engels demokrasi kavramını genel-soyut düzlemde ele alırken demokrasiyi "kendi içinde çelişkili" bulup "sahtecilik" ve "ikiyüzlülükle" eleştirmektedir.[2] Ancak Engels aynı kavrama bu kez ülke özelindeki somut sınıf ilişkileri ve mücadeleleri bağlamında yaklaştığında belirli bir demokrasi biçimini övmektedir.[3]

Özetlersek, Marksizmde demokrasi kavramı ve pratiği, sınıf mücadeleleriyle ilişkisi ve bu mücadelelerin bir sonucu olmanın dışında sistem içinde "yapısal" bir yere sahip değildir. *Manifesto*'da proletaryanın siyasal iktidarı almasının "demokrasi savaşının kazanılması" olarak nitelenmesi de bu çerçevede değerlendirilmelidir. Sonuçta demokrasi de "somut temelin üzerinde yükselen hukuksal ve siyasal üstyapının" bir parçasıdır.

Tarihsel-teorik miras konusunda değineceğimiz bir nokta daha olacak.

Ana akım siyaset bilimi çevrelerinde demokrasinin karşıtı olarak tanımlanan "diktatörlük", Marx'ta belirli bir sınıfa atıfta kullanılan "proletarya diktatörlüğü" kavramından bir anlamda daha dar, ama

1 Ellen Meiksins Wood, *Kapitalizm Demokrasiye Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması*, çev. Şahin Artan, 2. basım (İstanbul: Yordam Kitap, 2016), 248.

2 Friedrich Engels, "Progress of Social Reform on the Continent", Karl Marx ve Friedrich Engels, *Collected Works*, cilt 3 (New York: International Publishers, 1975), 393.

3 Friedrich Engels, "Civil War in Switzerland", Karl Marx ve Friedrich Engels, *Collected Works*, cilt 6 (New York: International Publishers, 1976), 367-368.

belirli konjonktürler itibarıyla daha genel geçer bir içeriğe sahiptir. Marx, 1848 yılında Almanya'da yaşanan süreçlere ilişkin bir değerlendirmesinde şöyle demektedir: "Bir devrimi izleyen geçici her siyasal düzenleme bir diktatörlüğü, üstelik enerjik bir diktatörlüğü gerektirir."[4]

Marx'ın bu değerlendirmesini hatırlatmamızın nedeni, 1917 Devriminin diktatörlükle (ve demokrasiyle) ilişkisinin iki açıdan kurulabileceğine işaret etmektir. Birincisi, herhangi bir devrimin gerektireceği "geçici" siyasal düzenlemelerin adı olarak diktatörlük; ikincisi ise bir sosyalist devrimin, 1917 Ekim Devriminin açtığı yolda ortaya çıkan ve süre biçilmesi mümkün olmayan bir olgu olarak proletarya diktatörlüğü…

Rusya'da 1917 sonrasının öyküsü, bir bakıma bunlardan birincisinin ikincisine ne kadar "nüfuz ettiğiyle" ya da ikincisiyle ne ölçüde iç içe geçtiğiyle ilgilidir.

Lenin ve Demokrasi

Avrupa'da II. Enternasyonal'de etkili kimi figürleri, içerde ise Menşevikleri ve onlara yakın olanları bir yana bırakacak olursak, 1917 Devriminin öncülüğünü yapan kadroların, ama en başta Lenin'in demokrasi kavramına ve pratiğine yaklaşımı netti: Demokrasinin her türü, aynı zamanda bir sınıf diktatörlüğüdür…

Burjuva demokrasisi nasıl burjuva diktatörlüğüyle eş anlamlıysa, proleter demokrasi de proletarya diktatörlüğünün eş anlamlısıdır. Başka bir deyişle Bolşevik önderlik, ister sermaye sınıfının ister işçi sınıfının egemenliği olsun, her ikisini de şemsiyesi altına alan, ikisine de aşkın, aynı kuralları her ikisine de dayatan bir "demokrasi" anlayışından uzaktı.

Konunun bu yanı oldukça nettir.

4 Karl Marx, "The Crisis and the Counter Revolution", Karl Marx ve Friedrich Engels, *Collected Works*, cilt 7 (New York: International Publishers, 1977), 431.

Ancak gene de ortada duran bir soru vardır: Öz itibarıyla ne kadar farklı olurlarsa olsunlar bu diktatörlükler, insanlık tarihinin biriktirdiği, aslında kendileri de sınıf mücadelelerinin tarihsel sonuçları olan kimi biçimlerde (formlarda) ve kurumsallıklarda hiç mi ortaklaşmazlar? Bu formları ve kurumları kendi diktatörlük/demokrasi anlayışlarına yedirip içselleştiremezler mi?

Bu soruların yanıtları elbette olumlu olmalıdır. Örneğin, temsil sistemleri, temsili organlar, seçimler, anayasa, hukuk, meşruiyet, yargı denetimi, vb. yalnızca belirli bir diktatörlük/demokrasi düzeni için geçerlilik taşıyan formlar ya da kurumlar değildir.

Nitekim bu formların ya da kurumların benzerleri ve pek benzemeyen başkaları 1917 Devriminden sonra gündeme gelmiş, pratikte karşılığını bulmuştur. Bu sonuç doğal karşılanmalıdır; çünkü ne kadar "yeni", ne kadar "radikal" olursa olsun hiçbir devrim tam tamına belirli bir sınıfa ait olmaktan çok insanlık tarihinin, bu arada burjuva devrimlerin "anonim" ürünleri sayılabilecek oluşumları elinin tersiyle bir kenara itemez.

Esasen Lenin de temel aynı kalmak koşuluyla "siyasal biçimlerin" büyük bir zenginlik gösterebileceğini kabul ediyordu: "Kapitalizmden komünizme geçiş siyasal biçimler açısından mutlaka büyük bir bolluk ve çeşitlilik taşıyacaktır; ama öz kaçınılmaz olarak hep aynı kalacaktır: *proletaryanın diktatörlüğü*."[5]

Ancak gene de bir noktanın akılda tutulması yararlı olacaktır.

Burjuva demokrasisi, kapitalist ülkelerde uzun bir tarihsel süreç içinde, kapitalist üretim tarzının ortaya çıkmasıyla birlikte kendini gösteren sınıf mücadelelerinde oluşan karşılıklı güç dengeleriyle şekillenmiştir. Bu açıdan bakıldığında "burjuvazinin demokrasisi" olmaktan çok "burjuva devrimlerin demokrasisi"dir. Dikkat edilmesi gereken nokta, bu uzun tarihsel sürecin büyük bölümünde kapitalizmin bir üretim tarzı olarak toplumlara yerleşmiş ve kökleşmiş olmasıdır. Daha açığı, demokrasi ve onun çeşitli kurumları,

5 V. I. Lenin, "State and Revolution", *Collected Works*, cilt 25, 2. basım (Moskova: Progress, 1974), 418.

evet, sınıf mücadeleleriyle gelmiştir; ama bu sınıf mücadeleleri de temelde kapitalist olan toplumlarda gerçekleşmiştir.

Sonuçta, gelişen kapitalizmle birlikte, burjuva devrimleri önceleyen ve sonralayan sınıf mücadelelerinden ve bunların sonucu olan demokrasiden, demokrasinin kurumlarından söz ediyoruz.

Sosyalist devrimin de hem öncesinde hem de sonrasında sınıf mücadeleleri vardır; ancak bu sınıf mücadeleleri bir "sosyalist toplum" temelinde cereyan etmez. Sınıf mücadeleleri sosyalist devrim öncesinde tamamen, sosyalist devrimin hemen sonrasında ise önemli ölçüde olmak üzere gene kapitalist toplum temelinde gelişir. Üretim araçlarının özel mülkiyetine ve ücretli emek sömürüsüne formel anlamda son verilmiş olsa bile meta üretimi çeşitli ölçeklerde sürmektedir. Dahası, toplumun tümü, üzerinde henüz kapitalizmin "doğum lekelerini" taşımaktadır.

Bütün bunlar, sınıf mücadelelerinin devrimden sonra da sürmesinin kaçınılmaz olduğu anlamına gelmektedir. Üstelik bu mücadeleler "doğum lekeli", henüz sosyalist olmayan bir toplumda süreceğinden demokrasi kavramına ve pratiğine yaklaşım da genel ilkelerden çok sürmekte olan sınıf mücadelesinin gereklerine göre belirlenecektir.

Kaotik ve Huzursuz İlk Dönem

1917 Devrimini izleyen erken dönemdeki demokrasi uygulamalarına kısaca göz atmadan önce "ortamın" ya da dönemin özelliklerini mutlaka vurgulamak gerekiyor.

1917 Devrimi, üç yıldır savaşmakta olan bir ülkede gerçekleşmiştir. Devrim gerçekleştiğinde Çarlık Rusyası hâlâ savaşın içindeydi. Rusya için savaş, beş ay kadar sonra 1918 Mart'ında imzalanan ünlü Brest-Litovsk anlaşmasıyla sona erecektir. Ancak ülke daha nefes alamadan bu kez 1918'den 1921'e üç yıl sürecek olan bir iç savaşın içine yuvarlanacaktır.

Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı sırasında uğradığı kayıpların (ölen asker sayısı için 3 milyon rakamı verilmektedir) üzerine Brest-

Litovsk Anlaşması ile kaybedilen topraklardaki kaynaklar eklenmiştir. Bir kaynakta Rusya'nın Brest-Litovsk'taki kayıpları şöyle sıralanmaktadır: Ekilen arazinin %27'si, nüfusun %26'sı, ortalama tarımsal rekoltenin üçte biri, demir ve çelik üretiminin dörtte üçü ve demiryolu şebekesinin %26'sı.[6]

Üç yıl süren iç savaşın yol açtığı insan kaybı 7-8 milyon olarak tahmin edilmektedir. Buna tahrip olan altyapı, tesis ve işletmeleri, daha önemlisi özellikle iç savaş sırasında ölen, aralarında Bolşeviklerin de bulunduğu işçi ve emekçileri eklemek gerekir.

Kısacası, 1917 sonrası demokrasi arayış ve uygulamalarının sahnesi, barış ve huzur içinde bir ülke değildi. İç Savaşın hemen ardından başlatılan ve yaklaşık 1928 yılına kadar sürecek olan "Yeni Ekonomi Politikası" (NEP) dönemi de bu kez iplerin bir başka açıdan sıkı tutulmasını gerektiriyordu: Yeni bir sermayedar kesimin palazlanarak eski düzenin burjuvaları ve Çarlık döneminin kalıntılarıyla genç devrime karşı yeni bir tehdit oluşturması…

Bunlar 1917 sonrasına ilişkin "demokrasi" ya da "sosyalist demokrasi" tartışmalarında mutlaka göz önünde bulundurulması gereken olgulardır.

Devam edersek, Lenin'in demokrasi konusundaki görüşleri "basit" ama sağlamdır ve Marx-Engels'in görüşleriyle tutarlıdır:

> Son çözümlemede, genelde siyasal üstyapı olarak demokrasinin her türü (ki tüm sınıflar ortadan kalkıp sınıfsız toplum kuruluncaya kadar sürmelidir) üretime hizmet eder ve önünde sonunda belirli bir toplumdaki üretim ilişkileriyle belirlenir.[7]

Demokrasi, çok net olarak sınıflı toplumlarla ilişkilendirilmektedir ve dolayısıyla demokrasiye de sınıfların tamamen ortadan kalkacağı uğrağa kadar vade biçilmektedir. Lenin daha önce, Devlet ve İhtilal'de de demokrasinin "geçiciliği" üzerinde durmuştu: "…

6 Suzi Weissman, «The Russian Revolution and Workers Democracy», https://www.solidarity-us.org/node/4975 (son erişim tarihi 15 Ekim 2017).

7 V. I. Lenin, «Once Again on the Trade Unions, The Current Situation and the Mistakes of Trotsky and Bukharın», *Collected Works*, cilt 32 (Moskova : Progress, 1973), 81.

devletin ortadan kalkması aynı zamanda demokrasinin de ortadan kalkması anlamına gelir; devletin sönümlenmesi de demokrasinin sönümlenmesi demektir."[8]

Bu durumda, demokrasi üzerinde tartışmalar söz konusu olduğunda "hangi sınıfın?" ya da "hangi sınıf için?" sorularının gündeme gelmesi doğaldır ve Lenin de hep bunu yapmıştır.

Tekrar edersek, meclisler, seçimler, temsil, anayasa vb. gibi proleter olanı dâhil herhangi bir demokrasiyle bağdaşabilecek, öze değil biçime ilişkin kurumsallıklar ötesinde demokrasi tartışmalarının, "kimin için?", "nasıl?", "pratikte ne kadar gerçekleşebiliyor?" soruları etrafında dönmesi zorunludur.

Lenin'in 1918 yılında Kautsky ile giriştiği polemikte verdiği (ve daha sonra da tekrarladığı) örnekler bu bağlamda değerlendirilmelidir. Lenin, proleter demokrasinin halkın yönetime katılması, yargıçların halk tarafından seçilmesi, seçimle göreve gelenlerin denetlenmesi, geri çağrılabilmesi, kamu görevlilerinin alacağı ücretler gibi örneklerin yanı sıra basın ve toplantı özgürlükleri üzerinde özellikle durmaktadır.

Lenin'in bu iki başlığa "en genel" özgürlüklerin bile pratikte sınıfsal belirlenimli olduğunu vurgulamak için değindiği söylenebilir. Basın özgürlüğü mü? Ya en iyileri başta olmak üzere matbaalar belirli bir sınıfın mülkiyetinde, kâğıt stokları ise sermayedarların elindeyse? Toplantı özgürlüğü mü? Ya geniş katılımlı toplantıların yapılabileceği mekânlar hep başkalarının malıysa, onların tasarrufu altındaysa?[9]

Lenin, her demokrasi gibi proleter demokrasinin de "baskı altına alıcı" işlev taşıdığını şöyle dile getirmektedir:

> … çoğunluğu, yani sömürülenleri yönetenler sömürücüler olduğu sürece, demokratik devlet de kaçınılmaz olarak sömürücüler için demokrasi olmak durumundadır. Sömürülenlerin devleti ise böyle bir

8 Lenin, "State and Revolution", 460.

9 V. I. Lenin, "The Proletarian Revolution and the Renegade Kautsky", *Collected Works*, cilt 28, 2.baskı (Moskova : Progress, 1974), 247-248.

> devletten temelde farklılaşmalıdır. Sömürülenler için demokrasi, *sömürücüleri bastırmanın* aracı olmalıdır. Bir sınıfın bastırılması o sınıf için eşitsizlik, o sınıfın 'demokrasiden' dışlanması anlamına gelir.[10]

Devrim, örneğin oy kullanma hakkı bağlamında belirli kesimleri gerçekten demokrasiden dışlamıştı. Eski kapitalistler, ruhban sınıfı ve zamanında Beyaz Ordu saflarında çarpışmış olanların seçimlerde oy kullanma hakları yoktu. Rusçada "*Lishentsy*" (yoksun bırakılanlar) denilen bu kesim 1918 yılından 1936 yılındaki yeni anayasaya kadar seçimlerde oy kullanamamıştır.

'Niyet ve Kısmet'

İktidarın fethinden hemen sonra, 14 Kasım'da çıkartılan bir kararname, işçileri çalıştıkları işyerlerinde üretim, muhasebe ve finans işlerini denetim altına almak üzere kendi komitelerini kurmaya çağırıyordu.

İktidarın alınmasını izleyen kısa dönemde devrim, yukarıda verilen örnekte olduğu gibi "serbestçe bir araya gelen üreticilerin denetimini" yaşama geçirmek için pek çok adım attı. Bunların arasında "doğrudan demokrasi" kavramının karşılığı olabilecek örnekler de yer almaktaydı.

Yukarıda değindiğimiz uygulamaya, iç savaşla birlikte son verildi.

Bolşevikler başlarda halkla ve Sovyet temsilcileriyle gerçekten "suda balık" gibiydiler. Devrimin "kadroları" olarak başkaları üzerinde vesayet kurmak şöyle dursun, kendilerine pek makul gelmeyen önerileri bile dikkate alıyor, gereğinin yapılmasına çaba gösteriyordu.

Bir süre sonra Sovyetler, içinde yer alan Bolşevikler dışında daha çok göstermelik kurumlara dönüştü.

Bolşevikler iktidarı bir süre "sol SR'lerle" paylaştılar, Temmuz 1918'de bu ortaklık sona erdi. SR'lerden Fanya Kaplan hemen sonra Lenin'e suikast girişiminde bulundu. Daha önceki suikastların yarattığı ortamda devrim, Şubat Devrimiyle kaldırılan ölüm cezasını

10 A.g.e., 250.

geri getirmek zorunda kaldı.

1921 yılında NEP dönemine geçilirken diğer partiler fiilen yasaklandı; bu yasak 1924 yılında resmiyet ve kesinlik kazandı.

Parti'nin 1921 yılı Mart ayında yapılan 10. Kongresinde NEP'e geçiş kararı alındı. Ağır sanayi, bankacılık ve dış ticaret gibi sektörler dışında özel girişimciliğe alan açıldı. Aynı kongre parti içi hizipleri yasakladı.

1917 Devrimi artık başka bir rota tutturmak zorunda kalmıştı.

Zorunluluklar

Daha önce, Marx'a da başvurarak her devrimdeki "konjonktürel" diktatörlük ile teorik-sınıfsal temelleri olan diğer diktatörlük yaklaşımından söz etmiş, 1917'den hemen sonra bunlardan ilkinin ikincisine nüfuz ettiğine değinmiştik.

1917 Devrimi bağlamında bunun zorunlu, kaçınılmaz bir "enfiltrasyon" olduğunu düşünüyoruz. Bolşevikler nasıl bir ülkede iktidara geldiklerinin kuşkusuz farkındaydılar; ancak daha sonra gelişecek olaylar bir yana, devraldıkları formasyon ile proleter demokrasi fikrinin bu kadar ciddi bir sürtüşme içinde olacağını kestirebildiklerini sanmıyoruz.

Bir kere, devrime öncülük eden kadrolar, uzunca bir süre proleter demokrasinin somut uygulamalarına düşüncelerinin ancak kıyısında yer vererek asıl "burjuva demokratik" bir Rusya tasavvur etmekteydiler. Deyim yerindeyse "yumurta kapıya geldiğinde", önlerinde kısa ömürlü Paris Komününün kimi uygulamalarından başka hiçbir örnek bulunmuyordu.

İktidarı aldıkları ülkenin özellikle pek çok Batı ülkesiyle karşılaştırıldığında demokrasi geleneği çok zayıf kalıyordu. Batıdaki karşılığıyla "sivil toplumu", gerçek anlamda siyasal partileri ve parlamentoyu, seçimleri vb. hiç tanımamış bir ülkeydi burası. Sıkışma, tam da burada ortaya çıktı: Bolşevikler, demokrasiyi hiç tanımamış bir ülkede somut karşılığının ne olması gerektiğini tam kestireme-

den bir yanda demokrasinin en "ilerisini" zorlarken diğer yanda da kendi iktidarlarını her tür tehdide karşı tahkim etme gibi birbiriyle çelişebilen iki görevle baş başa kaldılar.

Bu ikilemin bir ifadesini 1918 anayasasına ilişkin tartışmalarda görebiliyoruz: (o dönemdeki) devlet iktidarı geçici bir nitelik taşımaktadır; ancak, devam ettiği sürece de güçlü olması gerekir…[11]

Geçici olan ya da geçici olduğu düşünülen ne varsa, varken bunun mümkün olan en "sağlamını" ve "ilerisini" yapmak 1917 Devriminin ilk 5-6 yılına damgasını vuran kader olmuştur.

Kaynakça

Edward Hallett Carr, *Bolşevik Devrimi 1917-1923*, cilt 1, çev. Orhan Suda (İstanbul: Metis, 1989).

Ellen Meiksins Wood, *Kapitalizm Demokrasiye Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması*, çev. Şahin Artan, 2. basım (İstanbul: Yordam Kitap, 2016).

Friedrich Engels, "Civil War in Switzerland", Karl Marx ve Friedrich Engels, *Collected Works*, cilt 6 (New York: International Publishers, 1976), 367-374.

Friedrich Engels, "Progress of Social Reform on the Continent", Karl Marx ve Friedrich Engels, *Collected Works*, cilt 3 (New York: International Publishers, 1975), 392-408.

Karl Marx, "The Crisis and the Counter Revolution", Karl Marx ve Friedrich Engels, *Collected Works*, cilt 7 (New York: International Publishers, 1977), 427-433.

Suzi Weissman, «The Russian Revolution and Workers Democracy», https://www.solidarity-us.org/node/4975 (son erişim tarihi 15 Ekim 2017).

V. I. Lenin, "Once Again on the Trade Unions, The Current Situation and the Mistakes of Trotsky and Bukharın", *Collected Works*, cilt 32 (Moskova : Progress, 1973), 70-107.

V. I. Lenin, "State and Revolution", *Collected Works*, cilt 25, 2. basım (Moskova: Progress, 1974), 385-539.

V. I. Lenin, "The Proletarian Revolution and the Renegade Kautsky", *Collected Works*, cilt 28, 2. basım (Moskova : Progress, 1974), 227-325.

11 Edward Hallett Carr, *Bolşevik Devrimi 1917-1923*, cilt I, çev. Orhan Suda (İstanbul: Metis, 1989), 126.

EKİM DEVRİMİ IŞIĞINDA TOPLUMSAL DEVRİM VE HALK KATILIMI

ERKİN ÖZALP

Karl Marx, 1852'de, "On dokuzuncu yüzyılın toplumsal devrimi, şiirini geçmişten değil, yalnızca gelecekten çıkarabilir" diye yazmıştı.[1] 21. yüzyılın toplumsal devrimi için de benzer bir tez ileri sürülebilir. 21. yüzyıldaki sosyalist dönüşümler, başta Ekim Devriminin ürünü olan Sovyetler Birliği olmak üzere 20. yüzyılın reel sosyalizm deneyimlerinin basit birer tekrarı olamaz elbette. Nesnel koşullardaki değişmeler bir yana, sosyalist ülkelerde yaşanan çözülmeler nedeniyle, benzer sonuçlarla bir kez daha karşılaşmamak için nelerin yapılması (ve nelerin yapılmaması) gerektiği üzerine (haklı olarak) çokça tartışılıyor…

Ne var ki, kolaylıkla düşülebilen bir yanlışa da dikkat çekmek gerekiyor: Sosyalizm mücadelesinin 20. yüzyıldaki kazanımlarına hak ettikleri önemin verilmemesi.

Bu söylenen, sadece teorik tartışmalar için değil, güncel sosyalizm mücadelesi pratikleri ve örneğin Chavez'in önderlik etmiş olduğu, "21. yüzyılın sosyalizmi"ni kurma iddiasını taşıyan Bolivarcı Devrim için de geçerli.

Karl Marx ile Friedrich Engels, işçi sınıfının öncelikli görevini, siyasal iktidarın alınması, yani "siyasal devrim"in gerçekleştirilmesi

1 Karl Marx, *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*, çev. Erkin Özalp (İstanbul: Yordam Kitap, 2016), 23.

olarak tanımlamıştı. Ama bu adım, üretim araçlarının özel mülkiyetine (başlangıçta en azından stratejik önem taşıyan sektörlerde ve zaman içinde tümüyle) son vermek, toplumsal üretimin toplum tarafından ve planlama yoluyla düzenlenmesini sağlamak, devlet yönetimini ve yöneticilerini toplumsal denetime tabi kılmak, kısacası "toplumsal devrim"i gerçekleştirmek için gerekliydi. Yine Marksizmin kurucularına göre, toplumsal devrim gerçekleşmedikçe, kapitalist üretim tarzı ve bu üretim tarzına dayanan toplumsal ilişkiler aşılamaz, insanların gerçek anlamıyla özgürleşmesi sağlanamazdı.

Sovyetler Birliği'nin 1871 Paris Komününden farklı olarak 70 gün yerine 70 yıl yaşaması, 1917 Ekim Devrimine öncülük eden kadroların toplumsal devrim perspektifine sahip olmalarından ve bu doğrultuda attıkları somut adımlardan ayrı düşünülemez.

Diğer yandan, halkın devlet yönetimine katılımını sağlamadan, halkı toplumsal dönüşümlerin öznesi hâline getirmeden, gerçek bir toplumsal devrim gerçekleştirilemez. Dolayısıyla, Sovyet sosyalizminin bu konudaki eksikli ve sorunlu yanlarının eleştirilmesinden daha doğal ve gerekli bir şey olamaz. Yeter ki, tam da Ekim Devrimi sayesinde, halkın devlet yönetimine katılımını sağlamak konusunda ders alınması gereken çok sayıda örneğin de yaratılmış olduğu göz ardı edilmesin!

Devlet ve Devrim'den Sanayileşme Hamlesine

Lenin, 2017 yılının Ağustos ve Eylül aylarında, yani Ekim Devriminden çok kısa bir süre önce kaleme aldığı *Devlet ve Devrim* adlı broşüründe, "*herkes* devlet yönetimine katılırsa, kapitalizmin tutunacak dalı kalmaz" der ve ekler: "Diğer yandan, kapitalizmin gelişmesi de, gerçekten 'herkes'in devlet yönetimine katılmasını *mümkün kılan ön koşulları* yaratır."[2] Ona göre, en ileri kapitalist ülkelerde bu koşullardan bazıları daha o sırada olgunlaşmıştır: Herkesin okuma yazma bilmesi ve "posta hizmetlerini, demiryollarını, büyük

2 V. İ. Lenin, *Devlet ve Devrim*, çev. M. Halim Spatar-Celal Üster (İstanbul: Yordam Kitap, 2016), 128-129.

fabrikaları, büyük ölçekli ticareti, bankacılığı vb. vb. kapsayan dev, karmaşık, toplumsallaştırılmış aygıt tarafından milyonlarca işçinin 'eğitilmesi ve disipline sokulması.'"

"Fabrika" disiplini, kapitalistleri alt ettikten sonra, toplumun tümüne yayılacaktır. Ama bu, bir ideal ya da nihai hedef değil, toplumu kapitalist sömürüden tümüyle kurtarmak ve ilerlemeye devam etmek için gerekli olan bir adımdır. Lenin, sonunda varılacak olan noktayı şöyle tarif eder:

> Toplumun bütün üyelerinin ya da en azından büyük çoğunluğunun devleti *kendi başlarına* yönetmeyi öğrendikleri, bu işi kendi ellerine aldıkları, çok küçük bir kapitalist azınlık, kapitalist alışkanlıklarını sürdürmek isteyen beyefendiler ve kapitalizmin iyiden iyiye bozduğu işçiler üzerinde denetim 'kurdukları' andan başlayarak, her tür yönetim gereksinimi tümüyle ortadan kalkmaya başlar. Demokrasi ne kadar eksiksiz olursa, onun gereksizleşeceği an o kadar yakındır.[3]

1917 Ekim Devrimi gerçekleştirildiğinde, Rusya'da yedi yaşın üzerindeki erkeklerin yalnızca yaklaşık yüzde 38'i, kadınlarınsa yalnızca yaklaşık yüzde 13'ü okuma yazma biliyordu.[4] Diğer yandan, önce Birinci Dünya Savaşı, ardından da emperyalist ülkelerin desteğiyle Sovyet iktidarını yıkmak için çıkarılan iç savaş, 1920 yılında sınai üretimin 1913 yılına göre yaklaşık yüzde 80 oranında gerilemesine yol açmıştı.[5] Sınai üretim 1913 yılındaki düzeyine ancak 1926/27 yıllarında yükselecekti. Ve hem 1914 hem de 1926 yıllarında nüfusun yüzde 80'den fazlasının tarım kesiminde olduğu göz önünde bulundurulduğunda,[6] Yeni Ekonomi Politikası'nın (NEP) ilan edildiği 1921 yılında fabrika işçilerinin yaklaşık 140 milyonluk nüfusun içindeki küçük bir azınlık durumuna düştüğü açıklık kazanır.

3 A.g.e., 130.

4 *The Soviet Union: Facts, Descriptions, Statistics* (Washington D.C.: Soviet Union Information Bureau, 1929) https://www.marxists.org/history/ussr/government/1928/sufds/ch21.htm (son erişim tarihi 17 Eylül 2017).

5 R. W. Davies, Mark Harrison and S. G. Wheatcroft, ed., *The Economic Transformation of the Soviet Union, 1913-1945* (New York: Cambridge University Press, 1994), 135.

6 A.g.e., 81.

"Savaş Komünizmi" diye anılan ve daralan iktisadi faaliyetlerin tümüyle devlet denetimi altına alındığı bir dönemin ardından piyasa ilişkilerine dönüş anlamına gelen NEP, dış ve iç savaşların yol açtığı iktisadi çöküntüyü aşmak için zorunlu olarak atılan bir geri adımdı. Kırda büyük köylüler, kentlerde ise kapitalist sanayiciler ve asıl olarak tüccarlar ("Nepadamları"), NEP döneminde yeniden zenginleşmeye başlayacaktı.

Piyasa ilişkilerinin yeniden canlandırılmasının riskli bir adım olduğu ise biliniyordu. Dahası, Bolşevik Partinin kadroları ve gençlik örgütü üyeleri, NEP döneminde zenginleşenlere düşmanlıkla bakıyordu.

Şubat 1917 Devriminin hemen öncesinde Bolşevik Partinin yaklaşık 23 bin 600 üyesi vardı. Bu sayı 1918 yılının başlarında 115 bine, 1919 yılının başlarında 313 bine, Ocak 1920'de 431 bine ve Ocak 1921'de 585 bine yükseldi. Bu büyümede maddi çıkar beklentisine sahip unsurların da payı vardı ve bu nedenle Mart 1922'deki parti kongresinde bir "temizlik" yapılması kararı alındı. Sayıları 650 bine ulaşmış olan parti üyelerinin yüzde 24'ü ihraç edildi. Edward Hallett Carr'ın aktardığına göre, "entelektüel" kesim ihraçlardan biraz daha fazla etkilenmiş ve partideki işçiler ile köylülerin oranı sanayi bölgelerinde yüzde 47'den yüzde 53'e, tarım bölgelerinde yüzde 31'den yüzde 48'e yükselmişti.[7]

1918 yılında kurulan ve partili olmayanları da kapsayan gençlik örgütü (Komsomol) ise, 1918 ile 1920 yılları arasında üye sayısını 22 binden 400 bine çıkarmıştı.[8]

Bir başka deyişle, Bolşevikler, toplumun siyasal mücadelelere katılma potansiyeli bulunan kesimlerinin önemli bir bölümünü örgütlemeyi başarmıştı. Bu kadroların önüne toplumu dönüştürme ve "yeni insan"ı yaratma hedefleri konmuştu. Ama NEP ile bu hedefler arasında bir uyuşmazlığın bulunduğu da açıktı.

7 Edward Hallett Carr, *The Bolshevik Revolution: 1917-1923*, cilt 1 (New York-London: W. W. Norton & Company, 1985), 205-207.

8 Ann Todd Baum, *Komsomol Participation in the Soviet First Five-Year Plan* (New York: Palgrave Macmillan, 1987), 15.

Alec Nove, durumu şöyle tarif edecekti: "Çok büyük sayılardaki parti üyeleri için NEP nefret edilen düşmanla zoraki bir uzlaşmaydı ve koşullar olgunlaşır olgunlaşmaz partinin emrindeki her tür silahla bunlara saldırılacaktı."[9]

Diğer yandan, Buharin'e göre, NEP,

> … gençliğin önüne herhangi bir sıkı, renkli, iyi tanımlanmış, militan, kahramanca görev koymadı. İç savaş döneminde gençliğin önünde eşi görülmemiş güzellikteki devasa bir görev duruyordu. Bu görev onları büyülemişti; onunla ilişkileri genellikle açık ve netti: ortak düşmanı, dünya kapitalizmini öldürmek zorundaydılar … dolayısıyla Yeni Ekonomi Politikası değişimi Komünist Gençlerde bir tür moral bozukluğuna, bir tür manevi bunalıma yol açtı …[10]

1927 yılına gelindiğinde sınai üretim 1913 yılındaki düzeyine yeniden ulaşmıştı. Ama Sovyetler Birliği, Batı Avrupa ülkeleri ve ABD ile karşılaştırıldığında hâlâ görece geri bir köylü ülkesi durumundaydı. Bu arada, hem zengin köylüler hem de kapitalist tüccarlar, stokçuluk ve karaborsacılık yaparak, kıtlığa ve tarımsal ve sınai ürünlerin fiyatlarının artmasına yol açıyordu. Diğer yandan, aynı yıl İngiltere'yle yaşanan siyasal gerilim, emperyalist ülkelerin er ya da geç Sovyetler Birliği'ne saldıracağı düşüncesinin yeniden güçlenmesine neden oldu.[11] Gerçekten de, İngiltere, Fransa ve ABD, 1930'lu yıllardaki Nazi iktidarı döneminde Almanya'nın uluslararası anlaşmaları çiğneyerek silahlanmasına, Hitler'in ilk saldıracağı ülkelerden birinin Sovyetler Birliği olacağı beklentisiyle göz yumacaktı.

Stalin'in "tek ülkede sosyalizm" tezi bu koşullar altında olgunlaştı. Bolşevikler, Rusya'da sosyalizmin kurulabilmesi için, ileri kapitalist ülkelerde sosyalist devrimlerin gerçekleşmesi gerektiğini savunmuştu. Ama ufukta bir dünya devrimi görünmüyordu. Sovyetler

9 Alec Nove, *An Economic History of the USSR: 1917-1991* (London: Penguin Books, 1992), 136.

10 Ann Todd Baum, *Komsomol Participation*, 14-15.

11 Edward Hallett Carr, *The Russian Revolution: From Lenin to Stalin* (New York: The Free Press, 1979), 93.

Birliği'nde sosyalizmin kuruluşu için mücadele etme hedefi, parti ve Komsomol üyelerine de, dünya devrimini beklemekten daha çekici geldi.

İlki 1929 yılında uygulamaya sokulan beş yıllık planlar ve tarım kesimindeki kolektivizasyon, ileri kapitalist ülkeleri yakalayıp geçmeye yönelikti. Stalin, 1931 yılında şunları söyleyecekti: "İleri ülkelerin elli ya da yüz yıl gerisindeyiz. Bu mesafeyi on yılda kapatmak zorundayız. Ya bunu yaparız ya da mahvoluruz."[12]

Ve gerçekten de, Hitler 1941 yılında Sovyetler Birliği'ne savaş açtığında, aradaki mesafe büyük ölçüde kapatılmıştı. Lenin'in öngördüğü gibi, "fabrika" disiplini toplumun tümüne yayılmıştı.

Kuşkusuz, sayısız eleştirilere konu olduğu üzere, bu süreç "tepeden inmeci" bir şekilde ve toplumun belirli kesimleri baskı altına alınarak yürütülmüştü. Ama Sovyet sanayileşmesini tek başına zorla açıklamak mümkün değil. Sanayileşme, aynı zamanda toplumsal bir seferberliğin ürünü olmuştu. Isaac Deutscher'in sözleriyle:

> Stalin'in sanayileşme çağrısı ilk olarak kentlerdeki çalışan sınıfların hayal gücünü ateşledi. Genç kuşak Rusya'nın 'bir başka Amerika', bir Sosyalist Amerika hâline gelmesi hayalini uzun süredir kuruyordu. … Başta Komsomol üyeleri olmak üzere yığınlarla genç işçi, el değmemiş uzak topraklarda öncülük çalışmaları yapmak için gönüllü oldu. Bu dünyanın kendi kemikleriyle kurulacak olmasına rağmen, yeni dünya vizyonunu ateşli bir şekilde selamladılar. Daha az idealist düşünceli insanlar, sanayileşmeyi, Rus işçisini bütün bir NEP dönemi boyunca bezdiren işsizliğe bir son verdiği için memnuniyetle karşıladı.[13]

Komsomol üyelerinin sayısı 1928 yılında 2 milyona yükselmişti.[14] Bir başka deyişle, toplumsal seferberlik mevcut parti ve Komsomol üyelerine yaslanmakla kalmamış, gençliğin önemli bir kesimi sosyalizmi kurma mücadelesine kazanılmıştı.

---

12 J. Stalin, *Works*, cilt 13 (Moscow: Foreign Languages Publishing House, 1954), 41.

13 Isaac Deutscher, *Stalin: A Political Biography* (New York: Vintage Books, 1960), 329.

14 Ann Todd Baum, *Komsomol Participation*, 15.

1930'lu yılların sonuna gelindiğinde, Sovyetler Birliği, sanayileşmiş, üretim araçlarının özel mülkiyetine neredeyse tümüyle son vermiş, nüfusun yüzde 80'den fazlasının okuma yazma bildiği, tarımda makine kullanımını hızla artırmış, kendi ağır silahlarını ve uçaklarını üretebilen bir ülkeye dönüşmüştü.

Toplumsal yaşam standartlarındaki yükselme, tam da savaşa hazırlanma zorunluluğu nedeniyle, sanayileşmeyle orantılı olamadı. Bir hesaplamaya göre, 1930 ile 1940 yılları arasında büyük ölçekli sınai üretim yüzde 263 oranında, savunma sanayisinin üretimi ise yüzde 5890 oranında artmıştı. 1940 yılında savunma harcamaları gayrisafi yurt içi hasılanın yüzde 18'ine ulaşmıştı.[15] Ama Sovyetler Birliği, tam da bu sayede, İkinci Dünya Savaşı'nda Nazi ordularını yenilgiye uğratmayı ve iki kutuplu bir dünya yaratmayı başardı. Ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyet yurttaşlarının yaşam standartları da hızlı bir şekilde yükselmeye başladı.

Kuruluş Döneminden Bazı Katılımcılık Örnekleri

Ekim Devrimi sonrasında halkın devlet yönetimine katılmasının en önemli iki yolunun Bolşevik Parti ve Komsomol üyeliklerinden geçmiş olduğu açık. Katılımcılığın bu tür biçimlerine kuşkuyla yaklaşılabilir; ne de olsa, hiyerarşik örgütlerden söz ediyoruz. Ayrıca Komsomol'un, yani komünist gençlik örgütünün "halk"ı ne kadar temsil edebileceği de tartışma konusu olabilir.

Ama gençlik, işçi sınıfının da önemli bir bileşenini oluşturuyordu. Komsomol üyeleri, sanayileşme hamlesi döneminde, sınai işletmelerde çalışmanın yanı sıra diğer işçilere örnek olmak için çaba harcamıştı. Hatta zaman zaman zorlama da içeren bu çabaları yaşlı işçilerin tepkilerine yol açabilmişti. 1930 yılında, büyük ölçekli işletmelerde çalışanların yüzde 24,7'si (yaklaşık 770 bin işçi) 23 yaşın altındaydı. 1934 yılına gelindiğinde, 23 yaşın altındakilerin oranı yüzde 41,3'e yükselmişti (2 milyon 123 bin işçi).[16] Sovyet sanayileş-

15 R. W. Davies v.d., *The Economic Transformation*, 299, 322.

16 A.g.e., 283.

me hamlesine hayli eleştirel yaklaşan Alec Nove bile, büyük sınai projelerin hayata geçirilmesinde, başta gençler olmak üzere, zorlukları gerçek bir yoldaşlık duygusuyla kabullenerek özveriyle çalışan "binlerce" kişinin katılımının önemli bir rol oynadığını vurgulama gereğini duymuştu (gerçek sayı binlerin çok üzerindeydi tabii ki). El değmemiş uzak bölgelerdeki bazı projelerde en ilkel koşullarda çalışan işçiler ve teknisyenler, bunu, kendi geleceklerine ve çocuklarının geleceğine inanarak yapmıştı.[17]

1920'li yılların sonunda Sovyet sanayi işçilerinin devrimle bağlarının ne kadar güçlü olduğunu gösteren örneklerden biri, tarım kesimindeki kolektivizasyon sürecinde gönüllü olarak görev üstlenen 25.000'lerdi. Partinin merkez komitesi, Kasım 1929'da, kolektif çiftliklerde başkanlık ve yöneticilik yapacak olan 25 bin gönüllünün bulunmasına karar vermişti. Bu gönüllüler, deneyimli, nitelikli ve sınıf bilinçli sanayi işçileri arasından seçilecekti. Hepsinin, partide, Komsomol'da ya da sendikalarda aktif olması gerekiyordu (en az yüzde 70'i parti ya da Komsomol üyesi olmalıydı).[18]

25.000'lere katılmak için 70 binden fazla işçi başvurdu. Sonunda seçilen 27 bin 519 gönüllünün yüzde 69,9'u parti, yüzde 8,6'sı Komsomol üyesiydi.[19] Kolektif çiftliklerde çalışacak olanlara sadece eski işlerinde aldıkları kadar ücret ödenecekti. Sağlanan avantajlar, kentlerde kalacak olan aile üyelerine iş başvurularında, çocuklarına okul başvurularında öncelik tanınmasından ve öğrenci olan çocuklarına burs verilmesinden ibaretti. Dolayısıyla, 25.000'lere katılanlar, maddi çıkarları için (ya da bu yönde baskı görmeleri nedeniyle) değil, gerçekten de sosyalist kuruluşa katkıda bulunmak için gönüllü olmuştu.[20]

Onların görevi, kırsal kesimdeki toplumsal ilişkilerin dönüştürülmesine yardımcı olmaktı. Köylülerin ve yerel yöneticilerin direnişini kırmak konusunda yeterince başarılı olamasalar bile, örnek ko-

17 Alec Nove, *An Economic History*, 193.

18 Lynne Vyola, *The Best Sons of the Fatherland: Workers in the Vanguard of Soviet Collectivization* (New York-Oxford: Oxford University Press, 1987), 37-38.

19 A.g.e., 43.

20 A.g.e., 57.

lektif çiftliklerin yaratılmasına katkıda bulundular. Kampanya 1931 yılının Aralık ayında sona erdirildiğinde, 25.000'lerin yüzde 64'ü (18 bin kişi), kırda yaşamanın zorluklarına rağmen hâlâ görevlerinin başındaydı. 1933 yılında bile 11 bin gönüllü kırda yaşamayı sürdürüyordu.[21]

Köylülüğün dönüştürülmesine yönelik girişimler daha önce başlamıştı. Kırsal bölgelerde okuma yazma bilenlerin sayısını artırmak için 1920'li yıllar boyunca kampanyalar düzenlenmiş ve Komsomol üyeleri de bu kampanyalarda aktif rol üstlenmişti.[22]

Bu arada, 1920'li yıllarda Komsomol'un kadın üyelerinin kırsal kesimdeki aydınlatma çalışmaları ciddi bir dirençle karşılaşmış. Ebeveynler, genç kadın komünistlerin kızlarını etkilemesinden ve onları "kötü yollara" sürüklemesinden korkmuş.[23]

Parti ve Komsomol üyeleri, örgütlü olmayan toplum kesimlerinin toplumsal devrime gönüllü olarak katkıda bulunmaları için çok sayıda araçtan yararlandı. Bunlar arasında, 1917-1932 döneminde sosyalizmin "yeni insan"ının yaratılması için mücadele eden kent komünleri de vardı. "Gündelik yaşam"ın ya da "yaşam tarzı"nın değiştirilmesini hedefleyen, kolektivizmi, eşitlikçiliği, dayanışmacılığı ve paylaşımcılığı savunan ve Paris Komünü deneyiminden de esinlenen "komünar"ların çoğunluğunu, öğrenci yurtlarında, üniversitelerde, apartmanlarda ve fabrikalarda bir araya gelen gençler oluşturuyordu. Kent komünleri, Sovyet iktidarı tarafından kurulmamış ve neredeyse hiç resmî destek almamıştı; ama komünist parti ile aynı hedefleri paylaşıyor ve çok sayıda Komsomol üyesini içlerinde barındırıyorlardı. Mayıs 1931'de yapılan bir araştırmaya göre, Rusya'nın Orta Avrupa kesimindeki 1,8 milyon sanayi işçisinin 134 bini bir tür komünün üyesiymiş.[24]

21 A.g.e., 196, 206.

22 K. Nozhko, E. Monoszon, V. Zhamin, V. Severtsev, *Educational planning in the USSR* (Paris: Unesco: International Institute for Educational Planning, 1968).

23 Norma Corigliano Noonan and Carol Nechemias, ed., *Encyclopedia of Russian Women's Movements* (Westport, Connecticut-London: Greenwood Press, 2001), 146.

24 Andy Willimott, *Living the Revolution: Urban Communes & Soviet Socialism, 1917-1932* (Oxford: Oxford University Press, 2017), 10.

Gönüllülük temelindeki bir başka örgütlenme, TekhMass'tı (Kitleler İçin Teknoloji). Sovyet iktidarı, bilimsel ve teknik bilgilerin geniş kitlelere ulaştırılması için, başlangıçta, devrim öncesi dönemde kurulmuş olan bilimsel topluluklara maddi destek sağlamıştı. 1928 yılında komünistler tarafından kurulan TekhMass ise, sanayileşme hedefiyle bağlantılı daha somut bir hedefe sahipti: Başta fabrika işçileri olmak üzere geniş kitleleri işlerine yarayabilecek bilimsel ve teknik bilgilerle donatmak. Sadece Leningrad bölgesindeki TekhMass üyelerinin sayısı 1930 yılında 50 binin üzerine çıkmış. Çoğu fabrikalarda düzenlenen kurslara katılan öğrencilerin sayısı 1931 yılında 43 binin üzerine çıkmış. Bu sayı, seminerlere, akşamları düzenlenen teknik toplantılarına ve film gösterimlerine katılanları içermiyormuş.[25]

Hem TekhMass hem de onun yerine geçen ZOT (Teknoloji Öğrenimi İçin Tüm-Birlik Topluluğu), Sovyet iktidarıyla aynı hedefleri paylaşan gönüllü örgütlenmeleriydi. Bu topluluklar, yarı kalifiye işçilerin kendi istekleriyle teknik eğitim almalarını ve fabrikalardaki konumlarını iyileştirmelerini sağlamıştı. Ayrıca, aynı toplulukların düzenlediği toplantılarda işçiler gereksinimlerini ve eleştirilerini dile getiriyor, eğitim yöntemlerinin iyileştirilmesini sağlayabiliyor ve böylece fabrikalarında emek üretkenliğinin artmasına katkıda bulunabiliyordu.[26]

Kısacası, başta kentlerdeki gençler ve genç işçiler olmak üzere Sovyet yurttaşlarının önemli bir bölümü, sosyalist kuruluş sürecinde, kendilerini devrimin özneleri olarak görebilmişti. Dahası, Komsomol ve parti üyelikleri aracılığıyla, devlet yönetimine doğrudan doğruya katılmaları da mümkün oluyordu. Sovyetler Birliği, kitlelerin siyasal hedefler doğrultusunda harekete geçirilmesi yoluyla köklü toplumsal dönüşümlerin gerçekleştirilebileceğini somut olarak göstermişti.

25 James T. Andrews, *Science for the Masses: The Bolshevik State, Public Science, and the Popular Imagination in Soviet Russia, 1917-1934* (Texas A&M University Press, 2003), 158.

26 A.g.e., 169.

Gerçekleştirilemeyen Dönüşüm

Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kuruluş süreci, ideal koşullar altında değil, zorunlulukların baskısı altında şekillendi. Örneğin, köylülüğün toplumsal dönüşümünün tümüyle barışçıl yöntemlerle hayata geçirilmesi için zaman yoktu. Yaklaşan savaşa hazırlanılırken işçilerin ve askerlerin beslenebilmesi için zengin köylülerin hızla tasfiye edilmesi ve tarımsal ürün tedariğinin güvence altına alınması gerekiyordu. Bu da ancak zor yoluyla başarılabildi. Örneğin, çok büyük bir hızla sanayileşme zorunluluğu, karar alma süreçlerinin fazlasıyla merkezîleştirilmesine yol açtı. Beş yıllık planların hazırlanma süreçlerinde toplumsal katılım neredeyse tümüyle bir yana bırakıldı. Örneğin, 1930'lu yılların ortalarından itibaren girilen seferberlik ortamında "düşman" ve "hain" tanımları çok fazla genişletildi ve çok sayıda insan haksızlıklara uğratıldı. Örneğin, aynı seferberlik ortamında, komünist parti içinde bile farklı görüşlerin savunulması fazlasıyla zorlaştı.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi, en azından kâğıt üzerinde, *Devlet ve Devrim*'de tarif edilen idealden hiçbir zaman kopmadı. Dahası, 1961 yılında benimsenen ve 1986 yılına kadar yürürlükte kalan üçüncü parti programında, devlet yönetimi ve partinin işleyişi hakkında bugün pek çoklarına şaşırtıcı gelebilecek olan hedefler yer aldı. Sovyet yurttaşlarının yaşam standartlarının tüm diğer kapitalist ülkelerdeki yaşam standartlarının üzerine çıkarılmasının, gelir düzeyi farklılıklarının giderek azaltılmasının, tüm yurttaşların eşit haklarla yararlandıkları toplumsal tüketim fonlarının giderek büyütülmesinin yanında, devlet iktidarına bağlı organların kademeli olarak halkın özyönetim organlarına dönüştürülmesi, maaşlı devlet kadrolarının sayısının giderek azaltılması, halkın giderek daha geniş kesimlerinin devlet yönetimine katılmayı öğrenmelerinin sağlanması, Merkez Komitesi dâhil olmak üzere tüm parti organlarının üyelerinin düzenli aralıklarla ve belirli oranlarda yenilenmesi, seçimle göreve gelme ve hesap sorulabilir olma ilkelerinin parti örgütlerinin tüm kademelerinde geçerli kılınması ve maaşlı parti

kadrolarının sayısının azaltılması da isteniyordu. Partinin ve Sovyet halkının temel iktisadi görevi, "*komünizmin maddi ve teknik temelinin*" yirmi yıl içinde yaratılmasıydı.[27]

İzleyen yıllarda, yaşam standartlarıyla ilgili hedeflere büyük ölçüde ulaşılmış ve gelir düzeyi farklılıklarının gerçekten de azaltılmış olmasına karşın, halkın devlet yönetimine katılımı konusunda pek fazla ilerleme sağlanamadı. Çünkü bunun için, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin Merkez Komitesinden başlayarak, parti üyelerinin öncülüğüne ve örnek göstericiliğine ihtiyaç vardı. Ülkeyi hızla savaşa hazırlama görevinin başka her tür kaygının önüne geçtiği bir dönemde yerleşiklik kazanan yöneticilik ve partililik tarzları başka türlü aşılamazdı ve aşılamadı. Aynı nedenle, kuruluş dönemindekine benzer katılım örnekleri giderek azalırken, merkezî olarak düzenlenen kampanyalar halkı seferber etmek konusunda giderek daha başarısız oldu.

Ama bu durum, üretim araçlarının özel mülkiyetine son vermenin ve toplumsal üretimi planlamanın vazgeçilmezliğini ortadan kaldırmıyor.

Venezüella'da, Hugo Chavez'in öncülük ettiği Bolivarcı Devrim, büyük ölçüde, ülkenin petrol gelirlerinin daha âdil bir şekilde paylaşılmasına dayandı. Petrol fiyatlarının yüksek olduğu bir dönemde sosyal harcamalar artırılırken, iktidarla işbirliği içinde oldukları kabul edilen burjuvaların ("Boliburjuvazi") kârlarını artırmalarına ve devlet yöneticilerinin yolsuzluklarına göz yumuldu. Ülkenin petrol gelirlerine bağımlılığını azaltmaya yönelik planlı bir kalkınma hamlesi de gerçekleştirilmedi. Petrol fiyatları hızla düştüğünde, burjuvalar, iktisadi bunalımı fırsata çevirme yoluna gitti. Hayalî ihracatın, karaborsacılığın, kaçakçılığın ve yolsuzlukların hızla yaygınlaşması, bunalımın daha da derinleşmesine yol açtı. Halk, tıpkı geçmişteki NEP döneminde olduğu gibi, kıtlık sorunu yaşamaya başladı. Bunlar da ABD ve "yerli" sermaye destekli karşı-devrimci siyasal odakların güç kazanmasına neden oldu.

27 *Programme of the Communist Party of the Soviet Union* (adopted by the 22nd Congress of the C.P.S.U, October 31, 1961) (Moscow: Foreign Languages Publishing House, 1961), 62.

Bu satırların yazıldığı sırada (Eylül 2017), Maduro iktidarı, Bolivarcı devrime bağlı kitlelerin aktif desteğiyle karşı-devrimci güçlerin üstesinden gelmeye çalışıyor. Geçici başarılardan daha fazlasının elde edilmesinin yolu, biraz da, Sovyetler Birliği deneyiminden daha fazla ders çıkarılmasından geçiyor.

Güncel Olanaklar

Sovyetler Birliği'nin İngilizce kitaplar çıkaran bir yayınevi olan Progress Publishers, 1979 yılında bir Lenin derlemesi yayımladı. Türkçe çevirisi son olarak Yordam Kitap tarafından basılan bu derleme, *Halkın Devlet Yönetimine Katılımı Üzerine* başlığını taşıyordu.[28]

Lenin, derlemeye dâhil edilen yazı ve konuşmalarında, işçilerin ve köylülerin devlet organlarını denetlemeyi ve giderek devleti yönetmeyi öğrenmesinin zorunlu olduğunu savunuyordu. Örneğin, 1920 yılının Şubat ayında yaptığı bir konuşmada şunları söylemişti:

> Nasıl askerî uzmanları ordudan atmayıp başlarına işçi komiserler atadıysak, bugün de eski memurları görevlerinden almayacağız. Bu burjuva uzmanlarının başına, onları gözlemek, öğrenmek ve işi bizzat kendi ellerine almak üzere işçi grupları atamalıyız. İşçiler, devlet aygıtının tümünü denetlemek üzere, tüm devlet kuruluşlarına girmelidirler. Ve bu iş, kendi temsilcilerini partisiz işçi ve köylü konferanslarında bizzat seçen partisiz işçiler tarafından yapılmalıdır. Bunlar, omuzladıkları büyük görevlerin altında ezilen komünistlerin yardımına koşmalıdırlar. Bu aygıta, mümkün olduğunca çok sayıda işçi ve köylü sokmalıyız. Bu görevin altından kalkıp onu yerine getireceğiz. Ve bu sayede de bürokrasiyi kurumlarımızdan söküp atacağız. Geniş partisiz yığınlar tüm devlet işleri üzerinde denetim kurmalı ve yönetmeyi bizzat kendileri öğrenmelidirler.[29]

Ama bunun önünde engeller vardı. En önemli engellerden biri, halkın genel eğitim ve kültür düzeyinin düşüklüğüydü. Lenin, 1921 yılının Ocak ayındaki bir konuşmasında şu saptamayı yapmıştı:

28 V. İ. Lenin, *Halkın Devlet Yönetimine Katılımı Üzerine*, çev. Metin Çulhaoğlu (İstanbul: Yordam Kitap, 2016).

29 A.g.e., 225-226.

> … aklımız başımızda konuşacak olursak, sendikaların, istenilen her an, herhangi bir idari makamı istenilen nitelikte insanla dolduracak durumda olduklarını kim söyleyebilir? Her şeyin başında, tüm idari makamları doldurmak için gerekli insan sayısı, 6 milyon değil, 60 bin, diyelim ki 100 bindir. Sendikalar, bu sayıda aday çıkarabilirler mi? Hayır, yapamazlar. Henüz bunu yapacak durumda değiller. … Partinin önünde yıllar sürecek olan bir eğitim görevi durmaktadır; okuryazarlığı sağlamaktan sendikalarda tam kapsamlı parti çalışmasına kadar uzanan bir eğitim.[30]

20. yüzyılın başlarındaki Rusya ile günümüzün herhangi bir kapitalist ülkesi arasında halkın devlet yönetimine katılımını sağlamanın olanakları açısından çok büyük farkların bulunduğu açık. Savaş Komünizmi ve NEP dönemlerinde, eğitimli (uzman, teknisyen, mühendis vb.) olmakla "burjuva" olmak neredeyse aynı anlama geliyordu. Günümüzdeyse, neredeyse tüm kapitalist ülkelerde, işçi sınıfının önemli bir bölümü iyi eğitim almış insanlardan oluşuyor.

Diğer taraftan, 20. yüzyılın başlarında, devlet yönetimine ilişkin tüm bilgilere herkesin erişimini sağlamak teknik açıdan olanaksızdı. Günümüzdeyse, sadece devlet yönetimine ilişkin bilgilere değil, insanlığın neredeyse tüm bilgi birikimine herkesin erişmesi (en azından teorik açıdan) mümkün.

Yakın geçmişe kadar bilgisayar ve İnternet kullanımı konularında bir tutuculuğun varlığından söz edilebiliyordu. Oysa bugün, sosyal ilişkilerin de baskısıyla hızla yaygınlaşan akıllı telefonların varlığı, insanların ceplerinde bilgisayar taşıması ve neredeyse her an İnternet'e bağlanabilir olması anlamına geliyor. 2016 yılında Türkiye'de yetişkinler arasında akıllı telefon sahibi olanların oranı yüzde 75'e ulaşmış. Bu oranın çok yakın bir gelecekte herhangi bir tür cep telefonu kullananların oranı olan yüzde 95'e ulaşacağı ve bunu da geride bırakacağı açık.[31]

30 A.g.e., 259.

31 https://www.slideshare.net/wearesocialsg/digital-in-2017-western-asia (son erişim tarihi 17 Eylül 2017).

Dolayısıyla, günümüzde, halkın devlet yönetimine katılması da, planlamanın gerçek bir toplumsal katılımla örgütlenmesi ve böylece halkın plan hedefleri doğrultusunda harekete geçirilmesi de çok daha kolay.

Kuşkusuz, bunun için öncelikle siyasal devrimlerin gerçekleştirilmesi ve üretim araçlarının özel mülkiyetine son verilmesi gerekiyor. Bunlar da bir öncülüğün ve dolayısıyla siyasal önderlerin varlığını vazgeçilmez kılıyor. Ama bugün, *Devlet ve Devrim*'de yer alan tezlerin yazıldıkları dönemde olduğundan çok daha güncel ve gerçekçi olduğunu bilen ve işçi sınıfının kurtuluşunun işçi sınıfının kendi eseri olmasını sağlamayı öncelikli görevi sayan bir öncülüğe ihtiyaç duyuyoruz.

Kaynakça

Alec Nove, *An Economic History of the USSR: 1917-1991* (London: Penguin Books, 1992).

Ann Todd Baum, *Komsomol Participation in the Soviet First Five-Year Plan* (New York: Palgrave Macmillan, 1987).

Edward Hallett Carr, *The Bolshevik Revolution: 1917-1923*, cilt 1 (New York-London: W. W. Norton & Company, 1985).

Edward Hallett Carr, *The Russian Revolution: From Lenin to Stalin* (New York: The Free Press, 1979).

Isaac Deutscher, *Stalin: A Political Biography* (New York: Vintage Books, 1960).

J. Stalin, *Works*, cilt 13 (Moscow: Foreign Languages Publishing House, 1954).

James T. Andrews, *Science for the Masses: The Bolshevik State, Public Science, and the Popular Imagination in Soviet Russia, 1917-1934* (Texas A&M University Press, 2003).

K. Nozhko, E. Monoszon, V. Zhamin, V. Severtsev, *Educational planning in the USSR* (Paris: Unesco: International Institute for Educational Planning, 1968).

Karl Marx, *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*, çev. Erkin Özalp (İstanbul: Yordam Kitap, 2016).

Lynne Vyola, *The Best Sons of the Fatherland: Workers in the Vanguard of Soviet Collectivization* (New York-Oxford: Oxford University Press, 1987).

Norma Corigliano Noonan and Carol Nechemias, ed., *Encyclopedia of Russian Women's Movements* (Westport, Connecticut-London: Greenwood Press, 2001).

Andy Willimott, *Living the Revolution: Urban Communes & Soviet Socialism, 1917-1932* (Oxford: Oxford University Press, 2017).

Programme of the Communist Party of the Soviet Union (adopted by the 22nd Congress of the C.P.S.U, October 31, 1961) (Moscow: Foreign Languages Publishing House, 1961).

R. W. Davies, Mark Harrison and S. G. Wheatcroft, ed., *The Economic Transformation of the Soviet Union, 1913-1945* (New York: Cambridge University Press, 1994).

The Soviet Union: Facts, Descriptions, Statistics (Washington D.C.: Soviet Union Information Bureau, 1929) https://www.marxists.org/history/ussr/government/1928/sufds/ch21.htm (son erişim tarihi 17 Eylül 2017).

V. İ. Lenin, *Devlet ve Devrim*, çev. M. Halim Spatar-Celal Üster (İstanbul: Yordam Kitap, 2016).

V. İ. Lenin, *Halkın Devlet Yönetimine Katılımı Üzerine*, çev. Metin Çulhaoğlu (İstanbul: Yordam Kitap, 2016).

مجموعه‌سی — صحیفه: ۲۰۳

«له‌نین غراد» سوقاقلرنده ۷ تشرین ثانی انقلابی

کوروب دویدقلریمك بیك‌ده بیری

قومونیست دوریه‌سنك اوکندن صوك سرعتله بر اوطوموبیل کچر .

— اوطوموبیل دور !.

— ....

— آتش ایدییورم دور !..

— ....

— بر آنده پاطلایان درت سلاح !.

اوطوموبیلك دورت لاستیکی طاشلرده پارچالانان دورت چوروك یومورطه کبی پارچالاندی ..

— شوفور ! وثیقه‌کی کوستر !..

***

بویوك بر آپارتمانك قاپوجی قولوبه‌سنده .

— امر ایدك بك افندی..

— صوص . . دویاجاقلر .. اویله شیلر سویله‌مه بن بك افندی فلان دکلم .. وطنداشم وطنداش !.

— نه ایسته‌یورسك وطنداش ؟

— سکا شو بنم کورکی ویره‌یم، سن ده بکا غوجوغوکی ویر !

— بنم اسکی غوجوغی نه یاپه‌جقسك ؟

— سوقاغه چیقاجاغم ده .. اوستمده‌کی کورکله چیقماغه قورقویورم ..

***

باقانك قاپوسنده .

— آرقاداش یاساق !.

— بن مالیه قومیسری‌یم !.

— نرده وثیقه‌ك !

— ایشته .

— کچ !.

***

چه‌قاده .

— بیاض ضابطلرك صاقلاندیغی آپارتمان بولندی

***

چه‌قاده بر ساعت صوکرا ..

— مقاومت ایتدیلر .. آتش ایتدك .. اونی یارالاندی .. اون بشی اولدی .. سکزینی کتیردك .. ایچلرنده ایکی ژه‌نه‌رال وار ...

***

متینغ .

— یولداشلر ..

یاشاسین ... هورررا ...

***

— له‌نین کچییور ..

***

Şefik Hüsnü yönetimindeki *Aydınlık* dergisinin Kasım 1923 tarihli 19. sayısından bir yaprak.

4. Bölüm

Anadolu'nun Aynasında

ANADOLU VE TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNDE ESEN EKİM DEVRİMİ RÜZGÂRLARI

EMEL AKAL

1917 Ekim Devriminin, 1920'de Ankara'da toplanan Büyük Millet Meclisini (BMM) nasıl etkilediğini görmek için biraz geriye, 1916 yılına dönmek gerekir. 1914 yılında başlayan I. Dünya Savaşı'nın henüz devam ettiği, Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin topraklarında ilerleyerek Trabzon'u da aldığı günlerde, 1916 yılının Mart ayında, Moskova'da Britanya, Fransa ve Rusya adına, Sykes, Picot ve Sazanov, Osmanlı topraklarını nasıl bölüşeceklerinde "aşağı yukarı" anlaşmışlardır. Sykes ve Picot, imzaların atıldığı sırada muzaffer Rus ordusunun Doğu Anadolu topraklarında ilerlemesinin verdiği üstünlükle Rusya'nın isteklerinin tamamını olmasa da büyük çoğunluğunu kabul etmek zorunda kalmıştır. Günümüzde Sykes-Picot isimleri geçtiğinde akla Mezopotamya'nın paylaşılması gelse de aslında söz konusu olan Osmanlı Devleti'nin topraklarının nasıl paylaşılacağıdır.

Sykes, Picot ve Sazanov: Osmanlı Topraklarının Paylaşım Planı

Bu antlaşmaya göre Çarlık Rusyası, Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğu Anadolu, Karadeniz kıyıları, Boğazlar ve bütün Marma-

ra kıyılarını alacaktır. Bizans'ın Costantinopolis'i, Osmanlı'nın İstanbul'u, şimdi Rusya'nın Çargrad'ı olacak, Çar orada yaşayacaktır. Buraya kadar müttefikler arasında anlaşmazlık yoktur; sorun Samsun, Sinop gibi Karadeniz kıyılarında nadir olan limanlar gündeme gelince çıkar. Rusya Trabzon'a kadar gelmişken Giresun, Ordu, Samsun, Sinop'tan İstanbul'a kadar "gidivermeyi" isterken, Fransızlar Sivas'tan Sinop'a demiryolu döşemek ve maden sevkiyatını buradan yapmak istemektedir. Rusya Batum-Trabzon yolunu zaten yapmış, inşa etmek için gerekli tüm yığınakların yapıldığı demiryolu hattını daha güneye uzatmak için 1917 senesinin bahar yaz aylarını beklemektedir.[1] Sonuçta üç ülkenin temsilcileri Karadeniz kıyılarının son hâlini, savaşın bitiminde kesinleştirmek üzere, ucunu açık bırakarak anlaşır. Savaş bittiğinde hele bakalım pozisyonlar nasıl olacaktır…

Osmanlı tarafından "Düvel-i Muazzama" adı verilen, bugünün tabiriyle "Süper Güç" olan bu devletler, Osmanlı topraklarına baktıklarında sadece maden, petrol ve egemenlik alanları görmektedir. Ne nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan Müslümanlar, ne de haklarını korumak için çaba göstereceklerini iddia ettikleri Ermeni ve Kürtler umurlarındadır.[2]

Rusya'da Peş Peşe Devrimler

Ekim Devriminin Rusya'dan sonra en çok etkilediği, hatta geleceğini belirlediği ülkenin Türkiye olduğunu iddia etsem pek çok kişi buna şaşacak ve itiraz edecektir. Ancak, eğer Rusya'da devrim olmasaydı, I. Dünya Savaşı'nı galip bitiren Müttefiklerden Çarlık Rusyası, Osmanlı İmparatorluğu'nun, yukarıda sayıldığı gibi, bütün Doğu Anadolu, Karadeniz kıyıları, Boğazlar ve bütün Marmara kıyılarını, 1916'da imzalanan Sykes-Picot-Sazanov antlaşmasına göre

1 Sean McMeekin, *I.* Dünya Savaş'ında Rusya'nın Rolü, çev. Nurettin Elhüseyni (İstanbul: YKY, 2013), 241 ve devamı.

2 A.g.e., 247-250.

ilhak edecekti. Şubat 1917'de Rus orduları Trabzon'un batısından başlayarak, Erzincan-Kemah yolundan, Dersim ve Murat Suyu'nun güneyine kadar ve Van Gölü ile Başkale'ye uzanan geniş bir hat boyunca kontrolü ele geçirmişlerdi. 1877-78 Savaşı sonucunda Elviye-i Selâse de Rus hâkimiyeti altına girmiş olduğu için, Osmanlı Anadolu coğrafyasının neredeyse tamamını kaybetmişti.

Rus genelkurmayı 1917 yılının bahar ve yaz aylarında saldırıya geçerek ilerlemeyi planlamaktaydı ve her türlü hazırlığını buna göre yapmıştı. Ancak Şubat Devrimi sonrasında Rus ordusunun cephedeki durumunu koruduğunu, planlandığı gibi ileri yürüyüşe geçmediğini görüyoruz. Rusya'nın 1917 Yazında batı cephesindeki yenilgisinden sonra Rus ordularında başlayan geri çekilme, Kafkas cephesine geç de olsa sirayet etti.

4 Nisan 1917 tarihinde kurulan Geçici Hükümetin İstanbul ve Boğazları ilhak edeceğini açıklamasına Petrograd Sovyeti ve Lenin karşı çıkmış ve 9 Nisan'da Petrograd Sovyeti "ilhaksız barış" bildirisini yayımlamıştır. Bolşeviklerin en popüler sloganı şudur: "Biz Çanakkale Boğazı'nı istemiyoruz."[3]

Bolşeviklerin savaşı sona erdirme kararlılığı, Şubat Devriminden sekiz ay sonra 25 Ekim/7 Kasım 1917 tarihinde gerçekleşen Oktobr/Ekim Devrimiyle hayata geçirilmiştir. İktidarı alan Bolşevikler, "ilhaksız ve tazminatsız barış" isteyerek dünyayı, ama en çok da müttefikleri olan Britanya ve Fransa'yı şaşırtmıştır...

1917 Ekim ayında Bolşeviklerin iktidarı aldıktan sonra yayımladıkları ikinci kararname ise "Toprak Kararnamesi"dir. Bu kararnamenin yayımlamasından sonra, Karadeniz kıyılarından (Rize, Trabzon), Van, Erzurum, Erzincan, Muş ve Bitlis'e kadar olan toprakları işgal etmiş olan Rus ordusu kendiliğinden çözülmüş ve Rus ordusunun temelini oluşturan köylü askerler evlerine dönmeye başlamıştır. Aralık ayı başında ordudaki çözülme o kadar ileri gitmiştir ki savaşı sürdürmek isteyen komutan Dukhonin linç edilmiştir.[4] Osmanlı

3 Sean McMeekin, *Berlin-Bağdat Demiryolu,* çev. Azize F. Çakır (İstanbul: Picus, 2012), 394.

4 A.g.e., 392-93.

Devleti, Ekim Devrimi sayesinde Çarlık Rusyasının işgal ettiği topraklarını geri alma olanağını yakalamıştır.

Böylece I. Dünya Savaşı'nı Müttefikler kazanmak üzereyken, kadim Rusya'da Çarlık yıkılır. Ekim Devrimi ile işçi ve köylüler adına, yani bin yıllardır ezilen, sömürülen, yönetilen tüm emekçiler adına Bolşevikler iktidara gelir. Aslında Yunan polislerinden Roma'ya kadar, köle olarak çalıştırılarak sömürülenler hep ayaklanmıştır. En sonuncuları sayarsak 1789, 1848, 1852, 1871 devrimleri dünyayı sarsmıştır; ama hepsi bastırılmış, hepsinde emekçiler yenik düşmüştür. Şimdi nihayet 1917 Ekim Devrimiyle, binyıllardır toprak/mülk/sermaye sahiplerine karşı (*patrici*, *landlord*, burjuvazi vb.), yoksul/köylü/işçilerin (*plep, helois, helot,* köle, serf, proleter, vb.) son kalkışması başarıya ulaşmıştır: İşçi sınıfı ve yoksul köylülük adına Bolşevik Partisi iktidarı almıştır.

Devrimler iyidir. Değiştirilemeyen, düzeltilemeyen, kemikleşmiş, âdeta kaynamış mülkiyet, çıkar ve egemenlik ilişkilerini kökünden söker atar. Çürümüş sistemi altüst eder. O sistem ki, yüzyıllardır değişmeden süren mutlak hükümdarları, hangi dine mensup olursa olsun gaddar ruhban sınıflarını, imtiyazlı aileleri, sınıflar arası ilişkileri tuzla buz eder. Devrimlerden yeni toplumsal dinamikler, büyük enerjiler açığa çıkar. 1917 Ekim Devrimi emeğin sömürüsüne dayanan, milliyetler hapishanesi vahşi Çarlık devletini kaldırıp tarihin çöplüğüne atmıştır.

Gizli Diplomasinin İflası

Bolşevik Devrimi, yüzyıllardır devletler arasında sürüp giden "gizli diplomasi"ye de darbe vurmuştur. Yüzyıllardır devletler, kamuoyuna ilan ettikleri anlaşma maddelerinin dışında açıklanmayan, açıklandığı takdirde büyük tepki toplayacak maddeler üzerinde de anlaşmaktaydı. Rusya, Britanya ve Fransa arasında yapılan "savaş zamanı antlaşmaları", Sovyet Rusya Dış İşleri Halk Komiseri Troçki'nin tanımıyla "hükümetler arasında yapılan diplomatik yazışmalar ve şifreli

telgraflar" 23 Kasım günü İzvestiya gazetesinde yayımlanmaya başlar.[5] Bu gizli antlaşma maddelerinin Rusya'dan sonra Britanya'da da, 12 Aralık 1917 tarihinde *Manchester Guardian* gazetesinde yayımlanması ortalığı ayağa kaldırır. Britanya, Fransa ve Rusya'nın bütün dünyaya nasıl şekil verdikleri, savaş sonrasında Polonya, Romanya, Yugoslavya, Transilvanya, İran ve Osmanlı topraklarını nasıl kendi aralarında paylaşacaklarını, başka ulusların, halkların yaşadığı bu toprakları birbirlerine nasıl peşkeş çektiklerini tüm dünya öğrenir. Bu haberler Stockholm elçiliğinde Fransızcaya çevrilerek İstanbul'a, Hariciye nezaretine gönderilir ve kıyamet kopar.[6]

"Sızıntı"nın Alâsı, "Wikileaks"in 20. Yüzyıl Modeli...

Bu gizli antlaşmaların teşhiri ile esas deprem Osmanlı İmparatorluğu'nda olur. Bu üç devlet (Britanya, Rusya, Fransa), Filistin sana, Lübnan bana, Suriye ona, Bağdat buna, Klikya sana, Ermenistan ona, İstanbul sana, Trabzon bana… "Bir sana, bir bana, bir ona" diyerek Osmanlı Devleti'nin topraklarını paylaşmışlardır. Bir ara akıllarına gelmiş, peki Osmanlı Devleti nerede olsun diye sorulmuş, ona da orta Anadolu'da bir yer bulunmuştur. İşte Ekim Devrimi sayesinde kapitalist-emperyalist devletlerin kirli savaşının, gizli diplomasisinin en utanç verici belgeleri dünya kamuoyuna böyle teşhir edilmiştir.

Rus generaller bu savaşı Çar İstanbul'da hüküm sürsün diye istiyorlardı. Bolşevikler ise bu amaç için Rus köylüsünün kanının akıtılmasına karşı çıkıyorlardı. Bolşeviklerin iktidarı alınca söz verdikleri gibi barış yapmak için faaliyete geçerek devrimden üç hafta sonra, 25 Kasım 1917'de ateşkes talebinde bulunmaları Osmanlı basınında sevinçle karşılanmış, Sovyet Rusya ve Bolşevikler hakkında olumlu yazılar yayımlanmaya başlamıştır.[7]

5 Edward Hallett Carr, *Bolşevik Devrimi*, çev. Tuncay Birkan, cilt 3 (İstanbul: Metis Yayınları, 1989), 33.

6 Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990), 328.

7 A.g.e., 333.

Brest-Litovsk

Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı devletleri ile görüşmeler 22 Aralık 1917'de Brest-Litovsk'ta başlamıştır. Bu görüşmelerde Bolşevikler adına Troçki: "Hohonzonellerin, Habsburgların, Cobourgların ve Sultanların diplomatları, generalleri, amirallerinin" karşısında oturmuş devrim propagandası yapmaktadır.[8] Osmanlı Devleti adına Sadrazam Talat Paşa da bir süre Brest-Litovsk görüşmelerinde bulunmuştur.

Bolşeviklerin zaten ilhak etmeyeceklerini ilan ettikleri topraklarda Osmanlı ordusu, halen görüşmeler sürerken,12 Şubat tarihinde ileri harekâta başlamıştır. Rus ordusu çekilirken işgal ettiği topraklarda yerini teçhiz edilmiş Ermeni ve Gürcü kuvvetlerine bırakmıştır.[9] Osmanlı ordusu 13 Şubat 1918'de Erzincan'ı geri alır; 24 Şubat'ta Trabzon Bolşevik Komitesi şehri teslim eder. Sonraki bir buçuk ayda Osmanlı ordusu Erzurum, Ardahan, Sarıkamış, Batum ve Kars'ı geri alır. Böylece, Ekim Devrimi sayesinde Osmanlı ordusu çok az zayiatla, neredeyse hiç savaşmadan Çarlık Rusyasının işgal ettiği toprakları geri almıştır. Hem de sadece 1914'den sonra işgal edilen toprakları değil, 40 yıl önce, 1876-78 arasında cereyan eden "93 Harbi" diye bilinen Osmanlı-Rus savaşı sonrasında Osmanlı'nın Rusya'ya tazminat olarak verdiği bu topraklar, Bolşevikler tarafından âdeta geri verilmiştir. Evet bir plebisite gidilmiştir ama, bu topraklarda Osmanlı'yla birleşmeme yönünde oy kullanacak ahali zaten kalmamıştır. Brest-Litovsk Antlaşması, Osmanlı'nın Kars, Ardahan ve Batum'u Rusya'ya bıraktığı Ayastefanos Antlaşmasından 40 yıl sonra aynı gün olan 3 Mart'ta imzalanmıştır.

Osmanlı ordusu Rusların üç yılda aldıkları toprakları iki ayda geri alıp 1914 savaş sınırına varmakla yetinmez ve Gence ve Bakü'ye doğru kılıç sallamaya devam eder. İttihatçılar, daha mürekkebi kurumamış Brest-Litovsk Antlaşmasını hiçe sayarak Turan hayal-

8 L. Troçki, *Hayatım*. çev. Müntekim Ölçmen (Koz Yayınları: 1970), 440.

9 McMeekin, *Berlin-Bağdat*, 403.

lerinin peşinde Dağıstan'ı geçmiş yürümeye devam etmektedirler. Ki… hayat sürprizler hazırlamaya devam etmektedir. Orta Asya'ya doğru at koşturan Osmanlı ordusunun süvarileri, 1918 yılının Ekim ayında Almanya-Avusturya-Osmanlı devletleri blokunun I. Dünya Savaşı'nı yenik olarak bitirmesi sonucunda, işgal ettiği Kafkasya topraklarından çekilmek zorunda kalmıştır. Kendisinin de kurulmasında destek verdiği yeni komşuları ise Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'dır.

Mondros Mütarekesi Sonrası

Osmanlı İmparatorluğu 30 Ekim 1918'de imzaladığı Mondros Mütarekesi ile I. Dünya Savaşı'ndan yenik olarak çıkar. Bu yenilgi üzerine Müttefiklerin Anadolu'yu işgal etmeye başlamasını iktidardan düşen/ayrılan İttihat Terakki Partisi yerine iktidarı alan Padişah ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası Hükümeti uysalca kabul ederken, bir grup asker ve sivil ise Mütareke şartlarını kabul etmeyerek mücadele etmeye karar verdiler.

Bolşeviklerin ilk günden beri savaşa karşı çıkması, "ilhaksız ve tazminatsız barış" istemesi, "Biz Çanakkale Boğazı'nı istemiyoruz" demeleri Anadolu'ya çekilerek mütareke şartlarını değiştirmek isteyenlerin tutunabileceği tek daldı. Çünkü devrimden çok kısa bir süre sonra, 3 Aralık 1917'de, Bolşevik Rusya'nın lideri Lenin, "Rusya'nın ve Şarkın Tüm Müslüman Emekçilerine" hitaben yaptığı ünlü konuşmada şunları söylemişti:

> İstanbul'un işgali için Çar tarafından vücuda getirilmiş ... hafi [gizli] muahedelerin [anlaşmaların] hükümsüz olduğunu ilan ederiz. İstanbul'un Müslümanlar elinde kalması lazımdır. Türkiye'nin taksimine ve ondan Ermenistan'ın koparılmasına dair olan muahedenin[10] yırtıldığını ilan ederiz.[11]

10 Sykes-Pickot kastediliyor.

11 Galip Söylemezoğlu, *30 Senelik Siyasi Hatıralarımın Üçüncü ve Son Cildi* (İstanbul: Ülkü Matbaası, 1953), 40.

Şimdi Anadolu'ya çekilen Kuva-yı Milliyecilerin de, Berlin'e kaçan İttihatçı şeflerin de Bolşevik Rusya'dan başka müttefiki yoktur. 1919 yazından itibaren Anadolu'ya çekilen Mustafa Kemal ve arkadaşları en erken zamanlardan itibaren Bolşevik Rusya ile ilişki kurmaya çalışacaktır. Mustafa Kemal, Mayıs 1919'da Samsun'a çıktıktan çok kısa bir süre sonra Havza'da ya Bolşeviklerin ya da Bolşevik Rusya'da faaliyette bulunan komünist Mustafa Suphi'nin gönderdiği temsilcilerle görüşmüş olmalıdır. Bu görüşme Amasya Bildirisine şöyle yansımıştır:

> Madde 3. Bolşevizmin suret-i telakki ve tecellisi dâhi müzakere edilerek esasen Kazan, Orenburg, Kırım vesaire gibi ahali-yi İslamiyye bunu kabul ederek diyanet, an'ane gibi işlerle zaten alâkadar olmadığından bunun memleket için bir mahzuru olamayacağı düşünüldü.[12]

Mustafa Kemal'in tutumu nettir: İngiltere ve diğer galip devletler Anadolu'dan toprak istedikleri sürece Bolşevik Rusya ile ittifak yapılacaktır.

İttihatçı Paşalar da Bolşeviklerle İttifaktan Yana

Talat, Enver, Cemal paşaların başını çektiği İttihat ve Terakki Partisi rüesası da yurtdışında, Mustafa Kemal'le aynı karara, yani Bolşevik Rusya ile ittifak yapma kararına varmıştır. Talat Paşa Sovyetler'le ittifak politikasını 1919 yılı sonbaharından itibaren savunmuştur. Talat ve Enver Paşa, o sırada Berlin'de hapiste olan Bolşevik Partisi Merkez Komitesi üyesi Radek'le Eylül 1919'da bir görüşme yapmıştır.[13] Talat Paşa Aralık 1919'da M. Kemal'e yazdığı ilk mektupta ve M. Kemal de verdiği yanıtta "İngiliz sömürgesi olmaktansa Bolşevik prensiplerini uygulamaktan kaçınmayız" demektedir:

> Bolşevikler ile prensip ve içtihatta ittihad hususunu bugün için sehil [kolay] görmemekle beraber zaruret-i kat'iyye halinde tasavvur et-

12 Kazım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz* (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1960), 58.

13 Edward Hallett, "Radek's 'Political Salon' in Berlin 1919", *Soviet Studies,* III/4 (1952): 411-430.

> mediğimizden mevzuu bahis edilmemiştir. Binaenaleyh vatanımızı parçalanmak ve milletimizi İngiliz boyunduruğu altında görmek ihtimali-i meş'umu karşısında Bolşevik prensiplerini fi'len tatbik etmekte çare-i halâs [kurtuluş çaresi] tahmin olunursa cihet-i tatbikıyyesindeki müşkülata rağmen bugün hâkim olduğumuz kuvvete istinaden o hususa tevessül etmek lazım gelebilir.[14]

Enver Paşa'nın Sovyet Rusya ile ilişkiler konusunda ne düşündüğünü en somut olarak 1 Ocak 1920 tarihinde Cemal Paşa'ya gönderdiği mektupta görüyoruz:

> ... Hedefim müştereken Avrupa'nın emperyalist kapitalizmi olduğuna göre, sosyalistlerle teşriki mesai.
>
> Kurtarılan memleketler idare-i dâhiliyesinde esasat ve bünyeye tevafuk ettirmek şartile sosyalizm prensiplerini kabul.[15]

Ancak Bolşevik Rusya ile işbirliği, hatta ittifak konusunda gayet net, bilinçli bir tavır alan Mustafa Kemal'i o sırada Anadolu'da yanında olan bütün kadroların desteklediği sanılmamalıdır. Anlaşıldığı kadarıyla yanında sadece Kazım Karabekir vardır. Rauf (Orbay), Fevzi Çakmak, İsmet (İnönü) ve Bekir Sami gibi İngilizlerle ittifak yapmaktan yana/İngilizci bilenen diğer siyasi aktörler, İngilizlerin düşmanca uzlaşmaz tutumu ve İttihat ve Terakki rüesasının da Bolşevik Rusya'yla ittifak politikalarını savunması dolayısıyla olsa gerek, bu stratejiye karşı çık(a)mamıştır.

Vaz'iyyet-i Siyasiyemizin Muhakemesi: Bolşevikler stratejik müttefik

Mustafa Kemal, 5 Şubat 1920 tarihinde, "Vaz'iyyet-i Siyasiyemizin Muhakemesi" başlığıyla yayımladığı *şifre*de, içinde bulunulan zor şartlardan kurtulmanın tek yolunun Bolşeviklerle işbirliği yapmak olduğunu belirtmiş, İngilizlerin Kafkasya'da Türkiye ile Bolşevikler

14 İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *Kurtuluş Savaşında Talat Paşa ile Mustafa Kemal'in Mektuplaşması* (Ankara: TTK Basımevi, 1980), 324-325.

15 *Tanin*, 1944; Tefrika 3.

arasında oluşturmak istedikleri sedde[16] engel olmak gerektiğinin altını çizmiştir. Mustafa Kemal, İngilizlerin Bolşeviklere karşı başlattığı savaşta Türkiye'nin yerinin Bolşeviklerin yanı olduğunu ve hızla Avrupa ve Balkanları saran Bolşevizm akımı hakkında tutum alınması gerektiğini şöyle özetler: "Bolşevizm istesek de istemesek de, gönüllü veya zorla her yeri ele geçiriyor. Bari biz bu akımı gönüllü kabul edelim ve kontrolü elimizde tutalım. Kafkaslardan Hindistan'a kadar ilerleyecek olan Bolşeviklerin Kafkasya'yı istilasına yardım ederek onunla birlikte hareket edelim."

> Bolşeviklerle temas eden millet ya içtimai [sosyal] veya siyasi bir tevhid-i harekâta [birlikte hareket etmeğe] veya onun seline müsellahan [silahlı] muhalefete mecbur olmuştur. Bizim de iki şıktan birini intihap etmekliğimiz [seçmemiz] lazımdır.
>
> Türkiye Kafkasya'dan Bolşevik istilasını teslih [kolaylaştırma] ve onunla tevhid-i harekât [harekâtın birleştirilmesi] etmekle garptan şarka doğru Anadolu, Suriye, Irak, İran ve Afganistan ve Hindistan kapılarını müthiş bir surette açmış olacaktır. ... [İtilaf Devletleri] Bolşevikler ile Türklerin arasını Kafkas milletleri vasıtasıyla kat'etmek planını bulmuşlardır. ...
>
> Kafkasya seddinin yapılmasını Türkiye'nin mahv-ı kat'isi projesi addedip bu seddi Düvel-i İtilafiye'ye yaptırmamak için en son vasıtalara müracaat etmek ve bu uğurda her türlü tehlikeleri göze almak mecburiyetindeyiz. ...
>
> Şark cephesinde resmî veya gayrı resmî seferberlik yaparak Kafkas seddini arkadan yıkacak tahşidata başlamak, ... Kafkas milletleri bize sed olmaya karar verdikleri hâlde harekât-ı taarruziyemizi tev-

16 Söz konusu edilen Kafkas Seddi 1920 Baharında ne anlama gelmektedir? 1917 Ekim Devrimi sonrasında Kafkasya'da doğan iktidar boşluğundan istifade eden Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan 1918 yılı Mayıs ayı sonunda bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi. Gürcistan Almanya'ya, Azerbaycan ise Osmanlı'ya yaslanmaktaydı. Ancak Almanya ve Osmanlı Devleti 1918 yılı Ekim ayında I. Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkınca Kafkasya'dan çıkmak zorunda kaldılar. Kasım 1918'de galip Britanya Kafkasya'ya girdi. Hem Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan İngiltere himayesinde Rusya'ya kafa tutmaya devam etti, hem de Kafkasya'da Bolşeviklere karşı savaşan Beyaz Ordu güçlendi. Anadolu'da İngilizlerin planlarına karşı direnmekte olan güçler, Bolşeviklerden destek ummaktaydı. Ancak Anadolu ile Bolşevikler arasında şimdi aşılmaz bir "Kafkas Seddi" bulunmaktaydı. Anadolu ile Bolşeviklerin temasının sağlanacağı sınır, Ermenistan ve Gürcistan sınırıydı ve burada Menşevik iktidarlar Bolşeviklere karşı İngilizlerle işbirliği yaparak, Kızıl Ordu'ya karşı direnmekteydiler.

> hit [taarruz harekatımızı birleştirmek] için Bolşeviklerle anlaşmak [lazımdır].[17]

Dolayısıyla Mustafa Kemal ve İttihatçı rüesa, Bolşeviklerle ittifak yapma stratejik kararında hemfikirdirler. Mustafa Kemal, Şubat ayında bu konudaki düşüncelerini ve yapılanları Talat Paşa'ya verdiği cevabi mektupta yazmıştır: "vatanımız parçalanmak ve milletimizi İngiliz boyunduruğu altında görmek kötü ihtimali karşısında Bolşevik prensiplerini tatbik etmekten başka kurtuluş çaresi kalmazsa, uygulanmasındaki zorluklara rağmen o hususa da başvurmak gerekli olabilir" yorumunu yapmaktadır:

> Azerbaycan, Şimalî Kafkasya, Gürcistan ile daha ilk devirde[18] az çok münasebata başlanmıştı. Halil Paşa ile Sivas'ta arîz ve amîk görüştükten sonra kendisini Azerbaycan'a gönderdik. Esaretten kurtulan Nuri Paşa'nın da Kafkasya'da faaliyete geçmesi için tedabir alındı. Elyevm her ikisi ile muhabere ve münasebet berdevamdır.
>
> Halil Paşa'ya ve Halil Paşa'dan evvel Kafkasya'ya gönderdiğim zabitlere Bolşeviklerle temas ve zemîn-i itilâf taharri etmelerini [uygun zemin araştırmaları] ve fakat her türlü mukarrerat-ı kat'iyye [kesin karar] için benim tasdikime ta'lik keyfiyet olunmasını söyledim. … Şimalî Kafkasya'da Çerkeslerin teşkil ettikleri Şura tarafından gönderilen bir heyet-i murahhasa ile aynı daire dahilinde talimat verdim.
>
> … vatanımız parçalanmak ve milletimizi İngiliz boyunduruğu altında görmek ihtimal-i meş'ûmu karşısında Bolşevik prensiplerini fi'len tatbik etmekte çare-i halâs tahmin olunursa cihet-i tatbikiyyesindeki müşkülâta rağmen bugün hâkim olduğumuz kuvvete istinaden o hususa da tevessül etmek lâzım gelebilir.[19]

Milli Mücadelenin önde gelen siyasi aktörlerinin Bolşeviklerle ittifak yapma hususunda anlaşmaları üzerine bu doğrultudaki faaliyet hemen başlar. Bir örnek olarak Teşkilat-ı Mahsusa faaliyetlerinde

17 *Harp Vesikaları Dergisi*, sayı 20 (Ankara: Genel Kurmay Başkanlığı, Harp Tarihi, Haziran 1957).

18 Temmuz 1919, Erzurum kongresi sırasında.

19 Tekeli ve İlkin, *Talat Paşa ile Mustafa Kemal,* 321-33.

görev almış ünlü şair Mehmet Akif de vaazlarında şunları söylemektedir:

> Düşmanın düşmanı dost olmak itibariyle müşterek, mütekabil, menafi dairesinde Bolşeviklerle ittifak edebiliriz. Garp'ın âlem-i beşeriyeti, bilhassa biz Müslümanları ezmek için kuvvet almakta oldukları o melun zulüm müesseselerini yıkmak hususunda Bolşeviklere yardım da ederiz.[20]

Cemal Paşa, 1 Ağustos 1920 tarihinde Taşkent'ten Talat Paşa'ya yazdığı mektupta: "Gerek Şarkın ve gerek Garbın halâsı için komünizm mesleğinden başka çare bulunmadığı"nı belirtmektedir.[21] Bu dönemde gerek Enver Paşa'nın kurduğu partilerin adlarına (İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı, Halk Şuralar Fırkası, Mesai); gerekse Anadolu'da ve Büyük Millet Meclisindeki oluşumların adlarına (Halkçılık Programı, Halk Zümresi) bakılacak olursa esinlenmenin boyutu daha iyi anlaşılır. Kâzım Karabekir'in bu konudaki görüşleri şöyledir:

> Kur'an-ı Kerim fukaraya, ameleye ve sai-i gayrete müteallik ve bizce malum olabilen ne kadar Bolşevik prensipleri varsa hep ihtiva ediyor; Bolşevik prensiplerinin icap ettirdiği tadilat ve tahavvülatı [değişme] memleketimizin münevveran ve zimamdaranı peyderpey ve tedricen tatbike başlayıp milleti ... hazım ve kabule alıştırarak tevsi etmelidir.[22]

Anadolu'ya Rusya'daki Müslüman/Türk/Tatarlar Aracılığı ile Akanlar

Bolşevizm rüzgârı o kadar güçlüdür ki, Sovyet Rusya topraklarını altüst eden yeni düşünceler, ideoloji ve oluşan terminoloji pek çok kanaldan Osmanlı siyasi ve entelektüel çevrelerine sızmaktadır. İ*lk* olarak Osmanlıyla kökleri çok eskilere dayanan ilişkiler kurmuş olan Rusya Müslümanları (Kırım, Azerbaycan, Kazan, Türkmenis-

20 Sarıhan Zeki, *Mehmet Akif* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1996), 128.

21 *Tanin*, 1944; Tefrika 83.

22 Karabekir, *İstiklal*, 623.

tan vb. yerlerde yaşayan Müslüman/Türk/Tatar) kanalı ile, *ikinci* olarak Rusya'da faaliyet gösteren Teşkilat-ı Mahsusa ajanları kanalı ile ve *son* olarak da bizzat orada bulunan göçmen işçiler, savaş esirleri ve ordu mensupları kanalı ile. Yani Anadolu'ya sosyalist, Bolşevik düşünceler öncelikle Bakü, Bahçesaray, Kazan, Taşkent vb. yerlerdeki ilişkiler kanalı ile ulaşmıştır.

1918'de Sovyet Rusya'da başlayan iç savaşta, Beyaz Ordu'ya karşı Bolşeviklerle birlikte Kızıl Ordu saflarında savaşan, Rusya'daki Müslüman-Türk modernleşmesinin öncüleri olan Ceditçi[23] elitlerin pek çoğu zaten İstanbul'la doğrudan ilişki içindedir. Rusya'daki Müslüman Ceditçilerin önde gelenleri "milliyetler hapishanesi" olarak adlandırılan Çarlık Rusyasında 1905 Devriminden başlayarak 1917 Şubat ve Ekim devrimleri sırasında ve sonrasında Menşevik, Bolşevik, Es-Er (Sosyalist Devrimci) ve benzerleri arasında yer almışlardır.

Osmanlı topraklarına önceleri Rusya'dan "ezilen ulus milliyetçiliği" bağlamında Türkçülük düşüncesinin taşındığı kanallardan, 1917'de Bolşevizm, sosyalizm, şûra/sovyet vb. düşünceler, kavramlar taşınmıştır. Örneğin Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin mimarlarından Mehmet Emin Resulzade, daha sonra Azeri Bolşevik Partisi'ne dönüşecek olan Himmet Partisi'nin ilk kurucuları arasındadır ve Stalin'le Çarlığa karşı birlikte mücadele etmiştir.[24] Rusya'daki 1905 Devrimi sonrasında İstanbul'a gelenlerden biri olan Celal Korkmazov ise şimdi Dağıstan'ın önde gelen Bolşeviklerinden biri olmuştur. 1919 yılında İstanbul'da kurulan, Yusuf Akçura'nın da içinde bulunduğu Milli Türk Fırkası'nın programında bulunan sosyalist

23 Cedidçi/yenilikçi Müslüman çevreler ile gelenekçi molla, ahund, bay çevreleri arasındaki çelişkiler o kadar derindir ki ulema takımı ceditçileri afaroz edip onlar hakkında ölüm fermanı bile çıkartmışlardır (hakkında idam fermanı çıkarılanlardan biri de Ahmet Ağaoğlu'dur). 1917 Şubat ve Ekim Devrimleri sonrasında Ceditçiler, her türlü yenilik ve değişimin karşısında olan ve eski düzenin değişmeksizin sürmesinden yana olan büyük toprak sahiplerinin çıkarlarını savunan ulema takımına karşı, Bolşevikler ve diğer sosyalist partilerle kaçınılmaz bir ittifak içine girmiş olmalılar. Devrim sonrasında pek çok Ceditçi, Bolşevik ve Es-Er partisine üye olmuştur.

24 Sabahattin Çağın, *Mehmet Emin Resulzade'nin Stalin'e Mektubu,* 3 Mayıs 1944, *50 Yıl Türkçülük Armağanı* (İzmir: Akademi Kitabevi, 1994), 55; Mehmet Emin Resulzade, *Bir Türk Milliyetçisinin Stalin'le İhtilal Hatıraları*, ed. Sabahattin Şimşir (İstanbul: Turan Yayıncılık, 1997).

yönelimleri bu nedenle şaşırtıcı değildir.

Rusya'da yaşayan Müslüman/Türk/Tatar topluluklar önce Çarlık Rusyasına, sonra militarist bir Rus devleti kurma çabasındaki Beyaz Ordu'yu örgütleyen generallere karşı, artık iktidarda olan Bolşeviklerle ittifak yapıp, sonra da Kızıl Ordu saflarında Bolşeviklerle yan yana savaşınca Bolşevik normları, ideolojisi, örgütlenme biçimleri, terminolojisinden elbette etkilenmiştir. Tıpkı Balkan-Makedonya komitacılarına karşı savaşırken bir süre sonra kendilerine de komitacı demeye başlayan İttihatçılar gibi… Kızıl Ordu ile birlikte savaşanların başında, Türkiye ile yakın ilişkiler içinde olan Zeki Velidi Togan (Velidov) gelmektedir.

Artık Ankara'da, Türkiye'ye gazete ve dergiler, memlekete dönen harp esirleri, Ankara Hükümeti tarafından gönderilen delegeler tarafından taşınan yepyeni bir terminoloji ile konuşulmaktadır: Sınıfi mübareze (sınıf savaşımı), şûra (sovyet), mazlum milletler, azimiyun (Bolşevik), Şark Milel-i Mazlumesi (Doğunun Ezilen Halkları), iştirakiyun (komünizm), içtimai inkılâp (toplumsal devrim), hür ve azat, halk, sermaye ve toprak meselesi, beynelhalk, beynelmilel (uluslararası/enternasyonal), Bolşeviklik, komünizm, sosyalizm, emperyalizm, kapitalizm gibi kavramlar, Sovyet Rusya'daki Müslüman-Türk unsurlarının Rusça orjinallerinden Türkçeleştirerek kullandıkları kavramlardır.[25]

1920 Yazının en etkin örgütlenmesi olan Yeşil Ordu'dan, Çerkes Ethem'in Kuva-yı Seyyare'sine kadar bir de "İslami Bolşevizm" kavramı ortaya çıkmıştır. Bu da Sovyet Rusya'da Müslümanlar arasında savunulmaya başlayan bir görüştür. Hindistan'ın bağımsızlığı için Sovyet Rusya ile ittifak yapmak isteyen Hintli Mevlevi Bereketullah ve Tatar Yusupov, Kuran'ın komünizme müsait olduğunu, Müslüman kavimlere Kuran'ın komünistlik bakımından tefsiri ile yanaşmanın faydalı olacağı kanısındadır.[26] Öyle ki Türkiyeli bir subay olan Kâzım Bey'le dolaşan Mevlevi Bereketullah, Lenin'e Hindistan'ın

25 Emel Akal, *Milli Mücadele'nin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 91.

26 Zeki Velidi Togan, *Hatıralar* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), 221.

bu yolla İngiliz emperyalizminden kurtulacağına ilişkin bir rapor sunmuştur.[27] Dolayısıyla Yeşil Ordu kurucularından Bursa mebusu Şeyh Servet'in Meclis kürsüsünde, "Bolşevizmin prensipleriyle İslam'daki asr-ı saadet arasında bir fark olmadığına" ilişkin konuşmalar yapması kimseyi şaşırtmamalıdır.

Anadolu'ya Çekilenler Kimlerden Oluşuyor?

Mütareke antlaşmasının sonuçlarına itiraz edenler başta askerler olmak büyük ölçüde son beş yıldır iktidarda olan İttihat ve Terakki Partisi mensuplarıdır. Yeni gelişmekte olan Müslüman burjuvazi, Anadolu'da İttihat ve Terakki iktidarından nemalanmış olan eşraf ve mütegallibe, İttihatçı mebuslar, iktidarın yüksek bürokratları direnişi desteklemektedir. Ama topraklarının öncelikle Ermenistan'a verilmesinden korkan vilayetlerin eşraf ve mütegallibesi ve Kürt aşiret reisleri[28] Trabzon'dan Erzurum'a, Bitlis'ten Muş'a Mustafa Kemal ve arkadaşları ile ittifak yapmıştır. Mustafa Kemal'in Erzurum'dan Sivas'a gelirken yolda Hacı Bektaş Veli'ye de uğraması Alevilerle de ittifakın göstergesidir.

İşgal koşullarını kabul etmeyerek direnmeye karar veren, İstanbul'un dışında ikinci bir iktidar odağı, bir tür kurtarılmış bölge yaratan güçlerin merkezi olan Ankara'da, 23 Nisan 1920'de açılan Büyük Millet Meclisinin ilk icraatı Bolşevik Rusya'ya bir dışişleri heyeti göndermek olmuştur.

Birçoğu Darülfünun, Mülkiye, Tıbbiye, Harbiye'den sonra Avrupa'da tahsil görmüş veya Osmanlı medreselerinden mezun, Fransızcadan Farsçaya pek çok dil bilen, Osmanlı'nın yetiştirdiği entelektüel kuşağa mensup olan TBMM'nin milletvekilleri Ankara'da toplandık-

27 Emel Akal, *Moskova, Ankara, Londra,* Üçgeninde İştirakiyuncular, *Komünistler ve Paşa Hazretleri* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), 69-74.

28 Hem Erzurum Kongresinden sonra kurulan Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, hem de Sivas Kongresinden sonra kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi'nde Sadullah Efendi (Eski Bitlis Mebusu), Ahmet Fevzi Efendi (Erzincan'da Nakşibendi Tarikatı Şeyhi) ve Hacı Musa Bey'in (Mutki Aşiret Reisi) yer alması bu ittifakın göstergesidir.

larında Anadolu halkının korkunç yoksulluğu ile âdeta çarpılmışlardır. Çünkü Anadolu'da halk, âdeta bin yıl önce nasıl yaşıyorsa, hâlâ öyle yaşamaktadır: karasabanla yapılan tarım, kağnılarla yapılan taşıma, gaz lambalarıyla aydınlanan evler, hastane, okul, yol ve benzerlerinin yokluğu... koyu bir taassubun pençesinde kıvranan bir halk. Yani o görkemli imparatorluk Anadolu'ya hiçbir yatırım yapmamıştır... Paris'i, Berlin'i görmüş milletvekilleri Anadolu'nun terk edilmişliği, ihmal edilmişliği, halkın inanılmaz yoksulluğu, çaresizliği karşısında samimiyetle sarsılmıştır. Bu yoksulluktan kurtuluş çaresinin yalan yanlış, eksik bilgilerle de olsa "Bolşevizm" olabileceği düşüncesi herkesi sarıp sarmalamıştır. Osmanlının sosyoekonomik sistemine yönelik sınıfsal bir eleştiri yapmadan Bolşevizme sık sık övgü düzülen Mecliste, mebusların hâlet-i ruhiyesini en güzel İsmail Suphi Soysallıoğlu kürsüden ifade etmiştir:

> Belki Şarkta, Rusya'da patlayan inkılâbın bizim üzerimizde tesiri olmuştur ... Emin olunuz efendiler, her millet iki sınıftır: Biri idare edenler, diğeri idare edilen mazlum sınıftır.
>
> Meclis esasen inkılâp için toplanmamıştır … esas itibariyle bir meşru müdafaa için toplanmıştır … ancak burada toplandıktan sonra ... ıslah ve inkılâp zaruretini anladık ve yeni bir idare kurmak için birtakım hazırlıklar yapmağa başladık. Bu memleketi, bu milleti yaşatmak için en iyi esas nerede ise onu bulmağa ve ihtiyaç olduğu için her şeyden inkılâp yapmağa karar verdik.[29]

Tunalı Hilmi Bey Mayıs ayında yine kürsüden Meclis'e seslenmektedir: "Mamafih emin olunuz, kadimden beri Bolşeviklik taraftarıyım. (Handeler, alkışlar) Fakat zannetmeyelim ki, Bolşeviklik yeni bir şeydir. Tâ eski Yunianiler zamanından beri, hattâ Hindistan'dan gelmiş bir meslektir. Fakat gittikçe tekâmül ede ede bir zemini tatbik buluyor. Bugün tatbik olunuyor. Bu bir nevi müfrit (aşırı) sosyalistliktir. O müfrit sosyalistlik ki, şeriatimizde ararsanız orada da bulacaksınız. Memba-ı yine şeriattan alınmıştır."[30]

29 *Zabıt Ceridesi*, 1959, cilt 4-5, 363-368.

30 Akal, *İştirakiyuncular,* 108.

11 Mayıs 1920 Besim Atalay haykırmaktadır: "(İngiliz) bayrağının altına mı gireceksiniz? Yoksa Şark'tan bize ellerini açan kuvvete mi koşacaksınız? (Tabiî Şark'a sadaları) Büyük Peygamberimiz diyor ki: Dini ve Müslümanlığı yine ondan olmayan birtakım insanlar temin ve teyid edecek, işte Allah o kuvveti bize gönderiyor. Biz Bolşeviklere m'ümaşat etmekle [yoldaş olmakla] bilâkis şeriate daha fazla yaklaşıyoruz."

1920 yılının Temmuz ayında batıda Yunan ordusunun ileri yürüyüşü sürer, Bursa düşer, doğuda Yozgat ayaklanması devam ederken Meclis üst üste üç gün devam eden (3-5 Temmuz) gizli görüşmelerde durum muhakemesi yapmaktadır. 3 Temmuz'da kürsüde İsmail Suphi Bey sormaktadır:

> Bizi kurtaracak tek devlet olarak Bolşevikleri görüyoruz. Bolşeviklerle münasebatımız ne şekildedir? … Bolşeviklerde ne raddeye kadar kuvvet gelebilir, ne vakit gelebilir? … Bolşeviklerden ne gibi bir taahhüt almak kabildir. Onlarla devlet be devlet muahede akdetmek mi lazımdır, yoksa onların akaidini kabul etmek mi lazımdır?..[31]

Nisan sonunda açılan TBMM kürsüsünde Sovyet Rusya'ya ve Bolşevizme yönelik muhabbetlerini ifade etmekte olan mebusların arasında Şeyh Servet (Bursa), Nâzım (Tokat), Mehmet Şükrü ve Mustafa Hulusi (Afyonkarahisar), Sırrı (İzmit), Hakkı Behiç (Denizli), Salih Yeşiloğlu (Erzurum) önde gelmektedir.[32]

Bolşevizm Anadolu'da Örgütleniyor

Mustafa Kemal'den Karabekir'e, Talat Paşa'dan Enver Paşa'ya kadar Bolşeviklere bakış açısı böyle olunca Anadolu'da Bolşevizme gerçekten sempati duyan veya Bolşevik Rusya ile yakınlaşmayı siyasi açıdan gerekli gören pek çok örgüt ortaya çıkmıştır. Şerif Manatov'un kurduğu, daha sonra ismi Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'na dö-

31 Akal, *İştirakiyuncular*, 108.

32 *TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri I ve II,* çev. Yücel Demirel (İstanbul: TÜSTAV Yayınları, 2004), 50-51.

nüşecek olan Türkiye Bolşevik Komünist Partisi bunların en önde gelenidir.

Bolşevizmin açıkça propaganda edildiği Kuva-yı Milliye güçlerinin en bilineni Çerkes Ethem'in Kuva-yı Seyyare'sidir. Gayriresmi olarak çalışan Yeşil Ordu Cemiyeti'nde ise Bolşevizme en yakın olan mebuslar görev almıştır: Hakkı Behiç, Eyüp Sabri, Yunus Nadi, Hüsrev Sami, İbrahim Süreyya Yiğit, Çerkez Reşit, Muhittin Baha, Sırrı Bey, Hacı Dr. Mustafa Bey, Hamdi Bey, Dr. Adnan Adıvar.[33] TBMM'de "Halk Zümresi" adıyla kurulan grup da Bolşevik Rusya ile ittifaktan yana bir siyasi hat izlemiştir.

Anadolu'da kurulan gizli-açık teşkilatların, silahlı birliklerin dışında Sovyet Rusya ile ittifaktan yana bir yayın politikası izleyen gazeteler de vardır. Bunların en önde geleni olan Ankara'da yayımlanan *Yeni Gün* gazetesini, Eskişehir'de Çerkes Ethem'in *Seyyare-i Yeni Dünya* ve İşçi ve *Arkadaş*, Kastamonu'da *Açıksöz*, Erzurum'da *Albayrak*, Konya'da Öğüt, Afyonkarahisar'da İkaz, Adana'da *Yeni Adana* gazetesi izlemektedir.[34] Bu gazetelerde sık sık Marx ve Lenin hakkında yazılar, "Bolşevizm Nedir?", "Şûralar nedir", "Sovyet Anayasası" hakkında makaleler yayımlanmaktadır.

Bolşevik Rusya'dan Anadolu'ya Gelenler

Devrimden kısa bir süre sonra, Moskova'da MUSKOM (Merkez Müslüman Komitesi) adıyla Bolşevik Partisi'ne bağlı Müslüman topluluklardan sorumlu bir birim kurulmuştur. MUSKOM'un üç yöneticisinden biri olan Bolşevik Şerif Manatov'u, 1919 sonlarında Anadolu'da görüyoruz. MUSKOM'un bilgisi dâhilinde Mustafa Suphi'nin Moskova'da yayımlamaya başladığı *Yeni Dünya* gazetesinin Anadolu'da da yayımlanmaya başlamasını Bolşevik Devrimini bizzat yaşamış olan Manatov'a borçluyuz.

İstanbul ve Bakü'de siyaset yapmış olan Ziynetullah Nuşirevan ve Salih Hacıoğlu da şimdi Ankara veya Eskişehir merkezli olarak bi-

33 Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-I 1908-1926* (İstanbul: BDS Yayınları, 1991), 85.

34 Akal, *Milli Mücadele,* 106-116.

linen Komünist/İştirakiyun Partisi'nin kurucuları arasında yer almıştır.

1920 yılının sıcak Ağustos ayında herkes dört gözle Moskova'ya giden heyetten haber beklerken, "Don Mıntıkası Şurası İcra Komitesi erkânından Bolşevik Verbof" Ankara'ya gelmiş ve bir süre kalmıştır.[35] Ankara'nın tüm siyasileriyle, milletvekilleriyle görüşen Verbof için Halide Edip: "Verbof inanmış, temiz ve saf bir komünistti" demektedir.[36]

TBMM'nin Moskova'ya gönderdiği heyetten sonra Sovyet Rusya da Ankara'ya ilk sefaret heyetini göndererek Ankara'daki TBMM Hükümetini dünya devletleri arasında resmen tanıyan ilk devlet olmuştur. Ankara'ya gelen Sovyet heyetinin yanında askerî teçhizat ve yüz bin lira değerinde üç sandık altın bulunmaktadır.[37] Sovyet elçilik heyetinin ilk kafilesi 4 Ekim'de Ankara'ya ulaşmış ve "Ankara'da o güne kadar hiçbir yabancıya gösterilmeyen hararetli tezahüratlarla karşılanmıştır."[38] *Hakimiyet-i Milliye* gazetesi "Bolşevik Sefaret Heyetini ... hürmet ve dostlukla selamlamayı ilk vazife biliriz" demekte, *Yeni Gün* gazetesi Upmal heyetinin gelişini "İlk Bolşevik Heyeti Ankara'da" başlıklı, 6 Ekim 1920 tarihli imzasız bir haberbaşyazı ile duyurmaktadır: "*İlk Bolşevik heyeti* 'milli Anadolu hükümetinin merkezi olan Ankara'mıza' gelmiştir ... milletimizin heyet-i umumiyesi tarafından büyük bir alâka ve ehemmiyetle takip oluna gelen heyet-i muhtereme,"

> insaniyet hayatının seyir ve cereyanına şimdiden cihan inkılâbı diye yeni bir devir açmış ve orada milletlerin hürriyet ve istiklallerini önüne geçilmek ihtimali olmayan vakıalar şeklinde bir ucundan kaydetmeye başlamış olan tarih yıkılacak dünyaları ve yeniden yükselecek amilleri yazmaya hazırlanmıştır. Orada emperyalist ve

35 Akal, *İştirakiyuncular*,100.

36 Halide Edip Adıvar, *Turkish Ordeal* (NewYork-Londra: The Century Co.1928), 176.

37 Karabekir, *İstiklâl*, 981.

38 Feridun Kandemir, *Atatürk'ün kurduğu Komünist Partisi ve Sonrası* (İstanbul: Yakın Tarihimiz Yayınları: 1966), 126; Mete Tunçay ve Erden Akbulut, der., *Türkiye Halk* İştirakiyun Fırkası (1920-1923) (İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları, 2007), 127.

> kapitalist devletlerin birer birer ve adeta toptan denilecek bir süratle yıkılmakta ve insanların hürriyet ve saadetlerinden müteşekkil yeni cihanların parlak ve şatır yükselmekte olduğunu istikbale nüfuz eden bir nazar-ı hayal ile müşahede ve takibde bile ne kuvvetli bir cazibe var![39]

Anadolu'da bir eski kentte, Ankara'da bir araya gelen bu heyet tıpkı Moskova'da, Petrograd'da yeni bir dünya kurmak için umut ve heyecanla dolu olanlardan farklı değildi. Komintern görevlisi olarak Ankara'ya gelen heyetin üyelerinden Fransız sosyalisti Magdeleine Marks anlatıyor:

> Gerçekten de Ankara burası mıydı? Bu tuhaf, yoğun taş yığınları, bu çıplak arazi, bu bomboş grilik, bu hüzün müydü? Sağda solda görülen bu ha yıkıldı, ha yıkılacak harabelerin arasından uzanan ortası tümsek geçit, yol muydu, sokak mıydı? Yani yeni başkentin insanları geniş kuşaklarını kemer gibi bağlamış, kocaman cepli şalvarlar giyen bu köylüler miydi? Bu kentin dükkânları, bu girişleri mağaraya benzeyen izbe delikler miydi?
>
> Bizler gazetelerde bu memlekette bir devrim olduğunu okumuştuk. Peki nasıl oluyor da gözlerimizin önünde bunca sefalet varken, böylesine perişan bir gerilik gözlenirken, bu koskocaman açılmış gözlerde bu kadar az umut olabiliyor?
>
> Burada sanki Rusya'dan bir köşe bulmuş gibiydik: kaynar çayın buharında ve sigara izmaritlerinin dumanında sürüp giden bitmek tükenmek bilmez konuşmalar, şaşırtıcı kibarlık gösterileri, tutkuyla savunulan fikirler, gecenin içinde yankılanan şarkılar.
>
> Yorgun ve sıska eşeğini dürtükleyerek yol alan şu yaşlı ve şaşı adam ile birkaç adım gerisinden gelen bir sürü örtünün altında gizlenmiş kadınlar, trahomun kemirip tükettiği sapsarı suratlı çocuklar... Suratları yolun taşlarıyla aynı renk, sırtları forsaya çakılmış kölelerinki gibi iki büklüm insancıklar...
>
> Bugün bir okulu ziyaret ettik. Okul pislik içinde ve yamru yumru, daracık bir sokaktaydı. Okulun tek sınıfı, iki tane küçücük pencereden az ışık alabilen bir odaydı. İçerisi çok berbat kokuyordu ve bu ortamda nefes almak bile çok güçtü. Üstleri başları yırtık pırtık

39 Akal, *İştirakiyuncular*, 272.

> otuz kadar çocuk ve yirmi kadar tabure vardı. Bir kara tahta, bodur masalar, ilk bakışta yaşlı bir büyücüye benzeyen bir öğretmen... Genizden gelen bir sesle tutuk, kekeme bir okuyuş. Ders Kuran dersi. Çocukların her birinin önünde sararmış, koskoca birer kitap vardı... tüm sınıf hep bir ağızdan ve ağlamaklı bir sesle birlikte okuyorlardı.[40]

Ankara'da herkes silahlıydı, kimisinin fişeklikleri belinden boğazına kadar, kimisinde çakmaklı tüfekler, kimisinde çifteler, kimisinde mavzerler vardı. Her kapıda hazır bekleyen eyerli atlar, bellerde gümüş kemerler ve ellerde gümüşlü kamçılar. Hacim Muhittin anlatıyor: "ayaklarda çizme, bellerde birer kuşak ve üçer sıra mavzer ve bir sıra barebellom fişenkliği ile dörder bomba ve üste takılı uzun barebellom tabancaları ve fişenklik kayışları arasında sekizlik bahri sabis dürbünleri" vardı.[41]

Ordularda apoletlerin söküldüğü, birliklerin kırmızı-yeşil bayraklar taşıdığı, Meclis'te milletvekillerinin kırmızı kravat takıp kırmızı tepelikli kalpak giydiği, herkesin ağzında yoldaş, arkadaş, selam arkadaş sözcüklerinin olduğu günler…

Artık amele ve zahmetkeş haklarından, şuralar kurmaktan, Halk İdaresinden söz edilmekteydi. Tüm tahlillerde, cemiyet nizamnamelerinde ve programlarında, mektuplaşmalarda 'sosyalizm' olmazsa olmaz kavram haline gelmişti: "Yeşilordu talimatnamesi: 'İslamiyet ve şer-i Muhammedi, bu esasları [Bolşevikliği] 1300 yıl evvel, zekat, fitre, kurban gibi vecibelerle koymuş ve terviç etmiş olduğundan, Müslümanlar bu âlemin terviç etmiş olduğu bu sosyal inkılaptan zarar görmek değil, aksine faydalanacaklardır. Karakol Cemiyeti nizamnamesi: "Karakol" kuvvetini, insaniyet âleminin en necibi bulunan sulhperver heyetlerin ve umum sosyalist ve amele gruplarının müzeheret-i beynelmileliyesinden ve Türk, Müslüman

40 Magdeleine Marks, *1921-1922. İstanbul-Ankara. Makaleler-Anılar* (İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları, 2007), 96, 97, 99-100, 103, 111.

41 Hacim Muhittin Çarıklı, *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin* Çarıklı'nın *Kuvayı Milliye Hatıraları (1919-1921)*, ed. Şerafettin Turan (Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1967), 78-79.

âleminin yüreğinden ve maksadını kabul eden her fert ve cemiyetin muavenetinden alır' (abç)."[42] Petersburg Meclisi Mebusanı'nda üç sene bulunmuş olan Siverek mebusu muallim Mustafa Lütfi Bey'in BMM'nde şöyle haykırışı son derece içtendi:

> Mademki *halka doğru* gidiyoruz ve Meclisimizi *halk meclisi* yapmaya çalışıyoruz. Bunlar mütegallibedir (gürültüler, sözünü geri al sadaları). Ben sözümü geri almam. Bu inkılâba yaraşmaz. *İhtilal hükümetlerine kapitalist giremez.*[43] (abç)

Ekim Devrimi Rüzgârları

Rusya'da patlak veren 1917 Ekim Devrimi Türkiye'yi, Ankara'da toplanan Meclis üyelerini öyle derinden etkilemiştir ki, kuzeyden esen rüzgâr pek çok hususta esin kaynağı olmuştur. 1917 Şubat ve Ekim devrimlerinin dünya çapında yarattığı sarsıntıyla geleneksel, içine kapalı cemaatler halinde yaşayan Rusya Müslüman-Türk topluluklarının yaşadığı değişim ve yenilenme Türkiye'ye örnek olmuştur. Devrim, bir imparatorluk olan Çarlığı yıkmakla kalmamış, yerine 15 devletten oluşan federatif bir cumhuriyetin kurulmasına önayak olmuştur. Sovyet Rusya topraklarında yaşayan Türk ve Müslümanların da federatif cumhuriyetler kurması, Anadolu'da da Osmanlı İmparatorluğu'na son verilerek bir "Cumhuriyet" kurulabileceğini esinleyen etkenler arasındadır.

O günkü konjonktürde, dünyanın en güçlü emperyalist devleti olan Britanya ve Fransa'ya karşı direnebilmek de ancak Sovyetler Birliği'nin moral, maddi ve askerî desteği ile mümkün olmuştur. Bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları, Sovyet Rusya ile yaptığı ittifak sayesinde oluşmuştur.

Rusya'da patlak veren 1917 Ekim Devrimi, sadece sınıfsal değil, ırk, ulus ve cins temelinde sömürü ve ezilmeye karşı da kurtuluş ateşini tutuşturmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin lâikliği benimsemesinde

42 Fethi Tevetoğlu, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960* (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1988), 8.

43 *TBMM Gizli Zabıt Cerideleri*, cilt 1 (Ankara: İş Bankası Yayınları, 1985), 229.

olduğu gibi kadınlara siyasi ve sosyal haklar tanınması (çünkü dünyada ilk kez Müslüman kadınlar erkeklerle eşit siyasi ve sosyal hakları Sovyetler Birliği'nde elde etmiştir) hususunda da örnek, zannedildiği gibi sadece Avrupa değil, aynı zamanda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'dir.

Şu noktanın altını tekrar çizmekte yarar var: TBMM'yi kuran kadrolar bir yıl sonra Ekim Devriminin rüzgârlarına sırtlarını dönmüş de olsalar, 600 yıllık Osmanlı Devleti'nin çürümüş imtiyazlı aile ilişkilerini ilga edip, dinsel taassuba karşı savaşabilme gücünü Ekim Devriminin yarattığı enerjiden almışlardır.

Kaynakça

Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990).

Edward Hallett Carr, "Radek's 'Political Salon' in Berlin 1919", *Soviet Studies,* III/4 (1952): 411-430.

Edward Hallett, *Bolşevik Devrimi*, çev. Tuncay Birkan, cilt 3 (İstanbul: Metis Yayınları, 1989).

Emel Akal, *Milli Mücadele'nin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012).

Emel Akal, *Moskova, Ankara, Londra, Üçgeninde İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011).

Feridun Kandemir, *Atatürk'ün kurduğu Komünist Partisi ve Sonrası* (İstanbul: Yakın Tarihimiz Yayınları: 1966).

Fethi Tevetoğlu, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960* (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1988).

Galip Söylemezoğlu, *30 Senelik Siyasi Hatıralarımın Üçüncü ve Son Cildi* (İstanbul: Ülkü Matbaası, 1953).

Hacim Muhittin Çarıklı, *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin* Çarıklı'nın *Kuvayı Milliye Hatıraları (1919-1921)*, ed. Şerafettin Turan (Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1967).

Halide Edip Adıvar, *Turkish Ordeal* (NewYork-Londra: The Century Co.1928).

İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *Kurtuluş Savaşında Talat Paşa ile Mustafa Kemal'in Mektuplaşması* (Ankara: TTK Basımevi, 1980).

Kazım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz* (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1960).

L. Troçki, *Hayatım*. çev. Müntekim Ölçmen (Koz Yayınları: 1970).

Magdeleine Marks, *1921-1922. İstanbul-Ankara. Makaleler-Anılar* (İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları, 2007).

Mehmet Emin Resulzade, *Bir Türk Milliyetçisinin Stalin'le İhtilal Hatıraları*, ed. Sabahattin Şimşir (İstanbul: Turan Yayıncılık, 1997).

Mete Tunçay ve Erden Akbulut, der., *Türkiye Halk* İştirakiyun Fırkası (1920-1923) (İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları, 2007).

Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-I 1908-1926* (İstanbul: BDS Yayınları, 1991).

Sabahattin Çağın, *Mehmet Emin Resulzade'nin Stalin'e Mektubu,* 3 Mayıs 1944, *50 Yıl Türkçülük Armağanı* (İzmir: Akademi Kitabevi, 1994).

Sarıhan Zeki, *Mehmet Akif* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1996).

Sean McMeekin, *Berlin-Bağdat Demiryolu,* çev. Azize F. Çakır (İstanbul: Picus, 2012).

Sean McMeekin, *I. Dünya Savaş'ında Rusya'nın Rolü,* çev. Nurettin Elhüseyni (İstanbul: YKY, 2013).

TBMM Gizli Zabıt Cerideleri, cilt 1, Ankara: İş Bankası Yayınları, 1985).

TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri I ve II çev. Yücel Demirel (İstanbul: TÜSTAV Yayınları, 2004).

Zeki Velidi Togan, *Hatıralar* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999).

EKİM VE DEVRİM KURAMLARI: TÜRKİYE'DEKİ İZDÜŞÜMLER

GÖKHAN ATILGAN

Ekim Devrimi üzerine çok önemli çalışmalara imza atmış tarihçilerden birisi olan Edward Hallet Carr, *Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi* başlıklı çalışmasında şöyle yazar: "Marx'ın tarih şeması, birbirini izleyen iki bağımsız devrim olacağını varsayıyordu: burjuva ve sosyalist."[1] Carr'ın kesin formülasyonuna rağmen, Marx'ın böyle bir tarih şeması olup olmadığı son derece tartışmalıdır. Ekim Devriminin bu şemayı altüst ettiğine ilişkin kanaatler ise bu tartışmayı daha da derinleştirir. Bahse konu olan şema, burjuva devrimiyle yolu açılacak kapitalizmin gelişebileceği son sınıra kadar gelişmesinin tarihsel bir yazgı olduğunu ima eder. Beri yandan da, ancak kapitalizmin kendi yolunun sonuna gelmesiyle gündeme gelebilecek bir proleter devriminin sosyalist toplumun kuruluşunu başlatacağını varsayar.

Bu akıl yürütmeye göre Rusya'da kapitalizm henüz sonuna kadar gelişmeden meydana gelen Ekim Devrimi hakkında iki çıkarımda bulunulabilir: Ekim Devrimi ya Carr'ın Marx'a atfettiği şemanın hayat tarafından doğrulanmadığını ispatlamıştır ya da bu şemanın

1 Edward Hallett Carr, *Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi, 1917-1929*, çev. Levent Cinemre (İstanbul: Yordam, Kitap 2011), 49.

rağmına gerçekleştirildiği için ölü doğmuştur. Oysa Ekim Devrimi, devrimlerin kendi zamanlarını şemalara uydurmak zorunda olduklarına ilişkin fikrin tarihsel bir inkârıdır. Buna karşılık kendi tarihinin belirli bir uğrağında inkâr ettiği devrim fikrinin yeniden kuramlaştırılmasına imkân vermiştir. Böylelikle, devrimlerin adımlarını tarihin tunç yasaları tarafından belirlenen saate göre ayarlaması gerektiğine ilişkin fikir yeniden canlanmıştır. Türkiye Sosyalist Hareketi, Ekim Devriminin oluş dönemine denk gelen doğuş zamanlarında devrimleri şemaya bağlayan fikrin inkâr edilişine katılmış, ama sonradan da inkârın inkârına (yani yeniden şemalara ve aşamalara bağlı devrim fikrine) bağlanmıştır. Bu makale, Türkiye Sosyalist Hareketinin önemli gündemlerinden biri olan devrim kuramları tartışmasında Ekim Devriminin izdüşümlerini sürmeyi amaçlamaktadır.

Türkiye'deki Tartışma

Mihri Belli, Türkiye Sosyalist Hareketinin efsanevi liderlerinden biriydi. Sosyalist Hareket, 1960'lı yılların ortasında Türkiye'nin önünde ne türden bir devrim olduğunu, bu devrimin nasıl gerçekleştirileceğini, hangi yollardan ilerleyeceğini ve ne gibi görevler yükleneceğini sosyalizme Kemalizmin içinden geçip gelen aydınlar ile hummalı bir biçimde tartışıyordu. Mihri Belli, tam o sırada siyaset sahnesine çıkageldi. E. Tüfekçi imzasıyla yıllar sonra zamanın en önemli sol düşünce dergisinde (*Yön*) boy gösterdi. İmzanın kendisi bir mesaj içeriyordu. Konuşan kişi 'Eski Tüfek'ti. Yani sosyalist mücadelenin mirasını aklında, bedeninde ve yüreğinde taşıyan birisiydi. O zamana kadar devrim hakkında konuşmuş bulunan herkesi paylıyor, Türkiye için sosyalist bir devrim öngören Marksistleri "devrimci teoriyi sulandırmakla" suçluyordu.[2]

Türkiye'de on yıllar boyunca bir tabu olan ve devlet tarafından ağır bir suçmuşçasına cezalandırılan sosyalist fikirler ilk kez yasal düzeyde ifade edilebilme imkânına 27 Mayıs 1960'taki askerî darbenin

2 E. Tüfekçi [Mihri Belli], "Demokratik Devrim: Kimle Beraber, Kime Karşı", *Yön* (1966) 175: 10-11.

ardından kavuşmuştu. İşçiler ve sendikacılar tarafından 13 Şubat 1961 günü kurulan Türkiye İşçi Partisi (TİP), genel başkanlığına sosyalist bir aydın olan Mehmet Ali Aybar getirildikten sonra hızla sosyalist bir çehre kazanmış ve Türkiye emekçi halkına vaat ettiği düzeni programlaştırmıştı. Eski bir sosyoloji doçenti ve Marksist bir aydın olan Behice Boran'ın teorik düzeydeki önemli katkılarıyla hazırlanan TİP programı, sosyalizme geçiş için aşamalar öngörmüyor, antiemperyalist mücadele ile sosyalist mücadele arasında bir öncelik sonralık ilişkisi kurmuyor, asker-sivil aydın zümre olarak bilinen toplumsal kesime sosyalizmin kapılarını açacak devrimci adımlarda herhangi bir öncülük rolü atfetmiyor, Türkiye'de 'millî' nitelikte bir burjuvazinin bulunmadığını ısrarla vurguluyordu. TİP, Türkiye gibi geri kalmış bir ülkede sosyalist bir devrim imkânının bulunduğunu, burjuvaziye atfedilen demokratik görevler ile sosyalist görevlerin işçilerin ve emekçilerin öz iktidarı altında ve iç içe başarılabileceğini savunuyordu. Her iki tezin dayanağının da gerek kapitalizmin gerekse de sosyalizmin eşitsiz ama bileşik gelişmesinde bulunabileceğini savunan bu görüş[3], kendini önceleyen komünist hareketin eski liderleri için hayli hayret vericiymişçesine bir etki yaratıyordu.

Mihri Belli, Reşat Fuat Baraner (ve Dr. Hikmet Kıvılcımlı) gibi eski komünistler Stalin liderliğindeki Komintern'in azgelişmiş ülkeler için önermiş olduğu aşamalı devrim modelinin Türkiye için de geçerli olduğuna kesin olarak inanmışlardı. Türkiye komünist hareketini temsil eden partinin ve dünya komünist hareketini yıllarca temsil etmiş olan Komintern'in ağır yüklü mirası ve azgelişmiş ülkeler için çizdiği aşamalı devrim stratejisi ortadayken, nasıl olur da sonradan sahne alan Marksist aydınlar bunu inkâr eden karşıt bir stratejinin savunuculuğunu yapabilirlerdi? Oysa karizmatik genel başkanı Aybar'ın bir keresinde ifade ettiği gibi TİP kendisini "kuruluş şekli bakımından olsun, program ve tüzüğü bakımından olsun eskiye bağlanması mümkün olmayan bir kuruluş" olarak tanımlıyor ve eski sosyalist partilerin "hata ve sevapları ile devirlerini kapattık-

3 Behice Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, 3. basım (İstanbul: Yordam Kitap, 2016).

larını" ileri sürüyordu.[4] Mihri Belli ise oklarını TİP yöneticilerinin kalplerine gönderdiği bir yazısında onlara "Sosyalistliğin yolu işkence odalarından, hapishanelerden geçtiği günlerde bunların bir kısmı sosyalist değildi ... bir kısmı da gerçek eylemin dışında durmaya pek dikkatliydiler" diye cevap veriyordu.[5] Müthiş bir temsil kavgası başlamıştı. 'Eskiler', 'yeniler'i yaylım ateşine tutuyor, 'yeniler' ise kendi siyasal yürüyüşlerinin maziye bağlanamayacağını iddia ediyorlardı.

Bütün bu iddialaşmanın ve zıtlaşmanın ana ekseninde sosyalizm için strateji sorunu vardı. Bunun gerekçesi ise Türkiye'nin sosyo-tarihsel koşullarda yatıyordu. Sosyalizm Türkiye'nin önünde bir seçenek olma olasılığını ilk kez bu dönemde güçlü bir biçimde edinmiş ve kendine sürekli genişleyen bir toplumsal temel bulabilmişti. Oysa TİP'in aşamalara bölünmemiş, sosyalist görevler ile demokratik görevleri farklı devrimlerin konusu olarak belirlememiş, burjuvazinin milli kesimi ile asker ve sivil aydınlara mühim roller yüklememiş, emperyalizm ile kapitalizm, bağımsızlık ile sosyalizm arasında mücadele sıraları kurmamış devrim stratejisine itirazı Mihri Belli tarafından topa tutulduğunda Türkiye Sosyalist Hareketi için çok uzun süren bir tartışmanın fitili de ateşlenmiş olacaktı. Mihri Belli, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Talebe Derneğinin davetlisi olarak 17 Aralık 1967 günü yıllar sonra ilk kez bir konferansta konuşurken kendi efsanevi bedeniyle birlikte eski bir yöneticisi olduğu TKP tarihinin tüm ağırlığını da sosyalist siyasetin sahnesine indirmiş oldu. "Bugünün Türkiye'sinde Devrimci Eylem Nedir?" başlıklı konuşmasındaki, "… burjuva demokratik devrimi gerçekleştirme, sonuna kadar gerçekleştirme demek, sosyalizmin eşiğine ayak basma demektir. Onun için biz en içten savunucularıyız demokratik devrimin; en içten, en tutarlı savunucularıyız"[6] şeklindeki sözleri, Türkiye Sosyalist Hareketinde MDD-SD olarak bilinen ayrışmanın işaret fişeği gibiydi.

4 Mehmet Ali Aybar, *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm: Seçmeler 1945-1967* (İstanbul: Gerçek, 1968), 496.

5 Mihri Belli, "Türk Sosyalizmi Tarihine Leke Sürenler", *Türk Solu* (1967) 7: 1.

6 Mihri Belli, *Yazılar 1965-1970* (Ankara: Sol, 1970), 34.

Burada ancak kısaca değinilen devrim tartışmasına bakınca nasıl bir manzara görülüyor? Türkiye sosyalist hareketinin ezelî temsilcisi TKP, ezelden beri aşamalı bir devrim stratejisini savunagelmişken sonradan ortaya çıkmış ve geçmişin mirasını reddetmiş TİP Türkiye için aşamalı devrim stratejisine karşı bayrak açıyor. Bir başka yönden baktığımızda ise, bu büyük tartışma ziyadesiyle yerelmiş gibi duruyor. Gelgelelim, görünüş çoğu kez olduğu gibi burada da hakikati perdeliyor. Türkiye Sosyalist Hareketinin bu en önemli tartışması yerel bir tartışmaymış gibi görünse bile gözlerimizi daha geniş bir tarihe ve coğrafyaya çevirdiğimizde izlerinin Ekim Devriminin kurduğu tarihsel bağlamdan düştüğünü görebiliyoruz. Bu bakımdan tartışma kesinlikle sadece yerel bir zemine oturmuyor. Ayrıca Türkiye Sosyalist Hareketinin doğuşundan beri aşamalı devrim fikrine bağlandığı da tarihsel bir gerçeklik olamıyor. Bunları görebilmek için yukarıda ana hatlarını çizmeye çalıştığımız Türkiye'deki tartışmayı şimdilik buraya bırakıp yaklaşık yarım yüz yıl öncesinin Rusyasına dönmemiz gerekiyor.

Plehanov'un Mirası

Rusya bir Romanovlar monarşisiyken ve henüz 1905'te ve Şubat 1917'de devrimler tarihinin sahnesi olmamışken Marksistler arasında devrimin bu ülkede nasıl bir seyir izleyeceği konusunda belirginleşmiş görüşler vardı. Rus Marksizminin 'kurucu atalar'ı tarafından oluşturulan bu görüşler, kendi dayanaklarını Marx'ın ve Engels'in metinlerinden çekip çıkarmışlardı. 'Kurucu atalar'ın öncüsü ve Rusya'da Marksist düşüncenin kurucusu Georgi Valentinoviç Plehanov, bu konuda en etkileyici ve en önemli isimdi. Plehanov'un perspektifine göre Asyatik ve geri bir ülke olan Rusya'da proletaryanın iktidara gelebilmesi ancak iki aşamalı bir devrimle mümkün olabilirdi. Önce burjuva-demokratik bir devrimin yolunu açacağı kapitalist bir gelişme başlamalı ve bu gelişme en ilerideki ülkelerin seviyesine ulaşmalıydı ki sosyalizmi kuracak sanayi işçileri nüfu-

sun büyük çoğunluğunu oluşturabilsin.[7] Sosyalistler, bu aşamada otokrasiye karşı siyasal özgürlükler ve yurttaşlık hakları kazanılana kadar diğer tüm sınıflarla birleşik bir cephe oluşturmalıydı. Modern bir devlet ve burjuva demokratik bir siyasal ortamın oluşması için bu aşamada liberal burjuvaziye omuz verilmeli, eş zamanlı olarak da güçlü ve büyük bir işçi partisinin oluşumu için çalışılmalıydı. Rusya gelişmiş bir kapitalizme, Batı tipi bir demokrasiye kavuştuktan sonra işçi sınıfı partisi iktidarı ele geçirmeli ve sosyalizmin kuruluşu için kolları çemremeliydi.[8] Sonuçta Rusya, sosyalizm için Avrupa ülkeleriyle aynı rotayı takip etmek zorundaydı.[9]

'Kurucu atalar'ın fikirleri gökten süzülüp inmemişti Rusya'ya. Aşamalı devrim fikrini kendi içinde tutarlı ve sistematik bir biçimde geliştiren ve bunun tüm azgelişmiş ülkeler için mutlak surette geçerli olduğunu ileri sürerek kuramlaştıran kişi Plehanov'du. Ama geliştirdiği bu devrim kuramı için kendisine Marx'tan ve Engels'in metinlerinden destek verici tümceler bulabiliyordu. Özellikle de *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın ünlü 'Önsöz'ünden.[10] Plehanov, bu eserden yaptığı alıntılarla Marx'ın tarih görüşünü yer yer katı bir iktisadiyatçılığa hapsediyordu.[11] Devrimlerin kaderini iktisadın eline teslim ediyor, devrimlerin saati ile iktisadi gelişmenin merhaleleri arasında koşutluklar kuruyordu.

Plehanov, Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin 1903'teki ikinci kongresinden itibaren Menşeviklerin lideriydi ve onun devrim kuramının temel önermeleri Menşeviklerin devrim stratejilerinin çerçevesini çizmişti. Bu strateji özünde şu önermeye dayanıyordu:

---

7 Erik van Ree, "Georgii Plekhanov and the Communist Manifesto: the Proletarian Revolution Revisited", *Revolutionary Russia*, 1 (2013): 32-51, 33.

8 Richard Pipes, "Russian Marxism and Its Populist Background: The Late Nineteenth Century", *The Russian Review*, 4 (1958): 316-337, 327.

9 Fedor Stepun, "The Russian Intelligentsia and Bolshevism", *The Russian Review*, 4 (1958): 263–277, 270.

10 Karl Marx, "Önsöz", *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, çev. Sevim Belli, 7. baskı (Ankara: Sol, 2011), 37-42.

11 G. V. Plehanov, *Marksist Düşüncenin Temel Sorunları*, çev. Selâhattin Hilâv (İstanbul: Sosyal, 1964), 215-220.

Bir ülkede kapitalizm olgunlaşmadıkça proletarya gelişmez, burjuva demokrasisi yerleşmedikçe sosyalizm için koşullar oluşmaz. Kapitalizm ve ona koşut olarak burjuva demokrasisi gelişsin ki, proletarya ve sosyalizmin koşulları ortaya çıksın. Tarih aşama aşama ilerler ve bu aşamaların atlanması imkânsızdır. Hiçbir sınıf sırasını beklemeden tarih sahnesine inemez, hiçbir toplumsal düzen kendi sırası gelmeden kurulamaz... Biraz doğalcı, biraz yazgıcı bir yaklaşımdı bu. Gece olmadan gündüz olmaz, yaz geçmeden güz gelmez, der gibiydi. Tarihin akışı durdurulamaz, bozulamaz, değiştirilemez, yavaşlatılamaz ve hızlandırılamaz şeklinde düşünür gibiydi. Devrim sırası gelen her sınıf er ya da geç muzaffer olur, fikrine inanır gibiydi… Bu fikir, belirli bir felsefi yaklaşımı, belirli bir tarih görüşünü ve belirli bir düşünme yöntemini arkasında saklıyordu. Ekim Devrimi bu türden bir devrim kuramını, ardında sakladığı felsefeyle, tarih görüşüyle ve düşünme yöntemiyle birlikte yer ile yeksan edecekti. Gelin şimdi o noktaya nasıl ilerlendiğine kuş bakışıyla bakmaya çalışalım.

Lenin'de Sıçramalar

Lenin, sosyalist strateji tartışmalarının en yoğun olduğu 1960'lı yıllar Türkiye'sinde elden ele dolaşan meşhur eseri İki Taktik'te devrimlerin aşamaları, sınırları, sıraları gibi konuları üzerine fikir kurarken henüz yerleşik bütün kalıpları altüst edecek olan kendi özgün düşüncelerini yaratmaya dönük içsel sıçrayışlarını yapmış değildir. Bu önemli eserin sayfalarında sınırları geçilemeyecek aşamalar, aşamaları atlanamayacak devrimler, devrimleri ve programları farklılaşmış sınıflar emin adımlarla dolaşır. Mesela, bir yerde "Marksizmin bütün ilkeleri[nden] ... işçi sınıfının kurtuluşunun, kapitalizmin daha da gelişmesi dışında başka bir yerde aranması düşüncesinin gerici bir düşünce olduğu sonucu çıkar," der Lenin.[12] İşçi sınıfının kurtuluşunu kapitalizmin daha gelişmesine bağladığı bir

12 V. İ. Lenin, *Demokratik Devrimde Sosyal-Demokrasinin İki* Taktiği, çev. Muzaffer Ardos, 5. baskı (Ankara: Sol,1978), 50-52.

başka yerde, "Rusya'da ekonomik ve siyasal sistemin dönüşümünün burjuva demokratik doğrultuda olması zorunludur, kaçınılmazdır. Yeryüzünde hiçbir kuvvet onu engelleyemez," diye yazar.[13] Bunların yanı sıra, "sosyalist devrimi gerçekleştirmek için iktidarın ele geçirilmesi yolundaki düşünceleri", "yarı-anarşistçe ve saçma" bulur.[14] Büyük bir özgüvenle bir başka kesin hüküm daha kurar: "Rus devriminin burjuva demokratik sınırlarının dışına çıkamayız."[15] Sözünün Paris Komününe geldiği bir başka yerde, onu "demokratik bir devrimle sosyalist bir devrimin ögelerini birbirinden ayırma yeteneğinde olmamakla", "bir cumhuriyet uğruna savaşma görevini sosyalizm uğruna savaşma görevi ile birbirine karıştırmakla" eleştirir.[16] Lenin'in Rus Devrimi hakkında burada öne sürdüğü tezlerin temelinde Rusya'nın kapitalizmi gelişmemiş bir ülke olduğu saptaması yatar. Rusya Batı'daki gibi gelişmiş bir kapitalizme sahip olmadığı için önce onun gelişimini hızlandıracak bir burjuva devrimi ve bu devrimin oluşturacağı demokratik bir cumhuriyet gerekecektir. Kapitalizm ve demokrasi serpilip gelişecek, böylelikle de sosyalizmin maddi temelleri oluşacaktır. Görünen odur ki, doğalcılık, tarihin zorunlu evreleri, iktisadi olanın belirleyiciliği gibi ufuklarla çevrelenmiş bakış açısının gölgeleri, Lenin'in bu önemli eserinin üzerinde dolaşır. İki Taktik, büyük oranda, Rus Marksizminin kurucu atalarının yıllar içinde çizdikleri perspektifin içinde kalır. Bununla beraber bu çizgileri sonuna kadar zorlayan enerji yüklü bir yönü de vardır. Sözgelimi, proletaryanın burjuva devriminin önderliğini burjuvaziye vermemesi gerektiğini ve devrimde en etkin rolü oynamak zorunda olduğunu kararlılıkla vurgular.[17] Zaferi, "proletaryanın ve köylülüğün devrimci demokratik diktatörlüğü"nde gördüğünü döne döne belirtir.[18] Ayrıca 1905'in, devrim yangınını Avrupa'ya

13 A.g.e., 57.

14 A.g.e., 22.

15 A.g.e., 53.

16 A.g.e., 93.

17 A.g.e., 53.

18 A.ge., 101.

taşıyabileceğinden ve bunun da dünya devrimine katacağı devrimci enerjiden söz eder.[19] Tüm yönleriyle birlikte değerlendirildiğinde görülür ki, İki Taktik, gerek devrim kuramları tartışmasının gerekse de Lenin'in kendi düşüncesinin müthiş gerilimlerle yüklü çok özel bir momentidir. İçinde 'kurucu atalar'ın çerçevesine sığmayan yönler de vardır, o çerçevenin içine kapanan bölümler de. Bu çelişkinin çözümü, tarihsel olayların gümbürtüsünden, devrimci pratiklerin ateşinden ve bunların zorladığı yeni kuramsal arayışların zorlamasından çıkacaktır. Lenin'in kendisi de buna işaret etmiştir, İki Taktik'te: "Somut siyasal amaçlar, somut koşullar içerisinde belirlenmelidir. Her şey görelidir, her şey akıp gider ve her şey değişir."[20]

Karl Marx, bir keresinde "Hiçbir denklem, terimlerinde çözümünün unsurları içerilmedikçe çözülmez" demişti.[21] Lenin'in, kurucu ataları tarafından çizilen şeması ile dünyanın ve memleketinin gidişatının bu şemaya yönelttiği itirazlar arasına sıkışan devrim denklemini çözmek yolunda hayli ilerlemiş, ama problemin nihai sonucuna ulaşamamıştı. Zekâsı, dehası ve gücüyle üstünde çalıştığı belki de tarihin en çetin denkleminin çözüm unsurları dünya bir genel savaşın içine sürüklenir ve her şey büyük bir hızla altüst olurken oluştu. Savaş, çok şeyi, belki de her şeyi değiştirdi. 4 Ağustos 1914'te Alman Sosyal Demokrat Partisi (SPD) Reichstag'da oy birliğiyle savaş kredilerini kabul edip 10 milyon kişinin hayatını kaybedeceği emperyalist savaşa destek verdiğinde Lenin okuduğu habere inanamamış, bunun burjuvazinin bir uydurması olduğunu sanmıştı. Gelgelelim Almanya'da yaşananlar çok geçmeden Avrupa'nın her yerinde tekrarlandı. Sosyalist partiler emperyalist savaşta kendi burjuvalarına destek olarak enternasyonalizmi terk ettiler.[22] O sıralarda uluslararası sosyalist hareketin en önemli temsilcisi olan Karl Kautsky de

19 A.g.e., 59-60.

20 A.g.e., 100.

21 Karl Marx ve Friedrich Engels, *Corrospondonce 1846-1895* (Londra: Martin Lawrence, 1945), 341.

22 Neil Faulkner, *Marksist Dünya Tarihi: Neandertallerden Neoliberallere*, çev. Tuncel Öncel, 1. basım (İstanbul: Yordam, 2014), 249-251.

ve Rusya'daki 'kurucu baba' olan Plehanov da enternasyonalizme sırt çeviren konumlarda bulunmaktan kaçınmadılar. İkinci Enternasyonal, dünya tarihinin en kritik uğraklarından birinde savaşı önleyebilecek ve bir dünya devriminin yangınını tutuşturabilecek mücadeleleri örgütleyebilecekken adımlarını aksi istikamette attı ve böylelikle de olası bir devrimler zincirini kırıp atarak kendi çöküş sürecini başlattı.

Bu şaşırtıcı, hatta şok edici gelişme karşısında Lenin iki şey yaptı. Birincisi, müthiş bir disiplin ve düzenlilikle Hegel'in metinlerini, özellikle *Mantık Bilimi*'ni sürekli notlar alarak okumaya başladı. İkincisi, çöken İkinci Enternasyonal'i eleştiri bombardımanına tutarak yeni bir enternasyonal kurma çağrısı yaptı.[23] Lenin'in, bütün dünya emperyalist bir savaşın yaktığı ateşte kavrulurken İsviçre'nin Bern şehrinde günlerce ve saatlerce kütüphaneye kapanıp yüzlerce sayfa not alarak Hegel okuması ilk başta insana tuhaf gelir. Lakin Anderson'un gösterdiği gibi bu tuhaflık, onun emperyalizm, savaş, ulusal kurtuluş, devlet ve devrim konularının öne çıktığı yeni kuramsal haritasının ve bu kuramsal haritayı çizen yeni diyalektik kaleminin anlaşılmasında anahtar işlevi görür.[24] Bu uzun ve çok boyutlu öykünün bizi burada ilgilendiren yanı, Lenin'in Hegel diyalektiğinde keşfettiği bir yönün, onun tüm siyaset kuramına olağanüstü bir dinamizm kazandıran kıvılcım işlevi görmüş olmasıdır. Bu yön de, Hegel'den heyecanla aktardığı bir paragrafın kenarına yazdığı ve her keresinde ünlem koyarak coşkuyla vurguladığı şu notta ifade edilmiştir: "Sıçramalar! Aşamalılıkta kırılmalar! Sıçramalar! Sıçramalar!"[25] Lenin'in bu notu düştüğü alıntıda Hegel, do-

23 Kevin B. Anderson, *Lenin, Hegel ve Batı Marksizmi*, çev. Ertan Günçiner, 1. basım (İstanbul: Yordam, 2014), 44.

24 Bu konuya dikkat çeken bir başka kaynak: Sungur Savran, "Devlet ve Devrim", *Marksist Klasikleri Okuma Kılavuzu* (İstanbul: Yordam Kitap, 2013), 510-511.

25 A.g.e., 101; V. Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Attila Tokatlı, 1. basım (İstanbul: Sosyal, 1976), 101; Daniel Bensaïd, "Sıçramalar! Sıçramalar! Sıçramalar!", *Yeniden Lenin: Bir Hakikat Siyasetine Doğru*, der. Slovaj Žižek v.d., çev. Cumhur Atay (İstanbul: Otonom, 2011), 173-189. *Felsefe Defterleri*'nin Türkçe çevirisinde bu önemli notun anahtar sözcüğü olan 'gradualness'ın karşılığı 'derecelilik' olarak veriliyor. 'Aşamalılık' karşılığının daha doğru olduğu açıktır.

ğuşu ve yok oluşu kavramaya çalışırken bunu aşamalı bir ortaya çıkış ve kayboluş olarak tahayyül eden düşünceyi "sıradan" (*ordinary*) sözcüğüyle tanımlar.[26] Lenin, işte tam burada, geçmişin bütün dar, sıradan ve sınırlı perspektiflerinin Marksizmin üzerine çöken ağırlığını silkebilecek bir manivela keşfetmiştir. Somut koşullar içinde her şey değişmiş, her şey akıp gitmiştir. Çözümsüz denklemin çözüm koşulları dünyayı saran savaş ateşiyle ve Hegel'in diyalektiğiyle oluşmuş, Lenin her şeyi yeniden düşünmeye, her şeyi yeniden kurgulamaya, kabına sığamayan bir enerjiyle ihtiyar dünyanın gidişatına meydan okumaya başlamıştır.

Lenin'in 1914'te yaptığı sıçrama, evrimci, doğalcı ve parçaların yan yana gelmesinden oluşan bir bütünlük anlayışından sıyrılabildiği için mümkün olabilmiş, ona bu kapıyı tilmizi olduğu Marx'ın sıkça öykündüğü Hegel aralamıştır. Lenin, böylesi bir sıçrayışla devrimin diyalektiğini ya da diyalektik bir devrim kuramını inşa edebilmiştir.

Bu inşanın en önemli sütunlarından biri Lenin'in *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* adlı eseridir. Eser, evrimci ya da aşamacı bir anlayışın reddi üzerine kuruludur. Sözgelimi, bu eserde geliştirilen yaklaşıma göre rekabet evrimci bir mantıkla gelişmez, önceden çekilmiş düz bir çizgiyi takip ederek daha ileri bir noktaya doğru hareket etmez. Tam karşıtına dönüşerek bambaşka bir istikamete sıçrar. "Kapitalizm," diye yazar Lenin, "... temel özelliklerinden bazıları kendi karşıtlarına dönüşmeye başladığında ... emperyalizm haline geldi. Ekonomik açıdan bu sürecin en temel özelliği kapitalist serbest rekabetin yerini, kapitalist tekellerin almasıdır. ... Tekel ... serbest rekabetin doğrudan karşıtıdır."[27]

Beri yandan, *Emperyalizm*, yeni bir bütünlük anlayışının geliştirilmesi bakımından da son derece kritik bir eserdir. Burada geliştirdiği tahliller, Lenin'e, Rus Devrimine yeni bir bakış açısıyla yaklaşmanın imkânını verir. "Bir dizi çok keskin ve şiddetli çelişki, sürtüşme

26 Lenin, *Philosophical Notebooks*, 123.

27 V. İ. Lenin, *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, çev. Olcay Geridönmez, 3. basım (İstanbul: Evrensel, 2001), 118.

ve çatışma" ile ilerleyen emperyalizm[28] bir yandan kapitalizmin en yüksek aşamasıdır ama, bir yandan da can çekişen kapitalizmdir.[29] Demek ki, en yüksek aşama, aynı zamanda devrilmeye en müsait aşmadır. Lenin'in işte tam bu noktada kurduğu diyalektik, devrim imkânını ülke ölçeğinde değil uluslararası sistem çerçevesinde ele almayı mümkün hâle getirir. İki Taktik'te Rusya içinde sosyalist bir devrim için göremediği olgunluğu, Lenin, *Emperyalizm*'de dünya sisteminin 'zayıf halkası' olarak konumlandırdığı yerde bulabilecektir. Uluslararası emperyalist sistem, en zayıf halkasından kopacaktır ve o zayıf halka da Rusya'dır. Rusya, dünya devriminin kıvılcımı olacaktır.[30] İki Taktik'te Paris Komününü demokratik devrim ile sosyalist devrimin öğelerini birbirine karıştırmakla suçlayan Lenin, şimdi Rusya için bir "komün devlet" önerisini gündeme taşımakta[31] ve "bütün iktidar sovyetlere" demektedir.[32]

Lenin, "Nisan Tezleri" olarak bilinen tezlerini yayımladığında açıkça burjuva devriminin sosyalist devrime dönüştürülmesi yönünde bir çağrı yapmış olur. Nitekim "Tezler"in yayımlanışının ertesi günü *Pravda*'da yayımlanan Kamenev imzalı bir yazı, Lenin'in çağrısının "burjuva devriminin ... hemen bir sosyalist devrime dönüştürülmesini istemek" anlamına geldiğini vurgular.[33] Kendisi bu çağrının içeriğine ilk anda katılmamış ve eleştirel bir duruş sergilemiş olsa bile, Lenin'in çağrısıyla ilgili yapılacak en düzgün yorum herhalde Kamanev'in yorumudur. Lenin, bir aşama tamamlanmadan bir aşamaya geçilemeyeceğine ilişkin eski evrimci görüşü tamamen terk

28 A.g.e., 118.

29 A.g.e, 162,

30 Tamás Krausz, *Reconstructing Lenin: An Intellectual Biography*, çev. Balint Bethlenfalvy (New York: Monthly Review Press, 2015), 366; Michael Löwy, *Sürekli Devrim Teorisi: Eşitsiz ve Bileşik Gelişme Siyaseti*, çev. Aslı Önal (İstanbul: Ayrıntı, 2016), 89.

31 V. I. Lenin, *Collected Works*, cilt 24, 2. basım (Moskova: Progress, 1974), 24. İngilizce metindeki "commune state" kavramı Türkçeye "devlet komünü" olarak aktarılmıştır [V. İ. Lenin, *Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi*, çev. M. Ardos, 3. basım (Ankara: Sol, 1989), 13.]. "Devlet komünü" kavramlaştırmasının daha doğru olduğu açıktır.

32 Lenin, *Nisan Tezleri,* 84, 186.

33 Edward Hallett Carr, *Bolşevik Devrimi 1917-1923*, cilt 1, çev. Orhan Suda (İstanbul: Metis, 1989), 84.

etmiştir. Çünkü "aşamalılıkta kırılmaları"ı gerçek somut olayların içinde, temel toplumsal sınıfların duraksamalarında ve ileri atılışlarında görmüştür. Ekim Devriminin ön gününde "... somut gerçek olaylar, bizim önceden görebildiğimizden başka şekilde oldu," demiş, Bolşevikleri bütün eski bakış açılarını tarihe gömmeye zorlayacak şu satırları döktürmüştür: "Eskiden yapıldığı gibi, burjuva devrimi 'tamamlama' sorununu ortaya atmak, canlı Marksizmi ölü metinlere feda etmek demektir."[34] Onun için artık ancak burjuva devrimini tamamlayıp kapitalizmi geliştirdikten sonra başlatılacak bir proletarya devrimi ve kurulacak bir sosyalizm yoktur. Bu iki devrimin "birbirine geçişi" vardır.[35] 1905'de Troçki ile bambaşka bir hatta bulunan Lenin, 1917 Nisanında onunla aynı noktada buluşmuş[36], eski görüş açısında direten Bolşevik yoldaşlarını yeni stratejiye ikna etmek için sıra dışı bir çaba harcamak durumunda kalmıştır.

Şimdi, küçük bir geriye dönüş yaparak Lenin'in 1914 dönüm noktasından sonra yeniden kurduğu düşüncesinin azgelişmiş ülkelerde aşamalı devrim fikrinden nasıl sıyrıldığını görmeye çalışalım.

Lenin'in *Emperyalizm*'i, emperyalizmin kendi diyalektik karşıtını yarattığına özel bir biçimde dikkat çeker. Lenin, "Emperyalizmin, yalnızca egemenliğine yeni aldığı ülkelerde değil, eski ülkelerde de ilhaklara, ulusal baskının artırılmasına ve bunun sonucunda direncin güçlenmesine yol açtığını" vurgular.[37] Böylelikle emperyalizm ulusal baskıya karşı direncin bir ifadesi olan ulusal kurtuluş hareketlerini devrimci bir özne olarak kendi rahminden doğurur.[38] Bir dünya sistemi olan kapitalizm, Lenin'e göre, emperyalizm çağında bileşik ama eşitsiz olarak gelişir. Bu gelişme tarzı kendi diyalektik karşıtının imkânlarını meydana getirir ve eşitsiz gelişen devrimleri

34 Lenin, *Nisan Tezleri*, 24, 25.

35 A.g.e., 26.

36 Troçki'nin 'sürekli devrim kuramı' için bkz.: Lev Troçki, *Sürekli Devrim, Sonuçlar ve Olasılıklar*, çev. Ahmet Muhittin (İstanbul: Yazın Yayıncılık, tarihsiz). Bu kuramın Lenin'in düşüncesiyle ilişkileri hakkında en önemli ve güçlü eser: Löwy, *Sürekli Devrim*.

37 Lenin, *Emperyalizm*, 156.

38 Anderson, *Lenin*, 285.

bileşik bir hareket olarak eklemlemenin tarihsel olasılığını yaratır. Şu satırları dikkatle okuyalım:

> Toplumsal devrim, ancak, ileri ülkelerde proletaryanın burjuvaziye karşı iç savaşıyla, gelişmemiş, geri ve ezilen uluslarda, ulusal kurtuluş hareketi dahil, bir dizi demokratik ve devrimci hareketi içinde birleştiren bir çağ biçiminde sökün edebilir. Neden? Çünkü kapitalizm *eşitsiz gelişir* ve nesnel gerçeklik, üst düzeyde gelişmiş kapitalist ulusların yanı sıra ekonomik yönden çok az gelişmiş ya da tümden gelişmemiş uluslarla karşı karşıya olduğumuz gerçeğidir.[39]

Bir dünya sistemi olarak eşitsiz ama bileşik olarak gelişen emperyalist kapitalizmin kendi diyalektik karşıtı olan eşitsiz ama bileşik devrimlerle yıkılacak olması konumuz bakımından çok çok önemli bir soruyu gündeme getirir. Lenin'in az gelişmiş, ya da tümden gelişmemiş dediği ülkelerdeki devrimci hareketler iki aşamalı bir yol haritasını izlemeye yazgılı mıdırlar? Yani önce kapitalizmi geliştirmeyi ve demokrasiyi kurmayı hedefleyen bir devrime konsantre olup ancak bunlar tamamlandıktan sonra mı proletarya devrimini ve sosyalizmin kuruluşunu gündemlerine alacaklardır. Bu soruya Lenin'in 1914 sıçrayışının yönsemelerine bakıldığında olumlu bir yanıt vermek imkân dışıdır. Zira Temmuz 1920'de böyle bir soruyla karşı karşıya kaldığında, gayet net bir şekilde "hayır" demiştir. Kendi cümlelerini okuyalım:

> ... iktisadi gelişmenin kapitalist aşamasının, halen kurtuluş yolunda ilerleyen ve aralarında savaştan bu yana ileri bir hareket görülen geri kalmış halklar için kaçınılmaz bir aşama olduğu görüşünü doğru bir görüş sayabilir miyiz? Biz, buna olumsuz yanıt verdik. Eğer utkun devrimci proletarya, bu halklar arasında sistemli bir propaganda yürütürse, eğer sovyet hükümetleri, ellerindeki bütün olanaklarla bu halklara yardımda bulunursa, kapitalist gelişme aşamasının geri kalmış haklar için kaçınılmaz olduğuna inanmak yanılgı olur. ... Komünist Enternasyonal, geri ülkelerin, kapitalist aşamayı geçmek

39 V. İ. Lenin, *Emperyalist Ekonomizm: Marksizmin Bir Karikatürü*, çev. Yurdakul Fincancı, 2. basım (Ankara: Sol, 1991), 58. Alıntıda italik olarak yazılmış olan "kapitalizm eşitsiz gelişir" [*capitalism develops unevenly*], Türkçe çeviride "eşit olarak gelişmez" şeklinde veriliyor. "Eşitsiz gelişir"in hem terminolojik hem de aktarım olarak daha doğru olduğu açıktır. Bkz. V. I. Lenin, *Collected Works*, cilt 23 (Moskova: Progress, 1974), 60.

> zorunda kalmaksızın, ileri ülkeler proletaryasının yardımıyla Sovyet sistemine ve belli gelişme aşamalarından sonra komünizme ulaşabileceği önerisini uygun teorik temelde öne sürmelidir.[40]

Lenin'in buradaki açıklaması, sosyalizmin dünya yüzünde bir kez ortaya çıktıktan sonra eşitsiz ve bileşik bir sistem olarak gelişeceğini ima eder. Nasıl ki kapitalizmin yıkılışı eşitsiz ama bileşik devrimlerle (ileri ülkelerde proletaryanın burjuvaziye karşı iç savaşı ve geri ülkelerdeki devrimci hareketler) mümkün olacak idiyse... Lenin'in dünya devrimi perspektifi ile dünya sosyalist sistemi fikri burada eklemlenmiştir. Ve bu, bir dünya sistemi hâline gelen emperyalist kapitalizmin eşitsiz ve bileşik gelişmesinin diyalektik karşıtı olarak kurgulanmıştır. Geride kalmış ülkeler, önce kapitalizm aşamasına varmak, tarihin bu etabını tamamlamak, ondan sonra sosyalizme adım atmak zorunda değillerdir. Sosyalist sistemin belirişi, onlara yolu sıçramalar yaparak kısaltma tarihsel imkânını vermiştir. Devrimci diyalektiğin yarattığı diyalektik devrim kuramının özü budur.

Diyalektik devrim kuramının özü, en nihayetinde Karl Marx'ın maddeci tarih görüşünün imbiğinden süzülmüş, onun diyalektiği kullanmadaki hünerinden beslenmiş ve bu hünerin çok şey borçlu olduğu Hegel'den esinlerle geliştirilmiştir. Bu devrim kuramı, devrimlerin önceden belirlenmiş güzergâhları takip etmeye yazgılı olduklarına ilişkin fikri reddetmiştir. Tarihin dümdüz bir hatta değil bir dizi çatallanışlar, kıvrılışlar, ileriye ve geriye doğru sıçrayışlarla ilerlediğini kabul etmiştir. Daniel Bensaïd'in leziz bir biçimde dile getirdiği gibi tarihi siyasi bakış açısıyla, siyasi düşünceyi tarihsel bakış açısıyla değerlendirmiş, tarihe dinsel anlamda itaat etmek yerine onu siyasallaştırarak yönlendirmeyi tercih etmiştir. Bu kuram, aynı zamanda, olayların, kişilerin ve karakterlerin, bulundukları konumlara çakılı kaldıklarına ilişkin anlayışın radikal bir eleştirisidir.[41]

Diyalektik devrim kuramının bu içsel mantığı, Lenin'in ısrarlı çabaları ve önerisiyle Komünist Enternasyonal tarafından da benimsen-

40 V. İ. Lenin, *Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı*, çev. Muzaffer Ardos, 7. baskı (Ankara: Sol, 1989), 237.

41 Daniel Bensaïd, *Marx Kullanım Kılavuzu*, çev. Volkan Yalçıntoklu (İstanbul: Habitus, 2011), 72.

miştir. Temmuz-Ağustos 1920'de toplanan ikinci kongrede alınan kararlar, Batı'nın sanayileşmiş ülkeler ile Doğu'nun sömürge halklarını birlikte kucaklayacak bir dünya devrimi perspektifiyle ele alınmıştır.[42] Komünist Enternasyonal'in milliyetler ve sömürgeler sorunundaki politikasının kalbine dünyanın bütün ülkelerinin proleterlerinin ve emekçi kitlelerinin kapitalizm karşısında kazanılacak bir zafer için "ortak devrimci mücadele içinde birleştirilmesi" yerleştirilmiştir. Komünist Enternasyonal'in sömürge ve yarı-sömürge ülkelerdeki genel yaklaşımı işçi sınıfının hegemonyasında sovyet tipi bir işçi-köylü iktidarı için mücadeleyi öngörmüş ve bu tip bir iktidara ulusal önlemler ile kapitalizm karşıtı önlemleri bir araya getiren programatik bir perspektif çizmiştir.[43]

Gelgelelim, Komünist Enternasyonal, Stalin'in liderliğine geçer ve altıncı kongresiyle birlikte (1928) dünya perspektifini yitirmeye başlarken geriye doğru bir dönüşle devrimleri tiplere ayırmaya, bu tipleri kapitalizmin olgunluk dereceleriyle eşleştirmeye ve tarihi, basamakları ancak birer birer çıkılabilecek bir tunç merdiven olarak kurgulamaya başlamıştır.[44] Bu geriye doğru perspektif, sosyalist devrimi ulusal çerçeve içinde düşünmüş, dünya pazarı ölçeğinde örgütlenen kapitalizmin bütün dünyayı sosyalist devrimin sahnesi olarak hazırlamış olduğu fikrini reddetmiştir. Böylelikle, Lenin'in 1914 dönemecinden sonra tarihe gömdüğü aşamalı devrim fikri dünya komünist hareketinin gündemine yeniden girmiştir.

Türkiye'deki Dalgalanmalar

Ekim Devrimi sırasında, öncesinde ve sonrasında yürütülen ve burada ancak kuş bakışıyla görülen devrim stratejisi tartışmalarının Türkiye Sosyalist Hareketine özgü yerel bir tartışma olmadığı bes-

42 Edward Hallett Carr, *Bolşevik Devrimi 1917-1923*, cilt 3, çev. Tuncay Birkan (İstanbul: Metis, 2004), 253.

43 Herman Weber (der.), *III. Enternasyonal, Belgeler 1919-1943*, çev. Ümit Kıvanç (İstanbul: Belge, 1979), 42-49; Löwy, *Sürekli Devrim*, 98.

44 Weber, *Belgeler*, 168-171.

bellidir. Lâkin, belki de apaçık olmayan şey, aşamalı devrim fikrinin Türkiye Sosyalist Hareketinin evveli değil, ahiri olduğudur. Gelin şimdi de işin bu yanını görelim.

Şefik Hüsnü (Deymer) Türkiye Sosyalist Hareketinin 'kurucu ata'larından, Marksist düşüncenin Türkiye'deki öncülerinden ve Komünist Enternasyonal'in yöneticilerinden biriydi. Şefik Hüsnü, 1921 ile 1925 yılları arasında *Aydınlık* dergisinde Türkiye Devrimi üzerine ilk yazıları yazar ve ilk stratejik fikirleri ortaya koyarken, sonradan aşamalı devrim fikrinin bayraktarlığını yapacak olan figürler henüz siyaset sahnesinde yoktular.

Şefik Hüsnü'nün Ocak 1923'teki bir yazısı, onun Türkiye Devrimini dünya devrimi ölçeğine yerleştirdiğini ve sosyalizm için önce kapitalist merhaleyi tamamlamanın zorunlu olduğu fikrinden son derece uzak olduğunu gösterir. Şu son derece kritik satırları kendisinin kaleminden kelime kelime okuyalım:

> ... dünyada proletarya inkılâbı başlayınca, bu hareket yalnız bir sınıf, bir millet namına yapılmayıp, bütün beşeriyetin en meşru haklarına ve menfaatlerine taalluk ettiği [ilişik olduğu] için, geri kalmış milletler, tarihi merhalelerde pek az müddet tevakkuf ederek [bekleyerek], kuvvetli bir burjuvazinin teessüsüne [oluşmasına] meydan vermeden, davasını kazanmış proletaryaların numunelerinden aldıkları cesaret ve onlardan gördükleri muavenetle [yardımla], sosyalizmin ihzarı [hazırlığı] şeklinde bir hükümet kurmaya muvaffak olurlar. Dünya ve memleketin vaziyeti ve milletin menfaati bunu icab ettirir. Emperyalizm tehdidi altında bulunan millî istiklâl, ancak bu sayede kurtarılabilir.[45]

Şefik Hüsnü, burada, sosyalist devrimlerin dünya ölçeğinde bileşik olarak ortaya çıkacağı fikrini dile getirmekte ve az gelişmiş ülkelerin, muzaffer işçi sınıflarının desteğiyle kapitalist aşamayı atlayarak sosyalizme yönelebileceğini vurgulamaktadır. Ayrıca da emperyalizme karşı mücadelenin ancak kapitalizmin aşılmasıyla başarılabileceğine dikkat çekmekte ve sosyalist görevlerle bağımsızlık gö-

45 Şefik Hüsnü, "İnkılâbımızın İnkişâfı", *Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm* (İstanbul: Yordam Kitap, 2017), 212.

revlerinin, antikapitalist görevlerle antiemperyalist görevlerin iç içe geçtiğini belirtmektedir.

Şefik Hüsnü, 1923 yılındaki bir başka yazısında başında bulunduğu sosyalist cereyanın pozisyonunu şöyle açıklar: "Fakir işçi ve köylü kitleleri ve orta halli sınıflar lehine inkılâbımızı derinleştirmek, inkişaf ettirmek ve onu müşterek mülkiyete müstenid [dayalı] bir içtimaî inkılâba [toplumsal devrime] müntehi kılmak [eriştirmek]."[46] Bu siyasi pozisyonda, Şefik Hüsnü'nün "burjuva devrimi" olarak tanımladığı Kemalist Devrimin tamamlanmasını, burjuvazinin kapitalizmi geliştirebildiği yere kadar geliştirmesini sonuna kadar beklemek gibi yaklaşım kesinlikle yoktur. Burjuva devriminin sosyalist bir devrime dönüştürülmesi perspektifi ise, yukarıdaki alıntıyla birlikte düşünüldüğünde net bir şekilde hâkimdir. Türkiye Komünist Partisi'nin kurucusu, Ekim Devrimi liderinin yarattığı diyalektik devrim kuramının izindedir. Bu, açıktır.

Gelgelim, Komintern'in Türkiye Şubesi olan TKP'nin bu uluslararası örgütün devrim kuramındaki dönüşümlerden bağımsız kalabilmesi ya da kaçınabilmesi mümkün değildir. Stalin liderliğindeki Komintern'in azgelişmiş ülkeler için aşamalı devrim modelini öngörmesi TKP'nin perspektiflerini de değiştirmiştir. 1960'lar Türkiye'sinde sadece bir devrim kuramı değil, siyasal bir hareket adı olarak da anlam kazanan Milli Demokratik Devrim'in (MDD) kökenleri, Ekim Devriminin izinde değil, sonraki Komintern'in peşindedir.

Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Komintern çizgisinin 1960'lardaki varisi Mihri Belli'nin 'E. Tüfekçi' takma adındaki 'eski tüfek' esprisinden yola çıkarak edindiği 'eski' ünvanını geri alır. Mihri Belli'nin mensubu olduğu sosyalist kuşağın tarihinin en çok İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar uzandığını hatırlatır ve bu kuşağın sadece 'yeni sosyalistlerin en eskisi olduğunu' ileri sürer. Oysa bir de Birinci Dünya Savaşı bitiminde başlayan 'en eski sosyalizm' vardır, Dr. Kıvılcımlı'ya

46 Şefik Hüsnü, "İntihabat ve Yoksul ve Orta Halli Sınıflar", *Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm* (İstanbul: Yordam Kitap, 2017), 226.

göre. Yeni sosyalizmin en eskisi, bu en eski sosyalizmi bütünüyle tanımamıştır.[47] Dr. Kıvılcımlı'nın demek istediği, 'eski tüfek'in Mihri Belli değil, ancak kendisi olabileceğidir. Kıvılcımlı, Mihri Belli'nin 'milli demokratik devrim' kuramını eleştirirken, bu kuramın öngördüğü devrimin bir burjuva devrimi olduğunu şu ironik sözlerle dile getirmektedir: " 'Milli' demek 'Burjuva' demektir. Kelime oyunu yapma."[48] Kıvılcımlı, Belli'nin bir kelime oyunuyla burjuva devrimini 'milli'ye çevirmesinin ardında işçi ve emekçi sınıfları örgütleyecek bir parti fikrinden kaçınma güdüsünün yattığı görüşündedir. Sahiden de öyledir; Mihri Belli Türkiye siyasal hayatında en etkili olduğu dönemde bir sosyalist parti kurmaktan ısrarla kaçınmıştır. Çünkü, Belli'nin benimsediği devrim mantığına göre, devrim sırası burjuvazinindir. Proletaryanın sırası ancak burjuvazi kendi devrimini tamamladıktan gelecek, proletarya partisi kurma işi de ancak o zaman gündeme alınabilecektir. Kıvılcımlı'nın ise buna itirazı vardır: Mihri Belli'yi, Lenin İki Taktik'te ortaya koyduğu işçiler ile köylülerin iktidar mücadelesi fikrini göz ardı etmekle suçlamaktadır.[49]

Hikâye burada iyice ilginçleşmektedir. Dr. Hikmet Kıvılcımlı, devrim kuramı tartışmalarında 'en eski sosyalist' sıfatıyla, en eski kitaba, yani İki Taktik'e yaslanmakta, buna karşılık *Nisan Tezleri*'nin ve *Emperyalizm*'in üzerinden atlamakta, yani, Lenin'in sıçrayışlarını göz ardı etmektedir. Oysa yukarıda alıntıladığımız Şefik Hüsnü gibi Kıvılcımlı'dan da eski sosyalistler, Türkiye Devrimine ilişkin stratejik görüşlerini Kıvılcımlı'nın atladığı eserlerdeki devrim kuramından devşirmişlerdi. Böylelikle de Türkiye'de sosyalist devrim için burjuva devriminin tamamlanmasını beklenmesi gerektiğine ilişkin evrimci görüşten kaçınabilmişlerdi. Üstelik, Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın kendisi de Stalin liderliğindeki Komintern azgelişmiş ülkelere iki aşamalı bir devrim modeli empoze etmeden önce azgelişmiş ülkelerin sosyalizme ancak aşama aşama ulaşabileceği-

47 Hikmet Kıvılcımlı, *Devrim Zorlaması, Demokratik Zortlama* (İstanbul: Tarihsel Maddecilik Yayınları, 1970), 89.

48 A.g.e., 92.

49 A.g.e., 92-94.

ne ilişkin fikrin işlemediği bir kuramsal perspektife sahipti. Gelin Kıvılcımlı'nın 1930'ların başında yazdıklarına bir bakalım:

> ... dünya devriminin bir bütün oluşu, tarihte öyle anlar yaratır ki, henüz derebeylik ve kapitalizm öncesi ilişkilerden ileriye varamamış ülkelerde bile yerli burjuvazi zayıf, emperyalizm uzak, proletarya diktatörlüğü yakın, halk ezici çoğunluktaysa, Sovyetler devrimini başarmak ve doğru sosyalizme geçmek olanaklıdır.[50]

1930'ların hemen başında dünya devrimini bir bütün olarak kavrayan, gerek kapitalizmi, gerekse de sosyalizmi bir dünya sistemi olarak görebildiği için kapitalizm öncesi ilişkilerden ileriye varamamış ülkelerde sosyalizmi olanaklı gören Kıvılcımlı, 1960'lı yıllarda iki aşamalı bir devrim modelini savunmaya başlamıştır. Fakat Mihri Belli'den farklı olarak devrimin ilk aşamasına da işçi sınıfının önderlik etmesi gerektiğini ve buna göre örgütlenilmesi gerektiğini vurgulayarak...

Bu tablo bize Ekim Devriminin yükselen ve geriye çekilen dalgalarının Türkiye'deki devrim kuramı tartışmalarını doğrudan doğruya etkilediğini gösterir. Dalgaların hareketine dikkat edelim: Dalga en yüksekteyken ve Lenin'in aşamalı devrim modelini parçalayan ufukları dünya sosyalizmine yön verirken Şefik Hüsnü liderliğindeki Türkiyeli komünistler Türkiye Devrimini bu ufka göre kurgulamışlardır. Bu perspektif Hikmet Kıvılcımlı gibi o zamanlar henüz gençlik çağında bulunan komünist militanlar tarafından da paylaşılmıştır. Ekim Devrimi dalgası geriye doğru çekilmeye başlayınca tablo daha farklı bir görünüm arz etmiştir. Komintern 'tek ülkede sosyalizm' fikrine hapsolup azgelişmiş ülkeler için aşamalı devrim modelini esas alınca TKP de bu modele geri dönmüştür. Sosyalizmin Türkiye siyasal hayatında ilk kez ciddiye alınabilecek bir karşılık bulduğu 1960'lı yıllarda ise ikili bir yapı çıkmıştır. Liderleri geçmişte TKP ile bağlantılı olsa bile bağımsız ve yeni bir sosyalist parti olarak TİP, azgelişmiş bir ülke olarak gördüğü Türkiye için sosyalist bir devrim önermiştir. Burjuva devriminin tamamlanmasını bekle-

50 Hikmet Kıvılcımlı, *Yol 1* (İstanbul: Bibliotek Yayınları, 1992), 184-185.

mek yerine, bu devrimin görevlerinin de işçi sınıfı devrimi tarafından yüklenilebileceğini savunmuştur. Böylelikle de Ekim Devriminin yükselen dalgasına bağlanmıştır. TKP'nin eski ve efsanevi liderleri ise aşamalı devrim fikrinde direterek Ekim Devriminin alçalan dalgasına yeniden eklemlenmişlerdir. Bu ayrım da Türkiye Sosyalist Hareketinde büyük bir bölünmenin başlıca nedenlerinden biri olmuştur. Doğuşu Ekim Devrimiyle olan Türkiye Sosyalist Hareketi, izdüşümleri Ekim Devriminde olan devrim kuramı tartışmalarıyla bölünmüştür.

Şimdi geriye yanıtlamamız gereken bir soru daha kalmaktadır. TİP, Ekim Devriminin yükselen dalgaları içinde şekillenen aşamasız ya da sosyalist devrim kuramına hangi yoldan ulaşmıştır? Bu, Partinin en önemli kuramcısı olan Behice Boran'ın sosyolojik araştırmaları sırasında toplumların nasıl değiştiğine ilişkin somut gözlemlerini siyasal alanın diline tercüme etmesiyle olmuştur.

Bir başka çalışmamda gösterdiğim gibi[51], Behice Boran 1940'lı yılların başlarında Manisa köylerindeki sosyolojik araştırmalarında toplumsal değişime ilişkin bazı önemli gözlemler yapmıştır. Bu gözlemler, dağ köyleri ile ova köylerinin kendi içlerindeki mukayeselerinden, yanı sıra da kasabalar ve şehirlerle ilişkilerinden çıkarılmıştır. Birinci gözlem, toplumların zorunlu evrelerden birer birer geçerek, düz bir çizgide ve evrimci bir tarza sürekli ilerlemediklerine ilişkindir. Toplumlar, uzun zamanlara yayılan duraklama devrelerinden geçebilmekte, ileri doğru sıçrayabilmekte, bazı merhaleleri atlayabilmektedirler. İkinci gözlem, gelişmenin eşitsiz ama bileşik olduğuna dairdir. Buna göre bütünün daha geride olan bir parçası yeni toplumsal biçimleri, daha ileri parçadan, onunla aynı evrelerden geçmeksizin kendisine mülk edinebilir, ancak bu biçimlerin yanında kendine özgü bazı eski biçimleri de muhafaza edebilir. Yeni ile eski, ileri ile geri eş zamanlı olarak ve bir arada varlığını sürdürebilir. Toplumun eşitsiz gelişmesi bazı parçaların geride kalmasına sebep olabilir ama, bileşik gelişmesi de geri olana yolu kısaltma

51 Gökhan Atılgan, *Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı,* 2. basım (İstanbul: Yordam Kitap, 2009), 115-142.

şansı verebilir. Üçüncü gözlem, toplumların hayatında ereksellik gibi bir ilkenin olamayacağı üzerinedir. Olayların seyri erek ilkesine bağlanırsa, bu, sonucun önceden tayin edilmesi anlamına gelir ve yazgıcılığa ram olmakla eş anlam taşır. Önceden tayin edilmiş bir sonuç olamaz, sonucu tayin edecek olan insanın mücadelesi ve çabasıdır.

Behice Boran'ın somut gözlemlerinden soyutladığı bu perspektifler, Türkiye ve diğer azgelişmiş ülkeler için oluşturulacak bir sosyalist devrim stratejisinin esaslarını oluşturacaktır. 1940'larda sosyolojik saha araştırmalarından elde edilen çıkarımlar, 1960'lı yıllarda sosyalist siyasal mücadele için diyalektik bir devrim kuramına dönüşecektir. Buna göre, azgelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelerle aynı yolu, aynı sürede katetme zorunluluğu yoktur. Bu bakımdan da burjuva devriminin menziline varmasını beklemeyi alınlarına yazılmış bir kader gibi taşımaya mahkûm değillerdir. İşçi ve emekçi sınıflar, bu ülkelerde, kapitalizme ve emperyalizme karşı mücadeleyi kaynaştırarak iktidarı alabilecek, demokratik görevlerle sosyalist görevleri iç içe ve eşgüdümlü olarak başarabileceklerdir. İşçi sınıfının zaferini tayin edecek olan şey, burjuvazi liderliğinde sonuna kadar gelişecek kapitalizm değil, ancak ve sadece sınıf mücadelesidir. Önceden belirlenmiş bir sonuç kesinlikle yoktur. 20. yüzyıl Türkiye'sinin en önemli Marksist kuramcısı tarafından çizilen bu benzersiz ufuk, Türkiye Sosyalist Hareketine Ekim Devriminin izlerinden düşmüştür. Lenin'in dünya savaşının ateşi içinde Hegel ve Marx'tan devşirdiği perspektiflerle inşa ettiği devrim kuramı önce 'kurucu ata' Şefik Hüsnü eliyle Türkiye için yoğrulmuş, ardından kaybolmuş ve nihayet kayıp kuram Behice Boran tarafından el yordamıyla tekrar bulunmuştur.

Kaynakça

Behice Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, 3. basım (İstanbul: Yordam Kitap, 2016).

Daniel Bensaïd, "Sıçramalar! Sıçramalar! Sıçramalar!", *Yeniden Lenin: Bir Hakikat Siyasetine Doğru*, der. Slovaj Žižek v.d., çev. Cumhur Atay (İstanbul: Otonom, 2011), 173-189.

Daniel Bensaïd, *Marx Kullanım Kılavuzu*, çev. Volkan Yalçıntoklu (İstanbul: Habitus, 2011).

E. Tüfekçi [Mihri Belli], "Demokratik Devrim: Kimle Beraber, Kime Karşı", *Yön* (1966) 175: 10-11.

Edward Hallett Carr, *Bolşevik Devrimi 1917-1923*, cilt 1, çev. Orhan Suda (İstanbul: Metis, 1989).

Edward Hallett Carr, *Bolşevik Devrimi 1917-1923*, cilt 2, çev. Tuncay Birkan (İstanbul: Metis, 2004).

Edward Hallett Carr, *Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi, 1917-1929*, çev. Levent Cinemre (İstanbul: Yordam Kitap, 2011).

Erik van Ree, "Georgii Plekhanov and the Communist Manifesto: the Proletarian Revolution Revisited", *Revolutionary Russia*, 1 (2013): 32-51.

Fedor Stepun, "The Russian Intelligentsia and Bolshevism", *The Russian Review*, 4 (1958): 263–277.

G. V. Plehanov, *Marksist Düşüncenin Temel Sorunları*, çev. Selâhattin Hilâv (İstanbul: Sosyal, 1964).

Gökhan Atılgan, *Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı*, 2. basım (İstanbul: Yordam Kitap, 2009).

Herman Weber (der.), *III. Enternasyonal, Belgeler 1919-1943*, çev. Ümit Kıvanç (İstanbul: Belge, 1979).

Hikmet Kıvılcımlı, *Devrim Zorlaması, Demokratik Zortlama* (İstanbul: Tarihsel Maddecilik Yayınları, 1970).

Karl Marx ve Friedrich Engels, *Corrospondonce 1846-1895* (Londra: Martin Lawrence, 1945).

Karl Marx, "Önsöz", *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, çev. Sevim Belli, 7. baskı (Ankara: Sol, 2011), 37-42.

Kevin B. Anderson, *Lenin, Hegel ve Batı Marksizmi*, çev. Ertan Günçiner, 1. baskı (İstanbul: Yordam, 2014).

Lev Troçki, *Sürekli Devrim, Sonuçlar ve Olasılıklar*, çev. Ahmet Muhittin (İstanbul: Yazın Yayıncılık, tarihsiz).

Mehmet Ali Aybar, *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm: Seçmeler 1945-1967* (İstanbul: Gerçek, 1968).

Michael Löwy, *Sürekli Devrim Teorisi: Eşitsiz ve Bileşik Gelişme Siyaseti*, çev. Aslı Önal (İstanbul: Ayrıntı, 2016).

Mihri Belli, "Türk Sosyalizmi Tarihine Leke Sürenler", *Türk Solu* (1967) 7: 1.

Mihri Belli, *Yazılar 1965-1970* (Ankara: Sol, 1970).

Neil Faulkner, *Marksist Dünya Tarihi: Neandertallerden Neoliberallere*, çev. Tuncel Öncel, 1. basım (İstanbul: Yordam, 2014).

Richard Pipes, "Russian Marxism and Its Populist Background: The Late Nineteenth Century", *The Russian Review*, 4 (1958): 316-337.

Sungur Savran, "Devlet ve Devrim", *Marksist Klasikleri Okuma Kılavuzu* (İstanbul: Yordam Kitap, 2013), 501-521.

Şefik Hüsnü, "İnkılâbımızın İnkişâfı", *Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm* (İstanbul: Yordam Kitap, 2017), 202-215.

Şefik Hüsnü, "İntihabat ve Yoksul ve Orta Halli Sınıflar", *Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm* (İstanbul: Yordam Kitap, 2017), 226-231.

Tamás Krausz, *Reconstructing Lenin: An Intellectual Biography*, çev. Balint Bethlenfalvy (New York: Monthly Review Press, 2015).

V. I. Lenin, *Collected Works*, cilt 23, 2. basım (Moskova: Progress, 1974).

V. I. Lenin, *Collected Works*, cilt 24, 2. basım (Moskova: Progress, 1974).

V. I. Lenin, *Collected Works*, cilt. 38: *Philosophical Notebooks*, 4. basım (Moskova: Progres, 1976).

V. İ. Lenin, *Demokratik Devrimde Sosyal-Demokrasinin İki* Taktiği, çev. Muzaffer Ardos, 5. basım (Ankara: Sol, 1978).

V. İ. Lenin, *Emperyalist Ekonomizm: Marksizmin Bir Karikatürü*, çev. Yurdakul Fincancı, 2. basım (Ankara: Sol, 1991).

V. İ. Lenin, *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, çev. Olcay Geridönmez, 3. basım (İstanbul: Evrensel, 2001).

V. İ. Lenin, *Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı*, çev. Muzaffer Ardos, 7. baskı (Ankara: Sol, 1989).

V. Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Attila Tokatlı, 1. basım (İstanbul: Sosyal, 1976).

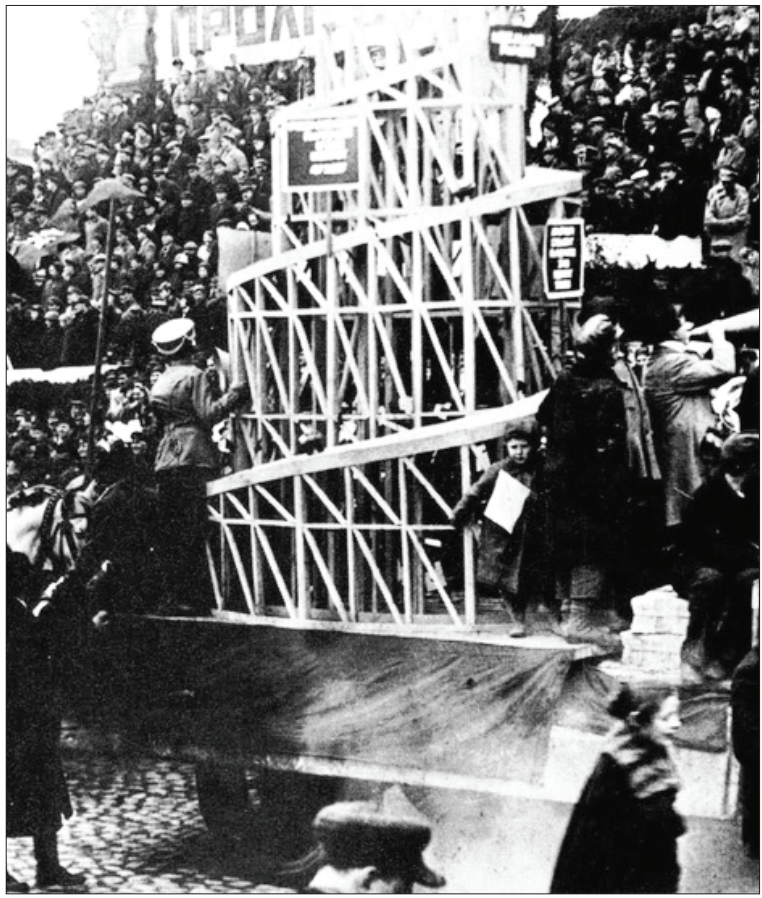

Sovyet mimar Vladimir Tatlin tarafından tasarlanan ve konstrüktivizmin en sembolik eseri olarak tanınan Üçüncü Enternasyonal Anıtı. Anıt, Tatlin Kulesi olarak da bilinir.

5. Bölüm

Sanat ve edebiyatla el ele

DEVRİM İLE SANATIN YOLDAŞLIĞI

YEŞİM DİNÇER

İtalya'nın Kapri adasında çekilmiş 1908 tarihli siyah beyaz bir fotoğraf karesi: Bogdanov ve Lenin satranç tahtasının başındalar, Gorki de oyunu izliyor. Kapri buluşması sürgün koşullarında –Lenin'le Bogdanov arasındaki buzları eritmek için olsa gerek– Gorki'nin davetiyle gerçekleşmiş. Gorki'nin evi o sıralar, Çarlık rejiminden kaçarak Avrupa'ya sığınan siyasi mültecilerle dolup taşıyor. Fakat Lenin orada fazla oyalanmayacak; Londra'ya giderek Bogdanov'un Yeni-Kantçılığa meyleden felsefi görüşlerini eleştirdiği *Materyalizm ve Ampiryokritisizm* adlı kitabını yazacak. Bogdanov ve Gorki ise İtalya'da kalıp Lunaçarski ile birlikte Proleter Kültürü (Proletkült) hareketinin temelini attıkları Parti Okulunu kuracaklar. Fotoğrafın tarihi önemi, 1917 devriminden sonra kültür politikalarına ve hareketlerine yön veren üç önemli ismi aynı karede buluşturmasında yatıyor.

* * *

Tarihin ilk proleter devrimi, yalnızca toplumsal değil, kültürel patlamaların da ortamını oluşturdu. Başat tartışmanın "proletaryanın kültürü" kavramı etrafında döndüğünü söylemek yanlış olmaz. Geçmişle bütün bağlarını koparmış yepyeni bir "sınıf kültürü" mü yaratılmalıydı yoksa bu yeni kültür, tarihsel birikimin üzerinde, eskinin miras bıraktığı temeller üzerinde mi inşa edilmeliydi?[1]

1 Aydın Çubukçu, "Ekim'den Sonra Kültür ve Sanat", *Ayrıntı Dergi*, 18 (2016), 62-65.

Beethoven dinleyen, Tolstoy'un romancılığını içtenlikle öven, Puşkin hayranı Lenin'in ikinci görüşten yana olduğuna dair kuşku yok; yeni proleter kültürün insanlık mirası saydığı burjuva kültürünü de kapsayarak aşması gerektiğini düşünüyordu. Kasım 1917'de çıkan bir emir geçmiş yöneticiler için yapılan iğrenç ve değersiz anıtların yıkılmasını, ama sanatsal ya da tarihi değeri olanların korunmasını söylemektedir.[2] Öte yandan hem Proletkült hareketi içinden hem de fütürist sanatçılardan kimi sivri çıkışlar da gelmiyor değildi. İlk konferansında coşku dolu bir Proletkült yanlısı şöyle diyordu örneğin: "Geçmişin bütün kültürüne burjuva denebilir, onun içinde – doğal bilimler ve teknik beceriler dışında … yaşamaya değer hiçbir şey olmadı ve proletaryanın devrimden sonra hemen eski kültürü yok edip yenisini yaratmaya başlaması gerektiğini söyleyebiliriz."[3]

Kişisel olarak sıkı ilişkiler içinde olduğu Proletkült üyelerinin "gerici sanatın yuvalarını dağıtalım" çağrıları, Eğitim Halk Komiserliği (Narkompros) görevini yürüten, kültür politikalarından sorumlu Lunaçarski'yi bile zaman zaman şaşırtmaktaydı: "[D]evrimin zaferinden sonra müziğin hemen yakın gelecekte proleter ve sosyalist bir müziğe dönüşeceğini düşünüp de konservatuvarları ve müzik okullarını kapatacak, 'feodal ve burjuva' kültüre ait olmakla suçlanan eski çalgıları ve eski partisyonları yakacak değiliz."[4]

Sonuçta Bolşevik hükümetin "resmi kültür politikası", eski sanatla ilgili az veya çok değer taşıyan her şeyin korunması yönünde şekillendi. Söz konusu siyasi kalkan kültürel vandalizme karşı, taşradaki yağmaları önlemek ve kültürel varlıkların fiziki tahribini en aza indirgemek için de çabalıyordu. Sipariş üzerine kitlesel ölçekte üretilip dağıtılan 1920 tarihli afiş, "Yurttaşlar, Sanat Eserlerini Koruyun" ibaresiyle halkı bu konuda işbirliğine çağırmaktadır. Afiş üzerinde resmedilen kitap, tablo, ferman gibi objeler ile saray ve anıtsal yapıların, Çarlık rejiminden devralınan kültürel mirası işaret ettiğine kuşku yok.

2 Richard Stites, *Devrimci Hayaller*, çev. Sabri Gürses (İstanbul: Sel, 2010), 125-126.

3 A.g.e., 115.

4 Anatoli V. Lunaçarski, "Lenin ve Sanat", *Edebiyat ve Sanat Üzerine*, çev. Elif Aksu (İstanbul: Payel, 2008), 269-275.

Hemen ekleyelim, belli kriterler dâhilinde uygulanan koruma önlemlerinin yeni, devrimci kültürü gölgelemesi arzu edilmiyordu. Lunaçarski, yenilikçilere de elden gelen yardımın sunularak alan açılması gerektiği hususunda mutabık kaldıklarını –Lenin'in şu sözleriyle– aktarıyor: "Başlangıçta bu yeninin nitelikli olup olmaması çok önemli değil, bu işte yalnızca estetik değerleri düşünerek hareket edemeyiz, yoksa daha olgun olan eski sanat, yeninin gelişmesini yavaşlatır."[5]

Proletkült'ün Yükselişi ve Düşüşü

Devrimin ebelik ettiği "proleter kültür"ün kurucuları, önlerinde hazır bir reçete olmaksızın sanatın örgütlenmesi, siyaseti, felsefesi, üretimiyle ilgili çoğu deneysel sayılabilecek girişimlerde bulundular. Bunlardan biri yeni kültürün, bizzat proleterlerin kendi özerk, deneysel, örgütlü faaliyetiyle geliştirileceğini savunan Proletkült hareketiydi. Hareketin temelleri ilkin yurtdışında, 1905 Devrimini takip eden yıllarda –Kapri ve Bolonya'da– atılmıştı ama asıl yükselişi Ekim Devrimiyle birlikte Rusya'da gerçekleşti.

Proletkült'ün fikir mimarlarından Bogdanov, ilgi alanları tıptan felsefeye, iktisattan sanat kuramına dek genişleyen eski bir Bolşevikti.[6] Aynı zamanda 1920'lerin en önemli bilimkurgu yazarlarından biri sayılmaktadır.[7] "Bogdanov, felsefede olduğu gibi sanatta da sadece işçi sınıfının çıkarlarını, bakış açısını dile getiren, saf proleter bir eğilimin gerekli olduğunu düşünüyordu. Bu yaklaşımın temelinde de, genel olarak bilginin, bilincin, özel olarak da kültürün ve sanatın sadece dış gerçekliğin basit bir yansıması olmadığı, bilincin de dünyaya kurucu, dönüştürücü bir etken olarak katıldığı düşüncesi yatıyordu…"[8]

5 A.g.e., 274.

6 1903 yılında katıldığı ve önemli katkılar sağladığı Bolşevik hareket ile Bogdanov'un yolu, 1909 Paris Konferansında yaşanan görüş ayrılığı neticesinde ayrılmıştı.

7 Aleksandr Bogdanov, *Kızıl Yıldız*, çev. Ayşe Hacıhasanoğlu (İstanbul: Yordam Kitap, 2015); Aleksandr Bogdanov, *Mühendis Menni*, çev. Ayşe Hacıhasanoğlu (İstanbul: Yordam Kitap, 2012).

8 Orhan Koçak, "Proletkült Üzerine", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, cilt 3 (İstanbul: İletişim Yayınları, 1988), 706.

Devrimi takip eden birkaç yıl boyunca Bogdanov, Proletkült'ün yönlendirici figürü olarak önemini korudu. 1921'de yönetimden çekildi ya da özerklik konusunda ortaya çıkan görüş ayrılığı yüzünden çekilmek zorunda kaldı. Fakat oraya gelmeden Proletkült'ün geçmiş sanatı reddeden nihilist bir karakter taşıyıp taşımadığı; böyle bir eğilim varsa eğer, bunun Bogdanov'a mal edilip edilemeyeceği tartışmalarına değinelim. Örneğin, "Ekim 1920'den sonra [Proletkült karşıtı] bir küfür edebiyatına dönüşen resmi söylemi" hedef alan Akif Kurtuluş, "Rus devrimcilerinin sanat ve edebiyata olan ilgi ve ilişkilerinde, teorik bir nokta olarak 'geçmiş kültürün yadsınması' söz konusu olmamıştır. Geçmiş kültürle ilişkinin, yok saymak anlamında herhangi bir tartışma konusu olduğuna ilişkin bir not bulmak da mümkün değildir"[9] demekte… Oysa hareketin bizzat kurucuları arasında yer alan ve devletin mali desteğini esirgememiş olduğu Lunaçarski'nin, "sıkı ilişkiler içindeyim ama beni bile şaşırtıyorlar" diyerek Proletkült'ten yakındığı biliniyor.[10]

Bogdanov'a gelince; Amerikalı araştırmacı Richard Stites, Proletkült liderleri arasında geçmiş sanatı reddeden güçlü bir nihilist, putkırıcı damarın varlığına rağmen Bogdanov'un kültürel nihilist olmadığını, yazdıklarının bunu açıkça gösterdiğini; kaldı ki en militan liderlerin bile yıkma tasarılarını genellikle sınırladığını belirtiyor.[11]

Proletkült'e ilişkin tartışmaların en temelinde siyaset-kültür ilişkisinin nasıl yürümesi gerektiğine dair fikir ayrılığı bulunsa da hareketin eklektik karakterinin tartışmayı beslediği muhakkak. Proletkült, proletarya diktatörlüğünün kültürel cephesini inşa etmek ve "proleter kültür"ü geliştirmek üzere işçiler tarafından örgütlenen özerk ve kitlesel bir hareket olmayı hedefliyordu. Belli birtakım tekniklerin öğrenilmesiyle herkesin sanatçı olabileceği fikri hâkimdi. O halde

9 Akif Kurtuluş, *Politika ve Sanat* (İstanbul: Avesta Yayınları, 1996), 33.

10 "...1918 yılında, Proletkult yandaşlarının Aleksandrinski Tiyatrosu'yla ilgili ısrarcı bir baskısı oldu. Kişisel olarak ben, Proletkult'la sıkı ilişkiler içindeydim; yine de 'gerici sanatın yuvası'nı yok edelim diyerek ortalığı ayağa kaldıran Proletkultçular karşısında donup kalmıştım", Lunaçarski, *Edebiyat ve Sanat*, 273.

11 Stites, *Hayaller*, 115.

sanat işçilerle birlikte, bizzat onlar tarafından icra edilen deneysel bir etkinlik olmalıydı. Ne var ki hareketin açıkça ortaya konmuş estetik bir bildirisi olmadığı gibi aşağı yukarı aynı sanat anlayışına sahip uygulayıcıları bir araya getiren bir sanat akımı da değildi. Buna bir de hedeflediği şekilde –belki de umulandan çok daha kısa sürede– kitlesel bir karaktere kavuşabilmiş olmasını ekleyin. Dolayısıyla, taşradaki bir Proletkült örgütü kütüphanelerdeki bütün kitapları, çok yakında rafların proleter eserlerle dolacağına inandıkları için yakmak isterken[12] başka bir yerde bir tiyatro topluluğu Gogol ya da Çehov'un oyunlarını yeni bir yorumla sahneye koyabilmişti.

Proletkült'ün pratik faaliyetleri konusunda kapsamlı bir araştırma sunan Lynn Mally şöyle yazıyor:

> Hareketin eklektisizmi birçok katılımcıyı [ve özellikle devrim liderlerini] rahatsız etti, ancak hatırı sayılır popülaritesine katkıda bulunan tam da bu çeşitlilik oldu. Proletkült aynı anda öncü ve popülist, ajitatif ve eğitici, devrim öncesi eğilimlerin bir devamı ve tamamen yeni bir şey yapma girişimiydi. Programlar dâhilinde stenografiara şiir, badanacılara piyano dersleri verildi; makinistler profesyonel aktör olma şansı buldu. Kültürlü elit ile kültürsüz kitleler arasındaki engelleri yıkma sözü örgütün en ütopik tarafıydı. Toplumun en kendi halinde üyesinin bile kültürel bir yaratıcı haline gelebileceği ve devrimci Rusya'nın yeni kültürünün ne olması gerektiğini ifade etmesine yardımcı olabileceği konusunda iyimser bir mesaj sundu.[13]

Proletkült en parlak dönemini 1918-1920 yılları arasında yaşadı. Bu süre içinde aktif üye sayısının 84.000'e ulaştığı, 300 birimde süregiden faaliyetlerine 500.000 kişinin –düzenli olmasa da– katıldığı;[14] bu arada pek çok dergi çıkardıkları bilinmekte. Proletkültçüler en çok tiyatro ve müzik gibi kolektif icra edilen sanat dallarında bir araya geldi; orkestralar, korolar kurdu. Moskova, Petrograd gibi büyük kentlerde faaliyet gösteren topluluklar, onlara teorik ve pratik

12 A.g.e., 116.

13 Lynn Mally, *Culture of the Future: The Proletkult Movement in Revolutionary Russia* (Berkeley:University of California Press, 1990), 123-124.

14 Ali Artun, *Sanatın İktidarı* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 113.

bazda yol gösterecek ünlü sanatçıların eğitim desteğinden seminerler yoluyla yararlanabiliyordu.

Güzel sanatlar ve edebiyat atölyeleri genellikle daha küçük ve daha az istikrarlıydı.[15] İç savaş koşullarında boya, kalem ve hatta kâğıt gibi malzemelerin yokluğu sanat stüdyolarının üretimini sınırlıyor olsa da sendikalar, yerel kooperatifler ve Parti için afiş, pankart, amblem gibi ürünler tasarlayıp sergiler açtılar.

Bolşevik Parti liderliğinin Proletkült'e olumsuz bakışını yansıtan ve bir anlamda hareketin çöküşünü hazırlayan olay, Ekim 1920'de Moskova'da toplanan Proletkült kongresinde yaşandı. Kongre –Lenin'in isteği doğrultusunda– örgütü Narkompros'a entegre etme yönünde bir karar tasarısını gönülsüz de olsa onayladı. Tasarıyla, "ayrı bir kültür yaratma", "uzmanlaşmış örgütler içinde kapanık kalma", "Proletkült'ü özerk hale getirme" eğilimlerinin "teorik ve pratik bakımdan zararlı" olduğu kabul ediliyordu.[16] Bu kararı alan delegelerin üçte ikisinin Parti üyesi olduğunu,[17] Lenin'in karardan önce Lunaçarski'yi evine çağırarak "Proletkült ile devleti birbirine yaklaştıracak" tedbirleri almaya yanaşmadığı ve işi yokuşa sürdüğü için şiddetle azarladığını da hatırlatalım.[18]

Tartışmalar dinmemiş olacak ki 1 Aralık 1920 tarihli Pravda'da, Proletkült'ün özerklik talebini Sovyet iktidarı dışında bir kurumsal taban kurmaya yönelik küçük-burjuva girişimi olarak tasvir eden merkez komitesi kararnamesi yayınlandı.[19] Bunu resmî söylemi köpürten başka yazılı eleştiriler de izledi. Proletkült bu noktadan sonra irtifa kaybetmeye başladı. Yeni Ekonomi Politikası (NEP) yürürlüğe girdiğinde yaşanan mali daralma, eski durumunu korumasını daha da zorlaştırdı. Narkompros'un bütçeden aldığı pay, 1920'de yüzde 9,4 iken 1921'de yüzde 2,2'ye geriledi. Tüm devlet hizmetleri,

15 Mally, *Culture*, 126.

16 Kurtuluş, *Sanat*, 36.

17 Mally, *Culture*, 202.

18 Kurtuluş, *Sanat*, 36.

19 Mally, *Culture*, 203.

özellikle de sosyal hizmetler için artık çok daha az fon vardı.[20]

Dağılma sürecinde Proletkült üyeleri, ilgi alanlarına göre yeni kültürel birlikler içinde örgütlendiler. Proleter edebiyatın ifade biçimlerini arayan üyelerin çoğunluğu partinin kendi kültür örgütü olan VAPP'a (Proleter Yazarlar Birliği) katıldı. Küçük bir azınlık Kuznitsa (Dökümhane) grubu olarak kısa bir süre daha varlığını sürdürdü. Bu dönemde grubun en önemli ürünü, Gladkov'un Çimento (1925) adlı romanıydı.[21] Proletarya müziği için özel bir grup olan RAPM kuruldu. Genç tiyatrocular ise Komsomol'a yakın İşçi Sınıfı Gençliği Tiyatrosu (TRAM) çevresinde toplandılar.

Yine bu dönemde örgütlenen Devrimci Rusya Sanatçıları Birliği (AKhRR) bir tür sosyalist gerçekçiliği benimseyen sanatçıları bir araya getirdi. "Heroik gerçekçilik" adını verdikleri sanatsal çizgilerini kamuoyuna şu sözlerle beyan etmişlerdi:

> Biz günümüzü resmedeceğiz. Kızıl Ordu'nun hayatı, işçiler, köylüler, devrimciler ve emeğin kahramanları. Biz devrimimizi uluslararası proletarya nezdinde gözden düşüren soyut uydurmalar yerine olayların hakiki resmini çıkaracağız.[22]

Bu gruplar geçmiş bağlarını ve Proletkült'e olan borçlarını kabul etmeye isteksiz de olsalar, proleter sanatın benzersiz biçimlerini aramanın işçi sınıfının güçlenmesine yardımcı olabileceğine ve sanatın toplumun örgütlenmesi için güçlü bir ideolojik silah olduğuna inanıyorlardı. Ve tıpkı Proletkült gibi, temsil iddiasında oldukları sınıfla bağları vardı. 1928'de VAPP üyelerinin yaklaşık dörtte biri sanayi işçisiydi.[23]

20 A.g.e., 209.

21 Fyodor Gladkov, *Çimento*, çev. Erdoğan Tokatlı (İstanbul: Yordam Edebiyat, 2017).

22 Artun, *Sanatın İktidarı*,152.

23 Mally, *Culture*, 230.

Yeni Bir Toplum için Fütürist Sanat

Rus fütürizmi devrimden hemen önce doğmuştu fakat asıl devrimle birlikte serpilip gelişti. Tiyatrodan şiire, müzikten görsel sanatlara dek geniş bir yelpazede etkili oldu. Olgunun dört başı mamur bir tanımını yapmak kolay değildir çünkü çeşitli avangard akımları ve deneysel uygulamaları ayrım gözetmeden kapsayan şemsiye bir terim olarak kullanılıyordu. Bu akımlardan bazıları –özellikle resim, heykel, grafik tasarım, endüstriyel tasarım, mimarlık, sinema gibi görsel sanatlarda– 20. yüzyıl sanatını etkileyecek denli geniş bir zamanda yankılandı.

Aynı ismi paylaşıyor olmalarına rağmen "Rus fütürizmi"nin ideolojik çizgisi 1909'da Milano'da kurulan "İtalyan fütürizmi"nden tamamen ayrıydı. Bu hareketin kurucusu Marinetti İtalya'da faşistleri desteklerken Sovyet fütürist ekolü Ekim Devriminin inşasına canla başla katıldı. O kadar ki önemli bir kısmı Narkompros bünyesinde, müze ve akademilerde çeşitli görevler alarak kültürel dönüşüme katkıda bulundu.[24] Tatlin, Maleviç, Natan Altman, Rodçenko, Varvara Stepanova, Kandinski, Olga Kamaneva, Meyerhold gibi fütürist sanatçıların bu görevleri hangi saiklerle üstlendiklerini Ali Artun şöyle açıklıyor:

> Rus İmparatorluk sanatının örgütlendiği bütün bir düzen, onca resmî ve sivil kurum, müzeler, akademiler, salonlar, sergiler, mâlikaneler, [sanat] kolonileri artık çağdaş sanatçılardan soruluyordu. Ne var ki onların davası, imparatorluktan devrolan düzenin başına geçmek değildi, tam tersine o düzeni parçalamaktı. Daha

24 "Narkompros'a bağlı Güzel Sanatlar Departmanı IZO'nun Moskova Konseyi'nin (Kollegiya) başında Tatlin bulunuyordu. Maleviç'in en etkin üyesi olduğu Petrograd Konseyinin başında da Natan Altman vardı. Maleviç aynı zamanda Moskova Sovyeti Sanat ve Eğitim Dairesi'ni yönetiyordu. Birçok üyeden oluşan kollegiyalar neredeyse tamamıyla avangard sanatçılardan oluşuyordu. Müzeler ve Satın Alma Bürosu'nun başına da Rodçenko geldi; yardımcıları Stepanova ve Kandinski'ydi. Çarlık Sanat Akademileri kapatılmış, yerlerini süprematizmin ve konstrüktivizmin örgütlendiği, Maleviç ve Tatlin'in yönetimindeki Petrograd ve Moskova "sanatsal kültür enstitüleri" almıştı. Başka merkezlerde de dünya kadar yeni müze açılıyor, sergi düzenleniyordu. Devrim ertesinde avangard mimarlık hareketinin başını çekecek olan Vladimir Krinski ve Nikolay Ladovski, Moskova Sanatsal Kültür Enstitüsü (İNKhUK) üyeleriydiler ve bu enstitüden çıkacak olan Devlet Yüksek Sanat ve Teknik Atölyelerinde (VKhUTEMAS) hocaydılar. Narkompros'un Tiyatro Bölümü'nün başında ise Olga Kamaneva ile birlikte Meyerhold bulunuyordu", Artun, *Sanatın İktidarı*, 107.

> doğrusu onu parçalamanın yollarını yaratmaktı. Özerkliklerini ve iktidarlarını koruyabildikleri sürece bunu başardılar. Çarlık sarayına bağlı akademi ve müzelerin sanat üzerindeki otoritesini kırdılar. Akademiyi ve müzeyi avangard deneylerin atölyesine, laboratuvarına dönüştürdüler.[25]

Bu işbirliğinin geliştirilmesinde Lunaçarski'nin büyük rolü oldu. 1929 yılına kadar Eğitim Halk Komiserliği görevini yürüten, kendisi de sanat, edebiyat ve felsefe üzerine yüzlerce makale, on beş kadar tiyatro oyunu yazmış olan Lunaçarski, sanatçıların, akademi çevrelerinin desteğini alabilmek için büyük çaba sarf etti. Onun ifadesiyle, gerçekçi sanatçılar, devrimden hemen sonra devrimin kazanımlarına karşı kayıtsız kalmışlar, hatta düşmanca bir tavır almışlardı:

> Büyük Ekim Çağrısının entelijansiyanın bu bölümünde yarattığı yankı güçsüzdü. Buna karşılık 'solcu' sanatçılar, sivri deneylerin, empresyonizm sonrası deneylerin temsilcisi sanatçılar, devrime hararetli bir tepki vermişlerdi.[26]

Ressam Natan Altman'a göre fütürizm ile proletarya arasında kolektivizm ilkesinden kaynaklanan çok derin bir bağ vardı. 1918'de *Komün Sanatı* adlı dergi için kaleme aldığı metinde, fütürist sanat eserinin tıpkı proletarya gibi "müşterek bir yaşam" sürdüğünü ve kolektivist temeller üzerine kurulu olduğunu savunmuştu: "Devrimci fütürist sanatın herhangi bir eserini ele alalım … tek bir öğesini çıkardığınız anda resim tüm anlamını yitirir. Çünkü fütürist bir resmin her bir unsuru anlamını diğer unsurlarla birlikteliğinden alır." Fütürist sanat eseri proletarya gibi birlik içindedir, parçalanamaz. O nedenle de "yalnızca fütürist sanat proletaryanın sanatıdır." Altman ayrıca, "kahraman bir işçi figürü, kırmızı bayraklar ve münasip bir slogan"dan ibaret imgeleri "sanat cahilleri için cazip bir saydamlığa sahip" olmakla eleştiriyor ve bu "çarpık anlayış"la mücadele etmeyi elzem buluyordu.[27]

25 A.g.e., 106-107.

26 Aktaran a.g.e., 105-106.

27 Natan Altman, "Fütürizm ve Proletarya Sanatı", çev. Ayşe Boren, e-skop.com (son erişim tarihi 26 Eylül 2017).

"Rus fütürizmi" ya da "Rus avangardı" olarak bilinen hareket, belirli bir sanatsal ve sol ideolojik çizgiye sahip deneysel akımların bileşimiydi: Süprematizm, konstrüktivizm, kübo-fütürizm, neoprimitifcilik, prodüktivizm… Bunların içinde öne çıkan ilk ikisi oldu; bu iki ana akım –süprematizm ve konstrüktivizm– 20. yüzyıl sanatını Avrupa sanat merkezlerine de nüfuz ederek derinden etkiledi. Süprematizm ve konstrüktivizm akımlarının ilk çıkışı, 1915 sonunda Petrograd'da düzenlenen ortak bir sergiyle olmuştu: "0.10. Son Fütürist Pentür Sergisi." Bu sergi sanat tarihinde soyut bir sanat sisteminin sunulduğu ilk olaydı aynı zamanda. İki büyük akımın liderleri olan Maleviç ve Tatlin arasında yaşanan gerilim nedeniyle ikiye bölünen sergiden sonra tarafların yolları ayrıldı.

Süprematizm, soyut geometriciliği benimseyen; sınırlı bir renk aralığında boyanmış daire, kare, çizgi ve dikdörtgen gibi temel geometrik formlara odaklanan bir resim anlayışıydı. Kurucusu Maleviç, Platon'un "idealar dünyası"ndan aldığı esinle gerçekliğin (iyinin, doğrunun, güzelin) saf formlarını, kozmik bir armoniyi arıyordu. Maleviç'in en radikal eserinin *Beyaz Üzerine Beyaz* (1918) olduğu kabul edilir. Beyaz zemin üzerine yerleştirilmiş beyaz bir kareden oluşan bu eser, görselliğin sonunu simgeler. Çünkü okunması ve seçilmesi mümkün değildir. Maleviç, "Atölyelerimizde artık resim çizilmiyor, hayatın formları inşa ediliyor" diyerek bir anlamda sanatın sonunu, bundan böyle hayatın sanat gibi yaşanacağını ilan eder.[28]

Hayatın merkezine üretimi alan konstrüktivist sanatın hâkim motifi ise makine, teknoloji ve atölyelerdi. Sanatı üretimle, bilimle, mühendislikle bir tutan yaklaşımları proleter devrimin ruhuna denk düştüğünden olsa gerek, bugün Ekim Devriminin sanatı –hatta fütürizm– denildiğinde ilk akla gelen genellikle konstrüktivistlerdir: Mayakovski'nin şiir ve afişleri, Meyerhold'un biyomekaniğe dayalı tiyatrosu, Tatlin'in "bir vida" formunda tasarladığı Üçüncü Enternasyonal Anıtı, Rodçenko'nun fotomontaj çalışmaları, Naum Gabo'nun kinetik heykelleri, Vertov'un *Kameralı Adam*'ı, Ayzenştayn'ın atraksiyonlar montajı…

28 Artun, *Sanatın İktidarı*, 53-57.

Konstrüktivizmin en sembolik eseri Tatlin Kulesi olarak da bilinen Üçüncü Enternasyonal Anıtı'dır. İlki kendi etrafında yılda bir, ikincisi ayda bir, üçüncüsü de günde bir dönen mekanik hacimlerin üst üste bindiği dev bir yayın kulesi olarak tasarlanmıştır. Konstrüksiyonun iki ana unsurundan biri olan çelik, proletaryanın iradesinin gücünü, cam da vicdanının temizliğini simgeler. Tatlin kulesi malzeme yokluğu gibi pratik, teknik sebepler yüzünden hiçbir zaman inşa edilememiş ve bir maketten ibaret kalmıştır. Buna rağmen Babil Kulesi'ni hatırlatan formuyla konstrüktivist mimarlık hareketinin ikonik eserleri arasında sayılmaktadır.[29]

Süprematistler "formun sıfır noktası"nı ararken konstrüktivistler sanat ve üretim süreçlerini örtüştürecek yeni malzemeler, inşa yöntemleri ve teknikler bulmayı hedefliyorlardı. Ama en az bunlar kadar arzuladıkları bir başka şey, sanatı elit azınlığın pençesinden kurtarıp halka götürmekti. Bunun için sokakları, meydanları, fabrikaları ve hatta kentleri birer performans mekânına dönüştürmeyi denediler. Sinema yönetmeni Grigori Aleksandrov 1920'lerin hemen başında, tiyatro heveslisi "egzantrik delikanlılar" olarak Sergey Ayzenştayn'la birlikte giriştikleri bir deneyi şu cümelelerle anlatıyor:

> Sergey Tretyakov, doruk noktasını gaz makinelerinin patlamasının oluşturduğu, fabrika yönetimi ile işçiler arasındaki çatışmayı işleyen *Gaz Maskeleri* adlı bir oyun kaleme almıştı. Ayzenştayn tozlu bir salonun tiyatroya uygun düşmeyeceğine kanaat getirince, Moskova'daki gaz fabrikaları içinde yarısı makineyle dolu, diğer yarısı boş olan bir atölye bulduk. Böylece, dekorları kurup düzenlemektense, oturulacak koltukları, seyircilerin, oyundaki fiili rollerini yerine getirecek olan gerçek makinelerle yüz yüze geleceği biçimde yerleştirdik… Yapımımız öyle tasarlanmıştı ki, temsilin sonunda gerçek işçiler makinelerin başına geçiyor ve subapları açıyorlardı: Alevler, bu makinelerin oyunun temasına uygun biçimde [dizayn] edilmiş olduğu izlenimini yaratıyordu.[30]

29 A.g.e., 90-94.

30 Schnitzer-Martin, *Devrim Sineması*, çev. Osman Akınhay (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2003), 73.

Meyerhold'un Tatlin'le birlikte bütün bir Petrogard'ı tiyatro setine çevirdiği bir başka gösteride (1918), fabrika sirenleriyle bir senfoni icra edildi. Konserin gözetimini "sokakları fırçaya, meydanları palete dönüştüren" Mayakovski üstlenmişti. Benzer etkinlikler İç Savaş sırasında değişik kentlerde tekrarlandı ve 1922 yılında Bakü'de Enternasyonal'in icrasıyla doruğa ulaştı. Performans sahası bütün şehirdi. Bakü çevresindeki sanayi sirenleri, çatılara çıkıp bayrak sallayan şefler tarafından yönetildi; bu arada Hazar filosunun sis düdükleri, iki top bataryası, bir makineli tüfek bölüğü ve deniz uçakları buna vurmalı ve dalgalı efektler ekliyordu.[31]

Konstrüktivistler –ve genel olarak fütüristler– yukarıda sayılanlar dışında, sanatı gündelik hayata dâhil edecek daha az deneysel veya daha çok işlevsel başka pek çok işe de imza attılar. Örneğin, tiyatro dekorları, kostümler, afişler, pankartlar, kitap ve dergi kapakları, tekstil endüstrisi için kumaş desenleri, giysi, hatta mobilya tasarladılar. Tüm bu "sosyalist obje"lere kendi estetik yorumlarını ve yenilikçi fikirlerini taşıyorlardı kuşkusuz. Okuma yazma oranının hayli düşük olduğu bir toplumda, sosyo-politik mesajları görsel dile tercüme eden afiş sanatı özellikle önemliydi ve birçok sanatçı bu alanda ürün verdi. Kızıl Ordu'nun Beyaz Ordu karşısındaki zaferini sembolize eden El Lissitzki'nin geometrik çalışması (*Kızıl Kamayla Beyazları Ez*) bu dönemde tasarlanmış afişlerin en ünlüsü ve belki de en güzelidir.

Konstrüktivist sanatçılar 1920'lerde, Mayakovkski ve eleştirmen Osip Brik'in editörlüğünde yayın hayatına başlayan *Sol Sanat Cephesi* (*LEF*) dergisi etrafında toplanmıştı.[32] Dergiye yazı ve görselleriyle katkıda bulunanlar arasında Vertov, Ayzenştayn gibi sinema yönetmenleri ile Rodçenko, Klutsis gibi fotoğraf sanatçıları da bulunuyordu. Makineler aracılığı ile üretilen ve aynı zamanda kitle iletişiminde güçlü bir mecra açan sinema ve fotoğraf sanatları ile kurguya dayalı fotomontaj tekniğinin konstrüktivistlerin ilgisini

31 Stites, *Hayaller*, 261.

32 Dergi önce *LEF* (1923-1925), sonra *Noviy LEF* (1927-1928) başlığıyla çıkmıştı.

bilhassa çektiği anlaşılıyor. Klutsis'e göre fotomontaj zaten konstrüktivistlerin icadıydı.[33]

Devrimin İlk Yıllarında Sinema

Ekim Devriminden sonra sinema alanında Bolşevik hükümet tarafından atılan ilk önemli adım Narkompros bünyesinde, Nadejda Krupskaya'nın danışmanlığında bir sinema bölümü kurulmasıdır. Bu bölümün 1918'de katıldığı Moskova Sinema Komitesi, ilk Sovyet filmlerinin çekimlerini başlattı. 1919'da Lenin'in özel ilgisiyle Moskova'da, dünyanın ilk sinema okulu VGİK açıldı. Ekim Devriminin önderleri sinemayı çok önemsiyor ve ondan çok şey bekliyorlardı. Lenin bu beklentiyi, "Bizim için sanatların en önemlisi sinemadır" diyerek ifade etmişti. Sinema da bu umutları boşa çıkarmadı.

Sinema sanatının geniş halk kitleleriyle ilk buluşması, devrimden hemen sonra geliştirilen ajitprop trenleri ve gemileri aracılığıyla sağlandı. İlk ajitprop treni, doğudaki Kazan cephesine doğru 1918'de yola çıktı. Bu ilk trende, daha sonra Ayzenştayn'ın kameramanı olarak önemli filmlere imza atacak olan Edvard Tisse yönetiminde bir film ekibi de yer alıyordu. Ajitprop trenleri (ve gemileri), halkı aydınlatmak üzere yürütülen ajitasyon ve propaganda faaliyetinin bir aracı olarak düzenlenmişlerdi. Trenlerin dışı, devrimci slogan ve graffitilerle süslüydü; vagonlardan biri, gazete, broşür, poster gibi basılı materyallerin üretildiği bir matbaaya; bir diğeri, film gösterimleri için bir salona dönüştürülmüştü. Kazan'a giden ilk trende yoktu ama daha sonrakilere, görevli film ekibinin kullanabileceği film laboratuvarları ve montaj odaları da eklendi. Molotov ve Krupskaya'nın yönetiminde Kama ve Volga nehirlerine çıkan ajitprop gemisi Kızıl Yıldız'ın yedeğinde 800 kişilik bir de "mavna-sinema" vardı. Kısacası, ajitprop trenleri ve gemileri, sadece film gösterimleri için değil, yeni belgesellerin, haber filmlerin üretimi –ve bu arada seyyar tiyatro gruplarının gösterileri– için de kullanıldı.

33 Artun, *Sanatın İktidarı*, 98.

27 Ağustos 1919'da sinema tamamen devletleştirildi ve sinema yaratıcılarının üzerindeki ticari baskılar tümüyle ortadan kalktı. Fakat dış ilişkilerin kesildiği, stüdyoların harap olduğu, ham film sıkıntısının yaşandığı İç Savaş koşullarında pek az yeni film çekilebildi. 1922'de yürürlüğe giren NEP sinemaya da hareket getirdi. Yeniden kurulan dış bağlantılar bol yabancı film getirilmesini, bunların geliriyle de yeni filmler yapılmasını sağladı. 1921'de sadece 11 yeni film çekilebilmişken bu rakam 1924'te 157'ye ulaştı.[34]

Genç Sovyet sinemacıları, 1920'lerin ortalarında yaşanacak büyük canlanmayı hazırlayan yokluk yıllarını araştırarak ve imkânlar elverdiğince yeni teknikler deneyerek geçirdiler. "Elimizde ham film yoktu," diye anlatıyor Kuleşov, "Ayzenştayn her akşam stüdyoma gelir ve özellikle kitlelerin göründüğü sahnelerle ilgili –filmsiz– montaj denemeleri yaparak saatler geçirirdik."[35]

Kuleşov sinemanın ilk estetik kuramcısıydı. 1917'de daha 18 yaşındayken bir sinema dergisinde ilk makalelerini yayınlamış, İç Savaşta cepheye giderek haber filmleri çekmişti. ilk uzun metrajlı mizahi filmini (*Bay Batı'nın Bolşevikler Diyarındaki Akıllara Durgunluk Veren Serüveni*) 1924'te tamamladı. Sovyetler Birliği dışındaki ününü, literatüre "Kuleşov etkisi" adıyla geçen ve sinema sanatında yeni bir aşamanın temelini oluşturan montaj deneyine borçludur.

Kuleşov, Mozjuhin isimli aktörün yakın plan çekimini, birbiriyle ilintisiz görüntülerle (bir tas çorba, bir kız çocuğunun tabutu vb.) montajlayarak çeşitli bileşimlerin izleyici üzerindeki etkisini sınamıştı. Bugün elimizde o deneyle ilgili tek bir kare bulunmuyor olsa da şu üç temsili kısa film üzerinden sonucu aktarmak mümkün:

1.film: adam – çorba – adam

2.film: adam – kız çocuğunun tabutu – adam

3.film: adam – kadın – adam

34 Özer Üstel, "Çarlık'tan Sovyetler'e Sinema", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi* cilt 2 (İstanbul: İletişim Yayınları, 1988), 594-595.

35 Schnitzer-Martin, *Devrim Sineması*, 104.

Bu üç kısa film, üç farklı denek grubuna izletildi ve aktörün yüzünde nasıl bir ifade gördükleri soruldu. Birinci grubun çoğunluğu bu soruyu "açlık" şeklinde cevaplandırdı. Aynı soruya ikinci filmi izleyenler "keder", üçüncü filmi izleyenler "sevgi" şeklinde cevap verdi. Oysa ki aktöre ait çekim her seferinde aynı kaldığından kısa filmlerdeki yüz ifadesi değişiyor olamazdı. Kuleşov, sinemada montajın gücünü ve imkanlarını keşfetmişti. İzleyici, art arda ekrana yansıyan görüntüleri zihninde bütünleyerek bu sahnelerin hiç de ifade etmediği üçüncü bir anlam üretebiliyordu. Başka bir ifadeyle, bağlam değiştiğinde anlam da değişmekteydi. Kuleşov etkisi, Pudovkin ve Ayzenştayn gibi henüz yetişmekte olan yönetmenlerin de dikkatini çekti ve temeli montaja dayalı yeni bir sinema estetiğinin yolunu açtı.

Kuleşov'un yanında yetişen Pudovkin, yönetmenlikteki ilk adımlarını ustasının yardımlarıyla atmıştı. İlk filmi, Pavlov'un deneyleri üzerine hazırladığı *Beynin Mekanizması* (1926) başlıklı belgeseldir. Gorki'nin romanından uyarladığı *Ana*, aynı yıl gösterime girdi ve büyük başarı kazandı. *St. Petersburg'un Sonu* (1927) ve *Asya'da Fırtına* (1927) ile "devrimci üçleme"sini tamamlamış oldu. Pudovkin'in "film çevrilmez, inşa edilir" sözü, onun sinemayı nasıl kavradığını gayet iyi özetler.[36] Pudovkin'e göre çekilen her görüntü perdede hareket etse de birer ölü nesnedir. Bu nesne ancak diğer nesnelerle birlikte düzenlendiğinde, görüntüler bireşiminin bir parçası olarak sinemasal yaşama kavuşur.

Bireylerin politik gelişimine ve direncine odaklanan lirik hikâyeler anlatmayı tercih eden Pudovkin'den farklı olarak Ayzenştayn, kitle-kahramanı beyaz perdeye aktarmakla ilgiliydi. Tarihin öznesi değişiyor, hayatın ritmi hızlanıyordu; o hâlde sanatın ritmi de hızlanmalı ve bireysel kahraman yerini, tarihi değiştirmek üzere sahneye çıkan kitle-kahramana bırakmalıydı. İlk uzun metrajlı filmi *Grev*'in hemen ardından ilk gösterimi 21 Aralık 1925'te Bolşoy Tiyatrosu'nda yapılan *Potemkin Zırhlısı*'nı çekti. Film genel gösterimde büyük bir

36 Şenay Aydemir, "Devrimin Görsel Dili: Sovyet Sineması", *Ayrıntı Dergi* 18 (2016), 76-80.

ilgiyle karşılandı; kısa bir süre sonra da Berlin ve New York'ta izleyici karşısına çıktı. Konusunu, devrim sırasında Odessa limanında demirli bulunan aynı adlı savaş gemisinde çıkan tarihsel ayaklanmadan alıyordu. Ayzenştayn'ın komitenin onayladığı senaryoya da tarihsel gerçekliğe de birebir sadık kalmadığı; toplumsal dinamiğin yeni "öz"ünü açığa çıkarmak için hikâyeyi yalnızca bir çıkış noktası olarak kullandığı biliniyor.[37]

Ayzenştayn'a göre montaj, birbirinden bağımsız iki çekimin çarpışmasından doğan bir fikirdi. İzleyiciyi pasif-alımlayıcı konumundan çıkararak ortak-yaratıcı sürece dahil etmek için "atraksiyonlar montajı" adını verdiği kuramı geliştirmişti.[38] Devamlılığı bozan sıçramalı geçişler (*jump cuts*), birbiriyle uyumsuz imajların yeni bir fikir ya da "kavram patlaması" gerçekleştirmek üzere birleşmesi Ayzenştayn sinemasının alamet-i farikalarıdır.

Devrimin sinemaya kazandırdığı bir başka önemli yönetmen, belgesel sinemanın kurucusu sayılan Vertov'dur. Sinemaya ülkenin dört bir yanını dolaşarak yaptığı haber filmleriyle başlamıştı. Kamerayı "ikinci mekanik gözü" sayıyor ve işlevini "gözün güçsüzlüğünün aşılması için bir araç" olarak tanımlıyordu. Vertov'a göre, kameranın tespit ettiği ve birbirine montajlanan hayat fragmanlarının sunduğu derin hakikat, çıplak gözle görülemezdi. Bu montaj yöntemine Sine-Göz adını vermişti.

Vertov'un amacı, yaşamın içinden alınmamış her şeyi sinemanın dışında bırakmak; sinemayı kendine yabancı ögelerden, özellikle de tiyatro ve edebiyatın etkilerinden temizlemekti. Stüdyo, dekor, oyuncu kullanmıyordu. 1922'den itibaren gösterime giren Kino-

37 Yeşim Dinçer, "*Potemkin* Zırhlısı Eskimedi Çünkü İsyan Hâlâ Yürürlükte", *İsyan ve Devrim Filmleri* (İstanbul: Yordam Kitap, 2013), 15-35.

38 Atraksiyonlar montajı, Ayzenştayn'ın 1923'te tiyatro için ortaya koyduğu kurama dayanır. Diyalogların sahnede, dekor, aydınlatma, kostüm gibi öteki elemanların/bileşenlerin üzerinde bir öneme sahip olmasına karşı çıkan Ayzenştayn tüm bu elemanlara atraksiyon diyordu ve ona göre, yönetmen bunları anlamlı bir bütün elde etmek için düzenlemek zorundaydı. Ayzenştayn'a göre, makine parçaları nasıl montajla biraraya getiriliyorsa, bu atraksiyonlar da montajla birleştirilecekti. Bkz. Bülent Küçükerdoğan, *Sinemada Kurgu ve Eisenstein* (İstanbul: Hayalbaz Kitap, 2010).

Pravda dizisi ile "olduğu gibi hayata" yönelen, dramadan arındırılmış bir sinema dili yaratmayı denedi. 1929 yılında yaptığı *Kameralı Adam*, gün doğumundan gün batımına dek Moskova'nın bir gününü belgeliyordu. Vertov 1960'lardan başlayarak, avangard sinema arayışlarının kaynağı haline geldi. Bu yıllarda Fransa'da ortaya çıkan Cinéma Vérité, Kino-Pravda'dan türemiştir.

Devrimin kendilerine sağladığı imkânları çok iyi değerlendiren "genç" yönetmenler"[39] 1920'lerde olağanüstü bir iş başardılar; sinemayı tüm dünyayı etkileyen bir sanat dalı haline getirdiler. Her biri, Sovyet sinemasının kuruluş çalışmasına kendi tarzıyla katılmış, kendi sinema anlayışını özgürce geliştirmişti. Aynı zamanda kendilerini "ortak bir çabaya ait bir topluluk" gibi de hissediyorlardı.

Devrimi takip eden süreçteki tarihsel-politik koşullar, sinemayı yaratıcılığın iki büyük düşmanından –piyasanın ve/veya sansürün aşındırıcı, ket vuran etkilerinden– uzak tuttu. Batılı bir eleştirmenin dediği gibi, Sovyet sinemasının buluşlarından yararlanmış olan Hollywood, sinemaya sağladığı olanaklar ve özgürlük ortamı için Lenin'e çok şey borçludur.[40]

* * *

"1917'yi izleyen on yılda devrim, çok güçlü kültürel enerjileri serbest bıraktı" ve "dünyanın bir kopyası ya da edilgin bir yansıması olmayı arzulayan" eski sanatın mimetik (öykünmeci) geleneğinden radikal bir kopuş yaşandı.[41]

Ekim Devrimine yoldaşlık eden sanat, izleyiciyi pasif alımlayıcı konumda tutan geleneksel biçimleri sarsarak ilerledi ve estetik bir devrim aracılığıyla, dünyanın bütünsel dönüşümüne yönelik vizyonu genişletmeyi –hatta toplumsal dönüşümü bizzat yaratmayı– denedi.

39 Bu yazıda adı geçen sinema yönetmenleri ve sinema kuramcıları, kendilerine "usta" payesi kazandıran çalışmalarını 20'li yaşlarında ortaya koymuşlardı.

40 https://www.theguardian.com/film/2001/aug/31/artsfeatures1 (son erişim tarihi 26 Eylül 2017).

41 Mike Wayne, *Politik Film*, çev. Ertan Yılmaz (İstanbul: Yordam Kitap, 2009), 39-47.

1920'lerin sonundaki politik bağlam yüzünden bu hevesler sönümlendi ve devrimci estetiğin gelişimi, artık Stalin'in egemenliğinde olan Komünist Parti'nin belli bir kültürel çizgiyi, "sosyalist gerçekçilik"i benimsemesiyle sona erdi. Resmi sosyalist gerçekçilik anlayışı, kitlelerin kolayca anlayabileceği klasik sanat formlarını dayatmıştı. Oysa Brecht'in aşağı yukarı aynı yıllarda Almanya'da geliştirdiği sosyalist gerçekçi estetik, Ekim sonrası hayat bulan sanatsal kavrayış ve deneysel akımlarla pekâlâ bağdaşıyordu.

Kaynakça

Akif Kurtuluş, *Politika ve Sanat* (İstanbul: Avesta Yayınları, 1996).

Aleksandr Bogdanov, *Kızıl Yıldız*, çev. Ayşe Hacıhasanoğlu (İstanbul: Yordam Kitap, 2015).

Aleksandr Bogdanov, *Mühendis Menni*, çev. Ayşe Hacıhasanoğlu (İstanbul: Yordam Kitap, 2012).

Ali Artun, *Sanatın İktidarı* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016).

Anatoli V. Lunaçarski, "Lenin ve Sanat", *Edebiyat ve Sanat Üzerine*, çev. Elif Aksu (İstanbul: Payel, 2008), 269-275.

Aydın Çubukçu, "Ekim'den Sonra Kültür ve Sanat", *Ayrıntı Dergi*, 18 (2016), 62-62.

Bülent Küçükerdoğan, *Sinemada Kurgu ve Eisenstein* (İstanbul: Hayalbaz Kitap, 2010).

Fyodor Gladkov, *Çimento*, çev. Erdoğan Tokatlı (İstanbul: Yordam Edebiyat, 2017).

Lynn Mally, *Culture of the Future: The Proletkult Movement in Revolutionary Russia* (Berkeley:University of California Press, 1990).

Mike Wayne, *Politik Film*, çev. Ertan Yılmaz (İstanbul: Yordam Kitap, 2009).

Natan Altman, "Fütürizm ve Proletarya Sanatı", çev. Ayşe Boren, e-skop.com (son erişim tarihi 26 Eylül 2017).

Orhan Koçak, "Proletkült Üzerine", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, cilt 3 (İstanbul: İletişim Yayınları, 1988), 706-707.

Özer Üstel, "Çarlık'tan Sovyetler'e Sinema", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi* cilt 2 (İstanbul: İletişim Yayınları, 1988), .

Richard Stites, *Devrimci Hayaller*, çev. Sabri Gürses (İstanbul: Sel, 2010), 125-126.

Schnitzer-Martin, *Devrim Sineması*, çev. Osman Akınhay (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2003).

Şenay Aydemir, "Devrimin Görsel Dili: Sovyet Sineması", *Ayrıntı Dergi* 18 (2016), 76-80

Yeşim Dinçer, "*Potemkin* Zırhlısı Eskimedi Çünkü İsyan Hâlâ Yürürlükte", İsyan ve Devrim Filmleri (İstanbul: Yordam Kitap, 2013), 15-35.

Ekim Devrimi Yıllarında Edebiyata Genel Bir Bakış

Turgay Fişekçi

Yeryüzünün ilk sosyalist devrimi olan 1917 Ekim Devrimi, kabaca söylersek 1900'lerden başlayarak Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin öncülüğünde gerçekleşen bir örgütlenme sürecinin sonunda ortaya çıktı.

1900-1917 yılları arasında bu süreci tetikleyen çok sayıda ulusal ve uluslararası siyasal olay gerçekleşti.

Rusya, henüz devrim koşullarının ufukta görünmediği 19. yüzyılda Puşkin'le başlayan, sonrasında Gogol, Dostoyevski, Turgenyev, Lermontov, Tolstoy, Çernişevski, Gonçarov, Saltikov-Sçedrin, Çehov gibi dünya edebiyatının başyapıtlarını vermiş yazarlar yetiştirmişti.

1917 sonrasında Devrimin simge yazarlarından olan Maksim Gorki de 1900'lerin başında verdiği eserleriyle daha devrim öncesinde tanınmış bir yazardı.

20. yüzyılın ilk yıllarında Rus şiiri de tarihinin en parlak dönemini yaşıyordu. Batı Avrupa'da etkili olan yenilikçi sanat akımları, Rusya'da özgün ve yerel bir gelişme zemini buldular. Simgecilik temsilcisi Aleksandr Blok; Akmeizm kurucuları Nikolay Gumilyov, Anna Ahmatova, Osip Mandelştam; Fütürizmi geliştiren Mayakovski gibi şairler elinde şiir sanatı yepyeni yaratı alanları kazandı.

Özetle, 1917 Devrimi gerçekleştiğinde Rus Edebiyatı dünyanın en büyük, en gelişmiş edebiyatlarından biriydi.

1917'ye yaklaşılan süreç içinde yukarıda sayılan yazarlar arasında Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'yle ilişki içine giren yalnızca iki yazar görüyoruz.

Bunlardan ilki Maksim Gorki, henüz beş yaşında babasını kaybetmiş, sekiz yaşında çalışmaya başlamış, hemen hiç eğitim göremeden büyük yoksulluk ve acılar içinde yetişmişti. Bir serseri gibi türlü işlere girip çıkarak ülkesini dolaştı. Bir süre sonra aralarında yaşadığı bu "ayaktakımı"nın hayatlarını konu edinen öyküler yazmaya başladı. Kendine yazarlık adı olarak da "acı" anlamına gelen Gorki adını seçti. 1895'te yayımlanan bir liman hırsızının renkli kişiliğini anlatan "Çelkaş" ve 1899'da yayımlanan bir fırındaki ağır çalışma koşullarını anlattığı "Yirmi Altı Erkek ve Bir Kız" öyküleri onun bir anda Rusya'nın en tanınan yazarlarından biri sayılmasına, hatta adının Tolstoy ve Çehov'la bir arada anılmasına yol açtı.

1899'da Petersburg'da yaşamaya başladığında Marksist düşünceyi benimseyerek Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ni destekledi. Partinin önderi Lenin'le sık sık görüş ayrılığına düşse de önemli miktarlara ulaşan yazarlık gelirinin büyük bölümünü partiye aktardı. Buna karşın partiye üye olmadı. Rus devrimci hareketine adadığı ünlü *Ana* (1906) romanını da bu dönemde yazdı. *Ana* romanı, 1926'da Pudovkin tarafından sinemaya, 1930'da da Bertolt Brecht tarafından tiyatroya uyarlandı.

Gorki, 1905 Devriminde tutuklandı ancak dış ülkelerden gelen protestoların etkisiyle serbest bırakıldı. 1906'da Rusya'dan ayrılarak birçok muhalif Rus aydınının buluşma yeri olan İtalya'nın Capri adasındaki evinde yaşamaya başladı. Parti'den bağımsız kalmakta diretmesi yüzünden Rus devrimciler tarafından eleştirilse de etkisinin büyüklüğü nedeniyle de vazgeçilmez bulunuyordu. 1913'te yedi yıllık ayrılığın ardından yeniden Rusya'ya dönerek siyasal çalışmalara katıldı.

1917 Devriminin bir başka simge edebiyatçısı ise şair Vladimir Mayakovski oldu.

1893'de Gürcistan'da bir orman memurunun oğlu olarak doğmuştu. 1906'da babasının ölümü üzerine ailesi Moskova'ya taşındı. Daha okul yıllarında Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne katıldı ve yasadışı eylemleri nedeniyle on beş yaşında tutuklandı. İlk şiirlerini cezaevinde yazdı. Hapisten çıkınca militan parti çalışmalarından uzaklaşarak kendini kitaplara verdi. Moskova Sanat Okulu'na girdi ve Fütürist şairler arasına katıldı. Kısa sürede bu hareketin temsilcisi durumuna geldi. 1912'de Fütüristlerin ünlü bildirgesi "Yaygın Beğeniye Bir Şamar"ın yayımlanmasının ardından biçim ve içerik bakımından son derece cesaretli, bilinen şiir anlayışlarına meydan okuyan bir şiire yöneldi. 1915'te "Pantolonlu Bulut", 1916'da "Omurga Flüt" adlı uzun şiirlerini yayımladı. Bu şiirler hem karşılıksız aşk çevresinde dünyadan duyduğu hoşnutsuzluğu dile getiriyor, hem de şiir tekniği ve anlatıma cesur yenilikler getiriyordu.

1917 Ekim Devriminin gerçekleşmesi, toplumun bütün kesimleri gibi sanat ve edebiyat ortamını da derinden etkiledi. Her şeyden önce çarlık yönetiminin sansürü ortadan kalkmış, sanatçılar için neredeyse sonsuz bir yaratma ortamı belirmişti. Rusya'da o güne dek görülmemiş bir sanatsal ve edebî enerji ortaya çıkmıştı. Rusya'nın farklı bölge ve toplumsal tabakalarından gelen birçok yeni yazar ve şair edebiyat sahnesini doldurdu.

İsaak Babel'in 1920-21 iç savaşını anlatan *Kızıl Süvariler*'i, Aleksandr Fadayev'in *Partizanlar*'ı dönemin güncel ve devrimci bakış açısını yansıtıyordu.

Çok sayıda şair ve romancı Marksist görüşü açıkça benimsemeseler bile, devrim deneyine sempatiyle yaklaşıyor, bu toplumsal olayın toplum içindeki yansımalarını eserlerinde işliyorlardı.

Bu dönem romancıları arasında Yevgeni Zamyatin, *Biz* (1924) romanıyla devrimin dönüşebileceği baskıcı düzeni haber veren, edebiyat tarihinin ilk distopya örneklerinden birini verdi.

Elbette devrimi gerçekleştiren siyasal güç, kendi doğrultusunda bir kültür ortamının oluşması için çaba içinde de oldu. Bu çabanın en somut girişimi olarak "Proletarya Kültürü" (Proletkult) adlı örgütü görüyoruz.

Bu örgütün kuruluş amacı, burjuva kültürünün hiçbir izini taşımayacak gerçek bir proletarya sanatının ortaya çıkması için çalışmaktı. Devlet desteğiyle oluşan bu örgüt, ülkenin birçok yerinde açtığı atölyelerde işçilere okuma yazma dersleri verdi; onları şiir, öykü, roman, oyun türlerinde ürünler vermeye özendirdi. Ancak bu çalışmalar yeni yaratıcı yazarların ortaya çıkmasını sağlamadı.

Mayakovski, hayatı üstüne kısa notlardan oluşan *Ben, Kendim* adlı yapıtında, 1918 yılına ilişkin şu notu yazar: "Rus Sovyet Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin kafasında sanattan başka şeyler var. Benim işim gücüm de sanat. Kşezinska konağına, Proletkült'e bir gidip dönüyorum."

Demek orayı kendine uygun bulmamış.

Bir süre sonra Lenin, yeni bir kültürü zorla dayatmanın yanlış olduğunu görerek bu örgütten desteğini çekti. Böylece bu bürokratik yapı 1923'te dağıldı. Ancak aynı anlayışı savunan çok sayıda başka hareket ortaya çıktı.

Mayakovski'nin 1919 yılına ilişkin notuysa şöyle: "Fabrikalarda turneye çıkıyorum *Gizemli Güldürü*'yle, benden ve arkadaşlardan birtakım parçalarla. Sevinçle karşılıyorlar bizi. Viborg bölgesinde bir komfüt (komünist-fütürist topluluk) oluşuyor. *Komün Sanatı*'nı (gazete) çıkarıyoruz. Bilim kurumları çatırdıyor. Bahar gelince Moskova'dan taşınıyorum."

Bu notta bir yanda yaratıcı bir sanatçının devrim için çalışmasına tanık olurken resmî kurumlarla da nasıl ayrı düştüğünü görüyoruz.

Bu olgunun daha açık belirtildiği 1921 yılı notu şöyle: "Kırtasiyecilik, kinler, savsaklamalar, ahmaklıklar arasında kendime bir yol açarak *Gizemli Güldürü*'nün değişik bir biçimini sahneye koydum."

Ama Mayakovski, devrim için çalışmaktan, bildiği yoldan gitmekten vazgeçmeyecektir. 1923-25 arası *Sol Sanat Cephesi (LEF)* dergisini çıkararak "fütürist araçlarla, büyük toplumsal bir anlayışın kucaklaşması" için çaba gösterecektir.

1913'te Rusya'ya dönen ve devrimin hazırlık yıllarına olanca gücüyle katılan Maksim Gorki, aynı zamanda devrimin hayal kırıklığına uğrattığı belki de ilk yazar oldu. Devrimden sonra uygulanan kimi baskı politikalarına karşı çıktığı için yayımladığı gazete Lenin'in emriyle Temmuz 1918'de kapatıldı. 1919'da yine yönetimle işbirliğine girerek yazarları korumayı ve desteklemeyi amaçlayan Dünya Edebiyatı adlı bir kültür kurumu oluşturup yönetti. Ancak 1921'de umutsuzluğa düşüp ülkesini terk etti. İtalya'ya dönüp Capri adasındaki evinde kendini yazmaya verdi. Bu dönemde kendisinin başyapıtı, dünya edebiyatında da otobiyografi türünün önde gelen örneklerinden sayılan Çocukluğum (1913-14), *Ekmeğimi Kazanırken* (1915-16), *Benim Üniversitelerim* (1923) adlı üçlemesini yazdı.

1928'de ısrarlı çağrılara uyarak ülkesine döndü. Altmışıncı yaş günü görkemli resmî törenlerle kutlandı. Sovyet yazarlarının tartışmasız önderi sayıldı. 1934'te kurulan Sovyet Yazarlar Birliği'nin ilk başkanı oldu. İki yıl sonra da tam aydınlanamayan bir biçimde öldü.

Ekim Devriminin ilk yıllarında parlayan bir şair de Sergey Yesenin oldu. 1895 doğumlu olan şair neredeyse tam da devrim koşullarının içine doğmuş olmasına karşın sanayileşme karşısında kır yaşamını yücelterek köylülerin mutlu olacağı bir düzene duyduğu özlemi dile getirmiş, 1917 Devrimini bu inancını sağlayacak toplumsal dönüşümü gerçekleştireceği inancıyla coşkuyla desteklemiştir. Çarpıcı imgelerle dolu lirik şiirleriyle Moskova şiir gecelerinin en çok beğenilen şairlerinden birisiydi. Ancak içine düştüğü alkol bağımlılığı ve ruhsal bunalımlardan kendini kurtaramayarak henüz 30 yaşındayken Moskova'da bir otel odasında intihar etti.

Mayakovski, onun ardından, "Bu hayatta ölmek kolay bir iş. / Başlamak yepyeni bir hayata asıl güç olan" dizeleriyle biten ünlü şiirini yazdı.

Ne gariptir ki, aynı Mayakovski de beş yıl sonra henüz 37 yaşındayken içine düştüğü kişisel ve toplumsal sorunlarla baş edemeyerek canına kıyacaktır.

Mayakovski'nin intiharını Türk basınında Nâzım Hikmet, *Resmli Ay* dergisinin Temmuz 1930 tarihli sayısında, "Muazzam Şair Mayakovski Neden İntihar Etti?" başlıklı yazısında şöyle değerlendirdi:

> 1917 Oktyabr İnkılabı'na Mayakovski bilatereddüt iştirak etti.
>
> O, kendisiyle beraber Oktyabr'a muazzam bir inkılâpçı heyecanı ve yeni bir edebiyat şekli getirdi.
>
> İnkılâbın en güç zamanlarında Mayakovski'yi, kollarını sıvamış, dev gibi cüssesiyle iş başında görüyoruz. Şiir yazıyor. Propaganda resimleri yapıyordu. 3 sene zarfında 500 propaganda levhasını tek başına resmetmiş ve şiirlerini yazmıştı.
>
> …
>
> Mayakovski niçin intihar etti?
>
> Bunu en doğru surette, şair Demyan Bedni şöyle izah ediyor:
>
> 'Ağır bir hastalık, tesadüfi bir yalnızlık ve şahsi bazı ıstırapların birleştiği bir anda, eski, ferdiyetçi insiyaklar harekete geldiler. Eski Mayakovski, yeni Mayakovski'yi zayıf bir anında yakalayıp öldürdü.'
>
> Mayakovski ölümünden evvel bir mektup bıraktı. Bu mektupta:
>
> 'İntihar hiçbir şeyi halletmez… Vatandaşlarıma bu işi katiyen tavsiye etmem,' diyor.
>
> Bu mektup yeni Mayakovski'nin, eski Mayakovski'nin eliyle ölürken bile vatandaşlarına verdiği mükemmel bir 'hayata', 'yeniye', 'yarına' inanma dersidir.

Şimdi de, bu iki intihar olayından sonra biraz da hayatta kalanların durumlarına bakalım: 1889 doğumlu Anna Ahmatova, 1910'larda yayımlanan ilk kitaplarıyla yalın ve duru anlatımlı şiirleriyle büyük ilgi uyandırdı. Aynı yıllarda birlikte Akmeizm akımını kurdukları eşi Gumulev 1921'de devrim karşıtı bulunarak idam edildi. Ahmatova başka sanatçılar gibi yurdundan ayrılmadı; "yataklık şair", "halk düşmanı", "mezarlık kuşu" gibi tanımlarla nitelendi. Troçki ve Mayakovski de Ahmatova'yı eleştirenler arasındaydı.

Buna karşılık onu savunan yürekli eleştirmenler de görüldü: N. Ossisli imzalı bir yazıda Ahmatova'nın çağdaş Rus şiirinde ilk sırayı alan şairlerden biri olduğu belirtildikten sonra şöyle deniyordu:

> Ahmatova Rusya'yı devrimci inançları için değil, ulusuna duyduğu bağlar dolayısıyla bırakıp gitmemiştir. Kuşkusuz biz devrimcilerden biri değildir Ahmatova; ama hakkını teslim edelim: Bir şair için en önemli niteliklere sahiptir o. Namusludur, tutarlıdır ve yurttaşlık bilincine sahiptir.

Ancak etkisi olmaz böyle yaklaşımların. Şiirleri yasaklanır Ahmatova'nın. Fırtınalı bir dönemdir yaşanan. Acıları sürer. Bir süre sonra oğlu da karşı devrimci olduğu gerekçesiyle önce tutuklanır, 17 ay boyunca hapishane kapısında oğluyla görüşebilmek için bekler, sonra oğlu da idam edilir.

Ahmatova'nın şair arkadaşı Osip Mandelştam da, önce tutuklanıp sürgün edilir, sonra da bilinmeyen bir biçimde öldürülür. Son şiirleri, kendisine kâğıt kalem verilmediği için görüşme günlerinde karısı tarafından ezberlenip, sonra da yazıya geçirilir.

Devrim yılları içinde en parlak şairlerden biri sayılan Boris Pasternak, baskı yıllarını büyük zarar görmeden atlatsa da *Dr. Jivago* romanıyla 1958 Nobel Edebiyat Ödülü'nü alması resmî çevrelerin tepkisine yol açar.

Özellikle 1925'ten sonra artan baskıcı yönetim anlayışı nedeniyle Sovyet Edebiyatının gerilediği açıktır. Sonraki yıllarda *Durgun Don* yazarı Şolohov, *Paris Düşerken* yazarı İlya Ehrenburg gibi parlak yazarların çıkmış olması bu gerçeği çok değiştirmez.

Devrim süreci içinde edebiyatın yaratı alanı gerilemiş olmasına karşın; devrim, okuryazarlığı artırmış, eğitimli yeni kuşaklar yetiştirmekle edebiyat eserlerinin çok sayıda baskı yapmasını sağlamıştır. Kültür hayatını geniş kitlelere açıp bu anlamda demokratikleşmesini sağlanması da başlıca başarısı olmuştur.

Sovyet kültür politikası, edebiyat ve sanat ürünlerinin geniş kitlelere ulaştırılması ilkesine hep bağlı kalmıştır. Yerel birimlere dek

yaygınlaşan kültür kulüpleri halkın her kesiminin kültürel ufkunun genişlemesini sağlamıştır.

Ülkenin her yanına yayılan tiyatrolar da halkın kültürel gelişiminde etkili olmuştur.

Rus balesi, Sovyetler döneminde de çıkardığı parlak sanatçılarla bale sanatının dünya çapında öncüsü olmayı sürdürmüştür.

* * *

Aslında edebiyat tarihinin bütün bu ayrıntılarından bugünün dünyasına aktarılacak temel düşünce şu olmalıdır:

Mozart ve Salieri ilişkisinde de tipik bir örneğini gördüğümüz yaratıcı sanat ile memurluk sanatı arasındaki çekişme sanat tarihinin her döneminde süregelmiştir: Sarayın yani iktidarın memuru olan sanatçılar hiçbir zaman büyük yaratıcılar olamamıştır. Büyük yaratıcılar hep, bizim Tevfik Fikret'imizin söylediği gibi, "Fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür" kişilerden çıkmıştır.

Bu demek değildir ki, devlet sanatla, kültürle ilgilenmesin. Elbette ilgilenecek, yurttaşların kültürlü, bilgili, dünyayı, hayatı ve insanı türlü boyutlarıyla tanıyan kuşakların yetişmesi için iyi okurlar, iyi seyirciler, iyi dinleyiciler olması için çaba gösterecek, altyapı eksikliklerini giderecek.

Yaratıcılar, kendi kendilerini var etmeyi her koşulda bulurlar.

* * *

Ekim Devrimi sonrasında 1921-1928 yılları arasını Sovyetler Birliği'nde geçiren Nâzım Hikmet, belki de yeryüzünde yaratıcılığını en çok Ekim Devrimine borçlu olan sanatçıların başında gelir.

1921'de, henüz on dokuz yaşında Moskova'ya gelen Nâzım Hikmet, kendini devrimin sağladığı yaratıcılık ortamının içinde bulur. Türkiye'deki yetişme yıllarında hece ve aruz ölçüleri dışında şiir bilmeyen ama yetenekli bir genç olan Nâzım Hikmet, Mayakovski'nin Fütürist anlayışını benimseyerek aynı doğrultuda devrim şarkıları söyleyen, alanlarda geniş kitlelere yüksek sesle okunmak için şiirler

yazar. 1922-1928 arası yazılmış hemen tüm şiirleri bu anlayıştadır. Mayakovski, yalnızca izinden gittiği bir usta değildir; tanıştığı, sık sık evine gittiği, birlikte kalabalıklara şiir okuduğu birisidir aynı zamanda.

Mayakovski'yle arasındaki ortak yönleri ise bir konuşmasında şöyle açıklayacaktır: "İlkin, şiir ile düzyazının; ikincisi, çeşitli türlerin (lirik, yergisel vb.) arasındaki kopukluğun aşılması; üçüncüsü, şiire siyasal dilin sokulmasıdır."

Bu yıllarda Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nde (KUTV) öğrenim gören Nâzım Hikmet, öğrenci etkinliklerinden de bolca yararlanır. Tiyatroda devrim gerçekleştirmiş Meyerhold ile tanışır, onun etkisinde tiyatro oyunları yazar, sahneler, kısa film çalışmalarına katılır.

Şöyle anlatır devrim tiyatrosunun üzerindeki etkisini:

> Ben Stanislavski'nin, Meyerhold'un, Vahtangof'un, Tairof'un ellerinden taze çıkmış, dumanı üstünde, buram buram hayat, devrim, güzellik, kahramanlık, iyilik, akıl, zekâ kokan oyunlar seyrettim… Bütün bunları seyredersin de donmuş, hareketsiz sanat anlayışın altüst olmaz mı? Karşında birbirinden geniş ufuklar açılmaz mı? Halkın için, halklar için, insan için umutlu, aydınlık, ileriye, haklıya, doğruya, güzele, hürriyete, kardeşliğe çağıran eserler yazmak için yanıp tutuşmaz mısın?

Gerçekten de Nâzım Hikmet, Ekim Devriminin sanatlarda ortaya çıkardığı büyük yaratıcılık potansiyelini arkasına alarak sonraki yıllarda yalnız Türkiye'nin değil, bütün dünyanın önde gelen şairlerinden biri olacaktır.

* * *

Nâzım Hikmet'in Moskova'da olduğu yıllarda, bu kentteki yeni sanat akımlarını tanımaya istekli bir ziyaretçi daha olacaktır. Bu da, sonradan çağdaş Türk tiyatrosunun kurucusu olarak kabul edilen Muhsin Ertuğrul'dur. Henüz 18 yaşında tiyatro aşkıyla kendini önce Paris'e atmış, ardından Berlin, Kopenhag, Stockholm gibi Avrupa

başkentlerinde o ülkelerin tiyatrolarını inceledikten sonra 1925'te Moskova'ya gelmiştir.

İlk gittiği yer oyun yazarı Lunaçarski'nin bakan olduğu Eğitim Bakanlığıdır. Sekretere Türkiye'den geldiğini, Rus tiyatrosunu incelemek istediğini söyler. Sekreter kendisini hemen Lunaçarski'nin odasına alır. Lunaçarski ona, bütün tiyatrolara hitaben yazılmış bir tavsiye mektubu verir. Bu mektup ona bütün kapıları açacak bir anahtar olur.

Muhsin Ertuğrul, Moskova'da kaldığı süre içinde, dünyanın dört bir köşesinden devrimi tanımak için gelmiş, sanatçı ve bilim insanlarının kaldığı bir misafirhanede kalır, onlarla tanışıp tartışır. En büyük keşfi de tiyatroya yeni bir anlayış getiren Meyerhold'dur. Onun oyunlarını izler, sahneleme anlayışında yaptığı yenilikler karşısında hayranlık duyar.

Türkiye'ye dönüp de İstanbul Şehir Tiyatrolarının başına geçtiğinde, bütün hayatını çağdaş Türk tiyatrosunun kurulmasına, gelişmesine adayacaktır.

Bu çabasında ilk işbirliği yaptığı isimlerin başında da Nâzım Hikmet gelir. Nâzım Hikmet, Muhsin Ertuğrul'un isteği üzerine, tiyatroda devrim sayılacak yeni anlayışta oyunlar yazar. Bu oyunlar Muhsin Ertuğrul'un yönetiminde Şehir Tiyatrosunda sahnelenir ve büyük ilgi görür.

* * *

Ekim Devrimi yıllarında Sovyetler Birliği'nde bulunup burada kendi sanatına yeni aşılar yapan bir sanatçımız da Abidin Dino'dur. Fransa ve İsviçre'de geçen çocukluk yıllarından sonra 1925'te 12 yaşında Türkiye'ye dönen Dino, 1933'te Cumhuriyetin 10. Yıldönümü için "Türkiye'nin Kalbi Ankara" belgesel filmini yapmak için Türkiye'ye gelen Sovyet sinemacı Sergey Yutkeviç ile tanışır. Onun çağrısıyla 1934'te Leningrad'a giderek üç yıl Len Film Stüdyosu'nda dekoratör ve ressam olarak çalışır. Sonraki yıllarında resme de, yazarlığa da, sinemacılığa da sığmayan çok yönlü kültür adamı kimliği gelişir.

Ekim Devrimi, aslında dünyada bütün 20. yüzyıl sanatını derinden etkilemiştir. Rusya'da belki sanatlar üzerinde bir baskı unsuru olmuştur ama Aragon'dan Neruda'ya, Yannis Ritsos'tan Bertolt Brecht'e yüzyılın bütün büyük yaratıcılarında açıkça görürüz bu etkisini.

Ülkemizde de yalnızca Nâzım Hikmet'le sınırlı kalmamış, 1940 kuşağı, 1950 kuşağı, 1960 kuşağı şair ve yazarları ve öteki sanat dalları üzerinde derin etkileri görülmüştür.

Ekim Devrimini yalnızca Rusya ve 20. yüzyılla sınırlı görmek de doğru olmaz. Marx'ın düşüncelerinin ilk kez uygulama deneyimi olmasıyla, bütün insanlık ve bütün sanatçılar için savaşsız ve sömürüsüz bir dünyanın olabilirliğini göstermesiyle, bugün de insanlık için esin kaynağı olmayı sürdürmektedir.

Sovyet Baletler, Kışlık Saray'ın önündeki meydanda performans sergiliyor.

6. Bölüm

Geriye Dönüp Baktığımızda

Ekim Devrimini anarken*

Korkut Boratav

Bu konuşmada bir bildiri sunmuyorum. "Ekim Devrimi" üzerinde yüksek sesle düşünmekteyim ve bunları önce sözlü olarak dinleyicilerle paylaşıyorum. Sonra da yazıya dönüştüreceğim.

Ekim Devriminin 20. yüzyıldaki mirası üzerinde duracağım. Bu konunun bir boyutunu meslek hayatımın bir aşamasında, 50 küsur yıl önce incelemeye başladım; sonuçlarını *Sosyalist Planlamada Gelişmeler* başlığı altında kitaplaştırdım.[1] O çalışmalarımın bazı sonuçlarına değineceğim.

Ancak, Ekim Devrimi, benim için bilimsel, akademik bir ilgi alanının çok ötesinde önem taşımıştır. 2. Dünya Savaşı yıllarında, Nazi orduları Sovyetler Birliği'ne saldırdığı yıl ilkokula başladım. Aile büyüklerimle birlikte Kızılordu'nun yenilgilerini, kazanımlarını, nihai zaferini izledim. Üzüntülerini, mutluluklarını paylaştım.

Ekim Devriminin yarattığı devrimci enerjinin insanlığa parlak bir gelecek vadettiğini düşünen, Sovyetler Birliği'ne bu perspektifle bakan büyüklerim, dünya görüşümü de biçimlendirdi. İlgi alanlarım, düşünsel gelişimim, okuryazarlığım, mesleki ve akademik hayatım bu etkilerden soyutlanamaz.

---

* 2017'de "Ekim Devrimi"nin yüzüncü yıldönümü vesilesiyle çeşitli toplantılardaki konuşmalarımın notlarından derlenmiştir.

1 Korkut Boratav, *Sosyalist Planlamada Gelişmeler* (Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1973).

1960 sonrasında Türkiye aydınlarının benim kuşağıma mensup bir bölümü için de Sovyetler Birliği, sosyalist toplumlar, sosyalizm sorunları ilgi odakları oluşturdu. Ben, bu yönelişimi, bir anlamda kolayca, aile-içinden edindim. Diğerleri ise, bir anlamda sıfırdan başlayarak, güç yoldan, adım adım, tartışıp öğrenerek, eylemler içinde edindiler.

Önemli olan şudur: Ekim Devriminin insanlığa armağanlarına büyük değer veren; çeyrek yüzyıl sonraki yenilgisini de bir büyük yıkım olarak gören belli bir kuşağın, çevrenin mensubu olarak, elbette kendi adıma konuşuyorum.

Bu büyük devrimin kazanımları, dersleri ve gelecek için önemi üzerinde düşündüklerimi sizlerle paylaşacağım.

Ekim Devriminin Tarihsel Kazanımları

Ekim Devriminin 100. yılını anarken, öncelikle *insanlığa armağanlarını hatırlatmayı* öneriyorum. Bunu da kolektif belleğimizi kabaca 40 yıl öncesine taşıyarak başlatalım.

Dünya nüfusunun yaklaşık üçte birini, Asya ve Avrupa'nın çok sayıda ülkesini kucaklayan geniş bir coğrafyada emekçi insanların geçim koşullarının bazı ortak özelliklerini hatırlatmak istiyorum. Bunu da mülkiyet ve bölüşüm ilişkilerine odaklanarak yapacağım.

Toprak üzerinde özel mülkiyet yoktur. Tarımsal arazide bazen devlete ait, çoğu kez kolektif mülkiyet geçerlidir. İşletme biçimleri çeşitlidir: Aile işletmeleri, kooperatif veya devlet çiftlikleri, komünler… Kentlerde de arsa mülkiyeti (yerel veya merkezî) devlete aittir. Konutlarda intifa (fiilen mülkiyet) hakkı bireylere verilebilir. Ancak, köy ve kent taşınmazları satılamaz. Kısacası, *toprak meta değildir.*

Tarım-dışı üretken sektörlerde, bankacılıkta, altyapıda devlet mülkiyeti kuraldır. Devlet işletmelerinde üretim, kâr öncelikli değildir. Kâr hesaplanır; zaman zaman işletmelerin plan hedeflerinden biri de olabilir; ancak, gelir akımlarına yol açmaz. Dolayısıyla ücretler-

le karşıtlık içinde olan bir bölüşüm kategorisi değildir. Artık-değer yoktur.

İşletme giderlerinin bir bölümü, çalışanların refahıyla ilgilidir: Kreşler, spor tesisleri, işçilerin tatilleri, ilk aşama sağlık tesisleri gibi… Bu gider öğeleri, "kâr" kategorisinin hesaplanmasını güçleştirir. İşletme, böylece, bir üretim birimi olmanın ötesinde, toplumsal (ve çoğu kez politik) bir çekirdektir. Eğitim, sağlık parasızdır. Ömür boyu istihdam, emeklilik; kısacası tam çalışma geçerlidir. Kapitalizmden temel bir fark buradadır: *Emek meta değildir.*

Para, sadece bir ödeme aracıdır. Bankalar, işletmeler arasındaki akımların hesaplarını, bilançolarını tutarlar; bunların plan hedefleri doğrultusunda seyrettiğini izleme, denetleme işlevi görürler. Bu kayıtlar büyük ölçüde "hesabidir"; ücret, maaş, emekli aylıkları türü gelir ödemeleri dışında gerçek akımlara dönüşmez. Paradan para kazanılamaz; faiz bir gelir türü değildir. Kısacası, *para meta değildir.*

Toprağın (doğanın), emeğin ve paranın metalaşması… Karl Polanyi'ye göre, kapitalizmin üç büyük günahı… Sözünü ettiğim toplum biçimleri, kapitalizmin bu üç günahına son vermişti.

Bireysel gelirler, ilke olarak emeğin nicelik ve niteliğine göre belirlenmiştir. Devlet işletmelerinde ücret ve maaşlar, işletme yönetiminden bağımsız olarak ve emeğin niteliğine göre belirlenmiştir. Kolektif çiftliklerde, devlete intikal eden artık-ürün düşüldükten sonraki hasıla, "emek puanlarına göre", çalışanlar arasında (parasal veya aynî olarak) paylaşılır. Bu puanlar çalışma sürelerine ve emeğin niteliğine göre hesaplanır. Kamu hizmetlerinde de "emeğin niteliğine göre ücret" ilkesi uygulanır. Siyasi liderler ("*nomenklatura")* için görevlere göre tanımlanan ve parasal olmayan olanaklar (bazen "ayrıcalıklar") da söz konusudur.

Toplumsal artı-ürün sermaye birikimine, üretken olmayan kamu hizmetlerine ve devletin malûm işlevlerine (emniyete, savunmaya) tahsis edilir. Kapitalizm ile niteliksel fark, *emeğin meta olmaması* ile gerçekleşmiştir. Bu olguyu mümkün kılan ana dönüşüm, üretim araçları üzerinde kapitalist mülkiyetin son bulmasıdır. Ancak, *dev-*

let mülkiyeti, bu dönüşümü tek başına sağlayamaz. Farklı bir ifadeyle, kapitalist mülkiyetin ilgası, emeğin metalaşmaması için gereklidir; ama yeterli değildir. Devlet mülkiyetinin yaygın, hatta egemen olduğu, buna rağmen emeğin bir metaya (işgücüne) dönüşebildiği koşulları ileride tartışacağım.

Bugünlerde hemen hemen tarihe karışmış olan bu toplumlar, kendi sistemlerini *sosyalist* olarak tanımlıyorlardı. Başkaları *reel sosyalizm* terimini yeğledi. Ben de konuşmamda bu terimi kullanacağım.

Sistemin adlandırılması bir yana, bence *emeğin meta olmadığı bu ülkeler,* özünde sınıfsız *emekçi toplumlarıydı.* Bölüşüme, "emeğe göre gelir" ilkesi egemen olduğu için *sosyalist üretim ilişkilerinden* söz edebiliriz. Ancak, bir adım daha atarak, *sosyalist sistem* diyebilmek için devletin, iktidarın toplumsal, sınıfsal içeriğini tartışmamız gerekecek. Şimdilik, bu ilk tespitle, emekçilerin temel, kalıcı çıkarlarına öncelik veren bir toplum biçiminin gerçekleşmiş olduğunu vurgulamakla yetineceğim.

Bu anlatım, Ekim Devrimini izleyen, 20. yüzyılın büyük bir bölümünde, kapitalizmin egemen olduğu bir dünya sisteminin yanı başında, onun tam karşıtı mülkiyet ve bölüşüm ilişkilerinin ayakta durabileceğini hatırlatmış oluyor.

Kapitalist sınıfın, üretim araçları üzerinde özel mülkiyetin, emekdışı gelir türlerinin ve işsizliğin olmadığı; güvenceli emeklilik, bedelsiz sağlık, barınma, eğitim sağlayan bir düzen, günümüz dünyasının yüzlerce milyon emekçisi için imkânsız görülür. Geçen yüzyılın önemli bir bölümünde dünyanın orta hâlli, bazıları da yoksul ülkelerinde dâhi gerçekleşmişti.

Sadece bu özellikleriyle dâhi reel sosyalizmlerin varlığını, insanlığa önemli, büyük bir armağan olarak görmemiz; öyle hatırlamamız gerekir.

Bu armağanın başlangıç noktasını oluşturan Ekim Devriminin 100. yıldönümünü de bu perspektif içinde analım.

İşçi Sınıfı İktidarı ve "Devletin Ölmesi"

Devlet, işçi sınıfı tarafından yönetiliyorsa, *sınıfsız emekçi toplumlarının sosyalizme dönüştüğü* söylenebilir. Zira, siyasi iktidarın sınıf içeriği, sistemlerin niteliğini belirleyen asli ve belki de en önemli olgudur. Sosyalist üretim ilişkilerini gerçekleştirmiş işçi sınıfı iktidarlarını da *sosyalist toplumlar* olarak adlandırabiliriz. Sözünü ettiğim emekçi toplumlarında *artık*-ürün'ün dağıtım ve paylaşımı esas olarak devlet tarafından yapılacağı için, iktidarın sınıfsal niteliği ön plana geçer.

"İşçi sınıfı tarafından yönetilen devlet", nasıl örgütlenecektir? Nasıl, nereye kadar devlet?

Bu sorulara, 20. yüzyıl boyunca Ekim Devrimi ile başlatılan dönüşümler içinde yanıtlar getirilmeye çalışıldı. "Çalışıldı"; başarı derecesi ise tartışmalıdır. "İktidarın sınıfsal içeriği"ne teşhis koymanın güçlüklerine daha sonra değineceğim.

Ekim Devrimi, Lenin'in tezlerini benimsedi: Marksizmi bir eylem rehberi olarak kabul eden, *işçi sınıfını temsil eden,* sonunda "komünist" olarak adlandırılacak olan *bir öncü parti* devrimi gerçekleştirdi; kapitalizme son verdi. İşçi *sınıfını ve diğer emekçi sınıfları* (öncelikle *köylülüğü) temsil eden bir partinin öncülüğü ve iktidarı,* daha sonraki "reel sosyalizm" deneyimleri için de örnek oldu.

Sömürücü sınıf (öncelikle burjuva) iktidarlarına son vermek; sömürü ilişkilerini adım adım tasfiye etmek; yeni düzenin devlet aygıtını, *proletarya diktatörlüğü* veya (daha sonra bazı ülkelerdeki ifade ile) *halk demokrasisi* biçimleri altında oluşturmak komünist partiler tarafından gerçekleştirildi.

Reel sosyalizm devletleri, böylece, komünist parti iktidarları ile tanımlanır. Parti yönetimi, *demokratik merkeziyetçilik* ilkesine bağlıdır: *Kararların alınmasında özgür tartışma; uygulanmasında merkeziyetçi disiplin...* Bu iki aşamada özgürlük ve disiplinin sınırları, derecesi, tarihsel ortama, somut koşullara göre değişmiştir. Çılgınca, sınırsızca tartışmaların sonrasında, bunların sonuçlarına göre

devlet yönetimleri yaşanmıştır. Liderin talimatını "sureta" oyladıktan sonra hayata geçiren dönemler de…

Parti, toplumun her hücresinde varlığını hissettirir; ekonomiyi, işletmeleri, silahlı kuvvetleri, yerel ve merkezî devlet aygıtlarını yönetir. Parti'nin felce uğraması, reel sosyalist rejimlerin de son bulması anlamına gelir. SSCB'nin tarihe karışması, Gorbaçov döneminde, Parti'nin gücünün, etkilerinin yok olması ile başlamıştır.

Öte yandan komünist parti iktidarları, ileride anlatacağım gibi, reel sosyalizmlere özgü üretim ilişkilerinin, emekçi toplumların özelliklerinin gerçekleşmesinin, sürdürülmesinin güvencesi değildir.

Parti iktidarı, işçi sınıfı iktidarına tekabül eder mi? Rusya'da *"Bütün İktidar Sovyetlere"* sloganı ile iktidara gelen Bolşevikler, iç savaş ve emperyalist müdahaleler ortamında Sovyetleri (devlet organlarını) Parti yönetimine teslim etti; bu adımı kalıcı hâle getirdi ve diğer ülkelere de örnek oldu. Parti liderliği, Marksist teoriye vukufu gerektirir. "Vukuf"un, zaman içinde hangi ölçüde gerçekleştiği, elbette tartışmalı bir husustur. Sınıflı toplumların, öncelikle kapitalizmin çözümlenmesine odaklanan Marx ve takipçilerinin gündeminde, devrim sonrasında ekonominin, devletin olası, gereken yapısal özellikleri çok sınırlı bir yer tutmuştur. Üç klasik metin istisna sayılabilir: *Gotha Programının Eleştirisi* (Marx), Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm (Engels) ve *Devlet ve İhtilal* (Lenin)…

Halk için sınırsız özgürlük, sömürücüler üzerinde *baskı anlamına gelen proletaryanın devrimci diktatörlüğü,* sosyalizme geçişin devlet yapısı olarak düşünülmüştür.

Ekim Devriminin hemen arifesinde kaleme alınan *Devlet ve İhtilal,* bu bakımdan ayrıca önemlidir. Lenin, bu metinde hem II. Enternasyonal'in oportünist/revizyonist kanadı, hem de ("*devletin derhal ilgası*"nı savunan) anarşistlerle tartışmaktadır.

Yapıtın tümü dikkate alınırsa Lenin, anarşist tezlere çok daha yakın durmaktadır. Lenin, bu konumunu Marx ve Engels'ten destek alarak pekiştirmektedir. *Devlet, önce işçi sınıfı partisi tarafından*

fethedilecek; proletarya diktatörlüğü aracılığıyla sömürücü sınıfların tarihe karışmasını sağladıktan sonra ölüp gidecektir.

Lenin, Komün deneyimine de başvurarak, "ölüp gitme" sürecinin ilk adımlarına ilişkin ipuçları da önermektedir.

Geçmişin sömürücü sınıfları ortadan kalktıktan; "tarihin çöp sepetine atıldıktan" sonra, devlet, toplumsal ilişkileri düzenleyen bir aygıt olmaktan çıkacak; işlevleri, Engels'in ifadesiyle, *nesnelerin yönetimi,* yani üretim süreçlerinin planlanması, sürdürülmesi ile sınırlı kalacaktır.

Devletsiz toplum, *ihtiyaca göre bölüşüm ilkesinin egemen olacağı komünizme* de tekabül eder. Marx'a göre bu, üretim güçlerindeki gelişkinliğin, bireylerin çok yönlü gelişimine imkân verdiği koşulların, bir anlamda bolluk aşamasının toplumudur. İnsanların işbölümüne mahkûmiyetinin, kafa ve kol emeği arasındaki karşıtlığın son bulduğu; emeğin, hayatın (yaşamanın) bir aracı olmaktan çıktığı; hayatın ana gereksinimi olduğu bir dünya…

Bu metinler, Marksist kuramcıların sosyalizm ve sonrasının yönetimine ilişkin görüşlerinde içkin olan devrimci/demokrat özü taşıdıkları için önemlidir.

Bu özün, reel sosyalizmlerde parti iktidarlarının halk sınıfları üzerinde baskıcı rejimlere dönüşmesini de frenleyen bir rol oynadığını; dahası, işçi sınıfları için gerçek ve çok geniş bir demokrasi alanının oluşmasına da katkı yaptığını düşünüyorum.

Temsilî demokrasinin ilgası, devrimci ortamlarda gerçekleşti. Bu ortamlar, doğrudan demokrasi deneyimlerinin sınırsızca zenginleşme anlardır. Bu "devrimci anlar", Marksist-Leninist kuramın yukarıda değindiğim devrimci-demokrat özünün de desteğiyle, geleceğe de damgasını vuracaktır. İşçi ve köylülerin demokrasiyi günlük hayata taşıma pratikleri, parti iktidarlarının kemikleşme eğilimlerini frenleyecektir.

İktidardaki komünist partiler, programları, resmî doktrinleri açısından, Marksist ustaların önerdiği bu kapsamlı demokrasi hedefi-

ne, en azından söylem olarak bağlanmışlardır. Sözü geçen metinler, parti programlarına, pratiklerine taşındığı ölçüde, nihaî hedefi emekçilere ve kadrolara daima hatırlatmıştır: *Devletsiz, özgürlüklerin sınırsız, ihtiyaca göre bölüşüm ilkesinin egemen olduğu komünizm…*

İktidara geliş ve devrimci dönüşüm aşamalarında Parti tabanı ve kadroları işçi (ve bazı ülkelerde köylü) sınıflarının yaygın katılımlarıyla beslendi. Bu dönemlerden belgeler, tanıklıklar, anılar, edebî ürünler, işçi sınıfı kültürünün partilerin hayatlarına damga vurduğunu gösteriyor.

Bu yaygın katılım, Marksist-Leninist metinlerden, Parti hayatına uzanan yansımalar ile birleşince, işçi sınıfı hegemonyasını gerçekleştirme doğrultusunda eğilimlerin güçlenmesine, dönüşümlere de yol açtı. Emekçilerin doğrudan yönetime sahip çıkma eğilimleri, farklı biçim ve ağırlıkta daima taleplere yansıdı; varlıklarını hep hissettirdi; bazen hayata geçirildi.

Reel sosyalizmlerde "işçi sınıfı egemenliği gerçekleşti mi?" sorusunu yanıtlayacak nesnel ölçütler önermek, son tahlilde mümkün değildir. Parti belgeleri ve soyut iddialar kanıt sayılamaz.

Soruna, emekçilerin günlük yaşam pratiği içinde bakacak olursak, bu insanlar için önem taşıyan ve sistemin niteliğini belirleyici işaretler, toplum hayatının, siyasetin ve ekonominin bütün alanlarında aranmalıdır. Neler aranacaktır? Kapsayıcı olmayan bir dizi soru önerebiliriz:

Toplumun tümünü etkileyen kararların belirlenmesine işçi sınıfı*, emekçiler ne ölçüde katılabilmektedir? Kafa emekçileri ile yöneticiler lehine ve kol emekçileri aleyhine sistematik, kalıcı ayrıcalıklar doğmakta mıdır? İ*şbölümünün zorunlu kıldığı meslek ve görev farklılık*ların*ın ve *bunlara bağlı hiyerarşinin kuşaktan kuşağa geçmesine engel olacak siyasal, kurumsal, fiilî* güvenceler *var mıdır? İ*şletmeler, yönetim birimleri ve siyasi organlar düzeyinde ve günlük hayatın her noktasında, yönetici*ler ile işçiler arasında, aynı hayat tarzının ve*

aynı kültürel değerlerin paylaşılmasından türeyen işbirliğine, eşitliğe ve dayanışmaya dayalı insan ilişkileri kurulmakta mıdır? Gelişmekte midir? Aşınmakta mıdır?

Bu sorular, tümü itibariyle, *bir emekçiler demokrasisinin, bir yandan sağlam kurumsal güvenceler, bir yandan da güncel pratik içinde egemen olup olmadığının sorgulanması* olarak görülebilir.

Reel sosyalizmlerin tarihi, Parti liderliklerinin bu doğrultudaki çabaları, deneyimleri, başarı ve tökezlemelerinin de tarihidir. Çok sayıda örnek verilebilir.

SSCB'de, İç Savaş koşullarında dahi, en azından 1929'a (bazı yorumlara göre 1934'e) kadar, Parti-içi hayatta, hem de stratejik konularda, çok sesliliğin, farklı fraksiyonların varlığı iyi bilinir; belgelenmiştir. SSCB/KP'de 1934-öncesindeki Parti-içi tasfiye kampanyalarını, "tabandan gelen, bir işçi sınıfı muhalefeti" ile bağlantılı gören tartışmalı savlar vardır.

Çin'de "halkın içindeki dostane çelişkiler" doktrini ve "yüz çiçek yaşasın" başlığı altında demokrasi deneyimleri; Parti-içi "kitle çizgisi" öncelikleri; yöneticileri muhatap tutan özeleştiri ve "düzeltme" kampanyaları; fikir emekçilerinin, yöneticilerin, çeşitli yöntemlerle kol emeğine yöneltilmesi; Kültür Devriminde Parti yöneticilerinin tabandan gelen gençlik ve işçi muhalefetine, "karargâha bombardıman!" çağrısı sonunda ağır eleştirilere muhatap tutulması; köylere, fabrikalara yollanması zengin örneklerdir.

İşletmelerde yaygın özyönetim deneyimleri Yugoslavya ile anılır; ama, 1920'li yıllarda SSCB'de Tomski liderliğindeki Parti-içi fraksiyonun sendikalarda güçlü biçimde temsil edilen bir *işçi muhalefeti* olarak nitelendirildiğini de hatırlayalım.

"Yöneticiyi işçiler mi seçsin, yoksa işletmenin sorunlarını iyice bilen bir genel müdürlük mü belirlesin?" sorusu, emekçiler iktidarı fiilen gerçekleşmişse o kadar önemli değildir. Zira, öyle bir ortam üretim düzlemine taşındığında işçilerin denetimi kendiliğinden oluşmuştur ve özellikle sosyalist bölüşüm ilişkilerinin gözetilmesini sağlar.

Uzun dönemli kaynak tahsisi de, siyasi iktidar düzleminde Parti-içi çokseslilik (fraksiyonlar) hayatiyet taşımaktaysa, alternatiflerin sınırsızca tartışılmasını; kararları izleyen uygulamalarda da disiplini sağlar.

Bunlar, siyasi iktidarın emekçi sınıfların elinde olup olmadığının göstergeleridir. Devletin sınıfsal içeriğinin belirlenmesi için gereken kavramsal ölçütlerin inşası, egemen sınıfları değil, kuramcıları ilgilendirir. Egemen sınıf durumun farkındadır.

Sınırsız, coşkulu özgürleşme, yaygınlaşan doğrudan demokrasi dönemleri ile proletarya diktatörlüğü adına Parti-içi muhalefeti bastırma, tasfiye etme aşamalarının tarihsel bir bilançosunu çıkarmak güçtür.

Konuyu, öznel bir değerlendirme yaparak noktalayacağım: Reel sosyalizmleri yaşamış ülkelerin çoğunluğunda, en azından emekçiler toplumu özellikleri sürdükçe, *işçi sınıfı demokrasisi alanlarının* her aşamada önem taşıdığını; bunların, emekçiler için *doğrudan demokrasi* örnekleri olduğunu ve temsilî burjuva demokrasilerinden daha geniş özgürlük mekânları oluşturduğunu düşünüyorum.

Öte yandan, yolculuğun sonunu da biliyoruz: Ekim Devriminin 70. yıldönümü geldiğinde, başta SSCB, reel sosyalist ülkelerde işçi sınıfı demokrasisi alanlarının tarihe karışmış olduğu; bunların, emeğin (ileride tartışacağım) metalaşma süreçleriyle bütünleştiği ve bir hayli içe kapalı parti bürokrasilerinin yönettiği iktidar yapılarının yerleştiği söylenebilir.

Yıkıntının Nedeni: Ekonomi Değil, Siyaset

Reel sosyalizmlerin tarihe karışmasına yol açan temel etkenleri ekonomide arayan değerlendirmeler yaygındır. 1960'lı yıllardan itibaren sosyalist ekonomileri inceleyen burjuva iktisatçılarının çoğu, Sovyet ekonomisinin dayandığı *merkezî planlama modelini* "günah keçisi" olarak ilan etmekte; piyasa mekanizmasının planlamayı ikame etmesini ısrarla savunmaktaydı. Bir bölümü, Mises-Hayek'in geleneksel "üretim araçlarında özel mülkiyet yoksa 'rasyonel' kaynak tahsisi yapılamaz" doktrinini benimsemişti. Dolayısıyla "piyasa

mekanizmasına geçiş", bu grup için örtülü olarak "kapitalizme dönüş" önerisi olmaktaydı.

Bu savların, "kapitalizm" çağrısını açıkça içermeyen masum biçimleri Sovyet iktisatçıları tarafından ciddiye alındı; tartışıldı. Etkili bir "reformcular" grubu tarafından benimsendi.

"Piyasaya açılma" tezlerinin reel sosyalist ülkelerde etkili olmasının ardında, 1970'li yıllara doğru, özellikle SSCB için yeni bir ekonomik gündemin ortaya çıkması yatmaktadır. Emek rezervlerinin bol olduğu dönemlerde oluşturulan "yaygın" büyüme stratejisinin, olgunlaşan ekonominin gereksinimlerine yanıt vermediği ortaya çıktı. Emek verimini ulusal ekonomi ve işletme düzlemlerinde sistematik olarak artırabilecek yöntemler belirlenemedi.

Alternatifler, Sovyet ve Doğu Avrupa iktisatçıları tarafından yirmi yıl boyunca tartışıldı. 1980'li yıllara girildiğinde, kronik sorunlara ciddi makroekonomik dengesizlikler eklendi. Sıradan insanların günlük hayatı güçleşmeye başladı. Tüketim mallarının arz/talep dengeleri bozulmakta; boş raflar ve kuyruklar yaygınlaşmaktaydı. Piyasa mekanizmasının bu güçlükleri temelden çözen bir "sihirli değnek" olduğu görüşü, genel kabul görmeye başlamıştı.

Sovyet ekonomisini, baş edemeyeceği bir silahlanma ("yıldız savaşları") yarışmasına zorlayan Reagan yönetimi, "barışçı" söylemi ile Batı kamuoyunu fethetmiş olan Gorbaçov'u köşeye sıkıştırmıştı. *Glasnost ve Perestroyka* programları, son tahlilde, SSCB Komünist Partisi'nin saygınlığını, otoritesini giderek yitirmesi sonuçlarını verdi.

Sovyetler Birliği devlet sistemi çatırdamaya başlamıştı. Batı istihbaratının Politbüro'ya dâhi sızdığını düşündüren gelişmeler söz konusudur.[2] Yeltsin'in "darbesi" Sovyet sisteminin sonunu getirdi.

Bu "büyük öykü" doğrudur; ama, kanımca, reel sosyalizmlerin tas-

2 SSCB'nin son günlerinde Komünist Parti'nin üst yönetimindeki gelişmeleri anlatan Politbüro üyesi İgor Ligaçev, adını koymadan bu teşhisi doğrulamaktadır. İgor Ligaçev, *Kremlin'in Sırları* (İstanbul: Kaynak, 1995). Ligaçev'in, sonraları, Mao'yu o tarihlerde okumamış olmaktan hayıflandığı söylenmiştir.

fiyesine yol açan ana etkenleri kapsamamaktadır. Devlet aygıtının tepesindeki gelişimleri içeren bu öyküye göre, SSCB'de reel sosyalizm, Komünist Partisi'ni iktidardan uzaklaştıran Yeltsin darbesi ile son bulmuştu. Doğu Avrupa ülkeleri, zincirleme aynı sonuca sürüklenecekti.

Gerçekte ise, arka planda süregelen farklı ve bir dizi "küçük öykü", reel sosyalizme özgü üretim ilişkilerinin bir süreden beri çözülmekte olduğunu göstermekteydi. Bu çözülme yaygınlaşmakta, giderek kalıcı hale gelmekteydi. Bu koşullar içinde alternatif bir senaryo tasarlayabileceğimizi düşünüyorum: Sovyetler Birliği'nde ve Doğu Avrupa'da tek ("komünist") parti rejimleri devam etseydi, son durak, yine de reel sosyalizmlerin tasfiyesi olacaktı. Komünist Partisi iktidarının kapitalist bir ekonomiyi yönettiği Çin Halk Cumhuriyeti, farklı aşamalardan geçmiş olmasına rağmen, bu olası senaryoyu destekleyen bir örnektir.

SSCB ve Doğu Avrupa örneklerine dönelim. Buralarda iki "bozulma" üst üste gelmiştir: Birincisi, siyasette ve güncel hayatta, işçi sınıfı ile parti arasındaki bağların gerilemesidir. İkincisi ise, üretim ilişkileri düzleminde emeğin metalaşmasıdır.

İlk "bozulma" olgusuna biraz sonra döneceğim. Şimdilik, daha önce yaptığım bir tespiti hatırlatmakla yetineceğim: İşçi sınıfı demokrasisi alanları tarihe karışmış; parti bürokrasileri tarafından yönetilen iktidar yapıları yaygınlaşmıştı.

Benim "emeğin metalaşması" olarak nitelendirdiğim dönüşüm, "piyasaya açılma" süreçleri sonunda gerçekleşmişti; ancak bu süreçlerin zorunlu bir sonucu değildi.

Kritik ilk aşama, *piyasa mekanizmasının yüceltilmesi* oldu. Gerekçe hazırdı: Arz-talep dengesinin ortadan kalkması, kaynak tahsisinde israfın son bulması, piyasa ilişkilerinin genişlemesini, farklı bir ifadeyle kâr için üretimin başlamasını gerektiriyordu.

Bu genel teşhisin doğruları ve yanlışları iç içedir. Bir kere, sermaye birikimine ve ekonominin gelecekteki yapısına ilişkin uzun vadeli kaynak tahsisi kararlarında piyasa mekanizması işe yaramaz.

Ayrıca, ısrarla ileri sürüyorum ki, *kısa vadeli kaynak tahsisi* söz konusu olduğunda, *örneğin tüketim mallarında arz-talep dengesinin sağlanmasında piyasa mekanizması* işe yarar, ama kâr için üretimi gerektirmez. Kâr için üretim de, tek başına, emeğin metalaşmasını zorunlu ve gerekli kılmaz. *Farklı bir ifadeyle, piyasa mekanizması → kâr için üretim → emeğin metalaşması bağlantıları asla zorunlu değildi.*

Reel sosyalizmlerde piyasa mekanizmasının gerçek ve yapay ("zorlama") işlevleri hakkında neler söylenebilir.

Piyasanın rolünün genişlemesi tek başına planlamanın tasfiyesi anlamına gelmez. Zira planlama, aslında, temel kaynak tahsisi kararlarının, örneğin sektörlerin üretim hacimlerinin, toplam yatırımların, kamu tüketiminin ve özel tüketimin hacim ve oranlarının, yatırımların sektörel dağılımının, ihracat ve ithalatın hacim ve bileşiminin merkezî bir otorite, yani son tahlilde siyasi iktidar tarafından belirlenmesi anlamına gelir. Ve bu alanlarda burjuva iktisatçılarının "tüketici egemenliği" dedikleri ve kaynak tahsisinin piyasaya yansıyan bireysel talepler tarafından sürüklendiği mekanizmanın karşıtıdır. Bu türden stratejik hedeflerin ne belirlenmesinde piyasa mekanizması gereklidir, ne de uygulanmasında.

Buna karşılık kısa dönemli kaynak tahsisinde, örneğin tüketim malları üretiminin bileşiminde ve dağıtımında piyasa mekanizması işe yarar. Reel sosyalizmlerin gün batımı dönemlerinde ortaya çıkan "boş raflar, kuyruklar" hastalığının tedavisinde işlevseldir. İşletmeler, tüketiciler ve emekçiler, piyasada oluşan fiyatları veya merkezden belirlenen ücretleri veri kabul ederek serbestçe alışveriş yaparlar; işlerini değiştirebilirler. Bu çerçeve içinde, işletmeler-arası ve işletmelerle tüketiciler arasındaki ürün akımları piyasa ilişkileri içinde gerçekleşmiş olur. Ve örneğin işletmeler, kâr hesabı tutmaya, izlemeye başlayabilir.

Tüketim mallarının fiyatları piyasada belirlenirse, bunların yakın gelecekteki (kısa vadeli) bileşimini, büyüme hızlarını öncelikle *tüketici talebi (*özgürlüğü*)* belirlemiş olur. Kapitalist toplumlarda ol-

duğu gibi, siyasi tercihler önem taşıyorsa, tüketim malları piyasalarında (içki, sigara, lüks mallar, kültürel ürünler üzerine) uygulanan vergiler veya sübvansiyonlar bu öncelikleri hayata geçirir.

Kâr kategorisinin bir başarı göstergesi olması zorunlu değildir. *Katma değer, sosyal maliyetler, sosyal refah* bağlantılı alternatif başarı göstergeleri önerilmiş, tartışılmıştır. Bunları burada değerlendirmem gereksizdir.

Ayrıca, girdi ve çıktı fiyatları ile kolayca hesaplanan bir muhasebe kategorisi olan *kârın, bir başarı göstergesi olarak kabulü, bir gelir öğesi olmasını gerektirmez.*

Bir başarı göstergesi olarak uygulanabilecek olan işletme kârı, *bir bölüşüm kategorisine dönüşmemişse, k*âr için üretim*, emeğin metalaşması ile sonuçlanmaz.* Geleneksel modelin bölüşüm ilkeleri sürdükçe, işletmelerin satış hâsılatı ve kârlar tümüyle devlete aittir. İşçi ve yönetici gelirleri, önceden saptanmış ücret/maaş baremlerine göre hesaplanır. Primler sadece bireysel emekçinin ortalama-üstü katkıları karşılığıdır ve ücretlerin bir uzantısı niteliğindedir.

Kârın sadece bir başarı göstergesi olduğu ortamlarda işletme yöneticisi, iyi yönetmesinin karşılığını, bu göreve göre saptanmış maaşı ile elde eder. Sosyalist değerlerin yaygın olduğu bir emekçiler düzeninde, toplumun kendisinden ne beklediğinin bilincinde olan; yönetsel ve teknik becerilerini, bilgisini (kısaca emeğini) buna göre toplumun hizmetine veren ve ekonomiye kattığı emeğin nicelik ve niteliğinin bir yansıması olan karşılığı (maaşı) toplumdan alan bir "*kızıl direktör*"den beklenmesi gereken doğal davranış biçimi de budur. Böyle olunca da, piyasa mekanizmasının kaynak tahsisine egemen olduğu alanlarda dahi, sosyalizme yabancı bölüşüm ilişkileri (kâr, yani artık-değer) doğmayacaktır.

Bölüşüm ilişkilerinin piyasa süreçlerinden soyutlanabilmesi, ancak ve ancak toplumun öncü kadrolarına sosyalistçe davranış normları egemense mümkün olurdu. Devlette, siyaset ve ideolojide işçi sınıfının ağırlığı korundukça, meta üretiminin genişlemesi sistemin temel ilişkilerini çözemez.

Ne var ki, reformcular, uzmanlarla, teknik-yönetici kadrolarla işbirliği içinde üretim düzleminde artık-değeri oluşturma arayışları*na yöneldiler ve işletme yöneticilerine özgü bir maddi özendirici (başlangıçta "prim" olarak) kârlar*ın *dağıtılmasını sağladılar*. İkinci bir "bozulma adımı", işletme yönetimine, kısmen dahi olsa, ücret fonunu belirleme *yetkilerinin* verilmesi oldu. Üçüncü "bozulma", ücret pazarlığını da merkezden işletme düzeyine taşımak; işe almak, işten çıkarma yetkilerini de işletme yönetimine vermek oldu.

Böylece, toplam ücret fonunu, saatlik-aylık ücret düzeylerini ve istihdamı kısarak kârları ve dolayısıyla yönetici/teknik kadronun gelirlerini artırmak mümkün olur. Bu da ücret/kâr çelişkisinin işletme düzeyine taşınması; üretim süreci içine karşıt bölüşüm ilişkilerinin yerleşmesi anlamına gelir. Bu süreçlerin belli bir aşamasında, reel sosyalizmin geleneksel modelinde işletmelerde işçiler lehine oluşturulmuş sosyal, ekonomik, kültürel yükümlülüklere son verilir. Kâr hesabı "yabancı" öğelerden arındırılır.

Emek metalaşmış; artık-değer işletmeler düzeyinde oluşmuştur.

Reel sosyalizmler son bulduğunda, yukarıda sıraladığım aşamalarda önemli mesafeler alınmış; ancak hepsi tamamlanmamıştı. Tümünü tamamlamak, sonraki yıllarda Komünist Parti yönetimindeki Çin Halk Cumhuriyeti'ne nasip olacaktır.

Emeğin metalaşması, üretim araçları üzerinde devlet mülkiyeti ilga edilmeden nasıl gerçekleşebildi? Bu soruyu, mülkiyet kavramından hareket ederek tartışacağım.

"Üretim araçları üzerinde mülkiyetin hukuken devlete ait olması", tek başına sosyalist mülkiyet ilişkilerinin varlığını belirlemez. Hukuken devlete ait üretim araçlarının belli bir biçimde kullanılmasından doğan kazançların (ve belki de kayıpların), bunları kullanma yetkisine sahip olanlara gelir (zarar) biçiminde intikali halinde, "mülkiyetin nemasından yararlanma hakkı" söz konusudur.

"Nemalanma hakkı", mülkiyetin, yeterli değilse bile gerekli bir ön şartıdır. Mülkiyetin bir diğer göstergesi kullanma hakkıdır. Bu noktada en önemli bir sorun, üretilen ürünlerin (ve dolayısıyla satış

hâsılatının ve kârların) kime ait olduğu hususudur. Satış hasılatı ve kârlar, kısmen işletme yöneticilerine intikal etmekte ise, mülkiyet hakkının aidiyeti tartışmalı gelir. Devlet, "mülkiyet hakkı"nın karşılığını ancak kısmen alabilecektir: Sermaye stokundan hesap edilecek bir faiz veya vergi biçiminde… Burjuva toplumlarında kapitalist şirketlerin vergi yükümlülüklerini andıran; o sınıra indirilmiş bir "mülkiyet hakkı…"

"Sosyalist" devlet, bu noktada, sadece çıplak mülkiyet üzerinde hak iddia edebilecek konuma gerilemiştir.

Mülkiyet hakkının bir başka uzantısı, miras yoluyla kuşaklar arası devredilmesidir. Atanması devlet tarafından yapılan ve işletme kârından sadece bu atama geçerli olduğu sürece yararlanabilen; nemalanma hakkını miras yoluyla devredemeyen bir yönetici kadroya "fabrikaların fiilî sahibi" demek elbette güçtür.

Ne var ki, ekonominin, giderek tüm toplumun yönetici kadroları, bir bütün olarak çeşitli ayrıcalıkları kuşaktan-kuşağa, aile içinde aktaran, kendi içine kapalı bir toplumsal grup haline gelmekteyse, miras hakkının da özel ve sosyolojik bir anlamda doğmakta olduğundan ve bir "devlet burjuvazisi"nin oluşumundan söz edilebilir.

İşletmelerde başlayan ve reel sosyalizmin temel ilişkileriyle çatışan bu süreç nasıl gerçekleşebildi? Yanıt, bence açıktır: İşçi sınıfının üretim, bölüşüm ve siyaset üzerindeki etki alanı yitirildiği için…

Üretim düzleminde işçi sınıfının demokrasisi alanları korunuyor olsaydı, işletmelerde emeğin metalaşma adımları emekçilerin sert direnmesiyle karşılaşırdı. İşçiler, *"k*ızıl direktör*lerin kâr kovalayan işletmecilere dönüşmesine*" izin veremezdi. Reel sosyalizmin geleneksel döneminde yönetici-teknik kadrolar, artık-değer özlemi taşıyan burjuva uzmanlardan değil, işçi sınıfının sosyalizme gönül vermiş iyi eğitimli, öncü öğelerinden oluşurdu. Altyapıda oluşan bu sınıfsal/ideolojik bozulmanın, siyasi iktidar düzleminden bağımsız gelişmesi mümkün müdür? Bir adım daha atmak gerekir: "Reform ideolojisi", burjuva iktisadının etkisi altındaki uzmanlardan başlamış olabilir. Ancak, siyasi iktidarın zirvesine nüfuz etmemiş ol-

saydı, ekonominin yönetimine damgasını vurabilir miydi? 1980'li yıllara gelindiğinde ana tablo şudur: Önce iktisatçılara, sonra da devleti ve ekonomiyi yöneten kadrolara burjuva ideolojisi hızla nüfuz etmekte; bilerek/bilmeyerek "kapitalist yolu seçenler" güçlenmektedir. Siyasi liderler, emeğin metalaşmasını ekonomik sorunları aşmanın bir koşulu olarak görmeye başlamışsa, sistemin sadece tabanında değil, tepesinde de işçi sınıfı ağırlığının ortadan kalkmış olması gerekirdi.

Reel sosyalist toplumların bünyesinde *artık değer oluşturma (emeği metalaştırma)* eğilimleri, tabandan zirveye doğru mu; zirvede başlayarak mı gerçekleşti? Ülkelere göre farklılaşma söz konusudur; herhalde genel-geçer bir yanıt yoktur.

Ancak, genel-geçer bir teşhis yapabiliyoruz: Dönüşüm, iktisadi sorunlar, ekonomi yönetiminin hataları ile değil, iktidarların sınıfsal niteliğindeki bozulma sayesinde mümkün olmuştur.

Reel sosyalizmlerin dönüşümü, üretim düzleminden, güncel hayata, siyasi iktidara kadar uzanan çeşitli katmanlarda işçi sınıfının geçmişte var olan nüfuz, etki ve demokrasi alanlarının yitirilmesiyle mümkün olmuştur. Farklı bir deyişle çöküntünün kaynağı ekonomik değil, siyasiydi.

Defter, Komünist Parti iktidarları son bularak kapandığında, reel sosyalizmin *emekçiler toplumu* özellikleri de son bulmuştu. Emekçiler toplumunun çimentosu olan, üretim kolektifinde kader ve çıkar birliği anlayışı son bulmuş; paylaşım kavgası yerleşmişti. Artık değerin oluşumu, emek dışı gelirleri yükseltmiş; çeşitlendirmişti. Ücretlerin erimesini telafi için uygulanan fiyat kontrolleri, kuyruklar, boş raflar ve karaborsayla sonuçlanmaktaydı.

Reel sosyalizmlerin Stalin sonrası yükseliş yıllarının işçi sınıfları ise, sadece sosyal göstergelerde değil, tüketim düzeylerinde de Batı kapitalizmini geçmek söylemi içinde olgunlaşmıştı. Özgüveni yükselen liderler, "adım adım komünizme yaklaşmak" hedefini yeniden vadetmeye başlamıştı.

Çeyrek yüzyıl sonrasında, aynı işçi sınıfları, geçmiş kazanımlarının önemli bir öğesi olan demokrasi alanlarını yitirmişti. Emeklerinin metalaşması, ekonomik kargaşa ortamları ile eşzamanlı oldu. Sıradan insanlar için, Batı toplumlarının tüketim düzeyleri, "serbest piyasa" ortamları ortaklaşa çekim alanı olmaktaydı.

O dönemeçte, emekçi toplumları esasen tarihe karışmıştı. İşçi sınıfları, "defterin kapandığı" son aşamada komünist parti iktidarlarının son bulmasına direnmediler. Kapitalizmin vadettiği tüketim toplumuna, asla gerçekleşmeyecek büyük beklentilerle katıldılar. Komünist iktidarların son bulmasını izleyen özelleştirmeler, Rusya'da, büyük işletme yöneticilerinin bir bölümünün "oligarklara" dönüşmesi biçiminde yürütülecektir.

Sonuç Yerine

Ekim Devriminin 100. yıldönümünde, çoğu bu devrimden türemiş; onun uygulamalarından ilham almış olan reel sosyalizmlerin, insanlığa getirdiği kazanımları, armağanları hatırlatmak istedim.

Bu değerli katkıların yıkımla son bulmasının aşamalarını, olası nedenlerini de gözden geçirdim.

"Yıkım önlenebilir miydi?" Bu sorunun tartışılması, konuşmamın sınırlarını aşmaktadır. Sadece, reel sosyalizmlerin tarihi içinde oluşan; komünist bir partinin hâlâ iktidarda olduğu bir ülkedeki "yanıt arayışları" üzerinde durabilirim.

Mao Zedong'un Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP'nin) "kapitalist yola" kaymasını önlemek için, tabandan, özellikle gençlerden başlattığı Kültür Devrimini ve sonrasını kastediyorum. Kızıl Muhafızlar ve diğerleri, Mao'nun "karargâhı bombalayın!" çağrısını kabul ettiler; ülkeyi devrimci bir kargaşaya sürüklediler.

Kabaca 10 yıl sonra bu olağandışı çözüm çabası, Deng'in "önce piyasaya, sonra dışarıya ve kapitalizme açılma" çizgisine yenik düştü.

"Deng reformları"nı, Doğu Avrupa ve Rusya'da komünist rejimlerin çöküşünden ve sonraki kapitalistleşmelerden ayıran özellikler var-

dır. Çin reformlarının ilk aşamasında, piyasaya açılmanın kapitalistleşme sonucunu vermeyebileceği ortaya çıktı. Böylece Avrupa ve SSCB'deki reel sosyalizmlerin, "kuyruklar ve boş raflar" hastalığına Çin'in sürüklenmesi önlendi.

Reformlar, daha sonra, önce yabancı, sonra yerli sermayenin sürüklediği kapitalistleşmeyi destekledi. Ne var ki, bu süreç içinde ÇKP'nin güçlenmesi öncelik taşımakta; ülke siyasetinin Batı tipi çok partili bir demokratikleşmeye savrulmasına fırsat verilmemekteydi. Örneğin Deng, 1989'da SSCB'de dağılma süreci başlarken, Tienanmen'deki "demokrasi kalkışması"nın şiddet uygulanarak bastırılmasını emretmiş; ÇKP'nin ülke üzerindeki kontrolünün pekişmesini sağlamıştı.

Kültür Devrimi sırasındaki gençliğinin altı yılını "yoksul köylüler tarafından eğitilmek üzere" yollandığı bir köyde yaşayarak, çalışarak geçirmiş olan Şi Jenping, Tienanmen olayından 23 yıl sonra ÇKP Genel Sekreterliği'ne getirildi. Kültür Devrimi deneyiminin kendisini olgunlaştırdığını belirten Şi, liderliğe gelmesinden hemen sonra, "*SSCB Komünist Partisi niçin çökmüştü?*" sorusunu Parti kadrolarında tartışmaya açtı. Sonuç, *yolsuzluk teşhisidir.* Sonraki beş yıl boyunca Çin'de başlatılan yaygın, kapsamlı ve etkili *yolsuzlukla mücadele* kampanyası bu teşhisin sonucudur.

Şi'nin, *SSCB'de sosyalizmin değil, Parti'nin niçin çöktüğünü* sorguladığına dikkat çekmek isterim. Onun da önceliği, ÇKP'nin ülke yönetimi üzerindeki mutlak hegemonyasını, otoritesini korumaktır; sosyalizmi değil… Ne var ki, Parti programı, hâlâ, "Çin'e özgü sosyalizmi kurma" hedefini korumaktadır.

Yukarıdaki soruya verilen kimi yanıtlar, reel sosyalizmlerin, kapitalizmin merkezinde değil, azgelişmiş çeperlerinde gerçekleşmiş olmasını vurgulayacak; sorunların kaynağını burada arayacaktır. Üretim güçlerinin gelişkinlik düzeyi bakımından Batı kapitalizmiyle aradaki makasın tam kapatılamamış olması, sistemlerin yapısal zafiyeti olarak işaret edilecektir.

ÇKP'nin bugünkü lideri acaba bu görüşte midir? Şi Jinping'in Çin toplumunu bu yüzyıl içinde zenginleşmiş, gelişmiş, ahenkli bir topluma dönüştürmeyi öngören "Çin Rüyası" ile "Çin'e özgü sosyalizm" hedefleri arasında bu açıdan bir bağlantı kurabilir miyiz? Belki de Şi, sosyalizmi, "ancak sırası gelince; yani üretim güçlerinin gelişimi belli bir eşiği açtığı zaman gündeme gelecek bir tarihsel hedef" olarak anlamaktadır.

Fransız Devrimi hakkındaki düşüncesi sorulduğunda Çu Enlay'ın "teşhis koymak için çok erken" dediği rivayet olunur.[3] Çin ve ÇKP düşüncesinde zamanın ağır bir tempoyla ilerlediği; uzun dönemli hedeflerin daima öne çıktığı söylenir.

Yine de, sosyalizmin, Şi'nin mutasavver "Çin Rüyası"na veya refah toplumlarına özgü benzeri senaryolara ertelenmesi, dünyanın ezilen, sömürülen halk sınıfları tarafından kolay kolay benimsenemez.

Reel sosyalizmler, olumlu, hatta olumsuz bilançolarıyla, sosyalist değerlerin, özlemlerin, hedeflerin pek çoğunun güç, elverişsiz koşullarda dahi gerçekleşebileceğini göstermiştir. Devrimlerin, en zengin, en varlıklı, en gelişmiş toplumlara özgü bir "lüks" olduğunu kabul etmek, herhalde diyalektik düşünceye aykırıdır.

3 Bu rivayetin yanlış olduğu, sorunun 1968'de Fransa'daki devrimci çalkantılar için (ve yedi yıl sonra) sorulduğu belirlenmiştir.

YÜZ YIL, YÜZ MESAJ*

TAMÁS KRAUSZ

Rus Devriminin 100. yıl dönümünde, Ekim 1917 ayaklanmasına ilişkin en revaçta "yorum", bu olayı bir darbe ya da *putsch* olarak betimliyor. Neredeyse tüm Doğu Avrupa'da ve dünyanın geriye kalanında, ana akım medyadan tutun, ABD tarih kitaplarına kadar, genel geçer bir görüştür bu. Rusya'da bile devrim tarihinin suçlu gösterilmesi, başat anlatı olarak şiddet ve terörün mutlaklaştırılması bir klişe olup çıkmıştır. 1989 sonrası rejimlerin yeni iktidar seçkinleri ve burjuvazisi, devrimi hatırlayınca bile dehşete düşüyor. Geniş bir tarihçi tayfasının yardımıyla, "hatırlama siyaseti" sancağı altında, sırf bu güdümleme için geniş bir teşkilat kurulmuştur.

Çarlığın Yıkılışı: Rejim Değişikliği

1917'de Rus monarşisini ve geleneksel Rus toplumunu kökünden sarsan sistemik kriz durduk yerde patlak vermedi. Liberaller ve Marksistler –Georgi Plehanov ve Pavel Milyukov, Vasili Klyuçevski ve Mihail Pokrovski, V. İ. Lenin ve Peter Struve, Lev Troçki ve David Riazanov– otokratik rejimin bunalımı ile "Rus tarihsel gelişiminin özgüllüğü" arasındaki ilişkiyi yıllarca hararetli şekilde tartışıp durmuştu. Bu "özgüllük" 1905'te su yüzüne çıktı. Sayıca az ve kentlerde toplanmış olmasına rağmen proletarya ile toprak işgaline girişen on milyonlarca topraksız köylü, o yıl, Çarlık otokrasisinin kaderinin kendilerine bağlı olduğunu tüm dünyaya göstermişti. Ne gözü dönmüş terör, ne Çarlık "anayasa"sı, hatta ne de Stolypin'in bitmemiş

* "One Hundred Years, One Hundred Messages", *New Left Review*, 69/3 (2017).

tarım reformları, otokratik rejimin iç çelişkilerini ve toplumsal gerginliklerini yatıştırabildi, aksine iyice şiddetlendirdi.

20. yüzyılın başında, Rus sosyal demokratları, gitgide "zorbalaşan" bir kapitalizmin hüküm sürdüğü, yapısal ve ideolojik çatışma içindeki modern ve pre-modern toplumsal biçimlerin "yoğunlaşma"sını, Rusya'nın modern tarihsel gelişiminin temel gerçeği olarak tanımlıyorlardı. Bu çok sektörlü, yarı çevresel gelişim, Avrupa-Amerika çekirdek kapitalizmi ile "pre-modern" sömürge dünyası arasında bir tür geçişi temsil ediyordu. Bu bakımdan, hiyerarşik bir yapılanmaya sahip dünya ekonomisi bünyesinde Rusya aynı anda hem bir yabancı sermaye çekirdeğine bağımlıydı hem de kendisi, Lenin'in "iç sömürgeleştirme" kavramı bağlamında özel türden bir sömürgeciydi. Kapitalizmin çağdaş biçimi, pre-kapitalist biçimleri gitgide zayıflatarak, kendi sistemi bünyesinde bir işleve indirgedi; yeniden üretim süreci ve "yarı çevresel" bölge içindeki sermaye birikimi sayesinde eşi benzeri görülmemiş kârlar sızdırdı –bu da yurtiçinde ve yurtdışında sermayeyi memnun ederken, nüfusun büyük bölümüne büyük acılar getirdi. Otokrasi, çoğunluğu okuryazar olmayan, ucuz emek sağlayan bu gücü ancak zulüm uygulayarak denetim altında tutabilirdi. Bu toplumsal kitle, Rusya'nın modern sanayi proletaryası, Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemde on milyon kişiye ulaştı.[1]

Çarlık monarşisinde, üçüncü toplumsal sınıf kendi iradesiyle ortaya çıkmadı. Gerçekte Rusya, 20. yüzyılın ilk yıllarına kadar, Batı Avrupa tarzında ekonomik ve siyasal olarak bağımsız, demokratik bir burjuvaziden hâlâ yoksundu. Bu gerçeği kavrayan Rus devrimci sosyal demokratların çoğu, özellikle Bolşevikler, güçlü bir orta sınıf olmaksızın Batılı, liberal anlamda sivil demokrasinin söz konusu olamayacağı sonucuna ulaştılar. Bu nedenle, sosyalist işçi hareketi, topraksız köylülerin "pre-modern" hareketinin 1905 İşçi Devriminde başarıyla öncülük edilemeyen "bütünleşme"sini, 1917 Devrimi ile İç Savaşı "bütünleştirme" yoluyla, tamamlamaya (bir işçi-köylü ittifakı ya da *smichka* kurmaya) çaba gösterdi. Buna karşılık Menşe-

1 M. I. Voyeikov, "Materialnie i Sotsialno-ekonomicheskie Predposilki Russkoy Revolyutsii," A. A. Sorokin, haz., *Oktyabr 1917: vizovi dlia XXI veka* (Moskova: Lenand, 2008), 62-90.

viklerin çoğu, "tutucu köylüler"den çok liberal burjuvaziyle ve Tüm Rusya Kurucu Meclisiyle işbirliği yapılmasını savunuyordu. Plekhanov ile Lenin'in siyasal rakip hâline gelmeleriyle sonuçlanan bu sürtüşme daha önce ortaya çıkmıştı.

Rus ve uluslararası işçi hareketince "emperyalizm" ve "sömürgecilik" olarak adlandırılan küreselleşmenin ilerleyişi, sermayenin ve büyük güçlerin iktisadi ve siyasi ilerlemesinden çok daha fazlasını ifade ediyordu. Sermayenin gelişmesi yeni biçimlere büründü, savaşlar, imparatorlukların çerçevesini aşındırdı, milli ve halkçı hareketler yükseldi, kendi iç çelişkilerine sahip yeni ulus-devletler şekillendi. Bu problemlere çözüm bulmak şöyle dursun, ne çar, ne bürokratlar ne de Okhrana [gizli polis teşkilatı –*çev.*], bu problemlerin gerçekliğini ve ciddiyetini anlayabildi. 1905 Devriminin yenilgisinden sonra, gelişmenin yönü "otokrasinin modernleştirilmesi"ne, yani "Prusya yolu" denilen yolla kapitalizme geçişe çevrildi. Bu koşullar, güçlü, bağımsız bir burjuvaziyle ilgili beklentiler konusundaki tartışmayı hararetlendirdi. Bazı sosyal demokratlar bile, bu liberal ilerleme serabının çekimine kapıldı.

Devrimci Miras

Baskılar karşısında bile, 19. yüzyılın devrimci mirastaki payı hem entelektüel hem de toplumsal açılardan daha da genişledi –ilk olarak halkçı Narodnizmle ve sonra Marksizmin ilerleyişiyle.[2] Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi içinde, yeni gelişmekte olan işçi hareketinin koşullarını ve amaçlarını –toplumsal ve tarihsel özgüllüklerin gerektirdiği şekilde– aydınlar belirledi. Batı Avrupa'dan Doğu Avrupa'ya doğru gidildikçe işçi hareketi içinde aydınların etkisinin artış gösterdiğini Eric Hobsbawm çok uzun zaman önce saptamıştı. Buna göre, 19. yüzyıl Rus devrimci geleneği, devrimin somut pra-

2 Bu konu, Soğuk Savaş sırasında ABD'de de tarihçilerin ilgisini çekti. Leopold Haimson'ın *The Russian Marxists* (Cambridge: Harvard University Press, 1955) adlı kitabı bu konuya ilişkin ilk kitaplar arasındaydı. Yurtdışına göç etmiş bir yazarın konuya ilişkin kaleme aldığı ilk dikkate değer çalışmalardan biri, önde gelen Menşevik Fyodor Dan'ın *Proiskhozhdenie Bolshevizma* (New York, 1946) adlı kitabıydı.

tiğinin doğrudan bir parçası hâline gelerek, devrim eylemlerine ve emellerine yön verilmesine yardımcı oldu. Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin 1903'te yapılan İkinci Kongresinin belgeleri, o geleneğin kilit özelliklerini yansıtmaktadır: Bürokratik uzlaşmanın reddedilmesi ve nihai erekler olan devrime, proletarya diktatörlüğüne, son olarak da toplumsal ve ekonomik eşitsizliklerin kökten giderilmesi şeklinde tanımlanan sosyalizme gönülden bağlılık.

Rus sosyal demokrasisinin ve devrimci hareketinin kökeninde öncelikle Rus Jakobenliğinin (Tkachovism), Bakuninciliğin (anarşizmin), Narodnizmin, Narodnaya Volya'nın ve devrimci demokratlar denilen Aleksandr Herzen, Nikolay Dobrolyubov, N. G. Çernişevski gibi kişilerin bulunduğunu, tarih-yazıcılığı uzun zaman önce saptamıştır. Bu miras, çeşitli devrimci hareketlerin içinde farklı derecelerde mevcuttu. Marksizm nispeten geç geldi ve yüzyılın başında "ata" Plehanov'un önderliğiyle yalnızca sosyal demokratlar arasında kök saldı. Alman sosyal demokrasisinin yanı sıra Aydınlanma'dan ve Fransız sosyalizminden esinlenen bu miras, Karl Marx ve Marksizm temelinde bütünleşti.

Rusya'da bir sosyalist devrim olasılığını, 1881'de Vera Zasuliç'e yazdığı ünlü mektupta Marx'ın kendisi önceden dile getirmişti. Lenin, devrimci gelişmenin merkez üssünün Rusya'ya kaymış olduğunu 1905 Devriminden bile önce dile getirmişti. Lenin, Marx'a dayanarak, bir Rus Devriminin tüm Avrupa'yı kapsayan bir devrimin parlama noktası olacağını öngördü. Marx bile, Zasuliç mektuplarında, eğer Rus Devrimi yalnız başına bırakılmazsa, Batı işçi hareketinin de kapitalist düzenin zincirlerinden kurtulacağını, böylelikle Rus Devriminin ve sosyalizmin başarısının –kısmen köylülerin komünal gelenekleriyle– güvenceye alınacağını yazıyordu. Bununla birlikte, eğer yalnız başına bırakılırsa, bir Rus Devrimi, ilk baştaki komünist erekleri açısından, başarısızlığa mahkûm olurdu.

Marx ve Friedrich Engels, *Komünist Manifesto*'nun 1882'deki Rusça basımına yazdıkları önsözde, yerel ve evrensel devrim arasındaki karşılıklı ilişkiyi tekil birliği içinde gördüler. Rus köy komününün

önemini ve bir Rus Devriminin şansını, ülkenin kendine has gelişimine ve merkezle olan ilişkisine bakarak kavradılar:

> Şimdi soru şudur: Bir hayli çöküntüye uğramış olmakla birlikte yine de ilkel ortak toprak mülkiyetinin bir biçimi olan Rus obşçina'sı, daha ileri komünist ortak mülkiyet biçimine doğrudan varabilir mi? Yoksa o da, önce, Batı'nın tarihi evrimi olan çözülme sürecinden mi geçmelidir?
>
> Bugün için bu soruya verilebilecek tek cevap şudur: Eğer Rus Devrimi Batı'da bir proleter devrimine ışık yakar da bu iki devrim böylece birbirini tamamlarsa, Bugünkü Rus ortak toprak mülkiyeti komünist bir gelişim için hareket noktası yerine geçebilir...[3]

Devrime Özgü Nitelikler

Lenin, Marksçı düşünce çizgisini işte bu noktadan aldı. Çünkü Rus Devrimi, Marx'ın ve Engels'in önerdikleri doğrultuda gelişmedi. 20. yüzyıla girildiğinde, Plekhanov ve Lenin, kapitalizmin köy topluluğunu geri döndürülemez şekilde "zayıflatmış" olduğu konusuna görüş birliğine vardılar. Aynı zamanda da Batı, Rus devrimci hareketinin izlemesi için bir model ortaya koymadı.

Lenin'in devrimci alternatif olarak önerdiği "uygarlaşma atılımı", nihai kavramsal ve kuramsal biçimini Birinci Dünya Savaşı sırasında buldu. Lenin, emperyalizm döneminde kapitalizmin "eşitsiz gelişme" yasasını geliştirdi. Bu bağlamda, Rusya'yı, küresel kapitalist düzenin kırılmaya en elverişli ve en kolay yeri yapan "emperyalist zincirin zayıf halkası" olarak adlandırdı. Milletlerarası rekabetin ve sermaye birikiminin gerçek "kurbanlar"ının –en başta da yarı çevresel ülkelerdeki emekçi kitlelerinin– antikapitalist "proleter direnişi"nin temelini oluşturacağına ve sömürgeciliğe karşı savaşan "demokratik, ulusal bağımsızlık hareketleri"yle ittifak kurabileceğine inanıyordu. Lenin, sömürgecilik karşıtı hareketlerin antikapitalist potansiyelini abartmış olmasına rağmen, bunların tarihsel ve

3 Karl Marx ve Friedrich Engels, *Collected Works*, cilt 24 (Londra: Lawrence ve Wishart, 2010), 426. [Türkçesi: Karl Marx-Friedrich Engels, *Komünist Manifesto ve Hakkında Yazılar*, çev. Nail Satlıgan (İstanbul: Yordam Kitap, 2008), 58].

sınıfsal açıdan içerdiği çeşitliliği kabul ediyordu. Onun bir yargıya varırken kullandığı ölçüt, bu hareketlerin yüzlerini "Ortaçağ"a mı, yoksa "modern dönem"e mi dönmüş olduklarıydı. Batı'nın Avrupa-merkezciliğini, hatta soldaki ana akım görüşleri reddederek, küresel bir direniş için olasılıklar aradı. Bununla birlikte, Birinci Dünya Savaşı devrimci krizi durduracağına kesinlikle hızlandırdı –1905 devriminin patlak vermesinden "sorumlu" tutulan Rus-Japon Savaşını bazı bakımlardan hatırlatan bir durumdu.

Çarlık reformlarının fiyaskosu, devrimci hareketlerin konumunu güçlendirdi ama emperyalist dünya savaşı, yol açtığı akıl almaz yıkımla ve dehşet verici şiddetle, radikal davayı perçinleme bakımından daha da fazlasını yaptı. Dolayısıyla, Birinci Dünya Savaşı, devrimin doğrudan "haberci"si oldu. 1916'da açılıp gelişmeye başlayan şey, basit bir gıda yetersizliği olmaktan çok, üretim sisteminin tamamen çöküşüydü. Şubat Devriminden hemen sonra, krizin tam ortasında, pek çok üretim tesisi kapandı. Bir akademisyenin yazdığı gibi, "Şubat'tan hemen sonra üretimde azalma ve yoğun fabrika kapanmaları meydana geldi. Özel sermaye bile, yeni Geçici Hükümet sınıfsal açıdan tamamen kendisine 'ait' olmasına rağmen, o hükümete pek fazla umut bağlamıyordu. Özel şirketlerde gözlenen yoğun kapanışlar, bu ölümcül güvensizliği su götürmez şekilde açığa vuruyordu. … Ekim'e gelindiğinde, sanayi üretimi önceki yıla, yani 1916'ya kıyasla yüzde 40 düşmüştü."[4] Dolayısıyla ne kargaşa, ne şiddet, ne hastalık, ne de kıtlık devrimden kaynaklanan şeylerdi; bunlar, daha çok, dünya savaşının ve çarlık rejiminin çökmesinin sonuçlarıydı. Bazı şirketler, işçi ücretlerini savaş öncesine göre yarı yarıya azalttılar. Başlangıçta Ekim Devrimi, devrimlerin çoğu gibi, üretimin örgütlenmesi açısından övünülecek bir şey yapamadı. "Değişen Sovyet rejimi"nin tüm çabalarına rağmen, 1917'den sonraki yıllarda üretim düşüklüğü, kıtlık ve işsizlik kol geziyordu. Gıda stoklarına yönelik yağmalama eylemlerine sıkça rastlanıyordu ve kentte yaşayanların birçoğu yağmacılık nedeniyle kırsal kesime git-

4 D. O. Çurakov, "Revolutsia i Sotsialno-ekonomicheskoe Polozhenie Rabochih (konyets 1917–1918)", Sorokin, haz. *Oktyabr 1917*, 213.

mek zorunda kaldı. Huzursuz olmalarına rağmen, Rus emekçilerin ve köylülerin çoğu yine de bu fedakârlıkları sineye çekti, "tutucu" köylü antikapitalistler ile modern (yarı) proleter antikapitalistlerin ittifakı da bunu perçinledi.

Darbeci Lenin?

Çarlık otokrasisini alaşağı eden Şubat Devrimi günlerinde, Bolşevikler kamuoyunda pek dikkat çekmiyordu; Şubat ayaklanmasından sonra yeni kurulan birçok özgür hareket ve parti arasında sadece küçük bir hizip olarak görülüyordu. Ek olarak, partinin birkaç bin üyesinden birçoğu sürgündeydi ya da yurt dışına göç etmişti. Bununla birlikte, ordunun dağıtılması Bolşeviklerin yararına oldu, çünkü savaşa derhâl son verilmesini, koşulsuz barış yapılmasını ve kapitalizme karşı "dünya proletaryasının birleşmesi"ni isteyen tek parti onların partisiydi.

Avrupa düzleminde, dünya savaşının yol açtığı yıkım sanki sermaye birikiminin son sınırlarına işaret ediyor ve insanlığı kendi başına bir seçimle karşı karşıya bırakıyor görünüyordu. Rus Bolşeviklerin verdiği yanıt, yıllarca süren yöntemli, azimli, fedakârca devrimci örgütlenme sürecinde geliştirildi. Şubat Devriminin ardından, Bolşevikler, tarihi ya da devrimi yapanlar kendileri olmamasına rağmen, hızla büyüyen, içgüdüsel bir halk hareketinin dümenini ellerinde tuttuklarını gerçekten ilk anlayanlardı. Bolşeviklerin, birkaç bin "profesyonel devrimci"den kurulu bir parti iken, Ekim 1917'de üç yüz bin üyeli bir halk partisi hâline gelmeleri rastlantı değildir. Diğer hareketler bir proleter devrimini ciddi olarak amaç bile edinmediler ve bu anlamda, Bolşevikler, devrimci cenahta pek az rekabetle karşılaştılar. Bölünmüş ve karma yapılı Sosyalist Devrimci Parti (SD'ler), 1917 Yazında yarım milyonu aşan üye sayısına rağmen, öfkeli kitlelerin devrime yöneltilmelerine katkı yapabilecek açık seçik bir plan sunmadı. Geçici hükümetin SD başbakanı Aleksandr Kerenski, savaştan çekilmeye ya da toprak reformu yapmaya ne istekliydi ne de bunu yapacak güce sahipti.

Ekim Devriminden epeyce önce, Lenin, Rus sosyalist devriminin olası ve doğal bir "haberci"si olarak Paris Komününe dikkatini yöneltmişti.[5] Burjuva devletinin işleyişini inceleyen Lenin, Rusya'da kitlesel yoksulluk ve yoksunluk nedeniyle, liberal demokrasinin sunduğu yasal olanakları pratikte uygulama imkânının ortadan kalktığı sonucuna vardı. Sorun yalnızca yoksulların demokrasiyi "satın alma" araçlarına sahip olmaması değildi, aynı zamanda da "modern ücretli köleler yokluk ve yoksulluk altında öylesine ezilir[di] ki, 'demokrasiyle ilgilenmezler', 'siyasetle ilgilenmezler'; olayların günlük, sakin akışı içinde nüfusun çoğunluğu toplumsal ve siyasal yaşama katılmaktan alıkoyulur"du.[6] Lenin, "asalak devlet"in tasfiye edilmesini, "emeğin ekonomik özgürleşmesi"nin siyasal ön koşulu olarak düşünmeye başladı. Gerçekte, devlet ve özgürlük kavramları, taban tabana zıt kavramlar olarak –ancak devrimin çözüme kavuşturabileceği bir çelişki olarak– yorumlanıyordu. Lenin, burada da, sosyalizm inşa edilirken devlet kavramının silinmesini ve yerine topluluk kavramının konulmasını öneren Marx'tan alıntı yapıyordu.[7] Lenin şunu belirtiyordu:

> Hiç kuşkusuz, Bolşevikler arasında Engels ile Marx'ın öğüdüne tek bir kişi bile karşı çıkmayacaktır. Tek güçlük, olsa olsa, terim konusunda çıkacaktır. Almancada "topluluk" anlamına gelen iki sözcük var; Engels bunlardan tek bir topluluk anlamına gelenini {*Gemeinde*} *değil*, bunların toplamı, topluluklar sistemi anlamına gelenini {*Gemeinwesen*} kullanmıştır. Rusçada böyle bir sözcük yok ve belki de, onun da bazı sakıncalarının bulunmasına karşın, Fransızca "komün" sözcüğünü seçmemiz gerekecek.[8]

Lenin, nihayet, Fransızca sözcüğü tercih etti ve sonunda bu sözcük de *communa* olarak Rusçaya girdi. Bundan, belki de ilk kez,

5 Bununla ilgili daha geniş ayrıntı için bkz. Tamás Krausz, *Reconstructing Lenin* (New York: Monthly Review Press, 2015), Bölüm 5.

6 V. I. Lenin, *Collected Works*, cilt 25 (Moskova: Progress Publishers, 1964), 465.

7 V. İ. Lenin, *Collected Works*, cilt 25, 440–41.

8 V. I. Lenin, *Collected Works*, cilt 25, 440–41, 490–91 [Türkçesi: *Devlet ve Devrim*, çev. H. Spatar-C. Üster, İstanbul: Yordam Kitap, 2015, s. 88].

Lenin'in Petrograd parti komitesinin toplantısında tuttuğu 14 Kasım 1917 tarihli bir notta söz ediliyordu.

Bu sosyalist "topluluk"un yaratılması, devrimin asıl özü ve ereği olarak düşünülmeliydi. Bu nedenle devrim, ücretli emekçilerin aynı anda hem ekonomik, hem toplumsal hem de siyasal bir eylemiydi. Öyleyse bu nasıl olur da bir darbe olarak düşünülebilirdi? Hakiki bir devrim ve darbe aslında karşılıklı olarak birbirini dışlayan kavramlardır, çünkü darbe terimi, egemen sınıf içindeki fraksiyonlar arasında bir iktidar çatışmasına işaret eder.

Silahlı isyan, terör ve şiddet, bütünün bir paçası olarak somut süreçten soyutlanamaz. Lenin onyıllarını harcayarak Aralıkçıları (*Decembrists*), Rus Jakobenlerini ve teröristleri bir başlarına "eylemcilik" yaptıkları için eleştirmiş, sadece komploya dayanan bu tür "seçkinci" silahlı isyan biçimlerinin yenilgiye mahkûm olduğunu vurgulamıştı. Şubat Devriminden önceki dönemde Lenin, kuramsal ve örgütsel çabalarını, dünya savaşının toplumsal etkilerini araştırmaya ve bunun olası sonuçlarını belirlemeye odakladı. Bu çabaların ilk meyvesi, "her büyük devrimin doğruladığı", çok geçmeden de Rus Devriminin ve İç Savaşın yine doğrulayacağı belirleyici tarihsel dersi içeren *Proletarya Devriminin Askerî Programı* başlıklı klasik çalışmasıydı: Sınıf savaşının mantığının gerektirdiği gibi, devrim, devrimin iç savaşı, eski düzeni geri getirmeye çalışan örgütlü askerî güçlerle savaşmak zorundadır. Dünya savaşı sınıfsal çatışmaları uç noktasına kadar alevlendirdiği için, bu "köle sahiplerinin gerici ve canice savaşı"na sırf barışçıl silahsızlanma sloganıyla son vermek olanaksızdı –bu nedenle de antiemperyalist bir ulusal savaş, bir iç savaşa dönüşebilirdi.[9] Lenin'in analizinin çok açık seçik ortaya koyduğu gibi, devrimci kitlelerin ayaklanması yerine kalkışılacak herhangi bir darbe biçimi asla başarı şansı bulamazdı; çünkü nihayetinde darbe, egemen sınıf içindeki çatışmaları "halletme" aracından başka bir şey değildi. Lenin, Avrupa tarihi ve özellikle devrimler tarihi konusunda çok bilgiliydi. Hollanda'da, İngiltere'de, Fransa'da

9 V. I. Lenin, *Collected Works*, cilt 23 (Moskova: Progress Publishers, 1964), 77.

ve başka yerlerde gerçekleşen burjuva devrimlerinin oldukça çarpıcı bir şekilde gösterdiği gibi –Amerika Birleşik Devletleri'nde köleliği kaldırmak uğruna 19. yüzyıldaki en kanlı iç savaşın verilmesi gerektiği gerçeğine değinmiyoruz bile– neredeyse her zaman şiddet doğuran "darbeci unsur"un sıklıkla devrimlerle eş zamanlı olarak gözlendiği gerçeği, tarih-yazıcılığındaki "darbe teorisi"nin temsilcilerinin işine geldiği için göz ardı edilmektedir. Unutulmamalıdır ki, bir devrimde gözlenen şiddet –başka faktörlerin yanı sıra– karşı-devrimci direnişin sergilediği şiddet düzeyine bağlıdır.

Lenin, henüz sürgündeyken, 1905 Devriminin yıl dönümü olan 9 Ocak 1917'de Zürih Halkevi'nde emekçi gençliğin katıldığı bir toplantıda konferans vererek, ilk Rus Devriminin halka dayalı mahiyetinin, kitlesel grevin, genel grevin ve halkın kendi kendine örgütlenmesinin önemini vurguladı. Lenin'in söylediğine göre, "Köylüler arasında 'grevci' sözcüğü bütünüyle yeni bir anlam kazandı: Önceleri 'öğrenci' sözcüğüyle ifade edilen bir terim olarak, bir asiyi, bir devrimciyi anlatır oldu," dedi. "Ama 'öğrenci' orta sınıfa, 'okumuşlar'a, 'eşraf'a mensuptu, bu nedenle de halka yabancıydı. Oysaki 'grevci', halktandı." Lenin, önemli bir devrimci yenilik olarak, çarlığın son kalesi olan orduyu bile sarsan bir gelişme olarak, kentlerdeki kitlesel grevcilerin ve kırsal köylülerin hareketlerinin birleşmesine dikkati çekti.[10]

Devrimi darbe olarak yorumlayan yanıltıcı tutum, siyasal fikirler pazarının raflarında oldukça uzun süre kalıp bayatlamış bir maldır. Bu fikir ana çizgileriyle ta 1905'te ortaya çıktı: O yıl Lenin, Moskova'daki silahlı işçi ayaklanmasının "darbeci" olarak yorumlanması konusunda ünlü toplumbilimci Max Weber'i düzeltmişti:

> Batı Avrupa'nın en özgür, en cumhuriyetçi ülkelerinde bile, burjuvazi, "Rus mezalimleri" hakkında ettiği ikiyüzlü lafları ve en rezil finansal işlemleri, özellikle çarlığa verilen finansal desteği ve sermaye ihracı vb. yoluyla Rusya'ya uygulanan emperyalist sömürüyü birleştirmeyi çok iyi beceriyor. … Burjuvazi, Moskova ayaklanmasını yapay bir şey gibi betimlemeyi ve alaya almayı seviyor. Söz ge-

10 Bkz. V. I Lenin, "Lecture on the 1905 Revolution," *Collected Works*, cilt 23, 243–47, 250–52.

> lişi, Almanya'nın sözde "bilimsel literatüründe, Bay Profesör Max Weber, Rusya'nın siyasal gelişmesine ilişkin uzun araştırmasında, Moskova ayaklanmasından bir "darbe" olarak söz ediyor. "Lenin grubu," diyor bu "allame" Bay Profesör, "ve Sosyalist Devrimcilerin bir kesimi, bu saçma ayaklanma için uzun süre hazırlık yapmıştı."[11]

Bunun tam aksine, Rosa Luxemburg ise 1905 Devriminde halk kitlelerinin gayretli, bilinçli ve odaklanmış faaliyetine dikkat çekerek, genel grevin ve sovyetlerin dünya tarihi açısından önemini vurguladı. Gerçekten, eğer devrim yanıltıcı şekilde durduk yerde ortaya çıkan bir ayaklanma gibi tanımlanmazsa, devrimin halka dayalı, kitlesel karakteri, hazırlık evresinde, milyonlarca insanın kendi kendine örgütlenmesinde bile apaçık görülür; o insanlar ki, daha sonra, İç Savaş dönemi boyunca bile Bolşeviklerin peşinden gitmeye hazırdı. Bu kitlesel hareket olmasaydı, Sovyet Rusya'ya karşı uluslararası emperyalist müdahale bir yana, Batı'nın parasal ve askerî olarak desteklediği Beyaz karşı-devrimi yenilgiye uğratma şansı da kolay kolay bulanamazdı.

Kötü tarihçiler, şimdicidirler; şimdiyi geçmişin bir sonucu olarak görmezler, aksine, geçmişe geri yansıtırlar. Tarihçiler, gerçeğin tersini kanıtlamak için ne kadar çok uğraşırlarsa uğraşsınlar, Troçki, kendi döneminde bile, devrimlerin "ısmarlama yapılmadığı"nı vurguladı. Devrimci olaylar, bir yandan, kitlelerin ve partilerinin hızla radikalleşmesine, öte yandan ise iktidardaki örgütlü grupların büyüklü küçüklü pek çok kararına bağlıdır. Lenin ve Bolşevikler –kitlesel hareketlerden çıkardıkları derslerle– tarihsel açıdan belirleyici bir anda, hatta eski çarlık düzeni ve içerdiği burjuva iktidar yapısı (Duma) süregiden savaşın ve kitlesel sıkıntıların altında çöküyorken, büyük çabalarla birçok iç mücadele vererek, devrimci ayaklanmanın dümenine geçmelerine olanak sağlayan bir konuma ulaştılar. Öyleyse gerçek soru, devrimi savuşturmanın mümkün olup olmadığı değildir: Bunun tek yanıtı, kesinlikle "hayır"dır. Aksine, gerçek soru şudur: Halk hareketlerine hangi siyasal güç tarafından hangi

11 V. I. Lenin, *Collected Works*, cilt 23, 250–51.

biçim, hangi yön verildi? Bu anlamda, devrimin zamanlamasını hiç kimse, hatta devrimin önde gelen şahsiyeti hâline gelmesine karşın Lenin bile öngöremezdi. Lenin, 1916'nın sonunda bile, devrime tanıklık edip edemeyeceğinden emin değildi: "Eski kuşaktan olan bizler, yaklaşan bu devrimin belirleyici muharebelerini görecek kadar yaşayamayabiliriz," diye yazmıştı.[12] Bu nedenle, devrim hiçbir anlamda "ısmarlama yapılmış" değildi ama geriye dönüp bakınca, uzun erimde, devrimin entelektüel, siyasal ve taktik yörüngesini şekillendirme görevine Bolşeviklerin en iyi hazırlanmış oldukları söylenebilir.

Lenin, Şubat Devriminden sonra, sosyalist devrimin gerçekten gündemde olduğunu ilan ederek buna dönük strateji geliştirilmesi konusunda Bolşevik yoldaşlarıyla karşı karşıya geldiği zaman, bireyin tarihteki muazzam rolü apaçık ortaya çıktı.[13] Görev, böyle bir yükseliş şansının ancak yüz yılda bir kez doğduğunu "öylece" kabul etmekten ibaretti.

İki koşulun bu sorunla belirleyici nitelikte bir ilintisi vardı: 1917 sonbaharına kadar Bolşevikler hemen hemen her sovyette çoğunluğu elde etmişti. Lenin'in açık bir dille ifade ettiği diğer koşul, "ayaklanmanın sanat olduğu" ve tarihin ancak nadiren bunun tamamlanmasına imkân verdiği yolundaki inancıydı. Troçki'nin Ağustos 1917'de Bolşevik Partiye katılması hiç de rastlantı değildir, çünkü o, devrimci kitlelerin başına geçerek onlara önderlik edebilecek, bu görevi yürütebilecek tek grubun Bolşevikler olduğuna inanıyordu. Ama o sırada hiçbir şeyin apaçık ya da besbelli olmadığını unutmamak önemlidir. Sivil devrimin, Rus Devrimi sürecinde yalnızca bir safha olduğunun açıklık kazanması için yılların geçmesi gerekti. Çünkü demokratik bir burjuvazi olmadan, sivil demokrasi olanaksızdır; bunun kestirme bir yolu yoktur.

12 V. I. Lenin, *Collected Works*, cilt 23, 253.

13 V. I. Lenin, Kasım 1917'de Şyapnikov'a ve Cerzjnski'ye gönderilen mektup.

Asiler

O günlerde milyonlarca insanı beraberinde sürükleyen destansı dalgaya çeşitli açılardan bakılabilir. O dönemin Batı Avrupa basını, nelerin olup bittiğinden tamamen habersizdi. Paris'te yayınlanan *Journal de Débats* dergisinin 10 Kasım tarihli sayısında, ayaklanan sarhoş denizcilerle ve zenginlerden intikam almaya susamış çapulcularla ilgili karabasan gibi tablolar çizilerek, "ülkedeki ağırlıklı kamuoyunu temsil etmeyen" ve Kornilov komplosunun "daha da büyük bir çapta" tekrarlanmasını isteyen "bozguncuların, hain kozmopolitlerin kurdurganlığı"yla ilgili haberler yer aldı. Bununla birlikte, Londra'da yayınlanan *Times* 19 Kasım'da daha yansız bir değerlendirme yaparak, kamu düzeninin yeniden sağlandığını, Petersburg'da tramvay seferlerinin yeniden başladığını, neşe içindeki kalabalıkların sinemalara ve tiyatrolara gittiğini bildirdi: "Eğer gıda tedariki yeterli olursa, kentte huzur devam eder. Gıda stokları 10 gün yetecek düzeyde. Suç eylemleri, radikallerin gözetimi altında neredeyse tamamen son buldu." John Reed'in muhteşem kitabı *Dünyayı Sarsan On Gün*'de anlattıkları, burjuva gazetelerindeki anlayışı sürdürmek yerine, devrimci kitlelerin duygu durumunu dile getirerek, o radikal coşkuyu yansıtma tarzıyla, bir tür halk sanat eseri, ilk elden bir tarihsel kaynak hâline gelir.

Ekim ayına gelindiğinde 20 milyon insan sovyetlerde örgütlenmiş bulunuyordu, ama daha öncesinde, 1917 Yazında sovyetlerin üye sayısı 9-10 milyondu. Savaşın hayal kırıklığına uğrattığı, eziyet görmüş bu milyonlarca insanın kendi kendine toplumsal örgütlenmesi –özellikle işçi, asker ve köylü sovyetlerinde, askerî ve devrimci komitelerde, fabrika ve işyeri komitelerinde, profesyonel ve silahlı özsavunma teşkilatlarında örgütlenmesi– devrimin itici gücünü oluşturdu. Bunların tümü, halk seferberliği, üretim, dağıtım ve erk kullanımı için gevşek şekilde yapılanmış örgütlenmelerdi; tümü de büyük ölçüde kendiliğindenlik ve yaratıcılık yoluyla başarıya ulaştı. İkinci Tüm Rusya Sovyetler Kongresinde kabul edilen toprak kararnamesi de böyle özgün bir eserdi. Köylülerin toprak ve toplumsal

eşitlik arzusunu aynı anda ifade ediyordu. Toprak, alınıp satılamaması için ilk önce millileştirilerek köylülere dağıtıldı ve böylelikle piyasa koşullarının ve sermaye birikiminin dışına çıkarılmış oldu: "Toprak, işleyenindir." Bu, tarımsal ürünün bir kısmına zorla el konulan Savaş Komünizmi politikasından ne kadar da uzak görünüyordu. Ama yine de göründüğünden daha yakındı.

Bu "komünizm coşkusu" eski egemen düzenin kurumlarını baş döndürücü bir hızla silip süpürdü. Devrimin hummalı günlerinde, kitlelere, sömürüden arınmış komünal bir topluma yakında ulaşılacakmış gibi görünüyordu: "Özel sermayenin son saati gelmiş"ti (Marx). Devrimciler, geleceğin toplumunu, yabancı bir sözcük kullanarak "sosyalist" diye adlandırdılar. Bu halk örgütleri, en modern ve en ilkel koşullardan kendi kendine doğmuştu. Özellikle St. Petersburg'da ve Moskova'da, sanayi proletaryası içinde, sosyal demokrasinin teorisini ve pratiğini öğrenmiş ama hâlâ köylü topluluğunun geleneklerini koruyan birkaç sosyal grup vardı: "yarı işçi, yarı köylü." Lenin'in annesi ve babası aydın zümreden olmasına rağmen, Troçki onun bile köylü kökenini sezinlemişti.

Proleter, asker ve köylü devrimlerinin farklı siyasal ve toplumsal özellikleri, onların ayrışan amaçlarıyla ve araçlarıyla denk düşüyordu. "Devrimci cenah"ın en kalabalık tabakası, geçmişle daha sıkı kökleri olan obşçina köylüleriydi; bunlar, toprağın yeniden paylaştırılmasını isteyen, antikapitalist değerlere dayalı bir gelenekten gelen "tutucu" bir devrimci unsurdu. Devrimin başka bir kesimi ya köylü olan ya da köylü kökenden gelen ama yine de ilginç şekilde "yol almış" ordu mensuplarıydı; bu silahlı ama yine de silahsızlandırılmayı bekleyen asker kitlesinin çıkarlarını yine Lenin ve Bolşevikler en etkili şekilde –kendilerine has "yurtsever olmayan" bir tutumla olsa bile– temsil ediyorlardı. Devrim, bu anlamda, geleneğe bir tür geri dönüştü; pek çok hareketin bunu benimsemesi ve İç Savaş cephelerinde savunması hiç de rastlantı değildir. Devrimin bu toplumsal katmanları, modern Avrupa işçi hareketinin örgütsel taktikleriyle ve simgeleriyle kaynaşmış olarak Pugaçev ruhuyla, anarşik isyanın

ağır basan ruhuyla dopdoluydu.[14] Ama devrim kendi kültürünü de yarattı. Rus aydınları ve kültürlü orta sınıfın bir kesimi, devrimin yanında yer aldı ya da akıntısına kapıldı, ta ki İç Savaşın yol açtığı zorluklar nedeniyle egemen sınıfların safına geçmek durumunda kalıncaya ve en sonunda yüzbinlerce kişi Batı Avrupa'ya ve daha uzaklara göç edinceye kadar.

Özbilinç kazanan ve Sovyet Devrimini ileriye taşıyan antikapitalist asi kitleler, liberal demokratik alternatife, yani kendilerine yabancı olan burjuva cumhuriyeti dünyasına "duyarlılaşmış" değildi. Kurucu meclis fikrinin kamuoyunda belirli bir albenisi olmasına rağmen, bu kitleler, burjuva demokrasinin ya da piyasa ekonomisini düzenleyen sistemin kavramlarını veya ilkelerini gerçekten anlamıyorlardı. Aksine, o dönemin sloganlarında ("Toprak, ekmek, hürriyet", "Kahrolsun kapitalist bakanlar, tüm iktidar sovyetlere!" vb.) ifade edildiği gibi, işçilerin ve köylülerin dolaysız kaygıları toplumsal mahiyetteydi.

Beyaz Muhafız Diktatörlüğü

Gerek 1848-49'dakiler, gerekse 1917-21'dekiler olsun, uluslararası devrimlerin tarihi her zaman milletlerarası karşı-devrim tarihini de içerir. Rus Devrimi ilk başta kolay bir zafer kazanmış görünüyordu: Yüzyıllardan beri var olan otokrasi yapısı Şubat 1917'de iskambil kâğıtlarından yapılmış bir ev gibi çöktü ve asiler, tek mermi bile atmadan Kışlık Sarayı işgal ettiler. Ne var ki, otokrasiyi destekleyen toplumsal sınıflar, geriye kalan ne varsa kurtarmak için ellerinden gelen her şeyi yaptılar. Devrim, bu bakımdan, aynı anda iki sınavla karşı karşıya kaldı. Birisi, egemen sınıfları kurtarmak amacıyla subaylarca girişilen karşı-devrimdi, generallerin önderliğindeki askerî diktatörlüklerdi. Komplocu General Kornilov (ardından, hepsi de halef olarak onun ününü hak eden General Denikin, Ge-

14 V. Buldakov'un kaleme aldığı *Krasnaya Smuta: Piroda i Posledstvii Revolyutsionnogo Nasiliya* (Moskova: Presidentskiy tsentr B. N. Yeltsina, Rossiyskaya Politicheskaya Entsiklopediya, 2010) adlı eser ise tüm bunları açıklayıcı çerçeve olarak "seçkincilik" çerçevesi içinde tanımlıyor.

neral Yudeniç, General Kolçak ve General Vrangel) bu girişimleri Ağustos 1917'de başlattı. Ama Bolşeviklerin Ekim'de kolayca iktidarı devralması, Rus "askerî karşı-devrim"inin zayıflığını, ordunun parçalanmışlığını ve devrim kuvvetlerine katılan asker sayısını ortaya çıkardı.[15] Karşı-devrim, ancak Batılı büyük güçlerin müdahalesiyle yeniden başlayabildi. Britanya, Fransa, Birleşik Devletler ve başkaları, bu karşı-devrimci silahlı kuvvetlerin örgütlenebilmesi için parasal ve askerî destek verdiler. Büyük devletler, öncelikle ideolojik gerekçelerle değil, daha çok stratejik nüfuz için, hammadde kaynakları için ve önceki sermaye yatırımlarını "geri kazanmak" için, ek olarak da paramparça olmuş bir Rusya'yı yeniden paylaşma umuduyla kan dökülmesini sürdürmek için, Sovyet Rusya'da kendileri askerî bir maceraya girişmediler. Beyaz generaller, monarşist gelenekler üzerine kurulu şovenist "tek ve birleşik Rusya" sancağı altında eski rejimi yeniden kurma arzusu gütmelerine rağmen, bu mücadelede büyük güçlerin en iyi bağlaşıkları ancak subaylarca kurulan diktatörlükler olabilirdi.

9 Mart 1918'de İngilizler Murmansk şehrine, ardından Fransız, ABD ve Kanada birlikleri o yaz Arhangelsk kentine çıkarma yapıncaya kadar, hiçbir yerde İç Savaş belirtisi görülmüyordu. 5 Nisan'da Uzak Doğu'da Japonların Vladivostok istilası başladı ve bir süre sonra Amerikalılar geldiler, bu arada İngilizler Ağustos 1918'de Bakü'deki petrol sahalarını ele geçirmeye çalışıyordu –Mart ayında Ukrayna'nın neredeyse tümünü işgal eden Almanlar da cabasıydı. Osmanlıların Kafkasya bölgesine girmesi ve sonra, İtilaf Devletleri'nin örgütlediği karşı-devrimci Çekoslovak birliklerinin Rus topraklarında yağma eylemlerine girişmesi, Mayıs 1918'den başlayarak, Baltık Denizi'nden Karadeniz'e, Kafkaslardan Büyük Okyanus kıyılarına kadar Sovyet Rusya'nın kritik önemdeki topraklarının yabancı askerî kontrol altına girmiş olduğuna açıkça işaret ediyordu. 1920'de, Batı Ukrayna ve Batı Belarus, Pilsudski'nin saldırısından sonra –en başta Fransa'nın desteğiyle– Polonya'nın eline geçti. Uluslararası işçi hareketinin örgütlediği "Sovyet Rusya'dan

15 G. Z. Joffe'nin çalışmaları Rus karşı-devriminin tarihini muhtemelen içermektedir.

Elinizi Çekin" hareketi tüm Avrupa'ya yayıldı ve Rusya'da bulunan çeşitli milliyetlere mensup on binlerce savaş tutsağı ülkede kaldı ve devrimi desteklemek için silah kuşandı.

Hem devrim hem de karşı-devrim uluslararası desteğe dayanıyordu –ama yine de devrim, çeşitli generallerce kurulan diktatörlükleri neredeyse tamamen kendi gücüne dayanarak yenilgiye uğrattı. Muazzam genişlikteki Rusya topraklarını kasıp kavuran İç Savaş ancak mümkün olan en geniş halk direnişiyle desteklenen merkezî bir güç tarafından yürütülebilir ve kazanılabilirdi. Kızıl Ordu komuta kademesinin yüzde 44'ünün eski çarlık ordusu subaylarından oluşması gerçeği, devrimin kitleler nezdindeki çekiciliğini çok iyi göstermektedir. Hatta elde avuçta ne varsa hepsini tüketen Savaş Komünizmi önlemlerine rağmen, köylülüğün daha yoksul katmanlarına mensup insanlar bile, ilk önce Beyazların safında yer almış olmalarına rağmen Kızıl Orduya katıldılar, çünkü toprak sorunu söz konusu olunca, çarlık generalleri Sovyet iktidarını alt edemezdi. (Şolohov'un *Durgun Don* adlı eserindeki Grigor Melehov karakteri, tarihsel açıdan belirleyici bu gelişmeyi muhteşem bir şekilde simgeler.)

Karşı-devrimin diğer taarruz hattı, Kurucu Meclisi yeniden örgütlemek, sosyalist devrimi dizginlemek ve özel mülkiyet çerçevesini geri getirmekti. Bununla birlikte, bir devrimin barikatının çoğunlukla yalnızca iki yanı vardır. Bu, 1917'den sonra Rusya'da özellikle doğruydu. SD'lerin ağırlıkta olduğu Kurucu Meclis, farklı bir yol seçerek, burjuva meşruiyetinin yolunda devam etti. Kurucu Meclisin ömrünün topu topu sadece bir gün olması, onun nasıl bir gelecek vaat ettiği konusunda çok şey anlatır (Tavriçeskiy Sarayı muhafızları 6 Ocak 1918'de Bolşeviklerin emriyle meclisi dağıttı). Şubat Devriminden sonra ortaya çıkan ve burjuva geçici hükümeti ile Sovyetlerin kıyasıya mücadele ettiği ikili iktidar denilen durum, Ekim 1917'ye gelindiğinde yeni bir mücadele düzlemine taşındı. Sovyetler Merkez Yürütme Komitesinin resmen karar vermesiyle Kurucu Meclisin dağıtılması, devrimci rejimin kendisinden üstün herhangi

bir erk istemediğini gösterdi: "Devrimci proletarya, iktidarı karşı-devrimci burjuvaziye teslim etmez." Rus liberalizminin önde gelen güçleri, Rus tarihsel gelişiminin özgüllüklerinin bir sonucu olarak, en sonunda Beyaz karşı-devrimin safında yer aldılar.

Sibirya Urallar'ındaki ve Uzak Doğu'daki olaylar en açık şekilde gösterdi ki, eğer Kurucu Meclisin darmadağınık ve zayıf kuvvetlerini Bolşevikler dağıtmasalardı, bunu Amiral Kolçak yapacaktı (Kolçak, o bölgelerde Meclisten artakalanları, Bolşeviklerden daha radikal bir şekilde, "yeri gelmişken" tasfiye etmiş, fiziki olarak ortadan kaldırmıştı). Sovyet Rusya'da kurulan iktidar yapısı, generallerin en korkunç diktatörlüğünü bile alt etme yeteneğine sahip olduğunu kanıtladı. İktidar gitgide Sovyet komutasının ellerinde toplandı; yine bu komuta da İç Savaş cephelerinde kazanılan zaferi güvenceye almak için askerî ihtiyaçların gerektirdiği gibi savaş ilkeleri doğrultusunda örgütlenmişti.

Elbette tüm bunlar, Lenin'in Eylül 1917'de *Devlet ve Devrim* adlı eserinde ana çizgileriyle belirttiği devrimin uzun vadeli amaçlarıyla çelişiyordu. Ama Bolşeviklerin benimsedikleri antikapitalist programa ayak direyen sosyalist ve sosyal demokrat partilerle koalisyon hükümetine katılmayı, siyasal sınıf mücadelesini amacına ulaştırma uğruna istememeleri gerçeği, zaten bu çelişkiyi barındırıyordu. Karşı-devrimin askerî rejimi, toplumun tümü üzerinde büyük etkiye sahipti; içeride ve dışarıda –silahlı ve örgütlü– düşmanlara karşı koyabilecek bir rejim inşa etmeye uğraşan devrimciler de buna dâhildi. Bütün bu gereklilikler ve devralınan tarihsel miras, daha sonra otoriter Sovyet yönetiminin kolayca filizlenip boy verebileceği zemini oluşturdu; ama yine de 1920'lerin başındaki durum, Josef Stalin'in kişilik kültüyle ve diktatörlüğüyle yaratılan koşullardan fersah fersah uzaktı.

Şu soru ortaya çıkıyor: Bolşevik Parti diktatörlüğü niçin 1918'in ortalarında çökmedi? O dönemin dogmacıları, partinin başarısını, uygulanan şiddete ve baskıya, yani Kızıl Teröre bağladılar. Ama Milyukov'un kendisi bile asla böyle bir iddiada bulunmadı, aksine,

Bolşeviklerin güçlü olmalarından çok, düşmanlarının zayıf olmalarının onların egemenliğini güven altına aldığını vurguladı.[16] Bu arada, Bolşeviklerin solcu muhalifleri (Menşevikler, SD'ler, anarşistler), Rus işçilere ve diğer gruplara sadece Pugaçev ruhunun çekici gelmekle kalmayıp, otoriterciliğin de *çekici geldiğini* sıklıkla savundular ve saflarının dağınık olduğunu, sınıf bilinci ve kültür düzeylerinin yetersiz olduğunu belirttiler. Ama Menşevikler, SD'ler ve anarşistler kendi zayıflıklarını da görebilseydiler bile (Julius Martov, Fyodor Dan dâhil birçoğu gördü zaten), bu sayede, gerçekçi bir tarihsel seçim yapmak yerine, sadece kurdukları burjuva demokratik cumhuriyetle "tarihin üstünde" bir tutum almakla yetindiler. Yine de böyle bir cumhuriyetin ayakta kalmak için ihtiyaç duyduğu halk desteğine sahip olmadığının farkındaydılar.

Bolşevik Parti, bu destek eksikliğini kapatmak için canla başla çalıştı. Siyasal kargaşanın ve toplumsal parçalanmanın ortasındayken devleti ve üretimi örgütlemeye koyuldu. Yapılan son bir muhasebeyle, devrim, herhangi bir öznel yanlış yüzünden değil, yukarıda özetlenen sayısız tarihsel, siyasal, ekonomik ve psikolojik nedenlerle, tabandan başlayıp kendi kendine örgütlenmeye dayalı örüntüsünden uzaklaştı.

Devlet Sosyalizmi Karşısında Özyönetimli Sosyalizm

İşçiler, 1917 İlkbaharından başlayarak aşama aşama büyük şehirlerdeki fabrikaların denetimini ele geçirdi. Denetimin işçilere geçmesi, kapitalist firmalarda kâr açısından büyük tehdit oluşturuyordu ve fabrika sahipleri, sözleşmeyle belirlenen ücretleri ödemekte bile sıklıkla isteksiz davranıyordu –Harkov'da ve Yekaterinburg'da yaşanan olaylar bunu gösteriyordu.[17] Bu durum Ekimden sonra ilk olarak sermaye kaçışına, sonra da özel şirketlerin millileştirilmesine yol açtı. Bununla birlikte, millileştirme mutlaka devlet denetimi

16 Ayrıca bkz. P. N. Milyukov, *Rossiya na Perelome: Bolshevistsky Period Russkoy Revolyutsii* (Paris, 1927).

17 V. I. Lenin, Kasım 1917'de Şyapnikov'a ve Cerzjnski'ye gönderilen mektup.

anlamına gelmiyordu ve işçi denetiminin yeni örgütlenme biçimleri birçok yerde hâlâ varlığını sürdürüyordu: İşçi konseyi ya da fabrika komitesi, sahiplik haklarına dayanan ve azaltılmış yetkilerle doğrudan denetim uyguluyordu. Toplumsal ve topluluksal özyönetim, siyasetin ve devlet iktidarının erişmesinin daha uzun zaman aldığı alanlarda, en başta da tarımsal üretimde en uzun süre varlık gösterdi. Üretici ve tüketici kooperatifleri, yani üyelerin kendi topluluklarının geçim araçlarını temin ettikleri ve Lenin'in "sosyalizm adaları" dediği birlikler, 1920'lerin sonundaki Stalinist dönemeçte varlıklarını sürdüremeyecekti. Ekim Devriminin zaferinden sonra, Lenin'in *Devlet ve Devrim*'de ortaya koyduğu ereklere taban tabana zıt olarak, devletin değil ama sovyet özyönetiminin çok geçmeden kuruyup gittiği rahatlıkla öne sürülebilir.[18] İç Savaş ve kıtlık, iktidar aygıtının çekim kuvveti ve salgın, hep bir araya gelerek, sosyalizme planlı "geçiş"in itici gücünü –Rus işçi sınıfını, devrimin "proleter-sosyalist bileşeni"ni– pratikte yok etti. Sovyet devleti, aslında, askerî çabalara ya da iktisadi kaynakların birleştirilmesine ayak bağı olmadığı sürece özyönetimi destekledi.

Verili tarihsel koşullar nedeniyle, Bolşevikler, bir tek devrimcinin bile düşünüp tasarlayamayacağı bir duruma düştüler. "Tek ülkede sosyalizm" praksisi, bir "yeni sosyalist uygarlık" deneyi olarak –oldukça kendine özgü çeşitli evreler, biçimler ve özellikler sergileyerek– 70 yıl sürdürüldü. 1989–91'de çöken sistemi nasıl sınıflandırmak gerektiği elbette bir tartışma konusudur.[19] *Devlet ve Devrim*'de bile, Lenin, kapitalizm ile "devlet sosyalizmi" kavramlarının birbirine karıştırılmasına ilişkin polemiklere girişmiş ve şöyle yazmıştı: "kapitalizminin artık kapitalizm olmadığı, 'devlet sosyalizmi' ya da ona benzer bir şey olarak adlandırılabileceği şeklindeki yanlış burjuva reformist görüş çok yaygındır."[20] O zamanlar Bolşevikler,

18 Özyönetimli örgütlerin yazgısı konusunda bkz. Alexander Rabinowitch, *The Bolsheviks in Power* (Bloomington, IN: Indiana University Press, 2008).

19 Bkz. Tamás Krausz ve Péter Szigeti, haz., *Államszocializmus* (Budapeşte: Eszmélet Alapítvány, 2004).

20 V. I. Lenin, *Collected Works*, cilt 25, 447.

Stalin'in getirdiği "devlet sosyalizmi"nden öyle uzaktılar ki, bu onlara bir karabasan gibi gelirdi.

Sonra, İç Savaşın ardından, Lenin tutumunda biraz değişiklik yaparak, çok sektörlü bir karma ekonominin yeni bir "toplumsal oluşum"a –kendinin teslim ettiği gibi, "cahil olduğumuz için" henüz getirilmesine imkân bulunmayan komünizmin en alt basamağına, yani sosyalizme– damga vuracağı döneme kadar Rusya'da "birçok geçiş dönemi"nin gerekli olduğunu savundu.[21]

Devrimden Geriye Neler Kaldı?

1920'lerin sonuna gelindiğinde, toplumun geniş çevreleri, sosyalist Ekim Devriminin "donmuş" olduğunu açıkça görmeye başladı.[22] Bu durum, belki de İlya İlf ile Yevgeni Petrov'un *On İki Sandalye*'sinde en canlı anlatımını bulan çeşitli edebî biçimlerde belgelendi. Sovyet Devrimi "terbiye edildi" ya da "yabanileşti", "çarpıtıldı" ya da düpedüz "dönüşüm"e uğratılarak bir "modernleşme devrimi"ne veya bir "bürokratik karşı-devrim"e çevrildi. Şimdi olduğu gibi o zaman da ayrışan kanıları, kuramları ve kavramları temsil eden çeşitli formülasyonlar ve ifadeler vardı. Rus "modernleşme devrimi"nin kahramanı olarak Lenin'e ilk övgü düzen, kendi deyişiyle, Rusya'yı Ortaçağdan alıp modern döneme uçurduğu için onu "Rus milli kahramanları anıtı"na yerleştiren, Kolçak'ın propaganda şefi Nikolay Ustryalov oldu. Dolayısıyla, Lenin aynı anda Büyük Petro'yu ve Napolyon'u, Mirabeau'yu ve Danton'u, Pugaçev'i ve Robespierre'i cisimleştiriyordu.[23] Ne var ki, Ustryalov, tüm bu pohpohlamalarına rağmen, Lenin'in ve Ekim Devriminin kilit nitelikteki mirasını, tarihsel açıdan tümüyle özgün olan bir şeyi –sos-

21 "Bu kültürel devrim şimdi ülkemizi bütünüyle sosyalist bir ülke yapmak için yeterli olur; ama (cahil olduğumuz için) katıksız kültürel karakterde ve (kültürlü olmak için maddi üretim araçlarında belirli bir gelişim düzeyine ulaşmamız, belirli bir maddi temele sahip olmamız gerektiği için) maddi karakterde muazzam zorluklar doğurur." Lenin, *Collected Works*, cilt 33 (Moskova: Progress Publishers, 1965), 467–75.

22 Troçki, uzun vadede yeni bir biçimi, yani devlet sosyalizmini ortaya çıkaran bu "donma"yı, "Stalinist Termidor" kavramıyla tanımladı.

23 Nikolay Ustryalov, *Natsional-Bolshevizm* (Moskova: Algoritm, 2003), 372–76.

yalist yönünü– atlıyordu. Öyle yapmakla, Kızıl Ekimin amaçlarını ele alırken tümünü –en iyi ihtimalle– ütopya alanına süpüren ya da daha kötüsü, işlediği günahlar listesine Nazizmi de ekleyen günümüzün tipik tarihçisini ya da ideoloğunu önceden haber vermiş oluyordu. Bu "sosyalist yön"ün tarihsel varlığını sürdürdüğünü gösteren en önemli ve silinmez kanıt, devrimle bağını hiçbir zaman koparmamış olan Sovyet insancıl kültürüdür. Bu yön, uluslararası sol için özellikle önemliydi, çünkü sol, Sovyet gelişiminin çarpık yapılarına, Gulag'lara ve bürokratik otoriterciliğe yönelttiği eleştiriyi işte bu temele dayandırdı.

Rus Devrimi, dünyanın her yanında özlemleri, özellikle de alt sınıfların özlemlerini ütopya olmaktan çıkarıp gerçeklik alanına taşıdı: Cahilliğin, işsizliğin ve derin toplumsal eşitsizliklerin ortadan kaldırılması; eğitim ve sağlık hizmetlerinin bedelsiz verilmesi; kadınların Ortaçağ'a özgü baskılardan kurtarılması; daha neler neler. Âdeta bir gecede, milyonlarca insan, baskının olmadığı, toplumsal öz örgütlenmeyle yönetilen ve ücretli emek köleliğinden kurtulmuş daha insanca bir toplum inşa edebileceklerine inanma cesaretini kendinde buldu.

Devrimin bu temel insancıl değerleri –toplumsal özgürlük, toplumsal eşitlik, ortaklaşalık üzerine kurulu bir ekonomi– hâlâ hayalleri süslüyor. Dünyayı bir topluluğa [*community*] dönüştürme *metodolojisi* olarak hatırlanan Ekim Devrimi, bir tarih deneyimi olarak, başarısızlığa uğrayan devlet sosyalizmi deneyini çok aşacak şekilde varlığını sürdürmüştür. Küresel etkileri açısından, Ekim Devrimi, milli kurtuluş hareketlerine ve sömürgecilik karşıtı daha geniş mücadeleye belirleyici derecede cesaret verdi –İkinci Dünya Savaşında kazanılan zafer, bunun gerçek sonuçlarını müjdeliyordu.

Bunların hiçbirisi, devrimden sonra olanların yol açtığı büyük ikilemleri dikkatlerden kaçırmamalıdır; Lenin bunu –Klyuçevski'nin sözleriyle– şöyle ifade etmişti: Büyük Petro bile barbarca koşulları ortadan kaldırmak için barbarca yollara başvurdu. Sonraki kuşaklara kalan soru belki de şudur: Barbarca koşulları, barbarca olmayan

yollarla ortadan kaldırmak mümkün müdür? Benim bir cevabım yok. Ama eminim ki, yapısal açıdan, yeni devrimlerin nesnel koşulları –her ne kadar farklı biçimlerde ve farklı olgunluk aşamalarında olsalar da– küresel sistemin birçok bölgesinde sürekli olarak vardır. Yüzüncü yıldönümünde, 1917'nin dünya çapında tarihsel önem taşıyan olaylarına işte bu ışık altında dönüp bakmaya değer.

Kaynakça

Alexander Rabinowitch, *The Bolsheviks in Power* (Bloomington, IN: Indiana University Press, 2008) [Türkçesi: *Bolşevikler İktidarda*, çev. Can Saday vd. (İstanbul: Yordam Kitap, 2016).

D. O. Çurakov, "Revolutsia i Sotsialno-ekonomicheskoe Polozhenie Rabochih (konyets 1917–1918)", Sorokin, haz., *Oktyabr 1917*, 213.

Fyodor Dan, *Proiskhozhdenie Bolshevizma* (New York, 1946).

Karl Marx ve Frederick Engels, *Collected Works*, cilt 24 (Londra: Lawrence ve Wishart, 2010).

Leopold Haimson'ın *The Russian Marxists* (Cambridge: Harvard University Press, 1955).

M. I. Voyeikov, "Materialnie i Sotsialno-ekonomicheskie Predposilki Russkoy Revolyutsii," A. A. Sorokin, haz., *Oktyabr 1917: vizovi dlia XXI veka* (Moskova: Lenand, 2008), 62-90.

Nikolay Ustryalov,*Natsional-Bolshevizm* (Moskova: Algoritm, 2003).

P. N. Milyukov, *Rossiya na Perelome: Bolshevistsky Period Russkoy Revolyutsii* (Paris, 1927).

Tamás Krausz ve Péter Szigeti, haz., *Államszocializmus* (Budapeşte: Eszmélet Alapítvány, 2004).

Tamás Krausz, *Reconstructing Lenin* (New York: Monthly Review Press, 2015).

V. Buldakov, *Krasnaya Smuta: Piroda i Posledstvii Revolyutsionnogo Nasiliya* (Moskova: Presidentskiy tsentr B.

V. I Lenin, "Lecture on the 1905 Revolution," *Collected Works*, cilt 23, 243–47, 250–52.

V. I. Lenin, *Collected Works*, cilt 23 (Moskova: Progress Publishers, 1964).

V. I. Lenin, *Collected Works*, cilt 25 (Moskova: Progress Publishers, 1964).

V. I. Lenin, *Collected Works*, cilt 33 (Moskova: Progress Publishers, 1965).

Genç Gramsci ve Ekim Devrimi

Mehmet Yetiş

Antonio Gramsci, 1917 yılının ilk aylarında Çarlık Rusyasında patlak veren olaylara ilişkin haberler İtalya'ya ulaştığında, gelişmelerin dünya-tarihsel ölçekteki siyasal ve kuramsal önemini gecikmeksizin kavrayanlar arasında yer almıştı.[1] Bu sırada, henüz çok genç bir militan olmakla birlikte, İtalyan Sosyalist Partisi'nin (PSI) Torino örgütünde üstlendiği yöneticilik göreviyle bağlantılı olarak, *Il Grido del Popolo* gazetesinde çalışıyordu. Parti görüşlerinin kitlelere aktarılması amacıyla çıkarılan bu gazetenin 29 Nisan 1917 tarihli nüshasında Rusya'nın içinden geçmekte olduğu Şubat Devrimine yönelik ilk değerlendirmelerini yayınladı. "Rus Devrimi Üzerine Notlar" başlıklı yazısında, İtalyan burjuvazisinin denetlediği ana akım yayın organlarındaki yorumların sert bir eleştirisini yaparak, devrimin sınıfsal karakterini ve yakın gelecekte izleyeceği rotanın belirleyici görünümünü tartışmaya açtı.[2]

Gramsci, bu yazısına çarpıcı bir soruyla başlar: "Rus Devrimi neden proleter bir devrimdir?" Gündemdeki devrimin ancak burjuvazinin hegemonyası altında gerçekleşebileceği yolundaki görüşlerin Rusya'da bile egemen olduğu bir dönemde, bu sorunun etrafında geliştirilen açıklama tarzı gerçekten dikkat çekiciydi. Burjuva basınında, Çarlık yönetiminin iktidarı kaybetmesi sonrasında burjuva-

1 Yazıyı okuyarak değerli önerilerde bulunan Tijen Demir'e teşekkür ederim.

2 Gramsci'nin Rus Devrimi üzerine yazdığı yazılar için bkz. Antonio Gramsci, *Come alla Volontà Piace: Scritti sulla Rivoluzione Russa*, der. Guido Liguori (Roma: Castelvecchi, 2017).

zinin yeni egemen sınıf konumuna yükseldiği varsayımı genel kabul görüyor ve Rus Devrimi ile 1789 Fransız Devrimi arasında mekanik bir koşutluk ilişkisi kuruluyordu. Bu yorumun yüzeysel benzerliklere dayandığını düşünen Gramsci ise, Rus Devriminin –kendi özsel dinamikleri bakımından– sosyalist rejimin kurulmasıyla sonuçlanacak bir proleter eylem olduğunu ileri sürüyordu.[3]

Birkaç ay sonra haklılığı kanıtlanacak olan bu öngörüye yol açan uslamlama biçimi yakından analiz edildiğinde, sınıf savaşımının dinamiklerine ilişkin dikkat çekici bir kuramsal bakış açısının belirleyiciliği kendini gösterir. Gramsci'ye göre, Rusya'dan gelen bilgilerin bütün yüzeyselliğine ve sınırlılığına karşın, özgürlük ve anti-otoriterlik eğilimlerini ortaya çıkaran devrim süreci, yeni toplumsal değerler bütünlüğünü oluşturmaya yönelmesi nedeniyle "bir azınlığın ideali" olarak anlamlandırılamazdı.[4] Gündemdeki devrimin tinsel varoluş tarzı kaçınılmaz bir şekilde proleterdi; zira, tarihsel gelişimin ulaştığı bu özgül uğrakta, işçi sınıfının yaşam tarzına uygun bir etik-politik bilinç geniş kitlelerin rızasını elde etmeye başlamıştı.

Şubat Devrimi, devlet aygıtının ve yönetsel organların gündelik işleyişini denetlemek amacıyla kurulan işçi delegeleri komitesinin etkinliklerinde de görüldüğü gibi, "proletarya (işçiler ve askerler)" tarafından gerçekleştirilmişti.[5] Kuşkusuz, siyasal-toplumsal yapıyı köktenci biçimde değiştiren devrimin işçi sınıfı tarafından yapılması onun proleter niteliğinin kanıtı sayılamazdı. Devrime proleter görünüm kazandıran olgular tinsellik alanında da aranmalı, yaşam tarzı ve ahlak sorunu üzerinde durulmalıydı. Gramsci, bu açıdan ele alındığında, oy hakkını kadınları da içerecek şekilde bütün yurttaşlara genişleten Şubat Devriminin en önemli özelliğinin, Çarlık rejimine özgü otoriterliği sonlandırarak özgürlüğe dayalı yeni bir ahlaki düzenin kurulması olduğunu ileri sürüyordu. Bu değerlen-

3 Antonio Gramsci, *Selections from Political Writings (1910-1920)*, der. Quintin Hoare, çev. John Mathews (Londra: Lawrence and Wishart, 1977), 28.

4 A.g.e.

5 A.g.e., 28.

dirme, daha sonra *Hapishane Defterleri*'nin temel izlekleri arasında yer alacak olan entelektüel-ahlaki reform kavramının ilk formülasyonlarından biri olarak yorumlanabilir.[6]

Gramsci, devrim sürecine ilişkin öngörüsünü *Il Grido del Popolo*'nun 28 Temmuz 1917 tarihli sayısında yayınlanan "Rus Maksimalistleri" başlıklı yazısında sürdürür. Ona göre, Şubat Devrimi sonrasında iktidar aygıtını eline geçiren A. Kerenski, İ. G. Çereteli ve V. Çernov gibi politikacılar devrimin konjonktürel aşamasını temsil ediyorlardı. Sınıfsal güç ilişkilerindeki konumları nedeniyle ılımlıların oynayacağı önemli rolün henüz tüketilmediği koşullarda devrimin ileri aşamalarını tahayyül etmek güçtü. Ne var ki, V. İ. Lenin'in önderliğindeki Rus Maksimalistleri (yani, Bolşevikler) açığa çıkardıkları enerjiyle birlikte "devrimin sürekliliği"ni sağlamaktaydılar. Rusya'da sosyalizmin güncelliğine yönelik yaklaşımları çerçevesinde, gerçek devrimci Marksist düşünceye dayanmaları nedeniyle, Bolşevikler "devrimin kendisi" olarak kabul edilebilirdi.[7]

Kapital'e Karşı Devrim mi?

Nitekim, Rus devriminin izleyeceği rotaya yönelik bu sezgisel değerlendirmeler birkaç ay içerisinde somut karşılığını bulacak ve Bolşevikleri iktidara getiren Ekim Devrimi genç Gramsci'nin öngörüsünü doğrulayacaktı. Devrim, "Kerenski aşaması"nın ötesine giderek, uluslararası işçi sınıfı hareketinin gelişimi açısından belirleyici bir uğrağa doğru ilerlemişti. Gramsci, Rusya'da yeni tarihsel blokun kurulmasına yol açacak olan kaotik olaylar henüz bütün hızıyla devam ederken, PSI gazetesi *Avanti!*'nin 24 Aralık 1917 tarihli sayısında "*Kapital*'e Karşı Devrim" başlıklı önemli bir yazısını yayımlar. Yazının yüzeysel bir okumayla kavranmaya çalışıldığında oldukça sorunlu yorumlara yol açan temel argümanı, Bolşevik

6 A.g.e., 28-29; Anne Showstack Sassoon, *Gramsci's Politics* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1987), 28.

7 Gramsci, *Political Writings*, 31-32. Alastair Davidson, *Antonio Gramsci: Towards an Intellectual Biography* (Londra: Merlin Press, 1987), 84.

Devriminin aynı zamanda Karl Marx'ın *magnum opus*'u olan *Das Kapital*'e karşı gerçekleştirilmiş bir devrim olduğudur.[8]

Bu çok ilginç ve tartışmalı argüman, Gramsci'nin Ekim Devrimi bağlamında Marksizmin kurucu önermelerinin nasıl yorumlanması gerektiğine yönelik kimi saptamalarını belirginleştirmemize yardımcı olacaktır. Bolşevik Devrimi, sadece olayların ardışık şekilde sıralanmasından ibaret olarak anlaşılamazdı; geniş kitlelerin tarihsel önemdeki eylemlerine dayanan bu devrim, ideolojilerin son derece etkili olduğu bir dönüşüm uğrağı olarak da kavranmalıydı. Gramsci'ye göre, üstyapıdaki sınıf ideolojilerinin oluşumu açısından ele alındığında, Marx'ın başyapıtı Rusya'da proletaryadan ziyade "burjuvazinin kitabı" olarak işlev görmüştü. *Das Kapital*'in burjuva ideolojisinin gerekleri doğrultusundaki yorumlanma tarzı, Rusya'da tarihsel sürecin önceden belirlenmiş bir rotayı izleyeceğini öngörüyordu: Feodal ilişkilerin hâlâ etkili olduğu bu ülkede Batı uygarlığına benzer bir oluşumun ortaya çıkması için, önce burjuvazinin bir sınıf olarak gelişmesi ve kapitalizmin egemen üretim tarzı durumuna gelmesi gerekiyordu. Ancak bu iki koşul sağlandığında, proletarya da tarih sahnesine çıkacak ve kendi sınıf talepleri etrafında örgütlenerek sosyalist devrime yönelik eylemliliğini başlatabilecekti. Oysa, Rusya'da devrim sürecini biçimlendiren olayların akışında kendini gösteren nesnel gerçeklik, yanılsamalı algılamaların yarattığı ideolojileri geçersizleştirmişti.[9]

Gramsci, Ekim Devriminin kuramsal düzeydeki meşruluğunu oluşturmayı amaçladığı bu yazısında, İkinci Enternasyonal'deki hâkim Marksizm yorumunun önerdiği devrim modelini reddeden Bolşeviklerin Rusya'da sosyalist devrim için "uygun" koşulları beklemek yerine kendi devrimlerini yaptıklarını vurgular. Bolşevikler, Marx'ın yapıtlarını "katı bir öğreti"ye dönüştürmeyi değil, her türden "pozitivist ve doğalcı" etkiden uzak bir biçimde kavradıkları Marksist düşüncenin içindeki canlı özü öne çıkarmayı başarmış-

8 Gramsci, *Political Writings*, 34.

9 A.g.e.

lardı. Devrimci sürecin gündeme getirdiği olaylar dizisi, mekanik determinist sorunsalın ürettiği şematik tarihsel ilerleme öngörülerinin ne kadar geçersiz olduğunu kanıtlamıştı. Bu durumda, Bolşevikler gerçekleştirdikleri devrimle, İkinci Enternasyonal'e özgü teleolojik ve kaderci Marksizm yorumunun dayattığı "tarihsel materyalizmin yasaları"nın sanıldığı kadar "katı" olmadığını da göstermişlerdi.[10] Tarihsel ilerleme mantığında belirleyici tek faktörü ekonomi kertesinde aramak yerine, "Alman ve İtalyan idealizminin sürekliliği" içinde açığa çıktığı üzere, Marksist düşüncenin kalıcı yönlerine odaklanmışlardı. Bolşevizmin Ekim 1917'deki başarısı, "kaba ekonomik olgular" karşısında, birbirleriyle karşılıklı ilişkiler içinde kendi toplumsal ve kolektif iradelerini yaratan somut insanlara ağırlık vermesine dayanıyordu.[11]

Burada, Gramsci'nin dünya-tarihsel önemdeki büyük dönüşüm uğrağında nesnel faktörlerle sınıfların öznel konumlanışı arasındaki karmaşık diyalektiği göz önünde bulundurduğunu saptayabiliriz. Gramsci'ye göre, "*Kapital*'e Karşı Devrim" yazısının Marx'ı, öngörülemeyen özgül olayları tahmin edememiş olmakla kuşkusuz suçlanamazdı: Marx, "öngörülebilir olanı" görmüştü; ama Ekim Devriminin gelişimi açısından belirleyici nesnel faktörler arasında yer alan Avrupa savaşını ve olası sonuçlarını önceden bilebilmesi olanaklı değildi. Üç uzun yıl boyunca geniş kitlelerin yaşamını derinden etkileyen bu savaşın Rusya'da "kolektif halk iradesi"ni nasıl biçimlendireceği Marx'ın döneminde tahmin edilemezdi.[12] Dolayısıyla, yazının provokatif başlığından itibaren yaratılan izlenimin aksine, Gramsci'nin eleştirisinin odağında *Kapital*'in yazarı Marx değil, ustanın yapıtlarını yaratıcı özünden koparark yorumlayan Karl Kautksy ya da –sonradan *Hapishane Defterleri*'nde çok sert eleştirilecek olan– Achille Loria gibi aydınlar bulunmaktaydı. Gramsci'nin, birkaç hafta içerisinde kaleme aldığı bir başka değer-

10 A.g.e., 34; ayrıca bkz. Mehmet Yetiş, "Antonio Gramsci", der. Çetin Veysal, *1900'den Günümüze Büyük Düşünürler*, Cilt 1 (İstanbul: Etik Yayınları, 2009), 126.

11 Gramsci, *Political Writings*, 34-35.

12 A.g.e., 35; ayrıca bkz. Sassoon, *Gramsci's Politics*, 29-30.

lendirmesinde, genç İtalyan sosyalistlerin "Marx'ın gerçek öğretisine dönmek istediklerini" ifade etmesi anlamlıdır.[13]

Gramsci, Ekim Devrimine ilişkin bu yorumunda öznel faktörlere ve insan iradesinin tarihsel-siyasal süreçler üzerindeki etkisine yönelik olarak yaptığı vurgulama nedeniyle sert eleştirilerle karşılaşmıştır. PSI'deki reformist kanat içinde yer alan Claudio Treves gibi aydınların yönelttiği temel suçlama başlığı voluntarizm ve Bergsonizm olmuştur.[14] Ne var ki, Gramsci'nin Rusya'daki devrim sürecinin izlediği rota konusundaki saptamalarını Henri Bergson'un metafizik yaklaşımından türetmek olanaklı değildir. Zira, "*Kapital*'e Karşı Devrim" yazısının hiçbir yerinde, Bolşeviklerin yönlendirmesi altındaki herhangi bir toplumsal sınıf ya da fraksiyonun salt kendi öznel iradesine dayanarak tarihsel nesnelliği köktenci biçimde yeniden yapılandırdığı ve devrimci dönüşümü gerçekleştirdiği yönünde bir gönderme yoktur. Marx'ın da öngöremeyeceği bir dünya savaşının yarattığı somut koşullar altında devrimci bilinç geliştiren işçi sınıfı ve köylülüğün otokratik ve arkaik Çarlık rejimine son vermesi "voluntarist" bir edim olarak yorumlanamaz.[15]

Gramsci, Ekim Devrimine ilişkin değerlendirmelerin yer aldığı daha sonraki yazılarında da, devrimci süreçlerin nasıl ortaya çıktığı ve yeni tarihsel blokun hangi koşullarda kurulduğu konusunda dikkat çekici yorumlarını sürdürür. Dönemin burjuva entelektüelleri arasında yaygınlık kazandığı görülen şematik yaklaşımlardan uzak durarak, bir yanda Bolşevik Devrimi ile Marksist kuram, öbür yanda Lenin ile Marx arasında kurulan tarih-dışı karşıtlık ilişkisini kabul etmez.[16] Devrimin örgütlü kolektif iradenin somut koşul-

13 Antonio Gramsci, *Pre-Prison Writings*, der. Richard Bellamy, çev. Virginia Cox (Cambridge: Cambridge University Press, 1994), 45; ayrıca bkz. Walter L. Adamson, *Hegemony and Revolution: Antonio Gramsci's Political and Cultural Theory* (Berkeley ve Los Angeles, California: University of California Press, 1980), 45.

14 A. Pozzolini, *Antonio Gramsci: An Introduction to His Thought*, çev. A. F. Showstack (Londra: Pluto Press, 1970), 20.

15 Dante L. Germino, *Antonio Gramsci: Architect of a New Politics* (Baton Rouge ve Londra: Louisiana State University Press, 1990), 62.

16 Sassoon, *Gramsci's Politics*, 30.

lar altındaki özgül yansımasını dışa vurduğu yolundaki saptaması, Marksizmi "praksis felsefesi" olarak yeniden yorumladığı kuramsal modeli içinde ayrıcalıklı bir yere sahip olacaktır. Rusya'da devrim yapan Bolşeviklerin, bu noktada, kendi siyasal etkinliklerini tarihsel nesnelliğin belirlediği bağlam içerisinde biçimlendiren "tarihselciler" olarak betimlenmesi anlamlıdır.[17]

Ekim Devriminin Etkisi

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, Gramsci Ekim Devrimini kuramsal değerlendirmeler yapabilmesini sağlayacak kadar yakından izlemişti. Lenin'in çalışmalarından kimi örnekler İtalya'da da yayınlanmaya başladığında, bunların Gramsci'nin düşüncesi üzerindeki etkisi büyük oldu. Ekim Devriminin açtığı yeni dönemde, Marksizmin kuramsal birikimine yapılan katkılar genç Gramsci'nin felsefi, ideolojik ve politik bakış açısını geliştirdi.[18] Gramsci'nin Ekim Devrimi karşısında hissettiği bağlanma duygusu, salt işçi sınıfının önemli bir devrim girişimini başarıya ulaştırmasıyla açıklanamaz; Rusya deneyimi, onun gözünde, gündemdeki İtalyan devrimi için dikkatle analiz edilmesi gereken bir esin kaynağıydı. Kapitalistleşme sürecindeki gecikme, tarımsal nüfusun yoğunluğu, eşitsiz gelişim dinamiklerinin belirleyiciliği gibi nesnel faktörler her iki ülkenin ekonomi politik ölçütler çerçevesinde karşılaştırılmasını olanaklı kılmaktaydı. İkinci Enternasyonal'in siyasal stratejisinde öngörülenlerden farklı olarak, kapitalizmin görece geç ve eşitsiz geliştiği bir toplumsal formasyonda işçi sınıfı iktidarının başarıyla kurulmuş olması Ekim Devriminin benzer ülkelere örnek olmasını sağlıyordu.[19]

İkinci Enternasyonal'e özgü Marksizm yorumunun etkisi altında gelişen İtalyan sosyalizmindeki mekanik determinist ve pozitivist

17 Adamson, *Hegemony and Revolution*, 46.

18 Martin Clark, *Antonio Gramsci and the Revolution that Failed* (New Haven: Yale University Press, 1977), 51. Ayrıca bkz. Alastair Davidson, "Gramsci and Lenin: 1917-1922," *Socialist Register 1974* (Londra: Merlin, 1974), 128-30.

19 James Joll, *Gramsci* (Glasgow: Fontana, 1977), 34.

eğilime yönelik reddiyesi, genç Gramsci'nin Ekim Devrimine ve Lenin'e yakınlık duymasını kolaylaştırmıştır. Bu eğilimin yol açtığı programatik yaklaşım, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından İtalya'da ortaya çıkan devrimci gelişmeler sırasında PSI'nin siyasal çizgisini bütünüyle felce uğratmıştı. Gramsci, PSI içinde liderliğini F. Turati'nin yaptığı reformist fraksiyonun siyasal pozisyonuna itiraz ederken, Ekim Devriminin evrenselliği varsayımından hareket edecekti.[20]

Gramsci, üniversite öğrenimi için geldiği Torino'da PSI'nin etkisi altındaki genç bir sosyalist olarak, Hegelci idealizmin dolayımına açık olsa da, Marksist düşüncenin temel yapıtlarını inceleme fırsatını bulmuştu. Ne var ki, onun 1917 öncesindeki yayınlarında, Marx'a ya da diğer sosyalist düşünürlere yoğun bir şekilde başvurduğu söylenemez. Bu çerçevede, Lenin'in yapıtlarına ilişkin bir tanışıklığının olması da beklenemez; Gramsci'nin Lenin'i tanıması, ancak 1917 Şubat Devriminden sonra mümkün olmuştur.[21] Gerçi, Lenin bu tarihten önce, Rus devrimci hareketinin üyeleri dışarıda tutulmak koşuluyla, Avrupa'da ve İtalya'da da tam olarak bilinmiyordu; çalışmaları, büyük ölçüde Fransa'daki sosyalist yayınlar aracılığıyla ya da Max Eastman'ın Amerika Birleşik Devletleri'nde yayınladığı *Liberator* dergisi üzerinden İtalya'ya ulaşmıştı.[22]

Rusya'da devrim süreci başlayınca, Lenin'in adı özellikle Torino'daki sanayi proletaryası tarafından simgesel bir tanınmaya kavuşacaktı. Nitekim, Ağustos 1917'de Petrograd Sovyeti'nin Menşeviklerden oluşan bir heyeti Kerenski hükümetini temsil etmek üzere Torino'ya geldiğinde, yaklaşık kırk bin işçi onları "Yaşasın Lenin!" sloganıyla karşılayacaktı. Kısa bir süre sonra devrimin yeni aşamasına geçilince, Ekim Devriminin başarılı liderinin *Emperyalizm* ve *Devlet ve Devrim* gibi çalışmaları İtalyan işçi sınıfının entelektüel gündemine girdi. Gramsci, PSI'deki çalışmaları dolayısıyla o sıralarda daha ya-

20 Carlos Nelson Coutinho, *Gramsci's Political Thought*, çev. Pedro Sette-Câmara (Leiden ve Boston: Brill, 2012), 11.

21 Davidson, *Antonio Gramsci: Towards an Intellectual Biography*, 81.

22 Joll, *Gramsci*, 33-34.

kın ilişki kurmaya başladığı Torinolu işçilerin Lenin'e ve Bolşeviklere gösterdiği sempatiyi paylaşıyordu.[23]

Tarihteki ilk başarılı sosyalist devrimi gerçekleştiren Bolşevikler, uluslararası işçi sınıfı içerisindeki diğer Marksist eğilimler arasında kısa sürede olağanüstü bir saygınlığa kavuşmuşlardı. Üçüncü Enternasyonal'in kurulmasıyla birlikte, siyasal örgütlenmeler ve partiler nezdinde de somut karşılığını bulacak olan liderlik konumunun yarattığı ideolojik-politik atmosfer Avrupalı sosyalistlerin önemli bir bölümünün reformizmden hızla uzaklaşmasını sağladı. İtalya'da, PSI içinde etkinlik gösteren Marksist devrimciler arasındaki iki isim, simgesel düzeyde Ekim Devriminin ve Leninizmin ideolojik taşıyıcılığına aday oldu: Antonio Gramsci ve Amadeo Bordiga. Kuramsal ve siyasal alanlardaki yaklaşımları birçok noktada farklılaşmakla birlikte, bu iki ismin Sovyet deneyimine, Bolşevik Partisi'ne ve Lenin'in düşüncesine derin ilgisi dikkat çekiciydi.[24]

Gramsci'nin Leninizmi, Bordiga'nın bizzat Lenin tarafından eleştirilecek olan "sol-komünist" yaklaşımından ayrı bir çizgi izleyerek, Ekim Devriminin yarattığı teorik ve pratik etkilerin eklemlenmesi üzerinden gelişme gösterdi.[25] "*Kapital*'e Karşı Devrim" yazısındaki kimi formülasyonlarda yankılanan idealist söylemin aşılmasında hem Bolşevik Devriminin tarihsel belirleyiciliği hem de Lenin'in kuramsal yönlendiriciliği rol oynamıştır. Gramsci, *Hapishane Defterleri*'nde Benedetto Croce'nin felsefi mirasını tarihsel materyalist açıdan yorumlarken ifade ettiği üzere, 1917 yılında hâlâ "eğilimsel olarak Croceci" sayılabilirdi.[26] O dönemdeki kavrayışı-

23 Davidson, *Antonio Gramsci: Towards an Intellectual Biography*, 232, 283-284; Joll, *Gramsci*, 34.

24 Richard Drake, *Apostles and Agitators: Italy's Marxist Revolutionary Tradition* (Cambridge, Massachusetts ve Londra: Harvard University Press, 2003), 138.

25 Gwyn A. Williams, *Proletarian Order: Antonio Gramsci, Factory Councils and the Origins of Italian Communism, 1911-1921* (Londra: Pluto Press, 1975), 91. Lenin'in Bordiga'ya yönelik eleştirileri için bkz. V. I. Lenin, "'Left-Wing' Communism: An Infantile Disorder", *Collected Works*, cilt 31 (Moskova: Progress Publishers, 1974), 65-66, 112-17.

26 Antonio Gramsci, *Quaderni del Carcere*, 4 cilt (Torino: Einaudi, 1975), 1233; ayrıca bkz. Quintin Hoare ve Geoffrey Nowell Smith, "Introduction", Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks* (Londra: Lawrence and Wishart, 1971), xxiii.

na göre, burjuva toplumunun yarattığı sınıf ilişkilerinin analizinde Hegelci diyalektiğin sağladığı yöntemsel olanaklar geçmişte Marksizmin kurucuları tarafından nasıl kullanıldıysa, tarihsel maddeciliğin "praksis felsefesi" olarak yeniden kurulmasında Croce'nin pozitivizm eleştirisinden de öyle yararlanılabilirdi. Ancak, Ekim Devriminin ideoloji kertesindeki hegemonik kapasitesi, Gramsci'nin, gençlik yazılarında kısmen etkili olan Croceci idealizmden hızla uzaklaşmasına yardımcı oldu. *Defterler*'deki felsefi tartışmaların en ilgi çekici kısımları arasında Croce'ye ilişkin sert eleştirilerin bulunması bu tarihsel belirlenme ilişkisine bağlanabilir. Gramsci, 1918 yılının ilk aylarından itibaren, Ekim Devriminden çıkardığı etik-politik dersleri, Lenin başta olmak üzere Bolşevik yazarların yapıtlarından edindiği kuramsal birikimin yol göstericiliği altında, kendi ülkesinin somut koşullarına uygulamaya yöneldi.[27]

Ekim Dersleri: Konseyler/Sovyetler ve Parti

1917 Devriminin uluslararası düzeydeki etkisinin yoğun biçimde açığa çıktığı 1918-1920 dönemi, Birinci Dünya Savaşı sonrasında gündeme gelen ekonomik ve siyasal kriz koşullarının yarattığı olanaklarla birlikte, bütün dünyayı sarsacak olan sınıf mücadeleleri dalgasına tanıklık etti. Özellikle Almanya'da (1918-1920), Macaristan'da (1919) ve İtalya'da (1919-1920) sınıf ilişkilerinde köktenci değişikliklere yol açan devrimci hareketlerin dolaysız esin kaynağı Bolşevik Devrimiydi. Bu devrimin biçimlendirdiği tarihsel konjonktür, 1871 Paris Komünü deneyimi de akılda tutulmak koşuluyla, Avrupa'da bütün kıtayı etkisi altına almış olan 1848 devrimlerinden sonraki en önemli devrimci durum uğrağı olarak yorumlanabilir.[28] Ekim Devrimi, kapitalizmin genel krizinin derinleşmesine bağlı olarak, bir yandan emek-sermaye çelişkisinin belirleyici olduğu, öte yandan emperyalizmle sömürge ve yarı-sömürge ülke-

27 Coutinho, *Gramsci's Political Thought*, 12.

28 Ralph Darlington, *Syndicalism and the Transition to Communism: An International Comparative Analysis* (Aldershot: Ashgate, 2008), 187-88, 255.

ler arasındaki karşıtlıkların yoğunlaştığı yeni bir tarihsel dönemin başlangıcını oluşturuyordu.[29]

Ocak 1918'de, henüz Üçüncü Enternasyonal kurulmadan önce, Rusya'da işçi sınıfı ve köylülüğün siyasal iradesini temsil eden sovyet iktidarı iki alanda ölümcül mücadele yürütmekteydi: Yerel düzeyde eski tarihsel blokun restorasyonunu hedefleyen karşı-devrimci girişimlerin bastırılmasına yönelik mücadele, uluslararası düzeyde emperyalist ülkelerin Sovyet yönetimini yıkmak amacıyla giriştikleri silahlı müdahalelerin savuşturulmasına yönelik mücadeleyle birleşmişti. Bütün zorluklara karşın, sınıf savaşımının uluslararası nitelik kazanmasına koşut olarak, gelişkin kapitalist ülkeler başta olmak üzere birçok ülkede devrimci hareketlerin yükselişe geçmesi güç dengelerini değiştiren önemli bir faktördü. Bu çerçevede, Ekim Devriminin hemen ardından Almanya, İtalya, Avusturya, Macaristan ve Balkan ülkeleri sistem karşıtı sınıf hareketlerinin gelişmesine tanıklık etti. Ayrıca, kıta Avrupa'sındaki diğer ülkelerin yanı sıra, kapitalizmin merkez ülkeleri arasında yer alan İngiltere ve Fransa'da işçi sınıfı öncülüğünde geniş katılımlı bir mücadele süreci gündeme geldi. Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı olumsuz sosyo-politik gelişmelerden görece daha az etkilenen Amerika Birleşik Devletleri de, Ekim Devrimi sonrasındaki devrimci yönelişten payını alarak, daha önceden görülmemiş yoğunluktaki sınıf eylemleriyle karşı karşıya kalmıştı.[30]

Mart 1919'da Üçüncü Enternasyonal'in kurulması, doğrudan Ekim Devriminin oluşturduğu dramatik ideolojik-politik üstbelirlenme ilişkisinin yansımasıydı. İşçi sınıfı mücadelelerinin uluslararasılaşması, dünya-tarihsel ölçekte ele alındığında sosyalizm ve kapitalizmin iki karşıt sosyo-politik sistem hâlinde ortaya çıkmasıyla yakından bağlantılıydı. Komintern, daha ilk toplantılarında ürettiği programatik metinlerden başlayarak, kapitalizmin genel krizinin

29 Alexander Sobolev, vd., *Outline History of the Communist International* (Moskova: Progress Publishers, 1971), 10.

30 William Z. Foster, Üç Enternasyonal'in Tarihi: 1848'den 1955'e Dünya Sosyalist ve Komünist Hareketleri, çev. Can Saday (İstanbul: Yazılama Yayınevi, 2011), 273.

biçimlendirdiği yeni koşullar altında, birçok kapitalist ülkede işçi sınıfı iktidarının tarihsel bir olasılığa dönüştüğüne göndermede bulunuyordu. Devrimin güncelliği kavrayışı içerisinde mevcut devlet yapılarının bütünüyle yadsınmasını öngören bu yaklaşım, işçi sınıfı iktidarını –Ekim Devriminde de olduğu gibi– yeni türden örgütlenme formları üzerinden inşa etmeyi gerektiriyordu. Özellikle büyük sanayi alanında üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin kaldırılması ve üretim sürecinin emekçilerin yararına olmak üzere işçi denetimi ilkesi doğrultusunda yeniden düzenlenmesi yeni işçi devletinin ekonomik hedefleri arasındaydı.

Ekim Devrimi, işçi devletinin uygulayacağı sosyalist programın gerçekleştirilmesine yönelik örgütlenme biçimleri açısından, iki alanda büyük etkiler yarattı: yeni devletin formu olarak sovyetler ve sınıf savaşımının kritik bir örgütlenme formu olarak devrimci siyasal parti. Gramsci'nin 1917 Devrimi sonrasındaki bütün yazılarına baktığımızda, Ekim Devriminin sovyetler/konseyler ve parti biçimindeki ikili etkisine ilişkin çok-katmanlı yaklaşımının diğer bütün tartışma başlıklarını üstbelirlediğini görebiliriz. Gramsci, Rusya'da devrimci sürecin başarıyla sonuçlanmasını sağlayan iki örgütlenme formu konusundaki tarihsel deneyimi, Ekim Devriminin dersleri arasında ayrıcalıklı konuma yerleştirdi.

Birinci Dünya Savaşı sırasında kapitalist ülkelerdeki işçi hareketinin kimi önemli sektörlerde "üretimde işçi denetimi" talebi üzerinden başlattığı mücadele tarzı, özellikle 1917 Devrimindeki olumlu deneyimin yaygınlık kazanması sonrasında dönemin baskın özelliği hâline geldi. Avrupa'da sanayi proletaryasının savaş sürerken karşılaştığı ekonomik ve sosyal kayıplar (gerçek ücretlerin erimesi, çalışma koşullarının zorlaşması, enflasyon yüzünden fiyatların artması, işyeri disiplininin ağırlaştırılması, iş hukukunun sermaye yararına düzenlenmesi, vb.) geleneksel mücadele biçimlerinin sorgulanması için uygun ortam yaratmıştı.[31] Savaş öncesinde İkinci Enternasyonal'e hâkim olan reformist sosyal-demokrat ideoloji,

31 Carmen J. Sirianni, "Workers' Control in the Era of World War I: A Comparative Analysis of the European Experience", *Theory and Society* 9 (1980): 29, 36.

sınıf hareketini geleneksel olarak iki düzleme ayrıştırmıştı: Buna göre, ekonomik mücadeleler tarihsel blokun yapısal kertesinde sendikalar tarafından yürütülecek; üstyapısal kertedeki ideolojik-politik mücadeleyi ise siyasal parti üstlenecekti. Rusya'daki tarihsel blokun organik krizi, iktidar odaklı bir programatik yaklaşımı benimseyen Bolşevik Partisi'nin izlediği hegemonik mücadelenin ve sınıf ittifakları politikasının nesnel koşullarını sağlamıştı.[32]

Bilindiği üzere, 1917'de Çarlık rejimi büyük bir siyasal krizle karşılaştığında, Rusya'nın bütün önemli yerleşim merkezlerindeki kamu kuruluşları, fabrikalar, çiftlikler ve ordu birlikleri işçi, köylü ve asker sovyetlerinin kendiliğinden ortaya çıkmasına tanıklık etti. Avrupa'daki diğer sınıf hareketlerinde de kendini gösteren konsey düşüncesi, Rusya'da yeni tarihsel blokun kurucu örgütsel formlarından biri olan sovyetlerin oluşmasına katkıda bulundu. Gelişkin bir işçi örgütlenmesi formu olarak tasarlanan sovyetler, Rusya'da ilk kez 1905 Devrimi sırasında gündeme gelmişti. İşçi sınıfının devlet otoritesinin tarihsel olarak oluşturulmasında, kısa süreli de olsa emekçilerin kendi yönetimlerini kurabileceklerini kanıtlayan 1871 Paris Komününün sağladığı muazzam teorik ve pratik birikim yol gösterici olmuştu. Komün iktidarı, önceki bütün burjuva parlamentarizmine dayalı cumhuriyet yönetimlerinden kesin şekilde ayrışmak üzere, köktenci bir siyasal *ethos*'un ürettiği temel ilkeleri evrenselleştirmişti: Yönetim organlarının gerçek temsil kapasitesi, yurttaşların eşit ve evrensel oy hakkı, yasama işlevini üstlenen temsilcilerin seçmenlere doğrudan sorumluluğu, vb. Bu ilkeler, 1905 Devriminin sancılı mücadele günlerinde en geniş kitle desteğine sahip örgütlenme formu olarak gelişen sovyetlerin sergilediği praksiste yankılanacaktı.[33]

İşçi sınıfının yoğun olduğu sanayi kentlerindeki İşçi Temsilcileri Sovyetleri fabrikalarda örgütlenen grev komitelerinden, kırsal bölgelerdeki Köylü Temsilcileri Sovyetleri ise köylü komitelerinden

32 A.g.e., 35.

33 V. M. Chkhikvadze, *The Soviet Form of Popular Government* (Moskova: Progress Publishers, 1972), 13-14.

türemişti. Bu temsil organları, 1905 Devriminin zorunlu kıldığı mücadele sürecinin derinleşmesine bağlı olarak, emekçi sınıfların gündelik örgütlenme formlarının geçirdiği nitel dönüşüm sonrasında, alternatif devlet iktidarının kurumsal yapıları hâline geldiler.[34] Konsey kavramını Rusya koşullarında yeniden üreten bu yapılar, Çarlık otokrasisinin meşruluk dayanaklarını sarsarken, eski rejimin yönetici sınıfını parlamenter temsili yansıtan yeni devlet örgütlenmesini kabul etmeye zorladı: 1906'da Çarın topladığı ilk parlamento olan Duma, yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya kalan otokratik iktidar blokunun sovyetleri etkisizleştirmek için başvurduğu bir çareydi.

İleride Ekim Devriminin ideolojik-politik liderliğini üstlenecek olan Lenin, 1905 Devrimi sırasında sovyetlerin önemini gecikmeksizin kavrayanların başında geliyordu. Onun 1905-1906 döneminde kaleme aldığı bir dizi yazı, sovyetleri işçi sınıfının kitlesel örgütlenme formu, eski rejimi ortadan kaldıracak ayaklanma organı ve yeni devrimci düzenin nüvesi olarak görmek gerektiği yolundaki temel argümanı ortaya koyar. Lenin'in devrim başlayınca Rusya'ya gitmek üzere geldiği Stockholm'deyken 1905 Kasım'ında yazdığı "Görevlerimiz ve İşçi Temsilcileri Sovyeti" başlıklı makale, sovyetlerin yalnızca ayaklanma organları olmadığını, aynı zamanda yeni işçi iktidarının devlet formu olarak işlev görebileceğini vurgulamaktaydı.[35] Lenin'in bu yorumu ile –aşağıda ele alacağım üzere– genç Gramsci'nin konseyleri proleter devletin nüvesi olarak gören yaklaşımı arasındaki benzerlik çarpıcıdır.

Lenin, bu dönemde, farklı sınıf örgütlenmeleri olan sovyetler ile siyasal partinin karşı karşıya getirilmesini ya da ikisinden birinin tercih edilmesini öngören yaklaşımlara itiraz etmiştir: Ne sovyet örgütlenmesinin devrimci partinin mutlak denetimi altındaki bir gölge örgütlenmeye dönüştürülmesi, ne de siyasal partinin sovyet karşısında ikincilleştirilerek önemsizleştirilmesi savunulabilirdi.

34 *A.g.e.*, 15.

35 V. I. Lenin, "Our Tasks and the Soviet of Workers' Deputies: A Letter to the Editor", *Collected Works*, cilt 10 (Moskova: Progress Publishers, 1978), 21.

Sovyet'in görevi, kendini "geçici devrim hükümeti" olarak ilan etmek ve sadece işçilerden değil, emekçi nüfusun etkin kitleleri arasında yer alan askerlerden, devrimci köylülerden ve devrimci burjuva aydınlarından seçilecek temsilcilere dayanarak geniş katılımlı bir yönetim mekanizması oluşturmaktı.[36] Çarlığa karşı ayaklanma sürecinde ortaya çıkan devrimci iradenin yeni kurumları olarak sovyetler, eski devlet aygıtının işleyiş tarzını etkisizleştirerek kendi iktidarını oluşturmaya yöneldiği ölçüde, işçi sınıfı hegemonyasının somutluk kazanmasını sağlayacaktı. Yeni sovyet iktidarı, küçük bir azınlığın çoğunluk üzerindeki üstünlüğünü hedefleyen önceki devlet iktidarından farklı olarak, geniş kitlelerin destek ve güvenine dayanması nedeniyle benzersiz konuma yerleşecekti.[37]

Sovyetlerdeki emekçi kitle hareketini baskı altına almayı kararlaştıran Çarlık yönetimi 1905 Devrimini ezmeyi başardığında, Rusya'da uzun süreli bir gericilik dönemi başladı. İkinci Dumanın Haziran 1907'de lağvedilmesiyle birlikte, sosyalist partilerin açık siyaseti terk etmesi kaçınılmaz hâle geldi. 1905 Devriminin yenilgisinden sonra, kitle hareketinin doğurduğu yeni iktidar organlarına yönelik ilgi zorunlu olarak azaldı; süreç içerisinde, Lenin ve diğer sosyalist politikacıların çalışmalarında sovyetlere ilişkin değerlendirmeler giderek sönümlendi.[38]

Rusya'da 1917'de başlayan devrim süreci, kitle örgütlenmeleri alanında 1871 Paris Komününden 1905 Rus Devrimine kadar uzanan konsey/sovyet geleneğini yeniden canlandırdı. Tıpkı 1905'te olduğu gibi, Şubat Devrimi de işçi sınıfının fabrikalardaki eylemliliğinin diğer toplumsal-siyasal alanlara aktarılmasıyla birlikte, Rusya'daki despotik tarihsel blok büyük bir organik krizle karşı karşıya kaldı. Geniş yığınların gerek grevlerle, gerek sokak gösterileriyle, gerekse

36 A.g.e., 23.

37 V. I. Lenin, "The Victory of the Cadets and the Tasks of the Workers' Party", *Collected Works*, cilt 10 (Moskova: Progress Publishers, 1978), 244.

38 Edward Hallett Carr, *The Bolshevik Revolution, 1917-1923*, cilt 1 (New York: Macmillan, 1951), 85; Oskar Anweiler, *The Soviets: The Russian Workers, Peasants, and Soldiers Councils, 1905-1921* (New York: Pantheon Books, 1974), 151.

de ayaklanma eylemleriyle dolaysız biçimde siyaset alanına katıldığı devrim günlerinde Çarlık yönetimine son verildi. Şubat Devrimi, Bolşevik Partisi'nin dahi illegalite zorunluluğundan henüz kurtulamadığı koşullar altında, kitlesel görünüm kazanan sovyetlerin tarih sahnesine yeniden çıkmasına tanıklık etti. Çarlık iktidarının devrilmesinden sonra kurulan Geçici Hükümetin yanı başında kendi otoritesini tesis eden sovyetlerin varlığı, Lenin'in adlandırmasına başvurmak gerekirse, "ikili iktidar" durumunu yaratmıştı. Bütün devrimlerin temel sorununun devlet iktidarıyla ilişkili olduğunu düşünen Lenin, Rusya'daki devrimin belirleyici özelliğini, burjuvazinin iktidarını simgeleyen Geçici Hükümetin karşısında emekçi sınıfların (işçi sınıfı ve köylülük) çıkarlarını temsil eden ikinci bir iktidarın oluşması sonrasında ortaya çıkan ikili iktidarda görüyordu.[39]

Lenin'in de vurguladığı gibi, devrim sürecinin ancak geçici bir evresini oluşturan ikili iktidar durumu uzun süre devam edemezdi; bunlardan birinin ortadan kalkması kaçınılmazdı. Rus burjuvazisinin bu dönem boyunca sovyetlerin gücünü kırmaya yönelik girişimlerde ısrar etmesi ve kendi iktidarını kurmaya çalışması bu çerçevede düşünülmeliydi.[40] Marx'ın Paris Komününe ilişkin analizinden esinlenen Lenin, komün tipindeki devlet iktidarının temel niteliklerini, kapitalist devlet karşısındaki farklılıklarından türetir: 1) iktidarın kaynağının halkın dolaysız inisiyatifine dayanması; 2) eski polis ve ordu örgütlenmesinin yerine halkın doğrudan silahlanması ve devlet iktidarının silahlı işçi ve köylülerce korunması; 3) resmi devlet mekanizmasının ve bürokrasinin halkın doğrudan yönetimi ve denetimi altında yeniden yapılandırılması, bürokrasinin ayrıcalıklı bir grup olmaktan çıkarılması.[41] Bolşeviklerin Ekim 1917'de siyasal iktidarı ele geçirmekteki başarısı, büyük ölçüde, sovyetleri kendi siyasal programlarının önemli bir bileşeni hâline getirebilmelerinde yatmaktadır.

39 V. I. Lenin, "The Dual Power", *Collected Works*, cilt 24 (Moskova: Progress Publishers, 1974), 38.

40 V. I. Lenin, "The Tasks of the Proletariat in Our Revolution: Draft Platform for the Proletarian Party", *Collected Works*, cilt 24 (Moskova: Progress Publishers, 1974), 61.

41 Lenin, "The Dual Power", 38-39.

Şubat Devriminden sonra kurulan Geçici Hükümetin kitlelerin devrimci taleplerine karşılık verememesi, Nisan'dan Eylül'e kadar bir dizi siyasal krizin gündeme gelmesine yol açtı. Bolşevik Partisi, kriz sürecini kendi hegemonik etkinliğini artırmak amacıyla değerlendirdi ve ikili iktidar durumuna son vererek bütün iktidarı sovyetlerde toplayacak olan Ekim Devrimine önderlik etti. Kurucu Meclis'in lağvedilmesi ve üçüncü Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nin toplanması sonrasında Bolşeviklerin önemli roller üstlendiği yeni devletin kurulması süreci fiilen başlamış oldu.[42] Ekim Devrimi, sovyet modelinin uluslararası düzeyde saygınlık kazanmasını sağladı. Nitekim, Üçüncü Enternasyonal'in 1919'daki ilk kongresinde, Lenin bu modelin bütün ülkelerdeki işçi sınıfı hareketleri tarafından benimsenmesi gerektiğini vurgularken sovyet düşüncesinin oluşturduğu prestije güveniyordu.[43]

Genç Gramsci, yukarıda da göstermeye çalıştığım üzere, büyük ilgiyle takip ettiği Ekim Devriminden kitlesel ayaklanma momentine ve sınıf örgütlenmesinin zorunlu formlarına ilişkin bir model çıkarmıştır.[44] Ona göre, işçi devletinin bir formu olarak düşünülmesi gereken sovyet, Rusya'daki devrim sürecine özgü bir kurumsal yapı değildi; tıpkı Lenin'in önerisinde olduğu gibi, emekçi sınıfların kendi *civiltà*'larını (uygarlıklarını) içinde üretebilecekleri evrensel modeldi.[45] Mekanik biçimde uygulanmamak koşuluyla, her ülkenin kendi toplumsal formasyonunun sergilediği özgüllükler doğrultusunda yararlanabileceği bir model oluşturan Ekim Devriminin "yaşayan çekirdeği" sovyetlerdi. Bolşevikler, "devlet iktidarının sovyetlere dayanması ve onlar tarafından denetlenmesi gerektiği" yo-

42 A. Andreyev, *The Soviets of Workers' and Soldiers' Deputies on the Eve of the October Revolution* (Moskova: Progress Publishers, 1971), 338; Anweiler, *The Soviets*, 218; P. N. Sobolev, vd., *History of the October Revolution* (Moskova: Progress Publishers, 1966), 323-37.

43 Thomas R. Bates, "Antonio Gramsci and the Soviet Experiment in Italy", der. James Martin, *Antonio Gramsci: Critical Assessments of Leading Political Philosophers*, cilt 1 (Londra: Routledge, 2002), 200.

44 Carl Boggs, *The Two Revolutions: Antonio Gramsci and the Dilemmas of Western Marxism* (Boston, MA: South End Press, 1984), 75.

45 Richard Bellamy ve Darrow Schecter, *Gramsci and the Italian State* (Manchester ve New York: Manchester University Press, 1993), 35.

lundaki temel görüşleri sayesinde yönetici parti konumuna gelebilmişlerdi.[46] Gramsci'nin bu düşüncesi, Marx'ın *Fransa'da İç Savaş*'ta geliştirerek tartıştığı, emeğin özgürleşiminin ancak komün tipindeki yeni bir devlet biçimi içerisinde sağlanabileceği tezinin uzantısı olarak görülebilir.[47]

İtalyan liberal devleti, Birinci Dünya Savaşı sonrasında derin bir krizle karşı karşıya kalmıştı. Ekim Devriminin yarattığı tarihsel dönüşümle birlikte, Avrupa ülkelerinde devrimci girişimler ortaya çıkarken, İtalyan toplumsal formasyonunun içerdiği uzlaşmaz karşıtlıkların geleneksel *trasformismo* politikasıyla çözülemeyeceği görülmekteydi. Burjuvazinin savaş sırasında izlediği ekonomi politikalarından olumsuz etkilenen geniş kitleler, PSI'nin 1919 seçimlerindeki başarısının da kanıtladığı gibi, köktenci siyasal eğilimlerin etkisine açık bir hâle gelmişti.

O sıralarda PSI'nin devrimci kanadında yer almaya başlayan Gramsci, Rusya'daki organik krizin Bolşevik Devriminin nesnel koşullarını oluşturduğunu gözlemleyerek, İtalya'da da benzer bir sürecin gelişmekte olduğunu fark etmişti. Devrimin güncelliği saptamasıyla desteklenen bu çözümleme, Gramsci'nin Palmiro Togliatti, Angelo Tasca ve Umberto Terracini gibi arkadaşlarıyla birlikte Mayıs 1919'da yayınlamaya başladığı *L'Ordine Nuovo* dergisinin siyasal dönüşümünde rol oynayacaktı.[48] Gramsci, *L'Ordine Nuovo*'nun 21 Haziran 1919 tarihli sayısında Togliatti'nin katkısıyla yayınlanan "İşçi Demokrasisi" başlıklı makalesinden itibaren, Ekim Devriminin somutluk kazandırdığı sovyet ya da konsey düşüncesini İtalya koşullarına uyarlamaya yöneldi.[49] Özellikle sanayi kenti Torino'daki işçileri ve PSI'nin militan üyelerini etkileyen fabrika konseyleri (*consigli di fabbrica*) stratejisi, Gramsci'nin açıkça ifade ettiği gibi,

46 Gramsci, *Political Writings*, 53.

47 Bellamy ve Schecter, *Gramsci and the Italian State*, 38-39. Marx'ın saptaması için bkz. Karl Marx, "The Civil War in France", Karl Marx ve Frederick Engels, *Collected Works*, cilt 22 (New York: International Publishers, 1986), 334.

48 Yetiş, "Antonio Gramsci", 127.

49 "İşçi Demokrasisi" yazısı için bkz. Gramsci, *Political Writings*, 65-68.

"Lenin'in geliştirdiği düşüncelerin İtalya koşullarına tercümesi" idi.[50] İtalyan işçi sınıfının 1919-1920 *Biennio Rosso* (İki Kızıl Yıl) dönemindeki konsey hareketi, Ekim Devriminin İtalya'daki yansıması olarak yorumlanabilir.[51]

Gramsci'nin Ekim Devriminden esinlenerek geliştirdiği konsey yaklaşımı, proletaryanın egemen sınıf olarak olarak örgütlenmesini hedefleyen temel stratejiyle doğrudan bağlantılıdır. Ona göre, işçi sınıfı üretici kimliğe sahip olduğu için bütün toplumu yönetebilir ve sınıfsız toplumun kuruluşunu gerçekleştirebilirdi. Sovyet düşüncesinden türetilen fabrika konseyleri stratejisi, sanayi örgütlenmesine dayanmaktaydı ve her işçi fabrikanın sınai üretim sistemindeki konumu dolayısıyla yeni "işçi demokrasisi" içinde yer alabilirdi. İşçiler kendilerini üretim sürecinin vazgeçilmez bir bileşeni olarak görmeye başladıklarında kendi varlıklarını üretici olarak yeniden anlamlandırabilirlerdi. Üreticilik bilinci, fabrikadaki en küçük birimden fabrikanın kendisine, oradan yerel ve ulusal düzeylere, daha sonra da uluslararası düzeye kadar gelişebilecekti. Sınıf bilincinde köktenci değişiklikler yaratacak olan bu dönüşüm, aynı zamanda "devlet" kavrayışının gelişmesine yol açacaktı.[52] Gramsci, fabrika konseyinin işçilerin hem üretim sürecini hem de toplumu ve devleti yönetme yeteneğini açığa çıkaracağına inanıyordu.

Sınıf kurumlarının ancak üretim temelinde gelişebileceği varsayımı, Gramsci'nin Ekim Devriminden çıkardığı önemli dersler arasında yer alıyordu. Tıpkı Rusya'da olduğu gibi, fabrika konseylerinin başlıca işlevi sosyalist devletin üzerinde yükseleceği zemini oluşturmaktı. Bu açıdan bakıldığında, konsey, yeni sosyalist devletin nüvesiydi ya da –aynı anlama gelmek üzere– nüve hâlindeki sosyalist devletti. Gerek Ekim Devrimi gerek Macaristan ve Almanya'daki devrim giri-

50 A.g.e., 296.

51 Gramsci'nin fabrika konseyleri yaklaşımı ve *Biennio Rosso* dönemindeki sınıf mücadeleleri için ayrıca bkz. Mehmet Yetiş, "Antonio Gramsci ve İtalya'da Fabrika Konseyleri Deneyimi: 1919-1920", der. Sina Akşin, vd., İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa ve Balkanlar: İdeolojiler ve Uluslararası Politika (İstanbul: Aybay Yayınları, 1994), 139-62.

52 Gramsci, *Political Writings*, 110-11.

şimleri, sosyalist devletin kapitalist devletin kurumlarına dayanılarak oluşturulamayacağını kanıtlamıştı. İşçi iktidarının ancak üreticilerin etkinliğine özgü bir örgütlenme biçiminde somutluk kazanabileceğini düşünen Gramsci'ye göre, fabrika konseyi "proleter devletin modeli"ydi.[53] Bu devlet, tıpkı Ekim Devrimi deneyiminde olduğu gibi, "işçi, köylü ve asker konseyleri sistemi"ne dayanacak ve kitlelerin geniş katılımına açık olacaktı. Emekçilerin demokratik olarak seçtikleri fabrika konseyleri, köylü konseyleri ve mahalle komiteleri türünden kitle örgütlenmelerinin oluşturacağı "proleter kurumlar ağı" yeni düzenin kurumsal yapısını sağlayacaktı.[54]

Ekim Devriminin sınıf örgütlenmeleri alanındaki ikinci önemli uluslararası etkisi siyasal parti modeliyle ilişkilidir. Gramsci, Bolşevik Partisi'nin devrim sürecindeki özgül konumunu ve rolünü yakından izlemeye başladığında, oluşturmaya giriştiği yeni parti anlayışı doğrultusunda PSI'yi eleştirmeye ve partinin devrimci kanadıyla birlikte hareket etmeye başladı. İtalyan sosyalizmi, 1917 öncesinde büyük ölçüde İkinci Enternasyonal'e özgü ikili örgütlenme mantığının etkisi altında biçimlenmişti. Ekonomi ve politika kerteleri arasındaki bölünmeye dayandırılan bu mantık doğrultusunda, işçi sınıfının siyasal düzeydeki temsilini sosyalist parti (PSI), ekonomik düzeydeki temsilini ise sendikalar (Genel Emek Konfederasyonu –CGL) yürütmekteydi. Ekim Devriminin deneyimi ışığında değerlendirildiğinde, uzlaşmaz fraksiyonların (maksimalistler, reformistler ve boykotçular) varlığı nedeniyle gerçek bir devrim partisine dönüşemeyen PSI'nin Bolşevik Partisi'ninkine benzer bir yapıya kavuşturulması olanaklı görünmüyordu. Nitekim, devrimin etkilediği kesimler arasında yer alan Bordiga liderliğindeki boykotçu fraksiyonun yönlendirmesiyle, PSI'den ayrılan sosyalistlerin Ocak 1921'de İtalyan Komünist Partisi'ni kurması zorunluluk olarak düşünülmüştü.[55]

53 A.g.e., 76, 100.

54 A.g.e., 77-78.

55 Paolo Spriano, *Storia del Partito Comunista Italiano*, cilt 1: *Da Bordiga a Gramsci* (Torino: Einaudi, 1967), 106-21.

Gramsci, Ocak 1920'de *L'Ordine Nuovo*'da yayınladığı "Önce Partiyi Yenilemek" başlıklı yazısında, partiyi İtalyan sosyalist devriminin en üst organı olarak değerlendiriyordu.[56] Ona göre, siyasal parti – PSI örneğinde de görüldüğü üzere– liberal demokrasi zemininde ortaya çıkan bir gönüllü örgütlenme biçimiydi. İşçi sınıfı ve yoksul köylülüğün siyasal temsilcisi olarak siyasal arenadaki yerini alan Sosyalist Parti'nin iki temel misyonu, bu sınıfları örgütlemek ve proleter demokrasisinin gelişmesi için uygun koşulları hazırlamaktı. Geniş kitlelerin dikkatini sosyalist devrim programına çeken PSI, bu iki görevden ilkini başarmakla birlikte işçi devletinin üzerinde yükseleceği somut örgütlenme formlarını kalıcılaştıramamıştı. İtalya'da sosyalist devrim için koşullar oluşurken, kendi içindeki birliğini bile sağlayamayan PSI'nin ciddi eksiklikleri bulunmaktaydı.[57] Parti liderliği, söylem düzeyindeki devrimci retoriğine karşın, burjuva toplumunun rekabetçi demokratik kurumlarını ebedi olarak görme hatasını işlemişti. Gramsci, aynı dönemde yayınladığı bir dizi yazıda, PSI'yi parlamenter bir parti olarak kalmakla, olayları sadece izlemekle, reformistlere karşı pasif bir tavır sergilemekle, kitlelerin siyasal eğitimine önem vermemekle, enternasyonal bir çizgi izlememekle ve Komintern politikalarına uygun hareket etmemekle suçlar.[58] Gramsci'nin 8 Mayıs 1920 tarihli *L'Ordine Nuovo*'da yayınladığı "Sosyalist Parti'nin Yenilenmesine Doğru" başlıklı yazısı, Lenin'in dikkatini çekmiştir. Gramsci ve arkadaşlarının PSI'ye yönelttikleri eleştirileri anlamlı bulan Lenin, yazıda dile getirilen görüşlerin "Üçüncü Enternasyonal'in temel ilkeleriyle tamamen uyum içinde olduğu"nu düşünüyordu.[59] Aslında, Lenin'in de fark ettiği üzere, Gramsci'nin PSI eleştirisi Ekim Devrimini yöneten Bolşevik Partisi'nin örnek alındığı yeni bir komünist partinin örgütlenmesine yönelik bir çağrı olarak da görülebilirdi.

56 Gramsci, *Political Writings*, 155.

57 A.g.e., 154-156; Coutinho, *Gramsci's Political Thought*, 16.

58 Gramsci, *Political Writings*, 191-93.

59 V. I. Lenin, "Theses on the Fundamental Tasks of the Second Congress of the Communist International," *Collected Works*, cilt 31 (Moskova: Progress Publishers, 1974), 199.

Fabrika komitelerinden sovyetlere kadar uzanan örgütlenme süreci, yeni devletin ve işçi demokrasisinin kurumsallaşması bakımından belirleyici öneme sahipti. Kitle hareketinin birincil öznesi olan parti, tutarlı ve disiplinli örgütsel yapısıyla işçi sınıfının siyasal etkinliğini merkezileştirmekle yükümlüydü.[60] Bu açıdan bakıldığında, tıpkı 1917'deki devrimci praksisin kanıtladığı gibi, fabrika konseyleri ya da sovyetler ile siyasal parti arasında diyalektik bir ilişki vardı: Partinin sınıf mücadelesindeki örgütleyicilik işlevi, konseylerin varlığını zorunlu kılıyor; konseylerin etkinliği ise, partinin sınıf içindeki hegemonik kapasitesine dayanıyordu. Sosyalist devrim bir darbe yoluyla gerçekleştirilemeyeceğine göre, yeni toplumu kurma amacını taşıyan siyasal girişimler ancak işçi sınıfının tarihsel eylemiyle başarıya ulaşabilirdi.[61] Genç Gramsci, Ekim Devrimi deneyiminden, işçi devletinin ve sosyalizmin ancak üreticilerin kendi kurumları üzerinde inşa edilebileceği dersini çıkarmıştı.

60 Gramsci, *Political Writings*, 143; Clark, *Antonio Gramsci and the Revolution that Failed*, 62.

61 Gramsci, *Political Writings*, 127 ve 188.

Kaynakça

A. Andreyev, *The Soviets of Workers' and Soldiers' Deputies on the Eve of the October Revolution* (Moskova: Progress Publishers, 1971).

A. Pozzolini, *Antonio Gramsci: An Introduction to His Thought*, çev. A. F. Showstack (Londra: Pluto Press, 1970).

Alastair Davidson, *Antonio Gramsci: Towards an Intellectual Biography* (Londra: Merlin Press, 1987).

Alastair Davidson, "Gramsci and Lenin: 1917-1922", *Socialist Register 1974* (Londra: Merlin, 1974): 125-50.

Alexander Sobolev, vd., *Outline History of the Communist International* (Moskova: Progress Publishers, 1971).

Anne Showstack Sassoon, *Gramsci's Politics* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1987).

Antonio Gramsci, *Come alla Volontà Piace: Scritti sulla Rivoluzione Russa*, der. Guido Liguori (Roma: Castelvecchi, 2017).

Antonio Gramsci, *Pre-Prison Writings*, der. Richard Bellamy, çev. Virginia Cox (Cambridge: Cambridge University Press, 1994).

Antonio Gramsci, *Quaderni del Carcere*, 4 cilt (Torino: Einaudi, 1975).

Antonio Gramsci, *Selections from Political Writings (1910-1920)*, der. Quintin Hoare, çev. John Mathews (Londra: Lawrence and Wishart, 1977).

Carl Boggs, *The Two Revolutions: Antonio Gramsci and the Dilemmas of Western Marxism* (Boston, MA: South End Press, 1984).

Carlos Nelson Coutinho, *Gramsci's Political Thought*, çev. Pedro Sette-Câmara (Leiden ve Boston: Brill, 2012).

Carmen J. Sirianni, "Workers' Control in the Era of World War I: A Comparative Analysis of the European Experience", *Theory and Society* 9 (1980): 29-88.

Dante L. Germino, *Antonio Gramsci: Architect of a New Politics* (Baton Rouge ve Londra: Louisiana State University Press, 1990).

Edward Hallett Carr, *The Bolshevik Revolution, 1917-1923*, cilt 1 (New York: Macmillan, 1951).

Gwyn A. Williams, *Proletarian Order: Antonio Gramsci, Factory Councils and the Origins of Italian Communism, 1911-1921* (Londra: Pluto Press, 1975).

James Joll, *Gramsci* (Glasgow: Fontana, 1977).

Karl Marx, "The Civil War in France", Karl Marx ve Frederick Engels, *Collected Works*, cilt 22 (New York: International Publishers, 1986), 307-59.

Martin Clark, *Antonio Gramsci and the Revolution that Failed* (New Haven: Yale University Press, 1977).

Mehmet Yetiş, "Antonio Gramsci ve İtalya'da Fabrika Konseyleri Deneyimi: 1919-1920", der. Sina Akşin, vd., İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa ve Balkanlar: İdeolojiler ve Uluslararası Politika (İstanbul: Aybay Yayınları, 1994), 139-62.

Mehmet Yetiş, "Antonio Gramsci," der. Çetin Veysal, *1900'den Günümüze Büyük Düşünürler*, cilt 1 (İstanbul: Etik Yayınları, 2009), 119-72.

Oskar Anweiler, *The Soviets: The Russian Workers, Peasants, and Soldiers Councils, 1905-1921* (New York: Pantheon Books, 1974).

P. N. Sobolev, vd., *History of the October Revolution* (Moskova: Progress Publishers, 1966).

Paolo Spriano, *Storia del Partito Comunista Italiano*, cilt 1: *Da Bordiga a Gramsci* (Torino: Einaudi, 1967).

Quintin Hoare ve Geoffrey Nowell Smith, "Introduction", Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks*, (Londra: Lawrence and Wishart, 1971), xvii-xcvi.

Ralph Darlington, *Syndicalism and the Transition to Communism: An International Comparative Analysis* (Aldershot: Ashgate, 2008).

Richard Bellamy ve Darrow Schecter, *Gramsci and the Italian State* (Manchester ve New York: Manchester University Press, 1993).

Richard Drake, *Apostles and Agitators: Italy's Marxist Revolutionary Tradition* (Cambridge, Massachusetts ve Londra: Harvard University Press, 2003).

Thomas R. Bates, "Antonio Gramsci and the Soviet Experiment in Italy", der. James Martin, *Antonio Gramsci: Critical Assessments of Leading Political Philosophers*, cilt 1 (Londra: Routledge, 2002), 199-212.

V. I. Lenin, "'Left-Wing' Communism: An Infantile Disorder", *Collected Works*, cilt 31 (Moskova: Progress Publishers, 1974), 19-118.

V. I. Lenin, "Our Tasks and the Soviet of Workers' Deputies: A Letter to the Editor", *Collected Works*, cilt 10 (Moskova: Progress Publishers, 1978), 17-28.

V. I. Lenin, "The Dual Power," *Collected Works*, cilt 24 (Moskova: Progress Publishers, 1974), 38-41.

V. I. Lenin, "The Tasks of the Proletariat in Our Revolution: Draft Platform for the Proletarian Party", *Collected Works*, cilt 24 (Moskova: Progress Publishers, 1974), 55-91.

V. I. Lenin, "The Victory of the Cadets and the Tasks of the Workers' Party", *Collected Works*, cilt 10 (Moskova: Progress Publishers, 1978), 199-276.

V. I. Lenin, "Theses on the Fundamental Tasks of the Second Congress of the Communist International", *Collected Works*, cilt 31 (Moskova: Progress Publishers, 1974), 184-201.

V. M. Chkhikvadze, *The Soviet Form of Popular Government* (Moskova: Progress Publishers, 1972).

Walter L. Adamson, *Hegemony and Revolution: Antonio Gramsci's Political and Cultural Theory* (Berkeley ve Los Angeles, California: University of California Press, 1980).

William Z. Foster, Üç Enternasyonal'in Tarihi: 1848'den 1955'e Dünya Sosyalist ve Komünist Hareketleri, çev. Can Saday (İstanbul: Yazılama Yayınevi, 2011).

EKİM DEVRİMİNDE KADIN: ÖZGÜR, YURTTAŞ, YOLDAŞ

GAMZE YÜCESAN-ÖZDEMİR

"Biz işçi kadınlar, Ekim Devriminden sonra ancak güneşi gördük."[1] Ekim Devriminin ardından bir işçi kadının *Pravda*'ya yazdığı mektupta kullandığı bu ifade, devrimi kadın açısından tartışmanın önemine işaret ediyor. Bu ifade yalnızca insanlığın en önemli parlama noktalarından olan Ekim Devriminin kadına dönük ufkunu göstermesi açısından değil, kadının özgürleşme mücadelesinde devrimin yerini göstermesi açısından da anlamlıdır. Bu yazı, devrimin 100. yılını selamlarken, sosyalizm mücadelesini barındıran bugüne ve sosyalizmin yeniden kuruluşuna tanıklık edecek olan yarına kadınların devrimci birikimlerini taşımayı amaçlıyor.

Ekim Devriminde kadınları ele alan pek çok farklı yaklaşım bulunabilir. Devrimin kadının özgürleşmesi açısından gerçekleştirdikleri ve gerçekleştiremedikleri, farklı teorik ve politik pozisyonlardan tartışılmaktadır. Bu yazı ise kadın-devrim ilişkisini Marksist bir perspektifle, kadının ekonomi politiği olarak adlandırılabilecek bir yaklaşımla ele alıyor. Bu yaklaşım, temelini Clara Zetkin'in sözlerinde buluyor. Materyalist tarih anlayışına ve diyalektik yönteme dayanan ekonomi politik, Zetkin'e göre, "bize kadın sorunu üzerine hazır reçeteler değil ama çok daha iyi bir şeyi, onu incelemek ve kavramak için doğru ve emin yöntemi verir."[2]

1 Julius Martov, *Letters 1916-1922* (Benson, Vermont: Chalidze Publications, 1990).

2 Clara Zetkin, *Kadın Sorunu Üzerine Seçme Yazılar*, çev. İsmail Yarkın (İstanbul: İnter Yayınları, 1988), 147.

Kadının ekonomi politiği, kadın ve devrim ilişkisini tarihsel ve toplumsal bağlamı içinde, bugüne ve yarına kalan kazanımları, dersleri ve sosyalizm perspektifleri ile kavramayı içerir. Yalnızca anlamayı ve açıklamayı değil, bugünü ve yarını kurmaya dair praksis felsefesini de barındırır.

Bu yaklaşım, Ekim Devriminde kadın tartışmasında, süreci kronolojik bir anlatım hâlinde aktaran, tartışmayı yasal düzenlemelerle sınırlı tutan, kadın konusunu toplumsal-siyasal süreçlerden ayrı bir kulvarmış gibi değerlendiren yaklaşımların sınırlarını genişletmeye imkân tanır. Bu yazıda, sınırları genişletme çabasını üç güzergah üzerinden geliştireceğim.

İlk güzergâh, kadın ve devrim arasındaki ilişkileri iktisadi, siyasal ve ideolojik yapıların bütünselliği içinde ele almaktır. Diğer bir deyişle, bu ilişkileri üretim ve yeniden üretim alanlarının birliği içinde kavramak, süreci salt iktisadi ya da salt siyasal bir nitelikle değil, toplumsal bir oluşum olarak değerlendirmek gerekir. Çalışma yaşamı, toplumsal varoluş ve gündelik hayat bir arada düşünülmelidir. Kadın ve devrim ilişkisinde yalnızca tekil yaşam alanlarına değil, kolektif yaşam alanlarına bakmak kritiktir. Dolayısıyla, Ekim Devriminde kadın, üretim pratiklerinin, gündelik hayatın ve kolektif eylemin bir aradalığı ile ele alınmalıdır.

İkinci güzergâh, kadın ve devrim ilişkisini sürece damgasını vuran sosyalist toplum-sosyalist insan kuruluşunun bir parçası olarak değerlendirmektir. Kadın sorunu ayrıksı ve bağımsız bir alan olarak değil; sosyalist insan inşası sürecinin organik ve belirleyici bir boyutu olarak kavranmalıdır. Sosyalist toplum-sosyalist insan inşası bir yandan siyasal koşullara ve taleplere cevap vermek; diğer yandan ise Marksizmin teorik birikimine dayanan bir gelecek kurmakla ilgilidir.

Üçüncü güzergâh, devrimci dönüşümü, devrimin kadınlara "getirdiği" dışsal yenilikler olarak değil, kadınların kendi mücadeleleri ve talepleri ile devrime kazandırdıkları tohumlar olarak ele almaktır. Dolayısıyla, bu süreç devrimin kadına "lütfettiği" tek yönlü bir

ilişki değildir. Karşılıklı diyalektik bir süreç içinde kadınların kendi köklerini devrime ektikleri bir nitelik taşır. Bu düşüncenin bir yansıması olarak bu yazıda dönemin mücadeleci kadınlarının sözleri ve düşünceleri merkezde olacaktır. Sözlerini, düşüncelerini öne çıkararak onların devrim sürecindeki kuramsal, politik ve pratik katkılarını görünür kılmak önemlidir. Ekim Devrimindeki kadınların sesi bugüne ve geleceğe taşınmalıdır.

Bu yazı üç alt bölümden oluşuyor. Her bölüm, devrim sürecinde kadınların varoluş biçiminin bir boyutuna işaret ediyor. İlk bölümde kadınların siyasal mücadeledeki yerleri, siyasal mücadeleye katılım biçimleri, sözleri ve eylemlilikleri, kısaca onların *yoldaş* olarak varoluşları inceleniyor. İkinci bölümde, kadınların çalışma yaşamında ve toplumdaki kazanımları, *yurttaş* olarak kuruluşları irdeleniyor. Üçüncü bölüm ise kadınların özgürleşmesine ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin dönüşümü sürecindeki mücadelelerine odaklanıyor. Sonuç bölümü ise, "devrimin 100. yılında bugün sosyalizm mücadelesinde özgür, yurttaş ve yoldaş kadın nasıl tanımlanmalı" sorusunu tartışmaya açıyor.

Yoksunluktan Yoldaşlığa

Devrim öncesi Rusya'da fabrikalarda, ev hizmetlerinde ve kırsal üretimde düşük ücretlerle, vasıfsız işlerde çalışan, geleneksel rollerle ve ideolojilerle kuşatılmış, siyasal haklardan dışlanmış, okuma yazma bilmeyen kadınlar Ekim Devrimine giden yolda, devrim sürecinde ve sonrasında nasıl yoldaş oldular? Bu soru üzerine düşünmek, kadınların siyasallaşma süreçlerini, örgütlü siyasete katılımlarını ve devrimin kadroları hâline gelmelerini incelemeyi gerektiriyor.

Kadınları Ekim Devrimine taşıyan siyasallaşma süreçleri nasıldı? 19. yüzyılın sonlarında Rusya'nın büyük kentlerindeki (Moskova ve Petersburg) işçi eylemleri ve grevler içerisinde kadınların tuttuğu yer siyasallaşma sürecinin ilk adımlarıdır. Kadınlar, sanayinin gelişmesiyle büyük kitleler hâlinde olmasa da fabrikalarda (özellikle tekstil ve konfeksiyon alanlarında) ücretli işçi olarak çalışmaya başlarlar.

Çalışma saatleri uzun, işler vasıfsız ve ücretler ise erkeklere oranla neredeyse yarı yarıya düşüktür. Çalışma yaşamında ve toplumsal yaşamda kadınların var olabilmelerine dönük hiçbir yasal ya da fiili düzenleme bulunmamaktadır. İşçi eylemleri ve grevler, kadınların kendi sorunlarını dillendirmelerine imkân verirken, toplumsal koşullara ve dönüşüm süreçlerine karşı ilgilerini de canlandırır. Bu yıllardan itibaren kadınlar hem çalışma koşulları merkezli hem de politik içerikli fikir ve pratiklerle tanışmaya ve bunlara katılmaya başlar.[3]

1905 Devrimi ise, kadınların siyasallaşması sürecinde önemli bir eşiktir. Devrimin ilk aşaması denilebilecek süreçte Çarın, Kışlık Saray'a yürüyen ve büyük kısmı kadın olan on binlerce işçinin üzerine ateş açtırması ile grev ve direnişler radikal biçimde artar. Bu dönemde grevlere kadınların katılımı daha önce hiç olmadığı kadar fazladır.

Maksim Gorki, 1905'in hemen ardından, 1906 yılında yazdığı ve devrime adadığı *Ana* romanında bu süreci epik bir şekilde anlatır. Gorki, romana da adını veren Ana karakteri Pelegaya üzerinden dönemin işçi sınıfını ve kadınlarını, gerçek olaylardan yola çıkarak betimler. Kendilerini içkiye, kavgaya ve anlamsızlığa veren işçiler için yaşadıkları durum bir yazgı olarak kabullenilir. Romanda sınıfın mücadele içinde giderek nasıl özneleştiğini gösteren Gorki, Ana Pelegaya'nın devrimci oğlu Pavel'in izinden giderek hayatının nasıl değiştiğini ve bilincine nasıl kavuştuğunu anlatır.

Bu birikimin etkisiyle kadınlar 20. yüzyılın başlarında bir hareket olarak oluşumlarını ve kurumsallaşmalarını sürdürür. I. Dünya Savaşı döneminde, erkeklerin silah altında olması, toplumsal yaşamda kadınların pek çok işi üstlenmesine yol açar. Onların kırsal üretimin yanında kentsel üretime de artan biçimde katılması son derece ağır sömürü koşullarını da deneyimlemelerine neden olur. Bu yıllarda savaşa ve sömürü koşullarına karşı "*Barış ve Ekmek*" mücadelesinin taşıyıcıları kadınlardır.[4]

3 Jane McDermid ve Anna Hillyar, *Midwives of the Revolution: Female Bolsheviks and Women Workers in 1917* (Londra: UCL, 1999).

4 A.g.e.

1917'ye gelindiğinde Ekim Devriminin kıvılcımını çakacak olan kadın tekstil işçileri sahnededir. 8 Mart'ta, tekstil işçisi kadınlar öncülüğünde yoksul kadınlar Petrograd'da sokağa dökülür. Grevler bütün Petrograd'ı sarar. Bu hareket devrimin kapılarını açacak ve Çarın tahttan indirilerek geçici hükümetin kurulmasına yol açacaktır. Devrimden hemen sonra *Pravda* onları *"Kadınlara selam! Enternasyonal'a selam! Kadınlar Günü'nde Petrograd sokaklarına ilk çıkanlar kadınlardı… Kadınlara selam!"* sözleriyle selamlayacaktır.[5]

Ekim Devriminin kadın kadroları nasıl oluştu? Çarlık karşısında harekete geçen 19. yüzyılın devrimci yapılarında öncelikle kentli ve görece varlıklı ailelerden gelen kadınlar vardı. Hem bu kadınlar hem de işçi sınıfı kökenli kadınlar Ekim Devriminin öncü kadrolarını oluşturur. Krupskaya,[6] Armand,[7] Kollantay[8] gibi isimler devrim sürecinde ve sonrasında önemli siyasal aktörler olarak yer alırlar.

Rusya'da devrimin kadrolarını oluşturan kadınların, kadının kurtuluşu konusundaki fikirlerinin dört önemli kaynağı olduğu söylene-

5 Chanie Rosenberg, *Kadınlar ve Perestroyka*, çev. Osman Akınhay (İstanbul: Pencere, 1990), 95.

6 Eski aristokrat kökenli bir ailede dünyaya geldi. Rus ordusunda teğmen olan babası devrimci hareketlere katıldığı suçlamasıyla ordudan ihraç edildi. Bunun ardından fabrikalarda ve çeşitli yerlerde çalıştı. Annesi ise kentli bir Rus soylusunun kızıydı. Krupskaya, babasını 14 yaşındayken kaybetmişti. Bu yaştan itibaren annesiyle beraber çeşitli işlerde çalışmaya başladı. Bir süre sonra öğretmen olan Krupskaya, Çarlık Rusyasının eğitim anlayışına karşı çıkmaya başladı. 1889 yılında St. Petersburg'da bir toplantıda Marksist fikirler ile tanıştı. 1894'te Lenin'le tanıştı ve örgütlü mücadele içinde yer almaya başladı. Bkz. Robert H. McNeal, *Bride of the Revolution: Krupskaya and Lenin* (Michigan: The University of Michigan Press, 1972).

7 Inessa Armand, burjuva kültürünü edinmiş sanatçı bir aileden geliyor. Bir tekstil fabrikatörünün oğluyla evlenip Moskova'ya yerleşen ve 5 çocuk doğuran Armand, işçi kadınlar için bir okul açmasına izin verilmemesi üzerine otokrasiyi sorgulamaya başladı. 1903'te RSDİP'e katılan Armand 1904'te 30 yaşındayken eşini terk edip feminist harekete katılmak üzere İsveç'e gitti. Bu süreçte Lenin, Troçki ve diğer Rus devrimci liderlerinin eserlerini okuyan Armand Bolşeviklere katılmaya karar verdi. Bkz. Ralph Carter Elwood, *Inessa Armand: Revolutionary and Feminist* (Ottowa: Carleton University, 1992).

8 Varlıklı bir ailede dünyaya gelen Aleksandra Kollontay neden komünist olduğunu şöyle açıklıyor: "1200 erkek ve kadın işçinin çalıştırıldığı ünlü büyük Krengolm dokuma fabrikasına yaptığım ziyaret benim yazgımı belirledi. İşçi kitlesi böylesine korkunç biçimde köleleştirilmişken ben mutlu, huzurlu bir yaşam sürdüremezdim. Bu hareketin içinde yer almalıydım." Aleksandra Kollontay, Özgür Bir Kadın Komünistin Otobiyografisi, çev. Nesrin Oral (İstanbul: Belge Yayınları, 1992), 14.

bilir: Marksizmin teorik birikimi; Bebel, Luxemburg ve Zetkin gibi Alman sosyal demokratların devrimci fikirleri; Rusya'da devrim öncesi gelişen seçim ve genel oy hakkı mücadelesi ve burjuva feminist hareketler ile olan tartışmalar.

Rusya'daki devrimci kadın hareketi için Marksizmin genel birikimi, Marx'ın eserleri etrafında oluşan teorik ve politik fikirler ile özellikle Engels'in toplumsal cinsiyet temalarını içeren çalışmalarından oluşur.[9] Bu noktada Lenin'in kadın sorunu ve toplumsal dönüşüm ilişkisi üzerine vurgularının da etkisi bulunur.[10]

Alman sosyal demokratlarının devrim sürecindeki kadın hareketi ile ilişkisi ise yalnız teorik ve politik bir etkilenme olmakla kalmayıp, kişisel düzeylerde de karşılığı bulunan bir ortaklaşma ve yakınlaşma olarak gerçekleşir. 19. yüzyılda Alman sosyal demokratları yalnız sosyalist fikirlerde değil, aynı zamanda emekçi kadın hareketini örgütlemekte de öncü konumdadırlar. 19. yüzyılda Almanya'da kadın hareketlerinin, işçi sınıfı hareketleri ile organik bağlantısı vardır. Gelişen işçi sınıfı hareketleri ve onlara eşlik eden sosyalist fikir ve eğilimler, kadın hareketinde de dikkate değer bir hareketlilik yaratır.

20. yüzyılın başlarında Almanya'nın başını çektiği, Avrupa'nın birçok ülkesindeki kadın hareketleri Rusya'da da karşılığını bulur.[11] Bu süreçte, direniş ve grevlerde şekillenen kadın hareketlerini yaygınlaştırmak ve teorik-politik zeminini güçlendirmek önemli bir konudur. 1900 yılında Krupskaya'nın kaleme aldığı ve sınıflı toplumlarda kadın sorununu tartıştığı İşçi *Kadın* broşürü Rusya'da kadınlarla ilgili yayınlanan ilk çalışmadır. Bu çalışmada Krupskaya, Mücadele

9 Klasik Marksist yazında Bebel'in *Kadın ve Sosyalizm*, Engels'in *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* gibi eserleri, kadın sorununun Marksist perspektiften ele alınması açısından öncü nitelikli çalışmalardır. Bu çalışmalar, yalnızca teorik birikim alanına değil, kadın kurtuluşunun stratejisine ve siyasetine ilişkin de yol göstericidir.

10 Vladimir İ. Lenin, *Kadınların Kurtuluşu, çev. Ertuğrul* Yemenoğlu (İstanbul: Akademi, 2010); Clara Zetkin, *Lenin'in Bütün Dünya Kadınlarına Vasiyeti*, çev. Atilla Temiz (İstanbul: Sorun, 1980).

11 McDermid v.d., *Midwives of the Revolutio*n.

Birliği[12] deneyimleri ve Alman sosyal demokratlarının etkisi ile işçi kadınların hayat ve çalışma koşullarını analiz eder, kadınların özgürleşmesi için kapitalizmin yıkılması gerektiğini vurgular.

Rusya'da kadın hareketini etkileyen bir diğer nokta, devrim öncesi gelişen seçim ve genel oy hakkı mücadelesidir. Bu mücadele, 1905 Devriminde temel taleplerden biridir. Bu talep, Çarın otoritesini sınırlayacak bir meclis oluşturulması için seçimlerin yapılması ve bu seçimlerde toplumun azınlık gruplarının değil, tüm yurttaşların oy hakkına sahip olmasını içerir. 1905 Devrimi süresince bu hakkın açık bir siyasal talep olarak gündemde tutulması, yalnız işçilerin ve örgütlü devrimci yapıların değil, kadınların siyasal taleplerini kapsaması açısından da önemlidir.[13] Bu mücadele, kadınların 19. yüzyıl sonundan başlayan ve 1905 sürecinde somutlaşan hareketlerinin siyasal alana ilişkin talepler olarak da görünür olmasını sağlar. Kadınlar, siyasallaşma süreçlerini ekonomik taleplerin yanında temel yurttaşlık talepleriyle de örgütlerler.

Seçim ve genel oy hakkı talebi, 1905'i izleyen yıllarda da kadınların başat taleplerinden biri olarak gündemde kalır. 1917'deki Şubat Devriminin ardından Lenin de bu talebi dillendirir ve Sovyetlerin "bütün kadın ve erkek yurttaşlar için genel ve eşit oy hakkı talep" ettiğini vurgular.[14] Gerek devrim öncesinde gerekse de devrim sürecinde, seçim ve oy hakkı mücadelesi, kadınların siyasal kadrolar haline gelmesinde önemli bir etki bırakır.

Rusya'da kadın hareketinin kurucu fikirlerinin dördüncü başlığı ise burjuva feminist hareketlerle yürütülen tartışmalardır. O yıllarda Avrupa'da etkinliğini sürdüren burjuva feminist akımlarla olduğu

12 1895 yılında Petersburg'da kurulan ve Krupskaya'nın da yönetiminde olduğu mücadele örgütü. İlerleyen bölümlerde ele alınmaktadır.

13 1905'in ilk aylarında Çar bu talepleri reddetmiş, grev ve eylemlerin arttığı 1905'in ortalarında ise sınırlı bir "temsili meclis" toplamayı vaat etmiştir. Ancak bu sınırlı vaat toplumda kabul görmemiş ve eylemler artarak devam etmiştir. Bunun üzerine Çar, 1905'in Ekim ayında yayınladığı bildiri ile yasama görevlerini elinde bulunduracak bir "Rus Parlamentosu" kuracağını ve seçim hakkını da halkın tüm sınıflarını kapsayacak biçimde genişleteceğini açıklamıştır.

14 Zetkin, *Lenin'in Bütün Dünya Kadınlarına Vasiyeti.*

kadar Rusya'da boy gösteren burjuva feminist örgütlerle de teorik ve politik tartışmalara girilir. Bu tartışmalar, devrimin kadrolarını oluşturan kadın militanların fikirlerini önemli ölçüde etkiler.

1905 Şubatında kurulan *Kadının Hak Eşitliği Birliği*, başlangıçta pek çok farklı politik yapıdan kadının faaliyet yürüttüğü bir örgüttür. İlerleyen yıllarda kadın sorununun analizi ve çözümü konusunda yaşanan anlaşmazlıklar nedeniyle Bolşevikler birlikten ayrılır. Kollontay, 1909 yılında yazdığı *Kadın Sorununun Toplumsal Temeli* isimli kitapta bu birliği ve onun temsil ettiği kitle olarak burjuva kadın hareketini eleştirir. Kadın sorununun sınıfsal temellerini vurgular ve sorunun kapitalist toplumla bağının kurulmasına özel bir önem atfeder. Bu yıllarda kadın hareketinin kadroları, burjuva feminizminden farklı olarak işçi kadınların mücadelesinin daima bir bütün olarak işçi sınıfının mücadelesine bağlı olduğu ve toplumun kurtuluşu ile kadının kurtuluşunun organik birliği üzerinde dururlar. Bu dönemde Rusya kadın hareketi için teorik ve siyasal birikim yaratma çabaları, mücadelenin önemli bir parçasıdır.

Aynı dönem Avrupa'da da burjuva feminist hareketlerin etkisini artırdığı yıllardır. Daha 1896 yılında Clara Zetkin İşçi Kadınlar ve Günümüzde Kadın Sorunu adlı broşüründe burjuva ve işçi kadınların sorunlarını ele alır. Bu broşürde Zetkin, işçi kadınlarla burjuva kadınların toplumsal bağlarını analiz ederek, kurtuluş mücadelesinde bu iki kesimin yollarının ayrı olduğunu vurgular. Benzer şekilde Zetkin 19. yüzyıl sonundan itibaren İngiltere'de gelişen Süfrajet (*Suffragette*) hareketine[15] karşı da sert bir tavır alarak kadınları "cinsler arası savaşlarda" değil, "sınıf savaşında" yer almaya çağırır. Süfrajetlerin "eşitlik" adına, çocuk işçiliğine dönük kimi düzenlemelere[16] karşı çıkmaları, işçi sınıfı (kadınları) çıkarları ile burjuva feminist çıkarlar arasındaki ayrımın bir göstergesi olarak

15 Kadınların seçme ve seçilme hakkını savunan Süfrajet hareketi, 20. yüzyılın başlarında İngiltere ve Amerika'da etkilidir.

16 Zincir ve zırh sanayiinde 14 yaşın altında kızların çalışmasını yasaklayan 1887 tarihli yasaya Süfrajetlerin "eşitlik" gerekçesiyle muhalefet etmeleri, sendikal hareket ve sosyalistler ile feminist hareketin çatışmasına neden olmuştur.

kabul edilir.[17] Bu çözümleme yaklaşımı ve politik tutum, Rusya'daki kadın hareketini de etkiler ve burjuva feminizmin teorik ve politik pozisyonu ile tartışmak, Rusya'daki hareketin kurucu fikirlerini ve kadrolarını biçimlendirir.

Kadını özgürleştirmenin bir aracı olarak örgütlü siyasete katılım nasıl gelişti? Ekim Devrimine giden süreçte ve sonrasında kadınların örgütlü siyasette yer almasını iki kavrayışla açıklamak mümkün. İlki, kadınların, işçi eylemlerinde, grevlerde ve sokaklarda siyasetle buluşmaları ve o enerjiyi örgütlü yapıyla buluşturmak istemeleri. İkincisi ise, devrimin kadrolarını oluşturan Bolşeviklerin kadınlar arasındaki sistemli çalışmaları.

Kadınların örgütlü siyasete katılımında öncü adım, Bolşeviklerin ilksel yapılanmalarının işçi kentlerindeki etkinliğidir. Bu noktada, Bolşevik hareketin ilk adımı denilebilecek *Petersburg İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği'nin* siyaseti önemlidir. Rusya'nın özellikle büyük sanayi kentlerinde işçi kadınların örgütlendiği kimi yapılar oluşmuştur. Bunlar çalışma koşullarının düzenlemesini içeren taleplerden kadınların ve toplumun kurtuluşuna varan devrimci politik fikirlere kadar uzanır. Bunlar arasında Bolşevik kadınların başını çektiği yapılar da bir hayli etkindir. 1895'te Lenin'in önderliğinde kurulan *Petersburg İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği*'nin yönetiminde Krupskaya dahil, dört kadın yer alır. 1896'da Petersburg'daki büyük tekstil grevine öncülük etmiş olması, bu Birliğin işçiler ve kadın işçiler üzerindeki etkisini göstermesi açısından önemlidir.

Kadını örgütlü siyasete çağıran bir diğer adım ise, Bolşeviklerin içinde yer aldığı *Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi*'nin (RSDİP) programında kadın emeğine ve kadın-erkek eşitliğine dayanan siyaset üretmesidir. RSDİP'in 1903'te yapılan II. Kongresinde kabul edilen parti programında kadınlarla erkeklerin tam eşitliği özel olarak vurgulanır, kadın emeğinin korunmasına dönük özel taleplere yer verilir. Bu program 1919'a dek Bolşeviklerin programı olarak kalır.

17 Bkz. Elizabeth Crawford, *The Women's Sufrage Movement* (Londra: Routledge, 1999).

Kadınların örgütlü siyaset içinde yer almasına yönelik bir diğer adım, 1905 Devriminin ardından gelen baskıcı dönemde Bolşevik kadroların yürüttüğü düzenli çalışmalardır. 1905 Devriminin yenilgisinin ardından gelişen baskı ve gericilik sürecinde de kadınlar yine direniş ve grevlerde yer almaya devam ederler. Buna paralel olarak Bolşevik kadrolar da kadın işçiler arasında düzenli çalışmalar yürütürler. Bu çalışmalar dönemin özellikleri gereği illegalite koşullarında gerçekleşen ve fabrika hücrelerine dayanan politik faaliyetlerdir. Bu yıllarda RSDİP'in üyelerinin yüzde 15'i kadınlardan oluşur.[18] Böylece kadınların mücadelesi ve talepleri 1917'ye gelen süreçte önemli bir gündem olmayı sürdürür.

Ekim Devrimine giden süreçte kadınların sokakta ve sovyetler gibi örgütlü yapılarda mücadeleleri devam eder. Ayrıca devrimin kadrolarını oluşturan Bolşevikler de kadınlar arasındaki sistemli çalışmalarını sürdürür. Böylece devrim sürecinde ve sonrasında, dönüşümün şekillendirilmesinde kadınların talepleri ve pratikleri ile örgütlü siyasette var olmaları sağlanır.

Devrim sonrası yapılanmada ise, kadını özgürleştirmenin bir aracı olarak siyasete katılım, hem işçi sınıfının kadınların kurtuluşu için savaşmadan kendini kurtaramayacağı, hem de kadınların işçi sınıfının kurtuluşu için savaşmadan kendi kurtuluşlarını sağlayamayacağı biçiminde ikili bir kavrayışla şekillenir. Bu çerçevede kadınların örgütlü yapılarda var olmaları ve ülke yönetimine katılmaları, yeni bir toplum inşasının önemli bir boyutu olarak değerlendirilir. Lenin, Clara Zetkin ile kadın sorunu üzerine yaptığı bir konuşmada bu yaklaşımı şöyle ifade eder:

> Proletaryanın diktatörlüğünü, yanımızda milyonlarca kadın olmadan yürütemeyiz. Komünist bir yapıya da onlarsız girişemeyiz. Onlara ulaşmanın bir yolunu bulmalıyız. Bu yolu bulmak için çalışmalı ve araştırmalıyız.[19]

18 Rochelle G. Rutchild, *Equality and Revolution: Women's Rights in the Russian Empire*, 1905-1917 (Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2010), 217.

19 Lenin, *Kadınların Kurtuluşu,* 134.

Bolşeviklerin kadınları kazanmak için giriştikleri faaliyetler, devrim sonrasında siyasi katılımı teşvik eden bir dizi örgütsel pratik olarak da devam eder. Bu kapsamda kadınlar sovyetlerde etkin biçimde yer alırlar.[20]

Delege toplantıları da kadınlara dönük önemli bir örgütleme ve katılım pratiği olarak işler. Kadınları aydınlatmak ve eğitmek amacıyla gerçekleştirilen delege toplantılarında onların politik sorunlarının yanında pratik sorunları da ele alınır ve çözüm yolları üretilir. Bu süreç, kadınların kendi sorunlarını bir arada çözme konusunda harekete geçtiği ve aktif katılımcılar hâline geldiği faaliyetler olarak gerçekleşir. Bu toplantılar on binlerce kadının sürece katılımını sağlar.[21]

Kadının siyasallaşmasında yenilikçi deneyimler nelerdi? Jenotyel (*Zhenotdel*). Devrimin öncesinde Bolşevik Parti içinde faaliyet gösteren işçi kadın komisyonları, 1918'de Bolşevik Parti kadın seksiyonuna (Jenotyel) dönüşür.[22] Bağımsız bir kadın örgütü olmayan fakat önde gelen Bolşevik kadın militanların girişimiyle oluşturulan Jenotyel, parti merkezine bağlıdır. Ancak Jenotyel, işçi ve köylü kadınlar içinde belli bir esneklikle çalışma özgünlüğüne/özerkliğine sahiptir. Bu yapılanma, devrim kadrolarının kadın sorununu toplumsal yapı sorunu ile iç içe değerlendirmesinin bir ürünüdür. Böylece Jenotyel, hem kadınların sorunlarını gündeme getirme ve çözme hem de kadınların yeni toplumun inşasında yeni insanlar olarak kazanılmasında önemli bir işlev yüklenir. Bu yaklaşım Kollontay'ın şu ifadelerinde de izlenebilir:

> Elbette ayrı kadın örgütleri kurulması düşünülemez, ama parti için kadın nüfusunun bilinçlilik düzeyini yükseltme sorumluluğunu

20 Şehir sovyetlerindeki kadınların oranı 1920'de yüzde 5 iken, 1934'te yüzde 32,1'e yükselmiştir. Bkz. Gül Özgür, *Rusya'da 1917 Sosyalist Ekim Devrimi ve Kadınların Kurtuluşu; "Tavuk Kuştur, Kadın İnsandır" -Olgular, Belgeler, Çözümlemeler- Cilt 1* (İstanbul: Dönüşüm Yayınları, 1993): 149.

21 A.g.e. 149.

22 Jenotyel üzerine temel bilgiler ve tartışmalar için bkz. Carol E. Hayden, "The Zhenotdel and the Bolshevik Party", *Russian History*, 3, 3 (1976), 150-173; Barbara E. Clements, "The Utopianism of the Zhenotdel", *Slavic Review*, 51, 3, (1992), 485-496; Carol E. Hayden, *Feminism and Bolshevism: The Zhenotdel and the Politics of Women 1917-1930* (California: University of California Press, 1979).

> üstlenecek uygun bir organ geliştirilebilir. Böylelikle, kadınlara Sovyet devletinin kurulması, yani daha iyi bir geleceğin oluşturulması yolunda haklarını nasıl kullanabilecekleri öğretilebilir.[23]

Armand ve Kollantay'ın başında bulunduğu Jenotyel, kadınların kurtuluşu için oldukça önemli çalışmalar yapar. Jenotyel'in çalışmaları dört başlıkta şekillenir. İlki, kadınlara yeni yasaların kendilerine sağladığı hakları anlatmak ve sorunları ile ilgili onlara yardımcı olmaktır. Bu açıdan Jenotyel çıkartılan yasaların toplumda karşılığını bulabilmesi ve toplumla iç içe geçebilmesi gibi bir çabayla, bir yandan dönüşümün hayatlara değmesi diğer yandan ise hayatlardaki ihtiyacın dönüşümü yönlendirmesi gibi ikili bir işlev benimser. İkincisi, kadınlara yönelik eğitim ve kültür çalışmalarıdır: Okuma-yazma kursları, korunma yöntemleri, konferanslar, tiyatro ve film gösterimleri. Jenotyel aracılığıyla açılan okullarda 10 milyona yakın kadın eğitim görür. Bu, okuma-yazma oranının düşük olduğu, hele kadınlarda yok denecek kadar az olduğu Rusya coğrafyası için gerçekten devrimci bir atılımdır. Bu noktada Jenotyel kadınlar içinde ajitasyon-propaganda çalışmalarını yürütmeyi amaçladığı gibi onların sosyalist inşaya en aktif biçimde katılması için de seferber olur.

Jenotyel'in üçüncü faaliyet alanı, kadınların çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve toplumsal yaşamlarının dönüştürülmesidir. Kadınların ekonomik olarak bağımsızlaşmaları ve özgürleşmeleri, ev içi sorumluluklarının azaltılması gibi çalışmalar, Jenotyel'in temel faaliyet alanını oluştur. Jenotyel'in dördüncü çalışma alanı ise, devrimin yaygınlaştırılması, zor ve uzak coğrafyalara (özellikle Orta Asya) ulaştırılmasıdır. Doğu bölgelerinde kadınların fiziksel ve ruhsal olarak aşağılanması, dinî hurafelerle baskı altında tutulması, alınıp satılması ve öldürülmesi gibi ciddi problemler karşısında Jenotyel radikal dönüşüm girişimlerinde bulunur.[24]

23 Aleksandra Kollontay, *Kadınların Özgürlüğü*, çev. Yasemin Çongar (İstanbul: Yarın, 1986), 73.

24 Kadın sorununu Müslüman coğrafyalarda da gündeme alan kadın hareketinin tesettür, çarşaf ve peçe gibi uygulamalara karşı kimi kritik müdahaleleri olmuştur. Bunların en bilineni 1926 yılında hayata geçirilen *Hücum* kampanyasıdır. Daha detaylı bilgi için bkz. Nina Popova, *Sosyalizm Diyarında Kadın,* çev. İsmail Yarkın, Murat Güneşdoğdu (İstanbul: İnter Yayınları, 2000).

Jenotyel'in temel başarısı toplum mühendisliğine dayanan müdahalenin ötesinde, kadınların yaşamsal noktalarına içeriden, kadınlarla beraber değmeyi hedeflemesidir. Jenotyel, cinsiyetçi yaklaşımları tepeden yasaklamak yerine, önce kadınları örgütleyerek onlarla beraber mücadeleyi ve toplumsal dönüşümü amaçlar.

Bu yapı Bolşevik kadrolar tarafından yer yer burjuva feminizmine atfen "feminist sapma" olarak değerlendirilse ve kadın ayrımcılığı olarak okunsa da devrimin kadın alanında inşasında ve kadınların devrime katılmasında önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir.

Kadınların siyasete katılımında siyasal araçlar ve siyasal iletişim nasıldı? Kadınları siyasallaştırmaya yönelik en önemli araçlardan biri de yayın faaliyetleridir. Dönemin en önemli kitle iletişim araçları olarak basılı yayınlar, kadınların örgütlenmesi sürecinde de öne çıkar. Bu yayınlar bir taraftan deneyim aktarımı, paylaşımı, duyurulması için bir fayda sağlayıp örgütlenmenin yayılmasını mümkün kılar. Diğer yandan ise bu pratiklerin/ürünlerin ortaya çıkış süreçlerinin yaygınlaştırılıp kolektifleştirilmesini beraberinde getirir. Böylece yayın faaliyetine ilişkin üretim sürecinin kendisi de doğrudan bir örgütlenme süreci/aracı haline getirilir.

Bu, Lenin'in *Ne Yapmalı*'da vurguladığı "kolektif örgütleyici olarak gazete" tezine yaslanır. Döneminin en yaygın kitle iletişim aracı olan ve tüm Rusya çapında çıkarılacak olan bir gazetenin gerekliliğini vurgulayan Lenin'e göre, "bir gazete yalnızca bir kolektif propagandacı ve kolektif ajitatör değil, aynı zamanda kolektif bir örgütleyicidir de. Bu bakımdan, yapım halindeki bir binanın çevresinde kurulan iskeleye benzetilebilir; yapının dış kenarlarını belirtir ve yapıcıların birbirleriyle temasını, işbölümünü ve örgütlü çalışmalarının meydana getirdiği ortak sonuçları görmelerini sağlar."[25]

Bu yaklaşım ekseninde Bolşeviklerin yayın organı *Pravda*'da 1913'ten sonra *"Emek ve İşçi Kadının Yaşamı"* başlığıyla bir ek yayınlamaya başlar.[26] Bu eke gelen yoğun talep ve ilginin ardından

25 Vladimir İ. Lenin, *Ne Yapmalı?*, çev. Muzaffer Erdost (Ankara: Sol Yayınları, 2008), 177.

26 1913 yılının 8 Mart'ı kitle gösterileriyle kutlanır. Bu tarihten itibaren de *Pravda*'da özel bir kadın eki yayınlamaya başlar.

Bolşevikler, kadınlara özel ayrı bir yayın çıkarmaya başlarlar. Bolşeviklerin kadın işçilere yönelik ilk gazetesi, *Rabotnitsa*'nın (İşçi Kadın) ilk sayısı 8 Mart 1914'te Petersburg'ta çıkar. Gazetenin redaksiyonunu Bolşevik öncü kadınlardan bir çekirdek üstlenir: Nadejda Krupskaya, İnessa Armand, Elizarova Ulyanova, Konkordiya Samoilova ve Kavdiya Nikoleva. *Rabotnitsa*, öncelikle kentli işçi kadınların sorun ve ilgilerine odaklanır. Kadınlara savaşa ve fiyatların yükselmesine karşı bir araya gelme ve işçi konferansları çağrısı yapan *Rabotnitsa* gazetesi yaklaşık 30 sayfa civarındadır.[27] Amaç kadının toplumsal etkinliğini artırmak ve sosyalist toplumun karar organlarına katılmalarını sağlamaktır. Savaşın patlak vermesiyle ömrü çok uzun olmayan *Rabotnitsa*, yine de kadın işçilerin taleplerinin savunulması ve onlara yönelik özgün bir araç olması açısından önemini korumuştur. Gazetenin temel hedefi, kadınların toplumsal etkinliğini artırmak, sosyalist toplumun karar organlarına katılımlarının sağlamak ve kadınları sosyalist mücadeleye kazandırmaktır.

Bolşevikler, kadınlara yönelik özel gazete ve dergiler çıkarmayı devrim sonrasında da sürdürürler. Milyonlarca basılan *Rabotnitsa*, *Krestyenka* (Köylü Kadın), *Delegetka*'nın (Delege Kadın) yanı sıra, daha sınırlı olarak *Kommunitstka* (Komünist Kadın) da yayınlanır.

"Yoksunluktan Yoldaşlığa" adlı bu altbölümde kadınların siyasallaşma süreç ve araçlarına ışık tutmaya çalıştım. Bu bölümünün son sözleri olarak vurgulanmalıdır ki devrimin kadınların eşitliği ve özgürlüğü doğrultusundaki adımları, yalnızca devrimin "getirileri" olarak değil, kadınların devrim öncesinden başlayan mücadeleleri ile taleplerini, iradelerini ve emeklerini koydukları bir süreç olarak değerlendirilmelidir. Böylece kadınların sosyalizmin inşasına katıldıkları ve aynı zamanda bu yolda seferber edildikleri/oldukları belirtilebilir.

27 Richard Stites, *The Women's Liberation Movement in Russia: Feminism, Nihilism and Bolshevism 1860-1930* (Princeton: Princeton University Press, 1990).

Ev İçi Kölelikten Yurttaşlığa

Ekim Devrimi ile kadınlar ev içi köle olmaktan, tarımda ücretsiz aile işçiliğinden ya da fabrikalarda ikinci sınıf ücretliler olmaktan kurtuldular ve çalışma yaşamına, toplumsal ve siyasal yaşama katılan yurttaşlar oldular.

Yurttaşlığın kuruluşunda kadının toplumsal yaşama katılımı nasıl sağlandı? Devrim sürecinde kadının üretime ve toplumsal yaşama katılımı, ev içi kölelikten kurtulmakla başlar. Kadını üretime çekmek, bir yandan prekapitalist toplumsal ilişkilerin ataerkil karakterini ortadan kaldırmayı hedefler. Diğer yandan ise, kadınların üretime çekilmesi süreci, sosyalizmin maddi temelinin yaratılmasına kadınların da katılımı anlamına gelir.[28]

Kadınların yalnızca üretime katılması değil, eğitimli ve vasıflı emekçiler ve yurttaşlar olması amaçlanır. Bu konudaki temel yaklaşım, Lenin'in vurgusuyla, "mutfağa hapsedilmiş kadının devleti yönetebilecek konuma gelmesidir."[29] Devrimden sonra yürütülen okuma-yazma kampanyaları, coğrafyanın en ücra köşelerine dek uzanan "ajitasyon trenleri", sosyalizmin yolunun okuryazarlıktan geçeceği sloganını kullanır, kadın emeğini bir eşikten atlatmanın heyecanıyla hareket eder.[30] 1930'ların ikinci yarısında okuryazar olmama durumu tamamen tasfiye edilir ve tüm kız çocuklarının zorunlu 7 yıllık eğitime dâhil edilmesi gerçekleşir.[31]

Eğitim ve vasıf, kadınlara geçmiş dönemde engellenen kimi mesleklerin de önünü açar. Sovyet iktidarında, kadınların tüm meslek

28 Ulusal ekonomide kadının tarım dışı sektörlerde istihdamı 1917'de 2 milyondan 1940'da 11 milyona ulaşmıştır. 1937'de tarım dışı alanda çalışan her 100 kadından 39'u sanayi ve inşaat, 20'si eğitim ve sağlık, 15'i ulaşım alanında görev almıştır. 1929'da metal sektöründe her 1000 emekçiden 400'ü, rafinerilerde ise 263'ü kadındır. Bkz. Popova, *Sosyalizm Diyarında Kadın*.

29 Lenin, *Kadınların Kurtuluşu*, 14.

30 "Ekim Devrimi ve Kadınlar: Yıldız Tozları İçimizde", *soL* günlük siyasi gazete, http://haber.sol.org.tr/toplum/ekim-devrimi-ve-kadinlar-yildiz-tozlari-icimizde-174797 (son erişim tarihi 14.10.2017).

31 Bu süreçte kadın emeği kalifiye emeğe dönüştürülmüş, 1946 yılında 250 bin kadın traktör ekiplerinin yöneticisi, 350 bin kadın hayvan çiftliklerinin yöneticisi, 15 bin kadın kolhoz yöneticisi olmuştur. Bkz. Popova, *Sosyalizm Diyarında Kadın*.

alanlarında temsil edilmesini sağlamak amacıyla onların genel ve mesleki eğitimini yükseltme mücadelesi verilir.[32] Devrimden sadece 12 yıl sonra tıpta, akademide, uzay çalışmalarında, siyasette ve bilim alanında kadınların büyük oranda yer aldığı bir tablo oluşur.[33]

Üretime katılma, ev içi sorumlulukların kolektivizasyonunu da gerektirmektedir. Bolşevikler, kadının ancak toplumsal ölçekte üretime katılabildiğinde kurtulacağına inanırlar ve kadının üzerindeki ev yükünü alırlar. Çocuk eğitimini ve ev işini toplumsallaştırırlar. Kırda ve kentte kreş, yuva, anaokulları, gençlik ve çocuk kampları açarlar. Büyük çamaşırhane ve yemekhanelerin kurulması noktasında zorluklara rağmen ciddi başarılar elde ederler.[34] Devrimin lider kadrolarında ev içi sorumlulukların kolektivizasyonu hep dillendirilir. Troçki, "Eski Aileden Yeni Aileye" başlıklı yazısında şöyle der: "Bir kadın ev işlerinde kösteklenip, ailenin bakımına, yemek ve dikiş işlerine saplanıp kaldıkça onun tüm sosyal ve politik hayata katılma şansı daha baştan dumura uğramıştır."[35]

Dolayısıyla kolektivizasyon kadının aleyhine işleyen evi içi sorumlulukların ve annelik deneyiminin "hayırseverlik" değil, kamusal bir zorunluluk olarak ve kadına dönük "sevecen bir ihtimam" değil bir politik mesele olarak ele alınmasını öngörüyordu.[36] Bu, bir bütün olarak aile yaşamının dönüştürülmesini içeriyordu.

---

32 1917'deki devrimcilerin hayali, 1963'te bir işçi kadının hayalini gerçek yapmıştır. Uzaydaki martı olarak da bilinen ilk kadın kozmonot Valentina Tereshkova şöyle diyor: Burjuvazi her zaman kadının zayıf cinsiyet olduğunu vurgular. Böyle değildir oysa. İnanıyorum ki bir kadın her zaman kadın kalmalıdır ve ona feminen olan hiçbir şey yabancı gelmemelidir." Bkz. Suzan Bayhan, "Uzayda Bir Martı: Valentina Tereshkova (1937-)", *biamag cumartesi*, https://bianet.org/biamag/dunya/107955-uzayda-bir-marti-valentina-tereshkova-1937 (son erişim tarihi 10 Ekim 2017).

33 Bkz. Elizabeth A. Wood, *The Baba and The Comrade: Gender and Politics in Revolutionary Russia* (Indianapolis: Indiana University Press, 1997) ve Mary Buckley, *Women and Ideology in the Soviet Unio*n (Michigan: University of Michigan, 1989).

34 Bkz. Wendy Z. Goldman, *Women, the State and Revolution: Soviet Family Policy and Social Life*, 1917-1936 (Cambridge: University of Cambridge Press, 1993).

35 Lev Troçki, *Gündelik Hayatın Sorunları, çev. Yılmaz Öner (İstanbul: Yazın, 2000),* 46.

36 "Ekim Devrimi ve Kadınlar: Yıldız Tozları İçimizde."

Kadının üretime katılmasının bir sonraki aşaması kadınları koruyan çalışma yaşamı düzenlemelerinin yapılmasıdır. 1922 yılında kabul edilen İş Yasası kadınlara birçok sosyal hak tanıdı. İşçi çıkartılması gereken durumlarda, öncelikle kadınların işten çıkartılmasını engelleyecek kurallar konuldu. Doğum izni ve doğumdan sonra işe dönüş güvencesi getirildi. Emziren anneler için evlerine yakın yerlerde çalışma hakkı tanındı. Bütün bu uygulamalarla Sovyetler Birliği dünya çapında işçi kadının korunması konusunda en ileri örnekti.[37]

Üretimdeki kadın emeğine dönük yasal düzenlemelerin yanı sıra, ev içi emek de yurttaşlık düzenlemesinin kapsamına alınır. Sömürünün maddi temelinin kritik halkası olan ve kapitalizmde karşılıksız bırakılan ev içi emek, toplumsal üretimdeki çalışmaya denk sayılır. Nitekim Rosa Luxemburg, 1912 yılında kadınlara oy hakkı için yazdığı makalede, burjuva kadına karşılık proleter kadının üretken pozisyonda olduğunu vurgular. Kadının ev içi emeğinin ise kapitalist sistem içinde karşılıksız kaldığını, bu sorunu gündemleştirmek ve mücadelesini yürütmek görevinin proleter kadın hareketine düştüğünü ifade eder:

> Proletaryanın kadınları ekonomik olarak bağımsızdır. Aynı erkekler gibi toplum için üretkenlerdir. Bununla çocuklarını büyüttüklerini veya erkeklerin kıt ücretlerle ailelerini geçindirmelerine yardımcı olan ev işlerini kastetmiyorum. Bu türden işler, harcanan enerji, yapılan fedakarlık, binlerce küçük çaba ne kadar başarılı bir sonuç verirse versin, şu andaki kapitalist ekonomi açısından üretken değildir. Bu sadece işçinin özel meselesi, mutluluğu ve şansıdır; bu nedenle de şu andaki toplum için yok hükmündedir. […] Bu gaddar gerçekliği net ve keskin bir şekilde görmek proleter kadının ilk görevidir.[38]

Ekim Devriminden sonra yurttaşlığın kuruluşunda aile kurumunda kadın-erkek eşitliğini sağlama çabaları da önemli bir yer tutar.

37 Bkz. Melanie Ilic, *Women Workers in the Soviet Interwar Economy: From 'Protection' to 'Equality'* (New York: St. Martin's Press, 1999).

38 Rosa Luxemburg, *Selecting Political Writings*, der. Dick Howard (Londra: Monthly Review Press, 1971), 131.

Devrimden sonra bu alanda yapılan düzenlemeler Çarlık Rusyasından ve Batı hukukundan köklü biçimde farklılaşır. Bolşevikler iktidarı alır almaz aile hukukunu kadın-erkek eşitliği temelinde köklü biçimde yeniden düzenler. Aileyi düzenleyen yasalar (kodlar) çıkarılır: 1918 Aile Yasası ve 1926 Aile Yasası. Troçki bu yasaları şöyle açıklıyor: "Ekim Devrimi, bayrağının üzerine kadınların kurtuluşu şiarını yazdı ve evlilik ve aile konusunda tarihteki en ilerici yasaları çıkardı."[39]

Her iki aile yasası da soyadı uygulaması, çocuk üzerindeki haklar, evlilikte mal rejimi gibi konuları düzenledi. 1918'deki yasa, köhnemiş gelenekleri yıkmayı hedefliyordu ve dönemin iktisadi ve toplumsal gelişiminin ilerisindeydi.[40] Bu nedenle öngörülemeyen kimi sorunlara neden oldu. 1926 yılında çıkarılan yeni Aile Yasası ile 1918'in toplumsal gelişmeyle uyumsuz olduğu düşünülen kimi düzenlemeleri değiştirildi.[41]

Devrim sonrası, ev içi kölelikten yurttaşlığa doğru köklü değişiklikler oldu. Bir yandan bu değişiklikler hukuksal biçimlere kavuştu. Diğer yandan ise değişikliğe ilişkin siyasal programlar hukuksal biçimlerle ortaya kondu.[42] Ekim Devriminden sonra kadınlarla ilgili olan düzenlemeler, tam oy hakkı, aile reislerinin otoritesine son verilmesi, miras hakkının kaldırılması, evliliği gönüllü bir ilişkiye dönüştüren boşanma ve sivil yasaların oturtulması, meşru ve gayri-

39 Leon Troçki, *Writings of Leon Trotsky* 1937-38 (Pathfinder, 1972), 170.

40 Yasada ortak bir aile adı alınması zorunluluğu getirilmişti, ancak bu erkeğin soyadı olmak zorunda değildi. Eşlerden birinin soyadı ya da her ikisinin soyadının birleşimi aile adı olarak kullanılabilirdi. 1918 Aile Yasası, eşlerden birinin konut değiştirmesi durumunda diğerinin onu izlemesi zorunluluğunu kaldırdı. Çocuk üzerinde eşit haklar tanıdı. Evliliğinin mal ortaklığı yaratmasına son verildi ve mal ayrılığı rejimi getirildi. Nafaka kurumu kaldırıldı. Bkz. Goldman, *Women, the State and Revolution.*

41 1926 Yasası, mal ayrılığı rejiminden vazgeçti, mal ortaklığını kabul etti. Mülkiyet ilişkilerini düzenleyebilmek için resmi olmayan (kayıt dışı) evliliklerin de kayıtlı evlilik sayılacağını hükme bağladı. Bir yıllık bir sınır konulsa da nafakayı geri getirdi. Ortak aile adı alma zorunluğunu kaldırarak eşlerin kendi soyadlarını korumalarına olanak tanındı. Bkz. Goldman, *Women, the State and Revolution.*

42 Onur Karahanoğulları, "Evgeny Pashukanis'in 'Lenin ve Hukuksal Sorunlar (1925)' Başlıklı Yazısı için Tanıtım", http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/karahan/makaleler/lenin-hukuk-tanitimyazisi.pdf (son erişim tarihi 6 Ekim 2017).

meşru çocuklar arasında ayrımın kaldırılması, eşit işe eşit ücret, eşit çalışma hakkı, ücretli doğum izni, kürtaj hakkı olarak sıralanabilir.[43]

Tutsaklıktan Özgürlüğe

Devrimin önündeki en önemli sorun, kadını tutsaklaştıran aile yapısını ve toplumsal işbölümünü değiştirmek, kadını köleleştiren toplumsal değerleri baş aşağı etmekti. Devrimin ilk yıllarında, yeni bir toplumun inşasında kadının kurtuluşu ve ailenin parçalanmasına dönemin oldukça ilerisinde öncelik tanındı. Kadının özgürleşmesi mücadelesi, Rusya gibi nüfusu kalabalık, yoksul, gelenekleri tutucu bir coğrafyada verildi. Kadın kurtuluşu hareketi, dönemin statükocu, geleneksel ve sol muhafazakâr anlayışlarını zorladı.

Kadının özgürleşmesi ile sosyalist insanın/yeni kadının yaratılması birlikteliği nasıl örüldü? Devrim sürecinde, kadının özgürleşme mücadelesinde hem teorik hem pratik olarak belirleyici olan Aleksandra Kollontay'dı. Kollontay, *Marksizm ve Cinsel Devrim* adlı kitabında yer alan yazılarında aileyi, fuhuş sorununu, aşkı ve cinselliği en ince ayrıntısıyla inceliyordu. Bu yazılarında, yeni kadının "yaratılmasının" ertelenemez önemini ortaya koyuyordu. Yeni kadının yaratılmasını devrimin en temel sorunlarından biri olarak görüyordu. Devrimin ilk yasası olan 1918 Aile Yasası'nın hazırlandığı süreçte ise Sağlık Komiseri idi. Yasanın kadından yana tüm düzenlemelerinde mücadelesi olduğu bilinmektedir. Kollontay yeni kadını şöyle tanımlıyor:

> Abartılmış duygulanma yerine disiplin; boyun eğme ve kişiliksizlik yerine özgürlük ve bağımsızlığa değer verme; sevdiği erkeğin görüntüsüne girmek ve onu yansıtmak için saf çabalar yerine kendi bireyini kanıtlama; ikiyüzlü temizlik maskesi yerine yeryüzü sevinçlerindeki haklarını isteme; sonunda aşk hikâyelerini yaşam içinde sınırlı bir yere koyma; yeni kadının uğraşları bunlardır. Önümüzde duran, erkeğin gölgesi durumundaki dişi değil, kendinde bir kişilik olan yeni kadındır.[44]

43 Rosenberg, *Kadınlar ve Perestroyka*.

44 Aleksandra Kollontay, *Marksizm ve Cinsel Devrim, çev. Gizem Çinçin* (İstanbul: Akademi Yayın, 2011), 97.

Ekim Devrimi, kadının özgürleşmesi alanında iki önemli düzenleme getirmiştir. Bunlardan ilki, kadınları çocuk sahibi olup olmama konusunda söz sahibi kılan kürtaj düzenlemesidir. 1920'de kürtaj yasağı kaldırılarak Sovyet hastanelerinde kürtaj yapılması serbest bırakılmış, doktorlar dışındaki kişilerin kürtaj yapması suç sayılmıştır. İkincisi ise evlilik dışı doğan çocuklara dönük kapsayıcı düzenlemedir. Buna göre, evlilik dışı doğan çocuklara, evlilik bağı altında doğan çocuklarla aynı haklar tanınmıştır. Kadının özgürleşmesinin yeni insanın/sosyalist insanın yaratılması ile mümkün olacağını Armand da vurgular: "Ailenin, ev yaşamının, eğitimin ve çocuk büyütmenin eski biçimleri ortadan kalkmadan sömürüyü ve köleliği yok etmek, yeni insanı yaratmak, sosyalizmi inşa etmek imkânsızdır."[45]

Ekim Devriminin ilk yıllarına damga vuran kadın politikaları, kadının özgürleşmesinin ve evinden çıkarak toplumsal yaşama katılmasının koşullarını yaratmaya yönelik olarak gerçekleştirildi. Bu çabaların pratiğe yansımaları, kırsal bir toplumda devrimi gerçekleştirmenin özgünlükleri ve zorluklarıyla iç içe olarak gerçekleşti. Bu anlamda devrimin radikal ve dönüştürücü atılımlarının pratiğe geçirilme çabaları her zaman niyetlenen çizgide geliş(e)medi. Ancak bu, devrimin kadın sorununa ilişkin yenilikçi ve dönüşümü hedefleyen ufkunu ortadan kaldırmaz.[46]

Sonuç: Yarına Kalan

Devrimin 100. yılını selamlamak, devrimden kadın mücadelesi için bugüne ve yarına kalanlar üzerine düşünmek demek aslında. Kadınların sosyalizme yürüyüşünün nerede, nasıl ve hangi nedenlerle kesintiye uğradığı, zaferin yarım kalmasının özgün nedenleri ve bunların sosyalizmin yenilgisinin genel bilançosu içindeki yeri üzerine düşünürken devrimin gerçekleştiği tarihsel, toplumsal ve yapı-

45 Armand'dan akt. Brenda Montague, *A Year on the Sauce* (Zero Books, 2011), 134.

46 Bu noktada, Bebel'in şu sözleri önem taşır: "*Kadınlarınız yoldaşlarınız olmadığı sürece, siz erkekler zincirlerinizi kıramayacaksınız!*" August Bebel'den aktaran Stites, *The Women's Liberation Movement in Russia*, 235.

sal nedenler göz ardı edilmemelidir. Bu çerçevede devrimin bıraktığı dersler kadar bugüne devrettiği gelecek ufku da önemsenmelidir.

Devrimin bıraktığı dersler düşünülürken, kadının kurtuluşuna dönük kimi eleştiriler ele alınabilir. Eleştirilerin bazı noktalarda yoğunlaştığını görebiliriz.[47] İlki, "çifte sömürü" olarak adlandırılan durumdur. Burada, kadına dönük yasal düzenlemelerin ve onun üretime çekilmesinin kadının kurtuluşu konusunda öngörülen etkiyi yaratmadığı, tam aksine onun yükünü ikiye katladığı belirtilir. Kadının üretime çekilmesinin, kadının ev-çocuk-eş üçgenindeki sorunlarına geliştirilen çözümler ile yeterince birleşmediği, özel olarak bu alanda erkek egemenliğinin baskıcı ve mülkiyetçi özelliklerinin tasfiye edilemediği vurgulanır. Böylece kadını hayatın merkezine taşıyan görevler, onun için özgürleştirici olmaktan çok onun yükünün çoğalması anlamına gelir.

Eleştirilerden bir diğeri kadınların, yönetim kadrolarında ve partinin üst organlarında yer alamamasıdır. Kadın üyelerin bu düzeyin gerisinde olmaları bir gerekçe olabilir. Ancak partilerin bu durumu dönüştürmek konusunda yeterli çabayı sarf etmediği savunulmaktadır. Dolayısıyla yönetme işinin "erkek işi" olarak kaldığı vurgulanır. Bununla bağlantılı bir diğer eleştiri de kadınların, siyasal ve toplumsal alanda var olabilmesi için kendi niteliklerini kaybederek "erkeksileşmesi" ya da "cinsiyetsizleşmesi"dir. Burada, sosyalist devrime ve sosyalizmin kuruluşuna bir kadın devriminin eşlik etmesi gerektiği ancak bunun başarılamadığı ifade edilir.

Devrimden sonraki 100 yıllık dönemde reel sosyalist deneyimlerde kadının kurtuluşu mücadele, mecburiyet ve meydan okuma süreçlerinin iç içeliğinde yaşanmıştır. Bu süreçler farklı tarihsel anda ve coğrafyada farklı biçimlerde tezahür etmiştir. Yaşanmış sosyalizm deneyimlerinde kadının kurtuluşu kazanımlar-kayıplar, ileri sıçra-

47 Bu çalışmalardan bazıları için bkz. Buckley, *Women and Ideology in the Soviet Union*; Anastasia Posadskaya, *Women in Russia: A New Era in Russian Feminism* (Londra: Verso, 1994); David L. Hoffman, *Stalinist Values The Cultural Norms of Soviet Modernity, 1917-1941* (Ithaca NY: Cornell University Press, 2003); Alena Heitlinger, *Women and State Socialism* (Montreal: McGill-Queen's University Press, 1979); Doroty Atkinson, Alexander Dallin, ve Gail Warshofsky Lapidus, *Women in Russi*a (Stanford CA: Stanford University Press, 1977).

malar-geri düşmeler sarmalında okunabilir. Dolayısıyla sosyalizm deneyiminde kadının kurtuluşuna dönük eleştirileri, bu toplumsal ve tarihsel oluşum sürecinin karmaşık yapısı içinde değerlendirmek önemlidir.

Buradan hareketle devrimin bugüne devrettiği kazanımları ve gelecek ufkunu değerlendirmek de oldukça kıymetlidir. Kadının kurtuluşu mücadelesinde devrimin temel kazanımı olarak ortaya çıkan yoldaşlık, yurttaşlık ve özgürlük başlıklarındaki mücadele birikimini bugünün sosyalizm ve kadın mücadelesine taşımak, devrime gönderilen selamı somutlamaktır.

Sosyalizm ve kadın mücadelesinde yoldaşlık, kadınların gelecek ufku doğrultusunda birleşmişlik, inanç ve dayanışma bağları ile kurulan mücadele içinde yer almasıdır. Devrimde görülen yoldaşlık birçok değer taşır: Sorumluluk, irade, kararlılık, gözü peklik, alçakgönüllülük ve samimiyet. Devrimde görülen yoldaşlık ve sorumluluk, bugün liberalizmden sosyalist siyasete sızan aktivizm ve bireysel sorumluluktan oldukça farklıdır. Dolayısıyla kadın yoldaşlığı toplumsal sorumluluğu, iradeyi, samimiyeti, gözü pekliği ve alçakgönüllülüğü mücadelede yeniden var etmelidir.

Sosyalizm ve kadın mücadelesinde yurttaşlık, kadınların kolektif hak taleplerini içermelidir. Bu haklar yaşamın üretiminde ve yeniden üretiminde esas katkıyı koyan emekçiler olarak talep edilen sınıf eksenli haklardır. Kadın emekçilerin ortaklaşan hak talepleridir. Devrimin gerçekleştiği Rusya'da, o büyük coğrafyada farklı dinler, inanışlar, kültürler ve etnik kimlikler sınıf temelli bir yurttaşlıkla kapsanmıştır. Bugün de toplumsal yaşamı parçalayan farklılıklar yerine kadınların mücadelesi, ortaklaşan talepler üzerinde yükselmelidir. Kadınların erkekler ile eşit yurttaşlığına dayanmalıdır. Devrim, burjuva devletinin kökeni olarak gördüğü geleneksel rolleri, klasik aileyi ve paternalist baskıyı oluşturan değerler, normlar ve ilişkiler zincirini yıkmayı amaçlamıştı. Bu talep bugün için de geçerlidir. Kadın ve erkek, yaşamın üretiminde ve yaşamdan pay almada aynı haklara ve kolektif sorumluluklara sahipse ancak yurttaşlıktan söz edebiliriz.

Sosyalizm ve kadın mücadelesinde kadının özgürleşmesi, bireysel hareket serbestisi ya da kendi bedeni üzerindeki hâkimiyeti ile sınırlandırılamayacak kadar büyük bir ufkun parçası olarak düşünülmelidir. Devrim bunu var etmiştir. Kadının özgürleşmesi ile sosyalist toplum-sosyalist insan inşası birbirinden ayrı düşünülemez. Bugün de özgürlük, kadının yalnızca bireysel yaşamında değil toplumsal yaşamda da söz sahibi olmasını ve bu deneyim içinde kendi niteliklerini kaybetmeden var olabilmesini içerir.

Devrimin 100. yılında, devrimin uzak bir ihtimal ya da imkânsız bir ütopya olduğunu düşündüğümüzde, kadınlara, yaşama ve geleceğe dair heyecanımızı yitirdiğimizde Clara Zetkin'in Marx'ın sözüne yaptığı atfı hatırlayabiliriz: "Kitleleri sardığında teori şiddet olur."[48] Şiddetin güneşle, aydınlıkla kavuştuğu yere de devrim denir. Devrimden bugüne ve yarına kalan ise güçlü teorik, politik ve pratik birikimle kadınların güneşi zapt edebileceğidir.

Kaynakça

Aleksandra Kollontay, *Marksizm ve Cinsel Devrim,* çev. Gizem Çinçin (İstanbul: Akademi Yayın, 2011), 97.

Aleksandra Kollontay, *Kadınların Özgürlüğü*, çev. Yasemin Çongar (İstanbul: Yarın, 1986), 73.

Aleksandra Kollontay, Özgür Bir Kadın Komünistin Otobiyografisi, çev. Nesrin Oral (İstanbul: Belge Yayınları, 1992), 14.

Alena Heitlinger, *Women and State Socialism* (Montreal: McGill-Queen's University Press, 1979).

Anastasia Posadskaya, *Women in Russia: A New Era in Russian Feminism* (Londra: Verso, 1994).

Barbara E. Clements, "The Utopianism of the Zhenotdel", *Slavic Review*, 51, 3, (1992), 485-496.

Brenda Montague, *A Year on the Sauce* (Zero Books, 2011), 134.

Carol E. Hayden, "The Zhenotdel and the Bolshevik Party", *Russian History*, 3, 3 (1976), 150-173.

Carol E. Hayden, *Feminism and Bolshevism: The Zhenotdel and the Politics of Women 1917-1930* (California: University of California Press, 1979).

Chanie Rosenberg, *Kadınlar ve Perestroyka*, çev. Osman Akınhay (İstanbul: Pencere, 1990), 95.

Clara Zetkin, *Lenin'in Bütün Dünya Kadınlarına Vasiyeti*, çev. Atilla Temiz (İstanbul: Sorun, 1980).

48 Zetkin, *Kadın Sorunu Üzerine Seçme Yazılar*, 69.

Clara Zetkin, *Kadın Sorunu Üzerine Seçme Yazılar*, çev. İsmail Yarkın, (İstanbul: İnter Yayınları, 1988), 147.

David L. Hoffman, *Stalinist Values The Cultural Norms of Soviet Modernity, 1917-1941* (Ithaca NY: Cornell University Press, 2003).

Doroty Atkinson, Alexander Dallin, ve Gail Warshofsky Lapidus, *Women in Russi*a (Stanford CA: Stanford University Press, 1977).

Elizabeth Crawford, *The Women's Sufrage Movement* (Londra: Routledge, 1999).

Elizabeth A. Wood, *The Baba and The Comrade: Gender and Politics in Revolutionary Russia* (Indianapolis: Indiana University Press, 1997)

Gül Özgür, *Rusya'da 1917 Sosyalist Ekim Devrimi ve Kadınların Kurtuluşu; "Tavuk Kuştur, Kadın İnsandır" -Olgular, Belgeler, Çözümlemeler- Cilt 1* (İstanbul: Dönüşüm Yayınları, 1993): 149.

Jane McDermid ve Anna Hillyar, *Midwives of the Revolution: Female Bolsheviks and Women Workers in 1917* (Londra: UCL, 1999).

Julius Martov, *Letters 1916-1922* (Benson, Vermont: Chalidze Publications, 1990).

Nina Popova, *Sosyalizm Diyarında Kadın,* çev. İsmail Yarkın, Murat Güneşdoğdu (İstanbul: İnter Yayınları, 2000).

Lev Troçki, *Gündelik Hayatın Sorunları, çev. Yılmaz Öner (İstanbul: Yazın, 2000),* 46.

Leon Troçki, *Writings of Leon Trotsky* 1937-38 (Pathfinder, 1972), 170.

Mary Buckley, *Women and Ideology in the Soviet Unio*n (Michigan: University of Michigan, 1989).

Melanie Ilic, *Women Workers in the Soviet Interwar Economy: From 'Protection' to 'Equality'* (New York: St. Martin's Press, 1999).

Ralph Carter Elwood, *Inessa Armand: Revolutionary and Feminist* (Ottowa: Carleton University, 1992).

Richard Stites, *The Women's Liberation Movement in Russia: Feminism, Nihilism and Bolshevism 1860-1930* (Princeton: Princeton University Press, 1990).

Robert H. McNeal, *Bride of the Revolution: Krupskaya and Lenin* (Michigan: The University of Michigan Press, 1972).

Rochelle G. Rutchild, *Equality and Revolution: Women's Rights in the Russian Empire*, 1905-1917 (Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2010), 217.

Rosa Luxemburg, *Selecting Political Writings*, der. Dick Howard (Londra: Monthly Review Press, 1971), 131.

Vladimir İ. Lenin, *Kadınların Kurtuluşu,* çev. Ertuğrul Yemenoğlu (İstanbul: Akademi, 2010).

Vladimir İ. Lenin, *Ne Yapmalı?*, çev. Muzaffer Erdost (Ankara: Sol Yayınları, 2008), 177.

Wendy Z. Goldman, *Women, the State and Revolution: Soviet Family Policy and Social Life,* 1917-1936 (Cambridge: University of Cambridge Press, 1993).

EKİM DEVRİMİ DÜNYAYI NASIL DEĞİŞTİRDİ?

HALUK YURTSEVER

Giriş

Tarih kimi zaman kendine özgü cilveli yollardan ilerler.

Ekim Devrimi ve bu devrimle başlayan büyük sosyalizm denemesi dünya tarihinin cilvelerinden biridir.[1]

Ekim Devriminin, Marksist teori ve siyaset açısından konumu ve dünya tarihinin ilerleyişinde oynadığı rol, gerçekleşmesinden yüz, SSCB'nin çözülmesinden çeyrek yüzyıl sonra güncel bir önem taşıyor. Çünkü, bugünkü dünyayı anlamak, çok büyük ölçüde, Ekim Devrimiyle başlayan ve 74 yıl süren sosyalizm denemesinin ve SSCB'nin çözülüşünün dünya çapında yol açtığı gelişme ve değişikliklerin anlaşılmasına bağlıdır.

Bu iki başlığın her biri üzerine binlerce kitap, makale, çalışma var.

Bu yazı ise, Ekim Devriminin ne olduğu ve dünyayı nasıl değiştirdiği ile ilgili genel bir başlangıç çerçevesi sunmayı amaçlıyor.

Ekim Devrimi, yirminci yüzyılın başındaki dünya ve Rusya koşullarının, Birinci Dünya Savaşı'nın emperyalist zincirde yarattığı sürtünme ve gerilimlerin, Çarlık karşıtı halkçı birikime yapılan Marksist aşının sentezleşerek yarattığı özgün, benzersiz bir devrimdi. Ka-

1 "Cilve" günlük dilde, "naz", "kırıtma", "baştan çıkarma" anlamlarında kullanılan bir sözcük. "Tecelli" anlamı da taşıyor. Tecelli ise, beklenenden ya da öngörülenden başka türlü ortaya çıkan, "zuhur" eden olgu ve oluşumlar için kullanılıyor.

pitalizmin hızlı bir tempoyla geliştiği, kapitalizm öncesi ilişkilerin ise bu gelişmeye karşı direndiği, "uluslar hapishanesi" olarak anılan bir toplumda gerçekleşti.

Sovyet iktidarı, gerçekleştiği topraklarda tutundu. Tutunmuş ve yaşamış olmasıyla, zengin sosyalizm kuruculuğu deneyimiyle; dünya sınıfsal/siyasal güç ilişkilerinde yarattığı yeni dengelerle yirminci yüzyıla damgasını vurmakla kalmadı; kendisinden sonraki dünyayı da etkiledi.

Bu devrimle, sermaye sınıfı, dünyanın altıda biri üzerindeki egemenliğini yitirdi. Ancak dünya geneli üzerindeki bütünsel egemenliğini sürdürdü.

Ekim Devrimi ile başlayan büyük sosyalizm denemesi, dünya devrimiyle tamamlanamadan, kapitalizmden komünizme geçiş sürecinin görevlerini tamamlayamadan, sınıfsız topluma ulaşamadan çözüldü.

Daha önemlisi, Sovyet toplumunda, teorik modelden farklı bir süreç yaşandı.

Burada, en başta bu farkı ama aynı zamanda "sosyalizm budur, olursa bu kadar olur" kolaycılığını anlatmak için kullanılan "reel sosyalizm" kavramı üzerine kısa bir parantez açmamız gerekiyor.

"Reel sosyalizm", Sovyetler Birliği'ndeki düzenin teorideki sosyalizm tanımından, hatta proletarya diktatörlüğü altındaki geçiş döneminden farklılığını, kimi zaman uyuşmazlığını, ama aynı zamanda, var olduğu, gerçekleştiği hâliyle de kapitalist dünyanın içinde nitelikçe farklı bir *enklave* olduğunu anlatan bir terim olarak kullanıldı ve bir ihtiyaca yanıt verdi. "Reel Sosyalizm" kavramının, teorinin öngörmediği içerik ve uzunluktaki Sovyetik geçiş dönemini anlatmak için kullanılması yerindedir.

Bu 74 yıllık geçiş döneminde, reel sosyalizm, karşıtını, dünya kapitalist sistemini etkiledi ve değiştirdi.

Bunu yaparken kendisi de değişti.

Sovyetler Birliği'nin çözülmesi ve çözülme sonrası dünya bu iki yanlı, çelişkili sürecin bir tür bileşkesi olarak ortaya çıktı.

Reel sosyalizmin var olduğu dünyada kapitalizm de, sosyalizmin yarattığı basınç ve etki altında "teorik" olmaktan, arı olmaktan belli ölçülerde uzaklaşarak "reel kapitalizm" oldu.

Parantezi iki uyarıcı notla kapatalım. Birincisi şudur: Reel sosyalizm kavramı, zamanla "herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacı kadar" ilkesiyle tanımlanan komünist toplum hedefini unutan ve unutturan, bağımsız, "sosyalist" bir toplum düzenini anlatan bir içerik kazandı ve bu yaklaşım ideolojik-siyasal yanılgılara yol açtı. İkincisi, reel sosyalizmin varlığı, kapitalizmi önemli değişikliklere başvurmaya zorlasa da, onun evrensel egemenliğini ve bütünlüğünü ortadan kaldıramadı. Dahası, kapitalizm, yeni koşullara uyum sağlama yeteneğiyle, katlanmak zorunda kaldığı değişimin onu kapitalizm yapan temel öğeleri bozmasını engellemeyi başardı.

Parantezi kapatıyoruz.

Sovyet iktidarının, iç savaşla, emperyalist kuşatmayla düşürüleceğini, en azından evcilleştirileceğini hesaplayan emperyalistler yanıldılar. Egemenler açısından "iş"in ciddiyeti, Sovyet iktidarı dört yıl süren iç savaştan ve "savaş komünizmi"nden yıkılmadan çıktıktan, büyük sanayi atılımını gerçekleştirdikten sonra anlaşıldı. Sovyet iktidarının, dünya emperyalist kapitalist sistemi için gerçek bir tehlike oluşturduğu görüldü ve dünya siyaseti bunun üzerinde biçimlendi. "Soğuk savaş", emperyalist ülkelerin açık-gizli, siyasal-komplocu her türlü yol ve yönteme başvurarak sosyalizm adalarını yok etme savaşı olarak geliştirildi.

Bunlar kadar, belki bunlardan daha önemlisi, kapitalist emperyalist dünya sistemi Sovyetler Birliği'nin kişiliğinde cisimleşen sosyalist meydan okumaya karşı sınıfsal ve toplumsal savunma düzenekleri oluşturmak, kendi doğasına uygun olmayan değişikliklere başvurmak zorunda kaldı.

Ekim Devriminin Özgünlüğü

Rus devrimi, Marx ve Engels'in gündemine, "Rus köy komününden, kapitalizmi atlayarak komünizme geçmek olanaklı mıdır?" sorusuyla girmişti.

Bu soruyu, 1882'de *Komünist Parti Manifestosu*'nun Rusça baskısına önsözde şöyle yanıtladılar:

> Şimdi soru şudur: Bir hayli çöküntüye uğramış olmakla birlikte, yine de ilkel ortak toprak mülkiyetinin bir biçimi olan Rus obşçina'sı [köy komünü], daha ileri komünist ortak mülkiyet biçimine doğrudan varabilir mi? Yoksa o da önce, Batı'nın tarihi evrimi olan çözülme sürecinden mi geçmelidir? Bugün için bu soruya verilecek tek cevap şudur: Eğer Rus devrimi Batı'da bir proleter devrimine ışık yakar da bu iki devrim böylece birbirini tamamlarsa, bugünü Rus ortak mülkiyeti komünist bir gelişim için hareket noktası yerine geçebilir.[2]

Görüldüğü gibi, Marx ve Engels yukarıdaki soruya üç kayıtla olumlu yanıt verdiler. Kayıtlardan biri, Rus köy komününün "bir hayli çöküntüye uğramış" olduğu saptamasıdır. Bu, yakından incelememelerine rağmen, Marx ve Engels'in Rusya'daki kapitalist gelişmenin farkında olduklarını gösteriyor. İkincisi, Rus komününden komünizme geçişin, ancak bu devrimin Batı'daki bir proleter devrimle tamamlanması durumunda olanaklı olduğunu belirttiler. Üçüncüsü, bu iki koşul bir araya geldiğinde de, Rus ortak toprak mülkiyetinin komünist gelişmenin ancak başlangıcı, "hareket noktası" olabileceğinin altını çizdiler.

Bu teorik olasılık gerçekleşmedi. Rusya'yı, köy komününden komünizme sıçratacak bir devrim olmadı.

Lenin, ilk ve önemli çalışmalarından biri olan *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi*'nde, Rusya'da köy komününün çözüldüğünü ortaya koydu.

2 Karl Marx-Friedrich Engels, *Komünist Parti Manifestosu*, çev. Nail Satlıgan (İstanbul, Yordam Kitap, 2008), 58.

Marx ve Engels'in öngörüleri bir başka bağlamda ise doğrulandı. Rusya'da, komünist bir toplumun üzerinde kurulacağı ileri kapitalist gelişme düzeyine ulaşılmadan bir proleter devrim gerçekleşti.

Rus Marksizminin, Bolşevizm ve Menşevizm olarak bilinen iki kanadı, Çarlık otokrasisi ve kapitalizm öncesi ilişkilerin varlığı koşullarında burjuva demokratik bir aşamanın kaçınılmazlığı noktasında görüş birliği içindeydiler.

Rus devriminin Batı Avrupa devrimiyle ilişkisi noktasında da yakın düşünüyorlardı. Ancak bu iki noktada, başlangıçta çok önemli görülmeyen farklılıklar, pratik siyasette bu iki eğilimi karşıt konumlara itti.

Plekhanov önderliğindeki Menşevikler, burjuva demokratik devrime "doğal olarak" burjuvazinin önderlik edeceğini, işçi sınıfına düşenin, yaklaşan devrimde burjuvaziyi devrim yolunda desteklemek ve ileriye doğru itmek olduğu görüşündeydiler. Lenin ve arkadaşlarına göre ise, burjuvazi işçi sınıfının devrim sürecindeki etkili varlığını gördüğü anda korkup kendi devriminden yüz çevirecekti. Demokratik devrim, bu nedenle ancak proletarya hegemonyasındaki işçi-köylü bağlaşıklığıyla gerçekleşebilirdi. Bu devrimle, İşçilerin Köylülerin Devrimci Demokrat Diktatörlüğü (İKDDD) kurulacaktı.

İkinci fark, daha önemsiz değildi. Menşeviklere göre Rusya'da sosyalist devrim, devrimin Batı Avrupa' gerçekleşip yayılması koşuluna bağlıydı. Bolşevikler ise, proleter devrime Rusya'da başlanabileceğini, Rus devriminin Avrupa devriminin önsözü, tutuşturucu kandili olabileceğini savunuyorlardı.

Devrimci süreç, bu görüş ve yaklaşımları ayrıştırdı; bu öngörü ya da tezleri tümüyle doğrulamayan ya da yanlışlamayan bir yoldan ilerledi.

Lenin, Rus devriminin ülkenin az gelişmişliğinden ve işçi sınıfının sayıca azlığından kaynaklanan iki temel zayıflığına karşı iki temel dayanak öneriyordu: Birincisi, köylü denizi Rusya'da iktidarı almayı ve korumayı olanaklı kılacak olan işçi-köylü bağlaşıklığı, ikincisi Ekim Devrimini tamamlayacak ve ileri çekecek olan Avrupa devrimiydi.

Bolşeviklerin, burjuvazinin yaklaşmakta olan devrime önderlik edemeyeceği, bu görevin ancak köylülerle bağlaşık işçi sınıfı tarafından yerine getirilebileceği öngörüsü doğrulandı. Ancak, öngörülenden farklı olarak İKDDD gerçekleşmedi. Bir yanda, kimi sosyalist partilerin de temsilci verdiği burjuva demokrat hükümetin, öte yanda İşçi, Köylü ve Asker Sovyetlerinin yer aldığı, bu iki fiili iktidar odağının birbirleriyle yenişemediği geçici ilişkiyi anlatmak üzere kullanılan deyimle *ikili iktidar* durumu ortaya çıktı.

İşçi-köylü bağlaşıklığı devrim teori ve pratiğine bir katkıydı; Sovyet iktidarının toplumsal sigortası oldu. Avrupa devrimi ise gerçekleşmedi. Avrupa devrimiyle dünya devrimine büyüyemeyen Ekim Devrimi, Sovyet iktidarını sürdürebilmek için köylülüğe daha çok dayanmak zorunda kaldı ve köylü ağırlığı Ekim Devrimini geri çekici bir rol oynadı.

Bu, Bolşevikler dâhil, hiç kimsenin önceden tahmin etmediği, beklemediği bir sonuçtu. Böylece, Ekim devrimcileri, dünyanın en çetin görevlerinden birini üstlenmek zorunda kaldılar: Kapitalizm açısından görece az gelişmiş tek ülkede sosyalizmi kurmak… Peki, bu çetin görevi, Troçki'nin yaptığı gibi "öne doğru kaçarak"[3] yok saymak mümkün müydü? Değildi!

Bu çok temel problemin, sonunda Sovyetler Birliği'nin çözülmesinin de zeminini hazırlayan çetin sorunların varlığına rağmen, Ekim Devriminin, tarihin tanıdığı ilk proleter ve sosyalist devrim olduğu tartışmasızdır.

Neden ve nasıl?

Antik uygarlıklardan beri, toplumsal dönüşümleri kentler belirliyor. Batı Avrupa deneyimi, burjuva devrimlerinin kent merkezli karakterini ortaya koyuyor. Rusya'da, Petrograd, Moskova, Kiev, Odesa vb. kentler ekonomik, toplumsal gelişmişlik, siyasal merkezileşme

3 "Öne doğru kaçarak" tanımlaması, Coşkun Adalı'ya ait. Burada yer olmadığı için açamıyorum. İlgilenen okuyucuya kitabı öneriyorum. Coşkun Adalı, *Çıkış Hattına Doğru* (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999).

ve hareketlilik açılarından tüm ülkenin beyni, sinir merkezi konumundaydılar. Bu merkezlerde yoğun bir proleter nüfus yaşıyor, esas olarak da iki kent, Petrograd ve ve Moskova ülkenin yazgısını belirleyen bir ağırlık taşıyorlardı.

Devrim öncesi Rusya'da zamanın ileri kapitalist ülkeleriyle karşılaştırılabilir bir sanayi ağırlığı olmadığı açıktır. Ama, endüstriyel yoğunlaşma Amerika'dan daha yüksekti. Toplam sanayi işletmelerinde yüzden az işçi çalıştıranların oranı 1914 yılında Amerika'da yüzde 35 iken, Rusya'da yüzde 17.8, binden fazla işçi çalıştıranların oranı Amerika'da yüzde 17.8 iken Rusya'da yüzde 41.4 idi. Bu yüzdeler, Petrograd'da yüzde 44.4'e, Moskova'da yüzde 57.3'e çıkıyordu.[4]

Büyük işletmelerde toplanan sanayi işçileri 1890'lardaki, 1905'deki siyasal amaçlı grev ve mücadelelerde büyük deneyim biriktirmişlerdi. Bolşevik Partisi, Petrograd'daki metalurji fabrikası Putilof örneği büyük işletmelerde iyi örgütlenmişti. 1917 Şubat ve Ekim devrimlerinde bu örgütlü birikim önemli rol oynadı. En fazla birkaç gün süren, 4-5 bin kişinin katıldığı ayaklanmayla, iktidarın Sovyetlere geçmesinde bu büyük ölçekli işyerlerindeki örgütlülük sonuç belirleyici oldu.

İşçi sınıfının 1917 Şubat-Ekim sürecinde hegemonya kurmasının maddi temeli, ülkenin kaderini belirleyen önemli merkezlerde, çok büyük bir proleter yoğunlaşmanın varlığı ve buralardaki sağlam Bolşevik örgütlülüktür.

Çözülüşten sonra, Marksistler arasında da Ekim Devrimini bir "darbe" ya da "burjuva demokratik devrim" olarak nitelendirenler oldu. Böyle düşünenlerin sorunu, Ekim Devrimiyle başlayan Sovyet deneyimini nihai amacı üzerinden değerlendirmeleridir. *Oysa, bir devrime niteliğini kazandıran, iktidara gelen sınıf ve programdır.* Ekim Devrimi ile işçi sınıfı, komünizme geçiş programıyla iktidara gelmiştir. Sosyalizmi kurma perspektifiyle atılan pratik adımlarla kapitalizmden kopuş gerçekleştirilmiştir.

4 Leon Trotsky, *The History of the Russian Revolution*, çev. Max Eastman (Londra: Pluto Press, 1977), 31-32.

Geçiş döneminin süresi ve bu süre içinde sınıfsız, devletsiz topluma varılamamış olması bu gerçeği değiştirmemektedir.

Ekim Devrimini proleter ve sosyalist bir devrim olarak niteleyip nitelememekte ölçüt, ülkenin ekonomik toplumsal gelişme düzeyi, buna bağlı olarak devrimin ilk adımda çözeceği sorunların toplumsal-siyasal içeriği değil, *bu devrimle hangi sınıfın iktidara geldiği, hangi programın uygulanmaya koyulduğudur. İktidarı alan sınıf, başka sınıfın değil, kendi sınıfının devrimini yapar.*

Bu söylenenlerden daha genel bir formüle ulaşabiliriz: İşçi sınıfı hegemonyasındaki her devrim sosyalist devrimdir. Proleter iktidarın karşı karşıya olduğu, geçmiş sınıflı toplumdan devralınan ideolojik, sınıfsal, kültürel vb. kalıt ve kalıntıları yok etme görevleri açısından ise hiçbir devrim arı anlamda "sosyalist" değildir.

Gelemeyen Dünya Devrimi

Ekim Devrimini izleyen yıllarda, devrim dalgalarının Avrupa ve Asya kıyılarını dövmeye başlaması, Bolşeviklerin dünya devrimi programının temelsiz olmadığını gösteriyordu.

Lenin önderliğindeki Bolşeviklerin devrimden hemen sonra uygulamaya koydukları program, Ekim'i dünya devriminin başlangıcı olarak gördüklerinin kanıtıdır. Üçüncü Enternasyonal'in kuruluşu (1919 Mart), Bakû Doğu Halkları Kurultayı (1920 Eylül) bu program doğrultusunda atılmış önemli adımlardı. Savaş yorgunu köylü askerlerin kazanılmasında önemli payı olan barış siyasetinin salt propaganda olmayan argümanlarından biri Alman proletaryasının Alman emperyalizmini arkadan vuracağı zamana kadar SSCB'nin korunması için direnmekti.

Komintern'in kurulduğu günlerde, Britanya Başbakanı Lloyd George, Fransa Başbakanı Georges Clemenceau'ya şöyle yazıyordu:

> Tüm Avrupa devrim ruhuyla dolu. İşçiler arasında savaş öncesi koşullara karşı yalnız hoşnutsuzluk değil derin bir öfke ve isyan duygusu var. Avrupa'nın bir ucundan ötekine, var olan düzen, siyasal, toplumsal ve ekonomik açılardan kitleler tarafından sorgulanıyor.[5]

5 Edward Hallett Carr, *The Bolshevik Revolution 1917-1923*, cilt 3 (Londra: W. W. Norton & Company 1953), 128.

Avrupa'nın "zayıf halka"sı Almanya'ydı. Marksizmin doğduğu toprakların Alman Sosyal Demokrat Partisi, dönemin en kitlesel işçi partisiydi. Almanya'da devrimci durum koşulları Ekim Devrimi öncesinde olgunlaşmaya başlamıştı.

Almanya, Ekim Devriminin birinci yıldönümüne rastlayan 8 Kasım 1918'de kitlesel grevlere siyasal protesto ve isyanlarının eşlik ettiği devrimci bir döneme girdi. Berlin'de 500 bin kişinin katıldığı grev, Kiel'de donanma askerleri isyanı, grev ve isyan dalgasının Hamburg, Hannover, Köln, Magdeburg, Münih, Stuttgart ve Almanya'nın öteki önemli işçi havzalarına yayılması, imparatorun çok güvendiği Dördüncü Piyade Alayı'nın isyana katılarak Berlin'e girmesi, hükümetin düşmesi, Berlin İşçi ve Asker Konseyi'nin hükümet kurmakla görevlendirilmesi, bütün Almanya'yı işçi ve asker konseylerinin sarması, ikili iktidar durumunun oluşması...

Ocak'ta karşı-devrim saldırıya geçti. Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin (SPD) güvenlik güçlerinin başına getirdiği Noske işsizlerden ve lumpenlerden oluşturduğu kuvvetlerle bütün devrimci hedeflere saldırdı. 15 Ocak'ta AKP liderleri Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht hunharca öldürüldüler.

7 Nisan 1919'da Münih'te, 21 Mart 1919 da Budapeşte'de ilan edilen Sovyet cumhuriyetleri ayakta kalamadı. Birincisi 133 gün, ikincisi 23 gün sonra düştü.

1918 Kasım'ında Almanya'da patlayan işçi devrimi, birçok nedenin yanı sıra, işçi sınıfının ana gövdesini denetim altında tutan sosyal demokrasinin ihaneti nedeniyle püskürtüldü.

Devrim dalgası 1920 Eylül'ünde İtalya'ya ulaştı. 3,5 milyon işçi fabrikaları işgal ederek komiteler ve silahlı muhafız birlikleri oluşturdular. Hükümet güçsüz, sermaye sınıfı dağınık, faşist güçler zayıftı. İktidarın alınabileceği koşullar oluşmuştu. Liberal tarihçi Salvemini durumu şöyle özetliyordu:

> Genel Emek Konfederasyonu ve Sosyalist Parti önderleri sonuç belirleyici vuruşu yapsalardı fırsat vardı…Bankacılar, büyük sanayi-

> ciler ve büyük toprak sahipleri toplumsal devrimi, boğazlanmaya götürülmeyi bekleyen koyunlar gibi bekliyorlardı.[6]

Avusturya'da benzer gelişmeler yaşandı. 1918-1919 proletaryanın kitlesel devrimci çıkışı orada da sosyal demokrasi eliyle önlendi. Avusturya sosyal demokrasisinin ünlü önderi Otto Bauer, *1918 Avusturya Devrimi* çalışmasında bunu açıkça itiraf etti:

> Halkın ordusunun barakalarında derin bir heyecan vardı. Halkın ordusu devrimin taşıyıcısının proletaryanın öncüsü olduğunu hissediyordu. ... Ellerinde silahlarla askerler proletaryanın zaferini umut ediyorlardı... Sokaklardan 'Proletarya diktatörlüğü!', 'Tüm iktidar Sovyetlere!' sesleri geliyordu… Bu görülmemiş güçlükteki problemi ancak sosyal demokrasi güvenli biçimde yönlendirebilirdi, çünkü işçilerin güvenine sahipti... Fırtınalı gösterileri müzakere ve ikna yoluyla, barışçıl biçimde yalnız sosyal demokratlar durdurabilirdi. Halkın ordusuna yalnız sosyal demokratlar yol gösterebilir, işçi kitlelerinin devrimci maceralarına yalnız sosyal demokratlar engel olabilirlerdi.[7]

Lenin ise, Avrupa devrimiyle ilgili umutlarını sürdürmekle birlikte 7 Ocak 1918'de şunları yazıyordu:

> Avrupa'da sosyalist devrim gelmelidir ve gelecektir, bu her türlü kuşkunun ötesindedir. Bu ülkede sosyalizmin nihai zaferi için umutlarımız bu kesinliğe ve bu bilimsel öngörüye dayanıyor. Buna rağmen, Rusya sosyalist hükümetinin taktiklerini önümüzdeki altı ay içinde Avrupa ve özellikle de Alman sosyalist devriminin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği üzerine temellendirmek yanlış olacaktır.[8]

Sonuç olarak Ekim Devrimini izleyen ilk yıllarda Avrupa devrimleri gerçekleşmedi. Devrimci dalga 1924'te geri çekildi.

Devrim dalgasının kırılmasında "bir daha olmaması" için bütün güçlerini seferber eden sermaye sınıfının, emperyalist devletlerin bilinçli çabalarını da unutmamak gerek.

---

6 Palme Dutt, *Fascism and Social Revolution* (Londra: Martin Lawrence, 1935), 98.

7 A.g.e., 137.

8 Lenin, *Collected Works*, cilt 26, 3. basım (Moskova: Progress, 1977), 443-444.

Ekim Devrimi, böylece, kendisini tek ülkede sosyalizm denemesine girişmeyi zorunlu kılan bir nesnelliğin içinde buldu. Büyük sanayi atılımını, kulakların tasfiyesini bu nesnellik dayattı: Zorunlu ama aynı zamanda sorunlu bir nesnellik.

Sonrasını şöyle özetleyebiliriz: 1929 büyük buhranı, buhrandan çıkış yolu olarak Keynesçiliğe, devlet yatırımlarına başvurulması, Avrupa'da faşizm ile sosyalizmin aynı toplumsal ortamda yükselişleri, faşizmin üstün gelmesi, savaş, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hegemon güç olarak yükselmesi, Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa'daki yeni kopuşlarla blok oluşturması, faşizmin yenilmesinde başrol oynayan Sovyetler Birliği'nin tüm ilerici insanlığın saygınlığını kazanması vb. bütün bu önemli tarihsel olgu ve süreçler, kapitalizmle sosyalizmin aynı sahnede yer aldıkları bir dünyada meydana geldi.

Sovyetler Birliği'nin ve onunla bloklaşan Doğu Avrupa ülkelerinin, emperyalist kapitalist kuşatma altında var olmayı sürdürdükleri ama sistemi yıkamadıkları zaman diliminde dünya tarihi kendine özgü bir nitelik kazandı.

Kuşatılmış Sosyalist Ada, Yeni Dünya Düzeni ve Hegemonya Sorunu

Ekim Devrimiyle dünyanın altıda birinin, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki devrimlerle üçte birinin kapitalizmden kopuşlarıyla birlikte, dünya, emperyalist-kapitalist bir denizle çevrilmiş bir sosyalist takımadalar görünümü kazandı.

Sosyalizm yoluna giren ülkelerin nitelikleri, birbirleriyle ilişkileri, bu takımadaların, kapitalizme alternatif ayrı bir "sistem" oluşturup oluşturmadıkları tartışılabilir. Ama bu tartışmadaki konum ve düşünceler ne olursa olsun kabul edilmesi gereken bir gerçek var: Bu ülkeler topluluğunun varlığı sermayenin hareketine engel ve sınırlar getirmiş, dünya emperyalist-kapitalist sistemini reel sosyalizmin varlığına ve yarattığı tehlikeye karşı savunma düzenekleri yaratmaya zorlamıştır.

1648 Westfalya Antlaşması'ndan bu yana uluslararası hukukun üzerinde yükseldiği ilişki ve ilkeler, tek sözcükle özetlemek gerekirse "dünya düzeni" değişmeye başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı, yalnız Britanya'nın dünya liderliği tahtından inmesini değil, Sovyetler Birliği'nin doğuşuyla birlikte "liderlik" işlev ve misyonunun değişmesini getirmiştir.

Bugünkü anlamıyla hegemonya kavramının kullanılmaya başlanması 1970'li yıllardan sonradır. Akademi ve siyaset dünyasında, bu tarihten geriye doğru, "hegemonya" kavramına daha çok, daha yaygın başvurulmaya başlandığını biliyoruz.

Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması yazarı Lenin'in kapitalist-emperyalist dünya sistemi içindeki ilişkiler bağlamında hegemonya kavramını hiç kullanmamış olması ilginçtir. Kitap 1916'da yazılmıştır. Bu kitapta, tek sözcükle olsun hegemonyadan, hegemon devletten söz edilmemiştir.

Hegemonya kavramı, yeni durumun, yeni koşulların hayat verdiği bir kavramdır. ABD hegemonyası, bu ülkenin büyüklüğü ve ekonomik gücü kadar bu yeni koşulların ürünü olmuştur.

ABD hegemonyasını doğuran yeni koşul ve gereksinmeleri şöyle özetleyebiliriz.

Bir: Dönemin temel ve nesnel ekonomi politik gereksinimi, üretken sermaye hareketinin ulus-devlet sınırları içinde tamamlandığı bir sermaye birikim rejiminin dünya ölçeğinde oluşturulmasıydı. Bunun için, sisteme önderlik edecek, yeni gereksinmelere göre yeniden yapılandırıp yönetecek bir üstün güç gerekiyordu.

Kendi toprakları dışındaki ülkelerle ilişkisi doğrudan denetime dayalı sömürge tipi yöntemlere değil, uydu ya da itaatkâr *devletler sistemine* dayanan ABD yeni duruma, yeni düzene önderlik edecek en uygun adaydı. İkinci savaş sonrasında dünya sanayi üretiminin yarıya yakınını gerçekleştiren büyük bir ekonomik güç haline gelmişti. 1929'dan önce dünya sanayi üretiminin yüzde 44.5'ini ABD, yüzde 11.6'sını Almanya, yüzde 9.3'ünü İngiltere, yüzde 7'sini Fran-

sa, yüzde 4.6'sını Sovyetler Birliği, yüzde 3.2'sini İtalya ve yüzde 2.4'ünü Japonya gerçekleştiriyordu.[9]

İki: Savaş ve devrimlerin ardından gelen kaosa karşı kapitalist dünya sistemini güvence altına almak için yeni bir dünya düzeni gerekiyordu. Yeni düzenin siyasal örgütleyici ilkesi, başta Sovyetler Birliği'nin, reel sosyalizmin sınırlandırılması, geriletilmesi ve dağıtılmasıydı. Bu amacın hizmetindeki iki ana araç *dünya parası* ve *askerî* güçtü.

Üç: Dünyanın iki karşıt kampa bölündüğü koşullarda emperyalist kampın *ortak düşman sosyalizme* karşı çok yönlü mücadelesinin yönlendirilmesi, yönetilmesi, koordine edilmesi, askerî güvenliğin sağlanması gerekiyordu.

Amerika hegemonyasına doğrudan ve birinci dereceden hizmet eden bir doktrin olarak "Soğuk Savaş"a bu gereksinmeyi karşılamak için başvuruldu. Soğuk Savaş, dünyanın barış zamanlarında gördüğü en büyük silahlanma projesini olanaklı kıldı. Amerikan ekonomisinin büyük sorunlarına çözümler getirdi. Dünya ekonomisine, genişlemesi için gereksindiği olanakları yarattı. ABD'nin yurtdışına doğrudan asker gönderen, dünyanın birçok yerinde üsler kuran büyük bir askerî güç olmasının koşullarını oluşturdu.

Tarihte görülmemiş bir insan kıyımı ve maddi değer yıkımından hemen sonra, savaşı dünya adına kazanan SSCB'yle "sıcak savaş" olamayacağı için, doğallıkla soğuk savaş ilan edildi. "Soğuk Savaş" doktrini, bu doğallığın sermaye açısından *ex-post* ideolojik-politik örgütlenmesidir

Savaş sonrasında Avrupa ülkelerine hızlı ekonomik büyüme olanakları açan Marshall Planı'nın amaçlarından biri, Avrupa'yı içeriden ve dışarıdan gelecek komünizm tehlikesine karşı güçlendirmekti. İki uzlaşmaz/karşı gücün sonsuza dek barış içinde yan yana yaşayamayacağının bilincinde olan emperyalistler, ortak düşmanı

9 Emmanuel Todd, *The Breakdown of the American Order/AFTER EMPİRE*, çev. C. Jon Delogu (New York: Columbia University Press, 2003), 64.

yenmeyi siyasetlerinin temel taşı yaptılar. Aralarındaki rekabet ve çelişkileri ikinci plana attılar.

Dört: Dünyanın ilk proleter devletine, onun temsil ettiği "komünizm" tehlikesine karşı savaşta yalnız ekonomik ve askerî önderlik değil, aynı zamanda *ideolojik/siyasal öncülük* gerekiyordu. ABD kendisini dünyaya, büyük ve özgün bir devrimin mirasçısı, "üstün toplum"un "ideal/evrensel uygarlık modeli"nin temsilcisi ve taşıyıcısı olarak sundu. ABD, girişimci, cesur, "birey insan"ın doğayla mücadelesinde, kendi yazgısını değiştirmede dev adımlar attığı "fırsatlar ülkesi" bir "yeni dünya"ydı; tüm dünyanın örnek alacağı bir gelişme ve zenginlik "modeli"ydi.

ABD'nin dünya sistemi içinde kazandığı konum tam da "hegemonya" kavramıyla, bu kavramın kök anlamıyla tutarlı olarak adlandırılacak özellikteydi.

Hegemonyanın öteki egemenlik ilişkilerinden farkı, birliği oluşturan ögelerin özerkliği ve birliğin bir arada durmasında çimento işlevi gören ortak çıkarların varlığıdır. Hegemon, sistem ya da birliği oluşturan öteki ögelerden üstün, baskın olandır. Güç burada da, son çözümlemede belirleyici olmakla birlikte, bu gücün öteki ögelere her durumda, açık zor ve şiddet olarak uygulanması gerekmemektedir. Çünkü hegemonun gücü, iç dengeler korunduğu sürece ağırlıklı olarak içe değil, *dışa* dönüktür. Hegemon güç, sistemin sürekliliğini ve ortak çıkarlara uygun işleyişini sağlayarak, hegemonyayı kabul edenlere hizmet de etmektedir. Öyleyse, hegemonyanın devamı, bir bütün olarak sistemin ve bileşenlerinin ortak çıkarlarının devamına bağlıdır. Hegemon olan bu ilişkiden aslan payını, senyoraj hakkını, daha fazlasını alacaktır; ancak ilişkinin sürmesi bu payın sistemin işleyişini aksatacak, öteki ögelerin kaldırma (tolere etme) kapasitelerini aşacak noktaya gelmemesini gerektirmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılması, emperyalistleri bir arada tutan ortak düşmandan yoksun bırakmış, *ABD hegemonyasının siyasal dayana-*

ğını ortadan kaldırmıştır. Ekonomik gücündeki düşmeyle birlikte ABD'nin, dünya parası üzerinden senyoraj talebi sistem için bir yük haline gelmiştir.

Bugünkü kaosun nedenlerinden biri budur!

Büyük Sanayileşme Atılımı

Ekim Devrimi sonrasında girişilen büyük sanayileşme atılımı Rusya'yı değiştirmiş, bu atılımla "kalkınma" sorununu, özellikle emperyalist ülkeler dışındaki dünyanın kalkınma, planlı kalkınma sorununu dönemin temel paradigmalarından biri hâline getirmiştir.

Çarlık dönemi Rusyası, belli bir kapitalist gelişmenin, sanayileşmenin varlığına rağmen geri bir tarım ülkesiydi. Nüfusun yüzde 85'i köylerde yaşıyordu. Sanayideki işçilerin sayısı 3 milyon civarındaydı.

Devrim öncesi Rus ekonomisi, büyük-ölçekli teknoloji ile el emeğine dayanan ortaçağ teknolojisinin tuhaf bir karışımı görünümündeydi.

1913'te Rusya'da sanayi üretimi, ABD sanayi üretiminin yüzde 12'si düzeyindeydi.[10] İç savaş ve ona eşlik eden "savaş komünizmi" dönemi sona erdiğinde Rusya'da sanayi üretimi 1913 öncesinin yüzde 15'i kadardı. Ekilebilen topraklar azalmıştı; işletmeler yakıt ve hammadde eksikliği nedeniyle çalışamaz durumdaydı. Sovyet iktidarı ve işçi-köylü bağlaşıklığı tehlike altındaydı.

Stalin, 4 Şubat 1931'de yaptığı bir konuşmada durumu şöyle özetlemişti: "İleri ülkelerin 50-100 yıl gerisindeyiz. Bu mesafeyi 10 yılda almak zorundayız. Ya bunu başaracağız ya da yok olup gideceğiz."[11]

Tek ülkede sosyalizm, teoride, kitaplarda olmayan, hızla, çok büyük bir hızla sanayileşmeyi öncelikli görev haline getirmişti.

Tek ülkede sosyalizm pratiğini teorileştirerek büyük bir yanlış yapan Stalin bile 1928'de sorunu şöyle formüle ediyordu: "Eğer biz

10 Yalçın Küçük, *Planlanma Kalkınma Türkiye* (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1978), 192.

11 Aktaran: Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1968), 444.

tek ülke olmasaydık, proletarya diktatörlüğü ülkelerinden biri olsaydık…sanayide yüksek kalkınma hızı sorunu ile bu kadar ağır bir şekilde karşılaşmazdık."[12]

Tek ülkede sosyalizmin nesnel zorunluluk mu, ideolojik-siyasal bir tercih mi olduğu, ya da nereye kadar zorunluluk, nereden sonra öznel siyasal bir hata olduğu vb. buradaki konumuz değil. Tarihsel bir olgu olarak, Ekim Devrimi sonrası Sovyet iktidarının tek ülkede sosyalizmi kurma ve yaşatma pratiklerinin, yine nesnel olarak dünya kapitalist emperyalist sistemi ve tüm dünya üzerinde yarattığı etkilerle ilgileniyoruz.

Hızlı sanayileşme, çok temel bir sorunun tek çaresi olurken, başka sorunların da kaynağı oldu.

Köylü denizinde azınlıkta kalan sınıf bilinçli işçilerden oluşan devrimci özne, özellikle iç savaş koşullarının katmerleştirdiği yetmezliğin, kıtlığın üstesinden gelmek zorundaydı. Kapitalist ülkelerin üretici güçler düzeyini yakalayıp geçmek için geliştirilen Taylorculuk gibi kimi yöntemler, ekonomizm ve komünizm ülküsüne yabancılaşma tohumlarını da ekti. Gönüllü özveri sınırları zorlandı; aşırı yüklenilen özne yoruldu.

NEP'le birlikte onu izleyen sanayileşme sürecinde kapitalizmi *"yakalayıp geçme"* hedefine kilitlenmiş bir yürüyüşle komünist topluma ulaşılamazdı. Çünkü, emek ve üretim süreçlerinin Taylorcu örgütlenme biçimlerinin, parça başı ücret, giderek açılan ücret makası vb. uygulamaların kapitalist ilişkilerin sosyalist iktidar altında hem "teknoloji", hem de ideoloji-kültür olarak yeniden üretilmelerine yol açması kaçınılmazdı: Zorunluluğun ironisi!

Hızlı sanayileşmenin doğurduğu bir başka önemli sorun, tarım sorunuydu. İşçi-köylü bağlaşıklığının bedellerinden biri, toprak dağıtımı ile kırsalda 10 milyon yeni üretim biriminin yaratılmış olmasıydı. Tahıl ve kentlerin beslenme sorununu çözmek, tarım-

12 Aktaran: Yalçın Küçük, *Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Kuruluşu 1925-1940* (İstanbul: Haziran Yayınevi, 1987), 33.

da büyük işletmeleri egemen kılmaktan geçiyordu. Bu, ya zengin köylülerin (kulakların) tam kapitalistleşmesi ile ya da tersine sosyalist kolektifleştirme ile gerçekleşecekti. Sovyet önderliği ikinci yolu seçti. Parti kadrolarının çoğu ile birlikte çıkarını ve geleceğini sanayileşmede gören genç işçi kitleleri partinin hızlı sanayileşme stratejisine destek verdiler.

1926-28 yılları arasında sanayide 4 milyon yeni işçiye yer açılmıştı. Birçok alanda o zamana dek görülmemiş çapta bir seferberlik yürütülmüştü. 1926 yılında diplomalı mühendis sayısı ABD'de 156 bin iken, Sovyetler Birliği'nde 290 bine ulaşmış, 1933-1940 yılları arasında 2 milyon 350 bin kalifiye işçi meslek okullarından mezun edilmiş, 1928-1940 yılları arasında ilkel tarıma dayalı pek az sanayileşmiş bir toplumdan ileri sanayi toplumuna geçilmişti.[13]

Hızlı sanayileşme ile sağlanan ekonomik büyüme ve kalkınma Sovyet planlamacılığının örnek gücünde bir başarısı olarak kabul edildi. Maurice Dobb, 1948 yılında Sovyet kalkınmasıyla ilgili olarak şunları yazıyordu:

> Sovyet ekonomik kalkınması birinci derecede önem taşır. Sovyetler Birliği 1923'ten bu yana çağımızda başlıca iki sebepten dolayı özel ilgi çekmektedir. Birincisi, Sovyetler Birliği, eski mülk sahibi sınıfı tasfiye ederek ve yerine sosyalist ekonomiyi geçirerek, tarihte ilk defa 'proletarya diktatörlüğü' sloganı altında bir işçi sınıfı devleti kurmuştur... İkincisi, bu olayın geri kalmış bir ülkenin büyük ölçüde sanayileşmiş ve modern tekniği büyük ölçüde benimsemiş bir ülke haline dönüşümünün, hem de dışarıdan hiçbir sermaye ithali olmaksızın ve 'laissez-faire' yani 'bırakın yapsın, bırakın geçsin' formülü ile işleyen ve geçmişteki klasik sanayi devrimlerinin ferdiyetçi işletme sistemi yerine, milli bir ekonomik planın kontrolü ve rehberliğinde işleyen bir ekonomiye dönüşümünün biricik örneği olmasıdır. Bundan dolayı bu dönüşüm, Asya ülkelerinin gelecekteki sanayileşmelerinin klasik bir modelini teşkil etmektedir… Sovyetler Birliği'nde, savaş öncesi yıllarda sanayi büyüme temposu son derece istisnai bir hıza sahip olduğundan beri, eko-

13 Doğan Avcıoğlu, agy. s. 447

> nomistlerin ilgisini çekecek başlıca husus, ekonomik kalkınmayı yöneten faktörlere tuttuğu ışık olmuştur. [14]

1928 yılında uygulanmaya başlanan ilk beş yıllık planla milli gelirin üçte birinin sanayiye yatırıma ayrılması o zamana kadar dünyada görülmüş en büyük orandı.

1960'ların başında, Sovyetler Birliği'nde endüstri üretimi Amerikan endüstri üretiminin yüzde 65'ine ulaşmıştı. Sonuç olarak, 1927-1937 arasındaki on yılda, Sovyetler Birliği'nde o zamana kadar, kapitalist dünyada görülmemiş hız ve yoğunlukta bir kalkınma gerçekleşti.[15]

Bu deneyimin, özellikle ekonomik açıdan geri ve emperyalizme bağımlı ülkeler için kalkınma-bağımsızlaşma modeli oluşturduğu, bunun da ötesinde tüm kapitalist ülkelerde planlamacılık eğilimlerini güçlendirdiği açıktır.

Sanayileşme, hızlı, planlı kalkınma, 1930'lu yıllardan Sovyetler Birliği'nin çözülüşüne kadar tüm dünyada sol, sosyalist programların temel paradigmalarından biri, antiemperyalist hareketlerin, ulusal kurtuluş mücadelelerinin *amaç ilkesi haline geldi*.

Sovyet İktidarı ve Avrupa'da Sosyal Devlet

Ekim Devrimi ile birlikte, Sovyetler Birliği'nde işçi sınıfının çalışma ve yaşam koşullarında köklü değişiklikler gerçekleştirildi.

Feodal toplum ve 19. yüzyılın sonlarına kadar burjuva toplum, yönetenlere toplumsal sorumluluk ve işlevler yükleyen belli ölçülerde *organik* toplumlardı. Kapitalist piyasa toplumu ile ise, Karl Polanyi'nin *Büyük Dönüşüm* çalışmasında belirttiği gibi, insanın

14 Maurice Dobb, *1917'den Bu Yana Sovyet Ekonomisinin Gelişimi*, çev. Metin Aktan (İstanbul: Nadir Kitap, 1968),10.

15 Bu yıllarda Sovyetler Birliği'nde gerçekleşen kalkınma hızıyla ilgili verilerin çok büyük çoğunluğu kalkınma hızının kapitalist ülkelerde gerçekleşenin çok üstünde, bu anlamda "görülmemiş" düzeyde olduğu saptamasını doğruluyorlar. Bu yıllar arasındaki kalkınma hızıyla ilgili ulaşabildiğim en düşük rakam yüzde 9, en yükseği yüzde 20'dir. Profesör D. R. Hodgman, 1946-1950 yılları arasında Sovyetler Birliği'nde yüzde 20'nin üzerinde kalkınma hızı gerçekleştiği görüşündedir (Aktaran: Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, 448 dn.).

varlığı ve geleceği toplumsal olmayan ekonomik düzeneklere teslim edildi. Kapitalist üretim biçimi, üretimi toplumsallaştırırken, toplumsal sorumluluktan kurtulma eğilimi taşır. "Emeği diğer yaşam faaliyetlerinden ayırıp piyasa kurallarına boyun eğmeye zorlamak, bütün organik varoluş biçimlerini yok etmek ve onların yerine yeni bir düzen, parçalara ayrılmış, bireyci bir düzen koymak anlamına geliyordu."[16]

Avrupa'da "sosyal refah devleti", deyim yerindeyse kapitalizmin sosyalleşmesi, esas olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonradır. Sosyal refah devleti Sovyetler Birliği'nin varlığının oluşturduğu tehdide "çare"lerden biridir; işçi sınıfına ödündür.

Sovyet hükümeti, iktidara geldiği andan başlayarak 8 saatlik iş günü, ücretli hafta tatili, herkese yılda 1 ay izin hakkı, sağlık merkezlerinde ve hastanelerde parasız tedavi, herkese yaşayacağı bir konut, işçi ücretlerinin yüzde 4-5'ini geçmeyen konut kiraları, evden işe ücretsiz ulaşım hakkı, doğan her çocuğa 3 yaşına kadar ücretsiz süt, doğum yapan annelere 3 yıllık izin, her Sovyet yurttaşına doğumundan itibaren parasız sağlık, anaokulundan başlayarak parasız eğitim vb. hak ve uygulamalarını yaşama geçirmeye başlamıştır.

Batı Avrupa'daki sınıf mücadeleleri de proletaryaya kimi haklar kazandırmıştır. 1848'de proleter devrimin soluğunu ensesinde duyan sermaye sınıfı kimi sınıf taleplerini devrimci gerilimlere yol açmadan vermek üzere reform programlarına başvurmuş, başta işçi sınıfını "iyilikle öldürmek" hedefinin baş mimarı Alman şansölye Otto Von Biscmark olmak üzere egemenler, sınıf mücadelesini yumuşatacak kimi sosyal hak, sosyal güvenlik uygulamaları getirmişlerdi.

Avrupa'daki sosyal refah devlet yapılanmasında, 1945'ten sonra ileri kapitalist ülkelerde geçerli sermaye birikim rejimi olan, kitlesel üretime, yüksek istihdama, emekçilerin satın alma gücünün artırılmasına dayanan "fordizm"in önemli payı oldu.

16 Karl Polanyi, *Büyük Dönüşüm Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*, çev. Ayşe Buğra, 3. basım (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 231.

Öte yandan, İkinci Dünya Savaşı'nda Hitler faşizminin Sovyetler Birliği tarafından yenilmesi ve sosyalizmin işçi sınıfına kazandırdıkları Batı Avrupa işçi sınıflarında toplumsal eşitlik taleplerine ivme kazandırdı. Sosyalizm yönünde yeni rüzgârlar estirdi.

Sovyet iktidarının yaşama geçirdiği, yukarıda sayılan düzenlemeler, varlığına yönelik bir tehlike olmadığı sürece dünyanın herhangi bir yerindeki, herhangi bir sermaye iktidarının yapabileceği şeyler değildir. Başka bir anlatımla, Sovyetler Birliği'ndeki eşitlikçi program ve uygulamaların kapitalist ülkelerin işçi sınıfları üzerinde yarattığı muazzam toplumsal etki ve özendirme olmasaydı Batı Avrupa'da gerçekleşen ölçekte sosyal refah devleti olmazdı.

Açık kanıtlardan biri, sınıf kazanımlarının Sovyetler Birliği'nin çözülüşünden sonra hızla geri alınmaya başlanmasıdır. Geri almanın hızı ve çapı, işçi sınıfının örgütlülük, sınıf mücadelesinin yoğunluk derecesine bağlı olarak değişmekle birlikte, eğilimin sosyal refah devletinin tasfiyesi yönünde olduğu açıktır.

Sovyetler Birliği'nin varlığı ve basıncı kapitalist dünyayı, görece sosyal, güvenceli hâle getirdi.

Madalyonun öteki yüzünde ise şu var: Sermaye sınıfı, sosyal refah devletiyle, işçi sınıfının kimi hak ve taleplerini devrimci dayatma olmadan karşılayarak işçi sınıfını düzene daha sıkı bağlayabildi. İlişkiyi kendisi için bir avantaja dönüştürmeyi başardı.

Antiemperyalizm ve Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri

1917 Ekim Devriminden sonra, "self-determinasyon", "ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakkı" (UKKTH), emperyalistlerin ve sosyalistlerin "ilkesel" değer atfedip farklı amaçlar için kullandıkları bir kavram içeriği kazandı. ABD Başkanı Wilson'un self-determinasyonu ile, Lenin'in "ayrı devlet kurma hakkı" diye kristalize ettiği ilke, iki karşıt sistemin birbirleriyle mücadelesinin de önemli bir başlığı haline geldi. Emperyalistler, dünya egemenliğini pekiştirecek, reel sosyalizmi zayıflatacak her türlü gelişmeden,

bu amaca hizmet edecek yeni devletler doğmasından yanaydılar. Sömürgecilik sonrası dönem, yeni devletlerin oluştuğu, Asya'nın, Afrika'nın yoksul halklarının bağımsızlık hareketlerinin yükseldiği bir dönemdi.

Emperyalistler, çok uluslu, çok devletli Sovyetler Birliği'ni kendi içindeki ulusal sorun ve çatışmalarla zayıflatmayı ve çözmeyi amaçlayan bir strateji izliyorlardı.

Ekim devrimcileri ve Lenin için ise, ulusal soruna yaklaşım, bir "uluslar hapishanesi" olan Çarlık despotizmine karşı mücadelede ezilen ulusları, ulusal toplulukları birleştirme perspektifine, ulusal baskı ve ezginin kesin, kategorik reddine oturuyordu. Uluslar sorunu, Rusya'da sosyalist iktidarın geleceğini doğrudan etkileyecek duyarlı konulardan biriydi. Ayrıca, dünya devriminin Batı Avrupa'da kesilen yolunun, Doğu ve Asya halklarının, zamanla "kapitalist olmayan yol" olarak da adlandırılacak ulusal kurtuluş mücadelelerinin yaratacağı enerjiyle açılabileceği, en azından bunları desteklemenin denemeye değer olduğu düşünülüyordu.

Kavram ve ilkeler bir yana, dünya çapındaki fiili güç ilişkilerindeki değişiklik sömürgecilik dönemi sonrası ulusal kurtuluş, bağımsızlık yönelimlerini doğrudan etkiledi. Sovyetler Birliği'nin dünya siyasetinin büyük bir gücü, tarafı haline gelmesiyle "ulusal kurtuluş", "bağımsızlık" ve "antiemperyalizm" kavram ve pratikleri yepyeni bir içerik kazandı. Sovyetler Birliği'nin varlığı, nesnel olarak bu mücadelelere iktidar olma, yeni bağımsız ulus devletler kurma ve emperyalizme teslim olmadan yaşama olanağı veriyordu.

Bu koşullarda, çağın, kapitalizmden sosyalizme geçiş çağı olduğu, bu geçişin devrimci sacayağını sosyalist ülkeler, kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfı hareketleri ve antiemperyalist bağımsızlık-kurtuluş hareketleri üçlüsünün oluşturdukları ilan ediliyordu. Bu o kadar öyleydi ki, hemen dünyanın her yerinde, tüm komünist hareketlerin ana belgisi/çağrısı olan "dünya işçileri birleşiniz"in yerine "dünya işçileri ve ezilen halklar birleşiniz" belgisi yerleştiriliyordu.

Pratik süreçler de bu yaklaşımı destekliyordu. Devrimci dalganın Batı Avrupa'da geri çekildiği bir dönemde, Asya'da ve Afrika'da ulusal kurtuluş ve bağımsızlık hareketleri yükseliyor, bu hareketler Sovyetler Birliği'nin sağladığı denge sayesinde emperyalistlere teslim olmadan ulus-devletleşme süreçleri geliştirebiliyorlardı.

Çin Devrimi, ABD'yi dize getiren Vietnam Devrimi, Küba Devrimi vb. Asya ve Afrika ve Fidel Castro'nun Küba için kullandığı bir deyişe "Latin Afrika" ülkelerindeki bağımsızlık hareketleri, bir kutbunda Sovyetler Birliği'nin bulunduğu bir dünyada var olma, yaşama olanağı buluyorlardı.

Kuruluşunda, Tito (Yugoslavya), Nehru (Hindistan) ve Nasır'ın (Mısır) başrol oynadıkları, sonradan Fidel Castro Küba'sının katılımıyla güç ve prestij artıran, onlarca ülkenin üye olduğu Bağlantısızlar Hareketi (Non-Aligned Movement) de aynı tarihsel koşulların ürünüydü.

Burada, ulusçuluk, ulusal hareketler, Sovyetler Birliği'nin ulusal bağımsızlık-kurtuluş hareketleri karşısındaki ideolojik-siyasal çizgisini çözümlemek, değerlendirmek, "kapitalist olmayan yol" tezlerini tartışmak türünden bir amacımız yok. Söylemek istediğimiz özetle şu: Ekim Devrimi ve Sovyetler Birliği dünya çapında yeni bir güç ilişkileri toplamı/dengesi yaratmış, bu denge, ulusal kurtuluş hareketlerine emperyalizmden bağımsız var olma, yaşama olanağı vermiştir.

Sovyetler Birliği'nin çözülüşüyle birlikte durum değişmiş, ulusal kurtuluş ve antiemperyalist mücadeleler kendilerine bağımsız biçimde var olma, yaşama olanağı veren önemli bir desteği yitirmişlerdir. Bağımlı ulus devletleri kendi topraklarında egemen devlet olmaktan çıkaran emperyalist müdahalelerle birlikte, başka bir süreç işlemeye başlamıştır.

Yeni devletlerin, devletçiklerin kurulması Sovyetler Birliği'nin yıkılışı sonrası emperyalist dünyanın, genellikle halkların zararına işleyen yeni normalidir.

Sınıfsal ve bölgesel eşitsizliklerin derinleştiği, emperyalistlerin birbirleriyle dalaştığı bir dönemde her şeyden bağımsız bir ulusların kaderlerini tayin hakkından söz etmek artık olanaklı değildir.

Farkı anlamak için Lenin'e başvurabiliriz. Lenin, 1916 Temmuz tarihli "Ulusların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı Üzerine Tartışmanın Özeti" makalesinde şunları yazmıştı:

> Tarihin diyalektiği öyledir ki, emperyalizme karşı mücadelede *bağımsız* bir etken olarak güçsüz, küçük uluslar, *gerçek* antiemperyalist gücün, sosyalist proletaryanın sahneye çıkmasına yardımcı olacak mayalardan, bakterilerden biri olarak belirli bir rol oynarlar.[17]

Yüz yıl sonra durum önemli ölçüde değişmiştir. Karşıt bir sistemin ya da devletler topluluğunun olmadığı bir dünyada emperyalizme karşı mücadelede uluslar bağımsız, kendine yeten bir etken olarak var olamamakta, proletaryayı öne getirecek maya ya da bakteri işlevi de görememektedir.

Çözülüş, Kaos ve Komünizm

Sovyetler Birliği, aslında hiç kimsenin öngöremediği biçimde ve zamanda çözüldü.

Sovyetler Birliği'ndeki iç çelişki ve zorluklarla ilgili bilgilere birinci derecede sahip olan, çözülüşü önceden sezenlerden ABD eski başkanı Carter'in güvenlik danışmanı Polonya asıllı Zbigniev Brzezinski bile 1988 tarihli *Büyük Çöküş* kitabında çözülüşün nedenini başka yerde arıyordu:

> Milli anlaşmazlıklar komünist kardeşlik illüzyonunu ve bir tür supra-etnik Sovyet milletler birliği kavramını zedelemiştir. Bundan sonra, bir zamanların homojen Sovyet blokunda giderek şiddetlenen komünizm krizi sonucunda milliyetçilik bilinci giderek yerini milli kargaşalara bırakacakmış gibi durmaktadır. Gerçekten de, Doğu Avrupalı ulusların giderek milli şuur kazanmaları ve Sovyetler Birliği dahilindeki Rus olmayan halkların bilinçlenmesi

17 V. I. Lenin, *Collected Works*, cilt 22, 2. basım (Moskova: Progress, 1974), 357.

> sonucunda Sovyet blokunun, dünyanın en yoğun milli anlaşmazlıklarına tanık olması ihtimali çok yüksektir.[18]

Sovyetler Birliği, başta ABD, emperyalistlerin körüklediği "milliyetçilik bilinci"nin yükselmesiyle, "milli anlaşmazlıklar ve kargaşa" nedeniyle ya da ülkemizdeki Türk-İslam sentezcilerinin beklediği gibi Müslüman-Türkik Orta Asya Cumhuriyetlerinde baş gösteren etnik-dinsel çelişki ve ayaklanmalarla çözülmedi.

Bu öngörü ve stratejilerin doğru çıkmaması ve çözülüşten sonraki gelişmeler, burada yeterince açamayacağımız, verimli tartışmalara aday bir saptama-tez formüle etmemizi gerektiriyor. Kısaca şöyle özetleyebiliriz: Rusya'daki birçok etnik-ulusal topluluk, çok uluslu ve çok devletli sosyalist iktidar ve "Sovyet yurttaşlığı" üst kimliği altında son derece özgün bir uluslaşma ve ulus devletleşme süreci yaşadılar. Bu süreçte, kuşkusuz zaman zaman ulusal farklılık temelli, tartışma ve sürtüşmeler de oldu. Ancak 74 yılın sonunda Sovyetler Birliği içindeki etnik ve dinsel farklılıklar, çözülüşe yol açmadığı gibi, emperyalist kışkırtmalara rağmen ilkel milliyetçi, köktendinci (fundamentalist) akımlara da dönüşmedi. Daha önemlisi, Ekim Devrimi ve sosyalizm denemesi, sekülerliğin geri toplumlarda bile yaşayabileceğini, yabancılaşmanın din içerikli ilkel biçimlerinin toplumsal bilinçten tasfiye edilebildiğini, din siyasetinin ve dinsel kurumların geri dönüşsüz biçimde hem devletin hem de sivil toplumun dışına itilebildiğini göstermiştir.

Sovyetler Birliği yukarıdan, parti ve devletin tepelerinden başlayarak çözüldü. Çözülüşün beklenmedik bir zamanda, beklenmedik bir hızla, hiçbir ciddi dirençle karşılaşmadan gerçekleşmesi, partideki bozulma ve çürümenin, komünist–emekçi dinamiğin dumura uğramasının sonucudur.

Çürümeye yol açan en önemli ideolojik siyasal sorun ise nesnelliğin zorunlu kıldığı pratiklerin teori ya da yasa düzeyine çıkarılmasıydı.

Burada, başlı başına bir konu olan çözülmenin nedenleri ve gelişme

18 Zbigniew Brzezinski, *Büyük Çöküş*, çev. Gül Keskil - Gülsev (Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1990), 215.

evreleri üzerinde yeterince duramıyoruz. Birikmiş sorunların sonuçları olarak çözülme evresinde önemli olan kimi etkenlere kısaca değineceğiz.

Bir: Brejnev yönetiminin ilk on yılında (1964-1974) ekonomik açıdan ciddi bir ilerleme sağlanmış olmasına rağmen ikinci 8 yılda (1974-1982) ekonomik durgunluk, duraklama ve hatta gerileme yaşandı. Sovyet toplumunun yurttaşlarına sağladığı bolluk ve refah olanaklarının daralmaya başlaması çözülmenin ekonomik ve toplumsal-psikolojik zeminini oluşturdu. Ekonomik gerileme, bilim ve teknolojinin üretime uygulanmasındaki geride kalış vb. nedenlerle Sovyetler Birliği emperyalist kapitalist ülkelerle yarıştan düştü.

İki: Yayılamayan ve yayılamadığı için derinleşemeyen devrim kireçlendi. Devrimci tutku, coşku ve heyecanın yerini demir çelik üretimindeki artış türünden ekonomik kurucu görevlerin alması, rutini amaç haline getirdi. Tüm yönetim düzeylerinde, kariyer ve ikbal peşindeki bürokrat-eyyamcı kadroların ağır bastığı Sovyetler Birliği Komünist Partisi, dünya devrimi, komünist toplum kurma yolundaki ideolojik canlılığını, yaratıcılığını, sorunları açıkça ortaya koyup çözümler üretme cesaretini yitirdi; partinin tepelerine kapitalist yolcular tırmanabildi.

Üç: İşçi sınıfı kendi devletine ve düzenine yabancılaştı. Sovyet işçilerinin toplumsal/tarihsel kazanımları küçümsenemez. Sovyet işçi sınıfı bilinç olarak kazanımlarının farkındaydı; Sovyet iktidarının kendisine sağladığı yaşam koşullarıyla da ciddi bir sorunu yoktu. Kapitalist restorasyondan en çok kaybeden de Sovyet işçi sınıfı oldu. Sovyet işçileri sürecin hiçbir aşamasında çözülüşün destekçisi, savunucusu olmadılar. *Ama, çözülüş sürecinin çok açık biçimde gösterdiği gibi, Sovyet işçi sınıfı kendi geleceği ile ilgili en önemli konuda, varlık yokluk sorununda, kazanımlarını koruma mücadelesinde edilgen ve kenarda kaldı.* 74 yıllık deneyimin, bütün dönemlerindeki en önemli sorunlardan birinin, eşitlik, değer yasasının işleyişi başlıklarında yaşanması, maddi özendiricilerin olmadığı, ya da kaldırıldığı zamanlarda çalışma verimliliğinin düşmesi, kapitalist restorasyona

işçi sınıfından anlamlı bir sınıfsal tepkinin gelmemesi vb. ise Sovyet işçi sınıfının kendisini, kendi düzeninin sahibi, yapıcısı ve geliştiricisi, daha önemlisi kendi sınıf çıkarlarını aşan yeni bir dünyanın taşıyıcısı, aktörü olarak görmediğini gösterdi.

Dört: Son olarak, Sovyetleri içten çökertmek için kurulan uluslararası komplo ve örgütlenmeleri yabana atmamak gerekir. Aradan zaman geçtikçe buna ilişkin bilgiler ortaya dökülüyor. Bu kaynaklardan birinden, Polonya asıllı Amerikalı, Rusya ve soğuk savaş danışmanı tarih profesörü Richard Pipes ile eski Kanada başbakanı Pierre Troudau ikilisinin, SBKP eski politbüro üyesi A. Yakolev'i nasıl "örgütlediklerini" okuyabilir[19] ya da gazetelerden Polonya'da Katolik kilisesinin ve Papa John Paul II, Demokratik Alman Cumhuriyetinde Merkel'in papaz babası gibilerinin nasıl istihdam edildiklerinin bilgisine erişebilirsiniz.

Sovyetler Birliği'nin 1991'de çözülmesiyle birlikte dünya bir ara döneme girdi.

Bu dönemin temel çizgileri, yeni bir sermaye birikim rejimine geçişin eşlik ettiği sistemik kriz, yeni türden bir emperyalist paylaşım ve hegemonya kavgası ve bu temel olguların yol açtığı kaostur.

Dünya pazarının organik bütünleşmesi önündeki engelin ortadan kalkmasıyla kapitalizmin genişleyebileceği, gerektiğinde krizlerini ihraç edebileceği bir "dışarısı" kalmadı.

ABD hegemonyasına itiraz edebilecek güçte yeni emperyalist (Rusya ve Çin) devletler oluştu. Onların ortaya çıkmasıyla Almanya da, ABD hegemonyasındaki işleyişe karşı sesini yükseltmeye başladı.

Hegemonya çatışması nasıl sonuçlanırsa sonuçlansın, dünya pazarındaki nitel değişim, onu bir ülke devletin hegemonyası ile yönetilebilir olmaktan çıkarmıştır. Böylece, kapitalizmin üstesinden gelemeyeceği sorunlara bir yenisi, hegemonya sorunu eklenmiştir.

Bu gelişmelerin sonucu olarak, ortalama kâr oranındaki düşüş eği-

19 Richard Pipes, *Alexander Yakovlev The Man Whose Ideas Delivered Russia from Communis* (Illionis: Northern Illinois University Press, 2016).

limine karşı işleyen "zıt yöndeki" etmenler zayıflamış, kapitalizmin tarihsel sınırları belirginleşmiştir.

"İhtiyaç olmayan ihtiyaçlara" her gün bir yenisinin eklenmesiyle ve/veya metaların kullanım sürelerinin kısalmasıyla kapitalizmin üstesinden gelemeyeceği bir sorun daha billurlaştı: Eksik tüketim! Eksik tüketimin üstesinden gelme çabaları ise kapitalizmi doğal sınırlarına yaklaştırıyor. Doğanın kendisini yeniden ürettiği döngülerle kapitalizm arasındaki uzlaşmaz karşıtlık olanca keskinliğiyle öne çıkıyor.

Çözülme, dünya işçi ve komünist hareketi üzerinde olumsuz sonuçlar doğurdu.

Reel sosyalizm girişimi, enerjisinin önemli bir bölümünü ilk olmasından alıyordu. Komünist hareket olanca gücünü sosyalizm denemesini sürdürmek için harcadı. Bu nedenle de, çözülmenin yol açtığı likidasyon dalgası karşısında yeterince direnemedi. Kimi yerde tümüyle likide olan hareket, çoğu yerde düzenle barıştı.

İdeolojik planda yenilginin faturası hiç hak etmediği halde Marksizme kesildi.

Bütün bunlar bir yana, reel sosyalizm pratiği, kendisinden sonrasına, bugün yürüyen mücadeleye çok değerli deneyim birikimi bırakmıştır. Sınıf mücadelesinde pratikten daha değerli bir deneyim yoktur. Lenin, bu nedenle, yenilebileceklerini düşündüğü koşulda bile gelecek kuşaklara kalacak deneyimin belirleyici önemine işaret ediyordu:

"Bu deneyim unutulmayacaktır… Tarihe sosyalizmin bir kazanımı olarak girmiştir bu deneyim ve gelecekteki uluslararası devrim, kendi sosyalist yapısını bu deneyim üzerine kuracaktır."[20]

Bu kaygının kılavuzluğunda çalışmak, tarihimizi bu gözle yeniden değerlendirmek zorundayız. Bu büyük "iş" kotarıldığında, reel sosyalizm deneyiminden süzülen derslerin çok değerli olduğu, ama

20 V. İ. Lenin, "29 Mayıs 1918'de Rusya Ulusal İktisat Konseyleri I. Kongresinde Yapılan Konuşma", *Ekim Devrimi Dosyası* (Ankara: Sol Yayınları, 1999).

aynı zamanda daha ileriden başlamak için yetmeyeceği anlaşılacaktır.

Örneğin, Sovyet deneyimiyle, maddi üretimin denetim ve yönetiminin hukuki mülkiyet ilişkilerinin değişmesinden daha önemli olduğu ortaya çıkmıştır.

İletişim teknolojilerindeki gelişmeler, merkezî planlamanın hem daha akılcı, hem daha katılımcı yöntemlerle yapılmasına olanak vermektedir.

Komünizme geçiş bundan böyle Ekim'in temel sorunlarından birisi olan kıtlıkla baş edilmesi, komünist toplumun üzerinde yükseleceği temelin inşası gibi zaman ve enerji tüketen işler yerine, ağırlıkla insanın özgürleşmesine yoğunlaşan bir çizgide ilerleyebilecektir.

Toplumsal açıdan ihtiyaç olan geçim ve tüketim araçlarının üretiminin merkezi bir planla, zorunlu çalışma dışındaki boş zamanı artıracak biçimde örgütlemek, insanların boş zamanlarını hoş zamana dönüştürebilecekleri, doğanın metabolik bir parçası olarak sağlıklı, mutlu yaşayacakları koşulları sağlamak günümüzde çözülmesi kolay teknik problemler haline gelmiştir.

Tek engel kapitalizmdir!

Tüm olumsuzluklara, çekilen acılara, kurucu etkinliğin yıkımla sonuçlanmasına rağmen, kapitalizmin zorunluluklar dünyasından özgürlükler dünyasına geçiş Ekim Devrimininkiyle kıyaslanmayacak ölçüde kolaylaşmıştır. Artık devrimin hızla yayılmasını sağlayacak, yol ve yön verildiğinde komünizmin yapı taşlarına dönüşebilecek çok sayıda olanak ve araca sahibiz.

Kaynakça

Coşkun Adalı, *Çıkış Hattına Doğru* (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999).

Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1968).

E.H Carr, *The Bolshevik Revolution 1917-1923*, cilt 3 (Londra: W. W. Norton & Company, 1953).

Emmanuel Todd, *The Breakdown of the American Order/AFTER EMPİRE*, çev. C. Jon Delogu (New York: Columbia University Press, 2003).

Karl Marx-Friedrich Engels, *Komünist Parti Manifestosu*, çev. Nail Satlıgan (İstanbul, Yordam Kitap, 2008).

Karl Polanyi, *Büyük Dönüşüm Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*, çev. Ayşe Buğra, 3. basım (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003).

Leon Trotsky, *The History of the Russian Revolution*, çev. Max Eastman (Londra: Pluto Press, 1977).

Maurice Dobb, *1917'den Bu Yana Sovyet Ekonomisinin Gelişimi*, çev: Metin Aktan (İstanbul: Nadir Kitap, 1968).

Palme Dutt, *Fascism and Social Revolution* (Londra: Martin Lawrence, 1935).

Richard Pipes, *Alexander Yakovlev The Man Whose Ideas Delivered Russia from Communis* (Illionis: Northern Illinois University Press, 2016).

V. I. Lenin, *Collected Works*, cilt 22, 2. basım (Moskova: Progress, 1974).

V. I. Lenin, *Collected Works*, cilt 26, 3. basım (Moskova: Progress, 1977).

V. İ. Lenin, "29 Mayıs 1918'de Rusya Ulusal İktisat Konseyleri I. Kongresinde Yapılan Konuşma", *Ekim Devrimi Dosyası* (Ankara: Sol Yayınları, 1999).

Yalçın Küçük, *Planlanma Kalkınma Türkiye* (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1978).

Yalçın Küçük, *Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Kuruluşu 1925-1940* (İstanbul: Haziran Yayınevi, 1987).

Zbigniew Brzezinski, *Büyük Çöküş*, çev. Gül Keskil-Gülsev (Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1990).

YAZARLAR

EMEL AKAL

Siyaset bilimci ve tarihçidir. *Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm*; *Kızıl Feministler*; İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri adlı kitapların yazarıdır.

SAMIR AMIN

Senegal, Dakar'daki Üçüncü Dünya Forumu'nun yöneticisidir. *Liberal Virüs*; *Modernite, Demokrasi, Din*; *Kapitalizmden Uygarlığa* adlı kitapları Yordam Kitap tarafından yayımlanmıştır.

GÖKHAN ATILGAN

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde öğretim üyesidir. *Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar: Yön-Devrim Hareketi*; *Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı* adlı kitapları Yordam Kitap tarafından yayımlanmıştır.

KORKUT BORATAV

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi emekli öğretim üyesidir. *Emperyalizm, Sosyalizm ve Türkiye*; *Dünyadan Türkiye'ye, İktisattan Siyasete* adlı kitapları Yordam Kitap tarafından yayımlanmıştır. *Türkiye'de Devletçilik*; *Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm*; *Türkiye İktisat Tarihi*; *1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm* başlıca eserleri arasındadır.

EDWARD HALLETT CARR [1892-1982]

İngiliz tarihçi, uluslararası ilişkiler kuramcısı ve gazetecidir. *Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi* adlı kitabı Yordam Kitap tarafından yayımlanmıştır. *Karl Marx*; *Michael Bakunin*; *Dostoyevski*; *Tarih Nedir?*; *Milliyetçilik ve Sonrası*; *Komintern ve İspanya İçsavaşı*; *Komintern'in Alacakaranlığı*; *Sovyet Rusya Tarihi-Bolşevik Devrimi*; *Yirmi Yıl Krizi 1919-1939*; *Romantik Sürgünler* başlıca eserleri arasındadır.

METİN ÇULHAOĞLU

Yazar ve siyasetçidir. *Tarih, Türkiye, Sosyalizm*; *Binyıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu* adlı kitapları Yordam Kitap tarafından yayımlanmıştır. *Sovyet Deneyinden Siyaset Dersleri*; *Solda Yürüyüş Polemiği*; İdeolojiler Alanı ve Türkiye Örneği başlıca eserleri arasındadır.

YEŞİM DİNÇER

Yazar ve editördür. Editörlüğünü yaptığı İsyan ve Devrim Filmleri ile *Ecinniler'in Gölgesinde* adlı kitapları Yordam Kitap tarafından yayımlanmıştır.

CEM EROGUL

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi emekli öğretim üyesidir. *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*; *Devlet Nedir?*; *Birey Nedir?* adlı kitapları Yordam Kitap tarafından yayımlanmıştır. *Devlet Yönetimine Katılma Hakkı*; *Anayasayı Değiştirme Sorunu*; *Anatüzeye Giriş*; Çağdaş Devlet Düzenleri öteki eserleri arasındadır.

NEIL FAULKNER

Bristol Üniversitesi'nde araştırma görevlisidir. *Marksist Dünya Tarihi*; *Roma: Kartalların İmparatorluğu*; *Halkların Rus Devrimi Tarihi* adlı kitapları Yordam Kitap tarafından yayımlanmıştır. *Roma Britanyası'nın Gerileyişi ve Yıkılışı*; *Kıyamet: Roma Aleyhtarı Büyük Yahudi Ayaklanması*; *Gizli Hazine: Britanya'nın Geçmişini Gün Işığına Çıkarma* diğer eserleri arasındadır.

TURGAY FISEKCI

Şair ve söz yazarıdır. Nâzım Hikmet Kültür ve Sanat Vakfı Genel Sekreteridir. İki aylık edebiyat dergisi *Sözcükler*'in kurucusu ve yayın yönetmenidir.

IRFAN HABIB

Hindistan'daki Aligarh Müslüman Üniversitesi'nde öğretim üyesi ve Tarihsel Araştırma Konseyi Başkanıdır. *The Agrarian System of Mughal India 1556-1707*; *Essays in Indian History: Towards a Marxist Perception* başlıca eserleri arasındadır.

TAMÁS KRAUSZ

Budapeşte'deki Eötvös Loránd University of Sciences'ta öğretim üyesidir. *Reconstructing Lenin: An Intellectual Biography* adlı kitabın yazarıdır.

AUGUST H. NIMTZ

Minnesota Üniversitesi'nde öğretim üyesidir. *Demokrasi Savaşçıları Olarak Marx ve Engels* adlı kitabı Yordam Kitap tarafından yayımlanmıştır. *Islam and Politics in East Africa: The Sufi Order in Tanzania*; *Lenin's Electoral Strategy from Marx and Engels through the Revolution of 1905* başlıca eserleri arasındadır.

ERKIN ÖZALP

Yazar, çevirmen ve editördür. *Teorisyeniniz Devrimciydi* adlı kitabı Yordam Kitap tarafından yayımlanmıştır. *Kapital*'in Yordam Kitap tarafından Almanca aslından basılan Türkçe çevirisinin editörlerindendir. Marx'ın Yordam Kitap tarafından basılan *Fransız* Üçlemesi adlı eserini de orijinal dilinden Türkçeye kazandırmıştır.

VIJAY PRASHAD

Hindistan, Trinity College'da öğretim üyesidir. *Ulusun Ölümü ve Arap Devriminin Geleceği*; *Arap Baharı ve Libya Kışı* adlı kitapları Yordam Kitap tarafından yayımlanmıştır. *The Darker Nations: A People's History of the Third World*; *Poorer Nations: A Possible History of the Global South*; *No Free Left: The Futures of Indian Communism*; *Uncle Swami: Being South Asian in America* başlıca eserleri arasındadır.

MARIAN SAWER

Avusturalya Ulusal Üniversitesi'nde öğretim üyesidir. *Marxism and the Question of the Asiatic Mode of Production*; *Making Women Count: A History of the Women's Electoral Lobby*; *The Ethical State?: Social Liberalism in Australia* başlıca eserleri arasındadır.

MEHMET YETİS

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyesidir. Gramsci ve siyaset kuramı üzerine yayınlarıyla tanınmaktadır. *Genç Gramsci* adlı eseri yakında Yordam Kitap tarafından yayımlanacaktır.

HALUK YURTSEVER

Yazar ve siyasetçidir. Özgürlük ve Örgütlülük; *Kapitalizmin Sınırları ve Toplumsal Proletarya*; *Sınıf Savaşları ve Devlet*; *Orta Sınıf Efsanesi*; *Yükseliş ve Düşüş* adlı kitapları Yordam Kitap tarafından yayımlanmıştır.

GAMZE YÜCESAN-ÖZDEMİR

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi öğretim üyesidir. İnatçı Köstebek adlı kitabı Yordam Kitap tarafından yayımlanmıştır. *Sermayenin Adaleti: Türkiye'de Emek ve Sosyal Politika*; *Emek ve Teknoloji*, *Emek Politikaları*, *İletişim, Emek ve Kalkınma* başlıca eserleri arasındadır.